

“เรือ” ในวรรณคดีนิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์

นางสุภาณี พัดทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“RUEA” IN THAI NIRAT : CONCEPTS AND THE CREATION OF LITERARY BEAUTY

Mrs. Supanee Patthong

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

"เรือ" ในวรรณคดีนิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์

โดย

นางสุภาณี พัดทอง

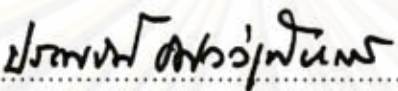
สาขาวิชา

ภาษาไทย

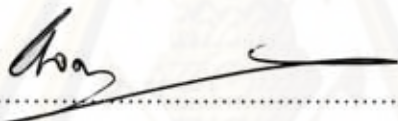
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้แก่นักศึกษานี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

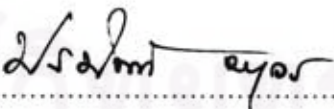

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

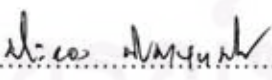
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษลิขิต)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

น้ำผึ้ง ปัทมาวงศกุล
..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมาวงศกุล)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ปรมินท์ จารุวรรณ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์)

สุภาณี พัดทอง : "เรือ" ในวรรณคดีนิราศ : มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์
("RUEA" IN THAI NIRAT : CONCEPTS AND THE CREATION OF
LITERARY BEAUTY) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.สุจิตรา จงสถิตยัตินา,
จำนวนหน้า 430 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มุ่งศึกษาการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดี
นิราศ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ

ผลการศึกษาวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงนิราศสมัยใหม่(พ.ศ.
2550) ที่คัดเลือกมารวม 120 เรื่อง ซึ่งปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือเด่น พบว่า
ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีประเภทนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึง
ปัจจุบัน สื่อความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางหลากหลายระดับ ทั้งสะท้อนให้เห็น
ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ อันอยู่บน
พื้นฐานของวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยและความคิดความเชื่อทางศาสนา

เรือเป็นพาหนะที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมไทย การเดินทางทางเรือเป็น
แรงบันดาลใจในการแต่งนิราศ และเป็นวัสดุทางความคิดที่สำคัญในการสร้างวรรณศิลป์ เรือ
ปรากฏสัมพันธ์กับขนบในวรรณคดีนิราศ ได้แก่ การขอพระเกียรติ การเดินทาง การสะท้อน
ความเชื่อ การเล่าตำนาน การครวญ การบันทึกประเพณี การใช้เรือเป็นสื่อรัก การชม
ความงาม และการบรรยายบทอัศจรรย์ ในวรรณคดีนิราศกวีนิยมใช้ความเปรียบและ
สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ซึ่งสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศ อันแสดงความสัมพันธ์
ระหว่างเรือกับคน ความรัก ชีวิต การเฉลิมพระเกียรติ และการสื่อพุทธธรรม ส่วนมโนทัศน์
ที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ผ่านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ
ได้แก่ มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม ทั้งมโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
ตลอดจนบุคคลทั่วไป มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิต รวมทั้งมโนทัศน์เกี่ยวกับ
นิพพาน การดำรงอยู่ของเรือในการสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ใน
วรรณคดีนิราศ ย่อมเป็นประจักษ์พยานอันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์
กับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยได้อย่างชัดเจน

ภาควิชา..... ภาษาไทย..... ลายมือชื่อนิสิต..... *สุภาณี พัดทอง*
สาขาวิชา..... ภาษาไทย..... ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์..... *สุจิตรา จงสถิตยัตินา*
ปีการศึกษา..... 2552.....

4880912322 : MAJOR THAI

KEYWORDS : RUEA / NIRAT / CONCEPTS

SUPANEE PATTHONG : "RUEA" IN THAI NIRAT : CONCEPTS AND THE CREATION OF LITERARY BEAUTY. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. SUCHITRA CHONGSTITVATANA, Ph.D., 430 pp.

This thesis aims to study the metaphor and symbol of "Ruea" in Thai nirat, in order to illustrate the relationship between concepts and the creation of literary beauty in Thai nirat.

The result reveals that the selected 120 Thai nirates from early Ayuttaya period to the Thai modern nirat (2007) contain the prominent use of metaphor and symbol of "Ruea". The metaphor and symbol of "Ruea" in Thai nirat imply the profound and vast meaning at different levels. They also reflect the relationship between the concept of "Ruea" and literary beauty in Thai nirat on the basic of Thai culture and religious belief.

"Ruea", or boat, is an important vehicle in Thai life and Thai society. The travelling by "Ruea" was the inspiration in nirat composition and became the significant ideal material in literary creation. "Ruea" appears in the convention of Thai nirat literature such as the eulogy of King, the traveling, the beliefs, the legend narration, the lamentation, the record of rituals, the use of "Ruea" as a messenger of love, the praise of beauty and erotic description. In Thai nirat, the poets use the metaphor and symbol of "Ruea" in accordance with the objectives of nirat to show the relation of "Ruea" with human beings, love, life, to eulogize the King and to reveal the Buddhist teaching. Besides, the prominent concepts in the metaphor and symbol of "Ruea" in Thai nirat are the concepts of the status of the king and people, life and ways of life, and the concept of Nirvana. The persistence of the metaphor and symbol of "Ruea" in Thai nirat is the evidence of the relationship between concept and literary beauty in Thai literary tradition.

Department : THAI

Student's Signature *Supanee Patthong*

Field of Study : THAI

Advisor's Signature *S. Chongstitvatana*

Academic Year : 2009

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ “ครู” ผู้จุดประกายแห่งปัญญา ให้ความรู้ ความรัก เอาใจใส่ ให้กำลังใจ และให้คำแนะนำในการตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความเมตตา คำสอนและการปฏิบัติของครูคือแบบอย่างที่ดีทรงคุณค่างดงามที่ศิษย์จักน้อมนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต

ในการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ผู้วิจัยยังได้รับความรู้ คำสอน คำแนะนำด้วยความเมตตาเอาใจใส่จาก “ครู” อีกรายท่าน ได้แก่ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ศาสตราจารย์ ดร.กุสุมา รัชสมณี ศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ณ ถลาง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้แก่ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ และรองศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรัชชลิขิต “ครู” ผู้ทุ่มเทเอาใจใส่ กรุณาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์อย่างละเอียดและได้ให้คำแนะนำแก่ผู้วิจัยด้วยความปรานีเสมอ รวมทั้งขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร. ปรมินทร์ จารูวร และอาจารย์ ดร. น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล ที่กรุณาให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ “ครู” ทุกท่านผู้ได้อบรมสั่งสอนผู้วิจัยในทุกระดับชั้น โดยเฉพาะ “ครู” ที่ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาทิ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุวรรณา เกียรติไกรเพ็ชร รองศาสตราจารย์ ดร.ราตรี ธีนวารชกร รองศาสตราจารย์ประคอง เจริญจิตกรกรรม และอาจารย์ ดร.ถนอมวงศ์ ล้ายอดมรรคผล พระคุณของท่านย่อมตราตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้วิจัยด้วยความเคารพและรำลึกถึงเสมอ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนและให้ทุน ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสมาเพิ่มพูนความรู้ อันจักเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการและการปรับปรุงการเรียนการสอน ทั้งขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย และกัลยาณมิตรคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ เวศร์ภาดา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ล.คำยวง วราสิทธิชัย อาจารย์สังวาลย์ คงจันทร์ ผศ.ดร.สุธาสินี ปิยะพสุนทร อาจารย์ ดร.สุภัค มหาวรากร อาจารย์ ดร.อภิรักษ์ณัฏฐ์ เกษมผลกุล อาจารย์ ดร.เปรม สอนสมุทรา อาจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีวณิษฐ์กุล อาจารย์ทองภพ ชุมนนทรุส และอาจารย์นิธิอร พรอำไพสกุล ตลอดจนเจนิยมิตรผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยน้ำใจไมตรี

ความสำเร็จนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนและกำลังใจอย่างยิ่งใหญ่ของครอบครัว ได้แก่ พันเอก ธวัชชัย พัดทอง และลูกสาวที่น่ารักทั้งสอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่ผู้เป็นพระพรหมของลูก เป็นผู้ให้และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จทุกก้าวย่างของชีวิต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของปัญหา.....	1
สมมติฐานของการวิจัย.....	24
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	25
ขอบเขตของการวิจัย.....	25
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	32
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย.....	33
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	42
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	43
2 วรรณคดีนิราศกับเรือในวรรณคดีนิราศต่างสมัย.....	44
2.1 ความหมายและลักษณะของวรรณคดีนิราศ.....	44
2.1.1 ความหมายของนิราศ.....	44
2.1.2 ลักษณะของวรรณคดีนิราศ.....	47
2.1.2.1 โครงสร้างของวรรณคดีนิราศ.....	57
2.1.2.2 การเดินทางในวรรณคดีนิราศ.....	61
2.1.2.2.1 การเดินทางจริง.....	61
2.1.2.2.2 การเดินทางในจินตนาการ.....	62
2.2 จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีนิราศ.....	63
2.2.1 จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นสารรักมอบแก่นาง.....	64
2.2.2 จุดมุ่งหมายเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์.....	70

2.2.3 จุดมุ่งหมายเพื่อบันทึกเหตุการณ์และประสบการณ์ในการเดินทาง.....	71
2.2.4 จุดมุ่งหมายเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกและทัศนคติเกี่ยวกับชีวิต.....	74
2.3 การเรียกชื่อและการตั้งชื่อวรรณคดีในราชศักราชกับการปรากฏของเรือ.....	78
2.4 เรือในวรรณคดีในราชศักราชต่างสมัย.....	80
2.4.1 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2310).....	80
2.4.2 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 – พ.ศ. 2325).....	92
2.4.3 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – 3 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2394).....	93
2.4.3.1 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2352 รวม 27 ปี).....	95
2.4.3.2 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352 – พ.ศ. 2367 รวม 15 ปี).....	100
2.4.3.3 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 – พ.ศ. 2394 รวม 27 ปี).....	106
2.4.4 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 – 6 (พ.ศ.2394 – พ.ศ. 2468).....	112
2.4.4.1 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394 – พ.ศ. 2411 รวม 17 ปี).....	113
2.4.4.2 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411 – พ.ศ. 2453 รวม 42 ปี).....	117
2.4.4.3 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453 – พ.ศ.2468 รวม 15 ปี).....	123
2.4.5 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2468 – พ.ศ. 2550)	124
2.4.5.1 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468 – พ.ศ. 2477 รวม 9 ปี).....	126
2.4.5.2 เรือในวรรณคดีในราชศักราชสมัยรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477 – พ.ศ. 2489 รวม12 ปี).....	127

บทที่	หน้า
2.4.5.3 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ.2550)	129
3 ความสัมพันธ์ของเรือกับชนบในวรรณคดีนิราศ.....	151
3.1 ชนบในวรรณคดีนิราศ.....	151
3.2 การปรากฏของเรือที่สัมพันธ์กับชนบในวรรณคดีนิราศ.....	153
3.2.1 เรือในชนบการเฉลิมพระเกียรติ.....	153
3.2.1.1 กวีนิยมพรรณนาให้ภาพสำเนาและเรือจำนวนมาก สัญจรไปมาค้าขาย.....	154
3.2.1.2 กวีนิยมพรรณนาชมกระบวนพยุหยาตราขลมารค หรือชมกระบวนเรือ.....	155
3.2.2 เรือในชนบการเดินทาง.....	158
3.2.2.1 เรือเป็นพาหนะที่กวีใช้ในการเดินทาง.....	158
3.2.2.2 เรือเป็นพาหนะที่กวีพบเห็นในระหว่างการเดินทาง.....	161
3.2.2.3 เรือเป็นปัญหาอุปสรรคในการเดินทาง.....	168
3.2.3 เรือในชนบการสะท้อนความเชื่อ.....	178
3.2.3.1 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือก่อนออกเดินทาง.....	179
3.2.3.2 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือระหว่างการเดินทาง.....	181
3.2.3.3 ความเชื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือ.....	183
3.2.4 เรือในชนบการเล่าตำนาน.....	187
3.2.5 เรือในชนบการบันทึกพระราชพิธีและประเพณี.....	193
3.2.6 เรือในชนบการครวญ.....	198
3.2.7 เรือในชนบการใช้สื่อรัก.....	204
3.2.8 เรือในชนบการชมความงาม.....	207
3.2.8.1 การชมเรือ.....	207
3.2.8.2 การชมนาง.....	213
3.2.9 เรือในชนบการบรรยายบทศักรรย์.....	215
4 การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ.....	223
4.1 ความหมายของความเปรียบและสัญลักษณ์.....	223

บทที่	หน้า
4.2 การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ.....	229
4.2.1 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคน.....	229
4.2.1.1 เปรียบเรือกับรูปลักษณะของคน.....	229
4.2.1.2 เปรียบเรือกับจิตของคน.....	233
4.2.1.2.1 ลำเรือมีนายเรือ - ภายคนมีจิตเป็นนาย.....	233
4.2.1.2.2 เรือเป็นพาหนะ - ภายและจิตเป็นพาหนะ.....	236
4.2.1.2.3 เรือเคลื่อน - จิตเคลื่อน.....	237
4.2.1.3 เปรียบเรือกับชีวิตของคน.....	240
4.2.1.3.1 ความหลากหลายของเรือและคน.....	240
4.2.1.3.2 เรือและคนมีเกิด แก่ เจ็บ ตายเช่นเดียวกัน.....	242
4.2.1.3.3 การเดินเรือ - การดำเนินชีวิต.....	245
4.2.2 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับความรัก.....	246
4.2.2.1 เปรียบการเคลื่อนของเรือกับการพลัดพรากจากรัก.....	247
4.2.2.2 เปรียบการบรรจบทุกหนทุกแห่งของเรือกับความรักที่มากล้น.....	254
4.2.3 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับชีวิต.....	260
4.2.3.1 เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องเผชิญปัญหาอุปสรรค.....	261
4.2.3.2 เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องดำเนินไปด้วยใจที่มุ่งมั่น.....	267
4.2.3.3 เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องมีความฝันและความหวังเป็นจุดหมาย.....	270
4.2.3.4 เปรียบเรือกับชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีของชีวิต.....	281
4.2.3.5 เปรียบเรือกับชีวิตที่บอบบาง งดงาม และมีคุณค่า.....	286
4.2.4 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับการเฉลิมพระเกียรติ.....	291
4.2.4.1 เปรียบเรือศิริระหงส์.....	294
4.2.4.2 เปรียบเรือศิริระครุฑ.....	298
4.2.4.3 เปรียบเรือศิริระสต์ว์อื่นๆ.....	302
4.2.5 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับการสื่อพุทธธรรม.....	304
5 มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ.....	319
5.1 ความหมายของมโนทัศน์และความสัมพันธ์ของมโนทัศน์กับวรรณศิลป์.....	319
5.2 มโนทัศน์ที่ปรากฏผ่านความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ.....	322

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	นิราศของสุนทรภู่.....	104
2	นิราศเมืองไทย : การปรากฏของเรือ และคำประพันธ์ที่ใช้แต่ง.....	139

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

“นิราศ” เป็นวรรณคดีที่กวีมักแต่งขึ้นเวลาเดินทางไปยังถิ่นที่ห่างไกล เนื่องจากในอดีตต้องใช้เวลาในการเดินทางมาก ส่วนใหญ่มักเป็นการแฉหรือพายเรือไปตามแม่น้ำลำคลอง และใช้ใบแล่นไปในท้องทะเล เพราะสะดวกปลอดภัยกว่าวิธีอื่น ผู้เดินทางที่มีฝีมือทางการกวีจึงใช้เวลาว่างแต่งบทร้อยกรองพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งสิ่งที่ได้ประสบพบเห็นระหว่างการเดินทาง ผสมผสานกับจินตนาการมาถ่ายทอดไว้ในนิราศด้วย นิราศจึงอุดมด้วยรสแห่งวรรณคดีและร่องรอยแห่งวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีนิราศที่กวีใช้จินตนาการในการแต่งขึ้นรำพันถึงความเสนาหาอาลัยถึงนางผู้เป็นที่รัก ซึ่งกวีอาจจินตนาการขึ้นเช่นกัน การพลัดพรากจากนางจึงเป็นการจากไปโดยสมมุติ

นิราศเป็นวรรณคดีประเภทหนึ่งที่มีผู้นิยมแต่งกันอย่างกว้างขวาง ปรากฏให้เห็นผลงานของกวีชั้นเลิศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันเป็นจำนวนมาก ทั้งที่แต่งเป็นนิราศทั้งเรื่อง และที่เป็นบทนิราศแทรกอยู่ในวรรณคดีอื่น วรรณคดีนิราศยังแต่งด้วยคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ปรากฏใช้ฉันทลักษณ์หลายชนิดมากที่สุด เช่น โคลง กลอน กว้างเห่ ลิลิต แม้คำที่ใช้เรียกชื่อวรรณคดีนิราศก็มีความแตกต่างหลากหลาย บ้างใช้คำเรียกว่านิราศ บ้างก็ไม่ใช้ ชื่อนิราศบางเรื่องบอกรูปแบบฉันทลักษณ์ เช่น **โคลงนิราศหริภุญชัย**, **กำสรวลโคลงตัน** (**กำสรวลสมุทร**), **กลอนเพลงยาวนิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** แต่บางเรื่องไม่ระบุ เช่น **ทวาทศมาสโคลงตัน**, **นิราศเมืองแกลง**, **บางกอกแก้วกำสรวล** ฯลฯ ดังนั้นเมื่อจะพิจารณาว่าวรรณคดีเรื่องใดเป็นประเภทนิราศต้องพิจารณาจากลักษณะเนื้อหา ดังตัวอย่าง **ทวาทศมาสโคลงตัน** ที่จัดได้ว่าเป็นวรรณคดีนิราศ เปลื้อง ณ นคร เรียก **ทวาทศมาสโคลงตัน** ว่าเป็น โคลงตันทำนองนิราศ¹ และ ศักดิ์ศรี แย้มนำดดา จัดให้ **ลิลิตพ่าย** เป็น ลิลิตทำนองนิราศ² ด้วยเหตุที่วรรณคดีเรื่องนี้ใช้คำประพันธ์ประเภทลิลิต ส่วนเนื้อเรื่องมีลักษณะบันทึกการเดินทางรายวันรวมทั้งสิ่งที่กวีพบเห็นและแทรกการรำพันตามแบบนิราศ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายความหมายและความเป็นมาของนิราศไว้ว่า

¹ เปลื้อง ณ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2544), หน้า 131.

² ศักดิ์ศรี แย้มนำดดา, **ศักดิ์ศรีวรรณกรรม** (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2517), หน้า 201.

หนังสือจำพวกที่เรียกว่านิราศ เป็นบทกลอนแต่งเวลาไปทางไกล มูลเหตุที่จะเกิดหนังสือชนิดนี้ขึ้น สันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะเวลาเดินทาง ที่มักต้องไปเรือหลาย ๆ วัน มีเวลาว่างมากได้แต่นั่ง ๆ นอน ๆ ไปจนเกิดเบื่อ ก็ต้องคิดหาอะไรทำแก้รำคาญ ผู้สันทัดในทางวรรณคดีจึงแก้รำคาญโดยทางกระบวนคิดแต่งบทกลอน บทกลอนแต่งในเวลาเดินทางเช่นนั้น ก็เป็นธรรมดาที่จะพรรณนาว่าด้วยสิ่งซึ่งได้พบเห็นในระยะทาง แต่มักแต่งประกอบกับครวญคิดถึงคู่รักซึ่งต้องพรากทิ้งไว้ทางบ้านเรือน กระบวนความในหนังสือนิราศ จึงเป็นทำนองอย่างว่านี้ทั้งนั้น...³

การเดินทางที่ต้องใช้เวลาอันยาวนานในเรือก่อเกิดแรงบันดาลใจให้กวีแต่งนิราศ ปรากฏให้เห็นเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาในวรรณคดีนิราศจำนวนมาก ทั้งในนิราศที่กล่าวว่าการเดินทางจริง และนิราศที่เดินทางโดยสมมุติ แม้นิราศที่กวีมิได้เดินทางทางเรือ รวมทั้งนิราศที่ไม่มีการเดินทางแต่เป็นการพรรณนาการจากพรากด้วยเวลาที่เคลื่อนไป เรือก็ยังปรากฏให้เห็น โดยเฉพาะในนิราศทุกเรื่องที่กวีกล่าวว่าการเดินทางทางเรือ กวีนิยมใช้เรือในการบรรยายหรือพรรณนาอย่างหลากหลาย ในฐานะพาหนะสำคัญในการเดินทาง เรือได้นำพาจากถิ่นที่อยู่และผู้เป็นที่รักไปพบกับสถานที่และประสบการณ์ต่าง ๆ กวีนิยมกล่าวถึงการที่เรือต้องเผชิญอุปสรรคอันตรายและสะท้อนความหวั่นเกรงภัยนานาประการในการเดินทางไว้ ทั้งภัยจากธรรมชาติ คนร้าย สัตว์ร้าย ภัยจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูตผีปีศาจ กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศส่วนใหญ่ นับเป็นประจักษ์พยานยืนยันความสำคัญของเรือที่อยู่ในมิติทัศน์ของกวีไทยและคนไทยอันมีอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการรังสรรค์วรรณคดี ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายความหมายและความสำคัญของเรือเพื่อให้เห็นความหมายและความสำคัญของเรือในสังคมไทยอย่างชัดเจน

ความหมายและความสำคัญของเรือในสังคมไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 อธิบายความหมายของ “เรือ” ไว้ว่า “ยานพาหนะที่ใช้สัญจรไปมาในน้ำ มักทำด้วยวัสดุไม้ทั้งต้นหรือนำกระดาน สังกะสี เหล็ก เป็น

³ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 52-53.

ต้น มาประกอบกันเข้า”⁴ และอธิบายความหมายของ “ยาน” ว่า “เครื่องนำไป, พาหนะต่าง ๆ เช่น รถ เกวียน เรือ, มักใช้เข้าคู่กับคำ พาหนะ เป็น ยานพาหนะ”⁵ คำว่า “พาหนะ” ก็มีความหมายเช่นเดียวกันคือ “เครื่องนำไป, เครื่องขับเคลื่อน, ..., ยานต่าง ๆ มีรถและเรือเป็นต้น เรียกว่า ยานพาหนะ”⁶

“เรือ” มีความหมายโดยตรงว่าเป็น “ยาน” กาญจนาคพันธุ์ อธิบายความหมายของ “ยาน” ไว้ว่า “เป็นคำสำคัญที่สุดที่ทางศาสนาชอบนำมาเปรียบเทียบกับความสำเร็จ โดยถือว่าความมุ่งหมายนั้นอยู่ไกลแสนไกล หากไม่ทำความดีไว้เป็นเครื่องช่วยแล้วก็ไปไม่ถึงเหมือนอย่างพาค้างอีกข้างหนึ่ง หากไม่มีเรือข้ามก็ไปไม่ได้ เรือจึงเป็นของสำคัญ”

เรือไทยแบ่งได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 3 ประเภท คือ แบ่งตามฐานะ แบ่งตามชนิด และแบ่งโดยกำลังที่ใช้แล่น ดังนี้

ประเภทที่ 1 แบ่งตามฐานะ จำแนกออกเป็น 2 พวก ได้แก่ เรือหลวง และเรือราษฎร์ เรือหลวง คือเรือที่ราษฎรไม่มีสิทธิ์นำมาใช้ ถือเป็นของสูง เช่น เรือพระที่นั่งในขบวนพยุหยาตราชลมารค เรือพระที่นั่งกิ่ง เรือพระที่นั่งศรี เป็นต้น ส่วนเรือราษฎร์ ได้แก่ เรือทั่ว ๆ ไปที่ประชาชนใช้ในการดำเนินชีวิต

ประเภทที่ 2 แบ่งตามชนิด หมายถึงชนิดของเรือที่เรียกตามการสร้างเรือ จำแนกเป็น 2 พวก ได้แก่ เรือขุดและเรือต่อ เรือขุดเป็นเรือที่ขุดจากไม้ซุงทั้งต้น ส่วนเรือต่อใช้ไม้แผ่นขนาดต่าง ๆ มาต่อกันเป็นเรือ ทั้งเรือขุดและเรือต่อยังแบ่งออกได้เป็น 2 พวก คือ เรือแม่น้ำ และเรือทะเล เรือแม่น้ำ คือเรือที่ใช้สัญจรไปมาในแม่น้ำลำคลอง เป็นเรือขุดหรือเรือต่อ เช่น เรือมาด เรือหมู เรือม่วง เรือพายม้า เรือสำปั้น เรืออีแปะ เรือป้าบ เรืออีโปง เรือบด เรือชะล่า เรือเข็ม เรือเปิด เรือผีหลอก เรือเอี่ยมจูน เรือกระแซง เรือข้างกระดาน เรือยาว เรือมังกู เป็นต้น ส่วนเรือทะเลคือเรือที่ใช้ไปมาในทะเลและเลียบชายฝั่ง เป็นชนิดเรือต่อ เช่น เรือสำเภา เรือปู เรือฉลอม เรือโล้ เรือเปิดทะเล เรือกุแหละ หรือเรือกุไหล่ เป็นต้น

ประเภทที่ 3 แบ่งโดยกำลังที่ใช้แล่น เช่น เรือพาย เรือกรรเชียง เรือแจว เรือโล้ เรือต่อ เรือใบ

⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546), หน้า 970.

⁵ เรืองเดียวกัน, หน้า 902.

⁶ เรืองเดียวกัน, หน้า 785.

⁷ กาญจนาคพันธุ์, คอคิดขอเขียน ชุดที่ 2 (พระนคร : รวมสาส์น, 2514), หน้า 107.

พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ได้จัดกลุ่มเรือในประเทศไทยตามวัตถุประสงค์ในการใช้งาน และอธิบายไว้อย่างชัดเจนในบทความเรื่อง “นาวาสถาปัตยกรรม” ดังนี้

1. เรือเพื่อการยังชีพ :

1.1 เรือสินค้า นำพืชผักผลไม้ทางการเกษตร เช่น ข้าว ผลผลิตอื่นๆ ออกนอกประเทศเพื่อได้เงินตราเข้าประเทศ

1.2 เรือประมง การจับสัตว์น้ำ กุ้ง ปลา เพื่อการยังชีพ ปลาเป็นอาหารหลักเพราะให้ลูกปลามากมาย เรือประมงพิเศษของชาวไทยมุสลิม เช่น เรือกอและ

2. เรือป้องกันประเทศ :

2.1 เรือรบบนผิวน้ำ เช่น เรือหลวงจักรีนฤเบศร์ ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปทรงปล่อยเรือลงน้ำที่ประเทศสเปน นับเป็นเรืออเนกประสงค์ที่ใหม่และมีสมรรถนะดีที่สุดในเรศวรร ตากสิน และเรืออื่นในปัจจุบัน

2.2 เรือดำน้ำ กองทัพเรือเคยสร้างเรือดำน้ำ 4 ลำ คือ วิรุฬห์ มัจฉานู สินสมุทร พลายชุมพล ต่อเรือจากประเทศญี่ปุ่น ปลดระวางไปนานแล้ว คิดว่าราชนาวีคงจะสร้างอีกในเร็วนี้

2.3 เรือช่วยรบ เช่น เรือพระที่นั่งมหาจักรี ลำที่ 2 ซึ่งปลดระวางเป็นเรือช่วยรบชื่อว่า เรือหลวงอ่างทอง (ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เรือถูกฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดจมในอ่าวสัตหีบ หน้าตึกม้าน้ำ, 1 มิถุนายน 2488)

3. เรือพระราชพิธี :

ชาวไทยควรจะมีใจในศิลปวัฒนธรรมเรือพระราชพิธีที่บรรพบุรุษ ท่านมอบไว้เป็นมรดกวัฒนธรรม (Cultured Heritage) ประเทศไทยประเทศเดียวในโลก ที่มีเรือพระราชพิธีอันงดงามเช่นนี้

3.1 เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์

3.2 เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช

3.3 เรือพระที่นั่งอนนทชาดิภุชงค์

3.4 เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ รัชกาลที่ 9

3.5 เรือรูปสัตว์-เรือตั้งอีกจำนวนหนึ่ง

3.6 เรือแจวพายพิเศษ เฉพาะพระราชพิธี ซึ่งเรียกว่าหมวดเรือเล็กของกรมขนส่งทหารเรือ เป็นเอกของโลก ไม่มีชาติใดเสมอเหมือน

4. เรือเพื่อการท่องเที่ยว และแข่งเรือ :

เรือใบ เรือเซ็ม เรือขนาดเล็กในแม่น้ำลำคลอง เช่น เรือสำปั้น สำปั้นแก่ง มีทั้งพายหรือแจว เรือหางยาว เรือเครื่องกลางลำ เรือทัศนาวจว แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำอื่น ๆ เรือเพื่อการกฐิน เรือผ้าป่า เรืองานชักพระที่วัดนางชี เรือยาวชนิดเรือแข่งในยามน้ำหลาก ในเดือนตุลาคม พฤศจิกายน เรือกลไฟท่องเที่ยวโดยสารในอ่าวไทย โดย บริษัทพาณิชย์นาวีไทย^๘

เรือแต่ละประเภท มีรูปลักษณะและลักษณะหน้าที่อย่างชัดเจน เป็นพาหนะสำคัญที่คนไทยทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ถึงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินใช้ในการสัญจรไปมา ใช้ในการประกอบอาชีพ ใช้ในประเพณี ฯลฯ เรือจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทย และด้วยเหตุที่เรือแต่ละประเภทมีรูปลักษณะที่แตกต่างกันไป โดยสร้างขึ้นให้เหมาะสมแก่งานตลอดจนบุคคลที่ใช้เรือ ดังนั้นเรือและเครื่องประกอบของเรือจึงแสดงฐานะและสถานภาพอันสัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ทางสังคมของบุคคลได้ ดังปรากฏหลักฐานบันทึกไว้ใน**คำให้การชาวกรุงเก่า** ซึ่งกล่าวถึงขุนนางตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีวังหลวงได้รับพระราชทานเครื่องยศประจำตำแหน่ง โดยมีเรือเป็นหนึ่งในเครื่องยศนั้น กล่าวคือ เจ้าพระยามหาอุปราช ซึ่งเรือเอกไชยลายทอง เจ้าพระยาอัครมหาเสนา ที่สมุหพระกลาโหม ซึ่งเรือรูปคชสีห์ เจ้าพระยาจักรีซึ่งเรือรูปราชสีห์ ส่วนจตุสดมภ์ทั้ง 4 คือตำแหน่ง พระยายมราช กรมเมือง พระยาธรรมาธิกรณ์ กรมวัง พระยาราชภักดี (พระยาศรีธรรมราช) กรมพระคลัง พระยาพลเทพ กรมนา ได้พระราชทานเครื่องยศเสมอกัน ซึ่งเรือก็ด้วย^๙

เรือแต่ละชนิดจึงสื่อความหมายนัยประดับถึงสถานภาพ ฐานะ อาชีพ ฯลฯ ของบุคคล ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้เป็นใหญ่ในเรือลำนั้นด้วย เรื่องนี้เป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปแม้แต่ในหมู่ชาวต่างชาติ ดังบันทึกไว้ในหนังสือ**ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม** ว่าการสัญจรไป ๆ มา ๆ ตลอดเวลาในแม่น้ำเจ้าพระยาอำนวยให้เราเห็นสิ่งหลายอย่างต่างประการอย่างเพลิดเพลินทุก

^๘ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, **นาวาสถาปัตยกรรม** [ออนไลน์], 2542, แหล่งที่มา : <http://www.navy.mi.th/navic/document/820207b.html> [2552, มิถุนายน 8]

^๙ **คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 242 - 243.

วัน คือ เราอยากรู้ว่าคนที่ผ่านไปมีบรรดาศักดิ์อะไร ก็ให้ดูว่าเรือของเขามีฝ้ายก็คน ตรงกลางเรือ แต่ละล้าจะมีห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่ง หลังคามุงด้วยใบไม้ที่สอดสานกันอย่างมีศิลป์ ห้องดังกล่าว ตั้งอยู่ด้วยเสาสี่เสา มัดไว้กับขอบเรือ ทั้งสองข้างเรือมีเสื่อบังไม่ให้ถูกแดดถูกฝน แต่จะมีมานไม่ได้ นอกจากพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์และชาวยุโรป คนอื่น ๆ นอกนั้นไม่มีเอกสิทธิ์นี้¹⁰

ความสำคัญของเรือ

การที่เรือมีความสำคัญในสังคมไทย ด้วยเหตุที่วิถีชีวิตของคนไทยใกล้ชิดผูกพันกับสายน้ำมาตั้งแต่โบราณกาล สภาพแวดล้อมภายในดินแดนทั่วทุกภาคเต็มไปด้วยแม่น้ำ ลำคลองหนองบึง ทั้งยังมีพื้นที่บางส่วนติดกับทะเลเป็นพรมแดนธรรมชาติ

สายน้ำและท้องทะเลนับเป็นสิ่งแวดล้อมสำคัญที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของคนไทย การตั้งชุมชน การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ และการคมนาคม จึงมีเรือเป็นพาหนะสำคัญในการสัญจรเดินทางและเป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพ

เรือในวิถีการดำรงชีวิต

การคมนาคมสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ใช้การเดินทางทางน้ำเป็นหลัก คนไทยในอดีตแต่ละครอบครัวจะมีเรือจอดไว้ที่ทำหน้าบ้าน แม่น้ำลำคลองทั่วแผ่นดินมีเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างเฉพาะในกรุงศรีอยุธยา มีคลองสำคัญในกำแพงเมือง 12 สาย เช่น คลองชะไกรใหญ่ (คลองท่อ) คลองแกลบ (คลองท่าพระ) คลองประตูชัย ส่วนคลองนอกเมืองมีถึง 19 สาย เช่น คลองมหานาค คลองหันตรา คลองตะเคียน คลองมอญ คลองสระบัว คลองบางบาล ฯลฯ ทำน้ำในกรุงศรีอยุธยาจึงมีเป็นจำนวนมากเช่นกัน เช่น ฉนวนทำน้ำ¹¹ วาสุกรี ท่าคอย (ท่าคั่น) ท่ากลาโหม (ท่าช้าง) ท่าม้า ท่าประตูชัย ฯลฯ ชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาจึงให้สมญานามทั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพมหานครว่า เวนิชตะวันออก

วรรณคดีและวรรณกรรมจำนวนมากทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตไทยทุกภูมิภาคที่สัมพันธ์กับน้ำและเรือไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะในจดหมายเหตุของชาวตะวันตกทุกฉบับที่เดินทางเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพมหานครได้บันทึกไว้ใน

¹⁰ ฟรังซัวส์ อังรี ตูรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย ปอล ชาเวียร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539), หน้า 23 - 24.

¹¹ ฉนวนน้ำ หรือฉนวนทำน้ำ หมายถึงศาลาขนาดเล็กที่ตั้งอยู่บนแพลอยสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายประทับพักผ่อน หรือขึ้นลงพาหนะทางน้ำ

ทำนองเดียวกันว่ามีเรือจำนวนมากลอยลำอยู่ทั่วไปซึ่งเป็นทั้งพาหนะและที่อยู่อาศัย เช่น **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด** บรรยายไว้ว่า

ทิวทัศน์ของแม่น้ำนั้นงดงามนัก ทั้งสองฟากฝั่งเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่เขียวชอุ่มอยู่เป็นอาฉิม ...พื้นดินในบริเวณนั้นจนกระทั่งเหนือกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปในระยะทางเดินเท้าวันหนึ่งมีความต่ำมาก น้ำจึงท่วมอยู่นานเป็นเวลาตั้งครึ่งปี ฝนซึ่งตกลงมาติดต่อกันเป็นเวลาหลายเดือนนั้นทำให้น้ำในแม่น้ำล้นฝั่งและท่วมเข้าไปถึงในแผ่นดิน ...อเนกการที่น้ำท่วมนี้ยังเป็นความสะดวกต่อการที่จะไปไหนมาไหนด้วยเรือได้ทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งจะฝ่าเข้าไปในท้องทุ่งด้วยเหตุนี้จึงมีเรือมากมายอยู่ในที่ทั่วไป ในท้องที่ส่วนใหญ่ของราชอาณาจักรนั้นจำนวนผู้คนพลเมืองยังมีน้อยไปกว่าจำนวนเรือเสียอีก บางลำขนาดใหญ่มีประทุนคลุมดั่งบ้านเรือน ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของคนทั้งครอบครัว และเมื่อรวมจอดเข้าชิดติดกันเป็นจำนวนมากแล้ว ก็คล้ายกับว่าเป็นหมู่บ้านลอยน้ำอยู่ในสถานที่ที่จอดกันอยู่นั้น¹²

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันของสภาพภูมิศาสตร์อันมีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิต เรือในสังคมไทยจึงมีความหมายมากกว่าการเป็นพาหนะในการเดินทาง เพราะเรือได้มีสถานะเป็นที่อยู่อาศัย ดังปรากฏในนิราศหลายเรื่องว่ากวีนิยมเปรียบเทียบ “เรือ” กับ “เรือน” เสมอ

ในหนังสือ **ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์** ได้บันทึกภาพวิถีชีวิตชาวเรือแถบปากน้ำของไทยในสมัยอยุธยาที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของเรือไว้ว่า

รอบ ๆ กรุง มีตำบลหมู่บ้านมากด้วยกัน ลางแห่งอยู่ในเรือลอยมากกว่าบ้าน ลำละสองครัว และบ้างก็มากกว่านั้น โยกไปย้ายมาจอดอาศัยอยู่ที่โน่นบ้าง ที่นี้บ้าง แห่งละชั่วครึ่งชั่วคราว โดยเฉพาะเมื่อเวลาน้ำมาก หรือมีงาน ก็ลอยลำเที่ยวเร่ขายของเป็นอาชีพ¹³

¹² บาทหลวงตาซาร์ด, **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด**, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2541), หน้า 16.

¹³ กรมศิลปากร, **ไทยในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : อาทิตย คอมมูนิเคชั่น, 2545), หน้า 70.

Ship of Sulaiman บันทึกของชาวเปอร์เซียก็ได้บรรยายภาพกรุงศรีอยุธยาช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ไว้สอดคล้องกันว่า “กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่มีน้ำล้อมรอบ มีแม่น้ำลำคลองมากมาย ผู้คนก็อาศัยกันอยู่ในเรือเป็นส่วนมาก บ้างก็ประกอบการค้าขายอยู่ในน้ำนั่นเอง จนกรุงศรีอยุธยาได้รับการขนานนามว่า ซารินาว ซึ่งก็คือเมืองที่เต็มไปด้วยเรือ หรือนาวานคร”¹⁴ ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าเรือเป็นปัจจัยสำคัญในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยในสมัยกรุงศรี-อยุธยาซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “เมืองเรือ” นอกจากนี้ใน **เล่าเรื่องกรุงสยาม** ของมงเซเยอร์ ปาลเลกัวซ์ ยังได้บันทึกไว้ว่า “มีประชาชนไม่ต่ำกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเรือทุกชนิดและทุกขนาดโดยมากเป็นครอบครัวของผู้ค้าแร่ที่อยู่ประจำในเมืองหลวงหรือเรือไปทำการค้าที่โน่นที่นี้ อาศัยอยู่ในเรือทั้งกลางวันกลางคืนเสียจนชินและจะขึ้นบกก็แต่โดยจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น”¹⁵

ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ สภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองหลวงก็คล้ายคลึงกับอยุธยา แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก มีเรือแล่นขึ้นลงและลอยลำอยู่ในแม่น้ำจำนวนมาก เรือมีหลายชนิด หลายขนาด เป็นของคนหลายชาติ หลากอาชีพ ดังที่หนังสือ **ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ.2383 – 2384 (ค.ศ. 1840 – 1841)** ของนายเฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล¹⁶ ได้บันทึกการเดินทางจากปากน้ำลงแม่น้ำมุ่งหน้าสู่บางกอก และวิถีชีวิตของคนไทยในบางกอกไว้ว่า

...ยิ่งเราขึ้นมาไกลเท่าไรก็ยิ่งพบกับสิ่งที่น่าสนใจมากขึ้นเท่านั้น ตามลำน้ำจะเห็นเรือใบ และเรือจอดอยู่เป็นจุด ๆ เรือเหล่านี้มีลักษณะต่างกันทั้งขนาด รูปร่าง เรือใบขนาดต่าง ๆ เรือกลไฟ เรือรบขนาดเล็ก เรือสำเภา เรือใบแขก และเรือพายขนาดต่าง ๆ เราก็แล่นต่อไปเรื่อย ๆ มีเรือขายของพายเข้ามาใกล้ ๆ หลายลำ พวกเขาพายเข้ามาใกล้ท้ายเรืออย่างชำนาญที่เดียว บ้างก็

¹⁴ สุเนตร ชุตินทรานนท์, บรรณาธิการ, **เรือ : วัฒนธรรมชาวลุ่มน้ำเจ้าพระยา** (กรุงเทพมหานคร : แพลน มิทพี, 2545), หน้า 25.

¹⁵ มงเซเยอร์ ปาลเลกัวซ์, **เล่าเรื่องกรุงสยาม**, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2549), หน้า 143.

¹⁶ เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล เป็นชาวอังกฤษ เดินทางมากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.2383 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้เข้ารับราชการ ภายหลังได้เป็นราชองครักษ์ของเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เขาได้เรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับสยามและให้ชื่อหนังสือว่า “Narrative of a Residence in Siam” และตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ.1852 ต่อมากกรมศิลปากรมอบหมายให้เรือเอกหญิงลินจง สุวรรณโกสิน แปลเป็นภาษาไทย ให้ชื่อเรื่องว่า “ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2383 – 2384 (ค.ศ.1840 – 1841)”

ขายปลา บ้างก็ขายผลไม้ บ้างก็ขายผัก พวกเรือเหล่านี้มีมากมายหลายลำจน
เป็นกองเรือ...¹⁷

เมื่อเรือเดินทางมาถึงบางกอกสิ่งที่ได้แลเห็นก็คือแพที่จอดเป็นแถวยาวในแม่น้ำทั้งสอง
ฝั่ง และเรือนานาชนิด เช่น เรือบด เรือหาปลา และมีเรือสำเภาราคา 1500 ตันจอดติดอยู่กับแพ
จนอาจสนทนาได้ต่อกันได้¹⁸ เรือบดหรือเรือพายเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ของทุกบ้านในเมือง
บางกอก เรือนแพทุกหลังล้วนมีเรือของตนต่างหาก เพื่อเอาไว้พายไปซื้อของที่ตลาด ในลำแม่น้ำ
เต็มไปด้วยเรือขายของนานาชนิดเหมือนตลาดลอยน้ำ¹⁹ ผู้หญิงชาวสยามที่เป็นภรรยาของคน
ค่อนข้างยากจนหรือพวกฝีพายต้องทำงานหนักตลอดวัน พายเรือขึ้นล่องเพื่อหาเงินมาเลี้ยงชีพ
พวกเขา เด็ก ๆ เมื่อหัดว่ายน้ำแข็งแล้วก็เริ่มเรียนวิธีพายเรือ พ่อบ้านของแต่ละครอบครัวต่างมีเรือพาย
เล็ก ๆ พร้อมพายขนาดเหมาะกับเรือเอาไว้ประจำบ้าน²⁰

ในนิราศทุกยุคสมัยได้บรรยายให้เห็นเรือจำนวนมากที่สัญจรไปมาในลำน้ำ
ประกอบด้วยเรือของคนหลายอาชีพ หลายเชื้อสาย มีเรือประมง เรือแม่ค้า เรือจีน เรือมอญ
เป็นต้น แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของคนหลายเชื้อชาติในแผ่นดินไทย และยัง
สะท้อนให้เห็นว่ามีตลาดน้ำ และการประกอบอาชีพลอยเรือค้าขายกันทางน้ำ รวมทั้งการประกอบ
อาชีพประมงจำนวนมาก เช่น กวีกล่าวไว้ใน **โคลงนิราศพระพุทธรบาท** ถึงบรรดาแม่ค้ามอญที่
พายเรือเร่ขายสินค้า ความว่า

ถึงวัดตองปุ้เข้า	ขอพร
เห็นแต่เรือหม่อมอญ	แม่ค้า
พีด้าล่ำไหล่คอง	เรือเร่
หน้าบ่มีหมดหน้า	ดูจหน้านวลผงฯ ²¹

¹⁷ เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล, **ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ** ระหว่าง พ.ศ. 2383 – 2384 (ค.ศ. 1840 – 1841), แปลโดย เรือเอกหญิงลินจง สุวรรณโกสิน (ม.ป.ท. : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ม.ป.ป.), หน้า 22.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

²¹ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : วรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 365.

ใน **นิราศยี่สาร** กวีพรรณนาให้จินตภาพเรือฉลอมแล่นใบเพื่อจับสัตว์น้ำในทะเล และคนลอยเรือตกปลา สะท้อนวิถีชีวิตชาวประมงที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับเรือ

เห็นเรือฉลอมแล่นใบมาไม่น้อย	เที่ยวจับหอยจับปลาเอามาขาย
แลเห็นหลักปักเคียงอยู่เรียงราย	เป็นแถบคายนับัญญารู้หากิน
ฯลฯ	
เรือก็ล่องเลยมาในวาริน	แลเห็นลินธุสว่างอยู่ฟุ้งพราย
เห็นคนขี่เรื่อน้อยเที่ยวลอยเบ็จ	ช่างไม่เชดคิดไปน่าใจหาย
แม้เรือจมล่มลงแทบคงตาย	อุสาห์ภายเรือมาเที่ยวหากิน ²²

นอกเหนือจากที่กล่าวมา เรือยังมีความสำคัญในวัฒนธรรมไทยแทบทุกด้าน ปรากฎหลักฐานต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะนำมากล่าวไว้โดยสังเขป

ความเชื่อเกี่ยวกับเรือ

ในสังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับเรืออย่างหลากหลาย ทั้งยังมีอิทธิพลต่อการประกอบประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือ ดังปรากฏกล่าวไว้ในนิราศหลายเรื่อง เช่น

ความเชื่อเรื่องนางตะเคียน ความเชื่อเรื่องนางตะเคียนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องต้นไม้ที่ใช้ทำเรือ ด้วยเหตุที่ไม้ตะเคียนเป็นไม้เนื้อแข็งที่คนนิยมนำไปใช้ทำเรือ และคนไทยเชื่อว่าต้นตะเคียนมีผีนางตะเคียนสิงสถิตอยู่ ดังนั้นเมื่อจะตัดไม้ตะเคียนไปทำอะไรใด ต้องมีการทำพิธีกรรมเช่นไหว้บอกกล่าว และเมื่อตัดไม้มาแล้วก็มีความเชื่อต่อเนื่องมาว่าผีนางตะเคียนยังคงสิงสถิตอยู่ในไม้นั้น เมื่อนำไม้มาทำเป็นเรือ ผีนางตะเคียนจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้พิทักษ์รักษาเรือลำนั้นต่อไป เรียกกันว่าแม่ย่านางเรือ เจ้าของและผู้โดยสารเรือต้องให้ความเคารพบูชา จึงเกิดมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในการบูชาแม่ย่านางเรือ เพื่อให้แม่ย่านางพอใจและดลบันดาลความสุขความสำเร็จให้ ในทางตรงกันข้าม หากผู้ใดดูหมิ่นไม่แสดงความเคารพ เชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความเป็นไป แม้แต่ตอตะเคียนที่จมอยู่ในน้ำ ในนิราศหลายเรื่องก็ได้บรรยายแสดงความหวาดกลัว และมักอ้างถึงเหตุการณ์ตอตะเคียนตำเรือจนเรือแตกทะเลเป็นอันตรายจนถึงกับล่มลงได้ เช่น ใน **นิราศเมืองแกลง** สุนทรภู่บรรยายว่า

²² ก.ศ.ร. กุหลาบ, **นิราศยี่สาร** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543), หน้า 73.

ระวังตัวกลัวตตะเคียนขวาง	เป็นเยี่ยงอย่างผู้เฒ่าเฒ่าสนอง
ว่าผีสาวสิงนางตะเคียนคะนอง	ใครถูกต้องแตกตายลงหลายลำ
พอบอกกันยังมีทันจะขาดปาก	เห็นเรือจากแจวตรงหลงถลำ
กระทบผางตอนางตะเคียนดำ	ก็โคลงคว่ำล่มลงในคงคา ²³

ความเชื่อเรื่องแม่ย่านางเรือ ได้ส่งผลให้เกิดความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องตามมามากมาย เช่น ความเชื่อและพิธีกรรมในการต่อเรือ ขั้นตอนแรกของการต่อเรือ คือการวางกระดูกงูของเรือ ซึ่งเปรียบได้กับกระดูกสันหลังของคน จึงต้องวางไม้ให้ได้ระดับที่ต้องการ ไม้กระดูกงูนี้จะตัดให้โค้งตามรูปท้องเรือ หลังจากวางกระดูกงูแล้ว จะต้องทำพิธีบวงสรวงหรือไหว้แม่ย่านางเรือ เช่น เจ้าของเรือต้องใช้ผ้าแดง ผ้าขาว เงิน 9 บาท ดอกไม้ ฐูปเทียน สำหรับทำพิธีไหว้ เมื่อไหว้เสร็จแล้วจึงตั้งไชน หรือแม่ย่านาง หรือเรียกว่า ทวนหัวไชน คือ ไม้ที่ต่อเสริมหัวเรือหรือท้ายเรือต่อจากกระดูกงูให้งอนเตี้ยขึ้น เรียกว่า "ไชนเรือ"

เมื่อนำเรือมาใช้ในการประกอบอาชีพ ก็ต้องมีการทำพิธีไหว้แม่ย่านางเรืออยู่เสมอ มีทั้งการไหว้ทุกครั้งเมื่อจะออกเรือ หรือการทำพิธีใหญ่ในโอกาสที่ประสงค์ พิธีในรายละเอียดของแต่ละท้องถิ่นอาจแตกต่างกันไป แต่โดยส่วนใหญ่จะเริ่มจากการตั้งเครื่องเช่นไหว้ที่บริเวณหัวเรือ และผูกดอกไม้บูชาไว้กับไชนเรือ ได้แก่วงจตุรูป 9 ดอก นำไปปักที่เครื่องเช่นอย่างละดอก เหลือไว้ 1 ดอกสำหรับปักที่หัวเรือเพื่อขอให้แม่ย่านางเรือคุ้มครองให้ปลอดภัย ได้ปลาและโชคลาภตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ เมื่อรูปหมุดดอกไม้เครื่องเช่นไหว้ นำก้านธูปไปไว้ที่ไชนเรือ แล้วจึงจุดประทัด หลังจากนั้นนำน้ำมะพร้าวอ่อนมารดที่ไชนเรือและเสากะโดงเรือ แบ่งเครื่องเช่นไหว้อย่างละเล็กละน้อยไปวางใกล้ไชนเรือเพื่อถวายแม่ย่านางเรือ จากนั้นจึงเผากระดาษเงินกระดาษทองโยนลงทะเลเป็นการเสร็จพิธี การไหว้แม่ย่านางนี้ดำเนินสืบเนื่องกันมาตามความเชื่อและการปฏิบัติของคนรุ่นก่อน ๆ ความเชื่อเรื่องแม่ย่านางเรือได้ช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้แก่คนที่เดินทางทางเรือ ว่าแม่ย่านางจะคอยพิทักษ์รักษาเรือทุก ๆ ลำที่บูชานาง อันช่วยสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิตท่ามกลางความแปรปรวนของคลื่นลม ความเชื่อเรื่องแม่ย่านางเรือปรากฏให้เห็นในนิราศหลายเรื่อง นอกจากนี้คนไทยและกวียังนิยมเปรียบเทียบผู้หญิงว่าเป็น *แม่ย่านาง* เช่น ใน **นิราศสกลนคร** วรรณาส ประสมสุข บรรยายว่า

²³ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 65.

แม่ย่านางนาขวานพลหน้าน้อง

ล้าลอยล่องโลดลิวลีลาหลาย

เรียงระบำรำฟ้อนอ่อนเอนกาย

ยวนยั่วชายเซยชมภิรมย์สราญ²⁴

ความเชื่อเรื่องความฝันเกี่ยวกับเรือ ปรากฏในตำราทำนายฝันของไทยและของชาติอื่น ๆ ด้วย ความฝันต่าง ๆ นั้นเป็นสัญลักษณ์ที่โหราจารย์ได้ตีความและทำนายไว้อย่างน่าสนใจ ดังที่หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวถึงความฝันเกี่ยวกับเรือและคำทำนาย²⁵ ไว้ใน “พจนานุกรมทำนายฝัน”²⁶ ดังตัวอย่าง

พายเรือ - การงานที่กำลังทำจะดำเนินไปสู่ความสำเร็จ

ลงเรือข้ามแม่น้ำ จนขึ้นฝั่งอีกทางหนึ่ง - จะได้รับรางวัลที่ปรารถนา

จะไป หรือผลที่ประสงค์จะได้รับ

เห็นเรือลอยไปกลางน้ำ - ต้องระวังตัว จะต้องเสียทรัพย์มาก

เรือล่ม - ผู้ฝันต้องเสียเมียที่รัก

ที่เรือตามน้ำ และล่ม - ผู้ฝันมีเคราะห์ร้ายและจะเสียชีวิต

ความเชื่อเรื่องความฝันเป็นความเชื่อที่แพร่หลายและสืบต่อมาอย่างกว้างขวาง ดังกล่าวไว้ในนิราศหลายเรื่อง นอกจากนี้ในปัจจุบันได้มีผู้จัดทำเว็บไซต์ทำนายฝันเป็นจำนวนมาก และทำนายความฝันเกี่ยวกับเรือไว้ทำนองเดียวกันกับคำทำนายที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่ต้องตีความทั้งสิ้น ความรู้เรื่องการตีความสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในความฝันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจมโนทัศน์เกี่ยวกับเรือของคนไทยและเป็นพื้นฐานความเข้าใจการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือได้ชัดเจนขึ้น เช่น

เรือ, สำเภา - ฝันว่า ได้นั่งเรือไปสู่มหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ทายว่า

จะทำการใดจะ เป็นผลสำเร็จ การเสี่ยงโชคก็จะได้ผลสมมุ่งหมาย

²⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้า 94.

²⁵ หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนหนังสือเรื่อง ความฝัน ทำหนังสือเล่มนี้เป็น “พจนานุกรมความฝัน” ซึ่งรวบรวมและเรียบเรียง มาจากตำราทำนายฝันของไทยโบราณและของคนชาติอื่นหลายชาติ เช่น ตำราของอาร์ตมิคเคอเร ตำราของท่านผู้หญิงเคอ ซีเร

²⁶ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, **ความฝัน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สว่างสรรค์บุ๊คส์), 2544.

นั่งเรือ - ผันว่าได้นั่งเรือ แล่นไปตามลำคลอง หรือแม่น้ำ ทายว่า การใดๆ ที่คิดไว้จะเป็นผลสำเร็จ หรือชะตากำลังจะมีลาภดีขึ้น

พายเรือ - ผันเห็นคนถ่อเรือ พายเรือ หรือแจวเรือ หรือตนเองได้นั่งไป กับเรือด้วย ทายว่าจะหมดเคราะห์และจะได้รับการโยกย้ายหรือเปลี่ยนแปลง หน้าที่ในกิจการงาน

โยงเรือ - ผันเห็นเรือโยง หรือมีการโยงเรือที่ตนเองนั่งแล่นไป ทายว่า จะได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่

ท่าเรือ - ผันว่าขึ้นจากเรือเหยียบท่า หรือยืนอยู่ที่หน้าท่าเรือทายว่า การที่คิดไว้จะสมหวัง หรือจะมีโชคลาภในหน้าที่การงานหรือในการค้าขายจะดีขึ้น

ฝั่ง - ผันว่าว่ายน้ำข้ามฝั่งน้ำ ฝั่งคลอง หรือขึ้นฝั่งจากเรือทายว่าการที่คิดไว้จะสมหวัง หรือจะได้รับข่าวดีในผลงาน หรือตำแหน่งที่หวัง

ทอดสมอ - ผันเห็นเรือทอดสมอ หรือตัวสมอของเรือ ทายว่าการที่ลงมือทำหรือคิดไว้จะมีอันล้มเหลว หรือเคราะห์ไม่สู้ดีนัก

เรือล่ม - ผันว่า ได้นั่งเรือไปแล้วเรือล่มทายว่า การที่คิดทำไว้ จะล้มเหลว หรือผิดหวัง²⁷

ความเชื่อเรื่องเรือสำเภาเป็นสัญลักษณ์นำโชค ในสังคมไทย-จีน มีความเชื่อว่าเรือสำเภาเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า ความร่ำรวย และความสมบูรณ์พูนสุข ดังนั้นจึงมีความนิยมอย่างแพร่หลายในการสร้างวัตถุมงคลรูปสำเภา และใช้สำเภาจำลองตลอดจนภาพวาดเรือสำเภาเป็นเครื่องประดับบ้านเรือน เพื่อเป็นสัญลักษณ์นำโชคของผู้ครอบครอง ดังตัวอย่างข้อความโฆษณาขายเรือสำเภาจำลองกล่าวว่า

เรือสำเภา เป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า ความก้าวหน้า และความสมบูรณ์พูนสุข ผู้ใดแม้มีเรือไว้ในครอบครองผู้นั้นจะ

²⁷ การทำนายฝันเกี่ยวกับเรือ [ออนไลน์], 2549, แหล่งที่มา: <http://astro.meemodel.com/dream.php> [2552, พฤษภาคม 21)

ประสบแต่โชคความ เปรียบเรื่อนั้นแต่โบราณเป็นสิ่งที่จะนำพาให้ผู้เป็นเจ้าของ
ไปสู่เป้าหมายปลายทางแห่งความสำเร็จ²⁸

การละเล่นและประเพณีเกี่ยวกับเรือ

เรือมีความสำคัญในการละเล่นและประเพณีที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์และความบันเทิง
ของคนไทยในหลายวาระโอกาส ดังตัวอย่าง

การเล่นเพลงเรือ นับเป็นการละเล่นของชาวบ้านไทยที่นิยมเล่นกันอย่าง
กว้างขวางในฤดูน้ำ ถือเป็นการเล่นที่สนุกสนานในเวลาว่างงานในยามกลางคืนหลังการปักดำ
ทำนา นอกจากนี้ยังนิยมเล่นกันในงานไหว้พระประจำปี และในงานบุญที่มีการฉลอง เช่น งาน
กฐิน ผ้าป่า เป็นต้น ชายหญิงที่ปรารถนาจะเล่นเมื่อใดก็แต่งตัวลงเรือไปเล่นได้ทันที ชายหญิงที่
เล่นเพลงเป็นมักลงเรือแยกไปเป็นเรือชาย เรือหญิง แต่ถ้ายังไม่สิ้นทัดเพลงก็มักลงเรือไปด้วยกัน
พายกันไปเรื่อย ๆ พบเรือหลาย ๆ ลำ เรือฝ่ายชายจะคอยสังเกต เมื่อเห็นเรือฝ่ายหญิงที่สนใจก็จะ
พายมาร้องทัก หากฝ่ายหญิงสมัครใจเล่นด้วยก็จะร้องโต้ตอบกัน ดังตัวอย่างบทเพลง หรือบท
ขึ้นต้นเพลงเรือของฝ่ายชายก็บ่งบอกทันทีว่าเล่นกันในเรือ

ปลอบ ชาย

รอเรียงเคียงประทับ	สองมือพี่ก็จับนาวา
ให้น้องเอาเสียงขึ้นมาร้อง	นี้กว่าฉลองผ้าป่า
มีมั่งก็ไขว่ได้ก็ว่า	ไม่มากสักห้าคำ ฯ

หญิง

ได้ยินเสียงชายมารายเกริ่น	ตัวน้องไม่เนิ่นอยู่ช้า
ครั้งจะไม่เล่นจะว่าเช่นหญิงชั่ว	จะว่าเล่นตัวเล่นตา
จะเล่นเสียสักหน่อยไม่ให้น้อยแก่หน้า	เสียแรงพี่ได้มาวอน ฯ ²⁹

²⁸ เรือสำเภาจำลอง [ออนไลน์], 2551, แหล่งที่มา : [http://shopping.sanook.com/buy/buy_detail .php?](http://shopping.sanook.com/buy/buy_detail.php?nitemID=3034445)

nitemID=3034445 [2551, ธันวาคม 27]

²⁹ ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่มจบ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 808.

การแข่งขันเรือเป็นทั้งประเพณี พิธีกรรม กีฬา และการละเล่นที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ เช่น **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์** กล่าวถึง การแข่งเรือไว้ว่า “ชาวสยามเลือกเรือยาว 2 ลำมาเปรียบส่วนสัดให้เท่ากันทุกอย่างเท่าที่สามารถ จะทำได้ แล้วก็แบ่งออกเป็นสองพวกเพื่อพนันชนต่อกัน”³⁰

ในวรรณคดีนิราศทุกสมัย กวีจำนวนมากได้บันทึกเรื่องราวการแข่งขันเรือไว้ เช่น ในกาพย์ **ห่อโคลงนิราศธารโศก** พรรณนาภาพการแข่งขันเรือพระที่นั่งเพื่อเสี่ยงทายในพระราชพิธีอาสยุช เชื่อมโยงกับการรำลึกถึงนางที่รักไว้ ความว่า

เดือนสิบเบ็ดเสร็จสำแดง	เรือกึ่งแข่งตามพิธี
พายงามตามชลธี	พี่แลเจ้าเปล่าเป็นตายฯ
อาสยุชดลมาศแคว้น	กรุงไกร
เรือกึ่งกระพรหมไชย	ขึ้นสู้
กึ่งไกรสรจักรไคล	เทียบท่า
ทองอร่ามงามแข่งขู้	พีนี่คนเดียว ฯ ³¹

รายละเอียดพระราชพิธีอาสยุช ได้ปรากฏพรรณนาไว้ในวรรณคดีร้อยแก้วเรื่อง **นางนพมาศ** ดังนี้

ครั้นฤดูเดือน 11 ซาลลดชายฝั่งถึงการ **พระราชพิธีอาสยุช** นักขัต-
ฤกษ์ ชีพพรหมณ์ก็ส่งเวียงพระนารายณ์ปางเกษียรสมุทร แลพระลักษมีพระ
 มเหศวดีโดยตำรับชนประชาชาวพระนครต่างบอกกล่าวว้าวกัน **พายุตรนัดดา**
ลงนาวาเป็นพวกเป็นเหล่าตักแต่งกรัชกายงามตามชาติตามตระกูล **พาย**
เนืองแน่นกันมาจอดเรียงลอย คอยดูแข่งเรือพระที่นั่งเอกชัยทั้งสองฝั่ง
 ตลอดเฉียบ จึงออกพระณรงค์ฤทธิร่ำบาลชาญชลสินธุ์ ผู้ได้บังคับบัญชาเหล่า
 จำทหารเรือก็เบิกบายศรีสมโภชเชิญขวัญเรือพระที่นั่งเอกชัยอันงามอนระหง

³⁰ ชีมอง เดอ ลา ลูแบร์, **จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์**, แปลโดย .สันต์ ท.โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรี
 ปัญญา, 2548), หน้า 159.

³¹ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและ
 ประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 272.

ทั้งสองลำสรรพเสร็จพร้อมด้วยพลพายและเครื่องดนตรีสังคีตพระกันภิรม
 ชุมสายตั้งรายตลอดลำ มีหมู่สิทธิชัยถือธงทองประจำหน้าท้ายเรือรูปตรา
 ตำแหน่งนายทหาร แห่ล้อมพายให้เข้ามาสู่มณฑลทันทอดท้องสนาม พระครู
 พรหมณพิธิศรีบรมหงส์ก็อัญเชิญพระนารายณ์ปางเกษียรสมุทร ลงทรงสถิต
 บุษบกเรือพระที่นั่งชัยเฉลิมภณิน อันโลกสมมุติว่าเป็นเรือพระยามีมา
 แต่โบราณ จึงพระครูเพทางคศาสตร์ราชไตรเทพก็อัญเชิญพระลักษมีพระ-
 มเหศวดี ลงทรงสถิตบุษบกเรือพระที่นั่งชัยสินธุพิมาน อันสมมุติว่าเป็นเรือ
 พระอัครชทายาธและค้ำกล่าวโดยตำรับพระราชพิธีอาศุขว่าเรือพระที่
 นั่งเฉลิมภณิน ชัยสินธุพิมาน ทั้งสองลำนี้ เป็นที่เสียดายแสดงความจำเริญ
 และมีจำเริญแก่บ้านเมือง พลทหารชำนาญพายแข่งกันมิได้ละลด ถ้าเรือทรง
 พระนารายณ์คือเรือพระยามีชัยชำนะ ก็ทำนายว่าสมเด็จพระมหากษัตริราช-
 เจ้าจะแผ่ผ่านพระเดชเดชาานุภาพไปทั่วทิศานุทิศ ลูกค้าพาณิชนานาประเทศ
 จะแตกตื่นกันมาเซยชมบรมโพธิสมภารพระเจ้าแผ่นดิน บ้านเมืองจะบริบูรณ์
 ด้วยสรรพสิ่งของต่างประเทศราคาซื้อขายจะยอมเยาเบาค่าทุกสิ่งสินค้า
 ัญญาหารมังฉมังสาหารผลาหารพานจะเสื่อมทราวมืดเคืองไม่สู้อุดม เศษ
 ทำนายว่าสตรีจะมีบุตรเป็นชายโดยมาก หนึ่งโสดแม้ว่าเรือทรงพระลักษมี คือ
 เรือพระอัครชทายามีชัยชำนะ ในตำรับทำนายทายว่าบ้านเมืองจะ
 บริบูรณ์ด้วยัญญาหารมังฉมังสาหารผลาหาร น้ำอ้อยน้ำตาลสารพัดของ
 บริโภคอันลูกค้าพาณิชซึ่งจะมาค้าขายชายจะเบาบาง สิ่งของต่างประเทศมิได้
 อุดมมัยยม เศษทำนายว่าสตรีจะมีบุตรเป็นธิดาโดยมาก ฝันว่าเรือพระที่นั่งทั้ง
 สองแข่งเสมอลำกัน ก็ทำนายว่าบ้านเมืองจะมีได้บริบูรณ์ทุกสิ่ง มีอาหารการ
 กินเป็นต้น ในขอบปีนั้นแลธรรมเนียมทหารจ่านำประจำพายนาวาคู่แข่ง ถ้าเรือ
 พระที่นั่งลำใดได้ชัยชนะ ทหารพลพายประจำลำก็ได้รับพระราชทานขนอนใน
 กรุงเข้าชั่วคราวในวันนั้นเป็นรางวัล ไปแบ่งปันกันตามบานแพนกนายและไพร่
 ครั้นเพลาคะวันชายแสด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งชลพิมาน
 ชานชาลา พระอัครชทายาธและราชประยูรวงศานุวงศ์พระสนมกำนัลโดยเสด็จ
 สะพรั่งพร้อม หมู่มุขมาตยาชี้เรือตาวัวล้อมวงจอดลอยคอยรับราชบริหารอยู่
 รายเรียง เรือเที่ยวข่าวก็พายขมุขมุขบอกให้ยกธงเรือทูนทุก ๆ ลำเป็นสำคัญ
 ัญญาให้วางเรือพระที่นั่งคู่แข่งลงมาถวายทอดพระเนตร พระครูพรหมพรตพิธิ

ศรีบรมหงส์ และพระครูเทพทางคศาสตร์ราชไตรเพทก็อ่านวิชฌมนตร์ บันลือเสียงสังข์ปรายข้าวตอกดอกไม้ ทหารเรือแห่ก็โห่เออชัยขึ้นสามลา ชาวดุริยางค์ในพระที่นั่งลำแข่ง ก็ประโยคสังคีตประสานเสียงเสนาะเพราะบรรเลงเพลงล่องเรือ โหราลัยน้อมอุทิศสิทธิติพยก็โบกธงหน้าท้าย พลพายออกเรือพระที่นั่งทั้งคู่พร้อมกัน เสียงคนแห่คนดูให้ร้องอวยชัยให้พรเอิกเกริกก้อง โกลาหลทั้งสองฟากฝั่ง เรือพระที่นั่งเอกชัยคู่แข่งอนระหงงามอร่ามด้วยแสงสุรวณวิไลเลขา บุษบกบัลลังก์และระยับจับสายน้ำไหลเครื่องสูงสล้างรายเรียงหน้าท้ายธงทองธวัช พลพายใส่เสื้อแดงหมวกแดงดูงามสง่า กรายพายทองดั่งจะบินฟ้ามาเรือแล่น ดูผาดโผนมากกลางสายชลชลา ทั้งคู่แข่งกันขึ้นกันลดล่องลงมาถึงหน้าฉานเรือพระที่นั่งเอกชัยเฉลิมภรณ์ ก็เหลื่อมลำแล่นเลยพระที่นั่งชัยสินธุพิमान บรรดาคนหัดเศรษฐี พวกพ่อค้าก็ยินดีต่างตบมือให้ร้องรำฟ้อนไปทั้งห้องน้ำพลพายลำข่มมีน้ำใจพายหนีมาถึงเฉียบขาด พระที่นั่งเอกชัยเฉลิมภรณ์มีชัยชำนะ ทหารแห่และพลพายก็เฮฮาพายหน้าเรือพายกราบแห่เข้ามาลอยถวายล้าอยู่ตรงหน้าฉาน สมเด็จพระเจ้าอยู่ก็ทรงพระโสมนัสเบิกบานสำราญราชมหาฤกษ์ประภาสเชยชม แล้วโปรดให้พระราชทานรางวัลอย่างแต่หลัง³²

การแข่งขันเรือในพระราชพิธีอัสยุมี่จุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชน ด้วยการทำนายนามความเป็นไปและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ทั้งยังเป็นโอกาสที่ประชาชนจะได้ชื่นชมพระบารมี นับเป็นการสร้างเสริมพระราชอำนาจและพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

การแข่งขันเรือนอกจากจะเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชน ยังเป็นที่นิยมในราชสำนักด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) ซึ่งบันทึกกรณีพิพาทที่เกิดจากความเอารัดเอาเปรียบในการแข่งเรือระหว่างเรือวังหลวงกับเรือวังหน้า ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จนเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดฯ ให้ยกเลิกการแข่งขัน ความว่า

³² กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสุโขทัย** (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539), หน้า 287 -

เมื่อ ณ เดือน 11 เรือวังหลวงชื่อตองปลิว เรือวังหน้าชื่อมังกร จะแข่งกันเปรียบฝีพายแล้ว สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลจัดฝีพายสำหรับอื่นที่แข็งแรงซ่อนไว้ เมื่อเวลาแข่งจะเอาคนสำหรับใหม่ลง ข้าราชการฝ่ายวังหลวงแจ้งดังนั้นจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบแล้ว ดำรัสว่าเล่นดังนี้จะเล่นด้วยที่ไหนได้ให้เลิกการแข่งขันตั้งแต่นั้นมา...³³

การแข่งขันเรือในปัจจุบันเป็นประเพณีที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบสาน เป็นกิจกรรมที่สร้างความสมัครสมานสามัคคีของสมาชิกในชุมชน และใช้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างถิ่น ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม นำรายได้มาสู่ท้องถิ่น ดังปรากฏบันทึกไว้ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องที่ตั้งขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน เช่น **นิราศมุกดาหาร** ของสานิตย์ โภคาพันธ์ บันทึกไว้ว่า

คิดถึงการแข่งขันใหญ่ในปีนี้	ประเพณียิ่งใหญ่ใครเฉลย
ทั้งเรือเร็วเรือสวยงามแข่งตามเคย	เขาเอื้อนเอ่ยเชิญใครใครไปเที่ยวชม
วันแข่งเรือคือวันออกพรรษา	หนุ่มสาวมาเป็นคู่คู่ดูงามสม
พี่กับเจ้าทราชมชยเคยเฝ้ารับชม	ดูเรือเร็วเรือท่องเที่ยวแข่งกัน ³⁴

นิราศเลย ของนิคม เขาลาด กล่าวถึงประเพณีแข่งเรือของอำเภอเชียงคานว่า

อำเภอนี้มีงานออกพรรษา	สืบสมค่าท่องเที่ยวถิ่นมิสิ้นสูญ
ประเพณีแข่งเรือเอื้อจำรูญ	สิ่งเพิ่มพูนสายใยของไทย-ลาว ³⁵

ประเพณีแข่งเรือเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ นิยมจัดขึ้นในช่วงเทศกาลออกพรรษาของทุกปี โดยเฉพาะจังหวัดภาคทางอีสานที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง สุจริตต์ วงษ์เทศ

³³ กรมศิลปากร, **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1** เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 77.

³⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, หน้า 62.

³⁵ เรือเดียวกัน, หน้า 83.

กล่าวว่า ประเพณี “ช่วงเฮือ” คือแข่งเรือ เป็นประเพณีสำคัญนอกเหนือจากประเพณีทอดกฐิน ที่ชาวบ้านริมน้ำสองฝั่งโขงจัดขึ้นในงานบุญเดือนสิบสอง เพื่อบูชาพระยานาค 15 ตระกูล และรำลึกถึงพระเจ้าฟ้ารุ่ง

การใช้ภาษาและสำนวนไทยเกี่ยวกับเรือ

หลักฐานที่ยืนยันให้เห็นได้ชัดเจนว่าเรือมีความสำคัญในสังคมไทย แลเห็นได้เด่นชัดในการใช้ภาษาและสำนวนไทย เช่น **อักษรวิธานศรัพท์ของหมอบรัดเล** ได้อธิบายความหมายคำที่เกี่ยวกับเรือรวมทั้งยกตัวอย่างเกี่ยวกับเรือเป็นจำนวนมาก ในที่นี้จะยกเฉพาะคำที่มักปรากฏในวรรณคดีนิราศจำนวนมาก สื่อความหมายทั้งโดยตรงและโดยนัย ดังตัวอย่างคำที่ใช้เรียกเรือชนิดต่างๆ

เรือเก้ง, คือเรือสำปั้นทำหลังคาคุ่มๆ เปนอย่างจีน จึงเรียกเรือเก้งตามภาษาจีนนั้น.

เรือกันยา, คือเรือที่เขาทำกันยา ๆ นั้นรูปเหมือนหลังคมเรือนแต่เขาปูด้วยกะแซงกะเป็ยะ.

เรือโกลน, คือเรือแรกทำมาแต่ป่า ยังกลมอยู่ ยังไม่ได้เบิก. อย่างหนึ่งถึงเบิกแล้วแต่ยังทำไม่แล้วนั้น.

เรือฉลอม, คือเรือต่อตั้งทวนหัวท้าย, แล้วเอากะดานต่อประกอบเข้าชาวทะเล³⁶ใช้ชুম.

เรือใหญ่, คือเรือทุกอย่างที่ลำใหญ่, ตั้งแต่หกวาเจ็ดวาขึ้นไปจนเส้นเสคนั้น, เปนเรือใหญ่.³⁷

เรือทั้ง, คือเรือรูปเปนเรือยวญ, แต่ทำเปนห้องหับสำหรับรับผู้ขายไว้

³⁶ พิมพ์ตามต้นฉบับว่า “ทะเล” คือคำว่า ทะเล คำอธิบาย “เรือฉลอม” แสดงให้เห็นว่าเรือฉลอมเป็นเรือที่ชาวประมงใช้ในการประมงมาช้านาน เป็นที่รู้จักแพร่หลายตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว

³⁷ อักษรวิธานศรัพท์ของหมอบรัดเล พ.ศ.2416 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำของคุรุสภา, 2514), หน้า 617.

หลับนอนเอาค่าจ้างนั้น.

เรือบันลังก์, คือเรือใส่บันลังก์ตั้งกลางมีก้นยาบันลังก์นั้น เขาทำเหมือน
แท่นมีจะมุขสิงห์, เป็นอย่างสูงมีแต่เรือหลวงนั้น.³⁸

ฯลฯ

คำกริยาที่เกี่ยวกับเรือที่นิยมใช้สื่อความหมายทั้งโดยตรงและโดยนัยมีเป็น
จำนวนมาก เช่น

รอเรือ, คือรอเรือยั้งไว้, คนไปในเรือจะจอดหรือคับแคบคั่งกันอยู่แลเอา
พายราน้ำไว้ั้น.³⁹

แล่นใบ, คือไปด้วยใบกินลม, คนไปเรือมีใบชักใบกางขึ้นทำให้เรือไป
โดยเร็วนั้น.

แล่นเรือ, คือชักใบขึ้นที่เสากระโดงใช้ใบให้เรือไปเร็วนั้น⁴⁰

ล่มจม, คือเรือล่มลงแลมิดหายไปใต้น้ำนั้น.

ล่มเรือ, คือทำให้ลำเรือจมลงในน้ำ, เช่นคนจะล้างเรือให้มดจมนั้น.⁴¹

ลอยแห้งเต้ง, คือลอยโคลงเคลงไม่มีใครไปไหน, เช่นเรือกำปั่นฤสำเภาที่
ไม่มีลมนั้น.

ลอยเรือ, คือเอาเรือลงไว้บนหลังน้ำ, คนอยู่ในเรือในน้ำ, ว่าคนนั้นลอย
เรืออยู่นั้น.⁴²

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 608.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 609.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 644.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 651.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 660.

สำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับเรือก็มีจำนวนมากเช่นเดียวกัน ปรากฏในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง ทั้งการใช้สำนวนคำพังเพยรวมทั้งการอธิบายความหมายและแสดงที่มาของสำนวนดังกล่าว เช่น ใน **นิราศมหาวารีย์ปิยะเส็ง** นายเจริญได้บรรยายเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๐ ทำให้ประชาชนจำนวนมากเดือดร้อน พระมหากษัตริย์ทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์เสนาอำมาตย์และผู้มั่งมีรวมรวมทรัพย์มาช่วยเหลือ ดังกวีได้ยกคำพังเพยมากกล่าวเปรียบเทียบว่า

เพราะจ้านงจจริตคิดสมเพช

สมกับปราชญ์วาดเขียนคำรำพัน

ปากีพึ่งพึ่งเรือที่เหลือร้าย

นายพึ่งบ่าวเจ้าพึ่งข้าบรรดา

ชาวนิเวศน์ที่ลำบากยากขยัน

ว่า **เสือนั้นพึ่งปาดังวาที**

เรือกับพายพึ่งสายวารีย์ศรี

ประชาชาติพึ่งกษัตริย์กำจัดภัย⁴³

สำนวนคำพังเพยที่กวีนำมากล่าว ได้แก่ **น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ข้าพึ่งเจ้า บ่าวพึ่งนาย** หมายถึงคนและสิ่งทั้งหลายต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่นเดียวกับแม่น้ำลำคลองต้องพึ่งเรือที่ขึ้นล่องทำให้ท้องน้ำไม่ตกระกอนจนตื้นเขิน และเสือต้องอาศัยป่าเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหาร

ในที่นี้จะยกตัวอย่างสำนวนและคำพังเพยเกี่ยวกับเรือที่นิยมใช้ในสังคมไทยและมักปรากฏในวรรณคดีนิราศ เพื่อให้เป็นพื้นฐานความรู้ความเข้าใจอันจักเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ และเป็นประจักษ์พยานอันยืนยันความสำคัญของเรือในสังคมจนมีผลต่อมโนทัศน์ของคนไทย และมโนทัศน์เกี่ยวกับเรือก็ได้ปรากฏผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่หลากหลายของกวี ซึ่งส่วนหนึ่งได้เลือกใช้สำนวนคำพังเพยเกี่ยวกับเรือมาช่วยสื่อความหมายและให้จินตภาพดังตัวอย่าง

ขึ้นคาน หมายถึงผู้หญิงที่มีอายุมากแล้วแต่ยังไม่มีคู่ เปรียบได้กับเรือที่ไม่ได้ใช้ จึงต้องยกขึ้นจากน้ำนำมาเก็บบนบก ด้วยการวางไว้บนคาน ซึ่งเป็นที่รองรับเรือ

แข่งเรือแข่งแพแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาไม่ได้ หมายถึงบุญวาสนาของแต่ละบุคคลแตกต่างกันดังนั้นย่อมแข่งกันไม่ได้ แตกต่างจากการพายเรือหรือต่อแพซึ่งแข่งกันด้วยกำลังจึงกระทำได้

ชักใบให้เรือเสีย หมายถึงการพูดหรือการกระทำให้ผู้อื่นไขว้เขวออกนอกเรื่องไป เช่นเดียวกับการชักใบเรือ หากชักใบไม่ถูกวิธี เรือย่อมแล่นไม่ตรงทางหรืออาจล่มจมลงก่อให้เกิดอันตรายได้

⁴³ ไสมทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม, **กรุงเทพฯ ในนิราศ** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 2521), หน้า 84 – 86).

ดีเรือทั้งไกลน หมายถึงดวงตำหนิบางสิ่งบางอย่างหรือบางเรื่อง ทั้งที่สิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นยังทำไม่เสร็จ เช่นเดียวกับการทำเรือที่เขาไม่ซุงมาเกลาชั้นรูปไว้ยังไม่ได้ตกแต่งให้เสร็จ เรียบร้อย เรียกว่า “ไกลน”

ถอยหลังเข้าคลอง หมายถึงการย้อนกลับไปทำแบบเดิมที่เคยทำมา คือความล่าหลัง ไม่ก้าวหน้า จำนวนนี้มาจากการพายเรือจากแม่น้ำย้อนกลับไปสู่คลองสายเดิม ทำให้เสียทั้งแรงและเวลา

พายเรือคนละที่ หมายถึงการทำงานแบบต่างคนต่างทำ ขาดความสามัคคี ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จ เหมือนพายเรือคนละที่ทำให้เรือแล่นไปได้ช้า

พายเรือทวนน้ำ หมายถึงการทำงานหรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีปัญหาอุปสรรคมาก ต้องอาศัยความมุ่งมั่นอดทนและพากเพียรอย่างหนัก เหมือนกับการพายเรือทวนน้ำ

มือไม่พาย เอาเท้าราน้ำ หมายถึงไม่ช่วยทำงานหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซ้ำยังขัดขวางหรือก่อปัญหาอุปสรรคอีกด้วย เหมือนกับผู้ที่ไม่ช่วยพายเรือ ทั้งยังใช้เท้าราน้ำ ทำให้เรือแล่นช้าลง

ไม่รู้จักเสือเอาเรือเข้ามาจอด ไม่รู้จักมอดเอาไม้เข้ามาแห่ หมายถึงไม่รู้และกระทำในสิ่งที่เป็นภัยแก่ตัว

เรือขาดพาย นายขาดบ่าว หมายถึงขาดความพร้อมหรือสิ่งจำเป็นในการทำสิ่งต่าง ๆ

เรือขาดหางเสือ หมายถึงครอบครัวรวมทั้งการงานที่ขาดผู้นำ หรือบุคคลที่ขาดสติกำกับการกระทำของตน

เรือล่มในหนอง ทองจะไปไหน หมายถึงชายหญิงที่เป็นเครือญาติแต่งงานกันเอง ทำให้ทรัพย์มรดกตกอยู่ภายในตระกูล

เรือใหญ่คับคลอง หมายถึงคนที่เคยเป็นใหญ่มักวางอำนาจจนเคยชิน ไม่อาจวางตนแบบคนธรรมดาทั่วไป

หัวก่ายท้ายเกย หมายถึงมากมายเต็มไปหมดจนไม่เป็นระเบียบ มาจากการคมนาคมทางน้ำในอดีตที่ใช้เรือเป็นส่วนใหญ่ทำให้มีเรือจำนวนมาก และเมื่อเรือจอดหรือลอยลำอยู่หัวและท้ายเรือก็เบียดชิดจนก่ายเกยกัน

หัวมังกูท้ายมังกู หมายถึงไม่เข้ากันหรือไม่กลมกลืนกัน เช่นเดียวกับเรือลำหนึ่งที่มีหัวเรือเป็นแบบเรือมังกูส่วนท้ายเรือเป็นแบบเรือมังกู

หัวเรือใหญ่ หมายถึงทำตัวเป็นผู้นำหรือหัวหน้าในเรื่องต่าง ๆ เช่นเดียวกับผู้ทำหน้าที่ประจำอยู่ที่หัวเรือลำใหญ่คอยรับผิดชอบดูแลไม่ให้เรือที่จอดหนาแน่นอยู่ตามท่าจอดเรือมาปะทะกระทบกระแทกกัน

เหยียบเรือสองแคม หมายถึงไม่แสดงตัวแน่ชัดว่าเข้าข้างฝ่ายใด มีลักษณะไม่จริงจัง คอยเข้าข้างฝ่ายชนะเพื่อเอาตัวรอด

ให้ข้าวให้เกลือ ให้เรือให้พาย หมายถึงให้ความช่วยเหลืออุดหนุนจนเจือหรือให้การอุปการะ

ให้ท้าย, ถือท้าย หรือถือหาง หมายถึงการเข้าข้าง ยุยงส่งเสริม ทำให้เหลือ

ในปัจจุบันแม้ความจำเป็นในการใช้เรือและจำนวนเรือจะลดน้อยลง เนื่องจากถนนกลายเป็นเส้นทางสัญจรหลัก แต่เรือก็ยังดำรงความสำคัญอยู่ในวิถีชีวิตไทยและมโนทัศน์ของคนไทยตลอดมา ความสำคัญของเรือยังได้ปรากฏให้เห็นในงานศิลปะแขนงต่าง ๆ อาทิ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และงานวรรณศิลป์

ภาพลักษณ์ของเรือ ทั้งรูปร่าง การประดับตกแต่ง บทบาทหน้าที่ ความหมายและความสำคัญของเรือเป็นสิ่งที่คนไทยรับรู้อยู่ร่วมกัน เช่น เมื่อเห็นภาพเรือสำเภาคนทั่วไปจะนึกถึงชาวจีนและการเดินทางค้าขาย ส่วนพุทธศาสนิกชนที่ฟังเทศน์มหาชาติก็อาจนึกไปถึงสำเภาทองที่แล่นพาพระเวสสันดรข้ามสังสารวัฏไปสู่การตรัสรู้มรรคผลนิพพาน ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงเรือ ทุกคนย่อมเกิดจินตภาพอันสามารถโยงใยความรู้สึกนึกคิดและปมหลังประสบการณ์อันหลากหลายเข้ากันได้ทันที เรือจึงเป็นรูปธรรมที่กวีนิพนธ์นำมาใช้สื่อความหมายได้อย่างดีเยี่ยม ด้วยเหตุที่เรือมีความสัมพันธ์และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยในทุกด้านดังกล่าว มโนทัศน์เรือจึงฝังลึกอยู่ในระบบความคิดของคนไทย การใช้ “เรือ” ในความเปรียบและเป็นสัญลักษณ์จึงช่วยสร้างจินตภาพอันช่วยสื่อความหมายในวรรณคดีสืบมาทุกสมัยได้อย่างดีเยี่ยม และปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ

ในโลกสมัยใหม่ที่หลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตแบบสำเร็จรูปที่อยู่บนเงื่อนไขของเวลา รวากับว่าโลกหมุนเร็วขึ้น การเดินทางข้ามฝั่งฟ้าใช้เวลาเพียงสั้นๆ วรรณคดีนิราศก็ปรับเปลี่ยนแปรรูปตาม การสร้างและการเสพงานกวีนิพนธ์ไทยในปัจจุบันนิยมงานขนาดสั้น วรรณคดีนิราศก็เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงนี้ นิราศเรื่องยาวมีจำนวนน้อยลง และไม่มีกวีเดินทางรอนแรมแต่งนิราศเรื่องยาวในเรืออีกต่อไป

นิราศสมัยใหม่ได้ย่อส่วนอยู่ในกวีนิพนธ์สมัยใหม่ และมักนิราศไปในจินตนาการ ขนบการคร่ำครวญยังปรากฏให้เห็น แต่มีได้เน้นการรำพันถึงคนรัก หากเพิ่มความชัดเจนในการมุ่งไปข้างหน้า หรือแสวงหาจุดหมายในชีวิต นำเสนอความคิดอันอยู่บนพื้นฐานแห่งปรัชญาศาสนา โดยเฉพาะแก่นคิดทางพุทธธรรม

ผู้วิจัยได้สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาการปรากฏของ “เรือ” ในวรรณคดีนิราศ มาจนถึงกวีนิพนธ์สมัยใหม่ ตั้งแต่ผลงานของ “ครูเทพ” จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) นอกจากนี้ยังพบว่ากวีใช้เรือในความเปรียบและใช้เป็นสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายอย่างหลากหลาย และยังพบว่ากวีนิพนธ์จำนวนมากที่มีเรือปรากฏเด่นดังกล่าว ส่วนหนึ่งมีลักษณะเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเป็นนิราศอย่างชัดเจนแม้จะมีขนาดสั้น กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรืออย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดมโนภาพการเดินทางของเรือในจินตนาการ ที่มุ่งหมายจะไปยังฝั่งฝัน บรรยายและพรรณนาให้เห็นการล่องแล่นไปของเรือ ผ่านเผชิญความสุขความทุกข์ต่าง ๆ ต้องพานพบอุปสรรค อาทิ จากพายุ คลื่นลม และภัยร้าย ฯลฯ

จากการที่ผู้วิจัยได้สำรวจรวบรวมการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันที่นิราศปรับเปลี่ยนแปรรูปปรากฏเป็นกวีนิพนธ์ทำนองนิราศหรือที่เรียกได้ว่าเป็นนิราศสมัยใหม่ และผู้วิจัยได้ทดลองศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วน ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวิจัยวรรณคดีแม้ในระดับอนุภาค หากมีการศึกษาปรากฏการณ์การปรากฏซ้ำที่สืบเนื่องยาวนานนั้นมีความสำคัญและน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยมุ่งหาคำตอบที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน เพื่อให้ได้คำตอบว่า การสร้างความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศมีลักษณะอย่างไร การปรากฏของเรือในวรรณคดีนิราศมีความสัมพันธ์กันกับเนื้อหา แนวคิด จุดมุ่งหมายในการแต่งของนิราศอย่างไร โดยเฉพาะปรากฏการณ์การปรากฏซ้ำและการดำรงอยู่ของ “เรือ” ในวรรณคดีนิราศ ได้แสดงให้เห็นขนบทางวรรณศิลป์อันสัมพันธ์กับมโนทัศน์ของคนไทยในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร

สมมติฐานของการวิจัย

ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีประเภทนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน สื่อความหมายกว้างขวางหลากหลายระดับ และสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ

2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ

ขอบเขตของการวิจัย

วรรณคดีนิราศที่นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้มีความหมายกว้าง คัดเลือกมาจากวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) เฉพาะที่แต่งเป็นร้อยกรอง และมีฉบับพิมพ์เผยแพร่แล้ว อาจเป็นนิราศขนาดยาว หรือเป็นนิราศสมัยใหม่ซึ่งมีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ โดยพิจารณาจากลักษณะสำคัญของเนื้อหาและลักษณะการตั้งชื่อ ดังนี้

1. **ลักษณะเนื้อหา** กล่าวถึงการเดินทาง หรือการเคลื่อนที่ เปลี่ยนแปลง ผันแปรของชีวิต หรือเวลา สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมักมีการรำพึงรำพันคร่ำครวญถึงความทุกข์ ความเศร้าที่ต้องพลัดพรากจากบุคคลตลอดจนถึงอันเป็นที่รัก อนึ่งเนื้อหา ความคิด อารมณ์ ความรู้สึกที่กล่าวไว้ในวรรณคดีนิราศอาจเป็นเรื่องจริงหรือจินตนาการ หรือมีลักษณะผสมผสาน

เมื่อพิจารณาจากเกณฑ์เนื้อหา วรรณคดีที่มีเนื้อหาเป็นนิราศอาจไม่ได้ใช้ชื่อเรียกว่านิราศ เช่น **ลิลิตพายัพ** เรียกว่าลิลิต เพราะแต่งเป็นลิลิต **กาพย์เห่เรือชีวิต** แต่งเป็นกาพย์เห่ แต่ วรรณคดีทั้งสองเรื่องมีลักษณะเนื้อหาเป็นนิราศจึงเข้าเกณฑ์วรรณคดีนิราศที่ได้เลือกนำมาศึกษาด้วย เช่นเดียวกับกวีนิพนธ์ร่วมสมัยอีกจำนวนมากที่มีได้ใช้ชื่อเรียกว่านิราศ แต่เนื้อหามีลักษณะนิราศ

2. **ลักษณะการตั้งชื่อ** ใช้คำว่า นิราศ หรือคำอื่นที่มีความหมายเกี่ยวข้อง แสดงถึงการเดินทาง เคลื่อนที่ เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะนิยมใช้คำที่สื่อความหมายเกี่ยวกับ “เรือ” ซึ่งสอดคล้องกับสาระหรือแนวคิดสำคัญของเรื่อง สื่อแสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ของกวีอย่างเด่นชัด เช่น **สำเภาทอง** ใน **ลำนานาฎกระดิง** ของอังคาร กัลยาณพงศ์ **เรือใบไม้** ของวันวิ รุ่งแสง **ล่องเรือดาว** ใน **แต่พี่รักเจ้าคนเดียว** ของไพฑูริย์ พรหมวิจิตร **เรือน้อยในคืนหนาว** ใน **เกลียวคลื่นคืนฝั่ง** ของเดือนแรม ประกายเรือง **เรือเร่** ใน **รวมบทร้อยกรอง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์** **เรือฝันเคย** **ล่องฤา้ง** ใน **โอบกอดจันทร์** ของเรืองรอง รุ่งรัศมี

3. **นิราศที่นำมาศึกษาวิเคราะห์** ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะเรื่องที่ปรากฏใช้ “เรือ” เด่นในความเปรียบหรือสัญลักษณ์ ซึ่งมีความสำคัญในการสื่อความหมายอันสัมพันธ์กับแนวคิดหรือสาระสำคัญของนิราศเรื่องนั้น ๆ

วรรณคดีนิราศที่ใช้เป็นหลักในการศึกษามีจำนวนรวม 120 ชื่อเรื่อง ดังนี้

วรรณคดีนิราศสมัยอยุธยา (พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2310) จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่

1. **ทวาทศมาสโคลงดั้น** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง พระยาวรราช

ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช และพระสารประเสริฐ

2. **กำสรวลโคลงดั้น(กำสรวลสมุทร)** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง)

พระราชนิพนธ์สมเด็จพระบรมราชาที่ 3⁴⁴ (สันนิษฐาน)

3. **โคลงนิราศหริภุญชัย** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง ไม่ปรากฏนามกวี

4. **โคลงนิราศนครสวรรค์** (พ.ศ. 2201) ผู้แต่ง พระศรีมโหสถ

5. **ต้นทางฝรั่งเศส** (พ.ศ. 2229) ผู้แต่ง ออกขุนศรีวิสารวาจา⁴⁵

(สันนิษฐาน)

6. **กาพย์เห่เรือ** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร

7. **กาพย์เห่เรือ**⁴⁶ (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง ไม่ปรากฏนามกวี

วรรณคดีนิราศสมัยธนบุรี (พ.ศ. 2310 – พ.ศ. 2325) จำนวน 1 เรื่อง ได้แก่

1. **นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน (นิราศกวางตั้ง)** (พ.ศ. 2324)

ผู้แต่ง พระยามหานุภาพ

วรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 – 2394) จำนวน 24 เรื่อง ได้แก่

1. **นิราศเรื่องรบพม่าที่ทำดินแดง** (พ.ศ. 2329) พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

2. **นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช หรือเพลงยาวรบพม่าที่นครศรีธรรมราช** (พ.ศ. 2329) พระราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท)

3. **โคลงดั้นนิราศตามเสด็จทัพลำน้ำน้อย** (พ.ศ. 2330) ผู้แต่ง พระยาตรัง

4. **โคลงนิราศทวาย** (พ.ศ. 2334) ผู้แต่ง พระพิพิธสาส์

⁴⁴ ชลดดา เรื่องรักษลิขิต, วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 149.

⁴⁵ ปรีดี พิศุมิวิติ, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, ย้อนรอยโกษาปานใน "ต้นทางฝรั่งเศส" นิราศต่างแดนเล่มแรก (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 39.

⁴⁶ โคลงกวีโบราณ, แจกในการกรฐินพระราชทาน เจ้าพระยามรราช ณ วัดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ ปีมะแม พ.ศ.2462 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462).

5. **โคลงนิราศชุมพร** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง พระพิพิธสาธิต
6. **นิราศพระบาท** (พ.ศ. 2350) ผู้แต่ง สุนทรภู่
7. **โคลงนิราศพระยาตรัง(โคลงนิราศกลาง)** (พ.ศ. 2352) ผู้แต่ง พระยาตรัง
8. **โคลงนิราศนรินทร์** (พ.ศ. 2352) ผู้แต่ง นายนรินทร์วิเศษ (อิน)
9. **นิราศกลาง** (ราวพ.ศ.2358 - พ.ศ.2359) ผู้แต่ง นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร)
10. **นิราศเมืองเทศ** (พ.ศ. 2362) ผู้แต่ง กรมการเมืองนครศรีธรรมราช
11. **ลิลิตเสด็จไปขัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี** (พ.ศ. 2363) พระราชนิพนธ์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ
12. **โคลงนิราศเสด็จไปทัพเมืองเวียงจันทน์ หรือนิราศเวียงจันทน์** (พ.ศ. 2369) พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร
13. **โคลงนิราศฉะเชิงเทรา** (พ.ศ. 2369) พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์
14. **นิราศภูเขาทอง** (พ.ศ. 2373) ผู้แต่ง สุนทรภู่
15. **นิราศพระแท่นดงรัง** (พ.ศ. 2376) ผู้แต่ง สามเณรกลั่น
16. **นิราศพระประธม** (พ.ศ. 2377) พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
17. **นิราศวัดเจ้าฟ้า** (ราว พ.ศ. 2377) ผู้แต่ง สุนทรภู่
18. **โคลงนิราศสุพรรณ** (พ.ศ. 2384) ผู้แต่ง สุนทรภู่
19. **รำพันพิลาป** (พ.ศ. 2385) ผู้แต่ง สุนทรภู่
20. **นิราศสุพรรณ** (พ.ศ. 2387) ผู้แต่ง นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร)
21. **นิราศเดือน** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง นายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร)
22. **โคลงนิราศพะเนียด** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์
23. **โคลงนิราศตลาดเกريبة** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง พระเทพโมลี(กลั่น)⁴⁷ (สันนิษฐาน)
24. **นิราศหลวงนา** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง หลวงนา

⁴⁷ สุมาลี วีระวงศ์ และอรสรา สายบัว, “ตลาดเกريبة, โคลงนิราศ,” นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2550), หน้า 144.

ช่วงที่ 2 รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2394 - 2468) จำนวน 20 เรื่อง ได้แก่

1. **นิราศเขาคอกไอยรา** (พ.ศ. 2399) ผู้แต่ง ไม่ปรากฏนามกวี
2. **นิราศลอนดอน** (พ.ศ. 2400) ผู้แต่ง หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร)
3. **นิราศเกาะแก้วกัณฑ์** (พ.ศ. 2402) ผู้แต่ง พระราชสมบัติ (การเวก

รัตนกุล)

4. **โคลงนิราศกรุงเก่า** (พ.ศ. 2403) ผู้แต่ง หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)
5. **นิราศทวารวดี** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)
6. **นิราศพระปฐม** (ไม่ปรากฏปีที่แต่ง) ผู้แต่ง หลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)
7. **นิราศเมืองนครศรีธรรมราชคำฉันท์** (พ.ศ. 2403) พระนิพนธ์

กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ

8. **โคลงนิราศของท้าวสุภิตการภักดี หรือโคลงนิราศกาญจนบุรี**

(พ.ศ. 2416) พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

9. **นิราศหนองคาย** (พ.ศ. 2418) ผู้แต่ง หลวงพัฒนพงษ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)
10. **นิราศยี่สาร** (พ.ศ. 2422) ผู้แต่ง ก.ศ.ร. กุหลาบ
11. **นิราศเมืองหลวงพระบาง** (พ.ศ. 2428) ผู้แต่ง ร้อยเอกหลวงทวยหาญรักษา

(เพิ่ม)

12. **นิราศเขาลูกช้าง** (พ.ศ. 2429) ผู้แต่ง นายต่วน
13. **นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย** (พ.ศ. 2433) ผู้แต่ง นายพิน
14. **นิราศไทรโยค** (พ.ศ. 2437) พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

15. **นิราศดงเกี้ยว** (พ.ศ. 2439) ผู้แต่ง หลวงนเรนดิบัญญัติ (นายแหว)
16. **ลิลิตพ่ายฟ้า** (พ.ศ. 2448) พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว

17. **นิราศพระบาทวัดอัมรินทร์** (พ.ศ. 2450) ผู้แต่ง พระภิกษุชม
18. **กาพย์เห่เรือ** (พ.ศ. 2457) พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัว

19. **นิราศมหาวิธีมะเส็ง** (พ.ศ. 2460) ผู้แต่ง นายเจริญ
20. **นิราศชมตลาดสำเพ็ง** (พ.ศ. 2464) ผู้แต่ง นายบุศย์

ช่วงที่ 3 รัชกาลที่ 7 – รัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. 2468 – พ.ศ.2550) จำนวน 25 เรื่อง 43 บท ได้แก่

1. โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง (พ.ศ. 2470) ผู้แต่ง จางวางเอก พระยานุรุช รัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)
2. นิราศสุโขทัย (พ.ศ. 2473) ผู้แต่ง คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์)
3. นิราศปากพั่น (พิมพ์ พ.ศ. 2482) ผู้แต่ง หลวงประคองคดี (ประคอง)
4. นิราศลพบุรี (พ.ศ. 2484) ผู้แต่ง สิริवास (พุทธทาสภิกขุ)
5. นิราศน้ำท่วม (พ.ศ. 2485) ผู้แต่ง พระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร)
6. นิราศน้ำท่วมกรุง (พ.ศ. 2485) ผู้แต่ง ศรีตราด
7. นิราศสวน (พ.ศ. 2486) ผู้แต่ง ศรีตราด
8. นิราศรัก (แต่งราว พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2492) ผู้แต่ง จิตร ภูมิศักดิ์
9. นิราศเกาหลี (พ.ศ. 2496) ผู้แต่ง พลเรือตรี จวบ หงสกุล
10. นิราศพระอภัยมณี (พ.ศ. 2498) ผู้แต่ง นายฉันท ขำวิไล
11. นิราศฉันทโสภณ (กลอนกำสรวลฉันทโสภณ) (พ.ศ. 2500) ผู้แต่ง นายฉันท ขำวิไล
12. นิราศสังขาร (พ.ศ. 2502) ผู้แต่ง ไม่ปรากฏนามกวี
13. นิราศยุโรป (พ.ศ. 2507) ผู้แต่ง พลเรือตรี จวบ หงสกุล
14. นิราศนครสวรรค์ (พ.ศ. 2508) ผู้แต่ง นายผ้น นาคะวิโรจน์
15. กาพย์เห่เรือชีวิต (พ.ศ. 2509) ผู้แต่ง พลเอก ชลอ จารุกัลล์
16. นิราศกรุงเก่า (พ.ศ. 2510) ผู้แต่ง นักกลอนร่วมสมัย 48 คน
17. นิราศขุนช้าง - ขุนแผน (พ.ศ. 2511) ผู้แต่ง นายฉันท ขำวิไล
18. โคลงกำสรวลสังเวช (พ.ศ. 2512) ผู้แต่ง นายฉันท ขำวิไล
19. รวบรวมทำนองกรอง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์ (พิมพ์ พ.ศ. 2514)
ผู้แต่ง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์
เรือเร่
20. ลำนางภูกระติง (พิมพ์ พ.ศ. 2516) ผู้แต่ง อังคาร กัลยาณพงศ์
21. นิราศเกาะล้าน (พิมพ์ พ.ศ. 2517) ผู้แต่ง เทพ สุนทรสารทูล

22. บางกอกแก้วกำสรวล หรือ นิราศนครศรีธรรมราช (พิมพ์ พ.ศ. 2521)
ผู้แต่ง อังคาร กัลยาณพงศ์
23. บันทึกแห่งการเดินทาง (พิมพ์ พ.ศ. 2522) ผู้แต่ง วาณิช จรุงกิจอนันต์
มหาชัย
ฎีกะดิ่งหมายเลข 3
แม่สอด
24. นิราศกรุงเทพฯ (พิมพ์ พ.ศ. 2526) ผู้แต่ง ศรีตราด
25. คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ (พิมพ์ พ.ศ. 2529) ผู้แต่ง ไพบรณทร์ ชาวงาม
เรือใบไม้
26. กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ (พิมพ์ พ.ศ. 2529) ผู้แต่ง อังคาร
กัลยาณพงศ์
กระบวนเรือ
สี่ซัง
27. ขวัญฟ้าทะเลขวัญ (พิมพ์ พ.ศ. 2530) ผู้แต่ง กานติ ณ ศรีธธา
28. นิราศนรก (พิมพ์ พ.ศ. 2532) ผู้แต่ง แก้ว ลายทอง
พลังใจ
29. มิเหมือนแม่น้ำอันใดเลย (พิมพ์ พ.ศ. 2533) ผู้แต่ง ชมจันทร์
เรือล่อม
30. ลายปีกผีเสื้อ (พิมพ์ พ.ศ. 2537) ผู้แต่ง เตือนแรม ประกายเรือง
เรือใบไม้
31. เกลียวคลื่นคืนฝั่ง (พิมพ์ พ.ศ. 2539) ผู้แต่ง เตือนแรม ประกายเรือง
เรือน้อยในคืนหนาว
คืนฝั่ง
32. ธรรมชาติ ปรัชญา และชีวิต (พิมพ์ พ.ศ. 2539) ผู้แต่ง สมภาร พรมทา
เรือเร่
33. คืนวันที่ฝันผ่าน (พิมพ์ พ.ศ. 2540) ผู้แต่ง สมภาร พรมทา
ความฝันในคำคืนฤดูฝน
34. เรือใบไม้ (พิมพ์ พ.ศ. 2540) ผู้แต่ง วันรวี รุ่งแสง
เรือใบไม้

เรือใบไม้ : เด็กในตำนาน

เรือใบไม้ : ท้าพระจันทร์

เรือใบไม้ : ไกลฝั่ง

ใบไม้ - ชีวิต

35. **อรุณในราตรี** (พิมพ์ พ.ศ. 2541) ผู้แต่ง ชมจันทร์

เรือทอง (1)

เรือทอง (2)

36. **กวีศรีอยุธยา** (พิมพ์ พ.ศ. 2542) ผู้แต่ง อังคาร กัลยาณพงศ์

ห้วงน้ำแห่งความอาลัย

กับต้นลำภาเสี้ยวเดือนทอง

จะรำลาอาลัยไปปรโลก

37. **คนรักของความเศร้า** (พิมพ์ พ.ศ. 2543) ผู้แต่ง อังคาร จันทาทิพย์

ว้ายหวัง

เรือของเรา

38. **แดดบ่ายระบายนั่ง** (พิมพ์ พ.ศ. 2543) ผู้แต่ง เดือนแรม ประกายเรือง

เรือใบไม้

39. **เพราะน้ำรินไหล จึงใสเย็น** (พิมพ์ พ.ศ. 2544) ผู้แต่ง เทือก บรรทัด

เรือเก่า คนพายแก่ แม่น้ำเนา

40. **แต่พี่รักเจ้าคนเดียว** (พิมพ์ พ.ศ. 2544) ผู้แต่ง ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร

ล่องเรือดาว

พรมแดนใจ

ดั่งภัย

41. **ทีใดมีรัก ที่นั่นมีรัก** (พิมพ์ พ.ศ. 2545) ผู้แต่ง ไพวรินทร์ ขาวงาม

ในห้วงมหาสมุทรมณี

42. **สายรุ้งของความรัก** (พิมพ์ พ.ศ. 2545) ผู้แต่ง สุขุมพจน์ คำสุขุม

คว้าง

43. **ทางแยกที่แตกต่าง** (พิมพ์ พ.ศ. 2546) ผู้แต่ง วันรวี รุ่งแสง

เรือปรารถนา

44. **นาฬิกาทราย** (พิมพ์ พ.ศ. 2547) ผู้แต่ง สนิท บุญฤทธิ์

นิราศ 6 บท

45. หมอกฝัน ม่านฟ้า ห่าฝน (พิมพ์ พ.ศ. 2547) ผู้แต่ง วรภ วรภา
เรือใจ
46. โอบกอดจันทร์ (พิมพ์ พ.ศ. 2548) ผู้แต่ง เรืองรอง รุ่งรัศมี
เรือฝันเคยล่องฤาจักร่าง
47. โคลงนิราศแม่เมาะ - นิราศแม่เมาะ (พิมพ์ พ.ศ. 2549) ผู้แต่ง ก้องภพ
วันศิริ
48. คือแรงใจและไฟฝัน (พิมพ์ พ.ศ. 2549) ผู้แต่ง ไพวรินทร์ ขาวงาม
เวียงทะเลแสงตะวัน
48. ก้อนดิน ก้อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว (พิมพ์ พ.ศ. 2550) ผู้แต่ง
ประชาคม ลุณาชัย
- เวเรือฝัน
มวลเมฆแสวงหา
ฟากฝั่งและวังวน
49. มหาชเล (พิมพ์ พ.ศ. 2550) ผู้แต่ง วรภ วรภา
50. ลงเรือมาเมื่อวาน (พิมพ์ พ.ศ. 2550) ผู้แต่ง ศิริวรรณ แก้วกาญจน์
ผ่านในระลอกคลื่นลมและคมเวลา
ลงเรือมาเมื่อวาน

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. “เรือ” ในวรรณคดีนิราศที่ได้เก็บข้อมูลและเลือกนำมาศึกษาในงานวิจัยนี้หมายรวมถึง
    - 1.1 คำที่มีความหมายว่าเรือ เช่น นาวา นาเวศ สัตถอง
    - 1.2 คำที่ใช้เรียกเรือตามชนิดหรือประเภทของเรือ เช่น เรือพระที่นั่ง เรือชัย เรือพาย เรือแจว เรือสำเภา เรือกำปั่น เรือจีน เรือประมง เรือหาปลา เรือกัญญา
    - 1.3 ชื่อเฉพาะของเรือ เช่น สุวรรณหงส์ เรือครุฑ ไกรสรมุข
    - 1.4 คำ ความเปรียบ รวมทั้งสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ และสื่อความหมายถึง เรือ เช่น ล่ม ขึ้นคาน พาย หางเสือ ออกเรือ ไปเรือ เรือน้อย เรือไปไม้ เรือใจ เรือชีวิต เรือฝัน เรือรัก
- การใช้ “เรือ” ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้เมื่อต้องการเน้นความหมายอันสัมพันธ์กับชื่องานวิจัย

2. ในการอ้างอิงหนังสือหรือชื่อเรื่อง ผู้วิจัยจะใช้อักษรตัวเข้ม เช่น **นิราศนครสวรรค์, มหาขเล** ส่วนชื่อบทกวีนิพนธ์ที่มีลักษณะเป็นนิราศสมัยใหม่และตีพิมพ์อยู่ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ ผู้วิจัยจะใช้อักษรตัวเอน เช่น *เรือชีวิต, เรือปรารถนา*

3. ในการอ้างอิงชื่อเรื่อง ชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง รวมทั้งชื่อนักวิชาการที่เป็นชาวต่างชาติ รวมทั้งการอ้างอิงข้อความและบทประพันธ์ต่างๆ ผู้วิจัยจะคงตัวสะกดตามต้นฉบับที่นำมาใช้ในการศึกษา เช่น **โคลงนิราศพะเนียด, โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี** (ยกเว้น การอ้างอิง **โคลงกำสรวลศรีปราชญ์** ที่ปรากฏใช้มาแต่เดิมในหนังสือวรรณคดีหลายเล่ม ผู้วิจัยจะใช้ว่า **กำสรวลโคลงตัน** ตามผลการศึกษานักวรรณคดีปัจจุบันที่ได้ศึกษาค้นคว้าและมีความเห็นสอดคล้องกันว่า **กำสรวลโคลงตัน**⁴⁸ มิใช่งานประพันธ์ของศรีปราชญ์)

4. ปี พ.ศ. ที่ผู้วิจัยใส่ไว้ในวงเล็บหลังชื่อนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2468) หมายถึงปีที่แต่ง ส่วนปี พ.ศ. ที่ผู้วิจัยใส่ไว้ในวงเล็บหลังชื่อนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2468 – พ.ศ. 2550) หมายถึงปีที่แต่ง หรือปีที่พิมพ์ของหนังสือเล่มที่ผู้วิจัยนำมาใช้ศึกษา หากหมายถึงปีที่แต่งจะใช้ เช่น (พ.ศ. 2468) หากหมายถึงปีที่พิมพ์จะใช้ เช่น (พิมพ์ พ.ศ. 2510) ดังปรากฏในบทที่ 1 หัวข้อขอบเขตของการวิจัย และบทที่ 2 หัวข้อวรรณคดีนิราศกับเรือในวรรณคดีนิราศต่างสมัย

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

มโนทัศน์ (Concept) หรือ ความคิดรวบยอด หมายถึง ภาพที่เกิดขึ้นในใจซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งหลายสิ่งต่างกัน⁴⁹

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาและสำรวจงานวิจัยหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรือและวรรณคดีนิราศ แต่ไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยใดตรงกับเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

⁴⁸ อานรายละเอียดได้จาก ชลดา เรื่องรักษลิขิต, **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล** (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 147 - 150.

⁴⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ – ไทย** (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 71.

งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ศึกษาวรรณคดีนิราศนิยมศึกษาในแนวประวัติวิวัฒนาการ โดยศึกษาวิเคราะห์กลุ่มวรรณคดีนิราศ ด้วยการจำแนกตามสมัยหรือตามลักษณะคำประพันธ์ ให้ความรู้ตั้งแต่ความหมาย ความเป็นมา เนื้อหา แนวคิด วัตถุประสงค์ และศิลปะการประพันธ์ เช่น

พจนีย์ เห็นพิทักษ์ ศึกษาเรื่อง**การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**⁵⁰ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2411) โดยเลือกศึกษาวรรณกรรมนิราศของกวี 9 คน แต่งเป็นโคลงและกลอน จำนวนรวม 20 เรื่อง ในด้านวิวัฒนาการสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าอื่น ๆ ที่ผู้อ่านจะพึงได้รับ นอกจากนี้ยังมุ่งศึกษารูปแบบ เอกลักษณะ ธรรมเนียมนิยม ลีลาในการแต่งนิราศ ตลอดจนอิทธิพลที่มีต่อแนวการเขียนนิราศของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนิยมแต่งนิราศ ปรากฏการใช้ชั้นลักษณะที่หลากหลาย แต่นิยมแต่งเป็นกลอนมากกว่าโคลง กลอนนิราศที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือนิราศของสุนทรภู่ ซึ่งมีความไพเราะ คมคาย แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทั้งรูปแบบและเนื้อหา แนวการเขียนของนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา คือคร่ำครวญน้อยลง มีการบันทึกเหตุการณ์ สภาพสังคม แทรกประวัติกวี และให้ความรู้ความคิดอันเป็นคติมากขึ้น แก่นของนิราศบางเรื่องก็เปลี่ยนแปลงไป คือไม่ใช่ความรักเป็นแก่น นิราศจำนวนหนึ่งยังมีเนื้อหาและวิธีพรรณนาแบบธรรมเนียมนิยม แต่นิราศจำนวนหนึ่งก็มีลักษณะใหม่ทั้งเนื้อหาและกวีโวหาร อันมีอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม

ดวงมน ปริบูรณ์ ศึกษา**ความงามในทวาทศมาส**⁵¹ โดยมุ่งวิเคราะห์เปรียบเทียบและค้นหาคุณค่าของวรรณคดีเรื่องนี้ในฐานะวรรณคดีนิราศ ผลการศึกษารูปได้ว่าทวาทศมาสมีแก่นเรื่องแสดงความทุกข์ในการพลัดพรากจากรักเช่นเดียวกับนิราศทั่วไป ส่วนลักษณะเฉพาะของทวาทศมาส คือกวีไม่ได้เดินทางไปที่ใด แต่ก็สามารถแสดงอารมณ์สะเทือนใจอันละเอียดประณีตที่ผู้อ่านเข้าถึงได้ด้วยการศึกษาอย่างเป็นเหตุเป็นผล กวีผู้แต่งทวาทศมาสมีจินตนาการอันซับซ้อนลึกซึ้งและกว้างขวาง ทั้งมีความสังเกตอันแหลมคมจึงเห็นการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอันเป็นปกติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ฤดูกาล กิจกรรมตามฤดูกาล และวัฒนธรรมประเพณีในสังคม แก่นเรื่องย่อยของผู้วิจัยได้อาศัยหลักวรรณคดีวิจารณ์ของ ไอ. เอ. ริชาร์ดส์ ข้อหนึ่งที่ว่า การอ่านอย่างพินิจพิจารณาอย่างมีเหตุผลเท่านั้นที่จะทำให้คุณค่าที่แท้จริงของกวีนิพนธ์ปรากฏ

⁵⁰ พจนีย์ เห็นพิทักษ์, “การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2515).

⁵¹ ดวงมน ปริบูรณ์, “ความงามในทวาทศมาส,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิต วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

ออกมา ประกอบกับการใช้ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้แก่ มานุษยวิทยา ปรัชญา จิตวิทยา และภาษาศาสตร์ประกอบการตีความหมายในระดับคำ ภาพพจน์ และการตีความในรูปสัญลักษณ์ รวมถึงความเป็นสากลของสัญลักษณ์ใน**ทวาทศมาสโคลงต้น**ได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งปรากฏว่ามิได้ใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือสื่อความหมายเชิงสังวาส

рінฤทัย สัจจพันธุ์ ศึกษาเรื่อง**นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น**⁵² โดยวิเคราะห์นิราศคำโคลงสมัยอยุธยา 6 เรื่อง สมัยรัตนโกสินทร์ 22 เรื่อง และได้ศึกษาเปรียบเทียบกับนิราศคำกลอนบางเรื่องเพื่อเน้นให้เห็นความแตกต่างและลักษณะเฉพาะของนิราศคำโคลงเด่นชัดยิ่งขึ้น ประกอบกับการยกวรรณคดีเปอร์เซีย อินเดียน พม่า และบทร้อยกรองบางประเภทของตะวันตกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับนิราศมากกล่าวถึงโดยเปรียบเทียบอย่างกว้าง ๆ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การเรียกชื่อหนังสือว่านิราศน่าจะหมายถึง การจาก ในส่วนนิราศคำโคลงแสดงลักษณะเฉพาะเด่นชัดมากกว่านิราศที่แต่งเป็นคำประพันธ์อื่น นอกจากนี้นิราศคำโคลงมีลักษณะเป็นแบบแผนและมีวิวัฒนาการไปน้อยมาก ทั้งในโครงสร้างและเนื้อหาของกวียังคงรักษาสำนวนเปรียบเทียบคารมคมคายเช่นเดียวกับกวีรุ่นแรกสร้างสรรคไว้ ทั้งอาจกล่าวได้ว่านิราศคำกลอนมีวิวัฒนาการมาจากนิราศคำโคลง ในส่วนของการพรรณนาและเนื้อหาของเรื่อง ในด้านความคล้ายคลึงกับวรรณคดีของชาติอื่นนั้น อาจเป็นเพียงความบังเอิญ เพราะการพรรณนาถึงความรักและการคร่ำครวญถึงการพลัดพรากเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ นิราศจึงเป็นบทประพันธ์ของไทยที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากชาติใด แต่เกิดขึ้นเพราะสภาพภูมิประเทศและวัฒนธรรมอันอำนวยให้เป็นไป ด้วยการเดินทางทางเรือในสมัยก่อนต้องใช้เวลามาก และคนไทยก็มีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอนอยู่แล้ว จึงเกิดการแต่งนิราศ

รัตนา โอบุษฐ์ยมพราย ศึกษาเรื่อง **นิราศคำกลอนสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**⁵³ โดยศึกษานิราศคำกลอนตั้งแต่พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2526 รวม 112 เรื่องสรุปได้ว่า ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ มีทั้งที่เป็นกลอนล้วน และเป็นกลอนแทรกด้วยคำประพันธ์ประเภทอื่น ในด้านเนื้อหา แบ่งเป็น 3 ส่วน คือบทนำ บทตัวเรื่อง และบทลงท้าย ด้านกลวิธีการเสนอเรื่องมี 3 แบบ คือ การบรรยาย การใช้คำถามคำตอบ และการใช้บทสนทนาโต้ตอบ ในด้านศิลปะการแต่ง ทั้งโวหารและการใช้ภาษา ช่วยสื่อความคิดและสร้างภาพธรรมชาติดี

⁵² рінฤทัย สัจจพันธุ์, “นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

⁵³ รัตนา โอบุษฐ์ยมพราย, “นิราศคำกลอนสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหามกุฏราชวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528).

ที่งดงามและทำให้เกิดความไพเราะ นอกจากนี้ยังได้เปรียบเทียบกับนิราศคำกลอนที่แต่งก่อน สมัยรัชกาลที่ 5 และได้พบว่ามีทั้งส่วนที่เหมือนกันและต่างกัน ในด้านแนวการแต่งที่เหมือนกัน มี 5 แนว คือ แนวที่แสดงความในใจของผู้แต่ง แนวบันทึกการเดินทาง แนวจากวรรณคดีเรื่องอื่น แนวที่มาจากกาพย์ร่ำฟ้าผิง แนวจากการผสมระหว่างการคร่ำครวญกับการสมมุติว่าเดินทางจาก คนรัก ส่วนแนวที่ต่างกันมี 2 แนว คือ แนวแสดงทัศนะต่อสังคม และแนวล้อลักษณะการใช้ภาษา ของวรรณกรรมอื่น ในด้านเนื้อหาต่างกันที่บทความเรื่อง

สุภาพร พลายน้อย ได้ศึกษาเรื่อง **นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบ วรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร**⁵⁴ โดยศึกษาเปรียบเทียบนิราศของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กับวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ 58 เรื่อง ผลจากการวิจัยพบว่าวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์จำนวนมาก สืบทอดขนบในการแต่งจากวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรหลาย ลักษณะ กล่าวคือ ด้านขนบในการแต่ง นิราศสมัยรัตนโกสินทร์มากกว่าครึ่งยังมีการคร่ำครวญถึง นางที่รัก แต่นิราศอีกหลายเรื่องมุ่งกล่าวถึงเหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็นโดยไม่เชื่อมโยงถึงความรู้สึก อาลัยรัก ด้านวัตถุประสงค์ นิราศสมัยรัตนโกสินทร์มุ่งเน้นการบันทึกสิ่งที่ประสบพบเห็นอย่างละเอียดลออมากขึ้น และแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายมากกว่าเดิม ด้านรูปแบบคำ ประพันธ์ กาพย์เห่เรือซึ่งเป็นประติมากรรมสำคัญของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ได้รับการสืบทอดใช้เป็น รูปแบบในสมัยรัตนโกสินทร์เรื่อยมา ด้านเนื้อหา นิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ มี 2 กลุ่ม คือ นิราศที่ยังคงมุ่งเน้นการคร่ำครวญอาลัยรัก และนิราศที่มีเนื้อหามุ่งเน้นรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทาง และสภาพสิ่งที่พบเห็น ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเดิม นอกจากนี้ก็ยังมีนิยามการระบุชื่อผู้แต่งไว้ในส่วนนำและส่วนท้ายเรื่องด้วย ด้านวิธีการดำเนินเรื่อง กวีสมัยรัตนโกสินทร์ใช้วิธีการบรรยายในการแต่งนิราศมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ส่วนวิธีการพรรณนาก็ยังคงมีอยู่บ้าง ด้านศิลปะการใช้ภาษา นิราศรัตนโกสินทร์หลายเรื่องเลียนแบบการใช้สำนวนโวหารจากนิราศของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร โดยเลียนแบบทั้งบท ทั้งวรรค หรือบางส่วนของวรรค หรือเลียนแบบเนื้อหาและลีลาโดยใช้ถ้อยคำ ภาษาของตนเอง อย่างไรก็ตามวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้น ผสมผสาน ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ที่ดำเนินคู่กันไปกับการสืบทอดขนบในการแต่งนิราศด้วย

⁵⁴ สุภาพร พลายน้อย, “นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541).

ยี่งยัง พิลาทอ ศึกษาโลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศต่างแดนในช่วง พ.ศ. 2492 – 2535⁵⁵ จำนวน 15 เรื่อง จำแนกเป็นวรรณกรรมนิราศต่างแดนกลุ่มประเทศทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป และทวีปอเมริกา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวรรณกรรมนิราศต่างแดนแสดงโลกทัศน์ของกวีด้านสังคม ซึ่งกวีมองว่าแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน ด้านมนุษย กวีให้ความสำคัญต่อสิทธิ หน้าที่ ความเท่าเทียม และระบบครอบครัว ด้านธรรมชาติ กวีมองว่าธรรมชาติมีความสำคัญและต้องรักษาไว้ ในด้านศิลปวัฒนธรรม กวีแสดงทัศนะว่าแต่ละชาติมีศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์

ณัฐกาญจน์ นาคนวล ได้ศึกษานิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพโรจน์ ฆางวาม⁵⁶ โดยวิเคราะห์กวีนิพนธ์ 7 เรื่อง ได้แก่ นิราศนครศรีธรรมราช (บางกอกแก้วกำสรวล) และลำน่านภูกระดึง ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ลำน่านเนจร คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ ฤติกาล ม้าก้านกล้วย และกลอนกล่อมโลก ของไพโรจน์ ฆางวาม ผลการศึกษาพบว่านิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ ฆางวาม มีลักษณะเด่นในการสืบชนบ จากวรรณคดีนิราศโบราณ และมีการสร้างสรรค์นวัตกรรมในการขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหาอย่างเด่นชัด กล่าวถึงพันธกิจของกวีในการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์เพื่อจรรโลงโลก โดยพรรณนาความงามและคุณค่าของธรรมชาติเพื่อนำความสำคัญที่ธรรมชาติมีต่อมนุษย์ แสดงให้เห็นความรุนแรงของปัญหาสังคม ทั้งความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ ความตกต่ำของจิตวิญญาณมนุษย์ และชี้แนะแนวทางแก้ไขปัญหาสังคม กวีปรับใช้ชนบนิราศโดยพัฒนาชนบการจากและฝากนางเป็นการจากและฝากสิ่งล้ำค่าอันเป็นนามธรรม เช่น ความดีงาม ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้กับมนุษย์ นอกจากนี้นิราศสมัยใหม่ของกวีทั้งสองยังมีลักษณะของวรรณคดีคำสอน กวีใช้พุทธธรรมเผยแพร่คำสอนเรื่องความศรัทธาในความดีกับความรักและเมตตาในการแก้ไข้ปัญหา นิราศสมัยใหม่ที่นำมาศึกษาจึงเป็นตัวอย่างนิราศสมัยใหม่ที่ขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหาจากวรรณคดีแสดงความรักระหว่างปัจเจกชนไปเป็นวรรณคดีจรรโลงปัญญาอันทรงคุณค่าต่อสังคม

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีของกวีผู้มีชื่อเสียงและได้สร้างสรรค์วรรณคดีนิราศไว้ เช่น

⁵⁵ ยี่งยัง พิลาทอ, “โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศต่างแดนในช่วง พ.ศ. 2492 – 2535,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544).

⁵⁶ ณัฐกาญจน์ นาคนวล, “นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ ฆางวาม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

ศรีสมร แทนนิต ศึกษาแนวคิดทางปรัชญาจากวรรณกรรมนิราศและวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่⁵⁷ โดยแยกประเด็นการศึกษาแนวคิดทางปรัชญาออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านอภิปรัชญา เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ จักรวาล โลก และสัตว์ในจินตนาการ สุนทรภู่ได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วง ในส่วนวิญญานหรือจิต ได้แสดงแนวคิดไว้ว่าธรรมชาติของวิญญานหรือจิตมีการเวียนว่ายตายเกิด เป็นไปตามกรรม และมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สามารถดลบันดาลให้ได้ในสิ่งที่ขอ ส่วนภุชงค์ปีศาจอาจให้ทั้งคุณและโทษ ด้านญาณวิทยา เกี่ยวกับธรรมชาติและขอบเขตของความรู้ เป็นสิ่งที่สุนทรภู่ให้ความสำคัญและมีแนวคิดว่าความรู้ขึ้นอยู่กับชีวิต มีปราชญ์หรือครูเป็นผู้ถ่ายทอดควรได้มาด้วยการพิสูจน์และขยันหมั่นเพียร การเรียนวิชาความรู้นั้นง่ายกว่าเรียนจิตใจมนุษย์ ส่วนขอบเขตความรู้มีหลากหลายตามชนชั้น การเรียนรู้เพื่อบรรลุนิพพานนั้นสำคัญที่สุด ด้านคุณวิทยาเกี่ยวกับจริยศาสตร์ สุนทรภู่เห็นว่าชีวิตที่ดีคือการมีความสุขในชาตินี้ และเมื่อตายไปแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์ และบรรลุนิพพาน ทุกคนควรปฏิบัติตนให้ดีตามฐานะและเพศของตน ในส่วนสุนทรียศาสตร์ ท่านเห็นว่าความงามมี 2 ลักษณะ คือ ความงามตามธรรมชาติ และความงามที่มนุษย์สร้าง ในส่วนการเมือง ท่านเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของอำนาจ และบุคคลในสังคมมีชนชั้นและฐานะสูงต่ำแตกต่างกันไป ปรัชญาของสุนทรภู่แสดงลักษณะปรัชญาไทยอย่างชัดเจน

สาทิติ แทนบุญ ศึกษา **อัตลักษณ์ในวรรณกรรมนิราศของหมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี)**⁵⁸ โดยศึกษานิราศ 4 เรื่อง ได้แก่ นิราศเดือน นิราศกลาง นิราศพระแท่นดงรัง และนิราศสุพรรณ ผลการศึกษา อัตลักษณ์ด้านศิลปะการประพันธ์ พบว่ามีการดำเนินเรื่อง ด้วยการใช้เวลาและใช้การลำดับสถานที่ ในด้านทัศนะของกวีปรากฏทัศนะต่อโลก ต่อสังคม และแสดงทัศนะต่อชีวิตได้มากที่สุด เน้นเรื่องความรักและความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ผู้วิจัยยังได้กล่าวว่ นิราศของนายมีมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อันเป็นอัตลักษณ์ของนายมี ดังที่กล่าวไว้ในนิราศสุพรรณถึงการติดต่อค้าขายทางเรือกับต่างประเทศซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยรัชกาลที่ 3

⁵⁷ ศรีสมร แทนนิต, “แนวคิดทางปรัชญาจากวรรณกรรมนิราศและวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537).

⁵⁸ สาทิติ แทนบุญ, “อัตลักษณ์ในวรรณกรรมนิราศของหมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542).

สุกิจ มะลิผล **ศึกษานิราศของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)**⁵⁹ รวม 4 เรื่อง ได้แก่ นิราศคำโคลง คือ **นิราศกรุงเก่า** นิราศคำกลอนสามเรื่อง คือ **นิราศทวาราวดี** **นิราศพระปฐม** และ **นิราศพระปลิว** ในด้านรูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา และกวีโวหาร ผลการศึกษาสรุปได้ว่าหลวงจักรปาณีไม่เคร่งครัดชั้นทักขณนิก แต่ให้ความสำคัญกับความหมาย บทประพันธ์ไพเราะ เนื้อหาของนิราศมักพรรณนาสิ่งที่ตนพบเห็นระหว่างการเดินทาง เปรียบเทียบ เชื่อมโยงถึงคนรัก สอดแทรกพุทธธรรม กวีนิยมอุปมาเปรียบเทียบ ในนิราศคำโคลงมีการใช้คำและโวหารโลดโผน เริงสังวาสเป็นจำนวนมาก

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับเรือ เช่น

เปี่ยมสุข ตันวิบูลย์ ได้ศึกษา **ชื่อเรือพระราชพิธี**⁶⁰ เฉพาะเรือที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งสิ้น 105 ลำ นำมาศึกษาความหมายอันเป็นที่มาของชื่อเรือ ศึกษาชื่อเรือและความหมายโดยแบ่งหมวดหมู่ตามภารกิจและประเภทของเรือ ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อเรือพระราชพิธี ผลการวิจัยพบว่าการตั้งชื่อเรือพระราชพิธีแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก ตั้งชื่อตามประติมากรรมชิ้นเรือ 38 ลำ เป็นรูปสัตว์พาหนะของเทพเจ้า 8 ลำ รูปสัตว์ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ 4 ลำ รูปสัตว์หิมพานต์ 17 ลำ รูปสัตว์ตามธรรมชาติ 6 ลำ กลุ่มที่สอง ตั้งชื่อเบ็ดเตล็ด 67 ลำ เป็นการตั้งชื่อเรือพระราชพิธีด้วยศิลปะการใช้ภาษา 43 ลำ และการนำชื่อเรือในอดีตมาใช้ 24 ลำ และนอกจากนี้ยังพบว่า การตั้งชื่อเรือ พระราชพิธีนั้นใช้แนวความคิดแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม คือ ความเชื่อเกี่ยวกับสมมติเทพ 42 ลำ ภารกิจของเรือ 14 ลำ การตั้งชื่อเรือเพื่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ 19 ลำ การตั้งชื่อเรือพระราชพิธีเพื่อแสดงถึงความสวยงามมีค่า 17 ลำ การตั้งชื่อเพื่อแสดงถึงลักษณะการเคลื่อนที่เคลื่อนไหว 7 ลำ และการตั้งชื่อเพื่อแสดงถึงความเป็นเจ้าของ 6 ลำ

อุมารินทร์ ตูลารักษ์ ศึกษาเรื่อง **บททำขวัญเรือและพิธีทำขวัญเรือของชาวไทยภาคใต้ : การสร้างสรรค์และการถ่ายทอด**⁶¹ โดยมีจุดประสงค์เพื่อเปรียบเทียบบททำขวัญเรือของชาวไทยภาคใต้ในด้านรูปแบบ เนื้อหา การสร้างสรรค์และการถ่ายทอด ในพื้นที่ศึกษา 3

⁵⁹ สุกิจ มะลิผล, “ศึกษานิราศของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2545).

⁶⁰ เปี่ยมสุข ตันวิบูลย์, “การศึกษาชื่อเรือพระราชพิธี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543).

⁶¹ อุมารินทร์ ตูลารักษ์, **บททำขวัญเรือและพิธีทำขวัญเรือของชาวไทยภาคใต้** (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

จังหวัด จากการศึกษาพบว่าบททำขวัญเรือและพิธีทำขวัญเรือแสดงให้เห็นอิทธิพลของศาสนา พุทธ พราหมณ์ ลัทธิผีสางเทวดา รวมทั้งความเชื่อเรื่องขวัญ ส่วนการทำขวัญเรือแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ การทำขวัญเรือประมงและการทำขวัญเรือพายแข่ง ลักษณะการประกอบพิธีกรรมของแต่ละจังหวัดคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันเพียงการใช้ตัวบท การทำขวัญเรือแต่ละประเภทสามารถแบ่งเป็นการทำขวัญเรือที่หมอขวัญประกอบพิธี และการทำขวัญเรือที่เจ้าของเรือหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรือประกอบพิธี ส่วนตัวบททำขวัญเรือแบ่งเป็น 4 ประเภท คือตัวบทสำนวนหลักที่สันนิษฐานว่ามีที่มาจากตัวบทสำนวนเดิม ตัวบทที่ได้มาจากการดัดแปลงตัวบทที่ใช้ในพิธีกรรมอื่น ตัวบทที่แต่งขึ้นใหม่ และตัวบทที่เป็นการอธิษฐาน องค์ประกอบของบททำขวัญเรือแบ่งได้เป็น 7 ส่วน คือบทประณามพจน์ บทชุมนุมเทวดา บทไหว้ครู บทอัญเชิญเทวดา บทเชิญขวัญแม่ย่านางหรือบททำขวัญเรือ บทเชิญเทวดากลับ บทขอพรและบทลาเครื่องสังเวชนียวัตถุและโองการต่าง ๆ ลักษณะคำประพันธ์ที่พบในบททำขวัญเรือ คือ คำประพันธ์คล้ายร้อยและคล้ายกาพย์ ในส่วนการสร้างสรรค์และถ่ายทอดบททำขวัญเรือ พบว่าการถ่ายทอดตัวบทเป็นแบบมุขปาฐะซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัต ส่วนบทบาทหน้าที่ของพิธีทำขวัญเรือและบททำขวัญเรือมี 3 ประการคือ บทบาทหน้าที่ในเชิงจิตวิทยา ในทางวัฒนธรรม และในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

อดุลย์ศักดิ์ เทียมแพงพันธ์ ศึกษาเรื่อง **พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา**⁶² อิงตะวัน แพลุกอินทร์ และนิรันดร์ เรือนอินทร์ (2547) ศึกษาเรื่อง **เรือ : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในลุ่มน้ำบางปะกง**⁶³ งานวิจัยวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ส่วนงานวิจัยวรรณคดีอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

ชลดา ศิริวิทย์เจริญ ทำวิจัยเรื่อง **การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์**⁶⁴ ได้อธิบายลักษณะ ความหมาย และจำแนกประเภทของนิราศไว้อย่างชัดเจน เพื่อเชื่อมโยงกับนิราศแทรกในวรรณคดีเรื่องนี้ ซึ่งได้รับการชื่นชมว่าไพเราะงดงามยิ่ง

⁶² อดุลย์ศักดิ์ เทียมแพงพันธ์, “พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540).

⁶³ อิงตะวัน แพลุกอินทร์ และนิรันดร์ เรือนอินทร์, **เรือ : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในลุ่มน้ำบางปะกง** (งานวิจัยวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผลงานวิจัยภาคกลาง, 2547).

⁶⁴ ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, “การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

วาสนา เฝ้าพุทธชาติ ศึกษาเรื่อง **กาพย์เห่เรือ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**⁶⁵ มีจุดมุ่งหมายศึกษาวิเคราะห์กาพย์เห่เรือของไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันรวม 11 เรื่อง โดยเน้นด้านสุนทรียภาพเป็นสำคัญ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กาพย์เห่เรือทั้ง 11 เรื่อง ล้วนมีความไพเราะงดงามอย่างยิ่ง เพราะมีองค์ประกอบต่าง ๆ ทางสุนทรียภาพปรากฏในกาพย์เห่เรือแต่ละเรื่องอย่างชัดเจน แม้บางเรื่องจะมีไม่ครบถ้วนทุกลักษณะ แต่ก็เพียงพอที่จะให้ความงดงามอันเป็นที่พึงพอใจ กาพย์เห่เรือทุกเรื่องล้วนให้ความซาบซึ้งและประทับใจแก่ผู้อ่าน ทั้งยังแทรกความรู้ ความคิดและค่านิยมเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมและประเพณีไว้อย่างน่าสนใจ เช่น พระราชพิธีเสด็จพยุหยาตราทางชลมารค ในสมัยต่าง ๆ และค่านิยมที่ยกย่องเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

สุชาติ พงษ์พานิช ศึกษา **วิเคราะห์บทกวีในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1991 – 2411)**⁶⁶ โดยเลือกศึกษาวรรณคดีประเภทเรื่องเล่ารวม 29 จำนวน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในวรรณคดีไทยประเภทเรื่องเล่ามักมีบทกวีร้อยแก้วอยู่ และปรากฏเรื่อยมาแม้ในวรรณกรรมปัจจุบัน และเป็นเพียงเพื่อประกอบสนับสนุนแนวคิดของวรรณคดีแต่ละเรื่อง เป็นสิ่งที่กวีจงใจสื่อให้แนบเนียนไพเราะด้วยลักษณะทางวรรณศิลป์ สัญลักษณ์ที่กวีกำหนดขึ้นเพื่อสมมุติแทนให้เห็นถึงเพศและพฤติกรรมทางเพศนี้ กวีได้นำเอาลักษณะเด่นหรือลักษณะสำคัญในด้านรูปสมบัติหรือคุณสมบัติของสิ่งเหล่านี้มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบ กวีใช้สัญลักษณ์ในบทกวี 3 ลักษณะคือ ประการแรก ใช้สัญลักษณ์เพื่อแสดงความเป็นจริงในเรื่องกามตัณหา ประการที่สอง ใช้สัญลักษณ์แทนอารมณ์และความรู้สึกทางเพศ ประการที่สาม ใช้สัญลักษณ์แทน (อวัยวะ) เพศ และพฤติกรรมทางเพศ ซึ่งได้ปรากฏการใช้เรือแล่นเข้าคลองเป็นสัญลักษณ์

ลัดดา ปานูทัย ได้ศึกษา **วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย**⁶⁷ โดยเลือกใช้วรรณคดีจากทุกสมัยหลากหลายประเภทรวม 23 เรื่อง และวรรณกรรมปัจจุบัน 2 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าการใช้สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในวรรณคดีไทยนิยมใช้สัญลักษณ์ในโวหารภาพพจน์ ช่วยให้เข้าใจความหมายได้ง่าย สัญลักษณ์ที่ใช้มีทั้งสัญลักษณ์เฉพาะบุคคลและ

⁶⁵ วาสนา เฝ้าพุทธชาติ, “กาพย์เห่เรือ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533).

⁶⁶ สุชาติ พงษ์พานิช, “วิเคราะห์บทกวีในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1991 - 2411),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2517), หน้า 186, 191, 197.

⁶⁷ ลัดดา ปานูทัย, “วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520).

สัญลักษณ์ตามแบบแผน สัญลักษณ์ที่ใช้ตามแบบแผนมีความหมายหลายอย่าง แต่มีความหมายหนึ่งที่ปรากฏใช้มากจนเป็นที่เข้าใจ เช่น เรือเป็นสัญลักษณ์ตามแบบแผน มีความหมายเป็นที่เข้าใจกันว่า หมายถึง ร่างกาย ชีวิต ในวรรณคดีแต่ละประเภทมีโอกาสในการใช้สัญลักษณ์มากน้อยต่างกัน เช่น วรรณคดีนิราศ มีการแสดงออกถึงความประทับใจตามแนวศิลปะอิมเพรสชันนิสม์ โดยนำธรรมชาติมาใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึก ส่วนวรรณกรรมปัจจุบันแนวสัญลักษณ์นิยมมีรูปแบบและเนื้อหาแตกต่างจากวรรณคดียุคก่อน เพราะได้รับอิทธิพลวรรณกรรมสัญลักษณ์นิยมของตะวันตก แต่การนำวัสดุธรรมชาติ คำ ข้อความ มโนภาพมาใช้เป็นสัญลักษณ์ก็ยังคงดำเนินตามวรรณคดียุคก่อน

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพหุหยาตราชลมารค ได้แก่ การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพหุหยาตราฯ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ของ นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต⁶⁸ โดยเน้นการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีในรายละเอียดเฉพาะเรื่องและให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีที่เกี่ยวข้องเท่านั้น งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท ของ พระสอน กุสโล (ภูบรสุข)⁶⁹ ซึ่งได้อธิบายความหมายเรื่องมโนทัศน์และชีวิตอย่างละเอียด ทั้งได้ศึกษาวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาทอันเป็นประโยชน์ในการตีความทำความเข้าใจมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตในบริบททางพุทธศาสนา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ
2. ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ
3. ทำให้เข้าใจลักษณะและความสำคัญของวรรณคดีนิราศในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจน

⁶⁸ นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพหุหยาตราฯ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต ชิโนรสฯ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

⁶⁹ พระสอน กุสโล (ภูบรสุข), “มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547).

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมและศึกษาวรรณคดีนิราศ แล้วคัดเลือกวรรณคดีนิราศที่มีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ”
2. ค้นคว้า รวบรวม และศึกษาเอกสารข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย
3. นำข้อมูลที่ค้นคว้าได้มาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ และตีความข้อมูล
4. เรียบเรียงรายงานผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์
5. สรุปและเสนอผลการวิจัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

วรรณคดีนิราศกับเรือในวรรณคดีนิราศต่างสมัย

ในบทนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อศึกษาและแสดงให้เห็นว่า “เรือ” ปรากฏในวรรณคดีนิราศต่างประเภทและต่างสมัยอย่างไร ดังนั้นในส่วนต้น ผู้วิจัยจึงขออธิบายความหมายและลักษณะของวรรณคดีนิราศเพื่อให้เข้าใจตรงกันเกี่ยวกับลักษณะของวรรณคดีประเภทนี้ ซึ่งมีความเป็นมาที่ยาวนานรวมทั้งมีกวีที่สร้างงานประเภทนี้จำนวนมาก ด้วยวัตถุประสงค์และเนื้อหาที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่งนิราศออกเป็นประเภทได้อย่างชัดเจน

2.1 ความหมายและลักษณะของวรรณคดีนิราศ

การพิจารณาว่าวรรณคดีเรื่องใดเป็นนิราศหรือไม่จำแนกได้ด้วยลักษณะของเนื้อหา แต่ปัญหาสำคัญคือ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมีความเข้าใจไม่ตรงกันเกี่ยวกับความหมายและลักษณะของวรรณคดีนิราศ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากวรรณคดีที่ได้รับการจัดประเภทว่าเป็นนิราศที่ปรากฏในหนังสือประเภทประวัติวรรณคดีและในงานวิจัยทางวรรณคดี มีลักษณะเนื้อหาหลากหลายและครอบคลุมวรรณคดีจำนวนมากทั้งที่เรียกชื่อนิราศ และไม่ได้เรียกชื่อนิราศโดยที่มีลักษณะเป็นนิราศจำนวนมาก อีกทั้งวรรณคดีประเภทนิราศอาจแต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดใดก็ได้ การเลือกแต่งวรรณคดีนิราศจึงตอบสนองวัตถุประสงค์ของกวีได้อย่างครอบคลุม อนึ่งกลุ่มข้อมูลที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในงานวิจัยนี้มีจำนวนมาก และมีเนื้อหาและรูปแบบหลากหลายเป็นช่วงยาว (สมัยอยุธยาตอนต้น - พ.ศ. 2550) ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องอธิบายลักษณะของวรรณคดีนิราศที่ใช้ในงานวิจัยนี้ เพื่อให้เข้าใจตรงกัน

2.1.1 ความหมายของนิราศ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของนิราศไว้ 2 ความหมายดังนี้

นิราศ 1 ก. ไปจาก, ระยะเวลา, ปราศจาก.

น. เรื่องราวที่พรรณนาถึงการจากกันหรือจากที่อยู่ที่อยู่ไปในที่ต่าง ๆ

เป็นต้น มักแต่งเป็นเป็นกลอนหรือโคลง เช่น นิราศนรินทร์ นิราศเมืองแกลง.

นิราศ 2 ก. ปราศจากความหวัง, ไม่มีความต้องการ, หมดอยาก,
 เจยอยู่.¹

พจนานุกรม บาลี-ไทย ให้ความหมายว่า “นิราศ *คุณ.หมดความหวัง*”² **สนธิสฤท-
 ไท-อังกฤษ อภิธาน** ให้ความหมายว่า “นิราศ. น. การต่อต้าน, การประตติเชชหรือปัดส่ง; การขับ
 หรือกำจัด; การเปลื้อง, การโยกย้ายหรือจากไป; การสละหรือทิ้ง”³

วัชร รมะนันท์ อธิบายว่า “คำว่า ‘นิราศ’ เป็นศัพท์สันนิษฐาน อาจจะมาจกคำว่า ‘นिर’
 หรือ ‘นिरा’ ศ เข้าลิตเป็น นิราศ ในพจนานุกรม ของ มอเนีย วิลเลียมส์ นิราศ แปลว่า ปราศจาก
 หวัง ในวรรณคดีมีความหมาย ถึง จากไป”⁴

คำว่า “นิราศ” ปรากฏใช้อย่างแพร่หลายในวรรณคดีต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น
 ตั้งแต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานการกำหนดเรียกวรรณคดีประเภทนิราศ การเขียนสะกดคำว่าเป็นนิราศที่
 ปรากฏใช้ในนิราศแต่ละเรื่องก็ต่างกันไป มีทั้ง นิราศ นิราส และนิราษ ซึ่งเป็นเพราะในสมัยนั้นยัง
 ไม่มีการกำหนดแบบแผนการเขียนสะกดคำให้เป็นไปตามมาตรฐานเดียวกัน หรืออาจกร่อนคำให้
 สั้นลงเป็น ราศ ราช นิรา ก็มี เช่น มหาชาติคำหลวง⁵ ใช้คำว่า นิราศ หลายแห่ง ทุกแห่งล้วนมี
 ความหมายว่า “จาก พลัดพราก” เช่น “ชื่อเชษฐชายชาลีกันหา ทุกชนี่แน่นอนหา กว่า**นิราศ**เมือง”⁶

การใช้คำว่า นิราศ นิราส นิราษ ในวรรณคดีนิราศปรากฏให้เห็นในโคลงหลายบท
 นับตั้งแต่นิราศสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น นิราศหริภุญชัย ใช้คำว่า นิราศ 6 ครั้ง คำว่า ราช 5 ครั้ง
 และคำว่า นิรา 1 ครั้ง⁷ และทุกแห่งที่ใช้ ล้วนมีความหมายว่า “จาก” หรือ “พลัดพราก”
 ดังตัวอย่าง

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542** (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546),
 หน้า 591.

² แปลก สนิธิรักษ์, **พจนานุกรม บาลี-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), หน้า 173.

³ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **สนธิสฤท-ไท-อังกฤษ-อภิธาน** (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511),
 หน้า 653.

⁴ วัชร รมะนันท์, **ลิตและนิราศ** (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2517), หน้า 115.

⁵ วรรณคดีพุทธศาสนา แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น รัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031)

⁶ **มหาชาติคำหลวง ฉบับกรมศิลปากร** (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2496), หน้า 353.

⁷ คำว่า นิราศ ปรากฏในโคลงบทที่ 4, 48, 70, 171, 174 และ 175 คำว่า ราช ปรากฏในโคลงบทที่ 11, 71, 154, 172,
 178 คำว่า นิรา ปรากฏร่วมกับคำว่า ราช ในโคลงบทที่ 154.

สงสารทุกข์แต่ตั้ง	อินฉงน
นิราศสัตวชน	กล่าวได้
จักริรายบุล	บาราศ นุชนี
เป็นคะโลงหื้อให้	โลกแจ้งใจจะนึ่ง ⁸

นอกจากนี้ ในวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นทุกเรื่อง ก็ปรากฏใช้คำว่า นิราศ ในทำนองเดียวกันคือ ในทวาทศมาสโคลงต้นใช้คำว่า นิราศ 3 ครั้ง คำว่า ราช 9 ครั้ง และคำว่า นิรา 12 ครั้ง⁹ ส่วนในกำสรวลโคลงต้น ใช้คำว่า นิราษ 2 ครั้ง¹⁰ และใช้คำที่แสดงการจาก หรือ พลัดพราก เป็นจำนวนมาก เช่น บาราศ พลัด พราก พลัดพราก จาก ดังตัวอย่างทวาทศมาสโคลงต้น ใช้คำว่า “นิรา” และ “นิราศ”

นิรานิราศร้าง	แรมสมร
สุริยศศิดายดอม	อยู่ได้
วเนวนาตร	ในโลก นีนา
จำนิราศให้	ห่างแด ¹¹

เมื่อพิจารณาผลจากการศึกษาแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นเช่นเดียวกับ ชลดา ศิริวิทย์เจริญ ที่อธิบายว่า ศัพท์ “นิราศ” น่าจะมาจากภาษาสันสกฤตมากกว่าเพราะ “คำแปลตรงกับลักษณะของหนังสือนิราศ กล่าวคือหนังสือนิราศนั้นผู้คร่ำครวญจะต้องเดินทาง หรือจากนางผู้เป็นที่รัก (อาจจะเดินทางหรือจากนางจริงหรือไม่ก็ได้) ซึ่งลักษณะเช่นนี้ตรงกับคำแปลของ “นิราศ” ในภาษาสันสกฤตว่าการโยกย้ายหรือจากไป การสละหรือละทิ้ง”¹²

⁸ ประเสริฐ ณ นคร, สอภกับต้นฉบับเขียนใหม่, โคลงนิราศหรือฤกษ์ชัย, หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทานมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช 2546 ณ วัดพระธาตุหรือฤกษ์ชัยรวมมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม 2546 (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2546) หน้า 84.

⁹ คำว่า นิราศ ปรากฏในโคลงบทที่ 52, 53, และ 146 คำว่า ราช ปรากฏในโคลงบทที่ 22, 31, 35, 70, 90, 100, 126, 162, 195 คำว่า นิรา ปรากฏในโคลงบทที่ 30, 33, 40, 46, 53 (ปรากฏคู่กับคำว่านิราศ เป็น นิรานิราศ ,55, 67, 69, 94, 110, 121, 189, 240.

¹⁰ คำว่า นิราษ ปรากฏในโคลงบทที่ 16, 36.

¹¹ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 692.

¹² ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, “การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 44.

2.1.2 ลักษณะของวรรณคดีนิราศ

คำอธิบายความหมายและลักษณะของนิราศข้างต้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการแต่งโคลงนิราศหรือกวีนิพนธ์ที่กวีแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า จะแต่งกระบวนการพยกลอนแสดงความรักในยามที่พี่จากไกลน้อง ความว่า

อาสยขมาสด้วย	สิบเอ็ด
เม็งแม่นภูโมเม็ด	เนตรบ้าง
จักสลายกาพยกลอนเขบ็จ	สาโรช รักแสบ
ปางพิรามรสร้าง	จากเจ้าเจียนสลาย ¹³

ความคิดสำคัญในบทโคลงข้างต้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่ากวีผู้แต่งนิราศหรือกวีนิพนธ์ประสงค์จะสร้างงานประพันธ์ที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่ง เพื่อพรรณนาคร่ำครวญแสดงความเสนาหาอาลัยที่ต้องพลัดพรากจากนางที่รัก อันแสดงให้เห็นเด่นชัดถึงลักษณะเฉพาะและความเข้าใจที่ร่วมกันของผู้สร้างวรรณคดีประเภทนิราศมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้กวีจะมีวัตถุประสงค์ในการแต่งที่ชัดเจน มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งที่สอดคล้องกัน ทั้งได้ใช้ชุดคำ *นิราศ* ที่มีความหมายว่าจาก *พลัดพราก* เป็นจำนวนมาก ซึ่งเพียงพอต่อการเป็นแบบแผนการแต่งวรรณคดีที่มีลักษณะนิราศที่แต่งขึ้นภายหลัง แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีคำเรียกชื่อวรรณคดีที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเช่นนี้อย่างชัดเจนว่าเป็นหนังสือหรือวรรณคดีประเภท *นิราศ* นอกจากนี้ ยังปรากฏในบทแต่งเสริมท้าย *โคลงนิราศหรือกวีนิพนธ์* ซึ่งกวีกล่าวไว้ทำให้ทราบว่านิราศเรื่องนี้มีประมาณ 178 บท¹⁴ และกวีแต่งไว้ให้เป็นตำนานและเป็นสวร ซึ่งแสดงการพลัดพรากกันด้วยเวลาและระยะทางที่นานไกลนัก เนื่องจากกวีเดินทางมายังหรือกวีนิพนธ์ (ลำพูน) อันเป็นที่ตั้งของพระธาตุหรือกวีนิพนธ์ ดังความในโคลงกล่าวไว้ว่า

มรรคาเพรงพรากเหม็น	เมื่อนาน เน่งแสบ
หรือกวีนิพนธ์เชษฐสถาน	ธาตุตั้ง
ร้อยเจ็ดสิบแปดประมาณ	บทบาท มีเอย
เป็นตำนานเรื่องร้าง	แต่งตั้งเป็นสวร ¹⁵

¹³ ประเสริฐ ฐน นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, *โคลงนิราศหรือกวีนิพนธ์*, หน้า 82.

¹⁴ ฉบับเชียงใหม่กล่าวว่าประมาณ 180 บท (เรื่องเดียวกัน, หน้า 262).

¹⁵ ประเสริฐ ฐน นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, *โคลงนิราศหรือกวีนิพนธ์*, หน้า 262.

การใช้คำว่า *นิราศ* เรียกประเภทของวรรณคดี น่าจะเรียกกันในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว ดังปรากฏหลักฐานใน **จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี** ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความว่า “ผิฉนิพนธ์โคลงกาพย์ก็ดี โคลงคำกามก็ดี โคลงนิราศก็ดี โคลงสังวาทย์ก็ดี โคลงลั่นโลงก็ดี โคลงห้าก็ดี จทำโสลกก็ดี พาลนมัคบุราณทำนุกทำเนียมกลอนลิลิตฉันทพากย คิตยราคสมเด็จสุรางคประวัลก็ดี ให้ประกอบศัพท์ ...”¹⁶ ทั้งได้แสดงตัวอย่างบทนิราศ ชื่อว่า “ภุมราฉันทนิราศ” เป็นบทคร่ำครวญพรรณนาถวิลหานางที่รักผู้จากไป ดังนี้

ภุมราฉันทนิราศ

พี่หยิบกล้ำขึ้นว่า	จะกิน
ชลเนตรไหลลามริน	บ่อเอื้อน
กายสยบขาดใจหิน	หายสวาทิ รักเอย
เรียมล้าถุกน้องเยื้อน	ค่อยค้อยคืบมา ฯ ¹⁷

การเรียกชื่อวรรณคดีที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการประพันธ์เช่นนี้ว่าเป็น *นิราศ* ปรากฏหลักฐานในต้นบทวรรณคดีอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกใน **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ความว่า

ชมโฉมโลมสมพาส	บทนิราศ จากชាយา
นักปราชญ์ยอมแต่งมา	เล่น์ท่าทางอย่างเรียมท่า ¹⁸

บทพระนิพนธ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรทรงนิพนธ์ **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** เป็น **บทนิราศ** เช่นเดียวกับกวีแต่ก่อนได้แต่งมา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กวีที่ได้เรียกงานประพันธ์ของตนอย่างชัดเจนว่าเป็น *นิราศ* ได้แก่ พระยาตวันดังปรากฏใน **โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย** เช่น

¹⁶ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 475.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 483.

¹⁸ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 101.

ขมขยาด นิราศ ร้าง	แรมสมร
ความไปมีน้ำโยง	ย่านลั่น
โศกแสงสิ่งเดียวรอน	ราษฎวาสดี
อกจะแตกด้วยดั้น	ดีมหู ¹⁹

ในบทจบของ**โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพลำน่าน้อย** พระยาตรังได้ใช้คำว่า**นิราศ** แสดงลักษณะงานประพันธ์ของตนอย่างเด่นชัด ความว่า

กำสรवल นิราศ ส้อย	สารตรัง ตรองแฮ
เป็นบาทกฤษชรั้ง	เรียบร้อย
กับวิริธมาลีบัง	เบิกบท กภาพร่าย
แสนเสนาะเพราะย้อย	หยาดน้ำทิพย์สง ²⁰

ภายหลังการใช้คำเรียก **สาร** ของพระยาตรังซึ่งแต่แสดงความ **กำสรवल ยาม นิราศ** ไกลจากน่องว่าเป็น **นิราศ** อย่างชัดเจนแล้ว จึงปรากฏว่ากวีที่แต่งวรรณคดีอันมีเนื้อหาและท่วงทำนองการเขียนตามแบบนิราศภายหลัง นิยมเรียกงานประพันธ์ของตนว่า **นิราศ** เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างใน**นิราศนรินทร์**

โคลงเรื่อง นิราศ นี้	นรินทร์อื่น
รองบาทบวรวังถวิล	ว่าไว้
บทใดปราชญ์ปวงฉิน	เชิญเปลี่ยน แปลงพ่อ
ปรุ่เปรียบเสาวคนธ์ได้	เลือกลี้มตมดู ²¹

ในส่วนของงานประพันธ์ประเภท **เพลงยาว** ที่แต่งด้วยกลอนเพลงยาวว่า**นิราศ** นั้น ดวงมน จิตรจำนงค์ วิเคราะห์ว่าเป็นเพราะเนื้อหาของวรรณคดีประเภทเพลงยาวได้ขยายจากการสื่อสารส่วนตัวของชายหญิงมาเป็น “**วัสดุของการเล่าเรื่อง และบันทึกการเดินทางผสมกับการ**

¹⁹ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 100.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

²¹ นายนรินทร์เบศร (อิน), **นิราศนรินทร์** (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2550), หน้า 36.

คร่ำครวญในลักษณะส่วนตัว” และด้วยอิทธิพลของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งนิราศด้วยกลอนเพลงยาว และ น่าจะเป็นกวีที่แต่งนิราศด้วยกลอนเพลงยาวไว้มากที่สุด²²

การแยกกลุ่มวรรณคดีออกเป็นประเภทนิราศอย่างชัดเจน เพิ่งมีขึ้นในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยหอสมุดวชิรญาณได้แยกวรรณคดีที่มีเนื้อหา พรรณนาแสดงความอาลัยรักของกวีที่ต้องไกลจากนาง จัดให้เป็นหนังสือนิราศ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายลักษณะของหนังสือ ประเภทนิราศไว้ในคำนำ **นิราศเมืองเทศ** เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2462 โดยทรงขยายขอบเขต ของวรรณคดีนิราศให้กว้างขึ้น ดังได้ทรงอธิบายว่ามักมีผู้ **เข้าใจผิด** ว่านิราศนั้นเป็นแต่ **แต่งครวญ ถึงคู่ครอง** ความว่า

หนังสือจำพวกที่เรียกว่านิราศ คนมักเข้าใจกันว่าเป็นแต่แต่งคร่ำครวญ ถึงคู่ครอง ซึ่งผู้แต่งต้องพรากไป และถึงจะแต่งดี ก็ดีแต่ในกระบวนกลอนสังวาส หากพิเศษไปกว่านั้นไม่ ความเข้าใจเช่นนี้เข้าใจผิด ความจริงไม่เช่นนั้น ถ้าใคร อ่านพิเคราะห์ดูนิราศชั้นเก่า เช่นนิราศพระยามหานุภพไปเมืองจีนครั้งกรุง ธนบุรี ซึ่งพิมพ์เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็ดี หรือนิราศชั้นใหม่ซึ่งผู้แต่งเข้าใจระเบียบเช่น นิราศลอนดอน หม่อมราโชทัยแต่งเมื่อในรัชกาลที่ 4 ก็ดี จะเห็นได้ว่าเขาแต่ง ว่าด้วยการที่ไปและพรรณนาถึงถิ่นฐานบ้านเมืองตลอดจนกิจการที่ได้ไปรู้เห็น เป็นหลัก เอาความคร่ำครวญในทางสังวาสสอดสลับไว้เป็นแต่เครื่องประดับ ถึง นิราศของสุนทรภู่ ซึ่งแต่งแปลกกว่าของคนอื่นในสมัยอันเดียวกัน ก็ไม่ออกไป นอกกระเปาะที่กล่าวนี้ นิราศที่แต่งดีจึงมีข้อความอันควรรู้ในทางโบราณคดี บ้าง ในทางภูมิประเทศและกิจการต่าง ๆ บ้าง มิมากก็น้อยทุก ๆ เรื่อง ²³...

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงแสดงปาฐกถาเรื่อง นิราศนรินทร์ ณ สยามัคยาจารย์สมาคม เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2476 ทรงอธิบายว่า “นิราศคือหนังสือชนิดใด” ความตอนหนึ่งว่า

²² ดวงมน จิตรจำนงค์, “คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2394),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 96.

²³ กรมศิลปากร, **นิราศเบ็ดเตล็ด** (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 25.

ศัพท์นิราศจะมาจากไหนก็ตาม แต่ถ้าจะอธิบายว่านิราศเป็นหนังสืออย่างไร ก็อาจอธิบายได้ตามคำของสุนทรภู่ ซึ่งเริ่มนิราศอิเหนาว่า “นิราศร้างห่างเหินหา ปางอิเหนาเศร้าสุดถึงบุษบา พระพายพาพัดน้องเที่ยวล่องลอย” คำว่า “ร้างห่างเหินหา” นั้นแหละเป็นคำอธิบายศัพท์นิราศซึ่งใช้เป็นชื่อชนิดของหนังสือ คือว่านิราศเป็นหนังสือซึ่งแต่งเมื่อร้างเมีย ถ้าเมียไม่รักก็ไม่นิราศ หนังสือชนิดนั้นจับเอาความเศร้าเพราะร้างรักนั้นเป็นแก่นของเรื่อง ถ้ากล่าวละเอียดไปในทางอื่นก็เป็นกระพี้ที่ทั้งนั้น นิราศบางเรื่องกระพี้สำคัญกว่าแก่น เช่นนิราศลอนดอนเป็นต้น แต่แก่นต้องมี ถ้าไม่มีไม่เป็นนิราศ ที่กล่าวนี้กล่าวตามลักษณะแห่งนิราศโดยมาก...²⁴

เมื่อพิจารณาพระอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าทรงวินิจฉัยลักษณะของหนังสือนิราศไว้สอดคล้องกัน กล่าวคือนิราศกลุ่มหนึ่ง มีความเศร้าเพราะร้างรักเป็นแก่นเรื่องอื่น ๆ ถือเป็นกระพี้หรือส่วนประกอบ นิราศอีกกลุ่มหนึ่ง แต่งว่าด้วยการที่ไป คือบรรยายและพรรณนาการเดินทางและสิ่งที่ได้พบเห็นเป็นหลัก เอาความคร่ำครวญไว้เป็นเครื่องประดับ คือกระพี้สำคัญกว่าแก่น ซึ่งทั้งสองพระองค์ทรงยกนิราศลอนดอนเป็นตัวอย่างของนิราศกลุ่มหลังนี้ อย่างไรก็ตามพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงยกตัวอย่างนิราศลอนดอนโดยทรงมุ่งเน้นให้เห็นว่า แม้นิราศลอนดอนจะเน้นกระพี้สำคัญกว่าแก่น แต่แก่นของนิราศคือการความเศร้าเพราะร้างรักยังมีอยู่ จึงถือว่ามีลักษณะของนิราศ ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมุ่งชี้ให้เห็นว่าวรรณคดีประเภทนิราศนั้นมีใช้มีเพียงนิราศที่แต่งครวญถึงคู่ครองที่จากไกล หรือมีแต่กระบวนสังวาสเท่านั้น แต่ยังมีนิราศที่แต่งดีด้วยข้อความอันควรรู้ดังทรงยกตัวอย่าง นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน นิราศลอนดอน และนิราศของสุนทรภู่ เปลื้อง ณ นคร ได้อธิบายลักษณะของวรรณคดีนิราศ ไว้ใน ประมวลศัพท์บัญญัติวรรณคดีไทย อย่างครอบคลุมนิราศตามลักษณะเดิมและนิราศที่พรรณนาการเดินทางเป็นสำคัญ ความว่า

นิราศเป็นวรรณคดีพรรณนาความอาลัยเมื่อภวีพรากจากบ้านและคนรัก นิราศจับเอาความเศร้าเพราะร้างรักเป็นแก่น เมื่อภวีเดินทางผ่านตำบลสถานที่ต่าง ๆ

²⁴ นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513), หน้า 86 – 87.

ก็พรรณนาตำบลนั้น ๆ คลุกเคล้าไปกับเรื่องความเศร้าในการจากหญิงอันเป็นที่รัก บางทีก็กล่าวความอันเป็นภษิต ทั้งนี้แล้วแต่ความกระเทือนใจและทัศนคติของแต่ละคน กวีให้ชื่อนิราศโดยถือสถานที่ที่ตนจะไป เช่น นิราศเมืองแกลง ก็คือนิราศจากบ้านไปเมืองแกลง นิราศได้คลี่คลายเนื้อหาออกไป โดยถือพรรณนาการเดินทางเป็นสำคัญ เช่น นิราศลอนดอนของหม่อมมาโชทัย นิราศรอบโลกของแสงทอง (หลวงบุญมานพพานิชย์) บางทีก็เขียนเป็นเชิงจินตนาการ เช่น นิราศอิเหนา พระรถนิราศและนิราศเดือน เดิมทีนิราศเป็นเรื่องยาวพอดี ๆ จะเห็นได้จากนิราศต่าง ๆ ของสุนทรภู่ และจะจบเมื่อกวีเดินทางไปถึงจุดหมาย แต่ก็มีบางเรื่องที่พรรณนาตอนกลับบ้านอย่างย่นย่อ ต่อมานิราศเขียนกันยืดยาวมาก พรรณนาเรื่องการเดินทางเป็นแก่น อย่างเรื่องนิราศลอนดอนและนิราศรอบโลก²⁵

เปลื้อง ณ นคร ยังได้ระบุไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับ “หัวใจของนิราศ” ว่า “อยู่ที่สิ่งสำคัญสองประการ คือ อารมณ์กวี (ความกระเทือนใจ) กับ ทัศนคติ แต่ไม่ใช่ว่าบทนิราศเรื่องหนึ่ง ๆ จะต้องเต็มไปด้วยลักษณะทั้งสองนี้ อารมณ์และทัศนคติจะต้องแสดงออกมาในตอนที่เหมาะสม และที่จะให้ความซาบซึ้งใจ คือเมื่อกวีมีความรู้สึกเข้มข้นจริง ๆ”²⁶

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ อธิบายไว้ว่า บทเดินทางและคร่ำครวญเป็นส่วนสำคัญของนิราศ และเป็น “แก่น” ของเรื่อง ความว่า “การพรรณนาการเดินทางและการคร่ำครวญมักจะพรรณนาคู่กันไปแล้วจะเน้นหนักในทางใดขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง นิราศคำโคลงส่วนมากมี “แก่นเรื่อง” คือการคร่ำครวญ และความทุกข์อันเกิดเนื่องจากการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รัก”²⁷

ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 2 ภาษาและวรรณคดี กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525 อธิบายว่า “เรื่องนิราศคือ บทประพันธ์ร้อยกรองที่กวีแต่งขึ้นเพื่อเล่าการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่ง บรรยายถึงหมู่บ้าน สถานที่ และเหตุการณ์ที่ได้พบเห็น โดยแทรกบทคร่ำครวญพรรณนาความ

²⁵ เปลื้อง ณ นคร (นายตำรา ณ เมืองใต้), **เขียนไว้เมื่อวันวาน** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537), หน้า 170 - 171.

²⁶ **นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจักษ์** (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 12.

²⁷ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, “นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 52.

อาลัยรักถึง “นางในนิราศ” ซึ่งอาจเป็นคู่รักหรือภรรยาจริง ๆ ของกวี หรือสมมุติขึ้นก็ได้”²⁸ สอดคล้องกับ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ที่กล่าวไว้ว่า “นิราศ พรรณนาการเดินทางโดยรำพันถึงคนรักที่ทิ้งไว้ข้างหลัง”²⁹

ในปัจจุบันพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายลักษณะของนิราศตามเนื้อหาและจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ 2 นัย คือ “นัยที่ 1 เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงอารมณ์รักและอาลัยของกวีซึ่งต้องเดินทางไกล โดยทิ้งนางผู้เป็นที่รักไว้เบื้องหลังและอาจไม่มีหวังที่จะได้พบนางอีก อย่างไรก็ตามก็ดี ถึงแม้จะไม่ได้จากกันจริง ก็อาจคร่ำครวญทำนองจากกันก็ได้ นัยที่ 2 เป็นวรรณกรรมจดหมายเหตุประสบการณ์การเดินทาง เช่น **นิราศลอนดอน**”³⁰ นอกจากนี้ ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่ามีนิราศหลายเรื่องไม่เข้ากับความหมาย 2 นัย ที่กล่าวมา เช่น **ทวาทศมาสโคลงต้นนิราศอิเหนา นิราศเดือน**³¹

นิราศที่มีลักษณะนอกเหนือจากนิราศ 2 นัยดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่หลากหลายของวรรณคดีนิราศบางเรื่องที่คำจำกัดความยังไม่อาจอธิบายได้อย่างครอบคลุม

นายตำรา ณ เมืองใต้ แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิราศไว้ว่า “เรื่องความรักความอาลัยเป็นหัวใจของนิราศขาดไม่ได้ ขึ้นขาดก็แห้งแล้ง”³² สอดคล้องกับความเห็นของ วัชร รมยะนันท์ ซึ่งแสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของหนังสือนิราศไว้ว่า

หนังสือนิราศ จับเอาความเศร้าเพราะร้างรักเป็น “แก่น” ของเรื่อง ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ นอกจากนั้นเป็นกระพี้ คือส่วนประกอบ นิราศส่วนมากแก่นคือความเศร้าโศกจากการพลัดพราก เป็นสิ่งสำคัญของเรื่อง มีน้อยเรื่องที่กระพี้หรือส่วนประกอบ จะเป็นสิ่งสำคัญ เช่น **นิราศลอนดอน** ของหม่อมราโชทัย เป็นต้น³³

²⁸ กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 2 ภาษาและวรรณคดี กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : กองหอสมุดแห่งชาติ และกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2525), หน้า 161.

²⁹ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, **แฉกวรรณกรรม** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อ่านไทย, 2529), หน้า 212.

³⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน** (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2552), หน้า 267.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

³² นายตำรา ณ เมืองใต้ [เปลื้อง ณ นคร], **ภาษาและวรรณคดี**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, 2523), หน้า 66.

³³ วัชร รมยะนันท์, **ลิลิตและนิราศ**, หน้า 118.

เจือ สตะเวทิน ก็ได้อธิบายลักษณะของนิราศไว้เช่นเดียวกันว่าต้องมีโวหารแสดงความรักประกอบจึงจะครบรสแห่งนิราศ

นิราศจึงมีลักษณะคล้าย ๆ วรรณกรรมประเภทเดินทางและบันทึกความจำของวรรณคดียุโรป แต่นิราศมีลักษณะพิเศษนอกเหนือไปกว่านั้น คือต้องมีโวหารสังวาสหรือรสพิศวาสประกอบด้วย จึงจะครบลักษณะแห่งศิลปะของนิราศ ผู้แต่งย่อมรักจะแสดงโวหารคร่ำครวญ และอาลัยคนรักของตน ซึ่งอยู่เบื้องหลังจะมีคนรักจริง ๆ หรือสมมุติว่ามีก็ได้ สาระสำคัญคืออาศัยอิทธิพลสตรีให้เป็นที่มาแห่งความอ่อนหวานแห่งถ้อยคำ และเป็นห่วงกำเนิดแห่งความเคลิ้มฝันอันเป็นศิลปะของกวีเป็นสำคัญ³⁴

ส่วนเอมอร ชิตตะโสภณ ได้อธิบายความหมายของนิราศไว้อย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 2 นัย ซึ่งแสดงให้เห็นวรรณคดีนิราศส่วนใหญ่แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงอารมณ์ของกวี อันเนื่องมาจากการเดินทางพลัดพรากจากที่อยู่เดิมไปชั่วคราว เกิดความรู้สึกอาลัยรักคนใกล้ชิดที่อยู่เบื้องหลัง จึงเขียนขึ้นเพื่อฆ่าเวลา
2. เป็นหนังสือที่แต่งขึ้น เพื่อสะท้อนทัศนคติของกวีในอันที่จดเป็นจดหมายเหตุแจ้งระยะทาง ตลอดจนประมวลสภาพที่เดินทางไปประสบพบเห็น³⁵

สุภาพร พลายเล็ก อธิบายลักษณะของวรรณคดีนิราศไว้ครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของนิราศอย่างกว้างขวาง ดังนี้

วรรณคดีนิราศ หมายถึง วรรณคดีที่มีลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือมากกว่า ต่อไปนี้

³⁴ เจือ สตะเวทิน, **สุนทรภู่** (ม.ป.ป. : ม.ป.พ.), หน้า 114 – 115.

³⁵ เอมอร ชิตตะโสภณ, **วรรณคดีนิราศ** (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2521), หน้า 3.

1. หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อพรรณนาความรักความอาลัยของตนที่มีต่อบุคคลอันเป็นที่รัก อันเนื่องมาจากการเดินทางพลัดพรากจากกัน
2. หนังสือที่กล่าวถึงความรักความอาลัยที่เกิดจากการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รักหรือการไฝหานางอันเป็นที่รักโดยไม่มีการเดินทาง แต่ใช้การพลัดพรากจากหญิงที่รักเป็นแกน แล้วใช้ความหมุนเวียนเปลี่ยนกาลเวลาเป็นแนวสำหรับกล่าวถึงนาง
3. หนังสือที่ผู้แต่งอาศัยเรื่องราวการพลัดพรากของตัวละครเอกในวรรณคดีเก่าเป็นเค้าโครงในการพรรณนาคร่ำครวญถึงความอาลัยรัก
4. หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อบันทึกหรือบรรยายสภาพการเดินทาง และสิ่งที่ประสบพบเห็นระหว่างการเดินทางหรือการหมุนเวียนเปลี่ยนกาลเวลาตลอดจนสะท้อนทัศนะของกวีที่นึกคิดถึงขณะที่แต่ง ทั้งนี้ไม่เน้นการกล่าวถึงความรู้สึกต่อนางอันเป็นที่รัก³⁶

การแต่งวรรณคดีนิราศมีการปรับเปลี่ยนมาโดยตลอดตราบจนปัจจุบัน เกิดเป็น *นิราศสมัยใหม่* ดังคำจำกัดความของณัฐกาญจน์ นาคนวน ซึ่งอธิบายลักษณะของนิราศสมัยใหม่ ว่ามีลักษณะประกอบกันดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหาในบทพรรณนาเชิงนิราศ ซึ่งประกอบด้วย การเดินทางหรือการเคลื่อนที่ของเวลา และการคร่ำครวญถึงการพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รักโดยใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเชื่อมโยง
2. ความจริงใจของกวีที่ระบุชัดเจนจากการตั้งชื่อว่าเป็นกวีนิพนธ์เล่มนั้น ๆ ใช้ขนบนิราศเป็นกรอบของการประพันธ์ ได้แก่ ลำนำภูกระดึงและนิราศนครศรีธรรมราช (บางกอกแก้วกำศรวล) ของอังคาร กัลยาณพงศ์ กับลำนำวเนจร ม้าก้านกล้วย : ฝันแรมนิราศชีวิตจริง และกลอนกล่อมโลก : นิราศรักมือแห่งสันติภาพ นิราศรบดินแห่งสงคราม ของไพวรินทร์ ขาวงาม³⁷

³⁶ สุภาพร พลายเล็ก, “นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 9-10.

³⁷ ณัฐกาญจน์ นาคนวน, “นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพวรินทร์ ขาวงาม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 8.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของนิราศว่ามี 2 ประการ ซึ่งเป็นลักษณะซึ่งสืบมาจากขนบนิราศที่มีมาแต่เดิม และครอบคลุมนิราศสมัยใหม่ ความว่า

1. รูปแบบนิราศคือการบันทึกการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง
2. เป็นเชิงรำพึงรำพันถึงความรักและเรื่องราวของเหตุการณ์รวมทั้งสถานที่ บรรทัดฐานของนิราศอยู่ที่ขนบหลักหรือแกนหลักอยู่ที่การเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง และการบันทึกเหตุการณ์ เรื่องราว อารมณ์ความรู้สึก อย่างมีเอกภาพ ความนิยมในระยะหนึ่งของการแต่งนี้เองได้กลายเป็นขนบในการแต่ง ซึ่งนักวิชาการวรรณคดี นำมาใช้ศึกษา จัดกรอบ จัดประเภทว่าเป็นทำนองนิราศ ดังนั้นความเป็นนิราศจึงพิจารณาได้จากเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่ง มิได้ขึ้นอยู่กับฉันทลักษณ์ หรือขนาดความสั้นยาวของเรื่อง ดังจะเห็นได้จากนิราศสมัยใหม่³⁸

คำอธิบายทั้งหมดที่ยกมาแสดงข้างต้น แสดงให้เห็นชัดเจนว่ามีความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของวรรณคดีนิราศทั้งในส่วนที่มีความเห็นตรงกันและต่างกัน

กลุ่มแรก พิจารณาโดยใช้ลักษณะของวรรณคดีนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นเป็นเกณฑ์สำคัญ ทำให้เกิดข้อสรุปว่าวรรณคดีนิราศมีแก่นคือการแสดงอารมณ์ความรู้สึกอันเนื่องมาจากการพลัดพรากจากรักทั้งด้วยการเดินทางหรือด้วยการไม่ได้พบกันจึงทำให้เกิดความทุกข์โศกเศร้า ดังนั้นการครวญแสดงความรักจึงเป็นหัวใจในการแต่งนิราศ เนื้อหาส่วนอื่นๆ ถือว่าเป็นส่วนประกอบหรือกระพี้ ดังนั้นวรรณคดีนิราศต้องมีครวญ หากไม่มีครวญก็ไม่อาจเรียกว่าเป็นนิราศ

กลุ่มที่สอง พิจารณาโดยประมวลจากลักษณะของวรรณคดีที่แต่งขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “นิราศ” รวมทั้งวรรณคดีที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งที่จัดได้ว่าเป็นนิราศมาพิจารณาร่วมกัน ทำให้เกิดข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะของวรรณคดีนิราศเพิ่มเติมขึ้นจากกลุ่มแรกว่า นอกจากนิราศที่มุ่งครวญแสดงความรักและความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากรักแล้ว วรรณคดีที่มีเนื้อหามุ่งบันทึกการเดินทางและเหตุการณ์ในทำนองจดหมายเหตุ รวมทั้งมุ่งแสดงทัศนะความคิดก็จัดเป็นนิราศเช่นกัน นิราศลักษณะนี้อาจมีการครวญถึงการพลากรจากรัก หรือไม่ได้ ซึ่งข้อสรุปของกลุ่มที่สองนี้ได้ขยายขอบเขตของวรรณคดีนิราศออกไปอย่างกว้างขวาง

³⁸ สัมภาษณ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์, 18 มิถุนายน 2551.

ในส่วนงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้กรอบการพิจารณาเพื่อเลือกสรรวรรณคดีนิราศมาศึกษาตามเกณฑ์กว้าง เพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มข้อมูลตั้งแต่นิราศสมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงนิราศสมัยใหม่ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม นิราศที่ผู้วิจัยเลือกมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ก็ต้องมีการใช้ความเปรียบหรือสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างเด่นชัด ดังรายละเอียดที่ได้กล่าวแล้วในข้อตกลงเบื้องต้นในบทที่ 1 โดยมีความสัมพันธ์กับแก่นหรือหัวใจของนิราศเรื่องนั้นๆ ได้แก่ การสื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจในการจาก พลัดพราก สูญเสีย และ/หรือการสื่อแสดงประสบการณ์และทัศนะข้อคิดอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงและเป็นไปของชีวิตได้อย่างมีวรรณศิลป์ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า กวีผู้แต่งวรรณคดีนิราศได้เลือกใช้ “เรือ” เป็นวัสดุสำคัญในการสร้างความเปรียบและสัญลักษณ์ในการรังสรรค์วรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศตลอดมาอย่างน่าสนใจยิ่ง

2.1.2.1 โครงสร้างของวรรณคดีนิราศ

โครงสร้างหมายถึงรูปแบบและการเรียบเรียงลำดับของคำประพันธ์ รวมทั้งหมายถึงลำดับของจินตภาพและความคิดทั้งหลายที่ประสานเข้าด้วยกันเพื่อสื่อความหมายของบทกวีนั้นด้วย³⁹

พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ**โคลงนิราศพระประธม** และทรงกล่าวถึงการเดินความและการใช้จินตนาการในการแต่งนิราศไว้อย่างน่าสนใจ ดังความตอนหนึ่งใน “คำนำของผู้ชำระ” ดังนี้

การแต่งนิราศนั้น แต่ก่อนมาไม่ว่าใครแต่ง คงจะดำเนินความทำนองเดียวกันแทบทั้งนั้น ขึ้นต้นยกพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน แล้วปรารภการไปทางไกล กล่าวละห้อยละเหี่ยเป็นห่วงเมีย บางคนแสดงวิตกว่าเมียอยู่ข้างหลังจะไม่รักษาสัตย์ต่อผัว ...การกล่าวเป็นห่วงเมียว่าเกรงชายอื่นจะลอบลักเป็นชู้ นั้น เป็นวิธีกล่าวยกยอความงามเลิศลอยซึ่งเป็นที่ต้องตาชายทั้งหลาย ใครเห็นก็ต้องอยากได้ ...ที่พูดเช่นนี้ฟังเหมือนหนึ่งหาว่าหญิงไม่ใช่คน แต่ถ้าจะพูดตามทางที่เขาแต่ง หญิงก็ไม่ใช่คนจริง ๆ เขาแต่งประสงค์จะเชิดความงามให้เด่น แลความงามนั้นเป็นคุณนาม ถึงจะมีในตัวมนุษย์ก็หาใช่มนุษย์ไม่ ตามนัยเช่นนี้อาจกล่าวต่อไปได้อีกชั้นหนึ่งว่า เมียที่กล่าวในนิราศนั้นเป็นของไม่จำเป็นจะต้องมีตัวมีตน เป็นแต่

³⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย, หน้า 417 – 418.

ความคิดเป็นเครื่องนึกขึ้นสำหรับช่วยให้แต่งโคลงไพเราะเท่านั้น... ข้าพเจ้าเองก็เคยแต่งโคลงนิราศเมื่อไม่ได้ไปไหนเลย และในเวลานั้นเมียก็ยังมีไม่มี ข้อที่ไม่ได้ไปไหนแล้วไม่มีเมียนั้น หาเป็นเครื่องกีดกันไม่ให้แต่งโคลงนิราศไม่ ที่จะนำมากล่าวเช่นนี้เพื่อจะแสดงว่าเมียในนิราศนั้นเป็นความคิดเท่านั้น ไม่ใช่คนเลย⁴⁰

ข้อความข้างต้นแสดงพระทัศนะเกี่ยวกับวรรณคดีนิราศของพระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ว่า วรรณคดีนิราศส่วนใหญ่มีการดำเนินความทำนองเดียวกัน ได้แก่ ขึ้นต้นด้วยบทขอพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน แล้วปรารภถึงการเดินทาง และแสดงความอาลัยอาวรณ์นางที่รักซึ่งอาจจินตนาการขึ้นเพื่อเป็นเครื่องช่วยให้การแต่งไพเราะยิ่งขึ้น ลักษณะการดำเนินความตามที่กล่าวมานับเป็นขนบในการแต่งวรรณคดีนิราศ

โครงสร้างของนิราศในภาพรวมของนิราศทุกประเภทและทุกยุคสมัย แบ่งอย่างกว้างได้เป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนนำเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนปิดเรื่อง

ส่วนนำเรื่อง คือส่วนที่กล่าวเกริ่นก่อนนำเข้าสู่ส่วนเนื้อหาหรือบทนิราศ ในนิราศคำโคลงและลิลิตนิราศมักมีส่วนนำเรื่องที่เป็นแบบแผนและแยกส่วนให้เห็นอย่างชัดเจน เริ่มด้วยประณามพจน์ (ประณามบท) หรือบทไหว้ กวีนิพนธ์มัสการพระรัตนตรัย เทพเจ้า ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รำลึกพระคุณพระมหากษัตริย์ บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ และมักต่อด้วยบทขอพระเกียรติ การแต่งส่วนนำเรื่องเช่นนี้เป็นขนบในการแต่งวรรณคดีไทย ตามความเชื่อว่าจะก่อให้เกิดสิริมงคล ปราบกฏให้เห็นเด่นในนิราศคำโคลงรวมทั้งลิลิตนิราศ ด้วยการบรรยายและพรรณนาชมเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะชมกระบวนพยุหยาตราชลมารค แสดงการขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด

บทชมเรือดังกล่าวข้างต้นอาจปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของบทชมเมือง หรือมุ่งพรรณนาเฉพาะบทชมเรือโดยละเอียด ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นกลวิธีการขอพระเกียรติอย่างมีวรรณศิลป์ เพราะเรือพระที่นั่งและเรือหลวงทั้งหลายในกระบวนพยุหยาตราชลมารค ล้วนมีชื่อของเรือ ที่มา และรูปลักษณะอันแสดงสถานะแห่งมหาเทพ หรือมีความเกี่ยวข้องซึ่งช่วยเสริมส่งพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์

⁴⁰ นิราศพระประธม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางนาถจันทร์ (จอห์น นาถจันทร์) ณ เมรุวัดทอง อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี วันที่ 3 พฤษภาคม พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2513), หน้า 11-12.

อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าโคลงนิราศและลิลิตนิราศทุกเรื่องต้องมีบทประណามพจน์ และบทยอพระเกียรติ เนื่องจากไม่ใช่ข้อบังคับทางการประพันธ์ นอกจากนี้ นิราศที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทอื่นก็อาจนำขนบการนำเรื่อง ได้แก่ บทประណามพจน์และบทยอพระเกียรติ ไปปรับใช้เช่นเดียวกัน แต่ไม่ปรากฏให้เห็นมากนัก ทั้งยังไม่มีการแยกส่วนนำเรื่องและส่วนเนื้อเรื่องให้เห็นอย่างชัดเจน หนึ่งในส่วนนำเรื่อง กวีนิยมแสดงวัตถุประสงค์ในการแต่งตลอดจนความเป็นมาในการเดินทางไว้ด้วย หากกวีไม่กล่าวไว้ในตอนต้น ก็อาจกล่าวในตอนกลางหรือตอนท้ายเรื่องก็มี

ส่วนเนื้อเรื่อง เรียกว่าเป็นบทนิราศ หากเป็นนิราศรัก กวีนิยมเริ่มด้วยการพรรณนาแสดงความรักและความอาลัยนาง สิ้นลานาง หรือกล่าวฝากนาง แสดงความจำเป็นและจำใจที่ต้องจากอย่างซาบซึ้ง ในนิราศประเภทอื่นอาจมีการครวญแสดงความอาลัยตามขนบนิราศ หรืออาจไม่ปรากฏการครวญ แต่เริ่มต้นด้วยการบรรยายการเดินทาง ตั้งแต่เริ่มต้นออกเดินทาง พาหนะ และการบรรยายการเดินทางตามลำดับ อาจเป็นการเดินทางจริง หรือเป็นนิราศใจที่ดำเนินไปตามการเคลื่อนของเวลา และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การเดินทางของกวีในอดีตส่วนใหญ่เป็นการเดินทางทางเรือ แล่นไปในแม่น้ำลำคลองหรือท้องทะเล กวีนิยมบรรยายหรือพรรณนาสถานที่ที่เดินทางผ่านรวมทั้งเหตุการณ์และสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง เช่น ปัญหาอุปสรรค ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม บ้านเมือง ตำนานสถานที่ วิถีชีวิต คนที่พบเห็น ฯลฯ กวีมักดำเนินเรื่องไปตามลำดับเวลาและการเดินทาง ในนิราศรักกวีนิยมพรรณนาเชื่อมโยงสิ่งที่เกี่ยวข้องและพบเห็นเข้ากับการครวญแสดงความเสนาหาอาลัยถึงนางที่รัก หากเป็นนิราศประเภทอื่น ๆ กวีมักเชื่อมโยงสิ่งที่พบเห็นกับการแสดงทัศนะข้อคิดหรือคติในการดำเนินชีวิต ซึ่งเรือเป็นวัสดุสำคัญที่กวีนิยมเลือกนำมาใช้ ปรากฏในหลายส่วนของบทนิราศ โดยเฉพาะกวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการแสดงความรัก อารมณ์ความรู้สึก หรือแสดงทัศนะข้อคิดอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะในนิราศสมัยใหม่ที่ส่วนใหญ่เป็นนิราศใจ แต่กวีนิยมเลือกใช้เรือในความเปรียบและสัญลักษณ์เพื่อสร้างวรรณศิลป์และสื่อแนวคิดสำคัญของเรื่อง

ส่วนปิดเรื่อง คือบทลงท้ายหรือการสรุปจบเรื่อง โดยมากกวีมักปิดเรื่องนิราศเมื่อเดินทางมาถึงที่หมาย หรือบรรลุวัตถุประสงค์ในการเดินทาง อาจกล่าวถึงการเดินทางกลับ แสดงความเป็นมา จุดมุ่งหมายในการแต่ง และอธิษฐานขอพร แล้วอาจบอกนามกวี กล่าวออกตัว และเชิญให้ผู้รู้ผู้อ่านและแก่เกลากลอน

การปิดเรื่องหรือการจบบทนิราศปรากฏความสัมพันธ์กับเรือ ในลักษณะการบรรยายการเดินทางล่องเรือกลับ กวีมักกล่าวถึงเรือเดินทางถึงฝั่ง หรือจุดหมายปลายทาง พร้อม

การแทรกคติข้อคิด เช่น สุนทรภู่ ปิดเรื่อง **นิราศเมืองเพชร** เมื่อนมัสการพระปรางค์ที่วัดมหาธาตุ แล้วก็ล่องเรือเดินทางกลับ และบอกที่มาของนิราศว่าบันทึกเหตุการณ์การเดินทางเรื่อง “เมืองพริบพรี” คือเมืองเพชรบุรีไว้อ่านเล่น และการเดินทางไปแทนคุณผู้มีพระคุณและไปนมัสการพระนอนที่เมืองเพชรก็สำเร็จเรียบร้อย กวีแบ่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้ให้แก่ผู้อ่าน

สาธุสะพระมหาดาดาต	ยังปรากฏมิได้เสื่อมที่เสื่อมใส
พอไ้ช้ันวันทาลาครรรไล	ลงเรือใหญ่ล่องมาถึงธานี
จึงจดหมายรายความตามสังเกต	ถิ่นประเทศแถวทางกลางวิถี
ให้อ่านเล่นเป็นเรื่องเมืองพริบพรี	ผู้ใดมีคุณก็ได้ไปแทนคุณ
ทั้งผ้าหอมย้อมเหลืองไม่เปลืองหอม	พระประธมที่ลำนางูเขาขุน
กุศลนั้นบรรดาที่การุณ	รับส่วนบุญเอาเถิดท่านที่อ่านเอ๋ย ⁴¹

นิราศสมัยใหม่จำนวนมากก็ได้ใช้การจบนิราศตามขนบเดิม แต่พาหนะที่เดินทางมาถึงท่าหรือที่หมายมักเป็นเรือในจินตนาการ และเป็นสัญลักษณ์แทนชีวิต เช่น *เรือใบไม้ท่าพระจันทร์* ของวันวิ รุ่งแสง กวีพรรณนาถึงการเดินทางของ *เรือใบไม้* คือนักศึกษาที่ล่องมาเทียบท่าที่ *ท่าพระจันทร์* หมายถึงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ *เรือใบไม้* นั้นได้บรรจุ *ทุกความฝัน* มาเติมเปี่ยม คือความมุ่งหวังจะประสบความสำเร็จในการศึกษา ล่องมาเทียบท่าได้อย่างงดงาม ความว่า

สู่ท่าพระจันทร์เพ็ญกระจ่าง
ร่วมทางเรือใบไม้ทุกถิ่นย่าน
แวะเทียบท่าเอื้อเพื่อ ท่าเจือจาง
สร้างทางให้ท้องธารด้วยพันธะ
เรือใบไม้
บรรจุทุกความฝันใฝ่เป็นสัมภาระ
จากฝั่งจินตนาการ...อิสระ
งดงามทุกจังหวะ...กระทบน้ำ⁴²

⁴¹ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณาธิการ, **ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี** (กรุงเทพมหานคร : กุญแจการพิมพ์, 2525), หน้า 87.

⁴² วันวิ รุ่งแสง, **เรือใบไม้** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไฉไล, 2540), หน้า 26.

2.1.2.2 การเดินทางในวรรณคดีนิราศ

ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือได้ปรากฏทั้งใน **นิราศที่กล่าวว่าเป็นการเดินทางจริง และนิราศที่พรรณนาการเดินทางในจินตนาการ** และปรากฏเด่นมากในนิราศที่ไปด้วยการจินตนาการ ดังนี้

2.1.2.2.1 การเดินทางจริง

กวีบรรยายและพรรณนาว่าเดินทางจากไปด้วยการเดินทาง การเดินทางในอดีตส่วนใหญ่เป็นการเดินทางไปทางน้ำ และใช้เรือเป็นพาหนะ กวีจึงนิยมบรรยายหรือพรรณนาตลอดจนนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เพื่อให้อารมณ์ภาพเรือที่กวีใช้ในการเดินทางเสมอ ซึ่งเรือที่กวีใช้ในการเดินทางนั้นมีหลากหลายชนิด และมีรูปร่างลักษณะแตกต่างกัน เช่น เรือเล็ก เรือใหญ่ หรือเรือลำใดมีความงดงาม กว้างใหญ่ หรือมีลักษณะเด่น เช่น เรือพระที่นั่งที่มีรูปลักษณะงดงามเชื่อมโยงกับเทพ เรือสำเภา เรือกำปั่น หรือเรือกลไฟขนาดใหญ่ หรือเป็นเรือที่มีรูปลักษณะและเทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งเพิ่งเข้ามาในยุคสมัยนั้น กวีก็มักนิยมบรรยายและใช้ความเปรียบให้จินตภาพเรือที่กวีใช้ในการเดินทางทั้งรูปร่างและการแล่น ปรากฏให้เห็นตั้งแต่กำสรวลโคลงต้น ซึ่งกวีเดินทางไปในเรือสำเภาและได้ใช้ความเปรียบให้จินตภาพเรือเทียบกับหงส์ นอกจากนี้ยังปรากฏในนิราศจำนวนมาก เช่น

นิราศเมืองหลวงพระบาง กวีบรรยายว่าเดินทางไปในเรือกำปั่นชื่อเวสตา ซึ่งเป็นเรือขนาดใหญ่มากและเป็นเรือที่ขับเคลื่อนโดยใช้เครื่องจักร กวีได้บรรยายและอุปมาให้อารมณ์แสดงความเร็วและลักษณะการเคลื่อนไปของเรือว่าดังจะบินไป

เรือที่ไปใหญ่ยาวในคราวนั้น

ชื่อกำปั่นเวสตาน่าถวิล

เครื่องจักรจัดพัดพาไม่ราคิน

ดังจะบินแบกไปโดยใจปอง⁴⁴

อนึ่งการเดินทางไปในเรือเป็นเวลานานและต้องประสบปัญหาอุปสรรคนานัปการ ได้เอื้อต่อการจินตนาการและเป็นประสบการณ์ที่กวีนิยมนำมาใช้ แสดงอารมณ์ความรู้สึกอันไหววิไลต่าง ๆ รวมทั้งให้คติข้อคิดแก่ผู้เดินทางให้เทียบเคียงกับชีวิตของตน “เรือ” ที่กวีใช้ในการเดินทางจริง จึงมักปรากฏเป็นวัสดุสำคัญที่กวีใช้เชื่อมโยงเปรียบเทียบแสดง

⁴³ อ่านรายละเอียดความเปรียบเรือกับหงส์ได้ในบทที่ 4

⁴⁴ กรมศิลปากร, **นิราศเมืองหลวงพระบาง และรายงานปราบเงี้ยว**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2548), หน้า 77.

อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดและทัศนะข้อคิดของตนเสมอ เช่น ในนิราศรักกวีก็มักพรรณนาเปรียบเทียบเชื่อมโยงเรื่อกับความรักและความทุกข์ที่มีต่อนาง ในนิราศบันทึกการเดินทางกวีก็นิยมเปรียบเทียบเชื่อมโยงเพื่อให้ภาพพจน์และคติข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ในนิราศหลวงพระบาง กวีได้บรรยายให้ภาพเรือกลไฟและพรรณนาเปรียบเทียบให้ภาพเรือที่แล่นไปอย่างรวดเร็วด้วยกำลังแรง ให้ภาพที่ตัดกับอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่โศกเศร้าคิดถึงนาง ความว่า

คิดมานะละโศกวิโยคยาก	เรือไฟลากแล่นไปฤทัยถอน
เห็นบ้านเรือนเคลื่อนท่าริมสาคร	แลสลอนลานตาขอลาโลม
ประเดี๋ยวลับเนตรทเวชว่า	เรือไฟพาวังไวใส่ไฟไหม
กระฉ่อนกระฉอกระลอกคลื่นเสียงครันโครม	เหมือนจะไหมจับศึกพิลึกดัง ⁴⁵

2.1.2.2 การเดินทางในจินตนาการ

นิราศในกลุ่มนี้กวีมิได้เดินทางจริง หรือมิได้เดินทางทางเรือ แต่การเดินทางที่ปรากฏในนิราศนั้น เป็นการเดินทางทางความคิดหรือจินตนาการหรือเป็นการเคลื่อนของจิตหรือเวลา ดังปรากฏใน**ทวาทศมาสโคลงต้น**เป็นเรื่องแรก กล่าวคือกวีมิได้เดินทางจากนางไปที่ใด แต่กวีครวญถึงนางด้วยการนึกระลึกถึงด้วยความเส่นหาอาลัยรัก เพราะกวีไม่ได้พบคือต้องพลัดพรากจากนางที่รักเป็นเวลานาน กวีได้ใช้การเคลื่อนของเวลาที่ผ่านไปตามลำดับเดือนและประเพณี ระลึกถึงสิ่งที่กวีกับนางเคยทำร่วมกัน แล้วครวญถึงนางไปตามลำดับ นางที่รักหรือการจากนั้นจะมีจริงเป็นเพียงการสมมุติขึ้นก็ได้ เช่น ใน**นิราศเดือน** ซึ่งเป็นนิราศที่ได้รับอิทธิพลจาก**ทวาทศมาสโคลงต้น** กวีใช้กาลเวลาที่ผ่านไปในแต่ละเดือนเกี่ยวร้อยกับประเพณีสัมพันธ์กันกับการคร่ำครวญถึงนางที่รัก กวีก็ได้เผยในตอนท้ายว่าเป็นเพียงยกเรื่องรักมาใช้ในการสอนให้เป็นคนดีเท่านั้น

การเดินทางไปในจินตนาการนี้แม้กวีไม่ได้ใช้ยานพาหนะใดในการเดินทาง หรือไม่ได้เดินทางทางเรือ แต่ก็น่าสนใจอย่างยิ่งว่ากวีได้กล่าวอ้างหรือใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเป็นจำนวนมาก เช่น การใช้เรือเป็นสัญลักษณ์ในบทศักรย การเปรียบตนเองเป็นเรือ ตราบจนปัจจุบันในนิราศสมัยใหม่ ผู้วิจัยพบว่ากวีนิยมใช้ **เรือ** ในการตั้งชื่อนิราศสมัยใหม่ และเปรียบเทียบหรือใช้เรือเป็นสัญลักษณ์อย่างหลากหลาย เช่น เรือใจ เรือน้อย

⁴⁵ เรือเดียวกัน, หน้า 130.

เรือเร่ เรือชีวิต เรือฝัน เรือหวัง ฯลฯ พาผู้อ่านล่องนิราศไปในความคิดและจินตนาการ โดยมีกลุ่มแสดงทัศนคติข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการดำเนินไปของชีวิตอย่างน่าสนใจ⁴⁶ ดังตัวอย่างใน **นิราศแม่เมาะ** กวีเดินทางด้วยรถยนต์ไปถึงแควน้อย กวีพรรณนาเปรียบเทียบว่า

130. เข้า “แควน้อย” แควน้ำดำว่ายได้

ลงเรือไม้แฉ่นเล่นเป็นสุขศรี
แต่แควรักคลื่นเกลียวเขี้ยวเต็มที
เรือใจที่เหลิงเล่นเป็นลุ่มจม⁴⁷

ลงเรือมาเมื่อวาน⁴⁸ ของ ศิริวร แก้วกาญจน์ กวีก็ได้นำพาผู้อ่านเดินทาง “ล่องเรือ” นิราศไปในกระแสธารกาลเวลาของชีวิต ดังกวีได้กล่าวไว้ในบท **ลงเรือมาเมื่อวาน** ด้วยการเปรียบเทียบแสดงความรวดเร็วของเวลาที่ผ่านไปอย่างรวดเร็วในช่วงของการสร้างงานเขียนว่าเปรียบเสมือนลงเรือมาเมื่อวาน ความว่า

สิบปีผ่านไป ไม่น่าเชื่อ!
เหมือนเหมือนข้าลงเรือ
มาเมื่อวาน
ฯลฯ
มิรู้แล้ว สาระคืออย่างไร
ขอเพียงข้าล่องเรือไป
ไกลจากเมื่อวาน⁴⁹

2.2 จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีนิราศ

นิราศแต่ละเรื่อง กวีย่อมมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง และจุดมุ่งหมายนั้นย่อมมีความสัมพันธ์กับแก่นเรื่องของนิราศ และทำให้นิราศแต่ละเรื่องมีเนื้อหาที่แตกต่างกัน

⁴⁶ อานรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทที่ 3 และ 4

⁴⁷ ก้องภพ รื่นศิริ, **โคลงนิราศแม่เมาะ** (กรุงเทพมหานคร : ธนาพรส, 2549), หน้า 21.

⁴⁸ เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ ปีพุทธศักราช 2550

⁴⁹ ศิริวร แก้วกาญจน์, **ลงเรือมาเมื่อวาน** (กรุงเทพมหานคร: ผจญภัยสำนักพิมพ์, 2550), หน้า 159.

จากการพิจารณาวรรณคดีนิราศและนิราศสมัยใหม่ ผู้วิจัยพบว่าจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศสามารถจำแนกได้โดยพิจารณาจากเนื้อหาสาระสำคัญ แนวการประพันธ์ และวัตถุประสงค์ที่กวีอาจกล่าวไว้ในตัวบท นอกจากนี้ ในการแต่งนิราศเรื่องหนึ่ง ๆ กวียังมีวัตถุประสงค์หลายประการ และวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีได้แสดงจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนในตอนต้นหรือตอนท้ายของนิราศ วัตถุประสงค์ในการแต่งนิราศล้วนสอดคล้องสัมพันธ์กันกับแก่นเรื่องของนิราศ ดังจะเห็นจากชลดดา ศิริวิทย์เจริญ ที่ได้แบ่งนิราศอย่างกว้าง โดยจำแนกตามแก่นเรื่อง ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

นิราศแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทแรกมีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความเศร้าเพราะร้างรัก จะเป็นเพราะต้องพรากจากนางด้วยกิจธุระจำเป็นบางอย่าง หรือเพราะนางจากไป ก็ได้ ประเภทนี้จะมีการเดินทางจริง ๆ หรือเป็นเพียงการสมมุติว่ามีการเดินทางซึ่งทำให้ต้องจากคนรักก็ได้ ส่วนอีกประเภทหนึ่งนั้นจะต้องมีการเดินทางจริง ๆ แก่นเรื่องของนิราศประเภทนี้ คือ การเล่าเรื่องราวขณะเดินทาง สภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ ตลอดจนลักษณะนิสัยของผู้คนตามความเป็นจริงที่ได้พบเห็น โดยมากฉากของนิราศประเภทนี้ เป็นฉากต่างประเทศ เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้คิดตามความแปลกใหม่ของสถานที่ที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ถ้าเปรียบเทียบนิราศทั้ง 2 ประเภทนี้ จะพบว่านิราศประเภทแรกมีจำนวนมากกว่า เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งสามารถจะพลิกแพลงไปได้ต่าง ๆ นานา ให้สอดคล้องกับจินตนาการ แต่ทั้งนี้ก็ต้องแล้วแต่ความสามารถเฉพาะตนของกวีแต่ละท่านว่าจะสามารถทำได้ดีมากน้อยเพียงใด⁵⁰

ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำมาแสดงไว้เฉพาะจุดมุ่งหมายสำคัญที่มักปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก ได้แก่

2.2.1 จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นสารรักมอบแก่นาง

การแต่งนิราศเพื่อเป็นสารรักของกวีที่มอบให้แก่นางในดวงใจของกวีนั้น นับเป็นจุดมุ่งหมายประการสำคัญในการแต่งนิราศรัก หมายถึงนิราศที่มีเนื้อหาเน้นการครวญแสดง

⁵⁰ ชลดดา ศิริวิทย์เจริญ, “การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 44.

ความรักและความทุกข์ของกวี อันเนื่องมาจากการพลัดพราก และมักเป็นการพรากจากคนรักหรือความรักเป็นแก่นเรื่อง การพลัดพรากนั้นอาจเป็นเพราะกวีต้องเดินทางจากนางไป หรือเพราะกวีไม่ได้พบกับนางเป็นเวลานาน แต่ไม่ว่าจะเป็นการจากด้วยเหตุใด อาจจากจริงหรือสมมุติว่าจากในนิราศรักกวีจะเน้นการครวญรำพันถึงนางเชื่อมโยงไปกับสิ่งต่าง ๆ เช่น สถานที่ที่เดินทางไป ธรรมชาติ วันเวลาเดือนปีฤดูกาลที่เคลื่อนไป เหตุการณ์ วัตถุสิ่งของ สิ่งที่พบเห็น ฯลฯ โดยมีนางที่รักเป็นหัวใจในการครวญรำพัน เพื่อเน้นแสดงให้เห็นความรักและความทุกข์ที่ต้องจากรัก อันจักสื่อสร้างความรู้สึกร่วมซึ่งสะท้อนอารมณ์

เมื่อกวีมุ่งใช้นิราศเป็น*สวรัค* เนื้อหาของนิราศจึงเน้นการพรรณนาแสดงความเสนาหาอาลัยรักและความทุกข์ของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก อันเป็นแก่นหรือหัวใจของเรื่อง ปราภฏให้เห็นอย่างชัดเจนนับแต่โคลงนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ **โคลงนิราศหริภุญชัย ทวาทศมาส** และ**กำสรวลโคลงต้น**เป็นต้นแบบ และมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการแต่งวรรณคดีนิราศในสมัยหลัง เช่น

ใน**โคลงนิราศหริภุญชัย** กวีได้แสดงจุดมุ่งหมายไว้ทั้งตอนต้นและตอนท้ายของนิราศ ดังปรากฏในโคลงบทที่ 2 – 4 กล่าวว่าจะแต่งขึ้นเพื่อแสดงความรักและความทุกข์ในคราวต้องเดินทางไกลจากนางไปสักการะพระธาตุหริภุญชัยให้ประจักษ์แก่โลก และกล่าวย้ำพร้อมแสดงจุดมุ่งหมายเพิ่มเติมไว้ในโคลงบทที่ 178 – 179 ว่าเพื่อเป็นสวรมอบให้แก่นาง และให้เป็นตำนานอันควรรักษาไว้สืบไป

อาสยุมมาศด้วย	สิบเอจ
เมงแม่นภูโมเมต	เนตรบ้าง
จักสลายกายพยักลอนเขบจ	สาโรช รักแยะ
ปางพิรามรศร้าง	จากเจ้าเจียนสลาย
ศุกสารเรียงรำถ้อย	คราวคราน
หริภุญชัยเชษฐสถาน	ธาตุตั้ง
สารพัดเขตขาทาล	ฟังคำ บนเทอญ
ยามม่อนมัวร์สยั้ง	จูงตั้งสดับสาร
สงสารทุกข์แต่งตั้ง	อื่นฉงน
นิราศสัตวชน	กล่าวได้
จักริรำยบุล	บาราศ นุชนี

เป็นคะโลงหื้อให้

โลกแจ่งใจคะนึ่ง⁵¹

ครวครวนถึงถาบห้อง	หริภุญ ชัยเออย
วีร่าสองอาดุล	ราศร์ร้าง
ปุ่นกษัตริย์ปานเปลาทุน	ทิพอา ซาเออย
ถววยแก่นุชน้องอ้าง	อ่านเหล้นหายจนน
มรรคาเพรงพรากเหม็น	เมินนาน เน่งแฮ
หริภุญชัยเชษฐสถาน	ธาตุตั้ง
ร้อยเจ็ดสิบแปดประมาณ	บทบาท มีเออย
เป็นตำนานเรือร้าง	แต่งตั้งเป็นสาร ⁵²

ใน**กำสรวลโคลงตัน** กวีแสดงจุดมุ่งหมายสำคัญไว้เช่นเดียวกับโคลงนิราศหริภุญชัยว่า แต่งเป็นสารเพื่อมอบให้นางผู้เป็นที่รัก ปรากฏในโคลงบทที่ 129 ซึ่งเป็นโคลงบทสุดท้ายที่เหลืออยู่ ความว่า

สารนี้หนูแนบไว้	ในหมอน
อย่าแม่อย่าควรเอา	อ่านเหล้น
ยามนอนนารถเอานอน	เปนเพื่อน
คืนค่าฤไต้ไฉน	ว่างใด ⁵³

การแต่งนิราศโดยมีจุดมุ่งหมายแสดงความรักหรือเป็นสารรักในสมัยสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนต้นดังกล่าวมามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการแต่งนิราศในสมัยต่อมา จนถึงนิราศในรัชกาลปัจจุบัน กวีจำนวนมากนิยมแต่งนิราศรัก และได้แสดงจุดมุ่งหมายไว้ทำนองเดียวกัน ปรากฏชัดในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวนมาก เช่น **โคลงนิราศนรินทร์** **โคลงนิราศพระยาตรัง** **โคลงนิราศพระพิพิธสาลี** รวมทั้งนิราศคำกลอนของสุนทรภู่ เช่น สุนทรภู่กล่าวไว้ใน

⁵¹ ประเสริฐ ญ นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หน้า 7-8.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

⁵³ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 545.

บทสุดท้ายของนิราศเมืองแกลง ว่า แต่งมาฝาก และเป็นเสมือน ชั้นหมาก มอบให้แก่ห้อง
ความว่า

นิราศเรื่องเมืองแกลงแต่งมาฝาก   เหมือนชั้นหมากมีมิตรพิสมัย
อย่าหมางหมองซ่องซัดตัดอาลัย   ให้ชื่นใจเหมือนแต่หลังมั่งเกิดเคย⁵⁴

ก้องภพ รื่นศิริ กวีในรัชกาลปัจจุบันผู้แต่งนิราศแม่เมาะ แสดงจุดมุ่งหมายไว้ในคำนำ
ความว่า “เจตนาให้เป็นบันทึกส่วนตัวแห่งรักแท้ซึ่งเริ่มมานานกว่าสามทศวรรษและยังมั่นคงอยู่
จนปัจจุบันโดยไม่พ่ายแพ้ต่อกาลเวลา อีกทั้งเป็นสารรักที่มอบแด่นางในฝันผู้เป็นหัวใจแห่ง
เรื่องราวทั้งหมด”⁵⁵ กวีได้ย้ำจุดมุ่งหมายและแสดงจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งไว้ในโคลงท้ายเรื่อง
ว่า เพื่ออนุรักษรัยกรองทิ้งดงามเป็นเอกลักษณ์ไว้ และเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งรักแท้ ดังนี้

588. ใจจะอนุรักษรัย   กรองงาม
คงเอกลักษณ์สยาม   คู่หล้า
อีกสร้างอนุสรณ์ความ   รักที่แท้เอย
ความคิดผิดถูกล้ำ   กล่าวด้วยใจจริง⁵⁶

กล่าวได้ว่านิราศที่กวีมุ่งแต่งเป็นสาร หรือเป็นอนุสรณ์สื่อแสดงความเสนาหาอาวรณ์
และความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากนางที่รัก ปราภฏให้เห็นเด่นชัดตั้งแต่ต้นนิราศเรื่องแรกใน
สมัยอยุธยาตอนต้น และนิยมแต่งแสดงจุดมุ่งหมายเช่นนี้สืบมาจนกลายเป็นขนบในการ
แต่งนิราศ กล่าวคือแม้กวีไม่มีคนรัก หรือไม่ได้จากคนรักไปแห่งใด แต่กวีก็จินตนาการคร่ำ
ครวญถึงคนรักที่จากพรากกันโดยสมมุติขึ้นทั้งสิ้น เมื่อกวีมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความรัก
ต่อนาง กวีจึงเน้นเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ที่ผ่านพบรำพันคร่ำครวญแสดงความรักรำลึกถึงนาง
และความทุกข์ที่ต้องพรากจากรัก นิราศที่มีลักษณะเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเช่นนี้จึง
จัดเป็นนิราศรัก

⁵⁴ กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538),
หน้า 81.

⁵⁵ ก้องภพ รื่นศิริ, โคลงนิราศแม่เมาะ (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส, 2549), หน้า คำนำ.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

แนวคิดที่ว่า การแต่งนิราศต้องมีบทพรรณนาถึงนางนั้นปรากฏชัดเจนในกาพย์ห่อโคลง **นิราศธารโศก** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ซึ่งเผยแก่ผู้อ่านเป็นครั้งแรกว่า “แต่งตามประเพณี ไซ้เมื่อยรักจักจากจริง” ทศนะดังกล่าวได้ดำรงต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน เริ่มจากสุนทรภู่ได้กล่าวไว้ใน**นิราศภูเขาทอง**ว่าไม่มีคนรักและไม่ได้จากนางแต่อย่างใด เพียงสมมุติแต่งพรรณนาถึงนางที่รักเป็นเสมือนเครื่องปรุงรสของอาหารเท่านั้น

ไซ้จะมีที่รักสมครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งพรรณนาคร่ำทำที่พิริพีไร	ตามนิตยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวคั่วแกงพะเนางผัด	สารพัดเพี้ยชูชิ่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยหน้าเสียดักหนอยอรัยใจ
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	อย่านึกนิทานาถลงแห่งไหน
นักเลงกลอนนอนเปล้าก็เศร้าใจ	จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย ๕ ⁷

ใน**นิราศพระประธม** นิราศรักของมหาฤกษ์ได้แสดงจุดมุ่งหมายอันสัมพันธ์กับแนวคิดในการแต่งนิราศว่า ต้องพรรณนาแสดงความรักจึงจะไพเราะ และได้กล่าวเป็นคติเตือนใจให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านอันสัมพันธ์กับคติธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าอย่าหลงใหลในโลกีย์แต่จงพิจารณาให้เห็นในทางที่ถูกต้องตามหลักพระไตรลักษณ์เพื่อให้พ้นจากวัฏสงสารและไปสู่พระนิพพานความว่า

พอไปไหว้พระปฐมบรมธาตุ	แต่งนิราศไว้เป็นกลอนอักษรสาร
ใครอ่านยลยินคำข้อสำคัญ	ขอให้ปันส่วนกุศลทุกคนไป
จงโมทนาแต่ที่จะมีผล	แต่ข้างต้นอย่าพะวงคิดหลงไหล
ซึ่งรำรำร้างร้างมาอย่างไร	ตามนิตยนักกลอนแต่ก่อนกาล
ไม่ติดสังวาสไว้ก็ไม่เพราะ	เหมือนทองหยิบก็ต้องเหาะน้ำตาลหวาน
อ่านเล่นแต่พอวายหายรำคาญ	อย่าประมาทหลงไหลในใจจง
เปนต์รัจฉานะภควาจาเท็จ	เบ็ดเตล็ดโลกีย์ที่ลุ่มหลง
แม้โมหาก็จะพาให้วายวง	อยู่ในสงสารนานเหลือทานทน
จะเกิดบาปแก่ฉันผู้พรรณนา	จงเลือกหาแต่สว่างทางมรรคผล

⁵⁷ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 115.

ธรรมดาเกิดมาเป็นตัวตน	มิได้พันทุกข์อำนาจชาติชรา
เมื่อเจ็บตายกายก็เหม็นเห็นประจักษ์	พระไตรลักษณ์นั้นและจริงทุกสิ่งสาร
เป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา	เพราะต้นหาก่อทุกข์ให้ลูกหลาน
ด้วยรูปปรสกลิ่นเสียงเคียงส้อมผัส	เครื่องกำหนดพาบาปล้วนหยาบหยาม
ตัดต้นหาอย่าหลงพะวงงาม	พยายามประติบัติตามอัษฎางค์
อาทิธรรมคือพระสัมมาทิฏฐิ	จนสัมมาสมาธิเร่งเสาะแสวง
จงทำตามคำพระอย่าละวาง	เป็นหนทางสู่สถานนิพานเอย ⁵⁸

ในปัจจุบันการแต่งงานนิราศรักที่มุ่งคร่ำครวญถึงนางลดน้อยลงมาก ดังที่เทพ สุนทรสารทูล แสดงทัศนคติเชิงวิพากษ์ไว้ตอนท้ายของนิราศเกาะล้าน ความว่า

ว่าจะไม่แต่งกลอนอักษรสวาท	เป็นนิราศร้างราล้าสมัย
ความคิดฝันมันเหมือนคอยเตือนใจ	ให้ฝันใฝ่อารมณ์นั่งนอนนึก
จึงนิพนธ์กลกลอนอวอร์ดถวิล	ให้สุดสิ้นถึงสู่ความรู้สึก
นักประพันธ์ฝันเฟื่องเป็นเรื่องเล็ก	มิใช่คิดเห็นอยากเด่นดัง

ฯลฯ

นิราศรักสมัยนี้มีไม่มาก	คนไม่อยากแต่งกลอนนั่งนอนเฉย
ก็แล่งแหล่งสยามไม่งามเงย	เหมือนกอบเตยถูกตัดปัจจุบัน ฯ ⁵⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความนิยมให้การแต่งงานนิราศที่แสดงความรักต่อนางจะเสื่อมคลายไป แต่กวีสมัยใหม่ก็ได้ปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายในการประพันธ์ ปรับประยุกต์ขนบการครวญถึงนางเป็นการครวญถึงสิ่งอื่น ๆ อันเป็นที่รักเช่นกัน เกิดเป็นนิราศสมัยใหม่ที่มุ่งครวญถึงชีวิตตนเอง ครอบครัว คนในสังคม ชีวิตมนุษย์ทั่วไป ธรรมชาติ และสิ่งดีงามที่สูญหาย

⁵⁸ สุภาสิตพระร่วง สุภาสิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สวัสดิ์รักษาคำกลอน นิราศภูเขาทอง และสุภาสิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่ นิราศเดือน ของ นายมี อิศรญาณภักดิ์ ของ หม่อมเจ้าอิศรญาณ, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกโก ขุนหนองจิกศกอำรุง (เพิ่ม นุชสุวรรณ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2513 (ม.ป.ท.: ม.ป.ท.), หน้า 34 – 35.

⁵⁹ เทพ สุนทรสารทูล, นิราศเกาะล้าน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พระนารายณ์, 2533), หน้า 76.

2.2.2 จุดมุ่งหมายเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์

จุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งที่กวีนิยมกล่าวไว้ในกาแต่งนิราศคือ เพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ดังปรากฏใน**ทวาทศมาสโคลงต้น** ต้นแบบของการนิราศรักที่ควรจรรจำพันไปตามเวลาและจินตนาการ แม้เนื้อหาของนิราศเรื่องนี้จะเน้นการคร่ำครวญแสดงความรักและความทุกข์ถึงนางที่ร้างไกลกัน แต่กวีก็ได้ประพันธ์บทยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไว้ทั้งตอนต้นและตอนท้ายของนิราศ รวมทั้งได้แสดงจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้สอดคล้องกัน ความเป็นว่า

ตราปลิ้นสุริเยศฟ้า	ดินหาย ก็ดี
ยังพระยศยังสถาน	อย่าแคล้ว
ตราบเมรุคีรีทลาย	ทบท่าว ลงแฮ
คงคอบบุญท้าวแผ้ว	แผ่นฟ้าภพไทร
ฯลฯ	
อยู่ธยายศโยคฟ้า	ธรวณี่
เกษมบุรีภูธร	ปิ่นเกล้า
ทวาทศสิบสองมี	สังเวช
สังวาสเกษมสุขเท้า	ทั่วหล้าเสวยรมย์
เสวยรมย์ชมมหามไหศวรรย์	ตราปลิ้นจันทร์สุริยศรี
ม้วยปรัดพีแผ่นฟ้า เกษมสมบูรณถวัลย์หน้า	ทั่วท้าวอยยศ ท่านนา ⁶⁰

จุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ปรากฏสืบมาในนิราศที่แต่งขึ้นภายหลัง โดยเฉพาะในนิราศที่กวีเดินทางไปในราชการ หรือในนิราศที่กวีแต่งขึ้นบันทึกการเดินทางคราวตามเสด็จพระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ชั้นสูง ซึ่งเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคไปปฏิบัติพระราชกิจต่าง ๆ เช่น นมัสการพระพุทธรูป ราชการสงคราม ถวายผ้าพระกฐิน กวีนิยมพรรณนาความสง่างามของเรือพระราชพิธีสำคัญและกระบวนเรือ ปรากฏเด่นชัดเป็นต้นแบบใน**โคลงนิราศนครสวรรค์**⁶¹ กวีได้พรรณนาเรือพระที่นั่งและกระบวนพยุหยาตรา

⁶⁰ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 730.

⁶¹ **โคลงนิราศนครสวรรค์** มีต้นฉบับหลงเหลืออยู่เพียง 69 บท ประกอบด้วยร่ายนำเฉลิมพระเกียรติ 1 บท โคลงสี่สุภาพเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช 32 บท (มีความเปรียบเกี่ยวกับเรือ 10 บท) ชมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 23 บท และครวญถึงนาง 14 บท (มีบทพรรณนาเชื่อมโยงเรือกับนาง 5 บท).

ชลมารคอย่างละเอียดเกิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์เทียบเท่ามหาเทพ ทั้งได้แสดงจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้อย่างชัดเจน และมีอิทธิพลต่อนิราศในสมัยหลังหลายเรื่อง ดังตัวอย่าง

นานาอเนกถ้วน	นาวา
งามเลิศแลเห็นหา	ยากแท้
นารายณ์เสด็จแสดงมา	ครองโลกย์
ทั่วทั้งแดนภพแพ้	แพ้วฟ้าดินขจร
เสด็จแกลงยศเจ้าแผ่นดิน	ธรณินทร์
แล้วคล้อยคลาโดยสินธุ์	กล่าวคล้าย
โดยเสด็จภูมิินทร์	ยูรยาตร
ยังนครสวรรค์ฝ้าย	ผาดเต้าตามชล ฯ ⁶²

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า กวีได้แสดงวัตถุประสงค์ของการพรรณนาเรือในกระบวนพยุหยาตราชลมารคไว้อย่างชัดเจนในโคลงบทต่อท้ายการบรรยายกระบวนเรือ ว่าเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

นิราศหลายเรื่องที่ตั้งในสมัยต่อมาได้แสดงจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้อย่างชัดเจนว่า เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น ตอนท้ายของ**นิราศพระประธม** กวีแสดงวัตถุประสงค์ไว้ว่า

เสร็จเรื่องนิราศร้าง	แรมสมร
นิพนธ์พจนกมลกลอน	กล่าวแก้ง
เฉลิมพระเกียรติอดิศร	เกษมกุฎิ สยามแฮ
กับจักให้อรแจ้ง	เรื่องร้างไปประทม ฯ ⁶³

2.2.3 จุดมุ่งหมายเพื่อบันทึกเหตุการณ์และประสบการณ์ในการเดินทาง

นิราศที่ตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบันทึกเหตุการณ์และประสบการณ์ในการเดินทางเป็นสิ่งสำคัญ อาจแทรกบทพรรณนาถึงนางเป็นส่วนประกอบ หรืออาจไม่มีการพรรณนารำพันแต่อย่างใด เรียกได้ว่าเป็น “นิราศจดหมายเหตุ” หรือ “นิราศบันทึกเหตุการณ์” ดังตัวอย่าง**นิราศ**

⁶² กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2*, หน้า 783.

⁶³ **นิราศพระประธม** พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ, หน้า 37.

ต้นทางฝรั่งเศส ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งกวีเดินทางไปในคณะราชทูตเพื่อไปเจริญพระราชไมตรี ณ ประเทศฝรั่งเศส เนื้อหาส่วนใหญ่ในนิราศเรื่องนี้เป็น การบรรยายการเดินทางทางเรือ ประสบการณ์ในการเดินทาง และการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของกวี โดยเฉพาะเส้นทาง การเดินเรือและการรอนแรมเดินทางไกลในเรือไปในท้องทะเลที่เว้งว่าง ต้องเผชิญคลื่นลมพายุใหญ่อันน่าหวาดหวั่นปานจะสิ้นชีวิต ดังกวีพรรณนาเหตุการณ์เรือสำเภาคือต้องพายอย่างให้ภาพ

	สำเภากลิ่งกลอก
คลื่นโยนกระฉอก	น้ำเข้าฉ่ำฉ่ำ
คลื่นลูกใหญ่โยน	โดนข้ามเกตรา
ฝนลมพัดมา	มีดคลุมเปนควัน ⁶⁴

นิราศที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายและแก่นเรื่องเป็นการบันทึกเหตุการณ์เป็นสำคัญนั้นมีจำนวนน้อยกว่านิราศที่มุ่งเน้นสื่อแสดงความรักและความทุกข์ในการพลัดพรากจากรัก ตัวอย่างนิราศที่มุ่งบันทึกเหตุการณ์และประสบการณ์การเดินทาง เช่น **นิราศกวางตุ้ง** ในสมัยธนบุรี **นิราศลอนดอน** ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ **นิราศหนองคาย** ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประจักษ์พยานอันยืนยันว่านิราศกลุ่มนี้ไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายเท่านิราศรัก ปรากฏให้เห็นในข้อความของกวีและนักวรรณคดีเมื่อกล่าวถึงนิราศ เช่น เมื่อแสงทอง หรือหลวงบุญดามานพพานิชย์ แต่ง **นิราศรอบโลก** ใน พ.ศ. 2482 โดยมุ่งบันทึกเรื่องราวการเดินทางรอบโลกของตน แสงทองได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับนิราศเรื่องนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

นิราศนี้แปลกกว่านิราศอื่นในข้อที่ไม่มีคำพรรณนาอารมณ์ถึงภรรยาไปจนตลอดเล่ม ข้าพเจ้าตั้งใจเอาเรื่องที่ได้พบเห็นตามที่กำลังฐานะและทรัพย์อาจอำนวยได้นั้นมาเล่าสู่กัน ฟังเป็นคำกลอนมากกว่าอย่างอื่น และแต่งอย่างกล้ารับผิดชอบ มีอะไรก็พูดออกมาจากความรู้สึกนึกคิด⁶⁵

⁶⁴ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, **ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก** (กรุงเทพฯ: กอวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 115.

⁶⁵ แสงทอง, **นิราศรอบโลก**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : ก้าวหน้า, 2504), หน้า ก-ข.

คำกล่าวข้างต้นสะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับวรรณคดีนิราศโดยทั่วไปว่าต้องมีทพรรณนา แสดงความรำลึกถึงนางที่รัก ดังนั้นการที่กวีแต่ง **นิราศรอบโลก** แบบเล่าสู่กันฟังและแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีคำพรรณนาถึงภรรยา จึงทำให้กวีเห็นว่านิราศเรื่องนี้ “แปลก” กว่านิราศเรื่องอื่น

การแต่งนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาและจุดมุ่งหมายที่กวีแสดงไว้จะเห็นได้ชัดเจนว่า กวีประสงค์บันทึกการเดินทางและเหตุการณ์ที่ได้ประสบพบเห็น รวมทั้งทัศนะ ข้อคิดที่เกิดขึ้น ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับสาร และเก็บไว้เป็นความทรงจำ แต่เนื่องจากกวีต้องการ ให้งานประพันธ์ของตนมีรสทางวรรณศิลป์อันชวนอ่าน จึงเลือกแต่งเป็นนิราศที่ยังมีทพรรณนา การจากนางแทรกอยู่ แทนการบันทึกเป็นจดหมายเหตุการเดินทางโดยตรง ซึ่งกวีเห็นว่าแห้งแล้ง ไม่ให้รสในการอ่าน ดังตัวอย่าง **นิราศดงเกี้ยว** หลวงนเรนดิปัญญาได้กล่าวแสดงจุดมุ่งหมายในการ แต่งไว้ตอนท้ายของนิราศเรื่องนี้อย่างชัดเจนว่า

ที่ได้จกระยะทางต่างประเทศ	เพราะเห็นเหตุที่ศานาอุทหาหรณ์
มาแถลงแจ้งความตามสุนทร	ด้วยทางจรไม่มีใครเคยไปมา
ครั้งจะเขียนเป็นบทจดหมายเหตุ	ดูสังเวชจิตจิวแก่ชีวหา
เหมือนสัมผัสเบรียวต้องเคี้ยวกับน้ำปลา	ตามภาษาพากย์พจนรัสชาวัต
แต่ใจความตามจริงทุกสิ่งหมด	ไม่มีปิดแนใจเหมือนใบสัตย์
ที่โอดครวญบางแห่งจงแจ้งชัด	เป็นกำดัดของนิราศขาดไม่ดี ⁶⁶

การปรากฏของเรือในนิราศกลุ่มนี้จึงมักมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชีวิต สิ่งแวดล้อม และสังคม โดดเด่นในการใช้ความเปรียบแสดงทัศนะข้อคิด เช่น

ใน **นิราศไทรโยค** กวีพรรณนาการเดินทางเมื่อผ่านมาถึงสถานที่หนึ่ง “ชื่อแสน ต่อ” เนื่องจากมีตอมมาก กวีตั้งข้อสงสัยว่าจริงเช่นนั้นหรือ กวีบรรยายว่าน้ำเชี่ยวทำให้เรือ แล่นกว้างไป ต้องหลบตอที่ขวางอยู่ในน้ำจนเรือถึงกับสะดุ้งกวีได้เปรียบเทียบเชื่อมโยง ตัวเองว่าตนก็เป็นตอเช่นเดียวกัน แต่ “พ่างตอหม้อค้ำ เรือน” คือเป็นหลักและรากฐาน ให้แก่บ้าน มิใช่เป็น “ตอตำเรือ” ความว่า

⁶⁶ นิราศดงเกี้ยว ของ หลวงนเรนดิปัญญาภิกขุ นิราศพระอภัยมณี และ นิราศอนุสาวรีย์สุนทรภู่ ของนายจันทน์ ชาติวิไล (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 103.

แสนตอตอมากตั้ง	แสนตอ เจียวฤา
สมชื่อแสนตอพอ	เยี่ยมคู้ง
ควะคว้างคว้งชละสอ	แสนเชียว ละแม่
เรือหลบตอเรือสตั้ง	สตุคด้วยตอขวาง
ที่ฟ้างตอหม้อค้ำ	เรือเผื่อ ดอกเพื่อน
ตอไซ่ตอตำเรือ	ล่องไล่
อย่าถอยอย่าถีบเรือ	ลอยล่อง เสียเลย
เมื่อขัดตัดฟันโย้	แยบใช้เชิงหุง ⁶⁷

จุดมุ่งหมายและเนื้อหาในการแต่งนิราศ รวมทั้งตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นสอดคล้องกับทัศนคติ ศรีสยาม ซึ่งได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับนิราศไว้ว่า “ในด้านบทบาทศิลปะของมัน นิราศ คือ จดหมายเหตุระยะทางท่องเที่ยวที่ได้สะท้อนภาพความเป็นจริงในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติ และทางสังคมของเมืองไทยไว้อย่างดีที่สุด”⁶⁸

ทัศนะข้างต้นสอดคล้องกับความเห็นของ เจือ สตะเวทิน ที่อธิบายเกี่ยวกับนิราศไว้ว่า

กล่าวโดยลักษณะนิราศ เป็นคำประพันธ์ที่แต่งในขณะที่ผู้แต่งจากที่อยู่ จะจากจริงหรือสมมุติว่าจากไม่สำคัญ ในโอกาสเช่นนั้นคนที่มีนิสัยเป็นกวีย่อมอยู่หนึ่ง ไม่ได้ เมื่อเห็น หรือผ่านอะไรสะดุดตาสะดุดใจ ก็นำมาคิดและเขียนลงไว้ อาจเป็นประวัติ อาจเป็นคติธรรมและภาษิตหรืออุปมาอุปไมยอันคมคาย หรืออาจเป็นการชมธรรมชาติอย่างน่าเพลิดเพลินแล้วแต่สิ่งเหล่านี้จะดลใจ⁶⁹

2.2.4 เพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกและทัศนะข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต

จุดมุ่งหมายที่เด่นชัดในการแต่งนิราศ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนจากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของนิราศบางเรื่องอย่างละเอียด ทำให้เห็นว่ากวีมุ่งแต่งนิราศบางเรื่องเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกและทัศนะข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต เนื้อหาของนิราศที่มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเช่นนี้ กวีจะ

⁶⁷ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **นิราศไทรโยค**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอนงค์ สิงห์ศักดิ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2518 (ม.ป.ท. : 2518), หน้า 22.

⁶⁸ สิทธิ ศรีสยาม, **บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2519), หน้า 168.

⁶⁹ เจือ สตะเวทิน, **สุนทรภู่** (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), หน้า 114 – 115.

เน้นกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของชีวิต ได้แก่ ชีวิตที่วุ่นวายทั้งชีวิตมनुษย์ทั่วไป นอกจากนี้ กวียังมุ่งแสดงทัศนะข้อคิดที่เกี่ยวข้อง ดังจะเห็นได้เด่นชัดใน**รำพันพิลาป** ของสุนทรภู่

รำพันพิลาปเป็นนิราศที่กวีไม่ได้เดินทางไปไหน แต่ได้ใช้ความฝันในการดำเนินเรื่อง และได้ปรากฏเรื่องเป็นพาหนะของการเดินทางในความฝัน ในด้านเนื้อหาของนิราศเรื่องนี้โดดเด่นด้วยการเล่าเรื่องไปตามความคิดและจินตนาการของตนตลอดทั้งเรื่อง ด้วยการที่สุนทรภู่ได้ย้อนระลึกและบอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์ความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของตนที่ผ่านมา นับแต่ออกจากราชการจนได้มาอยู่วัดเทพธิดา แทรกการครวญรำพันแสดงความไม่สบายใจเกี่ยวกับปัญหาชีวิตที่ได้ประสบ และแสดงทัศนะข้อคิดถึงชีวิตและสิ่งที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่จะได้ชัดเจนว่านิราศเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรำพันแสดงอารมณ์ความรู้สึก และทัศนะข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า**รำพันพิลาป** เป็นนิราศที่กวีนำพาผู้อ่านเดินทางท่องเที่ยวความคิดและจินตนาการไปในกระแสธารของชีวิต ในส่วนนิราศเรื่องอื่นๆ ของสุนทรภู่ นั้น รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ สรุปไว้ชัดเจนว่า “นิราศของสุนทรภู่มีลักษณะเด่นที่ประสานการคร่ำครวญถึงหญิงคนรักกับการบันทึกประสบการณ์ชีวิตของผู้แต่งไว้ด้วยกัน นิราศที่แต่งในระยะหลังจะมีบทคร่ำครวญน้อยลง เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นบันทึกเรื่องราวในชีวิตของผู้แต่ง”⁷⁰

ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่านิราศจำนวนมากที่แต่งขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน มีจุดมุ่งหมายลักษณะเนื้อหา และการดำเนินเรื่องเช่นเดียวกับ**รำพันพิลาป** และจัดได้ว่าเป็นการนิราศไปในกระแสธารแห่งชีวิต เช่น **กลอนกำสรวลฉันทโสภณ** ของฉันท ไขว้ไฉไล **กาพย์เห่เรือชีวิต** ของ พลเอก ชลช จารุกัศ นอกจากการแต่งนิราศทำนองบอกเล่าหรือบันทึกเรื่องราวประวัติชีวิตตนเองแล้ว ยังมีนิราศที่แต่งแสดงชีวิตสังขาร เช่น **นิราศสังขาร โคลงกำสรวลสังเวช** **นิราศ 6 บท** และกล่าวถึงชีวิตมनुษย์ทั่วไป เช่น **เรือชีวิต เรือเร่ เรือใบไม้** ซึ่งล้วนเป็นการเดินทางทางความคิด มุ่งแสดงความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของชีวิต รวมถึงการเปลี่ยนแปลง เสื่อมโทรม สูญหายไปของความดีงาม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคม ในนิราศกลุ่มนี้กวีจึงมุ่งแสดงอารมณ์ความรู้สึกและทัศนะข้อคิด ตลอดจนถึงคำถามเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมา โดยเฉพาะปรากฏชัดว่ากวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ เพื่อสร้างจินตภาพและสื่อแนวคิดเกี่ยวกับชีวิต เช่น **มवलเมฆแสวงหา** ใน **ก้อนดิน ก้อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว** ของประชาคม ลุนาชัย ได้ใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบชีวิตของตนเองเป็น “เรือลำน้อย” ที่ล่องลอย

⁷⁰ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, นิราศ...บทพิลาปรำพันรักและบันทึกประสบการณ์กวี, ใน **วรรณคดีศึกษา** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธารปัญญา, 2544), หน้า 35 - 36.

ร้อนเร่เพื่อเสาะแสวงหา “ตัวตน” ที่กวีกล่าวว่าได้ “หล่นหาย” รวมทั้งค้นหา “ดาวพรายพร่าง” ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์แทนคุณค่าของชีวิตอันมนุษย์พึงปรารถนา ดังความตอนหนึ่งว่า

ฉันเป็นดังเรือลำน้อย
ล่องลอยเร่ไปได้ฟ้ากว้าง
ซึ่มซบแสงเร้นในเส้นทาง
เก็บเกี่ยวหยดยางระหว่างชีวิต

เสาะหาตัวตนที่หล่นหาย
ค้นหาดาวพรายพร่างไฟจิตร
ตามหาเรือกสวนแห่งมวลมิตร
แนบชิดไอรุ่นคุ่นวิญญาน

หลากหลายคำถามต้องตามตอบ
หลากร้อยทรงครอบขังถิ่นฐาน
สงสัย ร้อนเย็น มาเป็นนาน
ผ่านการณ์สังเกตุทุกเภทภัย

ก้าวรุดจุดไฟการไฟรู้
หลากบานประตูให้สู้ไฟ
มากทิศหลายทางกว้างและไกล
ย่าไป ไกวเปล ทะเลคน⁷¹

จุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศ นอกจากจุดมุ่งหมายสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น กวีก็มีจุดมุ่งหมายอื่นๆ อีกหลายประการ เช่น **แต่งเพื่อฝากฝีมือ** ดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ใน **รำพันพิลาป** ว่า

ถวิลหวังสังวาสสวาทแสง
ให้แจ่มแจ้งแต่งตามเรื่องความฝัน

⁷¹ ประชาคม ลุนาชัย, **ก๊อนดิน ก๊อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2550), หน้า 100-101.

ฝากผีปากฝากคำที่สำคัญ
ชื่อรำพันพิลาปล้ำกาพย์กลอน⁷²

วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งคือ **เพื่อช่วยคลายเหงาในยามเดินทางไกล** เนื่องจากการเดินทางในอดีตต้องใช้เวลานาน ผู้มีความสามารถทางการกวีจึงนิยมแต่งนิราศเพื่อช่วยคลายเหงาในยามเดินทางไกล ทั้งยังได้บันทึกสิ่งที่พบเห็นและระบายอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ดังปรากฏกล่าวไว้ในนิราศหลายเรื่อง เช่น

นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย กวีได้เขียนแสดงที่มาของการแต่งไว้เป็นความเรียงร้อยแก้ว สรุปได้ว่าตนนิยมไปเที่ยวทางทะเล ครั้นยามกลางคืนเกิดความหวาดกลัวภัยต่าง ๆ “ภาเรือเข้าแฝงฝั่งแรมละเมาะเกาะเขาเนาสำนักนี้ภักที่ใด ๆ ก็ดี มักให้เกิดมีความกระสี้กระสิวเสรำเหงาว่างในดวงหฤไทยโดยยิ่ง ข้าพเจ้าจึงประกอบสรรพสิ่งซึ่งเห็นมีในมรรควิถีแถวชลเปนยุบลกลอนบทพจนานุกรมอธิบายเรื่องนิยานิราศขึ้นไว้อ่าน”⁷³

ใน **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง** พระยาบุรุษรัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ได้กล่าวไว้ว่า ได้ใช้เวลาว่างในระหว่างการล่องเรือเดินทางไกลนั้น คิดแต่งนิราศขึ้นมาในเวลา ดังกวีกล่าวไว้ในโคลงสี่สุภาพกระทู้ว่าเรื่อง ความว่า

เริ่ม	ปางประเวศด้าว	ภาคเหนือ
หัด	ประพันธ์ยากเหลือ	ขัดข้อง
แต่ง	ระหว่างเมื่อล่องเรือ	วันว่าง มากเฮย
โคลง	ระยะทางพร้อม	พำไว้กันลืม ⁷⁴

จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณคดีนิราศและนิราศสมัยใหม่ดังกล่าวมา มิใช่จุดมุ่งหมายที่ปรากฏในนิราศทั้งหมด เพราะนิราศแต่ละเรื่องก็มีจุดมุ่งหมายในการแต่งโดยเฉพาะ เช่น **นิราศพระมะเหลเถไถ โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดีแต่งขึ้นด้อเลียน นิราศ 25 เรื่อง** มุ่งส่งเสริมการแต่งนิราศ **นิราศเมืองไทยแต่งเพื่อแนะนำจังหวัด ฯลฯ**

⁷² กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 289.

⁷³ พิน, **นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย** (กรุงเทพมหานคร : บางกอก ประสิทธิ์ การพิมพ์ ลี มิ เตด, 2433), หน้าคำนำ.

⁷⁴ จางวางเอก พระยาบุรุษรัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์), **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิชัยศรีสวัสดิ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2505).

ผลจากการวิจัยพบว่าจุดมุ่งหมายหลักในการแต่ง มีความสัมพันธ์กับการกำหนดเนื้อหาแก่นเรื่อง และแนวการประพันธ์ของนิราศเรื่องนั้น ๆ ซึ่งลักษณะการปรากฏของเรือในนิราศมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันกับแก่นเรื่องและจุดมุ่งหมายหลักในการแต่งนิราศ เช่น ในนิราศที่กวีมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อแสดงความรักที่มีต่อนาง กวีก็มักจะเชื่อมโยงเรือเข้ากับการครวญถึงนางที่รัก หากกวีแต่งนิราศเพื่อมุ่งเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ กวีก็นิยมเปรียบเทียบเชื่อมโยงเรือกับพระราชพาหนะของมหาเทพ โดยมุ่งเฉลิมพระเกียรติ และถ้ากวีมุ่งแสดงทัศนะข้อคิด กวีก็นิยมเลือกใช้เรือเป็นสื่อเพื่อเปรียบเทียบเชื่อมโยงหรือใช้เป็นสัญลักษณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังตัวอย่าง **โคลงกำสรวลสังเวช** กวีซึ่งได้กล่าวเปรียบชีวิตทั้งหลายกับเรือที่ต้องแหวกว่ายฟันฝ่าพายุดังแต่ตอนต้นของนิราศ ก็ได้พรรณนาแสดงวัตถุประสงค์ในการแต่งไว้ตอนท้าย อันสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและแก่นเรื่อง โดยเปรียบเทียบแสดงให้เห็นว่าตนยังต้องเวียนว่ายในสังสารวัฏ ดังนั้นจึงแต่งนิราศนี้เผยแพร่พุทธนิพนธ์อันจะเป็นปัจจัยให้รู้แจ้งในธรรม ดังตัวอย่าง

๙๓. ยังหวายแหวกวัฏเวียง	วังวน
ได้ลุล่วงเหตุผล	ภาคหน้า
เผยแพร่พุทธนิพนธ์	ไพโรจน์
เป็นปัจจัยเจ็ดจำ	อรอดแจ้งแจ้งธรรมฯ ⁷⁵

2.3 การเรียกชื่อและการตั้งชื่อวรรณคดีนิราศกับการปรากฏของเรือ

การตั้งชื่อหรือการเรียกชื่อนิราศมีหลากหลายแบบ นิราศหลายเรื่องมีชื่อเรียกหลายชื่อ ซึ่งแปรเปลี่ยนไปตามจุดมุ่งหมาย แนวคิด และความนิยมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น กวี นักวรรณคดี

ในที่นี้จะจำแนกการตั้งชื่อนิราศอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบมีค่านานิราศ และแบบไม่มีค่านานิราศ ดังนี้

แบบมีค่านานิราศ และอาจบอกลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งด้วย นิยมตั้งชื่อ 5 แบบ ได้แก่

- ตั้งตามชื่อหรือนามแฝงของผู้แต่ง เช่น **นิราศเจ้าฟ้าอภัย นิราศนรินทร์ นิราศพระยาตรัง นิราศพระพิพิธสาธิต โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี**
- ตั้งตามชื่อวรรณคดีหรือชื่อตัวละครสำคัญในวรรณคดี เช่น **นิราศอิเหนา นิราศพระอภัยมณี นิราศขุนช้าง-ขุนแผน**

⁷⁵ ฉันทน์ ข้าวิไล, **โคลงกำสรวลสังเวช**, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ 27 มกราคม 2512 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 24.

3. ตั้งตามชื่อสถานที่หรือสิ่งที่มีชื่อจากลา เช่น **นิราศรัตน⁷⁶** (ย่อมาจาก**นิราศรัตนโกสินทร์**) **นิราศรัก** **นิราศหญิง**

4. ตั้งตามชื่อสถานที่สำคัญที่ผู้แต่งเดินทางไปหรือสถานที่สำคัญอันเป็นจุดหมายปลายทางของผู้แต่ง เช่น **โคลงนิราศศรีบุญชัย** **โคลงนิราศนครสวรรค์** **นิราศเมืองแกลง** **นิราศภูเขาทอง** **นิราศหนองคาย** **นิราศลอนดอน** **นิราศนรก**

5. ตั้งตามเหตุการณ์สำคัญอันทำให้เกิดการแต่งนิราศ เช่น **นิราศรบพม่าทำดินแดง** **นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน** **นิราศมหาวิธีปีมะเส็ง** **นิราศน้ำท่วมกรุง**

แบบไม่มีคำว่านิราศ แต่จัดได้ว่าเป็นวรรณคดีประเภทนิราศ โดยพิจารณาจากเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งของวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ว่ามีลักษณะนิราศ การตั้งชื่อแบบไม่ใช่คำว่านิราศ สามารถแบ่งตามลักษณะเด่นของการตั้งชื่อได้ 2 แบบ ได้แก่

1. ตั้งตามเนื้อหาสาระสำคัญของเรื่อง เช่น **ทวาทศมาสโคลงตัน** **ต้นทางฝรั่งเศส** **รำพันพิลาป** **กำสรวลฉันทโสภณ** **มหาขเล** **เรือใบไม้** **ลงเรือมาเมื่อวาน**

2. ตั้งตามลักษณะคำประพันธ์ ที่ใช้ในการแต่งและสาระสำคัญของเรื่อง เช่น **กำสรวลโคลงตัน** **กาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร** **ลิลิตเสด็จไปขจัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี** **ลิลิตพายัพ** **โคลงกำสรวลสังเวช** **กาพย์เห่เรือชีวิต**

การตั้งชื่อหรือเรียกชื่อนิราศมีความเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมและยุคสมัย เห็นได้จากนิราศหลายเรื่องที่มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น **กำสรวลโคลงตัน** เป็นชื่อที่นิยมเรียกในปัจจุบัน โดยเรียกตามลักษณะเด่นของเนื้อหาที่เป็นการคร่ำครวญ และลักษณะคำประพันธ์ที่เป็นโคลงตันซึ่งเดิมพระยาตวันและผู้ที่เชื่อว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งนิราศเรื่องนี้นิยมเรียกว่า **กำสรวลศรีปราชญ์** แต่ในปัจจุบันนักวิชาการวรรณคดีได้เรียกนิราศเรื่องนี้อีกชื่อหนึ่งว่า **คำสรวลสมุทร** หรือ **กำสรวลสมุทร** ตามที่ปรากฏหลักฐานใน**จินตามณี** ฉบับพระโหราธิบดี สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การตั้งชื่อนิราศในอดีตนิยมตั้งแบบตรงไปตรงมา และแสดงความสัมพันธ์อันเกี่ยวกับกวี เช่น สถานที่ที่จากมา หรือสถานที่ที่มุ่งเดินทางไป และตั้งชื่อโดยบ่งบอกชั้นทักขณ

ส่วนการตั้งชื่อนิราศสมัยใหม่ ซึ่งกวีนิยมบรรยายและพรรณนาการเดินทางในจินตนาการหรือการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ผลการศึกษาพบว่ากวีนิยมตั้งชื่อด้วยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ รวมทั้งมักใช้คำว่าเรือ คำที่มีความหมายว่าเรือ หรือเกี่ยวกับเรือ โดยมุ่งให้จินตนาการเดินทางเชิงสัญลักษณ์และสื่อแนวคิดสำคัญที่สัมพันธ์กับการ **นิราศ** คือการจากพลาภ ความเป็นไป

⁷⁶ เป็นนิราศที่รัชกาลที่ 5 และผู้ตามเสด็จช่วยกันแต่งเป็นตอน ๆ แทรกไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน

และความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ดังตัวอย่างนิราศสมัยใหม่ชื่อบท *เรือใจ เรือชีวิต เรือกระดาษ เรือทอง เรือน้อยในคืนหนาว กัปตันลำภาเสี้ยวเดือนทอง เร่เรือฝัน เรือปรารถนา* ฯลฯ ล้วนสะท้อนความสัมพันธ์ของมโนทัศน์และการสร้างวรรณศิลป์ของไทยอย่างน่าสนใจยิ่ง

การศึกษาพิจารณาลักษณะของวรรณคดี มีความสัมพันธ์กับการกำหนดประเภท และการตั้งชื่อหรือการเรียกชื่อวรรณคดี ตลอดจนมีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณคดีในสมัยต่อ ๆ มา โดยเฉพาะในวรรณคดีประเภทนิราศที่มีวิวัฒนาการมายาวนาน และมีความหลากหลายมากที่สุด ทั้งด้านรูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหาสาระสำคัญ แนวคิด กลวิธีการประพันธ์ รวมทั้งการเรียกชื่อ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมามีความน่าสนใจว่า “เรือ” ได้ปรากฏควบคู่มาับวิวัฒนาการของวรรณคดีนิราศอย่างมีนัยสำคัญอันควรศึกษา

2.4 เรือในวรรณคดีนิราศต่างสมัย

วรรณคดีนิราศเป็นวรรณคดีที่มีวิวัฒนาการมายาวนาน ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงปัจจุบัน นิราศในแต่ละยุคสมัยล้วนมีลักษณะเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ มีทั้งการรับอิทธิพลของนิราศที่แต่งขึ้นก่อน นำมาปรับและสร้างนวลักษณ์เฉพาะสมัย

2.4.1 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893 – พ.ศ.2310)

การแบ่งวรรณคดีนิราศสมัยกรุงศรีอยุธยาในงานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็นสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ นิราศที่แต่งขึ้นตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2072) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ได้แก่ นิราศที่แต่งขึ้นตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2133 - พ.ศ. 2231) โดยใช้เกณฑ์สมัยของวรรณคดีตามแนวทางของชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต⁷⁷ และสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ นิราศที่แต่งขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศถึงสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พ.ศ. 2275 - พ.ศ. 2310) นอกจากนี้ผลจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าวรรณคดีนิราศที่เกิดขึ้นในแต่ละสมัย มีลักษณะเฉพาะของยุคสมัยและแสดงให้เห็นวิวัฒนาการด้านเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งวรรณคดีนิราศอย่างชัดเจน

นิราศในสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893 - พ.ศ. 2072) มีสามเรื่อง ได้แก่ **โคลงนิราศหริภุญชัย ทวาทศมาสโคลงตัน** และ**กำสรวลโคลงตัน** นิราศทุกเรื่องทีกล่าวมามีความไพเราะ

⁷⁷ ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, *วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล* (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 3.

และมีลักษณะเด่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเรื่อง ทั้งสามเรื่องล้วนมีจุดมุ่งหมายในการแต่งรวมทั้งมีเนื้อเรื่องมุ่งแสดงความรักและความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักทั้งสิ้น ซึ่งกวีในชั้นหลังถือเป็นแบบอย่างในการแต่งนิราศรักสืบมา เช่น เปลื้อง ฦ นคร ได้กล่าวถึงความสำคัญของ **โคลงนิราศหริภุญชัย** ไว้ว่า

น่าจะเป็นแบบอย่างของนิราศชั้นต่อมา ด้วยลีลาแห่งการแต่งนิราศชั้นหลัง คล้ายคลึงกับนิราศหริภุญไชยส่วนมาก รสแห่งนิราศ คือการพรรณนาความรักความอาลัยถึงนางที่อยู่ข้างหลัง คลุกเคล้ากับสถานที่และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้แต่งได้ผ่านไปและพบเห็น ...⁷⁸

โคลงนิราศหริภุญชัย หรือนิราศหริภุญชัย⁷⁹ ต้นฉบับเดิมกวีทางเหนือแต่งไว้เป็นภาษาล้านนา ประเสริฐ ฦ นคร สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2060 นับเป็นโคลงนิราศยุคแรกๆ ในวรรณคดีไทย⁸⁰ ที่ไพเราะจับใจและเป็นแบบฉบับที่โคลงนิราศชั้นหลังจำนวนมากเลียนมาใช้⁸¹ ส่วนฉบับที่ดัดแปลงมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อ พ.ศ. 2180 หรือก่อนนั้นขึ้นไป ต้นฉบับที่เหลืออยู่เป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 178 บท ปรากฏการรำพันถึงนางที่รักไว้ในโคลง 140 บท นิราศเรื่องนี้แม้กวีเดินทางทางบก แต่ก็ได้บันทึกภาพเรือที่ตนพบเห็นระหว่างการเดินทางในโคลง 4 บท ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หัวเรือ ความสำคัญของเรือในวิถีชีวิตและสังคมสมัยนั้น รวมถึงปัญหาอุปสรรคในการเดินเรือ เช่น

(ฉบับเชียงใหม่)

ชลไพรงแผ่นพื้น	บนบด
ภายลุ่มปานจักรกรวด	เกลือกขัว
พาชีดำเรยรอด	ซอนเชือก ชักเอ
ขუნ่านเรือร้อยล้ำ	ไขว่ขว้างขวางงนที

⁷⁸ เปลื้อง ฦ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2544), หน้า 155.

⁷⁹ บางฉบับเขียนว่า หริภุญไชย

⁸⁰ ประเสริฐ ฦ นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หน้า 71.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

(ฉบับหอสมุดฯ)

ชลไพรงแผ่นพื้น	บนบด
พายลุ่มปานจักรกรวด	เขือกขัว
พาซีดำเรียรถ	จรเขือก ชักแฮ
ขงน่านเรือร้อยล้ำ	ไขว่ขว้างขวางนที ⁸²

กำสรวลโคลงสั้น หรือ**กำสรวลสมุทร** เป็นนิราศรักที่กวีเดินทางทางเรือไปในท้องทะเล⁸³ กวีเดินทางจากนางที่รักไปในเรือ “ขึงทอง” นิราศเรื่องนี้แต่งเป็นร้อยสั้นและโคลงสี่สั้น⁸⁴ รวม 129 บท⁸⁵ กวีบันทึกสถานที่เรือเดินทางผ่านตั้งแต่บางกระจะ เรือจะไปจามลำดับจนสิ้นสุดที่ขบ กวีใช้เรือในการบรรยายและพรรณนาการเดินทาง โดยเฉพาะได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ” เชื่อมโยงกับการครวญถึงนางที่รัก แสดงความรักและความทุกข์ในการพลัดพรากจากรักอย่างลึกซึ้ง เช่น กวีพรรณนาแสดงความรู้สึกของตนเมื่อจะออกเดินทางว่า “สรเหนาะนิราษน้อง ลงเรือ” นั่นคือรู้สึกอ้างว้างเมื่อต้องจากน้องลงเรือ แล้วบรรยายให้เห็นภาพสตรีที่มาเฝ้าส่งผู้ที่จะเดินทางไปอยู่เต็มฝั่ง ให้ภาพเปรียบเทียบที่ขัดแย้งตัดกันแบบตรงกันข้าม กวีพรรณนาย้าแสดงความอ้างว้างในอกของตน ให้ภาพที่ตัดกันระหว่างภาพคนจำนวนมากบนฝั่งกับภาพของกวีที่รู้สึกอ้างว้างเหมือนอยู่ในเรือเพียงลำพังผู้เดียว นับเป็นความสามารถของกวีที่เลือกใช้มิติสถานที่ที่แตกต่างกันระหว่าง “บนฝั่ง” กับ “บนเรือ” ที่ลอยอยู่ในน้ำ มาใช้เป็นสัญลักษณ์ของการแบ่งแยกและจากพรากระหว่างกวีกับนางได้อย่างแยบยล

สรเหนาะนิราษน้อง	ลงเรือ
สาวส่งเลวเต็ม	ฝั่งเฝ้า
สรเหนาะพี่หลยวเหลือ	อกส่ง

⁸² เรือเดียวกัน, หน้า 9.

⁸³ เดิมนิยมเรียกว่า **กำสรวลศรีปราชญ์** ตามความเชื่อเรื่องตำนานศรีปราชญ์ที่พระยาปรีดิธรรมธาดาเป็นผู้แต่ง แต่ผลการศึกษาของนักวรรณคดีในปัจจุบันสันนิษฐานว่ากวีผู้แต่งกำสรวลโคลงสั้นคือสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 และแต่งในคราวเสด็จไปวังข้าง.

⁸⁴ ชลดา เรื่องรักษลิขิต อธิบายให้รายละเอียดว่าแต่งด้วยร้อยสั้นนำเรื่อง 1 บท และโคลงสี่สั้น 128 บท ซึ่งจำแนกเป็นโคลงสี่สั้นบาทกฤษร 108 บท โคลงสี่สั้นวิกรมมาลี 3 บท และเป็นโคลงที่ไม่มีสัมผัสระหว่างบท ทำให้จำแนกชนิดของโคลงสี่สั้นไม่ได้ว่าเป็นบาทกฤษรหรือวิกรมมาลี จำนวน 17 บท ดูรายละเอียดได้จาก ชลดา เรื่องรักษลิขิต, **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น : ลักษณะร่วมและอิทธิพล**, หน้า 150 - 151.

⁸⁵ อ้างจำนวนบทตามที่ปรากฏใน กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, 2545.

สารดั่งข้าส่งเจ้า

ส่งตนฯ⁸⁶

ทวาทศมาส หรือ **ทวาทศมาสโคลงดั้น** แต่งด้วยโคลงสี่ดั้น 259 บท เป็นโคลงสี่ดั้นวิวิธ มาลี 240 บท และโคลงสี่ดั้นบาทกฤษร 19 บท จบด้วยร่ายขนาดสั้น 1 บท ไม่ระบุว่าแต่งสมัยใด แต่นักวรรณคดีได้สันนิษฐานจากและวรรณศิลป์และความเก่าของสำนวนภาษาว่าแต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น⁸⁷ กวีผู้แต่งและร่วมเกลากลอนนิราศเรื่องนี้ปรากฏนามในโคลงบทที่ 257 ความว่า

การกลอนนี้ตั้งอาทิ	กวี หนึ่งนา
เยาวราชสามนต์ไทร	แผ่นหล้า
ขุนพรหมมนตรีศรี	กวีราช
สารประเสริฐภูษา	ช่วยแกล้งเกลากลอน ⁸⁸

จากบทโคลงระบุไว้ชัดเจนว่า “กวี หนึ่ง” คือกวีผู้แต่งมีเพียงหนึ่งคือ “เยาวราช” โดยมีขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราช และพระสารประเสริฐ “ช่วยแกล้งเกลากลอน”

ทวาทศมาสโคลงดั้น มีแก่นเรื่องแสดงความรักและความทุกข์ในการพลัดพรากจากนางที่รัก นิราศเรื่องนี้กวีมิได้เดินทางจากนางไปที่ใด หากกวีได้คร่ำครวญรำพันถึงนางผู้เป็นที่รัก ซึ่งห่างไกลกันตามลำดับเวลาแต่ละเดือนที่เคลื่อนผ่านตั้งแต่เดือนห้าไปจนจบครบปีในเดือนสี่ เชื่อมโยงกับประเพณีพิธีกรรมอันสัมพันธ์กับความรักความหลังที่กวีกับนางมีส่วนร่วม ดังที่เปลื้อง ณ นคร กล่าวยกย่องว่า “โคลงทวาทศมาสนับเป็นความคิดหรือประดิษฐกรรมชิ้นใหม่ของกวี ด้วยเป็นโคลงพรรณนาความอาลัยรัก ซึ่งใช้ฤดูกาลเป็นพื้นฐานแห่งการพรรณนา... การพรรณนาความรักนั้นคล้ายไปกับอากาศธาตุและเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเกิดขึ้นในเดือนนั้น ๆ”⁸⁹ และฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ กล่าวว่าวรรณคดีเรื่องนี้ “เป็นโคลงกำสรวลสวาทเรื่องแรกที่อาศัยขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีเป็นมูลฐานในการแต่งบรรยายความรักความอาลัยที่ต้องจากหญิงอันเป็นที่รัก”⁹⁰

⁸⁶ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 517.

⁸⁷ คุรุยละเอียดผู้แต่งและฉันทิชย์จาก ชลดา เรื่องรักขลิขิต, **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**, หน้า 126 - 132.

⁸⁸ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 730.

⁸⁹ เปลื้อง ณ นคร, **ประวัติวรรณคดีไทย**, หน้า 131 - 132.

⁹⁰ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, (ค้นคว้ารวบรวม ถอดความและอธิบาย), **ประชุมวรรณคดีไทยภาคพิเศษ ทวาทศมาสโคลงดั้น** พร้อมทั้งพระวิจารณ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระนคร: ศรีมิตรการพิมพ์, 2512), หน้า 15.

กวีมุ่งสื่อความเสนาหาอาลัยอันลึกซึ้ง ดังดวงมณกล่าว่าว่า “เป็นการดิ่งลึกอยู่ในความกำสรดแผง ด้วยมโนทัศน์ของพลังแห่งกามราคะที่เรียกว่า ‘เพลิงราคะ’ ”⁹¹ นิราศเรื่องนี้มีการใช้ความเปรียบ และสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ” อย่างโดดเด่นโดยเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีพิธีกรรม กวีมีฝีมือทางการประพันธ์อย่างเยี่ยมยอด สร้างความงามทางวรรณศิลป์ที่ให้อินตภาพ อันสัมพันธ์กับแก่นของนิราศรัก จนเป็นต้นแบบการแต่งนิราศสมัยต่อ ๆ มา ดังตัวอย่าง

หล่มหล่มออกอ้าไ้	อกพระ พี่เอย
จรจากนุชอนงค์	เมื่อนี้
นาวาวิ่งว้ายฉะ	ชลมารค
ถวายเป็นเลศล้ำแล้วลี้	ไล่สินธุ์ ฯ
พาลแซ่ไขแข่งแย้ม	ตรูตรัส
อาสยุดลเดือนเคย	แนบน้อง
ฤพานิรารัตน	ซาเยศ
สบประชาชนชรัอง	คล้ำสินธุ์ ฯ ⁹²

กำสรวลโคลงต้นและทวาทศมาสโคลงต้น จัดเป็นวรรณคดีนิราศเรื่องสำคัญในสมัยอยุธยาตอนต้นที่เป็นแบบให้กวีรุ่นหลังแต่งตาม เช่น การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการสร้างจินตภาพและสื่ออารมณ์สะเทือนใจ เช่น การพรรณนาการเล่นของเรือเปรียบเทียบกับเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึกของกวี การเปรียบเทียบส่วนประกอบของเรือกับคน การใช้เรือในการบรรยายบทอัศจรรย์⁹³ ดังปรากฏอ้างถึงในวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์หลายเรื่อง เช่น **นิราศนรินทร์**กล่าวไว้ว่า

กำสรวลศรีปราชญ์ พร้อง	เพลงกาล
จากจุฬาลักษณ์ลาญ	สวาทแล้ว
ทวาทศมาส สาร	สามเทวษ ฤวิลแฮ

⁹¹ ดวงมณ จิตรจันงค์, “คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 153.

⁹² กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 703.

⁹³ อ่านรายละเอียดในบทที่ 3 - 5.

ยกทัตกลางเกศแก้ว

กิ่งร้อนทรงเรียม⁹⁴

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 2133 - พ.ศ. 2231) ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระศรีมหาสมุทรได้แต่งโคลงนิราศนครสวรรค์ เป็นโคลงสี่สุภาพ ครั้นตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคไปทรงรับช้างเผือกที่นครสวรรค์เมื่อ พ.ศ. 2201 นิราศเรื่องนี้มีประติมากรรมทางเนื้อหาที่แตกต่างจากนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างเด่นชัด ดังจะเห็นได้ว่าในโคลงนิราศนครสวรรค์ซึ่งมีต้นฉบับหลงเหลืออยู่เพียง 69 บท ประกอบด้วยร่ายนำเฉลิมพระเกียรติ 1 บท โคลงสี่สุภาพเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช 32 บท ซึ่งในจำนวน 32 บทนี้ กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือพรรณาชมกระบวนพยุหยาตราชลมารค เพื่อยอพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจำนวน 10 บท กวีพรรณาชมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 23 บท และมีบทครวญถึงนางตามขนบนิราศรักสมัยอยุธยาตอนต้นเพียง 14 บท และในบทครวญ 14 บทนี้ กวีได้ใช้การพรรณาเชื่อมโยงเรือแสดงความรักที่มีต่อนางจำนวน 5 บท เมื่อพิจารณาเนื้อหาของนิราศเรื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่า กวีมุ่งเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และเน้นบันทึกเหตุการณ์การเดินทางเป็นสำคัญ โดยใช้การครวญถึงนางเป็นส่วนประกอบหรือเครื่องชูรส ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการสำคัญในการแต่งนิราศ อันมีอิทธิพลหรือเป็นแบบอย่างในการแต่งนิราศจำนวนมากที่แต่งขึ้นภายหลัง ทั้งในด้านการเฉลิมพระเกียรติด้วยบทชมเรือ และการเน้นบันทึกเหตุการณ์การเดินทาง โดยใช้การครวญถึงนางเป็นเพียงส่วนประกอบให้งานประพันธ์มีสีสันน่าสนใจไม่แห้งแล้ง ดังตัวอย่าง บทพรรณาเรือกระบวนได้แก่ ไกรษรจักร สรพรหมไชย และ ไกรษรมาศ เพื่อแสดงให้เห็นพละานุภาพของเรือว่ามีความเร็วปานลม คือเร็วมาก ซึ่งทำให้ศัตรูทั้งหลายกลัวเกรง สะท้อนให้เห็นพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ

ไกรษรจักรล้ำแล่น

ภากวี

สรพรหมไชยไหวปลิว

ปลาบเปลื้อง

ไกรษรมาศลมลิว

เร็วรวด ปานนา

เสี้ยนศัตรูภาเหลือ้ง

สิ้นเกล้าแสงชน⁹⁵

⁹⁴ นายวินทรธิเบศร (อิน), นิราศนรินทร์, หน้า 32.

⁹⁵ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 810.

ในรัชสมัยนี้ยังได้เกิดการแต่ง **นิราศต้นทางฝรั่งเศส** หรือ **ต้นทางฝรั่งเศส** ซึ่งเป็นนิราศที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกาพย์เป็นเรื่องแรก ประกอบด้วยด้วยกาพย์ยานี 11 (54 บท) ฉบับ 16 (16 บท) และสุรางคนางค์ 28 (131 บท) และเป็นนิราศต่างแดนตะวันตก หรือนิราศยุโรป เรื่องแรกด้วย กวีเริ่มด้วยบทประณามพจน์จำนวน 6 บท น้อมไหว้ระลึกพระคุณมารดาบิดา ครูอาจารย์ เจ้านาย และผู้มีพระคุณ แล้วจึงระบุวันเวลาในการเดินทางและแสดงจุดมุ่งหมายในการแต่ง กล่าวถึงการเดินทางของคณะราชทูตด้วยเรือสำเภา ไปยังราชสำนักสมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ประเทศฝรั่งเศส ออกเดินทางเมื่อวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2228 ตรงกับ พ.ศ. 2229 ของไทย ซึ่งถือเดือนอ้ายเป็นวันขึ้นปีใหม่ นิราศเรื่องนี้ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งแต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผู้ที่เดินทางไปในคณะราชทูต เพราะบันทึกเหตุการณ์การเดินทางและพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกในการเดินทางได้อย่างละเอียดและให้จินตภาพ กวีมุ่งบันทึกเหตุการณ์การเดินทางถ่ายทอดประสบการณ์และสิ่งที่พบเห็น โดยไม่ปรากฏการรำพันถึงนางผู้เป็นที่รักเลย ดังที่กวีพรรณนาไว้ว่า “คิดมาถึงตัวข้า เปนกำพ้อรำคู่บมี”⁹⁶ อย่างไรก็ตามแม้ไม่มีการครวญถึงนาง แต่กระบวนพรรณนาแสดงอารมณ์ความรู้สึกของกวีขณะล่องไปในเรือมีความโดดเด่นน่าสนใจ เพราะกวีได้ใช้กระบวนพรรณนารวมทั้งการเปรียบเทียบที่ให้จินตภาพและอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งสัมพันธ์กับความ เป็นไปของเรืออย่างสอดคล้องกันทั้งสุขและทุกข์ เช่น

	สำเภาคลาไคล
ลมพัดต้องใบ	แล่นไปคล้ายคลาย
นั่งนอนเขมสมสุข	สนุกสบาย
ฝูงคนทั้งหลาย	ชื่นชมสรรษา ⁹⁷

กวีนิยมใช้บุคลาธิษฐานพรรณนาแสดงกิริยาอาการอารมณ์ความรู้สึกของเรือเช่นเดียวกับคน ในทางตรงข้ามกวีได้พรรณนาถึงตนเองโดยใช้กิริยาอาการของเรือเช่นกัน โดยเฉพาะการพรรณนาเหตุการณ์ช่วงที่เรือและกวีต้องผจญพายุร้ายและคลื่นลมในทะเลมีความโดดเด่น ให้จินตภาพและสร้างความสะเทือนอารมณ์ได้อย่างดียิ่ง กวีพรรณนาเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกของตนกับเรือเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ เสมือนตนเองกับเรือเป็นหนึ่งเดียวกัน ดังตัวอย่าง

⁹⁶ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, *ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก*, หน้า 127.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

ญาติพวกฟ้อง	บมีพี่น้อง
ทนทุกข์ลำบาก	พื้นที่แลเหลียว
ลอล่องท่องเที่ยว	ยากแต่ผู้เดียว
	ไปกลางสาคร ⁹⁸
.....	
	คลื่นลมพัดหนัก
สำเภาโยนยัก	กลอกกลิ้งไปมา
คลื่นซัดน้ำเข้า	ทั่วท่าเสาตรา
พระสมุทรมอบน้ำ	บได้หยุดยืน ⁹⁹

วรรณคดีนิราศที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางสองเรื่องข้างต้น เห็นได้ชัดว่าเปลี่ยนแปลงไปจากนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างเด่นชัด เพราะกวีมีจุดมุ่งหมายในการแต่งที่แตกต่างไป การใช้เรือในความเปรียบและสัญลักษณ์ก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เห็นได้จาก**โคลงนิราศนครสวรรค์** กวีมุ่งใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการเฉลิมพระเกียรติ **ในต้นทางฝรั่งเศส** กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเพื่อสื่อสร้างจินตภาพและความสะเทือนอารมณ์ในความประหลาดพิสดารในทุกขัณฑ์ที่ประสบขณะเดินทางทางเรือ ลักษณะนิราศที่ยังคงอยู่คือการเดินทาง การพลัดพรากจากถิ่นที่อยู่ และการครวญ เพียงแต่การครวญถึงนางลดน้อยลงหรือไม่มีเลย กลายเป็นการครวญถึงสิ่งที่เป็นที่รักสิ่งอื่น ๆ เช่น กษัตริย์ ญาติมิตร และชีวิตของตนเอง นับเป็นการขยายขอบเขตเนื้อหาของวรรณคดีนิราศให้กว้างขวางขึ้น

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2275 - พ.ศ. 2310) เกิดการแต่งนิราศที่มีรูปแบบเนื้อหา และแนวคิดใหม่ หลายเรื่อง ได้แก่ เกิดการแต่งนิราศคำกลอน นิราศที่แต่งด้วยกาพย์ห่อโคลง และกาพย์เห่เรือหลายเรื่อง ซึ่งเป็นต้นแบบในการแต่งนิราศสมัยหลัง รวมทั้งการแต่งนิราศที่มีเนื้อหาเป็นการบันทึกเหตุการณ์การเดินทางอย่างสนุกสนาน ไม่มีการจากนาง และไม่มีการครวญถึงนาง นอกจากนี้กวียังเผยว่าการครวญถึงนางที่ว่าจากกันนั้นไม่เป็นความจริง ที่แท้แล้วเป็นเพียงการครวญตามประเพณีเท่านั้น การเผยเบื้องหลังในการแต่งเช่นนี้ได้เป็นแบบให้กวีชั้นหลังแต่งตาม เช่นเดียวกับการแต่งนิราศแบบใหม่ที่ไม่มีครวญ

⁹⁸ เรือเดียวกัน, หน้า 108.

⁹⁹ เรือเดียวกัน, หน้า 114.

นิราศคำกลอนที่ยังหลงเหลืออยู่จนปัจจุบันคือ **นิราศเมืองเพชรบุรี** เดิมเรียกว่า **เพลงยาวหม่อมมัทสน** ความยาว 178 คำกลอน แต่งขึ้นประมาณปลายแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ หรือในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ครั้งได้เดินทางตามเสด็จเจ้านายมายังเพชรบุรี นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศรักที่กวีเดินทางทางเรือและครวญถึงนางตลอดการเดินทาง

เดินทางย่างจะถอยย่อนรอยหยุด	สุดใจด้วยใจจะไกลถนอม
ถึงประตูไชยรั้นอารมณ์ตรอม	ออมเทศประเวศลงนาวา
ตระหนักจิตตามนามเรือรบ	แลไหนไม่พบพัศตร์เชษฐา
จึงให้ล่องแลตามท้องชลามา	เห็นเรือราพายมาหลายลำ
แลไปหมายว่านาเวศพี	ครั้นเข้าใกล้ไซ้ที่อุบถัมภ์
เห็นผิดหน้าไซ้หน้าที่เคยจำ	แสนซ้ำทรวงร้อนอุระวน ¹⁰⁰

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรทรงพระนิพนธ์วรรณคดีนิราศขึ้นหลายเรื่อง ซึ่งนับว่ามีประติษฐานทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหาที่น่าสนใจยิ่ง และเป็นแบบแผนการประพันธ์นิราศในสมัยต่อมา ได้แก่ **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง** **กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** และ**กาพย์เห่เรือนิราศ** ในนิราศสามเรื่องนี้ กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเด่นที่สุด ใน**กาพย์เห่เรือนิราศ** ส่วนใน**กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก**ปรากฏเพียงบทเดียว และใน**กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง** ไม่ปรากฏกล่าวถึงเรือ เพราะเป็นการบรรยายและพรรณนากระบวนการพยุหยาตราทางสถลมารค กวีเน้นบันทึกการเดินทางที่มีแต่ความรื่นรมย์ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่งดงาม นิราศเรื่องนี้นับเป็นประติษฐานทางเนื้อหาที่ได้ให้แนวการประพันธ์นิราศแบบใหม่ที่ไม่มีครวญ ในที่นี้จะกล่าวถึงละเอียดเฉพาะนิราศที่ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ดังนี้

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก โดดเด่นด้วยกลวิธีและกระบวนการพรรณนาที่หลากหลายไพเราะ โดยเฉพาะจะเห็นได้ชัดเจนว่ากวีได้รับอิทธิพลจาก**ทวาทศมาสโคลงตัน** ในส่วนของกลวิธีการแต่งด้วยการนิราศไปตามลำดับเวลาสื่อความเสนาหาและความคิดถึงคะเนิงหาที่ทันที กวีใช้การพรรณนาชมความงามของนางที่รักตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้าแต่ละส่วนอย่างละเอียด

¹⁰⁰ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณาธิการ, **ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี**, หน้า 3.

แล้วจึงคร่ำครวญถึงนางไปตามลำดับเวลาตลอดวันและคืน เริ่มแต่โหมงเช้า จนถึงเช้า แล้วรำพันไปตามลำดับวัน เดือน ฤดู ปี แล้วจึงพรรณนาให้ภาพกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารคซึ่งเดินทางไปธารโศก กล่าวถึงพืชพันธุ์ไม้ นก ปลา เชื้อมโยงแสดงความรำลึกถึงนางผู้เป็นที่รักอย่างรายละเอียดทั้งในส่วนรูปลักษณ์ กิริยาอาการ และพฤติกรรม กวีพรรณนาอ้างถึงการพลัดพรากจากกันของชายหญิงในยุคต่าง ๆ อย่างซาบซึ้งกินใจ หากแต่ในตอนท้าย กวีได้เผยว่าการแต่งนิราศนี้เพียงดำเนินไปตามประเพณีการประพันธ์ บอกพระนามผู้ประพันธ์ กวีเชิญนักปราชญ์ให้ช่วยพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมหากมีข้อบกพร่อง ระบุว่าจบบริบูรณ์ กล่าวแสดงพระปรีชาสามารถของกวีและย้าวัตถุประสงค์

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เป็นนิราศเรื่องแรกที่กวีเผยว่าแต่งโดยสมมุติ และแสดงมโนทัศน์เรื่องขนบการประพันธ์วรรณคดีนิราศไว้อย่างชัดเจน ทำให้เห็นว่าการที่กวีกล่าววาทจากนางและคร่ำครวญถึงนางด้วยความรักในนิราศนั้น เป็นเพียงการสมมุติแต่งขึ้นตามประเพณีหรือตามขนบนิราศเท่านั้น ลักษณะการเผยแพร่เบื้องหลังทางการประพันธ์ว่าเป็นการแต่งตามชนบเช่นนี้ทำให้เกิดการกล่าวสืบต่อมาเป็นขนบการออกตัวว่าแต่งตามประเพณีการประพันธ์ ปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก ดัง**กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** กล่าวว่า

ชมโฉมโฉมสมพาส	บทนิราศจากชายา
นักปราชญ์ยอมแต่งมา	เล่ห์ท่าทางอย่างเยี่ยมท่า ฯ
	ฯลฯ
จบเสร็จคร่ำครวญกาพย์	บทพิลาปถึงสาวศรี
แต่งตามประเพณี	ไซ้เมียรักจักจากจริง ฯ ¹⁰¹

การปรากฏของเรื่องใน**กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** พบเพียงในกาพย์ห่อโคลง 1 บท กวีกล่าวถึงการแข่งเรือพระที่นั่งเพื่อเสวยในพระราชพิธีอาสาสุข เชื่อมโยงกับการรำลึกถึงนางที่รักไว้อันแสดงนัยแห่งการครองคู่ร่วมเสนาหาของกวีกับนางที่รัก ความว่า

เดือนสิบเบ็ดเสร็จสำแดง	เรือแข่งตามพิธี
พายงามตามชลธี	พี่แลเจ้าเปล่าเปนนดาฯ

¹⁰¹ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 296.

อาสยชดลมาศแคว้น	กรุงไกร
เรือกิ่งกระพรมไชย	ขึ้นสู่
กิ่งไกรสรจักรไคล	เทียบท่า
ทองอร่ามงามแข่งขู้	พีน้คนเดียว ฯ ¹⁰²

ภาพยนต์เหเรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร มีลักษณะเนื้อหาเป็นวรรณคดีนิราศ กวีทรงพระนิพนธ์ขึ้นใช้เป็นบทเหเรือพระที่นั่งของพระองค์ เมื่อคราวตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไปนมัสการและสมโภชพระพุทธรูปที่สระบุรี เนื้อหาของภาพยนต์เหเรือประกอบด้วยบทเห 4 ตอน ตอนแรกคือ เหชมเรือกระบวน กวีบรรยายและพรรณนากะบวนพยุหยาตราทางชลมารคที่มีความงามสง่า เน้นแสดงพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ บทเหชมกระบวนเรือสำนวนนี้ถือกันเสมือนเป็นแบบครูที่กวีผู้แต่งภาพยนต์เหเรือในสมัยต่อ ๆ มาแต่งตาม ภาพยนต์เหชมกระบวนเรือสองบทท้าย กวีบรรยายและพรรณนาให้เสียงดนตรีและภาพของกำลังพลในกระบวนเรือ ที่เดินทางไปด้วยความสนุกสนานสดชื่นรื่นเริง เชื่อมโยงไปสู่ บทเหชมปลา บทเหชมไม้ และบทเหชมนก เชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึกคิดถึงคะเนิงหาของกวีที่มีต่อนางที่รัก

นอกจาก**ภาพยนต์เหเรือ** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรในสมัยอยุธยาปรากฏ **ภาพยนต์เหเรือ** ของกวีครั้งกรุงเก่าซึ่งมีเนื้อหาที่จัดได้ว่าเป็นนิราศ ภาพยนต์เหเรือนิราศทั้งสองเรื่องนี้เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันจะพบว่าน่าสนใจมาก เพราะต่างมีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ เกี่ยวกับเรือพระราชพิธีเป็นจำนวนมาก แต่ใช้ด้วยจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ**ภาพยนต์เหเรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร** ใช้เพื่อยกพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ส่วน **ภาพยนต์เหเรือ** ของกวีครั้งกรุงเก่า มุ่งแสดงความรักที่มีต่อนาง ดังนี้

ภาพยนต์เหเรือครั้งกรุงเก่า สำนวนนี้ประกอบด้วยโคลงสี่สุภาพรวม 7 บท และโคลงแต่ละบท ใช้ภาพยนต์เหเรือแต่งขยายความโคลงละ 3 – 4 บท รวมภาพยนต์เหเรือทั้งหมดจำนวน 23 บท ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง รวมอยู่ในหนังสือ**โคลงกวีโบราณ** ซึ่งพระยาตรังได้รวบรวมงานประพันธ์ของกวีที่แต่งครั้งกรุงเก่าไว้ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือเรื่องนี้ว่า

หนังสือที่เรียกว่าประชุมโคลงกวีโบราณนี้ คือโคลงที่กวีแต่งแต่ครั้งกรุงเก่า เปนของคนนั้นบ้าง คนนี้บ้าง มีตั้งแต่พระราชนิพนธ์แผ่นดินลงมา

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, หน้า 272.

ล้วนนับถือกันในพวกกวีแต่โบราณว่าเป็นของแต่งดี จึงจดจำบอกเล่ากัน
สืบต่อมา ดูเหมือนจะไม่มีนักเรียนหนังสือไทยคนใดแม้ในปัจจุบันชั้นหลัง
ลงมา ที่จะไม่เคยได้พบเห็นโคลงเหล่านี้...¹⁰³

เนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งกาพย์เห่เรือสำนวนนี้มีลักษณะของนิราศรัก กวีพรรณนา
กระบวนการพยุหยาตราทางชลมารคอย่างไร้เงาจะก่อให้เกิดจินตภาพ ด้วยการเชื่อมโยงเปรียบเทียบ
เรือกิ่งหรือเรือพระที่นั่งต่าง ๆ กับความรัก ความสัมพันธ์ ความคิดถึงนางผู้เป็นที่รักที่จากไกลกัน
โดดเด่นด้วยโวหารสังวาส ดังตัวอย่างกาพย์เห่เรือบทเริ่มนิราศ ความว่า

เสนาะสนั่นพิณพาทย์ก้อง	กาหล
เพียงสมุทคลังวน	คลื่นคลุ้ม
สอดสายภักตรายล	เขาวรูป
เห็นแต่เรือรายกลุ่ม	เกลื่อนหน้าพลพาย ฯ
กาหลดนตรีก้อง	กลองโยนร้องซ้องแตรงอน
ปานเสียงสำเนียงสมร	ขับกล่อมฟี่ที่เสยา
โดยเสด็จดวงสวาทิ	แรมนิราศคลาสภักตรา
ปานนี้แก้วพื่อ	นอนถนัดตั้งตาคอย
อยู่เดียวเปลี่ยวใจเศร้า	คิดถึงเจ้าเปล่าใจถอย
เสียดายวายรักร้อย	ซึ่งเริ่มเคยไม่เคยไกล ¹⁰⁴

นิราศที่แต่งขึ้นปลายสมัยอยุธยาที่ได้บันทึกภาพเรือในกระบวนการพยุหยาตราชลมารคไว้
คือ**บุญโณวาทคำฉันท์** เป็นผลงานประพันธ์ของพระมหานาค วัดท่าทราย สันนิษฐานว่าแต่งขึ้น
ราว พ.ศ.2294 – 2301¹⁰⁵ ในคราวสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเสด็จประพาสและสมโภชพระพุทธบาท
กวีได้พรรณนาถึงกระบวนการพยุหยาตราชลมารค และให้ภาพรายละเอียดของเครื่องสูงอันเป็น
ส่วนประกอบด้วย สะท้อนให้เห็นพระบุญญานุภาพยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง

¹⁰³ โคลงกวีโบราณ (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462), หน้า 293.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40 - 41.

¹⁰⁵ วิพุธ โสภวงศ์, บุญโณวาทคำฉันท์, ใน นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี (กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2550), หน้า 250.

แสนทเวศแต่ชบเซาเมามาย	ระกำกายมิได้กินโภชนา
แต่กำวเสียดค้อยละเลียดด้วยลมขัด	พระพายพัดสลาตันตรานหน้า
แต่แล่นกำวกลับไบไปมา	แล้วก็ลอยคอยท่าลมดี
สุดคิดจึงอุทิศถึงพระบาท	แล้วยกกรอภิวาทเหนือเกศี
ขอเดชะตบะบุญพระบารมี	จะแทนที่วรุพทุโพธิญาณ
กับอนึ่งซึ่งพระองค์ได้ทรงศีล	อันผ่องภิญโญยอดพระกรรมฐาน
มาช่วยป้องลมขัดอย่าพัดตราน	ขอบันดาลลมส่งให้ตรงไป
อนึ่งเขาในชลามัจฉาชาติ	ทั้งปีศาจพวกพรายอย่ากรายใกล้
ให้ปลอดภัยเหตุสารพัดกำจัดภัย	จำเริญชัยชมชื่นจนคืนมา
ครั้นสิ้นคำบรรยายพระพายพัด	พอคำสัจย์ส่งท้ายก็ย้ายหา
ได้เห็นเหตุในพระเดชเดชา	ก็เล่นไปได้ทวาทสวัน ¹⁰⁸

กวีเดินทางกลับถึงแผ่นดินสยามใน พ.ศ. 2325 ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีแล้ว นิราศเรื่องนี้มีการบรรยาย พรรณนา ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเด่นหลายด้าน อาทิ ประเพณีลอยสำเภาบูชาหีน ศักดิ์สิทธิ์ที่ภูเขาเมืองญวน โดยเชื่อว่าเป็นศรนารายณ์อวตาร ความเชื่อเกี่ยวกับการอธิษฐาน บูชาและเซ่นไหว้ รวมทั้งการอ้างพระบารมีของพระมหากษัตริย์ให้ทรงคุ้มครองเพื่อให้เกิดความปลอดภัยในการเดินทางทางเรือ การเปรียบเทียบเรือกับผู้หญิง โดยเฉพาะเริ่มปรากฏ การแสดงทัศนคติทางสังคมอย่างเด่นชัด

2.4.3 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 – 3 (พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2394)

การแต่งนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการใช้ชั้นทลัษณ์และเนื้อหาที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีความนิยมในการแต่งนิราศคำโคลงปรากฏ ต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แต่หลังจากนั้นแม้การแต่งนิราศด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลงจะ ยังปรากฏให้เห็นอย่างสม่ำเสมอในรัชกาลต่อ ๆ มา แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก เพราะกวีนิยมแต่ง นิราศคำกลอนมากกว่า ดังที่รินฤทัย สัจจพันธุ์ ผู้วิจัยเรื่อง **นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และ เปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น** กล่าวว่า นิราศคำโคลงเท่าที่รวบรวมไว้ในวิทยานิพนธ์มีเพียง 28

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 371.

เรื่อง ในขณะที่นิราศคำโคลงซึ่งแต่งในสมัยหลังมีกว่าร้อยเรื่อง¹⁰⁹ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นกวีที่ได้รับความนิยมมากที่สุด เพราะสำนวนกลอนที่ไพเราะและการสอดแทรกแง่คิดที่คมคาย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีจำนวนมากได้แต่งนิราศที่มีเนื้อหาเป็นการบันทึกเหตุการณ์ สถานที่ และประสบการณ์ทางอารมณ์เมื่อต้องเดินทางจากถิ่นที่อยู่เพื่อไปในราชการสงคราม นิราศกลุ่มนี้ ตรีศิลป์ บุญขจร เรียกว่าเป็น**นิราศเดินทัพ**¹¹⁰ กวีอาจเป็นจอมทัพ หรือกวีอาจเป็นผู้ตามเสด็จไปในกองทัพ

นิราศเดินทัพในสมัยรัตนโกสินทร์แม้มีลักษณะที่สืบชนบมาจากนิราศสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน ได้แก่ การสืบชนบนิราศรักตามแบบ**กำสรวลโคลงต้น** และ**ทวาทศมาสโคลงต้น** ตลอดจนการสืบชนบการยอพระเกียรติผ่านบทชมกระบวนพยุหยาตราขลมารตามแบบ**โคลงนิราศนครสวรรค์** แต่ก็มีลักษณะเฉพาะของยุคสมัยอย่างเด่นชัด คือลักษณะการประสมประสานชนบการแต่งนิราศทั้ง ๒ ประเภทเข้าด้วยกัน และแทรกแสดงทัศนะอันเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์และความเป็นไปของยุคสมัย กล่าวคือ กวีนิยมพรรณนาสรรเสริญพระเกียรติของพระมหากษัตริย์โดยตรงหรือโดยนัย การหวนหาอาลัยความสุขหรือความรุ่งเรืองในอดีตสมัยอยุธยา และการแสดงความรู้สึกต่อบ้านเมือง อย่างไรก็ตามหากพิจารณาด้านรสของวรรณคดีเห็นได้ชัดเจนว่า ความเข้มข้นทางอารมณ์ในการสื่อรสแห่งความรักลดระดับลง แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นคือสาระของเรื่องราวเหตุการณ์และการแสดงทัศนะข้อคิด ซึ่งเป็นคุณค่าอีกด้านหนึ่ง

แนวการแต่งของนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รับอิทธิพลการแต่งนิราศในสมัยอยุธยาอย่างชัดเจน ปรากฏเด่นในการสืบชนบการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ สื่อแสดงความรักและความทุกขในนิราศรัก และการยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ด้วยการใช้บทชมเรือ ดังตัวอย่างใน**โคลงนิราศทวาทศมาส** พระพิพิธสาตีพรรณนาชมเรือพระที่นั่งและกระบวนเรือ เน้นแสดงความงามอันเป็นเลิศและความเร็วของเรืออันเสริมส่งพระราชอำนาจ ความตอนหนึ่งว่า

นาวาพิลาสล้ำ	ล้ำทอง
วรรณวิจิตรไกรกรรอง	กิ่งแก้ว

¹⁰⁹ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, “นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 210.

¹¹⁰ อัญชลี โมตรี, “ลิลิตเสด็จไปซัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี: ประวัติศาสตร์และสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548).

ไกรสรมุขมาศฉลอง ครุฑพ่าห์สินธุ์ไชยแล้ว

ลำแข่ง
แล่นห้าวฤทธิวิ ๙¹¹¹

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ การแต่งนิราศส่วนใหญ่ใช้การบรรยายและพรรณนาการเดินทางและการครวญถึงนางโดยมีน้ำหนักใกล้เคียงกัน การเดินทางส่วนใหญ่ยังใช้การสัญจรทางน้ำ และมีเรือเป็นพาหนะสำคัญ กวีส่วนใหญ่ยังนิยมใช้เรือเป็นสื่อเชื่อมโยงแสดงความรักที่มีต่อนาง นิราศจำนวนหนึ่งกวีมิได้เดินทางไปที่ได้ กวีได้เลือกใช้กลวิธีการรำพันหรือครวญถึงการพรากจากนางที่รักไปตามเวลาตามแบบทวาทศมาสโคลงตัน ความนิยมในการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือโดยจินตนาการเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อนาง เช่น บทอศุขวรรย ก็ยังปรากฏความนิยมใช้สืบเนื่องมา นอกจากนี้กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังนิยมแทรกประวัติชีวิตของตน กล่าวถึงสภาพสังคม และแสดงความรู้ความคิดอันเป็นคติเพิ่มมากขึ้น

2.4.3.1 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325 -พ.ศ. 2352 รวม 27 ปี)

สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นสมัยของการสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ เพื่อให้มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมหรือยิ่งกว่ากรุงศรีอยุธยา ในขณะที่เดียวกันบ้านเมืองก็ยังมีศึกสงครามอยู่เนืองๆ กวีส่วนใหญ่เป็นชนชั้นสูง นับแต่กษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนางข้าราชการผู้มีการศึกษานิราศส่วนหนึ่งเกิดจากกวีต้องเดินทางไปในราชการสงคราม เนื้อหาของนิราศกลุ่มนี้กวีมักเน้นบันทึกเหตุการณ์การเดินทางควบคู่กับการครวญถึงนาง

นิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือ กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง¹¹² ความยาว 87 บท พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. 2329 คราวเสด็จทรงยกทัพหลวงโดยชลมารคจากกรุงเทพฯ ไปถึงเมืองไทรโยค แล้วยกเป็นกองทัพยกต่อไป เพื่อไปรบศึกพม่าที่มีพระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าเป็นจอมทัพ ณ ตำบลสามสบ ท่าดินแดง แขวงเมืองไทรโยค (กาญจนบุรี)¹¹³ นิราศเรื่องนี้แต่งตามชนบทของนิราศรัก แต่ครวญถึงนาง “ทุกออนงค์” กวีทรงเชื่อมโยงเรือเพื่อเปรียบเทียบแสดงอารมณ์

¹¹¹ พระพิพิธสาส์, โคลงนิราศพระพิพิธสาส์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 19.

¹¹² เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, หน้า 218.

¹¹³ วิภัลย์ พงศ์พินิตานนท์, “รบพม่าที่ท่าดินแดง, กลอนเพลงยาวนิราศ,” นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี, หน้า 432.

ความรู้สึกอันเกี่ยวเนื่องกับความรัก เช่น ความยากเข็ญในการเดินเรือกับความเข็ญใจที่ต้องจากนาง

พอชลาถอยถดลงดั่ง

เรือคั่งเคื่องเงินไม่เดินได้

พลพายรายกันลงเข็ญไป

เหมือนเข็ญใจเคื่องจิตที่จากมา¹¹⁴

นิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง ยังเด่นที่การบันทึกเหตุการณ์การเดินทางทัพ สถานที่และสภาพทางภูมิศาสตร์ รวมทั้งให้ภาพรายละเอียดการรบกับพม่าเพียง 3 วันก็ได้ ชัยชนะ นับว่าทรงคุณค่ายิ่งทางประวัติศาสตร์

ใน**นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช** หรือ**เพลงยาวรบพม่าที่นครศรีธรรมราช** ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท(กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2329 เป็นกลอนเพลงยาวนิราศมีต้นฉบับเหลืออยู่เพียง 106 บท หมดเนื้อความเพียงกระบวนเสด็จออกจากกรุงเทพฯ เคลื่อนไปถึงวัดปทุมคงคาเท่านั้น โดดเด่นด้วยการบรรยายและพรรณนา “ที่นั่งครุฑ” คือเรือพระที่นั่งที่มีโขนเรือเป็นรูปครุฑจับนาค กวีทรงแสดงให้เห็นรายละเอียดของเรือพระที่นั่ง ทั้งรูปลักษณะ ลวดลาย องค์ประกอบ เจ้าพนักงาน อย่างเห็นภาพ นับว่าให้ความรู้เรื่องการจัดเตรียมทัพเรือและอาวุธในสมัยนั้นอย่างชัดเจน เช่น

ที่นั่งครุฑทอดท่าเตรียมเสด็จ

ดั่งจะเห็นจณภมาศดูอาจอด

จับพญานาคินทร์บินรวบรัด

สองหัตถ์ถือธงพิชัยยุทธ

ลงยันต์ลายทองตำรับหลวง

เด่นดวงเป็นรูปวายุบุตร

จางคร่ำไส้ช่องสองข้างครุฑ

ฝรั่งคอยเตรียมชุดจะจุดปืน

นายสมอเตรียมสมอประจำวาน

พนักงานคล้องแคล้วไม่ขัดขึ้น

สร้างเตรียมคลี่ใบขยับยี่น

พลแจวเร่งรีนประจำแจว¹¹⁵

¹¹⁴ กรมศิลปากร, **นิราศเบ็ดเตล็ด** (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 8.

¹¹⁵ กรมศิลปากร, **พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 27 - 28.

โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย พระยาตรังแต่งเป็นโคลงต้น ตอนต้นมีราย
เกริ่นนำ 1 บท ต่อด้วยโคลงต้นบาทกฤษกร มีรายแทรกในเนื้อเรื่องอีก 2 บท ตอนปลายเป็นโคลง
ต้นวิริษมาลี รวมเป็นโคลง 198 บท กวีแต่งขึ้นในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช ซึ่งเสด็จโดยชลมารคไปตีเมืองทวาย เมื่อ พ.ศ.2330 ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ
เริ่มจากคลองบางหลวง ไปสิ้นสุดที่การตั้งทัพ ณ แม่น้ำน้อย แขวงเมืองกาญจนบุรี กวีได้แทรก
ประวัติชีวิตไว้ตลอดเรื่องและได้ใช้เรือในความเปรียบ มุ่งแสดงความรักและความทุกข์ที่มีต่อนาง
อย่างลึกซึ้ง รวมทั้งใช้เรือในการบรรยายบทอัศจรรย์ กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือปรากฏเด่น
หลายบท แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลการแต่งจากนิราศคำโคลงในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่
กำสรวลโคลงต้น และทวาทศมาสโคลงต้น เช่น กวีได้ใช้ความเปรียบ “ออกเรือ” ใน**โคลงต้น
นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย** ซึ่งสืบชนบมาจาก**กำสรวลโคลงต้น**¹¹⁶ ดังนี้

สายสินธุ์เอ่อแฉ่งอ้อม	ออกเรือ
เร็วรีกลศรยิง	ยุงแย่ง
บอกบ้านบ่อนาเกลือ	กลัวแสบ สรงนา
ป่อเนตรเค็มค้ำแห่ง	โหดเห็น ฯ ¹¹⁷

นอกจากนี้ พระยาตรังได้พรรณนาเรือพระที่นั่งเพื่อเฉลิมพระเกียรติ และบรรยายเรือในวิถี
ชาวบ้านไว้ใน**โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย** อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่าง

มุ่งเห็นเมืองสมุทรทั้ง	ทิมชเล
หญิงหย่อนอวนปลาแอ	อัดปล้า
จรวดเหล่าเรือเร	รับช่วง
ปากแม่ค้าผ้าผ้า	ผาดเสียงแถมเสียง ฯ ¹¹⁸

¹¹⁶ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทที่ 4

¹¹⁷ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 75..

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

โคลงนิราศทวาย เป็นนิราศเรื่องเอกของพระพิพิธสาส์ แต่งเป็นร่ายฉันท์ ๑ บท และโคลงสี่ฉันท์ ๖ บท ต่อจากนั้นแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ 208 บท กวีแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2334 ในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งประทับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคไปราชการศึกที่เมืองทวาย วรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีนิราศอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลการแต่งนิราศที่สืบมาจากนิราศสมัยอยุธยา กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่นในการยกยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ด้วยบทพรรณนาภาพเรือในกระบวนพยุหยาตราชลมารค ดังตัวอย่างบทพรรณนาเรือพระที่นั่ง ความว่า

ศรีไชยาทิศย์ล้ำ	ลำทรง
ทรงพิมานบรรยงก์	ยาตราฟ้า
วัลวีวิไลอลง	กตมาศ
บรรทป์สนานสนวนถ้ำ	พรั่งพร้อมโดยขบวน ฯ
เสด็จทรงพระที่นั่งเพียง	หริหงส์
เหมพิมานอลง	กตแก้ว
พระสนมมอเนกอนงค์	นวนขนาด
ประณตบทเรศแล้ว	แซ่ซ้องถวายพร ฯ ¹¹⁹

นอกจากนี้ กวียังได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือแสดงความรักและความทุกข์ในการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักอย่างไพเราะกินใจ และให้จินตภาพ เช่น

เรือมาบรรลุลีลิว	ลำคลอง
คลองซื่อสามสิบสอง	คดคู้
วกลงไปไปปอง	จักกลับ คีนนา
กลพีค้ำนึ่งซู้	งุ่นว่วนเวียน ฯ ¹²⁰

โคลงนิราศชุมพร เป็นผลงานประพันธ์ของพระพิพิธสาส์ แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ 193 บท ไม่ปรากฏปีที่แต่ง และไม่ทราบสาเหตุในการเดินทางไปชุมพร นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศรัก พ. ณ

¹¹⁹ พระพิพิธสาส์, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 19 - 20.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ประมวณมารค¹²¹ เคยนำมารวมพิมพ์ในหนังสือประชุมโคลงนิราศ ใช้ชื่อว่า **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์** ลักษณะการดำเนินความและการใช้ความเปรียบเช่นเดียวกับ**โคลงนิราศทวาย** กวีเดินทางทางเรือไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา ออกสู่อ่าวไทย เดินทางต่อไปจนถึงชุมพรและหลังสวน กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเด่นในการให้จินตภาพและสื่อแสดงความรัก เช่น กวีใช้บุคลาธิษฐาน ให้เรือแสดงความรักความอาลัยเอาใจใส่และคอยหาน้อง ซึ่งสอดคล้องกับความรักที่กวีมีต่อนาง ดังตัวอย่าง

เรือรอกลอครำน้อง	ฤๅไคล
เรือก็รอเอาใจ	จอดเจ้า
สาครบ่ไหลไหล	ลาเลื่อน
ทุกทิวทิศาเศร้า	โศกด้วยเรียมครวญ ฯ ¹²²

โคลงนิราศพระยาตรัง หรือ **โคลงนิราศกลาง** แต่งเป็นร่ายนำ 1 บท และโคลงสี่สุภาพ 126 บท สันนิษฐานว่าแต่งเมื่อพระยาตรังเดินทางตามเสด็จกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ไปในกองทัพที่ยกไปรบทัพพม่าที่มาตีเมืองกลางเมื่อ พ.ศ. 2352 นิราศของพระยาตรังเป็นนิราศรักซึ่งปรากฏการใช้เรือสื่อแสดงความรักอาลัยนางอย่างซาบซึ้ง

เสร็จโลมเสร็จสังสั้น	สอนสมร พี่นา
ลงสู่สาเภาจร	จากคั้ง
ร้อยยากบ่เคยรอน	รักพราก ออกแม่
ใจหนึ่งหนามเหน็บสะดุ้ง	เนื่องร้อยรุ่มกระสัน ฯ ¹²³

นิราศนรินทร์ เป็นโคลงนิราศรักที่แต่งได้ไพเราะงดงามเทียบเท่านิราศรักคำโคลงสมัยอยุธยาตอนต้น นายนรินทร์วิเศษ (อิน) แต่งขึ้นเมื่อคราวตามเสด็จสมเด็จพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ซึ่งทรงยกกองทัพหลวงไปปราบพม่าที่ยกมาตีเมืองกลางและชุมพร เมื่อต้นรัชกาล

¹²¹ นามปากกาของ หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี้

¹²² พระพิพิธสาส์, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์**, หน้า 65.

¹²³ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง**, หน้า 128.

ที่ 2 พ.ศ. 2352¹²⁴ เริ่มต้นด้วยรายสุภาพขนาดสั้น ต่อด้วยโคลงสี่สุภาพ 141 บท และมีโคลงแต่งเติม ต่อท้ายอีก 2 บท ปราภฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือจำนวน 10 บท เช่น

15. ออกจากคลองขุดข้าม	ครรรไล
เรือวิ่งอกหัว่าใจ	หวาดขัว
เด็ดแดดั่งเด็ดใบ	บัวแบ่ง มาแม่
จากแต่อกใจปล้า	เปลียนไว้ในนาง ¹²⁵

2.4.3.2 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2367 รวม 15 ปี)

ในสมัยรัชกาลที่ 2 นอกจากจะเป็นเป็นยุคทองของวรรณคดีไทยแล้วยังกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีนิราศด้วย ในสมัยนี้ก็ได้แต่งนิราศเป็นจำนวนมาก และใช้คำประพันธ์ที่หลากหลาย นอกจากเป็นการเริ่มต้นยุคทองของนิราศคำกลอนแล้ว ยังเกิดวรรณคดีนิราศเรื่องแรกที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิต ซึ่งเด่นด้วยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ในบทพรรณนากระบวนพยุหยาตราชลมารค ได้แก่ **ลิลิตเสด็จไปชดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี** พระนิพนธ์สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ครั้งทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพในรัชกาลที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2363 คราวเสด็จยาตราทัพโดยชลมารคไปตั้งชดดาทัพพม่า วรรณคดีเรื่องนี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น เรียกว่า **โคลงลิลิตนิราศราชบุรี** หรือ **ลิลิตนิราศราชบุรี** พระนิพนธ์เรื่องนี้แสดงประดิษฐการกวีหลายประการ นอกจากกวีทรงริเริ่มใช้ลิลิตในการแต่งนิราศแล้ว ทรงมิได้ทรงร้อยสัมผัสในส่วนโคลงสี่ ทั้งทรงพระนิพนธ์กาพย์แทรก ตลอดจนทรงใช้คำประพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายโคลงสอง ซึ่งเรียกว่า “การ” ด้วย¹²⁶ นอกจากนี้ก็ได้พรรณนากระบวนพยุหยาตราชลมารค ด้วยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือ” อย่างโดดเด่นเป็นจำนวนมาก เช่น

¹²⁴ นิยะดา เหล่าสุนทร ได้เสนอผลการศึกษาค้นคว้าและสันนิษฐานว่า นิราศนรินทร์ควรแต่งหลังปี พ.ศ. 2336 ในรัชกาลที่ 1 คราวสงครามที่ไทยยกไปตีเมืองทวาย ในพ.ศ. 2336 ซึ่งมีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเป็นจอมทัพยกไปทางเมืองกาญจนบุรี ด้านแม่น้ำน้อย ส่วนทัพเรือ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงบังคับบัญชาการทัพ ซึ่งนาย นรินทร์เบศร (อิน) คงร่วมไปในกองทัพนี้ ผู้ที่สนใจอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก นรินทร์เบศร (อิน), **นิราศนรินทร์** (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550), หน้า (5) – (13).

¹²⁵ นรินทร์เบศร (อิน), **นิราศนรินทร์**, หน้า 5.

¹²⁶ กรมศิลปากร, **พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม 1**, หน้า 93 - 94.

หงส์ย่นตรีนั่งถ้วน	ลิปสาม
ผูกผ้าปักเลื่อมพลาหม	เพริศพริ้ง
ดาวกุดันจันจาม-	รีฟู ผ่องนา
พนักหลังลายจำหลักหยิ่ง	แมนแมนกุดันทอง ฯ ¹²⁷

กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีเนื้อหาเป็นนิราศรัก กวีทรงครวญรำพันถึงนางผู้เป็นที่รัก¹²⁸ ที่ต้องร้างห่างกันโดยใช้ชื่ออาหารเป็นสื่อ ได้แก่ เห่ชมเครื่องคาว เห่ชมผลไม้ เห่ชมเครื่องหวาน สองส่วนสุดท้ายในกาพย์เห่เรื่องนี้ ได้แก่ เห่ครวญเข้ากับนักขัตฤกษ์และเห่บทเจ้าเซ็น กวีใช้การครวญไปตามลำดับเวลาเชื่อมโยงกับนักขัตฤกษ์ วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีในเดือนนั้น ๆ แสดงความรักความสัมพันธ์อันแนบแน่นที่มีต่อกัน กลวิธีการประพันธ์ในกาพย์เห่ส่วนนี้เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจาก**ทวาทศมาสโคลงตัน** กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือแสดงความรักและรำลึกถึงนางไว้ใน**กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน**เดือนสิบเอ็ดและเดือนสิบสอง เช่น

เดือนสิบเอ็ดเด็ดแต่ดิน	ยามกฐินทุกวันคอย
เห็นเรือไล่ถอย	กลอยกลับเห็นเช่นแรกสม ¹²⁹

ในสมัยรัชกาลที่ 2 สุนทรภู่ได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีเอกผู้สร้างสรรค้วรรณคดีอย่างต่อเนื่องสืบมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 4 ทั้งยังเป็นกวีที่แต่งนิราศไว้มากที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดในการเป็นแบบอย่างการแต่งนิราศค่างลอนจนถึงปัจจุบัน

นิราศของสุนทรภู่มี 9 เรื่อง ได้แก่ **นิราศเมืองแกลง** (กลางปี พ.ศ. 2350) **นิราศพระบาท** (ปลายปี พ.ศ. 2350) **นิราศภูเขาทอง** (พ.ศ. 2373) **นิราศเมืองเพชร** (ราว พ.ศ. 2374) **นิราศวัดเจ้าฟ้า** (ราวต้นปี พ.ศ. 2377) **นิราศอิเหนา** (ราว พ.ศ. 2377) **นิราศสุพรรณ** (ราว พ.ศ. 2384) **รำพันพิลาป** (พ.ศ. 2385) และ**นิราศพระประธม** (ราวปลายปี พ.ศ. 2385)¹³⁰ **การแต่งนิราศ**แบบสุนทรภู่นับว่ามีอิทธิพลมากที่สุดต่อการแต่งนิราศร่วมสมัยและนิราศในสมัยต่อมาตราจนปัจจุบัน ทั้งในด้านรูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา และท่วงทำนองการ

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

¹²⁸ นักวรรณคดี เช่น ชลดา เรื่องรักษลิขิต สันนิษฐานว่า หมายถึง สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ครั้นยังทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าบุญรอด

¹²⁹ **ประชุมกาพย์เห่เรือ**, พิมพ์ครั้งที่สอง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2516), หน้า 26.

¹³⁰ ชลดา เรื่องรักษลิขิต, **ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 97 – 143.

แต่ง ซึ่งผู้ศึกษาวรรณคดีไทยและศึกษางานของสุนทรภู่ล้วนกล่าวไว้ในทำนองเดียวกันนี้ ดังที่ สมบัติ จันทรวงศ์ กล่าวว่สุนทรภู่เป็นกวีผู้มีอิทธิพลข้ามศตวรรษโดยแท้ เพราะในขณะที่สุนทรภู่ มีงานประพันธ์ปรากฏมาตั้งแต่ พ.ศ. 2348 จนถึงปี พ.ศ. 2392¹³¹ ผลงานของสุนทรภู่ก็ยิ่งได้รับความนิยมเรื่อยมาจนปัจจุบัน¹³²

รินฤทัย สัจจพันธุ์ ก็ได้กล่าวถึงอิทธิพลของสุนทรภู่ที่ทำให้เกิดการพัฒนานิเวศของนิราศไว้ว่า

นับว่าสุนทรภู่เป็นกวีที่ทำให้บทนิราศพัฒนานิเวศ จากการคร่ำครวญด้วยความอาลัยรักมาเป็นคำคร่ำครวญรำพันรักประสานกับการบันทึกเรื่องราวการเดินทางและการแสดงทัศนะต่อโลกและชีวิตอย่างกลมกลืน นิราศของสุนทรภู่จึงมีรายละเอียดของการเดินทาง ชีวิตผู้คน สภาพภูมิประเทศ และสถานที่ และยังหลากรสหลายอารมณ์ ทั้งอารมณ์โศก อารมณ์ขัน อารมณ์เคียดแค้น อารมณ์สนุกบันเทิง ฯลฯ¹³³ ...

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับ ดวงมน จิตรจางนงค์ ที่กล่าวว่าสุนทรภู่น่าจะแต่งนิราศด้วยกลอนเพลงยาวไว้มากที่สุดและเป็นผู้ที่ทำให้ชนบทนิราศเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา

ทั้งนี้ น่าจะเป็นด้วยการแต่งนิราศครวญถึงความรักอย่างเข้มข้น เช่น อยุธยาตอนต้นนั้น ต้องการฝีมือที่เขียนขาดจึงจะสร้างลักษณะเฉพาะตัวขึ้นได้ ...การแต่งนิราศโคลงซึ่งมีเอกภาพมากและมีลีลาเชิงอุดมคติสูงในลักษณะวรรณคดีแบบฉบับ (classic) น่าจะไม่เข้ากับการเสพวรรณคดีของคนทั่วไป เพราะนางในนิราศและบทครวญได้กลายเป็นการพรรณนาเชิงสมมุติในแง่จินตนาการสูงกว่าอิงความเป็นจริง... เมื่อสุนทรภู่แต่งนิราศด้วยกลอนเพลงยาว ลักษณะฉบับที่กเหตุการณ์ที่พบเห็นอย่างละเอียด ดังที่เรียกในสมัยนั้นว่า “จดหมายตามมีมาชี้แจง” (นิราศพระ

¹³¹ สุนทรภู่เกิดเมื่อ พ.ศ. 2329 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2398 ในสมัยรัชกาลที่ 4

¹³² สมบัติ จันทรวงศ์, **บทพิจารณาว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์ ฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2547), หน้า 5.

¹³³ รินฤทัย สัจจพันธุ์, “นิราศ... บทพิลาปรำพันรักและบันทึกประสบการณ์กวี,” **วรรณคดีศึกษา** (กรุงเทพมหานคร : ธารปัญญา, 2544), หน้า 43.

บาท) เป็นส่วนหนึ่งของการเดินทางที่ให้รสชาติเปลี่ยนแปลงไปตามสถานที่ ทำให้นิราศแต่ละเรื่องมีลักษณะน่าสนใจเฉพาะเรื่องผิดแผกกันไป โดยที่ผู้แต่งพยายามรักษาจุดระหว่างประสบการณ์ปัจจุบันกับความผูกพันต่ออดีตไว้ได้... ความผันผวนในชีวิตของสุนทรภู่ทำให้ประสบการณ์ปัจจุบันของเขาติดกับความทรงจำในอดีต ในขอบเขตที่ลึกซึ้งและกว้างขวาง เชื้อต่อการใช้จินตนาการสื่ออารมณ์ และให้ข้อคิดในเชิงปรัชญาชีวิตที่ไม่ห่างไกลจากความเป็นจริงทั่วไปที่สัมผัสได้ เช่น ความจบสิ้นของอำนาจวาสนา ความไม่เที่ยงแท้ของโลกธรรม ความเจ็บมตนะมัจฉะวัง และผู้ทนต่อความยากเข็ญเมื่อตกต่ำ เป็นต้น¹³⁴

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในนิราศที่มีเนื้อหามุ่งแสดงข้อคิดคติธรรมนั้นมีรากฐานความคิดทางพุทธศาสนา ที่มีความเชื่อเรื่องกรรมคือบุญและบาป การเวียนว่ายตายเกิด การปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรม การสร้างบารมี และการตั้งความปรารถนามุ่งไปสู่นิพพาน ดังปรากฏตั้งแต่โคลงนิราศหริภุญชัยสืบมาตราบจนปัจจุบันว่า กวีนิยมตั้งความปรารถนามุ่งบรรลุนิพพานตามอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ดังตัวอย่างในนิราศวัดเจ้าฟ้าสุนทรภู่อิฐฐานว่า

ขอผลอาานิสงส์จงสำเร็จ	พระสรรเพชญ์พันหลงในสงสาร
แม้ยังไปไม่ถึงที่พระนิพพาน	ขอสาราญราคืออย่าปีศา ¹³⁵

อสุภกรรมฐานประหารเหตุ	หวนสังเวชว่าชีวังจะสังขาร
อันอินทรียวิบัติอนัตตา	ที่ป่าช้านี้แลเหมือนกับเรือนตาย
กลับหายกลัวมัวเมาไม่เข้าบ้าน	พระนิพพานเพิ่มพูนเพียงสูญหาย
อันรูปเหมือนเรือนโรคให้โคกสบาย	แล้วต่างตายตามกันไปมันคง ¹³⁶

¹³⁴ ดวงมน จิตรจันงค์, “คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 96 - 97.

¹³⁵ กรมศิลปากร, *ชีวิตและงานของสุนทรภู่*, หน้า 129.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

อย่างไรก็ตาม แม้สุนทรภู่จะแต่งนิราศเป็นจำนวนมาก และมักใช้การเดินทางทางเรือเสมอ แต่การปรากฏของเรือในนิราศของสุนทรภู่อส่วนใหญ่จะเป็นการบรรยายหรือพรรณนาถึงเรือในวิถีชีวิตที่ได้พบเห็น และกล่าวเชื่อมโยงแสดงทัศนะข้อคิด โดยมีได้ใช้เรือในความเปรียบหรือใช้เป็นสัญลักษณ์มากนัก ดังตารางที่แสดงไว้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้เลือกนำมาศึกษาวิเคราะห์ตามความจำเป็น

ตาราง 1 นิราศของสุนทรภู่

ชื่อนิราศ (พ.ศ.)	จำนวนบท	จำนวนบท ที่กล่าวถึงเรือ	จำนวนบทที่ใช้ความ เปรียบ/สัญลักษณ์เรือ
นิราศเมืองแกลง (พ.ศ. 2350)	248 บท	24 บท	1 บท
นิราศพระบาท (พ.ศ. 2350)	231 บท	15 บท	1 บท
นิราศภูเขาทอง (พ.ศ. 2373)	88 บท	9 บท	4 บท
นิราศเมืองเพชร (พ.ศ. 2374)	209 บท	25 บท	2 บท
นิราศวัดเจ้าฟ้า (พ.ศ. 2377)	235 บท	18 บท	3 บท
โคลงนิราศสุพรรณ (พ.ศ. 2384)	462 บท	31 บท	3 บท
รำพันพิลาป (พ.ศ. 2385)	212 บท	10 บท	7 บท
นิราศพระปฐม (พ.ศ. 2385)	224 บท	8 บท	2 บท

นิราศของสุนทรภู่เรื่องที่ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือเด่นที่สุดคือ **รำพันพิลาป** (พ.ศ. 2385) และเป็นนิราศเรื่องแรกที่กล่าวถึงว่าแต่งตามความฝัน ดังที่สุนทรภู่ได้แสดงที่มาในการแต่งไว้ตั้งแต่บทแรกของ **รำพันพิลาป** ความว่า

ที่งพบเห็นเป็นวิบัติมหัศจรรย์
แต่งไว้เหมือนเตือนใจจะได้คิด
เตือนแปดวันจันทราเวลานอน

สุนทรทำคำประดิษฐ์นิมิตฝัน
จึงจวนเวลาด้วยอาวรณ์
ในนิมิตเมื่อภวังค์วิสังหรณ์
เจริญพรภาวนาตามบาลี¹³⁷

¹³⁷ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 269.

นิราศเรื่องนี้ได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในหลายบท ดังบทกลอนที่สุนทรภู่พรรณนาอุปมาเปรียบเทียบรำพันแสดงสภาวะชีวิตของตนไว้ตั้งแต่ช่วงต้นของนิราศ ดังความตอนหนึ่งว่า

แต่ปิวอกออกขาดราชกิจ	บรรพชิตพิศวาสพระศาสนา
เหมือนลอยล่องท่องทะเลอยู่เอย	เห็นแต่ฟ้าฟ้าก็เปลี่ยวสุดเหลี่ยมแล
ดูฟากฝั่งหวังจะหยุดก็สุดเนตร	แสนทเวษเวียนว่ายสายกระแสน
เหมือนทรวงเปลี่ยวเที่ยวแสวงทุกแขนงแค	ได้เห็นแต่ศิษย์หาพยาบาล ¹³⁸

ความเปรียบที่ยกมาข้างต้นได้ให้จินตภาพซึ่งแสดงความรู้สึกอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวล่องลอยไร้จุดหมายและขาดที่พึ่ง ซึ่งสร้างอารมณ์สะเทือนใจได้อย่างดี ทั้งสัมพันธ์กับประวัติชีวิตของสุนทรภู่อย่างน่าสนใจ และน่าจะมีอิทธิพลอันเป็นแบบอย่างในการแต่งนิราศชั้นหลัง ดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้ว

ในรัชกาลนี้มีการแต่งนิราศต่างแดนอีกเรื่องหนึ่งเมื่อ พ.ศ. 2362¹³⁹ ได้แก่ **นิราศเมืองเทศ** กลอนนิราศเรื่องนี้แต่งเป็นนิราศกลอนจำนวน 125 บท ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่สันนิษฐานว่ากรมการเมืองนครศรีธรรมราช หรือ เมืองตรังคนหนึ่งแต่งขึ้น เพื่อเล่าเรื่องราวการเดินทางไปชายฝั่งหลวงกับดีบุกซึ่งเป็นส่วยของหลวงที่อินเดีย กวีมุ่งบันทึกการเดินทางแทรกการครวญถึงนาง เรือออกจากเมืองนคร ฯ ซึ่งมีเมืองตรังเป็นเมืองท่าอยู่ทางทะเลตะวันตก เดินทางไปอินเดีย กวีพรรณนาและใช้ความเปรียบแสดงการเดินทางของเรืออย่างให้จินตภาพ และแสดงความเชื่อเกี่ยวกับพระบารมีของพระมหากษัตริย์ซึ่งสามารถปกป้องคุ้มครองให้การเดินทางปลอดภัย เรือไปจอดที่เมืองบานูดัมดัต อยู่ใต้เมืองมัทราฮูลงมา มีแขกเป็นตัวแทนจำหน่ายอยู่ที่นั่น แล้วจัดซื้อสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการในเมืองไทยนำเข้ามา เช่น ฝ้ายลาย เป็นต้น เมื่อกลับมาถึงเมืองไทย เจ้าพระยานคร ฯ จึงคิดต้นทุนกำไรและมีใบบอกส่งสินค้ามากรุงเทพฯ ฯ

จนรุ่งรางสางแสงอโณทัย	จะขึ้นไปนครศบุรีศรี
บริโภคโภชนาตามมี	แล้วจัดแจงกายปลงสัจจง
กะลาสีตีกรรเชียงเสียงอีกเฮ	หลายเล่มี่ลำล้าสัจจงล่อง

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 269.

¹³⁹ ปีเถาะ เอกศก จุลศักราช 1181.

มาถึงฝั่งยังหยุดประทับคลอง	ฝูงเทพพรหมณ์เนื่องนองกันลงมา
อันพวกเราเหล่าสาวกำปั่นแตก	เสียดแทรกกันมาขึ้นด้วยขึ้นหน้า
มาพบพักตร์รักกันดังญาติกา	ด้วยมาเนิ่นนานเข้าได้ถึงปี ¹⁴⁰

2.4.3.3 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367 – พ.ศ. 2394 รวม 27 ปี)

โคลงนิราศสมเด็จพระยาเดชาดิศรเสด็จไปทัพเวียงจันทน์¹⁴¹ หรือ นิราศเวียงจันทน์ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เริ่มต้นด้วยร่ายสุภาพขนาดสั้นเป็นบทชมเมืองและขอพระเกียรติยศตรีภย แล้วแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 163 บท 7 บทแรก กวีพรรณนายอพระเกียรติผ่านบทพรรณนากองทัพ แสดงสาเหตุในการเดินทาง และนำเข้าสู่การเริ่มต้นเนื้อหาของนิราศ บทโคลงส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาการเดินทาง เชื่อมโยง คร่ำครวญถึงนางที่รัก

บทโคลงที่กล่าวถึงเรือ รวมทั้งการใช้ความเปรียบ หรือสัญลักษณ์เรือมีไม่มาก แต่มีความน่าสนใจ ด้วยการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สอดคล้องกับขนบทางการประพันธ์และแนวคิดสำคัญของนิราศ ตลอดจนการสื่อความหมายหลากหลายระดับ เช่น

88. โปรดสัตว์สรรเพ็ชฌัญชาม	เช็ดขาน สัตว์เอย
ไปโมกขเมื่อสู่น	หกฟ้า
เรียมข้องขำมารกมล	มัวมีด แล้วแม่
ขอสู่อุชฌิมย์ห้า	แห่งน้องนางเดียว ฯ ¹⁴²
89. ฝ้ายพายพายวันรีบ	เรวเหลือ
ลุย่านบ้านรุนเรือ	รีคว่าง
เชียวน้ำจ๋าลมเจือ	จัดพัด มาแม่
เสมอเมื่อวันเรียมร้าง	รีบร้อนราวรุณ ฯ ¹⁴³

นิราศถลาง เป็นนิราศรักคำกลอนของของนายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) ที่แต่งราว พ.ศ. 2358 – พ.ศ. 2359 นิราศเรื่องนี้มีสำนวนโวหารไพเราะ กวีเดินทางทางเรือออกจากท่า

¹⁴⁰ กรมศิลปากร, **รวมนิราศเบ็ดเตล็ด** (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 30.

¹⁴¹ คำว่า “เวียงจันทน์” บางฉบับเขียนว่า “เวียงจันท์” ในงานวิจัยนี้ขอใช้ว่า “เวียงจันทน์” ตามคำเขียนในปัจจุบันและตามต้นฉบับส่วนใหญ่

¹⁴² สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, **นิราศทัพเวียงจันทน์** (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544), หน้า 206.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

วัดโพธิ์ไปเมืองกลาง สันนิษฐานว่าเป็นการตามเสด็จเนื่องจากกวีได้กล่าวถึงการสร้างที่ประทับ กวีได้บรรยายและพรรณนาถึงเรื่องทั้งในวิถีชีวิต และใช้ในความเปรียบแสดงความรัก เช่น

ถึงลำเพ็งแล้งแลแพตลอด	ไม่เห็นยอดกันยานิจจาเอ๋ย
เห็นคนอื่นก็ไม่ขึ้นเหมือนคนเคย	พี่เมินเฉยชมเหล่าลำภากราย
ไอ้ลำภาเหล่านี้ถึงปีเข้า	บรรทุกเอาสินค้ำเข้ามาขาย
พี่เคยซื้อของเล่นไม่เว้นวาย	ไอ้เสียตายที่จะไปไกลลำภา ¹⁴⁴

โคลงนิราศพะเนียด พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ เป็นโคลงนิราศรัก จำนวน 91 บท ไม่ปรากฏปีที่ทรงนิพนธ์ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสมัยรัชกาลที่ 3¹⁴⁵ กวีทรงเริ่มต้นด้วยร่ายขนาดสั้นชมความเจริญของ บ้านเมืองและเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ทรงพรรณนาการเดินทางทางเรือออกจากท่าพระ แล้วไปขึ้นพักตั้งตำหนักที่เพนียดคล้องช้าง พระนครศรีอยุธยา ล่านวนโวหารมีความไพเราะ กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเด่นในการสื่อแสดงความรักและความทุกข์เพราะ ต้องพรากจากรัก เช่น

84. ชาวเรือเที่ยวขึ้นล่อง	แลหลาย
บรรทุกสินค้ำขาย	แลกล้า
ทรวงเรียมทุกข์บดลายน	เต็มเพียบ
คิดใคร่จ่ายขายซ้ำ	แลกล้าใครดี ฯ ¹⁴⁶

นิราศเดือน ของนายมีหรือหมื่นพรหมสมพัตสร แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ ไม่ทราบปีที่แต่ง เป็นนิราศรักคำกลอนที่ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเดือน กวีไม่ได้เดินทางไปใด สะท้อนวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีไทยในระดับสามัญชน ที่กระทำกันแต่ละเดือนได้อย่างเด่นชัด โดยเริ่มตั้งแต่เดือน 5 ซึ่งเป็นเดือนของการเริ่มต้นปีใหม่ในสมัยนั้น เรียงตามลำดับจนถึง เดือน 4 คือครบรอบปีหนึ่ง ดังนั้นนิราศเรื่องนี้จึงมีชื่อว่า **นิราศเดือน** หากเดือนใดไม่มีประเพณี ให้กล่าวถึงในเดือนนั้นกวีก็จะรำพันถึงนางที่รัก การครวญถึงนางในแต่ละเดือนกวีมักให้คติข้อคิด เกี่ยวกับเรื่องความรักว่า ถ้าใครลุ่มหลงยอมเป็นโทษและเกิดทุกข์ โดยยกตัวอย่างเรื่องราวของ

¹⁴⁴ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 2.

¹⁴⁵ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศคำโคลง (พระนคร : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, 2513), หน้า 315.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 315.

ตนเองและบุคคลที่พบเห็นมาเป็นอุทาหรณ์ บทจบของนิราศเดือน นายมีกล่าวย้ำจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้อีกครั้งอย่างชัดเจนว่า “เอาเรื่องรักชักรเหตุเทศนี้ให้ฟัง”¹⁴⁷ การปรากฏของเรือในนิราศเรื่องนี้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละเดือน นอกจากนี้ก็มักเชื่อมโยงเรือกับนางและการสื่อนัยแสดงความรัก ความสัมพันธ์ของชายหญิง ดังตัวอย่างความบางตอนในเดือนสิบเอ็ด มีประเพณีทอดกฐินและมีการแห่กฐินทางเรือ กวีบรรยายอย่างให้ภาพความสนุกสนาน มีการพายเรือแข่ง การได้พบปะกันของชายหญิงที่ทำให้เกิดความรัก

เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระเจ้าวรวงศา	ชาวพาราเซ่งแซ่แห่กฐิน
ลงเรือเพียบพายยกเหมือนนกบิน	กระแสน้ำสุดสาครกระจายฟอง
สนุกสนานขานยาวฉาวสนั่น	บ้างแข่งขันต่อสู้เป็นคู่สอง
แพ้นะปะตาพุดจาลอง	ตามทำนองเล่นกฐินสิ้นทุกปี
ไปช่วยแห่แลกันกระสันสวาท	นุชนาฎพายเรือใส่เสื้อสี
จนเปียกชุ่มตมตั้งอสังดี	เส้นเกศไศกสร้อยก็พลอยยับ
เหมือนตกแตกแบกโคกไว้สักพ้อม	ดูม่วมอมหน้าตาเมื่อซากลับ
ถึงบ้านบอบหอบอ่อนลงนอนพับ	ตานันหลับใจตรึกนึกถึงพาย ¹⁴⁸

โคลงนิราศจะเชิงเทรา พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ครั้งทรงเป็นพระองค์เจ้าทินกร ทรงนิพนธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ 117 บท คราวเสด็จไปในกองทัพใหญ่ที่ 2 แม่ทัพคือกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ ในราชการสงครามยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2369 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเนื้อหาเป็นนิราศรัก เริ่มด้วยโคลงเฉลิมพระเกียรติ แล้วเข้าสู่ขนบนิราศ คราวถึงนางที่รัก กวีออกเดินทางจากกรุงเทพฯ เดินทางไปในเรือชื่อทิวลม กำหนดไปตั้งทัพที่ปราจีนบุรี แต่ในนิราศนี้หมดความเมื่อถึงจะเชิงเทรา นิราศเรื่องนี้สืบขนบการแต่งนิราศรักสมัยอยุธยาตอนต้น กวีเชื่อมโยงการเดินทางเรือเข้ากับความรักและความทุกข์ที่มีต่อนาง และปรากฏการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในบทอัศจรรย์หลายบท เช่น

104. สำปทวนทวนจิตตั้ง	รอคอย แม่เอย
เรือล่องตามชลาลัย	แล่นลุ่ม

¹⁴⁷ นิราศเดือน (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545), หน้า 65.

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

ไปทันทอดเรือถอย
หยับโยคพลายพาย

ทวนเท่า นุชนา
พ็จ้องใจทวน ฯ¹⁴⁹

ใน**นิราศพระแท่นดงรัง** ของสามเณรกลั่น¹⁵⁰ ซึ่งแต่งขึ้นคราวตามพระภิกษุ
สุนทรภู์ไปนมัสการพระแท่นดงรัง เมื่อเดือน 4 ปีมะเส็ง พ.ศ. 2376 ได้พรรณนาเรือในวิถีชีวิตไทย
ไว้อย่างให้ภาพ เช่น

ถึงเชิงเลน¹⁵¹ เห็นแต่เรือเกลือกส้าง
ทุกพ่วงแพแลไม่เห็นไฟตาม

เรือโอง่างแอบจอดตลอดหลาม
ถึงอารามวัดเลียบยิ่งเยียบเย็น¹⁵²

ถึงเขตแขวงแหล่งหลักสุนัขนอน
ทั้งพ่วงแพแซ่ซ้อนเจ๊กมอญไทย
บ้างโดนคุณรุนรับดูกลัดกลอก
หลักเรือฝางวางเรือเกลือกติดเรือพิน
เขมรด่าว่ามะจุยไฉ่ตยนา
พวกเจ๊กดำว้าปีหนังติ๊กงู
ด้วยมากมายหลายอย่างมาทางนั้น
บ้างยัดเยียดเสียดแทรกบ้างแตกลิ

เรือสลอนลอยรอถือถ่อไสว
บ้างมาไปปะกันเสียงครั้นครื้น
บ้างเข้าออกอืดอืดต่างขัดขึ้น
โกรธคนอื่นอื้ออิ่งขึ้นมึงกู
ลาวว่าปาลีแม่บแพ่สุ
เสียงมอญชูตะคอกตอกชะมิ
เรื่อน้ำมันหมากพลุกุ้งปุ๊กะปิ
บ้างกราบประิปะทูนปุ่ทุทะลุทะลาย¹⁵³

นิราศพระประธม เป็นนิราศรักคำโคลง นำเรื่องด้วยร่ายสุภาพสั้นๆ และแต่งเป็น
โคลงสี่สุภาพจำนวน 215 บท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อ
พ.ศ.2377 ในคราวเสด็จไปทรงนมัสการพระประธม (พระปฐมเจดีย์) และพระประโทน กวีทรงเดินทาง
ทางเรือออกจากสะพานมอญ ไปถึงหัวขะโกลแล้วขึ้นบกเดินทางต่อไป นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศเรื่องเอก
อีกเรื่องหนึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยสำนวนโวหารที่ไพเราะและทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์
สังคม ซึ่งกวีบรรยายและพรรณนาไว้ทั้งภูมิศาสตร์ ตำนานสถานที่ และวิถีชีวิตผู้คน แทรกแสดงข้อคิด
ที่มีคุณค่า กวีได้บรรยายและพรรณนาเรือในวิถีชีวิต และเชื่อมโยงกับความถวิลหานางผู้เป็นที่รัก เช่น

¹⁴⁹ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง** (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513), หน้า 243.

¹⁵⁰ เป็นบุตรบุญธรรมและเป็นศิษย์ของสุนทรภู์

¹⁵¹ เชิงเลน ปากคลองโอง่าง.

¹⁵² **นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 3.

¹⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15 - 16.

46. เห็นเรือคิดแม่เมื่อ	เรือเก่ง
เยี่ยมรีบเรือตามแล้ง	ภักตร์น้อง
เนตรสบเนตรเรือมเขม็ง	เนตรนุช หลบนา
ศรสวาด์เนตรน้องต้อง	แทบสิ้นสมปรีดี ¹⁵⁴

นิราศสุพรรณ เป็นนิราศคำกลอนเรื่องเอกอีกเรื่องหนึ่งของนายมี (หมื่นพรหมสมพัตสร) ความยาว 273 บท จบด้วยโคลงกระทู้ 1 บท บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง กวีแต่งนิราศเรื่องนี้เมื่อพ.ศ. 2387 คราวเดินทางทางเรือจากกรุงเทพฯ เพื่อไปเก็บอากาศที่เมืองสุพรรณบุรี เนื้อหาเด่นด้วยการบรรยายและพรรณนาการเดินทาง สถานที่ วิถีชีวิตผู้คน แทรกแสดงทัศนะและข้อคิดที่เป็นคติ และแทบไม่มีบทพรรณนาถึงนางเลย แต่กวีมักกล่าวถึงปัญหาหลากหลายในการเดินทางทางเรือ เช่น ปัญหาเกิดจากคนแจวเรือ ซึ่งเป็นชาวจีนที่กวีจ้างมาแจวเรือให้ พายเรือไม่ดี ปัญหามีเรือแพแออัดยัดเยียดกันเป็นจำนวนมากอยู่ในลำคลอง เกิดการเบียดเสียดกระทบกระทั่งกัน แสดงให้เห็นว่าเรือเป็นพาหนะที่มีความสำคัญ นอกจากนี้กวียังได้พรรณนาชมเรือเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์อีกด้วย เช่น

ปีมะโรงขอศกวิตกครัน	นิราศร้างห่างไกลใจกระสัน
ด้วยได้นามตามพระราชสีห์	ไปสุพรรณพาราเรียกอากร
เมื่อวันออกนาวาสีลาจร	ตั้งเป็นที่หมื่นพรหมสมพัตสร
เห็นเรือแพแลตลอดตลาดน้ำ	ให้อาวรณ์ห่วงหวาดอนาถทรง
สารพันสินค้าผ้าแพรดวง	อยู่ประจำแน่นเนื่องทั้งเมืองหลวง
มีเครื่องแก้วเครื่องทองของต่าง ๆ	ทั้งหอมดม่วงเหลียนหลินและเงินเจา
ที่หน้าแพแม่น้ำล้นสำเภา	มาตั้งวางเรียงรายจะขายเขา
บรรทุกของเมืองไทยไปต่าง ๆ	เห็นปลายเสาธงจิวปลิวปลาบตา
ทั้งเอ็นหนังลูกกระเบาเขานอง	ไม้แดงฝางสารพัดแกลั้งจัดหา
แลเห็นลำกำปั่นสำคัญคิด	เอาไปค้าเมืองจีนกินกำไร
พิเคราะห์ดูรู้แท้แน่ในใจ	ว่าอังกฤษแขกชวามาแต่ไหน
สง่างามนามเทพโกสินทร์	กำปั่นไทยทอดประทับสำหรับเมือง
	คู่บูรินทร์แลงามอร่ามเหลือ

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.

จินตาดวงรัตนางาเมือง

ย่อมลือเลื่องไปกระทั่งถึงลังกา¹⁵⁵

นิราศทวาราวดี ของมหาฤกษ์ หรือหลวงจักรปาณี เป็นนิราศคำกลอน ความยาว 310 บท กวีเดินทางทางเรือออกจากคลองหน้าบ้าน เพื่อไปรับป่าที่กรุงเก่า นิราศเรื่องนี้ เน้นการรำพึงรำพันและการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตตนเอง สถานที่ บุคคลที่เกี่ยวข้อง และสังคม แทรกการให้คติข้อคิด และการครวญถึงนาง กวีได้ใช้เรือเปรียบเทียบเชื่อมโยงแสดงความรักและความทุกข์ที่ต้องจากนางที่รัก เช่น

ถึงภาชีตีฆ้องร้องเอิกเกริก	จะคอยเบิกของไปเข้าวังหลวง
ที่ทุกขโศกโรครักเหลือตักดวง	อยู่ในทรวงพีจะเพิกไม่เบิกเลย
ทั้งด่านดักกักเรือไว้เหลือแหล่	เขาแล ๆ ดูเราแล้วเขาเฉย
เหมือนจะรู้ใจว่าไม่สเบย	ไ้ออกเอยอายจิตอนิจจา ฯ ¹⁵⁶

โคลงนิราศตลาดเกียบ แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพไม่ร้อยสัมผัสระหว่างบท เดิมเชื่อกันว่าผู้แต่งนิราศเรื่องนี้คือ พระเทพโมลี (กลิน) กวีในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ยังไม่มีความ ยืนยันได้แน่ชัด¹⁵⁷ นิราศเรื่องนี้บางส่วนขาดหายไป คงเหลืออยู่เพียง 93 บทเท่านั้น กวีกล่าวถึง การเดินทางทางเรือ พรรณนาเชื่อมโยงสถานที่กับการครวญถึงนางตามขนบนิราศ ตลอดจน ชี้ให้เห็นทุกข์ของความรัก และวิถีแห่งการพ้นทุกข์ ซึ่งใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเด่น เช่น

2. ชื่นใจจากท่าค้ำ	เรือถอย
สั่งท่าราเรือลอย	ทำนอง
ท่าจูงท่านางคอย	ฟังข่าว
ท่ากัซ่านคำพร้อง	พรั้าซ้ำใจทวิ ฯ ¹⁵⁸

นิราศหลวงนา หรือ **โคลงนิราศหลวงนา** ของ หลวงนา เป็นโคลงสี่สุภาพมี 41 บท สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่แต่งค้างไว้ยังไม่จบ ต้นฉบับบางบทขาดหายไป

¹⁵⁵ หมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี), **นิราศสุพรรณ** (พระนคร : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 3.

¹⁵⁶ **นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ**, หน้า 10.

¹⁵⁷ ส. พลายน้อยสันนิษฐานว่ากวีผู้แต่งเรื่องนี้ น่าจะไม่ใช่พระเทพโมลี (กลิน) โดยพิจารณาจากเนื้อเรื่องและสำนวน การประพันธ์

¹⁵⁸ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง**, หน้า 166.

สมบูรณ นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศรักที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดีเรื่องหนึ่ง กวีกล่าวถึงการเดินทางไป เพนียดคล้องช้างที่อยุธยา และได้พรรณนาการเคลื่อนไหวของเรือเชื่อมโยงกับความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อนางตามขนบนิราศ เช่น

7.ลงสู่แนวเศวต	หวิวจ
สทีกสทั้นหญไทย	วากหวิ้น
เรือลอยเลื่อนลำไกล	กลอยสวาท
ดังฤดีพีดั้น	เต็จร้างเรียมจร ¹⁵⁹

2.4.4 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ.2394 - พ.ศ. 2468)

กวีผู้แต่งนิราศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบันนิยมแต่งนิราศเพื่อบันทึกและถ่ายทอดเหตุการณ์และประสบการณ์สำคัญที่กวีได้ประสบเก็บไว้เป็นความทรงจำ เช่น ความเป็นไปในชีวิตกวี การพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งที่รัก รวมทั้งมุ่งแสดงทัศนะข้อคิดอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของชีวิต สิ่งแวดล้อมและสังคมนั้น กวีอาจเดินทางไป ณ ที่ใดที่หนึ่งจริง ๆ หรือสมมุติว่าเดินทางไป หรืออาจเดินทางไปในความคิด จำพึงไปในจินตนาการก็ได้ ดังที่พระยาอรรณทศไตรโสภณ (สว่าง จุลวิฑูร) กวีผู้แต่ง **นิราศน้ำท่วม** เมื่อ พ.ศ.2485 ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการแต่งนิราศไว้ในโคลงส่งท้ายไว้อย่างน่าสนใจ ความตอนหนึ่งว่า

เรื่องนิราศปราชญ์ยอมไ้	ออกครวญ
เทียมถิ่นถวิลกำศรวล	สอดเคล้า
คลาดรักหักรัญจวน	ใจจ้อ ละออแม่
ฟังสนิทคิดชวนเร้า	เร่งเกือกามกล
แต่ยบลแนวซ่าแต่ง	ตามรอย น้ำเอย
ไซ้พรากจากนุชถอย	เถอัยัง
มีข่าวกล่าวดีพลอย	พริ้วต่อ น้ำแฮ
เทียบถิ่นก็เทียบตั้ง	ต่อชื่อน้ำไหล

ฯลฯ

¹⁵⁹ พ. ฦ ประมวลมารค, ผู้ตรวจสอบ ข้าราชการใหม่ และเขียนเพิ่มเติม, **นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย** (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513), หน้า 238.

เพื่อไว้ให้ผู้อยู่	ยังหลัง
ทราบเรื่องราวกล่าวดัง	ดูจันนั้น
หากผลเกิดดลหวัง	เธอมุ่ง มาदनอ
อุทิศกุศลส่งกัน	เกลื่อนล้นภัยผอง แม่เทอญฯ ¹⁶⁰

การเขียนนิราศในสมัยนี้มีลักษณะต่างไปจากเดิมทั้งในด้าน จุดมุ่งหมาย แนวการเขียน ขนาด และได้รับการสนใจจากผู้อ่านไม่แพ้นิราศแบบเก่า เพราะผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับความแปลกใหม่ของสถานที่ วิถีชีวิต และสังคมที่ผู้แต่งได้ผ่านไปพบเห็นเป็นอรรถรส แทนการคร่ำครวญของผู้แต่ง เช่น **นิราศลอนดอน** ซึ่งมุ่งแสดงเส้นทางเดินทางประกอบกับการแทรกทัศนะของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างสมจริง มากกว่าจะแสดงอารมณ์สะท้อนใจของตนที่มีต่อนางอันเป็นที่รัก ดังนิราศในอดีต นิราศในช่วงนี้จึงมีลักษณะเป็นการพรรณนาเส้นทางเดินทางของกวีมากกว่าการเขียนแสดงความในใจ นิราศการเดินทางที่มุ่งบันทึกการเดินทางท่องเที่ยว จึงมีขนาดยาวมากขึ้น

2.4.4.1 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2411 รวม 17 ปี)

นิราศเขาคอกไอยรา¹⁶¹ เป็นนิราศคำกลอน แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ.2399¹⁶² มีต้นฉบับเหลืออยู่เพียง 265 บท กวีไม่ได้บอกนาม แต่ได้บอกวัตถุประสงค์ในการแต่งไว้ในบทแรกว่าแต่งถวายและเพื่อสืบบงศ์กวี แล้วพรรณนายอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทที่ 2 – 4 และเริ่มเรื่องนิราศในบทที่ 5 กวีได้ตามเสด็จรับใช้ใกล้ชิดไปในเรือพระที่นั่งรอง ซึ่งเป็นเรือที่เป็นห้องเสวยและห้องบรรทม นิราศเรื่องนี้บรรยายและพรรณนากระบวนเสด็จโดยชลมารคของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อไปเขาคอกไอยราไว้อย่างละเอียด กวีบรรยายการเดินทาง ผู้คน สิ่งที่พบเห็นอย่างให้ภาพ พร้อมแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์เรื่องต่าง ๆ ทั้งได้แทรกบทครวญถึงนางเป็นระยะตามขนบนิราศ กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างน่าสนใจหลายบท ทั้งในการพรรณนาให้รายละเอียดของกระบวนเรือและการเปรียบเทียบแสดงทัศนะ เช่น

¹⁶⁰ พระยาอรรถศาสตร์โสภณ, บทประพันธ์นิราศน้ำท่วม กับ ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและอื่น ๆ, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิธ) วันที่ 12 กรกฎาคม 2501 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2501), หน้า 69-70.

¹⁶¹ โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ปริวรรต และพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.2543

¹⁶² วาสนา นามพงศ์ และภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ สันนิษฐานไว้ใน **นิราศเวียงจันทน์ นิราศเขาคอกไอยรา นิราศบางยี่ขัน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์** โดยพิจารณาจากเนื้อความในกลอนบทที่ 25 ที่กล่าวถึงวันเวลาในการเดินทางว่า “วันพฤหัสบดีขึ้นสี่ค่ำ ปีมะโรงอัฐศก” ซึ่งตรงกับ พ.ศ.2399

102. กระบวนหลวงลงย่านเข้าด้านเกร็ด

คราวเสด็จเห็นร้านขุนด่านปิด

เคยตีฆ้องร้องเรียกเรือเป็นนิจ

จนลูกค้าระอาอดินหาใจ

103. ถ้าเรืออื่นขึ้นล่องแล้วต้องแวะ

เฝ้าไค้แคะขู่คั่นเอาจนได้

มีน้อยนิดติดมือถือเอาไป

ช่างทำราวเจ้าหัวใจชาวเรือจร¹⁶³

นิราศลอนดอน ของหม่อมราชวงศ์ทัช (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร) แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2400 ครั้งเดินทางร่วมไปในคณะราชทูตไทยเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษใน สมัยรัชกาลที่ 4 นิราศเรื่องนี้มีเนื้อหาเน้นการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ที่กวีได้ประสบ กวีบรรยาย และพรรณนาเรื่องราวการเดินทางตั้งแต่ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ จนเดินทางกลับ ตามลำดับ เวลาและเหตุการณ์อย่างให้ภาพ แทรกการครวญถึงนางตามชนบทนิราศ กวีสรรคำมาบรรยาย และพรรณนาการเดินทางทางเรือไปในทะเลอย่างให้จินตภาพและสร้างอารมณ์สะเทือนใจ ด้วยการอุปมาอุปไมยให้เรือแสดงกริยาอาการเช่นเดียวกับคน เชื่อมโยงกับกริยาอาการอารมณ์ ความรู้สึกของกวีอย่างสอดคล้องกัน เช่น

ไปแวนนอกออกกลิ้งนี่กอนาถ

ลูกคลื่นใหญ่ดังจะทับให้อับปาง

ถึงยามกินก็ได้ยากลำบากครบ

ถั่วยั่วแก้วตกโต๊ะแตกแหลกกระจาย

ยามไสยาสน์ขาดสุขทุกข์สะท่อน

ศิระชะพลัดจากหมอนถอนอุทัย

กำปั่นพาดพินระลอกกระฉอกผาง

แทบวายวางชีวันอันตราย

คลื่นกระทบเรือโคลงจวนโงงหาย

ของทั้งหลายล้มคว่ำคะมำไป

เรือขย่นตัวเขยื้อนเลื่อนไถล

มิใคร่ได้นิทราอุราวี¹⁶⁴

¹⁶³ พรศิริ นาควัชร และวาสนา นามพงศ์, (ปริวรรต), **นิราศเขาคอกไอยรา** (ม.ป.ท. : โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543), หน้า 15.

¹⁶⁴ หม่อมราชวงศ์ทัช, (ม.ร.ว. กระจ่าง อิศรางกูร), **นิราศลอนดอน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2524), หน้า 15.

ในนิราศลอนดอน กวียังได้บรรยายประเพณีทางการทูต คือพิธีอัญเชิญพระราชสาส์น กวีบรรยายให้ภาพอย่างละเอียดเป็นขั้นตอน พรรณนาความสง่างามของกระบวนโดยเฉพาะเน้นพรรณนาเรือพระที่นั่งชลพิमानซึ่งใช้เป็นเรืออัญเชิญพระราชสาส์นอันประดับประดาด้วยเครื่องสูงอันเป็นสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ พร้อมกระบวนเรือร่วมแห่แหนจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีคณะทูตนั่งเรือสำปั้นเก๋งพายขนานกันมา กวีพรรณนาชมเรือพระที่นั่งและกระบวนแห่อันงดงามพร้อมแสดงนัยการเทิดพระเกียรติ ความเป็นมาว่า

ให้เคลื่อนพระยานมาศราชสาส์น	ประโคมขานสังข์แตรแซ่สนั่น
อภิรมชุมสายดูพรายพรรณ	ทานตะวันบัดโบกระบายลม
ลงมาถึงท่าพระหยุดประทับ	ก็คังคับเรือเรียงเสียงขรม
เป็นสง่างามกระบวนควรจะชม	ทุกสิ่งสมสารพัดไม่ขาดตา
ที่นั่งชลพิमानชัยวิไลล้ำ	ปิดทองคำเพชรพรายลายเลขา
ใส่ลิขิตศิเรศเศศประชา	พร้อมนาวาแห่แหนออกแน่นธรา
พวกทูตานุทูตนั้นสำปั้นเก๋ง	ก็แซ่แข่งพายแข่งแข่งขนาน ¹⁶⁵

นิราศเกาะแก้วกาลกัตตา เป็นนิราศคำกลอนขนาดยาวที่แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2402 โดยมุ่งบันทึกเหตุการณ์การเดินทางของกวีที่เดินทางทางเรือเพื่อไปราชการต่างแดน กวีได้แต่งกลอนหัวเดียวแทรกในบางตอน และจบด้วยฉันท 6 บท ผู้แต่งคือพระราชสมภารดี (การเวก รัตนกุล) ข้าหลวงในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กวีได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เดินทางไปหาซื้อเพชรพลอย ณ เมืองกาลกัตตา ประเทศอินเดีย เมื่อพ.ศ. 2402 เดินทางไปในเรือกำปั่นใบและไปต่อเรือเมิร์กลไฟ ใช้เวลาเดินทางรวม 8 เดือน ได้เพชรเม็ดใหญ่ซึ่งปรากฏนามต่อมาว่า “พระมหาวิเชียรมณี มาถวายเป็นพระราชประสงค์”¹⁶⁶ ในนิราศเรื่องนี้กวีเดินทางด้วยเรือเป็นส่วนใหญ่ ดังปรากฏผ่านบทบรรยาย พรรณนา และความเปรียบเกี่ยวกับเรือจำนวนมาก นิราศเรื่องนี้ยังเด่นด้วยเนื้อหาเรื่องราวที่บันทึกไว้ ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตของคนไทยและต่างชาติในสมัยนั้นตามที่กวีได้พบเห็น เช่น บันทึกเรื่องโจรสลัดไว้ว่า

กำปั่นไฟถ้าไปปะเรือสลัด	เอาขอซัดสับลากด้วยโทษา
จับสลัดมัดใส่ในนาวา	เก็บสาตราข้าวของที่ต้องการ

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

¹⁶⁶ พระราชสมภารดี, (การเวก รัตนกุล), **กลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, แฉกในการปลงศพนางเป็ลียน โอสถานนท์ เมื่อปีวอก พ.ศ.2463 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า ก-ข.

แล้วเอาไฟใส่เผาเสียกลางสมุท
แต่ตัวใจจับไปไว้ใช้งาน

ให้สิ้นสุดสัจใจที่ห้าวหาญ
จำประจันส่งไปให้ไกลเมือง¹⁶⁷

นิราศกรุงเก่า หรือ โคลงนิราศกรุงเก่า มหาฤกษ์ (หลวงจักรปาณี) แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 243 บท ในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประพาสกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เมื่อ พ.ศ.2403 โดยทางเรือออกจากคลองหลอดถึงท่าพระราชวังจันทร์เกษม นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศรักที่แต่งได้ดีเรื่องหนึ่ง กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่น ยังสืบขนบการประพันธ์นิราศคำโคลงในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น การอ้างถึงตำนานสถานที่เกี่ยวกับเรือ การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือแสดงความรักความทุกข์ นอกจากนี้กวียังแทรกแสดงข้อคิดเกี่ยวกับชีวิตและพุทธธรรมไว้ด้วย ดังตัวอย่างการใช้เรือในการบรรยายบทอัศจรรย์

ปะโคกเป็นโขดแห่ง	หาดเหิน
ดูแคบเขินคับเขิน	ชัคน้ำ
เรียมลงถ่อไกลเดิน	เดาตะ ไปเอย
พอสบร่องเรียมช้า	ส่งท้ายเรือโคลง ฯ ¹⁶⁸

นิราศเมืองนครศรีธรรมราชคำฉันท์ พระนิพนธ์กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายทะเลตะวันตกโดยทางชลมารคใน พ.ศ. 2403 ประทับเรือรบกลไฟอาสวดีรส นิราศเรื่องนี้นอกจากจะทรงครวญถึงนางเชื่อมโยงกับสถานที่แล้ว ยังทรงเล่าตำนานสถานที่ ทั้งพรรณนาชมเรือและบ้านเมือง โดยเฉพาะมีบทที่ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือเด่นหลายบทในสวนเนื้อหาของนิราศดังกล่าวมา เช่น

ดลคลองตลาดทัศนนาง	นิกรต่างประเวศคอน
เรือเร่ละเพพลสลอน	บมิหน้าจะเหลือบแล ¹⁶⁹

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

¹⁶⁸ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง**, หน้า 355.

¹⁶⁹ กรมศิลปากร, **พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม 2**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 127.

นิราศพระปฐม ของหลวงจักรปาณี หรือมหาฤกษ์ เป็นนิราศรักคำกลอน ความยาว 291 บท กวีบรรยายและพรรณนาการเดินทางทางเรือ เพื่อไปนมัสการพระปฐมคือ พระปฐมเจดีย์ ตลอดจนวิถีชีวิตผู้คนและสิ่งแวดล้อม แทรกการเล่าประวัติชีวิต และให้คติข้อคิด สลับกับการครวญถึงความรักและความทุกข์ กวีเปรียบเทียบการเดินทางของตนว่าเป็นเรือรักที่ บรรทุกความโศกมาเต็มท้องเรือ ในตอนท้ายบทนิราศก็ได้กล่าวเตือนสติผู้อ่านนิราศว่าอย่าได้ ลุ่มหลงในความรัก แต่ให้เพียงอ่านเอาสนุก และมุ่งหน้าปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน ใน**นิราศพระ ปฐม**ปรากฏการบรรยายและพรรณนาถึงเรือ รวมทั้งการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรืออย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะได้สะท้อนภาพเรือในวิถีชีวิตไว้เป็นจำนวนมาก เช่น

ดูชาวแพแห่ซ่องชนของชาย	ที่เรือพายขึ้นล่องนั้นของสวน
ทั้งเรือทูนเรือทอดจอดเป็นพรวน	ตลาดล่วนจ้านจัดออกอัดแอ
ทั้งสองแถวแจวไปมิใคร่ตลอด	ต้องเลี้ยวลอดหลีกลัดฉวัดแฉว
ทั้งไทจีนฝรั่งแขกแปลก ๆ แล	พวกชาวแพสารพันจะบรรจง ¹⁷⁰

2.4.4.2 เรือในนิราศสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411 - พ.ศ.2453 รวม 42 ปี)

นิราศที่แต่งในสมัยนี้ กวีมักมิได้มุ่งเพียงการแสดงความเอาใจใส่ในสิ่งต่างๆ ที่ พบเห็นเท่านั้น แต่นิยมวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นด้วย เช่น **นิราศหนองคาย** ของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี(นายทิม สุขยางค์) นอกจากนี้กวีบางคนได้ใช้นิราศเป็นสื่อแสดงทัศนะ ของตนต่อเรื่องต่าง ๆ ในสังคม มีกลวิธีการแต่ง และมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายยิ่งขึ้น แต่ ลักษณะความเป็นนิราศยังคงอยู่ คือการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนที่ หรือเดินทาง เช่นเดียวกับขนบการ ครวญที่ยังคงอยู่ แต่ขยายกว้างออกนอกเหนือจากการครวญถึงนาง ในที่นี้จะนำมากล่าวถึง เฉพาะนิราศที่เลือกมาศึกษา คือนิราศที่ปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ดังนี้

โคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี หรือโคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี (นาก) ไปตามเสด็จเมืองกาญจนบุรี หรือโคลงนิราศกาญจนบุรี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.2416 เป็นทำนองจดหมายเหตุระยะทาง เสด็จพระราชดำเนินไปในครั้งนั้น โดยทรงสมมุติว่าผู้แต่งเป็นสตรีคือท้าวสุภักดีการภักดี แต่ทรง แทรกการครวญถึงนางตามขนบนิราศไว้ การดำเนินความเป็นไปตามโครงสร้างของนิราศคำโคลง

¹⁷⁰ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 9 - 10.

เริ่มด้วยการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ชมบ้านเมืองว่าเจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความสุข มีการค้าขายกับนานาประเทศ เริ่มต้นด้วยร้อย เป็นบทประณามพจน์ มีโคลง 124 บท โคลง 2 บท ท้ายทรงกล่าวออกตัวว่ามีงานมากทำให้ไม่มีเวลาและเหน็ดเหนื่อย มิฉะนั้นก็อาจแต่งเรื่องโดยพิสดารและคิดคำขึ้นสู้ “คำเก่า” คือนิราศที่มีมาในอดีตได้ บทที่ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรื่องมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นการแสดงความรัก ความทุกข์ และแสดงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เช่น กวีให้ภาพเรื่องจำนวนมากหลากหลายขนาดเป็นสัญลักษณ์แสดงความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจการพาณิชย์

นานาประเทศค้า	ของขาย
แพตีกสินค้าราย	เนื่องแห่นัน
สถลมารคสะอาดทราย	รอยเรียบ
เรือเล็กเรือไฟแห่นัน	ฝายน้าอึ้งอล ¹⁷¹

นิราศหนองคาย เป็นนิราศคำกลอน ผลงานของหลวงพัฒนาพงษ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)¹⁷² แต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2418 เพื่อบันทึกเหตุการณ์และการเดินทางที่เกิดขึ้นในการเดินทางไปราชการสงครามที่เมืองหนองคาย กวีบรรยายและพรรณานารายละเอียดการเดินทางตั้งแต่การประกอบพิธีกรรมเพื่อความป็นสวัสดิมงคล การเคลื่อนทัพออกเดินทางทางเรืออย่างเอิกเกริก ในเนื้อเรื่องเน้นการรำพันแสดงความยากลำบากของกองทัพ บันทึกสภาพชีวิตชาวบ้าน แสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และทัศนะเชิงวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ ยังมีการครวญถึงนางที่รักตามขนบนิราศ นิราศเรื่องนี้เรียกได้ว่าเป็นวรรณคดีการเมือง เพราะมุ่งแต่งขึ้นเพื่อร้องทุกข์แสดงความอยุติธรรมที่ทางฝ่ายตนได้รับ เช่น

สมเด็จพระนขานไชยบอกได้ฤกษ์	แล้วให้เบิกช่องชัยได้ดี
ก็ให้ร้องเอาชัยปราบไพร	ท่านแม่ทัพจรลีลงเรือพลัน
ฝัฟายพลให้ร้องก้องสะเทือน	เสร็จคลาเคลื่อนกองทัพดูคับขัน
เรือกระบวนสวนแข่งพายแย่งกัน	เสียงสนั่นเป็นระลอกกระดกชล ¹⁷³

¹⁷¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *โคลงนิราศกาญจนบุรี* (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.), หน้า 2.

¹⁷² ครั้งยังเป็น ขุนพิพิธภักดี ทนายติดตามเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ไปราชการทัพปราบฮ่อ ที่ก่อความไม่สงบที่เมืองเวียงจันทน์.

¹⁷³ หลวงพัฒนาพงษ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), *นิราศหนองคาย*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสมพัฒน์ สุขยางค์ วันที่ 8 เมษายน พุทธศักราช 2515 ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส (พระนคร: ดาวศิลป์การพิมพ์, 2515), หน้า 4.

นิราศยี่สาร เป็นนิราศคำกลอนที่ ก.ศ.ร. กุหลาบ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2422 เพื่อบันทึกการเดินทางทางเรือไปนมัสการพระพุทธรูปและปูชนียสถานทางพระพุทธศาสนาที่ตำบลยี่สาร แขวงสมุทรสงคราม นิราศเรื่องนี้ปรากฏการกล่าวถึงเรือเป็นจำนวนมาก ทั้งในวิถีการดำเนินชีวิตประวัติศาสตร์ และความเปรียบเรือกับการดำเนินชีวิตทั้งได้แทรกแสดงข้อคิด นอกจากนี้ยังปรากฏการครวญถึงนางตามชนบทนิราศอยู่บ้าง เช่น

เรือทวนน้ำดูยี่คำยี่เย็นอก	น้ำค้างตกเยือกจิตรคิดห้วงหลัง
เอามือก่ายหน้านอนอ่อนนกำลั้ง	แทบจะคลั่งคิดถึงหุ่นงูในใจ ¹⁷⁴

นิราศเมืองหลวงพระบาง เป็นนิราศคำกลอน งานประพันธ์ของร้อยเอกหลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) กวีแต่งบทแรกและบทสุดท้ายด้วยโคลงสี่สุภาพอย่างละ 1 บท กวีแต่งนิราศเรื่องนี้โดยมุ่งบันทึกการเดินทาง ครั้งไปในราชการทัพที่มีเจมส์ไวยวรนาก¹⁷⁵ เป็นแม่ทัพยกไปปราบฮ่อที่เมืองหลวงพระบางเมื่อ พ.ศ.2428 ในนิราศเรื่องนี้มีการบรรยายพรรณนาถึงเรือและการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือจำนวนมาก สัมพันธ์กับการเดินทาง สังคม ความคิด ความเชื่อรวมทั้งมีการเชื่อมโยงเรือกับการครวญถึงนางที่รักตามชนบทนิราศไว้ด้วย เช่น

ถึงตัวไกลใจยังกล่อมถนอมพักตร์	ภิรมย์รักร้อนใจเป็นใหญ่หลวง
เรือยิ่งไกลใจยิ่งกลุ่มถึงพุ่มพวง	รักจะดวงเห็นจะโตกว่าโลกา ¹⁷⁶

นิราศเขาลูกช้าง เป็นนิราศคำกลอน งานประพันธ์ของนายต่วนซึ่งแต่งขึ้นครั้งเดินทางติดตามเจ้านายคือพระยาเพชรพิไสยศรีสวัสดิ์ (เทียน บุนนาค) ซึ่งมีหน้าที่ดูแลเตรียมการและรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะเสด็จเมืองเพชรบุรีและประพาสนมัสการพระพุทธรูปที่เขาลูกช้างเมื่อพ.ศ. 2429 ในกาครั้งนี้นายต่วนทำหน้าที่นายกองคุมเลกทำทางและการตั้งพลับพลา นิราศเรื่องนี้แม้กวีเดินทางทางบก แต่ได้ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือหลายแห่ง อาทิ ใช้แสดงคติธรรมทางพระพุทธศาสนา และใช้แสดงความรัก เช่น “อันความรักแม้จะใส่ลงในรถ เห็นไม่หมดบรรทุกเรือก็เหลือล้า”¹⁷⁷

¹⁷⁴ ก.ศ.ร. กุหลาบ, **นิราศยี่สาร** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543), หน้า 49.

¹⁷⁵ ต่อมาได้เป็น จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

¹⁷⁶ กรมศิลปากร, **นิราศเมืองหลวงพระบาง และ รายงานปราบเงี้ยว**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2548), หน้า 82.

¹⁷⁷ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณาธิการ, **ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี**, หน้า 62.

นิราศตั้งเกีย กวีผู้แต่งคือนายแวว (ต่อมาได้เป็นหลวงนรเนติบัญญัติ) แต่งเมื่อรับราชการกระทรวงต่างประเทศ กวีเป็นเลขานุการสำหรับจดหมายเหตุ ได้เดินทางไปในคณะข้าหลวงไทยซึ่งเดินทางไปกับกองทัพฝรั่งเศส ซึ่งจะไปปราบฮ่อ ณ เมืองตั้งเกีย เมื่อ พ.ศ. 2430 นิราศเรื่องนี้มีเนื้อหาเน้นการบันทึกเหตุการณ์การเดินทางอย่างละเอียด และมีการพรรณนาแสดงความรักแทรกอยู่บ้างตามขนบนิราศเท่านั้น เช่น

ท่านทั้งหลายสบายอยู่มีผู้ส่ง	เวลาลงกำปั่นวันยังค่ำ
ได้ยลนุชบุตรหลานออกพล่านล้า	ยังส่งข้าสุขเกษมอิมเอมใจ
แต่ตัวเรากับสหายนายบรรหาร	ไม่พบพานเยาวมิตรพิสมัย
ทั้งสองคนทนะกำช้าอาลัย	ถอนฤทัยทุกข์เหลืออยู่เรือเมล์
นิจจาเอ๋ยเคยอุ่นแม่หนุนเนื้อ	ไม่รู้เบื่อชมขวัญมาหันเห
จะเปล่าเปลี่ยวเที่ยวไปในทะเล	สุดคะเนที่จะนับวันกลับมา
เป็นเวรกรรมจําร้างให้ห่างน้อง	เคยร่วมห้องสรวลเสอยู่เคหา
ยิ่งรำลึกนึกคิดก็ติดตา	มาจําลาจําไกลอาลัยวรรณ
เรือสะท้านกว่านสมอยิ่งทอดลอย	สลบผอยอยู่บนฟูกเหมือนถูกศร
จนออกเรือเห็นอรระอานาวาจร	เป็นเส้นตอนภคินีเมื่อตรียาม
จึงจบหัตถ์ดีดวิตกอกอนาถ	บังคมบาทิบบดินทรี่ปันสยาม
จงคุ้มภัยไปเป็นสุขทั่วทุกนาม	ให้มีความพลสวัสดิ์พัฒนา
เรือกำปั่นชั้นจักรออกพักใหญ่	แสงอุทัยรุ่งรางสว่างหล้า
ถึงสมุทรเจดีย์มีสมญา	ไหววันทาขอพรเมื่อจรทาง ¹⁷⁸

นิราศบ้านแหลม แลนิทานมองหล้าย¹⁷⁹ เป็นนิราศคำกลอนผลงานประพันธ์ของนายพิน ไม่ระบุปีที่แต่ง แต่พิมพ์จำหน่ายครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2433 กวีใช้ชื่อ บ้านแหลม ซึ่ง

¹⁷⁸ นิราศตั้งเกีย ของ หลวงนรเนติบัญญัติ นิราศพระอภัยมณี และ นิราศอนุสาวรีย์สุนทรภู่ ของนายฉันท ขาววิไล (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 2.

¹⁷⁹ นิราศเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ต้นฉบับมา 2 ฉบับ ฉบับแรกรวมพิมพ์อยู่ในประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี ฉบับที่สองเป็นหนังสือเรื่อง นิราศบ้านแหลม แลนิทานมองหล้าย ตรวจสอบแล้วพบว่าเป็นสำนวนเดียวกัน ฉบับในประชุมนิราศเมืองเพชรบุรีใช้ชื่อว่า นิราศบ้านแหลม อักขรวิธีและการวางรูปแบบคำประพันธ์เป็นแบบปัจจุบัน ส่วนนิราศบ้านแหลม แลนิทานมองหล้าย อักขรวิธีเป็นแบบสมัยรัชกาลที่ 5 พิมพ์กลอนต่อเนื่องกันไป แต่ต้นฉบับสมบูรณ์ครบถ้วน จึงเลือกใช้ฉบับที่สมบูรณ์กว่า คือฉบับพิมพ์คราวแรก 2,000 ฉบับ เมื่อ รศ.109 (พ.ศ.2433)

เป็นสถานที่ต้นทางเป็นชื่อเรื่อง กวีเรียกนิราศของตนว่าเป็นนิราศรัก ดังกวีได้แสดงไว้ตอนเริ่มต้นหน้าแรกด้วยโคลงกระทู้ นิราศบ้านแหลม เพื่อแนะนำนิราศของตน ความว่า

นิ	ราศรักหักจิตให้	โหยหวน
ราศ	จากนุชฉวีนวล	เสน่ห์นี้
บ้าน	เคยเกิดกามกวน	กอดกก แก้วเฮย
แหลม	กว่าวนคูด้	ฤดีดินถวิลทวิ ¹⁸⁰

กวีได้แต่งนิทานประจำถิ่นเรื่อง “ม่องหล้าย” แทรกไว้ในนิราศ โดยมุ่งให้ช่วยสนับสนุนแก่นของนิราศรักที่เน้นแสดงให้เห็นทุกขโทษอันเกิดจากความมัวเมาในความรัก โยงถึงตัวกวีและชี้ข้อธรรม ตอนจบกวีอธิษฐานให้บรรลุนิพาน ความว่า “เดชะผลตนข้าอุตสาห์แสดง บำใจแห่งห้องกุศลช่วยตนภา ขอลวงลูโพธิรัตน์ อมตะ เปนยอดยิ่งอยากจะได้ตั้งใจหา แม้นว่า ยังเวียนวนทนทรมมา อยู่ในสาครห้วงสมุทรไทย...”¹⁸¹ นิราศเรื่องนี้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ เรือเด่น ทั้งที่เป็นความเปรียบเกี่ยวกับความรัก การบรรยายบทอัศจรรย์ และบทที่ให้คิดสอใจ เช่น

แต่ศึกสลดตัดจิตระกอคิดผู้	มาสิ้นรู้ด้วยศึกรักหักไม่หาย
ไ้เกิดมาท่านว่าถูกลูกผู้ชาย	เหมือนเรือกายหมายจะข้ามห้วงน้ำวาล ¹⁸²

นิราศไทรโยค พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2437 คราวเสด็จประพาสไทรโยค เมืองกาญจนบุรี เป็นนิราศคำโคลงขนาดยาว แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน 1441 บท ทรงบันทึกเหตุการณ์การเดินทางอย่างละเอียดเป็นรายวันตามลำดับเวลาและการเดินทาง ทั้งทรงแทรกข้อคิดรวมทั้งทัศนะทางสังคมไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะปรากฏการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรืออย่างหลากหลายที่ให้จินตภาพและให้คติอันมีคุณค่าในการดำเนินชีวิต เช่น การเดินเรือต้องระวัง “หลักตอ” เปรียบเทียบให้คิดว่าต้องไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต มิฉะนั้นจะประสบอันตรายเกิดความเสียหายแก่ตัวได้ ความว่า

¹⁸⁰ พิน, นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย. (กรุงเทพมหานคร : บางกอก ประสิทธิ์ การพิมพ์ ปี ค.ศ. 2433), หน้า 23.

¹⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112 - 113.

¹⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

31. วารีนองเนื่องขึ้น	สอสอ
แล บ เห็นหลักตอ	ผูกน้ำ
ยามขอตมาตรีครอ	ราตรวจ
ถึงบ่อพบตอขว้า	เนตรค้อนเหม็นโคลน ¹⁸³

ลิลิตพายัพ จัดเป็นวรรณคดีนิราศอีกเรื่องหนึ่งที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทลิลิต ดังที่ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา เรียกวรรณคดีเรื่องนี้ว่าเป็น “ลิลิตทำนองนิราศ”¹⁸⁴ วรรณคดีเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นขณะเสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลพายัพ ครั้งทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ เนื้อเรื่องมีลักษณะบันทึกการเดินทางรายวันรวมทั้งสิ่งที่ทรงพบเห็น และแทรกการรำพันตามแบบนิราศ ลิลิตนิราศเรื่องนี้มีบทพรรณนาและการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรืออย่างหลากหลาย แทรกการครวญถึงนางเชื่อมโยงกับเรือ และเด่นในกระบวนพรรณนาชมเรือ ดังตัวอย่าง

แลตระการนาเวศรั้ง	เรือกระบวน
งามธวัชตวัดยวน	ยั่วฟ้า
เรือไฟใช้จักรทวน	น้ำดุจ ลมพ้อ
จากพิษณุโลกไปช้า	แล่นขึ้นทางอุดร ฯ ¹⁸⁵

นิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ เป็นกลอนนิราศรักตามชนบ ผลงานของพระภิกษุชม อยู่วัดสุทัศน์เทพวราราม แต่งเมื่อ พ.ศ. 2450 ครั้งเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทที่วัดอัมรินทร์ กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือครวญถึงชีวิตที่ไร้ญาติมิตรและที่พึ่งพิงอย่างให้ภาพและสื่อความรู้สึกสะเทือนอารมณ์

¹⁸³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **นิราศไทรโยค**, หน้า 8.

¹⁸⁴ ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, **ศักดิ์ศรีวรรณกรรม** (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2517), หน้า 201.

¹⁸⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตพายัพ**, มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดบวรนิเวศ วันที่ 26 พฤษภาคม 2510 (ม.ม.ป. : 2545), หน้า 27.

เหนงำป๋นแล่นลัดตัดเฉลียง
นาวาแผ่นเล่นระลอกกระฉอกไป

พอเรือเคียงลูกคลื่นผืนไม้ไหว
นำหวั่นใจทั้งตั้งโคลงเคลงครัน¹⁸⁶

2.4.4.3 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453 - พ.ศ. 2468 รวม 15 ปี)

กาพย์เห่เรือ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2457 ครั้งเสด็จไปทอดพระเนตรการซ้อมรบของกองทัพเรือที่สัตหีบ พระราชทานสำหรับพิมพ์ในหนังสือสมุทรสาร กาพย์เห่เรือเรื่องนี้ทรงพรรณนาตามแบบนิราศ เมื่อเสด็จผ่านสถานที่ใดก็ทรงพรรณนาอย่างละเอียดจนถึงสัตหีบ เนื้อหาตามลำดับประกอบด้วยบทเห่ชมกระบวนเรือ เห่ชมพระนคร เห่ชมทางไปปากน้ำ เห่ชมปลา เห่ชมชายทะเล เห่ครวญ เห่ชมเครื่องว่าง เห่ครวญถึงหนังสือ เห่เรื่องนางสีดา เห่เรื่องพระร่วง เห่เรื่องซ้อมกระบวนเรือ และเห่ชวนเข้าราชนาวิสมาคม นอกจากนี้ ยังทรงใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรืออย่างหลากหลาย โดยเฉพาะในบทที่ทรงบรรยายหรือพรรณนาถึงเรือกระบวนและเรือรบที่เป็นกำลังสำคัญของกองทัพเรือ แทรกพระราชดำริเกี่ยวกับสังคมไว้อย่างน่าสนใจหลายบท โดยเฉพาะทรงมุ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของกองทัพเรือซึ่งเปรียบดังประตูบ้าน หากไม่รักษาให้ดีเข้าศึกย่อมรุกรานได้ง่าย ดังตัวอย่างใน *เห่เรือซ้อมกระบวนเรือ* ทรงเปรียบเทียบให้เห็นภาพว่าเรือรบที่มีอยู่ไม่มีศักยภาพพอในการต่อสู้ ความเป็นว่า

เรือเล็กเหมือนเด็กน้อย	ได้แต่คอยดูท่วงที
ต้องรอพอเหมาะดี	ผู้ใหญ่ผลอเหม่อจึงทำ
จะเข้าไปตรงตรง	คงต้องป็นครืนกระหน่ำ
ให้ตีมีหลายลำ	จำต้องมีพี่เลี้ยงไป
นาวีฝีเท้ารวดเร็ว	จึงจะกวาดไปทันได้
บัดนี้นาวีไทย	หาลำไหนไม่พอการ ¹⁸⁷

นิราศมหาวาริปีมะเส็ง ของนายเจริญ แต่งเป็นนิราศคำกลอน โดยมุ่งบันทึกเหตุการณ์คราวน้ำท่วมใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2460 ในสมัยรัชกาลที่ 6 นิราศเรื่องนี้เริ่มต้นด้วยการบอกปีที่เกิดเหตุการณ์แล้วกล่าวถึงการเกิดน้ำท่วมใหญ่ กวีเน้นย้ำคำว่านิราศตลอดทั้งเรื่อง เช่น “นิราศร้างห่างสุขต้องทุกข์ทับ” “นิราศร้างห่างบ้านร้านเคหา” “นิราศเรื่องเมืองไทยหนองใจเอ๋ย”

¹⁸⁶ นิราศพระบาทวักอัมรินทร์ วัดจักรวรรดิ (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2450), หน้า 13.

¹⁸⁷ ประชุมกาพย์เห่เรือ, หน้า 62 - 63.

กวีมุ่งบันทึกเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่และปัญหาความเดือดร้อนที่ประชาชนต้องประสบ ในภาวะเช่นนั้นเรื่องจึงเป็นพาหนะที่สำคัญและจำเป็นยิ่งในการดำเนินชีวิต กวีกล่าวถึงเรือหลากหลายชนิด ทั้งที่เป็นเรื่องจริง และใช้ในความเปรียบ เช่น กวีกล่าวว่าพระมหากษัตริย์และพระญาติวงศ์พร้อมอำมาตย์ข้าราชการบริพารรวมทั้งผู้มั่งมีได้ช่วยกันบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย เหตุการณ์ครั้งนี้กวีได้กล่าวเปรียบโดยใช้สำนวน *น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า*

เพราะจ้านจงจิตคิดสมเพช

ชาวนิเวศน์ที่ลำบากยากขยั้น

สมกับปราชญ์วาดเขียนคำรำพัน

ว่าเสือนั้นพึ่งปาดังวาที

ปากก็พึ่งพึ่งเสือที่เหลือร้าย

เรือกับพายพึ่งสายวาริศรี

นายพึ่งบ่าวเจ้าพึ่งข้าบรรดามี

ประชาชีพึ่งกษัตริย์กำจัดภัย¹⁸⁸

นิราศเรื่องนี้นอกจากจะมีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์สังคมแล้ว กวียังได้สอดแทรกคติธรรมอย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นความนิยมประการหนึ่งในการแต่งนิราศสมัยนั้น

นิราศชมตลาดสำเพ็ง เป็นนิราศคำกลอน ผู้แต่งคือนายบุศย์ ไม่ระบุว่าแต่งเมื่อใด แต่ได้มอบนิราศเรื่องนี้แก่อหพระสมุทแห่งชาติเมื่อ 2 พฤษภาคม 2464 นิราศเรื่องนี้กล่าวถึงการเดินทางชมตลาดสำเพ็ง กวีบันทึกสถานที่และสิ่งที่ได้พบเห็นพร้อมแทรกแสดงทัศนะที่น่าสนใจ จัดเป็นนิราศการเดินทาง แม้กวีไม่ได้เดินทางทางเรือ แต่ก็ได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือ ในการบรรยายบทอัศจรรย์ เพื่อว่ากล่าวเสียดสีสตรีที่มักมากในกามคุณว่า จึงได้มีความสัมพันธ์กับชายไม่เลือกหน้า กวีได้ใช้เรือหลากหลายชนิดหลายขนาด เช่น สำเภาเล็ก เรือใหญ่ ในการกล่าวแทนชายเหล่านั้น

2.4.5 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่7- ปัจจุบัน (พ.ศ. 2468 - พ.ศ. 2550)

ในสมัยนี้งานเขียนร้อยแก้วได้รับความนิยมสูงกว่าร้อยกรอง การเขียนนิราศเริ่มเปลี่ยนไปเป็นรูปแบบการเขียนร้อยแก้วด้วย เช่น **นิราศนครวัด** (พ.ศ. 2476) พระนิพนธ์สมเด็จพระ

¹⁸⁸ โสภทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม, **กรุงเทพฯ ในนิราศ** (กรุงเทพมหานคร : เรื่องศิลป์, 2521), หน้า 85 - 86.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนำเรื่องด้วยร้อยกรองเพียง 13 บท ต่อจากนั้นเป็นบันทึกการเดินทางท่องเที่ยวในเมืองเขมรซึ่งแต่งเป็นร้อยแก้วทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ผู้แต่งนิราศส่วนใหญ่ยังนิยมแต่งนิราศที่มีเนื้อหาเน้นบันทึกการเดินทาง หรือบันทึกเหตุการณ์ที่ แทรกการครวญถึงนางตามขนบนิราศ การแต่งนิราศการเดินทางท่องเที่ยว ได้รับความนิยมอย่างมาก กวีมุ่งบรรยายการเดินทางและเรื่องราวแปลกใหม่ที่ได้ประสบพบเห็นเป็นสำคัญ เช่น **นิราศเมืองไทยไปรอบโลก** ของดุสิตธานี **นิราศปราณบุรี** ของพลเรือตรี จวบ หงสกุล นิราศหลายเรื่องไม่มีการคร่ำครวญถึงคนรักเลย ในช่วงนี้ยังเกิดการแต่งนิราศที่อาศัยเค้าเรื่องจากวรรณคดี ที่เรียกกันว่า “**นิราศวรรณคดี**” และแต่งนิราศที่เป็นการบันทึกเรื่องราวในชีวิตของตน จึงอาจเรียกได้ว่าเป็น “**นิราศชีวิต**” กวีนิยมมุ่งแสดงคติข้อคิดทางพุทธธรรมอย่างโดดเด่น เห็นได้ชัดเจนในนิราศทุกเรื่องของนายฉันทน์ ขำวิไล รวมทั้งยังเกิดการแต่งนิราศสมัยใหม่ที่มุ่งแสดงทัศนะข้อคิดต่อชีวิตและสังคมโดยมีอังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นผู้สร้างงานอย่างโดดเด่น กวีกลุ่มหนึ่งนิยมแต่ง “**นิราศล้อ**” มีลักษณะการแต่งเลียนแบบ และการแทรกแสดงอารมณ์ขัน เช่น **นิราศสรวมรอย** ของนายโต๊ะ ฌ ท่าช้าง(พ.ณ ประมวลมารค) นอกจากนี้ยังมีนักประพันธ์ที่แต่งวรรณกรรมร้อยแก้วซึ่งนำขนบนิราศคือ ขนบการเดินทางและการครวญมาใช้ในการแต่ง และได้ตั้งชื่องานประพันธ์ของตนโดยใช้คำว่านิราศด้วย เช่น **นิราศดิบ** ของรงค์ วงษ์สวรรค์ มีลักษณะคล้ายบันทึกการเดินทางท่องเที่ยวและสอดแทรกความคิดความรู้สึก **นิราศลา**ของสุวรรณี สุคนธา ให้หญิงเป็นฝ่ายครวญก่อนเดินทางจากกัน แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง พร้อมได้สะท้อนสภาพสังคมและแสดงความคิดเห็น **นิราศโพนพิสัย** ของนันทนา วีระชน แต่งเป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาเชิงสร้างสรรค์ เล่าการใช้ชีวิตในอำเภอโพนพิสัยชั่วระยะเวลาหนึ่งของตัวเอกฝ่ายหญิง งานเขียนกลุ่มนี้แสดงให้เห็นทัศนะของนักเขียนที่มีต่อการแต่งนิราศ และเป็นการทดลองสร้างสิ่งแปลกใหม่ทางการประพันธ์ อย่างไรก็ตาม แม้งานเขียนกลุ่มนี้ตั้งชื่อว่านิราศ แต่ก็มีลักษณะเฉพาะของสารคดี เรื่องสั้นและนวนิยายอย่างชัดเจน กว่าความเป็นนิราศ

การศึกษาวรรณคดีนิราศดังกล่าวมา จะเห็นได้ว่าแม้วรรณคดีนิราศจะมีจำนวนมาก มีจุดมุ่งหมายและขอบเขตของเนื้อหากว้างขวางกว่าเดิม แต่การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือก็ได้ปรากฏเด่นในสายธารวรรณคดีนิราศมาโดยตลอด ดังตัวอย่างนิราศที่ได้กล่าวมาข้างต้น และนิราศจำนวนมากที่จะยกมาแสดงต่อไป

2.4.5.1 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468 – พ.ศ. 2477 รวม 9 ปี)

โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง¹⁸⁹ ของจางวางเอก พระยาบุรุษรัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) แต่งเป็นโคลงสุภาพ จำนวน 635 บท นอกจากนี้ ยังแทรกบทกลอนและบทสักรวมทั้ง บทขับร้องถวายพระพรประกอบด้วย กวีเดินทางทางรถไฟ ตามเสด็จพระวิมาดาเธอ กรมพระ สุธาสินีนาฏไปภาคเหนือ มณฑลพายัพ เมื่อพ.ศ. 2470 นิราศเรื่องนี้มีการเดินทางทั้งทางบกทาง น้ำ รวมทั้งการเดินทางล่องแก่ง กวีบันทึกเหตุการณ์การเดินทางตามที่ได้พบเห็น วิถีชีวิตผู้คน แทรกแสดงทัศนะข้อคิด รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับเรือของคนไทย ซึ่งเห็นได้จากการประกอบ พิธีกรรมทั้งทางไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์ ได้แก่ พิธีทำขวัญเรือ พิธีอัญเชิญบูชาแม่ย่านางเรือ รวมทั้งพิธีเจริญพระพุทธรูปเพื่อให้เกิดสิริมงคล นอกจากนี้กวีได้พรรณนาชมเรือไว้อย่าง น่าสนใจ ดังตัวอย่าง

(368) ปายสวดมนต์ที่ท้าย	เรือทรง สองเฮย
ที่นั่งของสององค์	เอกหล้า
งามแก่งเห็ดระหง	เนาสุข
พระสวดลาละห้ำ	เพื่อคุ้มภัยอันตราย

(395) ลิวลิวลอยล่องท่อง	ชลธิ
ชบวนแม่ปะจรี	จวบรีว
งามแจ่มตัดตบาศี	ขาวเด่น น้ำเฮย
เรียงแล่นจังกูดพลิว	หลีกเลี้ยวกระแสน้ำ ¹⁹⁰

นิราศสุโขทัย ของคุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์) ประพันธ์เมื่อ พ.ศ. 2473 เป็นกลอนนิราศขนาดยาว ขึ้นต้นตามขนบการประพันธ์นิราศคำกลอนด้วยวรรครับว่า “นิราศรักหักใจจำไกลบ้าน” และจบบทนิราศในวรรคสุดท้ายเมื่อสิ้นสุดการเดินทางด้วยคำว่า

¹⁸⁹ **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง** พิมพ์ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ (แม่น วสันตสิงห์) พ.ศ.2505 นิราศหลายบทในหนังสือปรากฏนามของพระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์และพระปฏิเวทย์วิเศษ ซึ่งได้ช่วยตรวจแก้ไขนิราศเรื่องนี้ตามคำขอของกวี

¹⁹⁰ จางวางเอก พระยาบุรุษรัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์), **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส พ.ศ.2505 (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 132, 140.

“เอย” ความว่า “เข้าขึ้นรถไฟพามาบ้านเอย” แม้กวีจะเริ่มบทนิราศว่า “นิราศรัก” แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาของนิราศทั้งหมดจะพบว่าเน้นบันทึกเหตุการณ์การเดินทางไปยังจังหวัดสุโขทัย แทรกการพรรณนาธรรมชาติตามขนบนิราศ การให้ความรู้เกี่ยวกับตำนานสถานที่ ประวัติศาสตร์สังคม และการแสดงทัศนะของกวีที่อยู่บนพื้นฐานความคิดและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นิราศเรื่องนี้กวีเดินทั้งทางบกและทางน้ำ กวีบรรยาย พรรณนา และใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือมุ่งให้ข้อคิดคติธรรมในการดำเนินชีวิตไว้อย่างน่าสนใจหลายตอน เช่น กวีบรรยายให้ภาพเรือกลไฟที่ตนเห็นลากจูงเรือข้าวเป็นขบวนยาวว่าแล่นขึ้นล่องในแม่น้ำเจ้าพระยา กวีกล่าวเชื่อมโยงให้คติข้อคิด ด้วยการเปรียบเทียบภาพ “เรือบรรทุกข้าว” ที่ตนเห็นกับชีวิตมนุษย์ที่ต้องเหนื่อยยากตรากตรำ เพราะเหตุที่มนุษย์ต้อง “กิน” จึงต้องกังวลดิ้นรนเร่าร้อนไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต

ถึงบางโพลี ๆ มีที่ไหนแน่	เห็นแต่แพปากคลองขายของข้าว
รถวิ่งข้ามสะพานปรือไม่รอเบา	ดูไม่เท่าไม้ท้าวของตัวคลอง
เลียบไถล้ทางข้างแม่น้ำเจ้าพระยา	เห็นนาวากลไฟแล่นไวว่อง
จูงเรือข้าวยาวยัดเป็นพืดมอ	บ้างขึ้นล่องขนสินค้าทั้งมาไป
ทางน้ำนั้นก็นั่งสบายไม่พายต่อ	ทางบกก็ไม่ต้องเดินเพลिनหรือไม่
ถ้าไม่ต้องกินอาหารประการใด	จะสำราญบานใจไปทุกคน
การเหนื่อยยากกรากกรำทำทั้งสิ้น	เพราะต้องกินเป็นเหตุประเภทผล
จะนั่งนอนร้อนเร่าเฝ้ากังวล	จนวายชนม์นั้นแหละสิ้นถวิลปอง ¹⁹¹

2.4.5.2 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477 – พ.ศ. 2489 รวม 12 ปี)

นิราศปากพ่อง ของหลวงประคองคดี(ประคอง) แต่งเมื่อ พ.ศ. 2482 เป็นนิราศที่กวีมุ่งบรรยายการเดินทางทั้งได้แทรกบทพรรณนาถึงนางที่รักตามขนบนิราศ ส่วนต้นของนิราศแต่งเป็นโคลง ตั้งแต่เริ่มต้นเดินทางทางเรือจากปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราชมาถึงจังหวัดพระนคร เรียกว่า **โคลงนิราศปากพ่อง** ส่วนการเดินทางกลับปากพ่องแต่งเป็นกลอน เรียกว่า **กลอนนิราศปากพ่อง** กวีบรรยายการเดินทางด้วยรถไฟจากจังหวัดพระนคร ไปลงเรือที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วเดินทางต่อไปถึงปากพ่อง ซึ่งกวีกล่าวถึงการแต่งนิราศเรื่องนี้ไว้ในคำนำของ

¹⁹¹ คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์), **อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์)**, พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์) 21 ตุลาคม 2500 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2500), หน้า 32.

หนังสือว่า “หนังสือเล่มเดียวมีนิราศปากพนังอยู่สองเรื่อง”¹⁹² กวีได้พรรณนาการเดินทางทางเรือ และเชื่อมโยงเปรียบเทียบเรือกับการความรักที่มีต่อนาง และอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ เช่น เปรียบเทียบความทุกข์หนักของตนกับเรือที่หนักอับเฉา

พายเรือผ่านด่านเจ้า	ภาชี
แลหลากเภทราวี	มากล้น
ทุกข์เรียมเทียบนาวี	หนักอับ เฉาฤ
เหลือที่จะถ่ายทัน	ทุกข์ให้เบาไฉน ¹⁹³

นิราศลพบุรี เป็นงานประพันธ์ของ สิริวิยาส ซึ่งเป็นนามปากกาของ อินทปัญญา หรือ พุทธทาสภิกขุ แต่งเป็นนิราศคำกลอน ความยาว 345 บท กวีเน้นบันทึกการเดินทางและมุ่งแสดงพุทธธรรมโดยตลอดเรื่อง กล่าวถึงการนิราศจากวัดไปลพบุรีของท่านพุทธทาส เมื่อ 15 เมษายน พ.ศ. 2484 กวีเดินทางด้วยรถยนต์ ใช้เวลา 1 วัน และแต่งนิราศเรื่องนี้ขึ้นเมื่อ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2484 ในนิราศเรื่องนี้กวีได้ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับการเดินทางไปสู่นิพพานให้เข้าใจอย่างชัดเจน ด้วยการให้ความเปรียบคนให้ภาพเทียบเคียงกับเรือที่พายหัวเรือตัดกระแสน้ำคือการมุ่งหน้าละกิเลส ข้ามพ้นการวนเวียนใน “สาคร” ไปสู่พระนิพพานดังความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ต้องโรมรัน พันตุ กับกิเลส	มีความหลง เป็นเหตุ ให้สับสน
แล้วต่อสู้ กับกรรม ลำพังตน	อยู่หันเหียน เวียนวน ในสาคร
กระทั่งเกิด ปัญญา พอพาตัว	ก็พายหัว ตัดวน ชลกระแส
เพราะต้องว่าย ทวนกระแส อย่างแน่นอน	กว่าจะออก พ้นบ่อน มฤตยู ¹⁹⁴

นิราศน้ำท่วม ของพระยาอรรณพศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิฑูร) เป็นนิราศบันทึก เหตุการณ์แต่งเป็นกลอนนิราศจำนวน 397 บท และโคลงส่งท้าย ซึ่งแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพจำนวน 8 บท แสดงที่มาและวัตถุประสงค์ในการแต่งนิราศเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า เพื่อบันทึกเหตุการณ์ คราวน้ำท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2485 ในสมัยรัชกาลที่ 8 กวีได้บันทึกเหตุการณ์เรื่อง

¹⁹² หลวงประคองคดี, **นิราศปากพนัง**, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ) เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2483 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (ม.ป.ท., 2483), หน้า คำนำ.

¹⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

¹⁹⁴ สมทรง กฤตมโนรณ, รวบรวม, **ประชุมนิราศลพบุรี** (ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี, 2544), หน้า 121.

น้ำท่วมตามลำดับวันเวลาและเหตุการณ์ ดังกลอนบทต้นของนิราศเรื่องนี้ และโคลงส่งท้าย ซึ่งจะยกตัวอย่างเพียงบางบทดังนี้

นิราศแห่ง น้ำท่วม ท่วมเคหา
 มะเมียปี ที่สามสิบ เดือนกันยา
 พ.ศ.สอง สี่แปดห้า น้ำมากวน¹⁹⁵

กวีบรรยายและพรรณนาความยากลำบากและปัญหาของประชาชนตลอดจนตัว
 กวีเอง เรือเป็นพาหนะที่จำเป็นยิ่ง มีผู้ต้องการมากและมีราคาแพงจนเกิดมีผู้ลักเรือ นิราศเรื่องนี้
 ได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของเรือในวิถีชีวิตและสังคมไทย เชื่อมโยงกับการใช้สำนวนความ
 เปรียบเกี่ยวกับเรือไว้อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่าง

อันแข่งเรือ แข่งแพ แท้แข่งได้
 วาสนา แข่งไม่ไหว โบราณแถลง
 มวลสุนัข แม้จัก เปลี่ยนจำแลง
 ก็คงแกว่ง เปลี่ยนเป็น เช่นสุวาน¹⁹⁶

2.4.5.3 เรือในวรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลปัจจุบัน (พ.ศ. 2489 ศึกษาถึง พ.ศ. 2550)

นิราศที่แต่งขึ้นในช่วงรัชกาลปัจจุบันมีเนื้อหาและแนวคิดหลากหลายมากที่สุด
 ได้แก่ นิราศที่เน้นแสดงความรัก นิราศที่เน้นบันทึกการเดินทาง นิราศที่เน้นบันทึกเหตุการณ์
 สำคัญ นิราศที่เน้นแสดงความเป็นไปของชีวิต และนิราศที่เน้นแสดงทัศนะเกี่ยวกับชีวิต
 วรรณคดีนิราศที่แต่งขึ้นในรัชกาลปัจจุบันมีทั้งนิราศที่แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองตามแบบแผน
 ชั้นหลักชกษณ์ และที่แต่งด้วยกวีนิพนธ์รูปแบบใหม่ที่ไม่เคร่งครัดชั้นหลักชกษณ์ นอกจากนี้ ยังมีนิราศ
 อีกจำนวนหนึ่งที่แต่งด้วยร้อยแก้ว ซึ่งในที่นี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะนิราศที่แต่งเป็นร้อยกรองรวมทั้ง
 บทร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์ที่มีลักษณะเนื้อหาและท่วงทำนองการประพันธ์ซึ่งจัดได้ว่าเป็นนิราศ

¹⁹⁵ พระยาอรรถศาสตร์โสภณ, บทประพันธ์นิราศน้ำท่วม กับ ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและ
 อื่น ๆ, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิธ) วันที่ 12 กรกฎาคม 2501
 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2501), หน้า 10.

¹⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

สมัยใหม่ ที่ใช้เรือในความเปรียบและสัญลักษณ์อย่างโดดเด่น ผลจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า วรรณคดีนิราศที่แต่งด้วยร้อยกรองจำแนกอย่างกว้าง ๆ ได้ 2 กลุ่ม ได้แก่ นิราศรูปแบบเดิม และ นิราศสมัยใหม่ ดังนี้

1) **นิราศรูปแบบเดิม** หมายถึง งานประพันธ์ร้อยกรองที่แต่งขึ้นตาม แนวทางการแต่งวรรณคดีนิราศที่มีมาในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ทั้งในด้านรูปแบบคำ ประพันธ์ เนื้อหา และท่วงทำนองการแต่งตามขนบนิราศ โดยมากแต่งเป็นกลอนนิราศ นอกจากนี้ มีนิราศที่แต่งเป็นโคลงหรือกาพย์บ้าง ส่วนคำประพันธ์ชนิดอื่นแทบไม่ปรากฏ เช่น

นิราศรัก เป็นนิราศรักคำกลอน ผลงานประพันธ์ของจิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐาน ว่าแต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 2490 – พ.ศ. 2492 ในช่วงปิดภาคการศึกษา ขณะกำลังศึกษาอยู่ที่ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา นิราศเรื่องนี้กล่าวถึงการเดินทางทางรถไฟออกจากหัวลำโพงกลับไป บ้านที่ลพบุรี เพื่อช่วยแม่ทำงานในช่วงปิดภาคการศึกษา แม้ยังแต่งไม่จบ แต่ก็มีความยาวถึง 198 บท 3 วรรค และมีความน่าสนใจในด้านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ หลายบท นอกจากนี้ ยังมีการสืบทอดการประพันธ์ตามแบบนิราศรัก ตลอดจนการแทรกแสดง ความรู้ ทัศนะ และความคิดคติธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างดี แม้วี้อยู่ในวัยเยาว์ ดัง ตัวอย่าง

อันมนุษย์สุดพิภพจบสามโลก

ย่อมไซนโซกเพลิงกามออกหลามไหล

ยิ่งสวรรคตชั้นหกยิ่งตกใน

ห้วงเปลวไฟต้นหากามารมณ¹⁹⁷

ถึงท่าเรือเหลือไครกวิโยคสุด

ต้องจากนุชคลาละแสนกระสัน

ได้เห็นหน้ามารศรีทุกวี่วัน

มาพราวผันวันทดสลดใจ¹⁹⁸

¹⁹⁷ จิตร ภูมิศักดิ์, *ต้นตื้นตื้นเดียวคนเดียวแด* (กรุงเทพมหานคร : ไฟเดียวกัน, 2550), หน้า 33.

¹⁹⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 47.

เมื่อ พ.ศ. 2508 สโมสรสุนทรภู่ ซึ่งมีนายเปลื้อง ณ นคร เป็นนายกสโมสรฯ ได้จัดการประกวดแต่งนิราศคำกลอน ปรากฏว่ามีผู้ส่งนิราศเข้าประกวดกว่า 200 จำนวน แสดงให้เห็นว่ามีผู้สนใจการแต่งกลอนและวรรณคดีประเภทนิราศยังได้รับความนิยมมิใช่น้อย คณะกรรมการได้คัดเลือกนิราศคำกลอนจำนวนที่แต่งดีเข้ารวบรวม 25 จำนวน นิราศ 25 เรื่องนี้ แม้แต่งด้วยกลอนเช่นเดียวกัน แต่มีรูปแบบการขึ้นต้นและลงท้ายที่แตกต่างกันไป สะท้อนให้เห็นความนิยมในการแต่ง กล่าวคือ นิราศ 16 เรื่อง ขึ้นต้นและลงท้ายแบบกลอนนิราศ คือขึ้นต้นในวรรครับ ด้วยคำว่า นิราศ และใช้ จบด้วย เอย นิราศ 1 เรื่อง ขึ้นต้นแบบกลอนนิราศแต่ไม่ลงท้ายด้วย เอย ส่วนนิราศอีก 8 เรื่อง ขึ้นต้นโดยไม่ใช้คำว่านิราศ แต่จบด้วย เอย

คณะกรรมการตัดสินให้รางวัลที่ 1 แก่นิราศคำกลอน 2 จำนวน ได้แก่ **นิราศชายแดนใต้** ของขุนชัยเศรษฐสุตัมพันธ์ กับ **นิราศนครสวรรค์** ของ นายผัน นาคะวิโรจน์ รางวัลชมเชย 3 จำนวน ได้แก่ **นิราศปิ่น** ของนายตริก พุกษะศรี **นิราศประสานมิตร** ของนายเฉลิม ไวรวิชี และ **นิราศขนอม** ของวรรณลงกฎ ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 ได้จัดพิมพ์รวมเล่มเพื่อเผยแพร่ ใช้ชื่อ **นิราศ 25 เรื่อง** เนื่องจากคณะกรรมการมีความเห็นว่า “มีคุณค่าน่าจะรวมพิมพ์ไว้ ให้เห็นฝีปากและทักษะของนักกลอนยุคปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่านิราศเหล่านี้จะไม่เยี่ยมถึงขนาดนิราศของสุนทรภู่ แต่ก็เชื่อว่าพอจะทัดเทียมกับนิราศนายมี หรือนิราศมหาฤกษ์” และมีความหวังว่านิราศ 25 เรื่องนี้จะได้เป็น “ส่วนหนึ่งแห่งประวัติวรรณคดีเรื่องนิราศ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้”¹⁹⁹

ใน **นิราศ 25 เรื่อง** นิราศ 21 เรื่องเป็นนิราศรักตามขนบนิราศ และนิราศ 4 เรื่องเป็นนิราศที่กวีมุ่งบันทึกการเดินทางโดยไม่มีการครวญถึงนาง กวีกล่าวถึงเรือรวมทั้งใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือในนิราศรัก 8 เรื่อง และนิราศการเดินทาง 2 เรื่อง กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเด่นในด้านการให้ข้อคิด เช่น **นิราศสิงคโปร์** ของ เฉลิม บัวบังศรี กวีพรรณนาถึงเรือลำน้อยเป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตของตนที่ต้องฝ่าฟันต่อสู้อันจะถึงจุดหมาย ความว่า

พบคลื่นกล้าฟ้ากว้างอ้างว้างนัก	ไม่ประจักษ์มีกำหนดหมดแคไหน
เรือลำน้อยท่องทะเลเร่แรมไกล	ฝ่าฟันไปจนกว่าถึงซึ่งปลายทาง ²⁰⁰

เมื่อ พ.ศ. 2510 สนธิกาญจน์ กาญจนาศน์ ได้จัดกิจกรรม “ลอยลำไปในเรือเพลง ครั้งที่ 7” ในครั้งนี้ได้เกิดการแต่ง **นิราศกรุงเก่า** เป็นผลงานร่วมกันของนักกลอนร่วม

¹⁹⁹ เปลื้อง ณ นคร, **นิราศ 25 เรื่อง และวรรณคดีวิจักขณ์** (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า คำนำ.

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96 .

สมัย 48 คน นิราศเรื่องนี้นับว่ามีผู้แต่งมากที่สุด และกวีเดินทางแต่งนิราศไปในเรือ นอกจากนี้ยังมีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือเป็นจำนวนมาก รวมทั้งการบรรยายเรือในวิถีชีวิตสังคมไทย เช่น จำลอง สนธิรัตน ประพันธ์ว่า

มองดูท่าเรือยนต์คนข้ามฟาก

หญิงชายมากคอยท่าทำตาฝัน

บ้างยกไหล่ไว้ท่าสารพัน

ทำที่นั่นล้วนอยากไปฟากโน้น

เรือเทียบท่ารีบแข่งแย่งกันท่า

เกรงจะข้ามมือจับจับแล้วไหน

บ้างพลาดท่าไม่ทันมองต้องกระโจน

เหมือนเล่นไขนอู่มากกับท่าทาง²⁰¹

กวีในรัชกาลปัจจุบันที่แต่งนิราศไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ นายฉันทน์ ขำวิไล กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่นและหลากหลาย โดยเฉพาะการใช้เรือสื่อพุทธธรรม ปรากฏในนิราศ 5 เรื่อง ได้แก่ นิราศวรรณคดี คือ **นิราศพระอภัยมณี** และ **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน** นิราศอีกสามเรื่องคือ **โคลงกำสรวลสังเวช**, **กลอนกำสรวลฉันทโสภณ**, และ **นิราศกายนคร**²⁰² ล้วนเป็นนิราศที่กล่าวถึงการดำเนินไปและความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ทั้งมุ่งให้คติข้อคิดทางพุทธธรรมอันมุ่งนำสู่พระนิพพาน เช่น ใน **นิราศกายนคร** กวีพรรณนาเปรียบเทียบศีลธรรมเป็นนาวา ความว่า

อันเสปียงเลี้ยวร่างข้างกายหน้า

เปนนาวาพาส่งข้ามสงสาร

ควรเตรียมไว้ได้สำรองของต้องการ

คือศีลทานเที่ยงแท้มิแปรไป²⁰³

²⁰¹ 48 นักกลอนร่วมสมัย, **นิราศกรุงเก่า**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักสมุดไทย, 2528), หน้า 19.

²⁰² นิราศกายนคร เป็นนิราศคำกลอนที่นายฉันทน์ ขำวิไล แต่งแทรกไว้ในเรื่องกายนคร (พิมพ์ พ.ศ.2470) ผลงานประพันธ์ร้อยกรองอีกเรื่องหนึ่งที่กวีประพันธ์ตั้งแต่ครั้งยังบวชอยู่ มีสมญาว่า ฉันทน์ ฉันทโสภณ เปรียญ

²⁰³ ฉันทน์ ขำวิไล, **กายนคร** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรนราการพิมพ์, 2529), หน้า 111.

นิราศพระอภัยมณี เป็นนิราศคำกลอนที่ฉันทน์ ขำวิไล แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2498 โดยอาศัยเค้าเรื่อง**พระอภัยมณี** ของสุนทรภู่ ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ มาจินตนาการแต่งเติมเหตุการณ์เพิ่มขึ้นจากเดิม โดยเพิ่มการคร่ำครวญและแทรกแสดงคติข้อคิดทางพุทธธรรมเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด กวีแต่งเติมเหตุการณ์ให้นางผีเสื้อกลับมาจากหาอาหาร เมื่อเข้ามาในถ้ำได้พบพระอภัยมณีและสินสมุทรที่พากันร้องไห้เสียใจจนสลบไป ทั้งสองนอนนิ่งอยู่ประหนึ่งสิ้นชีวิตทำให้นางผีเสื้อตกใจและเสียใจมาก นางร้องไห้รำพันจนสลบไป เมื่อพระอภัยมณีและสินสมุทรฟื้นขึ้นมาเห็นนางผีเสื้อนอนสลบอยู่ก็เข้าใจว่านางสิ้นชีพแล้ว ทั้งสองต่างโศกเศร้า กวีให้พระอภัยมณีพรรณนาคำครวญถึงนางในลักษณะปลงสังขาร และใช้ความเปรียบ “เรืออริยสัจ” เพื่อสื่อแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนา

นิราศขุนช้าง - ขุนแผน เป็นนิราศวรรณคดีที่โดดเด่นอีกเรื่องหนึ่งของนายฉันทน์ ขำวิไล แต่งเมื่อ พ.ศ.2511 เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 32 ตอน กวีเริ่มเรื่องด้วยการให้นางวันทองรำพึงถึงตนเองที่ต้องโทษ กรรมกรรมเมืองคู่มางวันทองตระเวนไปที่ตะแลงแกง กวีจินตนาการแต่งเติมเหตุการณ์การเดินทางเพิ่มจากเรื่องเดิม โดยให้นางวันทองถูกพาตระเวนผ่านสถานที่ต่าง ๆ และเป็นผู้บรรยายและพรรณนาเชื่อมโยงสถานที่และสิ่งๆ ที่พบเห็น เช่น รำพันถึงศิลปะในพระนครศรีอยุธยา จิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพุทธประวัติ ชาดก นรก สวรรค์ เป็นต้น สลับกับการเล่าเรื่องย้อนหลังรำพันถึงชีวิตของตัวเอง ครวญถึงชีวิต แสดงอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งแทรกแสดงทัศนะและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งกวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือ” อย่างน่าสนใจหลายตอน ดังตัวอย่าง

ภาพปฐมเทศนาพระมาโปรด	ยังประโยชน์ยิ่งใหญ่อให้พัตผัน
ธรรมจักรหลักธรรมที่สำคัญ	บันลือลั่นแหล่งหล้าณภาลัย
ยานนาวาพาโลกให้ลุล่วง	จนข้ามห้วงมหรรณพภพพิสัย
ที่ก่อเกิดกังวลร้อนรนใจ	ก็พินภัยย้ายไม่ปีศา ²⁰⁴

กลอนกำสรวลฉันทโสภณ เป็นนิราศคำกลอน ผลงานประพันธ์ของฉันทน์ ขำวิไล พิมพ์เมื่อพ.ศ. 2500 ไม่ระบุปีที่แต่ง กวีใช้คำว่ากำสรวลและชื่อของกวีมาตั้งเป็นชื่อเรื่อง ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลการตั้งชื่อจาก “โคลงกำสรวลศรีปราชญ์” ที่นิยมเรียกกันในระยเวลานั้น นิราศเรื่องนี้แม้มิได้ใช้ชื่อนิราศ แต่เนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งมีลักษณะเป็น

²⁰⁴ ฉันทน์ ขำวิไล, **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน**, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ตีพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, 2513), หน้า 12.

ยิ่งคิดไปใจหายไม่วายหวัง	จะจากวังสังขารรำคาญเข็ญ
แสนวิตกกร้อนไม่ผ่อนเย็น	ต้องจำเป็นว่าเหวมาเอกรา

ฯลฯ

ไอ้สังขารปานนี้จะเศร้าหมอง	จะขึ้นพองเปื่อยเปล่าต้องเนาเหม็น
ยิ่งตรองตรึกนึกน่าน้ำตากระเด็น	ไม่วายเว้นเวทนาเอกรากาย ²⁰⁶

กวีพรรณนาแสดงความโง่เขลาเมาเมี้ยวของตนที่หลงไหลในตัณหา ด้วยมือวิชา ไม่คิดตัดกิเลส ไม่รู้จักกรรม จนทำให้ต้องทนทุกข์เวียนว่ายตายเกิดไม่อาจไปถึงนิพพาน ดังนั้น ต้องละกิเลสตัณหา วางขันธุ์ห้า ยึดถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง โดยเฉพาะการใช้ พระธรรม คือความจริงสี่ประการ หมายถึง อริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันทำให้ พ้นทุกข์ กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อมุ่งเดินทางสู่ฝั่งนิพพาน

กาพย์เห่เรือชีวิต²⁰⁷ เป็นผลงานประพันธ์ของ พลเอก ชลอ จารุกัลล์ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2509 เป็นกาพย์เห่เรือ กวีเกิดแรงบันดาลใจจากการอ่าน **โคลงนิราศนรินทร์** และกาพย์เห่เรือ **กาพย์เห่เรือชีวิต** อาจเรียกได้ว่าเป็น “**นิราศอดีตชีวิตประวัติ**” ที่กวีใช้ความรู้ ความรัก ความผูกพัน และประสบการณ์ของตน บรรยายและพรรณนาถึงเรือตลอดจนเรื่องราวความเป็นไปของ ชีวิตตนเองและสังคมเปรียบเทียบกับเรือ พร้อมแทรกคติข้อคิด เนื้อหาของนิราศแบ่งเป็นตอน ๆ กล่าวถึงเรือทั่วไป เรือรบ เรือชีวิต เมื่อฝัน สร้างสรรค์ ในอดีต คำความเดิม วันที่เฝ้าคอย ค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชีวิตชาวค้าขาย ท้องทุ่งธารทอง คีกรินโดจีน และคีนบูรพา ดังตัวอย่างโคลงนำกาพย์ที่ยกมาต่อไปนี้ กวีได้เปรียบเทียบเรือกับชีวิต เรียกว่า “**นาชีวิต**” โดยมุ่งเปรียบเทียบให้คติข้อคิดในการดำเนินชีวิตกับการเดินเรือ

ปวงชนอุบัติแล้ว	ย่อมมี
พันธกิจอันจักหนี	ห่อนได้
พึงเข็นขั้วนาวี	ชีวิต ตนเฮ
นำฝ่าลมคลื่นให้	รอดพ้นอัปปาง ²⁰⁸

²⁰⁶ นิราศสังขาร (พระนคร : โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ, 2502), หน้า 1 - 2.

²⁰⁷ เรื่องแต่งค้างไว้อย่างไม่จบ เพราะผู้ประพันธ์ถึงแก่อนิจกรรม

²⁰⁸ พลเอก ชลอ จารุกัลล์, **กาพย์เห่เรือ กาพย์เห่เรือชีวิต นิราศนรินทร์**, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก ชลอ จารุกัลล์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 3 สิงหาคม 2510 (ม.ป.ท., 2510), หน้า 100.

“ศรีไตราด” แต่งนิราศที่มีเนื้อหาบันทึกเหตุการณ์การเดินทางที่มุ่งแสดงทัศนะ ข้อคิดทางพุทธธรรมอันให้แก่คนคิดในการดำเนินชีวิตไว้หลายเรื่อง นอกจากนี้ ศรีไตราดยังนิยมใช้ ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ สร้างภาพพจน์เปรียบเทียบแสดงคติธรรมในการดำเนิน ชีวิตของมนุษย์ได้อย่างน่าสนใจ ดังปรากฏใน **นิราศน้ำท่วมกรุง นิราศกรุงเทพฯ และนิราศ สนวน** ซึ่งรวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ **นิราศและบทกวีของศรีไตราด** (พ.ศ. 2526) เช่น **นิราศสวน กวีเดินทางไปเที่ยวทางเรือ** แทรกแสดงข้อคิดทางพุทธธรรม และปรารภแสดงความปรารถนา ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำพาตนเองให้บรรลุพระนิพพานตลอดทั้งเรื่อง

นิราศคณะยี่สิบสาม ของ พระราชเมธี (วรวิทย์) แต่งเมื่อ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2525 ครั้งย้ายจากคณะยี่สิบสามที่อยู่มาแต่เดิม มาอยู่ที่คณะแปด เป็นนิราศชีวิต ที่กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญในชีวิตของกวี ในเรื่องนี้กวีเปรียบตนเองเป็น “เรือทอง” ที่จะพาผู้อื่น “ข้ามแม่น้ำ” ซึ่งสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายในการเดินทางในนิราศ

นิราศ 6 บท รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ **นาฬิกาทราย** (พ.ศ. 2547) ของ สนิท บุญฤทธิ์ ซึ่งเป็นการรวมผลงานประพันธ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2512 – พ.ศ. 2541 นิราศเรื่องนี้แต่งเป็น กลอนนิราศตามขนบการแต่งนิราศ มีความยาวเพียง 6 บท บทแรกขึ้นต้นด้วยวรรครับ บทสุดท้าย จบด้วยเอย กวีพรรณนาการเดินทางของชีวิตมนุษย์ จากบางเกิดไปจนถึงบางตาย คือตั้งแต่เกิด จนตายตามลำดับ ด้วยเหตุแห่งต้นหาอันนำพาให้ต้องเวียนว่ายในวัฏสงสาร การเดินทางในนิราศ เรื่องนี้เป็นการเดินทางของ “เรือชีวิต” เป็น “นิราศใจ” หรือการเดินทางของใจที่หลงไปใน สังสารวัฏเพราะความเขลาเมาหมัวในกิเลสตัณหา

ใน **นิราศนรก**²⁰⁹ กวีนำพาผู้อ่านเดินทางท่องเที่ยวไปในแดนนรก ใช้กลวิธีการตั้ง คำถามและตอบคำถาม ซ้ำให้เห็นว่าทำกรรมใดจึงทำให้ตกนรกขุมใด กวีแทรกสรูปคำสอนเป็น เรื่อง ๆ ไป แนวคิดสำคัญของนิราศเรื่องนี้คือการชี้ให้เห็นว่า ชีวิตเป็นอนิจจัง สัตว์โลกย่อมเป็นไป ตามกรรมดีและกรรมชั่วที่กระทำไว้ กวีได้แสดงวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่บทแรกว่าแต่ง ขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านเห็นบาปบุญคุณโทษ ทั้งได้ยั่ววัตถุประสงค์ไว้ตอนท้ายนิราศว่า ถ้าเข้าใจความดี และความชั่วย่อมนำไปสู่สุคติ ความว่า

ฉันแนะความตามกระแสให้แลเห็น

พอว่าเป้นปัญหาเครื่องอาศัย

²⁰⁹ เป็นนิราศคำกลอน ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ปีที่แต่ง และข้อมูลในการพิมพ์ พบต้นฉบับในหอสมุดแห่งชาติ ทำวสุกรี หนังสือ

ความดีชั่วมัวเมาถ้าเข้าใจ
คงจะไปสู่คติตามไตรตรอง²¹⁰

นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศไปในจินตนาการ กวีได้กล่าวถึงเรือหรือนาวาที่จะใช้ข้ามแม่น้ำไว้ว่าเป็นหนึ่งในสิ่งของที่มนุษย์ควรทำบุญ และอานิสงส์ในการทำบุญด้วยเรือนี้จะส่งผลให้การเดินทางราบรื่นปราศจากปัญหาอุปสรรค เมื่อมีแม่น้ำขวางหน้าก็จะมีเรือใช้ข้ามแม่น้ำรอดพ้นความทุกข์ ปราศจากศัตรู และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วก็จะปราศจากความทุกข์ ประสบความสุขความว่า

ทางจรัลมิทันจะถึงที่	พบนทีขวางไว้ใหญ่มหันต์
นาวามีที่จะข้ามแม่น้ำพลัน	สิ้นทั้งนั้นไพร่ไม่ปีศา
นี่แหละบุญหนุนช่วยเมื่อม้วยมอด	จะได้รอดความทุกข์ไปสุขา
กุศลส่งคงสำเร็จเจตนา	หมั่นตรึกตราแสงบุญอย่าสูญใจ ²¹¹

โคลงนิราศแม่เมาะ - นิราศแม่เมาะ เป็นผลงานประพันธ์ของก้องภพ รื่นศิริ ที่แต่งขึ้นให้เนื้อหาสอดคล้องกัน จำนวนหนึ่งแต่งด้วยโคลงอีกจำนวนหนึ่งแต่งด้วยกลอน มีเนื้อหา ล้อกันบทต่อบท แต่แยกพิมพ์เป็นสองส่วน ไม่ระบุปีที่แต่ง กวีได้สอดแทรกกลอักษรและกลบทตาม ขนบวรรณคดี ทั้งยังถอดเงื่อนกลเพื่อให้อ่านเข้าใจง่าย แล้วรวมพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2549 กวีแต่งนิราศแม่เมาะขึ้นก่อนเป็นนิราศคำกลอน จำนวน 520 บท หลังจากนั้นหนึ่งปี จึงแต่ง**โคลงนิราศแม่เมาะ** เป็นโคลงสี่สุภาพ ความยาว 588 บทโดยมีวัตถุประสงค์ที่แสดงไว้ชัดเจนในคำนำหนังสือว่า “เจตนาให้เป็นบันทึกส่วนตัวแห่งรักแท้ซึ่งเริ่มมานานกว่าสามทศวรรษ และยังมีมันคงอยู่จนปัจจุบันโดยไม่พ่ายแพ้ต่อกาลเวลา อีกทั้งเป็นสารรักที่มอบแด่นางในฝันผู้เป็นหัวใจแห่งเรื่องราวทั้งหมด” ในนิราศเรื่องนี้กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเพื่อแสดงความรักและความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากนางในดวงใจ

ในรัชกาลปัจจุบันมีนิราศที่แต่งขึ้นโดยมุ่งบันทึกการเดินทางจำนวนมากกว่า นิราศรัก และนิยมแต่งนิราศต่างแดน เนื่องจากการคมนาคมเจริญขึ้นมาก การเดินทางต่างประเทศเป็นเรื่องง่าย และรวดเร็ว และได้ให้ประสบการณ์ที่แปลกใหม่ทั้งแก่กวีและผู้อ่าน อย่างไรก็ตามแม้กวีไม่ได้ใช้การเดินทางทางเรือเป็นหลัก แต่เรือก็ยังเป็นสิ่งที่กวีมักบรรยายถึง

²¹⁰ แก้ว ฉายทอง, **นิราศนรก** (ม.ป.ท. : สำนักพิมพ์นิรันดร, 2532), หน้า 43.

²¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

และใช้ในความเปรียบหรือใช้เป็นสัญลักษณ์ ปรากฏให้เห็นในนิราศหลายเรื่อง ในงานวิจัยนี้ได้เลือกนิราศเดินทางต่างแดนมาศึกษาจำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ **นิราศเกาหลี** และ**นิราศยุโรป** ผลงานประพันธ์ของพลเรือตรี จวบ หงสกุล ซึ่งเป็นกวีที่แต่งนิราศการเดินทางไว้เป็นจำนวนมาก เช่น **นิราศเมืองเหนือ** **นิราศวังตะไคร้** **นิราศออสเตรเลีย**

นิราศเกาหลี เป็นนิราศคำกลอนและเป็นนิราศเดินทางต่างแดนเรื่องแรกของพลเรือตรี จวบ หงสกุล แต่งขึ้นครั้งเดินทางไปราชการสงครามที่เกาหลี เมื่อ พ.ศ.2496²¹² กวีบันทึกเหตุการณ์การเดินทางอย่างละเอียด โดยเฉพาะการใช้ความเปรียบและการบรรยายให้ภาพเรือที่ใช้ในการเดินทาง และเรือที่ได้อ่านอย่างมีอารมณ์ขัน เช่น

เรือ ต.1 แล่นเทียบเทียบกราบซ้าย	มองดูคล้ายยักษ์ใหญ่ใกล้จิ้งเหลน
นำร่องไต่บันไดลงอย่างจริงจัง	สะโตนคลิพริบเดินแผ่นดินตามไป ²¹³

นิราศยุโรป เป็นนิราศคำกลอน ที่แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2507 โดยมุ่งบันทึกการเดินทางไปประชุม ณ ทวีปยุโรป กวีบันทึกเหตุการณ์ที่ได้ประสบ วัฒนธรรมความเจริญของบ้านเมือง ปราสาทราชวัง วิถีชีวิตผู้คนในต่างแดน แทรกแสดงทัศนะ นอกจากนี้กวีได้ใช้เรือในบทอศัจรรย์และแฝงอารมณ์ขันอย่างน่าสนใจ²¹⁴

นิราศเกาะล้าน ของเทพ สุนทรศารทูล เป็นนิราศการเดินทาง ที่แต่งด้วยกลอนเมื่อ พ.ศ.2517 กวีเขียนสารบัญตามลำดับรายชื่อสถานที่ที่ตนเดินทางผ่านหรือเขียนถึงจำนวน 51 รายชื่อ เริ่มต้นที่ 1 แม่กลอง สิ้นสุดที่ 51 เกาะล้าน กวีเริ่มนิราศบทแรกและแต่งนิราศในช่วงต้นตามขนบนิราศรัก ในนิราศเรื่องนี้มีการเล่าตำนานความเป็นมาที่เกี่ยวกับเรืออย่างน่าสนใจหลายเรื่อง รวมทั้งการใช้สำนวนความเปรียบเกี่ยวกับเรือ การแสดงทัศนะเกี่ยวกับการแต่งนิราศ การวิพากษ์วิจารณ์สังคม ตลอดจนการแทรกแสดงข้อคิดทางพุทธธรรม ดังตัวอย่างบทกลอนต่อไปนี้ กวีได้อ้างถึงตำนานการเรียกชื่อแม่น้ำท่าจีนและเมืองท่าจีนซึ่งสัมพันธ์กับเรือสำเภา ว่ามีที่มาจาก การที่แม่น้ำและเมืองนี้เป็นท่าสำเภาของชาวจีนจากเมืองจีนที่นำสินค้ามาค้าขาย

ถึงแม่น้ำท่าจีนถิ่นสถาน	มีสะพานทอดข้ามแม่น้ำใหญ่
เรียกแม่น้ำท่าจีนเป็นถิ่นไทย	แต่ก่อนไรเป็นท่าค้าสำเภา

²¹² ครั้งดำรงยศ นาวาเอก

²¹³ พลเรือตรี จวบ หงสกุล, **รวมนิราศตอนใหม่**, ชมรมนักกลอน พิมพ์เนื่องในงานฉลองวันครบรอบ 10 ปี

(ม.ป.ท. : ม.ป.ป., 2512), หน้า 5.

²¹⁴ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมที่บทที่ 3

สำเนาจากเมืองจีนขนสินค้า มาเทียบทำเงินคั่งแต่กรุงเก่า
จึงเรียกเมืองท่าเงินถิ่นลำเนา เพราะเงินเข้าค้าขายมากมายมี²¹⁵

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2544 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้จัดประกวดการแต่งนิราศประจำจังหวัดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ส่งเสริมให้เยาวชนและประชาชนมีโอกาสแสดงทักษะการใช้ภาษาไทยในลักษณะการแต่งนิราศ ผสมผสานกับความรอบรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ในการนำเสนอเรื่องราวของจังหวัดต่าง ๆ ให้คนรุ่นปัจจุบันสนใจและติดตามอ่าน ในการประกวดปรากฏว่ามีผู้ส่งนิราศเข้าประกวดเพียง 34 จำนวน และมีนิราศที่ผ่านการคัดเลือกเพียง 10 จังหวัด จึงเปลี่ยนจากการประกวดมาเป็นการเชิญผู้แต่งซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถในการแต่งนิราศและมีความรู้เกี่ยวกับจังหวัดนั้น ๆ เป็นอย่างดี โดยอาจมีภูมิลำเนา หรือเคยอาศัยอยู่ในจังหวัดนั้น ๆ เรียกชื่อโครงการนี้ว่า “นิราศเมืองไทย” การดำเนินการและการจัดพิมพ์หนังสือนิราศเมืองไทย โดยแบ่งตามภาคออกเป็น 4 เล่ม เสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2545²¹⁶ โดยมีรายละเอียดตามตารางที่ผู้วิจัยได้จัดทำ โดยแสดงชื่อหนังสือ จำนวนจังหวัด การปรากฏของเรือ และคำประพันธ์ที่ใช้ไว้ด้วย ดังนี้

ตาราง 2 นิราศเมืองไทย : การปรากฏของเรือ และคำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่ง

นิราศ 4 เล่ม(รวม 76 เรื่อง)	การปรากฏของเรือ		รูปแบบคำประพันธ์		
	ปรากฏ	ไม่ปรากฏ	ไม่ใช่กลอน	กลอนแปด	กลอนนิราศ ²¹⁷
นิราศภาคกลาง (17 เรื่อง)	12	15	ลิลิต - 1	5	21
นิราศภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (19 เรื่อง)	9	10	โคลง - 1	8	10
นิราศภาคใต้ (14 เรื่อง)	10	4	-	5	9
นิราศภาคเหนือ (16 เรื่อง) (16 เรื่อง)	4	12	โคลง, คำวขอ, กาพย์ - 1	5	10
รวม	35	41	3	23	50

²¹⁵ เทพ สุนทรศารทูล, นิราศเกาะล้าน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระนารายณ์, 2533), หน้า 22.

²¹⁶ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, นิราศเมืองไทย ภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้าค่านำ.

²¹⁷ กลอนนิราศในที่นี้ หมายถึงกลอนแปดที่ขึ้นต้นด้วยวรรครับ และจบวรรคสุดท้ายด้วยคำว่าเอ๋ย เช่นเดียวกับการแต่งกลอนเพลงยาว แต่เมื่อนำมาแต่งนิราศ จึงมีผู้เรียกว่ากลอนนิราศ

นิราศเมืองไทยชุดนี้ เมื่อพิจารณาจากตารางแล้วจะเห็นได้ชัดว่า กวีนิยมใช้คำ ประพันธ์ประเภทกลอนมากที่สุด จำนวนถึง 73 เรื่อง เป็นลิลิต 1 เรื่อง โคลง 1 เรื่อง และ คำประพันธ์ผสม คือ โคลง คำวซอ และกาพย์ 1 เรื่อง แต่ละเรื่องยาวประมาณ 50 บท มีเรื่อง ปรากฏในนิราศ 35 เรื่อง และไม่ปรากฏ 41 เรื่อง แก่นของนิราศทุกเรื่องคือการบอกเล่าเรื่องราว ของแต่ละจังหวัดในลักษณะแนะนำให้รู้จัก อาทิ ประวัติความเป็นมา บุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ การเดินทาง เอกลักษณ์ของจังหวัด บางเรื่องก็อาจแทรกการครวญถึงนางตามขนบนิราศบ้าง ดังที่ “วลีวิลาส” กล่าวแสดงที่มาของการแต่งไว้ใน**นิราศนครศรีธรรมราช**ว่า

นิราศเรื่องเมืองนครขจรลือ	จะเรียงร้อยถ้อยคำทำหนังสือ
ฯลฯ	จารึกชื่อนานนับวันคร
กรรมการวัฒนธรรมประจำชาติ	ออกประกาศกำหนดในจดหมาย
ได้แต่งเรื่องเมืองนครสุนทรธิบาย	ห้าสิบบทอภิปรายเป็นเชิงกลอน
อันเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นเรื่องมาก	ล้วนยุ่งยากเยื้องยักในอักษร
จะยกเรื่องแยกประเด็นเป็นตอนตอน	เล่าเรื่องเมืองนครพรรณราย ²¹⁸

การปรากฏของเรือในนิราศชุดนี้ ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายและพรรณนาพาหนะ สถานที่ วิถีชีวิต และประเพณีที่กวีได้พบเห็น เช่น **นิราศปัตตานี** ประพันธ์ เรื่องณรงค์ ได้ บรรยายให้ภาพเรือทะเลชนิดต่างๆ โดยเฉพาะได้แทรกการอุปมาเปรียบเทียบกับเรือกอลและ ซึ่งเป็น เรืออันมีรูปร่างลักษณะและศิลปะในการสร้างซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นได้ ว่า

รอยอดีตแดนงามนามถวิล	ทรัพย์ในดินสินในน้ำนำสุขศรี
เรือประมงเทียบท่าปลาทิว	ริมที่ กอลและ และเพลินตา
เรือกอลและเพริศพรายลายสีสัน	รูปนาคนภกผันผันแวหา
หัวท้ายเรือเข็ดช้อยเล่ห์ลอยมา	ใช้หาปลาริมฝั่งหวังทุนเจือ
พวกเรือใหญ่ตั้งเกทะเลเล็ก	สมใจนี้กอรนลากฝากผลเหลือ
เห็นแพปลาทำน้ำมากล้า เรือ	โนนนากลือ นางุ้งเขามุงงาน ²¹⁹

²¹⁸ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคใต้** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2545), หน้า 27.

²¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าอังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นกวีร่วมสมัยที่กล่าวได้ว่าเป็นผู้นำในการแตงนิราศสมัยใหม่ และสร้างผลงานที่มีลักษณะนิราศสมัยใหม่ไว้อย่างต่อเนื่องยาวนานมากที่สุด ทั้งที่เป็นนิราศขนาดยาวและบทนิราศ นับเป็นงานสร้างสรรค์ที่ทรงคุณค่าทั้งเนื้อหาแนวคิดและกลวิธีทางวรรณศิลป์ โดยเฉพาะการสรรหาคำได้อย่างเข้มข้น เปี่ยมพลัง ให้จินตภาพ สื่อความหมายอย่างลึกซึ้ง และลุ่มลึกด้วยนัยยะอันยึดโยงกับแก่นพุทธธรรม ที่จุดประกายความคิดและกระทบอารมณ์ความรู้สึก นอกจากนี้ อังคารยังเป็นผู้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือที่ให้ภาพและสื่อความคิดทางปัญญาในปริมาณที่มากที่สุด และเข้มข้นมากที่สุด ดังตัวอย่าง

ลำนำฎกระดิง เป็นกวีนิพนธ์ขนาดยาวเรื่องแรกของ อังคาร กัลยาณพงศ์ ที่แตงเป็นนิราศ แต่ไม่ได้ตั้งชื่อเรื่องว่านิราศ ดังที่ ส.ศ.ษ. ได้เขียนไว้ในคำนำของหนังสือฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ กุมภาพันธ์ 2516 ตอนหนึ่งว่า “ที่อังคารเรียกหนังสือเล่มนี้ว่า ลำนำ นั้น แท้ที่จริงก็เดินตามอย่าง “นิราศ” ของกวีแต่ก่อนนั่นเอง แต่แทนที่จะพ้อถึงนางดัง “แบบ” ของโบราณ อังคารได้พ้อถึงกรุง ความยุ่งเหยิงต่าง ๆ แต่ก็ได้มี “นาง” และมีบันทึกการเดินทางอย่างนิราศ แท้ ๆ ที่เดียว”²²¹ นิราศเรื่องนี้เรียกได้ว่าเป็นนิราศสมัยใหม่

อังคารแบ่งเนื้อหา**ลำนำฎกระดิง**เป็นบทย่อยจำนวน 101 บท ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นบทประณามพจน์มี 6 บท บทแรกชื่อว่า *นโม พุทธายะ สิทธิ* ต่อด้วยบท **นอบน้อมไหว้พระรัตนไตร**²²² และเทพเจ้าตามคติฮินดูโดยลำดับ ได้แก่ พระพิฆเนศวร์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และพระสรัสวดี เพื่อขอพรในการสร้างกวีนิพนธ์ ให้ดำรงความเป็นกวี คุณค่าและความเป็นอมตะของกวีนิพนธ์แกโลก ชี้ให้เห็น “คุณค่าแท้แท้ล้ำ” ส่วนที่สองเป็นบันทึกการเดินทาง เริ่มจากบท *เจ้าพญา* กวีพรรณนาชมความงามของสายน้ำเจ้าพญา (เจ้าพระยา) วัด วัง และวิถีชีวิตไทยที่ผูกพันกับสายน้ำ เชื่อมโยงกับชื่อสถานที่ตามขนบนิราศ กวีใช้ตลาดน้ำ และเรือหลายชนิดเป็นสัญลักษณ์แทนวิถีชีวิตไทยในอดีตและที่เปลี่ยนแปลงไป กวีพรรณนาบ้านเมือง สถานที่ที่เดินทางผ่านเชื่อมโยงเปรียบเทียบแสดงทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของสังคมที่เสื่อมทราม เลวร้าย รุนวาย ด้วยกิเลสตัณหาของมนุษย์ เมื่อมาถึง *ดงพญาเย็น* กวีเริ่มพรรณนาชื่นชมความงดงามของธรรมชาติ สลับกับการแสดงทัศนะวิพากษ์สังคม แทรกแสดงอารมณ์ความรู้สึกอันเนื่องมาจากประสบการณ์ชีวิต แทรกข้อคิดทางพุทธธรรม กวีแทรกการครวญรำพันตัดพ้อหญิงที่กวีรักแต่ไม่

²²¹ อังคาร กัลยาณพงศ์, **ลำนำฎกระดิง**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2534), หน้า 6.

²²² ใช้ตามต้นฉบับ

สมปรารถนา กวีชี้ให้เห็นคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและชีวิต เน้นย้ำแสดงความเลิศจ้า
ของธรรมชาติในฐานะ “ผู้ให้” ที่เสียสละอย่างยิ่งตลอดจนมีฐานะเป็น “ครู” ของมนุษย์ และ
ฝากให้มนุษย์ช่วยกันดูแลธรรมชาติ กวีใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่น
เด่นในบท *จันทร์แจ่มฟ้าดาวระย้าฝั่งฝั่ง* และ *สำเภาทอง* ส่วนสุดท้าย เป็นบทอาลา ฝากใจ
และเน้นย้ำปณิธานของกวี เช่น *อำลาผานกแอนด์ ฝากใจชื่อใสบริสุทธิ์* จบด้วยบท *ฝึกฝน*
ตนเอง ดังตัวอย่างกวีพรรณนาด้วยการใช้ “สำเภา” เป็นสัญลักษณ์แทนจิตวิญญาณของกวี
ในบทสุดท้ายของ *จันทร์แจ่มฟ้าดาวระย้าฝั่งฝั่ง* ความว่า

จะลอยคอข้ามห้วงมหรรณพ   แสงพบอมตะทิพย์แก่นสาร
ต่อสำเภาขวัญใหม่ไม่นาน   มาโดยทานจักรวาลนิกาล²²³

บางกอกแก้วกำศรวล หรือ **นิราศนครศรีธรรมราช** พิมพ์เผยแพร่เมื่อ
พ.ศ. 2521 นิราศเรื่องนี้เป็นนิราศเล่มที่สองที่อังคาร กัลยาณพงศ์แต่งขึ้นหลัง*ลำนางูกระดิ่ง*
เนื้อหาของ**นิราศนครศรีธรรมราช** แบ่งเป็นบทย่อย 36 บท ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสาม
ส่วน ส่วนแรก เป็นส่วนนำของนิราศ กวีเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ ได้แก่ *นโม พุทธายะ*
สิทธิ ต่อด้วยบท *กราบพระศรีรัตนไตร* แล้ว *ไหว้เทพดาบิดามารดาครูอาจารย์* จบส่วนแรก
ด้วยบท *โอม* เป็นการน้อมไหว้และขอพรเทพเจ้าตามคติฮินดูโดยลำดับ พร้อมแสดงปณิธาน
ของกวี ส่วนเนื้อเรื่อง กวีเริ่มด้วยบท *จากมารดา* และ *ฝากนาง* กวีบรรยายและพรรณนา
การเดินทาง แทรกแสดงทัศนะข้อคิดทางสังคมและพุทธธรรม วิพากษ์วิจารณ์ความเป็นวัตถุ
นิยมและความแล้งน้ำใจของคนในสังคม เหตุการณ์และภาวะความเดือดร้อนของประชาชนใน
เหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น สงครามโลก น้ำท่วมไทย กวีชี้ให้เห็นว่าโลกเดือดร้อนวุ่นวายเพราะทุรชน
คนชั่ว มนุษย์ทำร้ายทำลายกันเอง กวีเน้นแสดงให้เห็นคุณค่าพิเศษของธรรมชาติ แทรกการเล่า
เรื่องราวชีวิตของตนเอง เช่น ความยากลำบาก การต่อสู้ รวมทั้งประสบการณ์ในการปฏิบัติ
ธรรมที่สวนแก้ว และการเดินทางกลับบ้านเนื่องจากมารดาเสียชีวิต ส่วนสุดท้ายเป็นส่วนสรุป
ในบท*ส่งท้าย* และ*ปากกาทิพย์* ได้กล่าวเน้นย้ำปณิธานกวีที่จะใช้กวีนิพนธ์สร้างประโยชน์แก่
โลกและตั้งความหวังว่ากวีนิพนธ์นี้จักเป็นอมตะ ในนิราศเรื่องนี้กวีใช้ความเปรียบและ
สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเพื่อสร้างจินตภาพและสื่อแนวคิดสำคัญที่น่าสนใจ ปรากฏในกวีนิพนธ์
หลายบท

²²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

บทนิราศสมัยใหม่เรื่องอื่นๆ ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ที่เลือกนำมาศึกษาในงานวิจัยนี้ได้แก่ *กระบวนเรือ* (พ.ศ. 2505) และ *สี่ซัง* (พ.ศ. 2510) รวมพิมพ์ใน *กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์* (พ.ศ. 2529) *ห้วงน้ำแห่งความอาลัย* (พ.ศ. 2502) *กัปตันสำเภาเสี้ยวเดือนทอง* (พ.ศ. 2529) และ *จะร่ำลาอาลัยไปปรโลก* (พ.ศ. 2538) ใน *กวีศรีอยุธยา* (พิมพ์พ.ศ. 2542)

ส่วนนิราศสมัยใหม่ ผลงานของกวีร่วมสมัยอื่น ๆ ที่เลือกมาศึกษา จะได้ยกตัวอย่างมากล่าวไว้โดยสังเขป เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงในการปรากฏของเรือที่สัมพันธ์กับลักษณะเนื้อหาและแนวคิดของนิราศสมัยใหม่ให้เด่นชัด ซึ่งจะเป็นพื้นฐานความเข้าใจและทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในนิราศ เช่น

ในนิราศสมัยใหม่หลายบท กวีนิยมเปรียบเทียบตนเองเป็น “เรือเร่” ที่เดินทางท่องเที่ยวไปในห้วงน้ำ คร่ำครวญถึงชีวิตตนเอง และให้คติข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต เช่น *เรือเร่* ของ สุรศักดิ์ศรีประพันธ์ แต่งด้วยกลอนแปด 6 บท รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ *รวมบทร้อยกรอง สุรศักดิ์ศรีประพันธ์* (พิมพ์พ.ศ. 2514) กวีพรรณนาคร่ำครวญถึงชีวิตของตนเองโดยเปรียบเทียบเป็น *เรือเร่*

บันทึกแห่งการเดินทาง เป็นหนังสือรวมงานร้อยกรองของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ ที่แต่งด้วยกลอนและกาพย์ บทร้อยกรองที่นำมารวมพิมพ์ก็ได้เลือกสรรมาจากผลงานส่วนหนึ่งที่เขียนขึ้นในช่วงสิบปี กวีได้กล่าวไว้ในคำนำเมื่อ มิถุนายน 2522 เกี่ยวกับชื่อหนังสือว่า ตั้งตามชื่อกลอนชุดหนึ่งที่เขียนขึ้นครั้งไปเที่ยวเชียงใหม่ และได้เลือกผลงานทั้งเก่าและใหม่ที่ดีที่สุดเท่าที่รวบรวมได้ กลอนที่นำมารวมไว้ด้วยได้เลือกเฉพาะที่อ้างชื่อสถานที่ที่เคยไปมา ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเดินทาง ผู้วิจัยได้ศึกษาบทร้อยกรองที่รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้วพบว่า ร้อยกรองจำนวนมากมีลักษณะเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเช่นเดียวกับวรรณคดีนิราศ เพียงแต่มีขนาดสั้น และในร้อยกรองจำนวนนี้มีร้อยกรองหลายบทที่กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือ” อันสอดคล้องและสื่อแนวคิดสำคัญของบทร้อยกรองนั้น ได้แก่ *มหาชัย ฎุกระดิ่งหมายเลข 3* และ *แม่สอด* เช่น *ฎุกระดิ่งหมายเลข 3* กวีพรรณนาว่า

ฎุกระดิ่งแล้งดาววาวไสว

ดาวหัวใจวับดับสนิท

เหลือซากสร้างสงครามในความคิด

ถูกหรือผิดอาฆาตชนะฝ่ายอภัย

กระเช้าเอยกระเช้าสีดาฉันว่าแหว
เหมือนเรือเร่ลอยตามสายน้ำไหล
สีดาเปิดกระเช้าน้อยไว้คอยใคร
เขามาใหม่คนดีของสีดา²²⁴

เรือเร่ รวมพิมพ์ใน **ธรรมชาติ ปรัชญา และชีวิต** บท **ความฝันในคำคืนฤดูฝน** (พ.ศ.2539) รวมพิมพ์ใน **คืนวันที่ฝันผ่าน** (พ.ศ.2540) ของสมภาร พรหมทา มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งคล้ายรำพันพิลาปของสุนทรภู่ กวีพรรณนาคความในใจและกล่าวถึงชีวิตของตนเอง รวมทั้งใช้การเล่าความฝัน กวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือให้ภาพพจน์และข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต

กวีนิพนธ์ของ ไพวรินทร์ ขาวงาม ที่รังสรรค์ขึ้นจำนวนมากมีเนื้อหาและท่วงทำนองการประพันธ์ตามแบบนิราศ รวมทั้งนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในกวีนิพนธ์ที่ประพันธ์ขึ้นหลายเรื่องโดยมุ่งสื่อความหมายและให้จินตภาพเกี่ยวกับความเป็นไปของชีวิต อาทิ **เวียงทะเลแสงตะวัน ในคือแรงใจและไฟฝัน เรือใบไม้ ในคำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ** ดำนานสายน้ำและกาลเวลา และ **ห้องอุทยานกาลชิวา ในที่ใดมีรัก ที่นั่นมีรัก** และ **ในห้วงมหาสมุทรภรณ์ในเราจะพบกันอีกไหม**

เดือนแรม ประกายเรือง เป็นกวีที่นิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการสร้างจินตภาพและสื่อความคิดเกี่ยวกับชีวิต ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องในหนังสือรวมกวีนิพนธ์หลายชุด ในที่นี้ผู้วิจัยได้เลือกผลงานจำนวนหนึ่งซึ่งมีลักษณะนิราศสมัยใหม่ และปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่นมาศึกษา ได้แก่ **เรือใบไม้** ใน **ลายปีกผีเสื้อ** (พิมพ์พ.ศ.2537) **เรือน้อยในคืนหนาว** และ **คืนฝัน** ใน **เกลียวคลื่นคืนฝัน** (พิมพ์พ.ศ. 2539) รวมทั้ง **เรือใบไม้** ใน **แดดบ่ายระบายนั่ง** (พิมพ์พ.ศ. 2543)

บทกวีชุด **เรือใบไม้** ของวันรวิ รุ่งแสง แต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 2539 – 2540 มีลักษณะเป็นนิราศสมัยใหม่แต่งเป็นกลอนสุภาพ ที่ไม่เคร่งครัดจำนวนคำในวรรค กวีกล่าวถึงการเดินทางของ “เรือใบไม้” ที่ทิ้งใบจากต้นลงมาในสายธารแห่งชีวิต บทกวีชุดนี้ประกอบด้วยบทกวีชื่อ **เรือใบไม้** (14 บท) **เรือใบไม้ : เด็กในตำนาน** (7 บท) **เรือใบไม้: ท่าพระจันทร์** (11 บท) **เรือใบไม้ : ไกลฝั่ง** (11 บท) และ **ใบไม้-ชีวิต** (8 บท) รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือรวมบทกวี **เรือใบไม้** ซึ่งได้รวมพิมพ์กวีนิพนธ์ของ วันรวิ รุ่งแสง ไว้อีกหลายเรื่อง

²²⁴ วาณิช จรุงกิจอนันต์, **บันทึกแห่งการเดินทาง** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิษณุโลก, 2522), หน้า 127.

ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ **มิเหมือนเหมือนอันใดเลย** (พิมพ์พ.ศ. 2533) ของ ชมจันทร์²²⁵ ในบท **เรือล่ม** (พ.ศ. 2525) กวีพรรณนาการเดินทางของ **เรือชีวิต เรือศรัทธา** ที่ล่อง มาด้วยความรัก แต่ต้องมาโดนพายุล่มจมลง

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือสื่อแสดงความรัก ได้ปรากฏให้เห็นในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ **แต่พี่รักเจ้าคนเดียว** (พิมพ์พ.ศ. 2544) ของ ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร ซึ่งใช้ชั้นทลักษณ์ในการแต่งหลายประเภท มีเนื้อหา แนวคิด และท่วงทำนองการประพันธ์อัน เรียกได้ว่าเป็นนิราศรักสมัยใหม่ บทนิราศที่ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรืออย่างเด่นชัด น่าสนใจมีหลายบท ในที่นี้เลือกมาศึกษา 3 บท ได้แก่ **ดั่งภัย ล่องเรือดาว** และ **พรมแดนใจ** กวีพรรณนาการเดินทางล่อง **“เรือรัก”** ฝ่าคลื่นลมข้ามภพชาติ กวีครวญแสดงความรัก ความทุกข์ และความมุ่งมั่นปรารถนาได้ครองคู่กับนางผู้เป็นที่รักทุกภพชาติ ไม่ปรารถนาแม้ยานนาวา สู่นิพพาน

การเดินทางล่อง **“เรือใจ”** ปรากฏในนิราศสมัยใหม่หลายบท เช่น **เรือทอง (1)** และ **เรือทอง (2)** รวมพิมพ์อยู่ใน **อรุณในราตรี** (พ.ศ. 2541) หนังสือรวมกวีนิพนธ์ผลงานประพันธ์ของ ชมจันทร์ กวีพรรณนาถึงการเดินทางของ **“เรือทอง”** ซึ่งหมายถึง **“ใจ”** ของมนุษย์ ซึ่งเดินทาง **“ท่องฟ้าทะเลฝัน”** ผ่านปัญหาอุปสรรคไปสู่จุดหมาย

ใน **เรือเก่า คนพายเก่า แม่น้ำเนา** รวมพิมพ์ในหนังสือรวมบทกวี **เพราะน้ำรินไหล จิ่งใสเย็น** (พิมพ์พ.ศ. 2544) ของ เทือก บรรทัด²²⁶ กวีได้นำพาผู้อ่านเดินทางล่อง **“เรือใจ”** ไปในความคิดและจินตนาการ ย้อนคิดทบทวนชีวิตของตน เพื่อค้นหาคำตอบและความหมายให้แก่ตนเอง สอดคล้องกับแก่นคิดของรวมบทกวีเรื่องนี้ ดังกวีได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือตอนหนึ่งว่า **“คือ ปลูกเร้าโลกแห่งชีวิตจิตวิญญาณที่หลับไหล ขาดความเชื่อมั่นในการดำรงอยู่ ให้ลุกตื่นชีวิตจิตใจไหลล่องท่องไปในจักรวาลชีวิต เพื่อจะได้พบกับตำแหน่งแหล่งที่เย็นใส”**

กวีนิพนธ์ **พลังใจ** รวมพิมพ์ในหนังสือรวมบทกวี **นิราศนรก** (พ.ศ. 2532) ของ แก้ว ลายทอง กวีอุปมาเปรียบเทียบ **“หัวใจ”** ของมนุษย์ดุจ **“มหาเขตรธา”** คือเรือลำใหญ่ ที่ล่องไปใน **“มหาซลาธาร”** กวีครวญแสดงความรู้สึกขณะเรือผจญพายุเพื่อแสดงทัศนะและให้ข้อคิดกำลังใจ ในการดำเนินชีวิต

²²⁵ นามปากกาของ ชัยภร แสงกระจ่าง

²²⁶ นามปากกาของ อาจารย์เปลื้อง คงแก้ว กวีชาวดัง ผลงานกวีนิพนธ์ กลางคลื่นกระแสกาล ได้เข้ารอบสุดท้ายรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ประจำปี 2541

เหตุไฉนหัวใจเราเหล่านมนุษย์
เปรียบก็ดุจมหาภคตราใหญ่
จึงย่อยยับอับจนจำนนใจ
เพราะภคภัยคลื่นคลั่งเพียงครั้งเดียว²²⁷

ในหมอกฝัน ม่านฟ้า ห่าฝน (พิมพ์พ.ศ. 2547) ของ วรภ วรรณ ในบท *เรือใจ* กวีพรรณนาการเดินทางของเรือใจ ซึ่งมุ่งพาเรือฝ่าไปสู่ม่านฝัน ด้วยความมุ่งมั่นและเต็มพ้นด้วยชีวิตของลูกผู้ชาย แม้จะมีปัญหาอุปสรรคนานัปการแต่ *นายเรือ* ก็ไม่ละความพยายาม ยังคงจำพายต่อไป

ค่อยพายวก - พัก, วาด - พาดพายจ้า
ค่อยค่อยเคลื่อนเลื่อนลาล่องน้ำไหล
วางชีวิตเต็มพ้นประจันภัย
มุ่งฟากอันฝันใครจักใฝ่ครอง²²⁸

คนรักของความเศร้า (พิมพ์พ.ศ. 2543) ของ อังคาร จันทาทิพย์ เป็นนิราศสมัยใหม่ที่นำเสนอแก่นคิดทางพุทธธรรม เกี่ยวกับการดำเนินไปของชีวิตที่ต้องวนเวียนวายเป็นอย่างมีรู้สิ้นสุดในวิถีแห่งความตื่นรู้และความทุกข์ ในบท *ว้ายหวัง* (พ.ศ. 2540) กวีพรรณนาถึงการเดินทางของ “เรือฝัน” ที่ล่องลำ “ว้ายหวัง” อยู่อย่างมีรู้สิ้นสุด ตราบเท่าที่ยังไม่ถึง “ฝั่งสุดท้าย” ส่วนในบท *เรือของเรา* (พ.ศ. 2543) กวีได้ตั้งคำถามถึง “ความทุกข์” ว่ามาลง “เรือของเรา” ตั้งแต่เมื่อใด กวีครวญถึง “เรือช้า” ที่ล่องไปกับความ “ทุกข์เวทนา” มาช้านาน เพราะความไม่รู้และไม่เข้าใจในสาเหตุแห่งทุกข์

ซังและรักนักรู้เจ้า มิเข้าใจ
เจ้าลงเรือช้าเมื่อไหร่ ช้าไม่รู้!
ซังและรักนักรู้เจ้า มิเข้าใจ
เกิดทุกข์เวทนาไป เราเป็นเรา!!²²⁹

²²⁷ แก้ว ปลายทอง, *นิราศนรก* (ม.ป.ท. : สำนักพิมพ์นิรันดร, 2532).

²²⁸ วรภ วรรณ, *หมอกฝัน ม่านฟ้า ห่าฝน* (สตูล : สำนักพิมพ์บ้านบ้าน, 2547).

²²⁹ อังคาร จันทาทิพย์, *คนรักของความเศร้า* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2550), หน้า 107.

คว้าง (พ.ศ. 2542) รวมพิมพ์ใน **สายรุ้งของความรัก**²³⁰ (พ.ศ. 2545) ของ สุขุมพจน์ คำสุขุม กวีพรรณนาการเดินทางล่องมากับ “เรือฝืน” ฝ่าพายุมาในท้องทะเล หลังจากที่ได้ร่อนเร่ “รอนแรมร้างนिरาศนินิวาสสถาน” กวีครวญแสดงความปรารถนาไปให้ถึง “ฝั่ง” หาดทรายที่มุ่งหมาย ส่วนในบท *เรือปรารถนา* ของ วันรวี รุ่งแสง รวมพิมพ์ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ **ทางแยกที่แตกต่าง** (พ.ศ. 2546) กวีเปรียบเทียบความปรารถนาของตนเป็นเรือเรียกว่า “เรือปรารถนา” นำพาผู้อ่านท่องไปใน “ทะเลฝืน” เพื่อมุ่งสู่ “ฝั่งอุษาสาग” และ “ฝั่งดอกไม้” ที่ปรารถนา เช่นเดียวกับเรือฝืนเคยล่องฤร้าง รวมพิมพ์ใน **โอบกอดจันทร์ธา** (พ.ศ. 2548) ของเรื่องรอง รุ่งรัศมี กวีได้พรรณนาการเดินทางของเรือฝืน เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของความฝัน ด้วยการเริ่มตั้งคำถามให้ขุกคิดทบทวนถึงความฝันของตน โดยมุ่งชี้ให้เห็นจุดหมายและความสำคัญของความฝันที่ควรดำรงไว้ในชีวิตของแต่ละคนเสมอ ดังความตอนหนึ่งพรรณนาว่า

มาไกล — ไปนาน — กาลเนิ่น
 หลบหนี — เผลอ — คับข้อง
 ครั้นครอบงำทาบทิวทอง
 เคยล่องเรือฝืนผ่านมา
 ใจทองดวงเดิมในกาย
 สูญหายฤคาลัยแปลกหน้า
 มวลมุกมณีดาริกา
 เคยไฝฝืนหาเพื่อใคร²³¹

มหาขเล²³² (พิมพ์พ.ศ. 2550) ของวรก วรรณภา แต่งเป็นกวีนิพนธ์ขนาดยาวที่มีเนื้อเรื่องต่อเนื่องกัน แต่แบ่งเป็นบทสั้น ๆ จำนวน 22 บท ซึ่งช่วยในการสื่อความคิดและทำให้อ่านง่าย กวีแต่งอย่างร้อยสัมผัสกันทั้งหมด ประกอบด้วย คือ *มหาขเล* (4 บท) *บนทางฝัน* (10 บท) *นักเดินเรือ* (4 บท) *ณ กระโจมริมทะเล* (6 บท) *ทำใจ* (2 บท) *ห้วงนั้น-มหรณพ* (8 บท) *เหนือร่องน้ำ* (8 บท) *ในพยับ* (7 บท) *พรางใจ* (10 บท) *ทางนกจร* (9 บท) *แห่งตานก*

²³⁰ ได้รับรางวัลชมเชยจากการประกวดหนังสือดีเด่น พ.ศ. 2545

²³¹ เรื่องรอง รุ่งรัศมี, “เรือฝืนเคยล่องฤร้าง,” *โอบกอดจันทร์ธา* (กรุงเทพมหานคร : แพรวล้านกพิมพ์, 2548), หน้า 51.

²³² กวีนิพนธ์รางวัลยอดเยี่ยมนายอินทร์อะวอร์ด ประจำปีพุทธศักราช 2550

(6 บท) ห้วงอุททยาน (9 บท) ในเวียงว่าง (13 บท) ทะเลเช้า (6 บท) กลางสายแสง (7 บท) ชเลปาย (4 บท) วงล้อกาละ (7 บท) พริบพราว-โพ้นดาวเดือน (12 บท) วัคดีมทะเล (8 บท) ฟากฟ้า-ฝั่งใจ (8 บท) ไกลี่ตา ไกลใจ (9 บท) และบทสุดท้ายได้แก่ คือห้วงมหานที (8 บท) เนื้อเรื่องและท่วงทำนองการประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่อง **มหาชเล** มีลักษณะเป็นนิราศอย่างเด่นชัด กวีนำพาผู้อ่านเดินทางท่องเที่ยวไปในจินตนาการด้วย “เรือใจ” ล่องไปในมหาชเล คือห้วงแห่งมหาวิภูสงสารที่มนุษย์ล้วนต้องล่องไปผ่านเผชิญทุกข์สุขเฉพาะตน ดังความตอนหนึ่งพรรณนาว่า

สุดตาโน้น, ห้วงนั้น – มหรรณพ

คือห้วงแห่งมหรสพุกาหรณ์

วิถีล่องเรือกล้านรากร

เสพสาครอันอุดมได้บ่มดาล

เพียงแต่ฝันเธอฝ่ามหาสมุทร

เวียงว่างนั้นก็จะสุดสมมุติสถาน

เพียงเธอมั่นมหาจินตนาการ

โลกจะซ้องสี่ขานตำนานเรือ²³³

บทเร่เรือฝัน, มวลเมฆแสวงหา, ฟากฝั่งและวังวน รวมพิมพ์ใน**กอนดิน กอนหิน มวลเมฆ และดวงดาว** (พ.ศ. 2550) หนังสือรวมกวีนิพนธ์ของประชาคม ลูนาชัย นักเขียนและกวีที่สร้างงานเกี่ยวกับ “เรือ” ไว้เป็นจำนวนมาก เพราะมีประสบการณ์ตรงและความทรงจำที่ผูกพันกับเรือและท้องทะเลครั้งเคยใช้ชีวิตทำงานอยู่ในเรือประมง กวีนิพนธ์หลายบทของประชาคมล้วนกล่าวถึงการเดินทางไปในเรือ มีลักษณะเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเป็นนิราศ และนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่อนำพาผู้อ่านท่องเที่ยวไปในจินตนาการ

หนังสือรวมกวีนิพนธ์ซึ่งมีลักษณะเป็นนิราศสมัยใหม่อย่างเด่นชัดเรื่องล่าสุดในช่วงสมัยที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษา คือ **ลงเรือมาเมื่อวาน** (พิมพ์พ.ศ. 2550)²³⁴ ของ ศิริวร แก้วกาญจน์ ได้แก่ บท *ผ่านในระลอกคลื่นลมและคมเวลา* (พ.ศ. 2539), *กลางเมืองหลวง*

²³³ วรภ วรรณ, **มหาชเล** (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 29.

²³⁴ เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ ประจำปีพุทธศักราช 2550

(พ.ศ. 2538) และ *ลงเรือมาเมื่อวาน* (พ.ศ. 2545) กวีได้นำพาผู้อ่านเดินทางล่อง “เรือชีวิต” นิราศไปในกระแสแห่งกาลเวลาที่ผ่านไปอย่างรวดเร็วจนเปรียบเสมือนลงเรือมาเมื่อวาน

กล่าวโดยสรุป การรวบรวมศึกษาการปรากฏของเรือในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงนิราศในปัจจุบัน (พ.ศ.2550) ทำให้เห็นว่าเรือมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์อยู่ในสายธารวิวัฒนาการอันยาวนานของวรรณคดีนิราศ ตั้งแต่ความเป็นมา ลักษณะสำคัญ และแก่นเรื่องของวรรณคดีนิราศ อันเกิดจากการเดินทาง หรือการเคลื่อนที่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของเวลาและชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดการ “จาก” อันเป็นความหมายหลักของ “นิราศ” การพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งที่รัก ไม่ว่าจะด้วยการเดินทางจริงหรือสมมุติ หรือด้วยการไม่ได้อยู่ร่วมกันหรือไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนาด้วยเหตุอื่น ๆ ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการคร่ำครวญแสดงภาวะแห่งความทุกข์ร้อนโศกเศร้า อันเชื้ออำนาจในการก่อสร้างอารมณ์ สะเทือนใจในวรรณคดีนิราศ การบันทึกเรื่องราว ประสบการณ์ การแสดงอารมณ์ความรู้สึก รวมทั้งทัศนคติความคิดคติธรรมตามแต่ประสงค์ ได้ก่อให้เกิดความเลือนไหลและความหลากหลายของวรรณคดีนิราศไปตามจุดมุ่งหมายในการแต่งและกระแสความนิยมของยุคสมัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ของเรื่อกับขนบในวรรณคดีนิราศ

เรื่อเป็นพาหนะที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมไทย การเดินทางทางเรื่อเป็นแรงบันดาลใจในการแต่งนิราศ และเป็นวัสดุทางความคิดและการประพันธ์ ในบทนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของเรื่อกับขนบในวรรณคดีนิราศ ซึ่งดำเนินมาควบคู่กับวิวัฒนาการของวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงนิราศสมัยใหม่ (พ.ศ.2550) เพราะการดำรงอยู่ของ เรื่อ ในการสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ ย่อมเป็นประจักษ์พยานอันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนทัศน์เกี่ยวกับเรื่อกับการสร้างสรรค้วรรณศิลป์ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยอย่างเด่นชัด

3.1 ขนบในวรรณคดีนิราศ

คำว่า *ขนบ* ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า *Convention* ซึ่งมีผู้ใช้คำนี้และแปลเป็นภาษาไทยอย่างหลากหลาย ล้วนมีความหมายตรงกัน ได้แก่ ขนบ หรือขนบนิยม ประเพณีวรรณกรรม จารีตนิยม ธรรมเนียมนิยม และสัจนิยม

ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ใช้ว่า *ขนบ* โดยอธิบายว่า “*ขนบ* ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า *convention* นั้นมีใช้มาแต่โบราณ ดังเช่นปรากฏใน *รามเกียรติ์* ว่า ‘ตามแต่ขนบโบราณมา...’¹ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ใช้ว่า *ประเพณีวรรณกรรม* และอธิบายว่าหมายถึง “*วิธีการแต่งที่นิยมใช้คล้าย ๆ กันในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ*”² เอมอร ชิตตะโสภณ ใช้ว่า *จารีตนิยม* โดยให้คำจำกัดความว่าหมายถึง *วิธีการแสดงออกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันในการประพันธ์วรรณกรรม*³

ทองสุก เกตุโรจน์ ใช้ว่า *ธรรมเนียมนิยม* และได้อธิบายความหมายไว้ 3 ความหมาย ในที่นี้จะยกคำอธิบายมาแสดงเฉพาะความหมายที่ 2 ซึ่งตรงกับความหมายที่ใช้ในหัวข้อนี้

(2) ในความหมายที่สอง ธรรมเนียมนิยมเป็นลักษณะพิเศษที่เห็นได้ชัดในเรื่องเนื้อหา รูปแบบ หรือเทคนิคที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ในงานวรรณกรรม ธรรม

¹ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, *แฉกวรรณกรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 148.

² ชลธิรา สัตยาวัฒนา, *เบิกฟ้าวรรณกรรม 3 วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในสมัยอยุธยาตอนต้น* (กรุงเทพมหานคร : นวลจันทร์, 2524), หน้า 26.

³ เอมอร ชิตตะโสภณ, *จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย : การศึกษาวิเคราะห์* (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี, 2539), หน้า 15.

นิยมนิยมในความหมายนี้อาจได้แก่ตัวละครแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น บ่อย ๆ การหักเหของโครงเรื่อง รูปแบบของฉันทลักษณ์ หรือการเลือกใช้คำ และ ท่วงทำนองเขียน...⁴

กุหลาบ มัลลิกะมาส ใช้ว่าธรรมเนียม และอธิบายว่า “คำนี้บางท่านใช้ว่าสัจนิยม หมายถึงหลักเกณฑ์หรือแนวปฏิบัติในการแต่งวรรณคดีที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป”⁵

พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลคำ convention ว่า สัจนิยม และอธิบายความหมายว่าคือ “กลการประพันธ์ หลักการ วิธีดำเนินการ หรือรูปแบบ ซึ่งผู้เขียนกับผู้อ่าน (หรือผู้ชม) ยอมรับกัน”⁶

กล่าวโดยสรุป *ขนบ* หมายถึงแบบแผนซึ่งเป็นที่ยอมรับในการประพันธ์วรรณคดีทั้งด้าน รูปแบบและเนื้อหาว่าเหมาะสมมีคุณค่าในกระบวนการสร้างและเสพงานวรรณศิลป์ ผู้ประพันธ์ จึงเลือกใช้ขนบบางประการสร้างสรรค์งานสืบกันมา การใช้ขนบยอมเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย รวมทั้งความนิยมของผู้สร้างและผู้เสพงาน แต่ถ้าขนบใดดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน ก็ย่อม เป็นประจักษ์พยานอันแสดงให้เห็นความนิยมและสัมฤทธิ์ผลในการสื่อสารตามแบบแผนขนบนั้นๆ

ขนบ ปรากฏในวรรณคดีไทยทุกประเภทและมีการแต่งตามขนบอย่างหลากหลายสืบต่อกันมา เช่น ขนบในการแต่งบทประณามพจน์และการลงท่าย ขนบในการแต่งบทเฉลิมพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ ขนบในการชมสิ่งต่างๆ เช่น ขนบการชมเมือง ชมเรือ ชมนาง ชมธรรมชาติ ขนบในการใช้ความเปรียบ ขนบการพรรณนาการเดินทาง ขนบการครวญถึงนาง ขนบการเล่าตำนาน ขนบการแสดงความรู้ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ

ขนบ ดังกล่าวมาได้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในวรรณคดีนิราศ ดังตัวอย่าง **การวิเคราะห์ วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น** ของพจนีย์ เห็นพิทักษ์ ได้พบว่า*ขนบ* ที่เห็นได้ชัดในการเขียนนิราศสมัยอยุธยาและมีอิทธิพลต่อการแต่งนิราศของกวีสมัยรัตนโกสินทร์⁷ ได้แก่ เริ่มด้วยประณามพจน์ หรือบทไหว้ครู ยอพระเกียรติกษัตริย์ และพรรณนาชมความเจริญรุ่งเรือง

⁴ เอ็ม เอช อับรัมส์, *อธิบายศัพท์วรรณคดี*, แปลโดย ทองสุก เกตุโรจน์ (ม.ป.ท. : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2529), หน้า 62.

⁵ กุหลาบ มัลลิกะมาส, *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521), หน้า 52.

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย* (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 115.

⁷ พจนีย์ เห็นพิทักษ์, “การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2515), หน้า 54-56.

ของบ้านเมือง กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการแต่ง หรือจุดหมายปลายทางในการเดินทาง กวีอาจกล่าวถึงตอนกลางเรื่องหรือตอนท้ายเรื่อง กล่าวถึงความเชื่อในทางศาสนา การพรรณนาชมธรรมชาติ การชมนาง การใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบของกวี ทำให้เห็นความคิดความเชื่อของคนในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับขนบประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ

การแต่งนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลาง นับว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งในการแต่งนิราศสมัยหลังและมีขนบในการแต่งอย่างเด่นชัด ดังผลการศึกษาของสุภาพร พลายเล็ก ที่ได้กล่าวถึงลักษณะขนบในการแต่งวรรณคดีนิราศของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรว่า ส่วนมากดำเนินตามขนบนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลาง^๑ ลักษณะขนบที่เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรใช้ในการทรงนิพนธ์วรรณคดีนิราศ ได้แก่ การเดินทางหรือการหมุนเวียนของเวลา การพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก การรำพึงรำพันความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับความอาลัยรัก การใช้ความรู้สึกโดยตรง การใช้ธรรมชาติและสิ่งที่พบเห็นเชื่อมโยงกับความรู้สึกนึกคิดถึงนางหรือตัวกวีและการฝากสิ่งที่พบเห็นให้เป็นที่ถึงนาง การอ้างอำนาจเหนือธรรมชาติเชื่อมโยงกับความรู้สึกหรือแสดงสาเหตุของการพลัดพราก ได้แก่ อ้างอำนาจเหนือธรรมชาติหรือบุญช่วยให้ได้พบนาง เวรกรรมทำให้พลัดพรากกัน และการอ้างถึงคู่รักในวรรณคดี การกล่าวถึงเหตุการณ์หรือสิ่งที่พบเห็นโดยไม่เชื่อมโยงกับความรักและการพลัดพราก

3.2 การปรากฏของเรื่องที่สัมพันธ์กับขนบในวรรณคดีนิราศ

การศึกษาวรรณคดีนิราศที่ปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรื่องเด่น ทำให้ได้พบว่า เรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีนิราศมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับขนบในวรรณคดีนิราศอย่างน่าสนใจยิ่ง ดังนี้

3.2.1 เรื่องในขนบการเฉลิมพระเกียรติ

ขนบการเฉลิมพระเกียรติ มักปรากฏในส่วนนำเรื่องของวรรณคดีนิราศ กวีนิยมพรรณนาเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์หลายวิธี ทั้งการพรรณนาเฉลิมพระเกียรติโดยตรง การใช้ความเปรียบ และใช้การพรรณนาชมความงดงามเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง การเฉลิมพระเกียรติ

^๑ สุภาพร พลายเล็ก, "นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 26-82.

พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชาและทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา รวมทั้งสิ่งอันเกี่ยวข้อง
เพื่อส่งเสริมพระบารมี มุ่งแสดงพระพระบรมเดชานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์ผู้ทรงปกครอง
บ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข

ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีได้ใช้ *บทชมเรือ* เป็นส่วนหนึ่งของ *บทชมเมือง* ใน *ขนบ
การยอพระเกียรติ* บทชมเรือปรากฏเด่น 2 ลักษณะ ได้แก่

3.2.1.1 กวีนิยมพรรณนาให้ภาพสำเนาและเรือจำนวนมากสัญจรไปมาค้าขาย

กวีมุ่งใช้เรือเป็นสัญลักษณ์แสดงความเจริญรุ่งเรืองของเศรษฐกิจการพาณิชย์
สื่อโดยนัยถึงรายได้ ความมั่งมี และความอยู่ดีมีสุขของราษฎร เพื่อเทิดพระบุญญาบารมี และ
พระปรีชาสามารถทางการปกครองของพระมหากษัตริย์ เช่น ใน *นิราศสุพรรณ* กวีบรรยายให้
ภาพเรือสำเนาจำนวนมากเชื่อมโยงแสดงความรุ่งเรืองของบ้านเมืองไว้ว่า

มีสำเนาเลากาเป็นผาสูก   บรรเทาทุกข์ห้ามแห่นั่นสลอน
ขอชมบุญบารมีชูลีกร   แล้วเลยจรจากมาพ่นน้ำวัง⁹

ใน *โคลงนิราศพะเนียด* กวีก็ได้บรรยายให้ภาพเรือจำนวนมากในแม่น้ำไว้ใน
ทำนองเดียวกัน

ร้าย

◦ ศรีสิทธิสยามภพ ล้ำเลิศลบไตรตรึง สมบัติพึงพูลเพียบ เทียบ
สุทัศน์ทัดเทียม เสียมสีมาไพศาล กฤษดาการไพโรจน์ จ้าจรโรจษทุก
ทิศ หมู่ปัจจามิตรยำเกรง เกรงพระเกียรติมาอ่อน ฝ่อนแผ่นภพมาเต็ม
เสริมแผ่นไผทไพบูรณ์ เด็กเสียนสูญเย็นจ๋าทุกเข้าค้ำเย็นกระมล
ประชาชนขึ้นบาน สุขสำราญเรจรีน ดาดาศดื่นขายค้ำ หลายหลาก
หน้าต่างชาติ นาวากลาดแนวน้ำ มวลมากซ้าปางเพรง...¹⁰

⁹ หมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี), *นิราศสุพรรณ* (พระนคร : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 5.

¹⁰ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, *ประชุมนิราศคำโคลง* (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513), หน้า 298.

3.2.1.2 กวีนิพนธ์พรรณนาชมกระบวนพยุหยาตราชลมารค หรือชมกระบวนเรือ
ปรากฏในนิราศที่กวีเดินทางตามเสด็จพระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ชั้นสูง ไป
ในพระราชภารกิจสำคัญต่าง ๆ

วรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นที่รจนาเกี่ยวกับการเสด็จโดยชลมารคไว้
อย่างละเอียดชัดเจนคือ **ลิลิตยวนพ่าย**¹¹ โดยมุ่งเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวี
ได้พรรณนาและเปรียบเทียบให้เห็นภาพกระบวนเรือ ซึ่งพระมหากษัตริย์เสด็จไปในราชการ
สงคราม สื่อสะท้อนแสนยานุภาพของกองทัพ และมุ่งแสดงพระบรมเดชานุภาพแห่ง
พระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ประจักษ์ ซึ่งน่าจะเป็นแบบอย่างในการพรรณนาเฉลิมพระเกียรติ
พระมหากษัตริย์ผ่านบทชมกระบวนเรือ ดังตัวอย่าง

บัดให้ตราตรวจฟ้อง	พลหลวง
หมายหมู่เรือขีดแซง	ท่าทาง
สรรเพ็ชญ์เลิศเลอลวง	เลอโลกย
เป็นปิ่นดินฟ้าอ้าง	อ่านคุณ ฯ
พระพุทธานุโยคล้วน	กลางชย
พระพ่างพระไพภูณฐ์	เกลื่อนเกล้า
พระเสด็จคัลโลลวง	ชลมารค
ชลพ่าห้มากล้วนแล้ว	เหล่าหลาย ฯ
พายทองสรพราศพร้อม	แขวงขวา
พรวคพวกพายเงินหมาย	หมู่ฝ่าย
คฤททองแคว่ทองนา	นาหมู่ หมายแฮ
ยู่ยู่แลย้ายย้าย	คล่าวไคล ฯ
รายเรือแผดงคู่ถ้วน	แถวคับ คั้งแฮ
สยงสวางชิงไชย	ขึ้นฝ่าย
เรือโยงแย่งโยงดับ	แต่งต่อ กั้นแฮ
หลังก่อนขวาซ้ายซ้อง	เหล่าเหลือ ฯ

¹¹ นักวรรณคดีกลุ่มหนึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราว พ.ศ.2017 ซึ่งเป็นปีเสด็จศึกเชียง
ขึ้น แต่ความเห็นอีกทางว่า แต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2034 - 2072) ซึ่งเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถ

เรือหุ้มเรือหอซ้อน	ซับกั้น
เรือแห่เรือแหนแหน	แห่ห้อม
พิทุยพิทันแซ	ชามาก
ทุกท่าทุกท่งล้อม	หนั้นหนา ฯ
เรือคฤเรือแคว่เต้า	เต็มแคว หนานนา
เรือเครื่องเรือคร้วคลา	คล้ำหล้า
เรือซาคุเรือแซ	แซมฝ้า ฝั้นแฮ
ชนิดหมู่ขนานข้างม้า	คล้าวไคล ฯ
ดับแต่งทางท่าถ้วน	แถวหนา หนั้นแฮ
หยุดรบายกันไป	จึ่งได้
นานาหมู่นาวา	ดาดาช
โดยสมเด็จเหง้าให้	ท่องฉนยร ¹²

ส่วนนิราศที่เริ่มการพรรณนาชมกระบวนพยุหยาตราชลมารคโดยมุ่งเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด คือ **โคลงนิราศนครสวรรค์** ซึ่งมีอิทธิพลต่อการแต่งบทพรรณนาชมกระบวนพยุหยาตราชลมารคในนิราศสมัยต่อมาอีกหลายเรื่อง เนื่องจากกวีใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือได้อย่างไพเราะและให้จินตภาพ อันแสดงพระบุญญาบารมีและพระบรมเดชาภาพแห่งสมมุติเทวราชทัตเทียมมหาเทพ ดังตัวอย่าง

อรอนพอนเนกล้วน	นาวา
งามลวดลายเลขา	กึ่งก้อม
โสภาพิमानนา	วรวราช
ยับายบไพพรายพร้อม	เพริศแพ้วพัพพะ
พรายครุฑพ่าหเพียง	ครุฑพิษณู
เลื่อนเลื่อนกลนฤมิตร	เลิศแล้ว
คือนารายณ์นราฤทธิ์	เรื่องเดช

¹² กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 366 - 367.

เสด็จดำเนินมาแล้ว

เฝ้าผู้อาธรรม¹³

ภาพยนต์เหวเรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร เป็นวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยา ตอนปลายที่ใช้ขนบการชมเรือ ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก**โคลงนิราศนครสวรรค์** และเป็นต้นแบบในการแต่งภาพยนต์เหวเรือ ซึ่งมีบทชมกระบวนเรือ ตลอดจนบทชมกระบวนพยุหยาตราชาลมารคโดยมุ่งเฉลิมพระเกียรติ **ตั้งภาพยนต์เหวเรือ** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร พรรณนาว่า

ปางเสด็จประเวศด้าว	ชลาลัย
ทรงรัตนพิमानไชย	กิ่งแก้ว
พรั่งพร้อมพวงพลไกร	แหนแห่
เรือกระบวนต้นแพ้ว	เพริศพริ้งพายทอง
พระเสด็จโดยแดนชล	ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย
กิ่งแก้วแพ้วพรรณราย	พายอ่อนหยับจับงามอน
นาวาแน่นเป็นขนัด	ล้วนรูปสัตว์แสนยาก
เรือวิวิธวงสลอน	สาครลั่นครั่นครื้นฟอง ¹⁴

ส่วนวรรณคดีนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ที่ใช้ขนบการชมเรือมีจำนวนมาก เช่น **โคลงนิราศทวาย โคลงลิลิตนิราศราชบุรี ลิลิตพายัพ ภาพยนต์เหวเรือพระราชนิพนธ์** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังตัวอย่าง**โคลงนิราศทวาย** พรรณนาว่า

ศรีไชยาทิศย์ล้ำ	ลำทรง
ทรงพิमानบรรยงก์	ยาตรฟ้า
วัลวิวิไลลง	กตมาศ
บรรทับสนานสนวนถ้ำ	พรั่งพร้อมโดยขบวน ฯ
คล้ายคล้ายสุริเยศได้	นาที
ไชเยศยามไชยศรี	ฆาตซ้อง
สรวลสังข์ตรวจแตรตี	พิณพาทย์

¹³ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 871.

¹⁴ **ประชุมภาพยนต์เหวเรือ**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2516), หน้า 1.

ผลการวิจัยพบว่ากวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์อย่างหลากหลายในการยกพระเกียรติพระมหากษัตริย์ผ่านบทชมกระบวนพยุหยาตราชาลมารค แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่สัมพันธ์กับการสร้างวรรณศิลป์อย่างเด่นชัด ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่ 4 และ 5 ตามลำดับ

3.2.2 เรือในขนบการเดินทาง

ขนบการเดินทาง เป็นขนบหลักที่ทำให้วรรณคดีเรื่องหนึ่งเรื่องใดจัดเป็นนิราศหรือไม่ เพราะหากวรรณคดีเรื่องใดไม่กล่าวถึงการเดินทาง การเปลี่ยนแปลง หรือการเคลื่อนของเวลา ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะของนิราศ ด้วยเหตุที่วรรณคดีนิราศมีความสัมพันธ์กับการเดินทาง ทั้งด้วยการเดินทางจริงและการเดินทางในจินตนาการ เรือในฐานะพาหนะจึงมีความสัมพันธ์และมีความสำคัญในขนบการเดินทาง เนื่องจากเรือเป็นพาหนะที่กวีใช้ในการเดินทาง เป็นพาหนะที่กวีพบเห็นในระหว่างการเดินทาง และเป็นพาหนะในความคิดและจินตนาการของกวี ดังนี้

3.2.2.1 เรือเป็นพาหนะที่กวีใช้ในการเดินทาง

เรือเป็นพาหนะที่กวีใช้ในการเดินทางจริงซึ่งมีความสำคัญต่อการนำพา กวีไปสู่จุดหมาย ผ่านเผชิญความสุขหรือความทุกข์ ความอยู่รอดหรือความตาย ความสำเร็จหรือความล้มเหลว

นิราศในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่มักเป็นนิราศที่กวีเดินทางจริง และมักเดินทางทางน้ำโดยใช้เรือเป็นพาหนะ เพราะการเดินทางทางเรือเป็นการเดินทางที่สะดวกและปลอดภัยที่สุดในสมัยนั้น เรือได้ทำหน้าที่เป็นพาหนะที่บรรทุกทั้งคนและของไปยังสถานที่ที่ประสงค์ การเดินทางไกลแต่ละครั้งต้องใช้เวลาอนแรมไปในเรือเป็นเวลานาน ยามค่ำคืนเรือก็แปรสภาพเป็นเรือนให้ค้างนอนได้อย่างสบายและปลอดภัยมากกว่าอยู่ในป่า

นิราศที่กล่าวถึงการเดินทางทางเรือทุกเรื่อง กวีจะกล่าวถึงเรือควบคู่กับลำดับในการเดินทาง ซึ่งกวีผู้แต่งนิราศนิยมดำเนินความในลักษณะเดียวกันนี้ เรียกได้ว่าเป็นขนบนิราศได้แก่ ก่อนลงเรือหรือก่อนออกเดินทาง การออกเรือคือการออกเดินทาง การแล่นไปของเรือคือการเดินทางหรือการดำเนินไปของชีวิต เรือนำพาให้ได้ผ่านพบเหตุการณ์ สถานที่ และสิ่งต่าง ๆ

¹⁵ พระพิพิธสาส์, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 19.

เกิดการเชื่อมโยงเรื่อกับความคิด ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลาย สัมพันธ์กับภูมิหลัง และประสบการณ์เดิม รั้งสรรค์ถ่ายทอดเป็นบทนิราศตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และจบลงเมื่อสิ้นสุดการเดินทาง

กวีมักพรรณนาเชื่อมโยงการเคลื่อนที่หรือการเดินทางของเรื่อกับอารมณ์ความรู้สึกของกวี ลักษณะเช่นนี้เป็นที่นิยมในการแต่งนิราศว่าไพเราะและสร้างจินตภาพ ได้รับความนิยมจนกลายเป็นขนบของนิราศ การที่กวีต้องใช้เวลาเดินทางเป็นเวลานาน โดยเฉพาะมักเดินทางทางเรือรอนแรมไปเป็นเวลาแรมเดือน ไกลห่างเหย้าเรือนและคนรักที่จากมามากยิ่งขึ้นทุกขณะ สภาวะความอึดอัดว้าวรณ์ ความเหงาเปล่าเปลี่ยวไม่แน่ใจ ความหวั่นไหวยามเผชิญปัญหา อุปสรรคระหว่างการเดินทาง มีเพียงคนกับเรือที่ลอยลำท่ามกลางน้ำกับฟ้าและภัยอันตรายที่ไม่อาจแลเห็นหรือคาดเดา กวีจึงมักกล่าวถึงเรือที่เป็นพาหนะซึ่งจะนำพากวีไปสู่จุดหมาย โดยให้กินความรวมถึงตัวของกวีด้วย เรื่อกับกวีจึงมีสถานะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กวียังได้สร้างให้เรือเป็นพาหนะสื่อสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของกวีอย่างมีเอกภาพ กวีใช้คำพรรณนาการแล่นไปของเรือในลักษณะอาการต่าง ๆ และสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงแสดงความรู้สึกเจ็บปวดของกวีที่ต้องจากนางมา สร้างให้เกิดจินตภาพสื่ออารมณ์สะท้อนใจของกวีที่สอดคล้องกัน ดังตัวอย่าง **กำสรวลโคลงต้นพรรณนาว่า**

ตนดยวมาจากเจ้า	เจบอก อ่อนเออย
เรื่อกลอกกลางวงใจ	ขาดขั่ว
จากนางยิ่งตนก	เมรุมาศ
รลอกล้ำฟ้าซ้ำ	ชานดิน ฯ ¹⁶

กวีรำพันถึงความเจ็บปวดในใจของตนยามต้องจากนางที่รักมาเพียงลำพัง กวีสรรคามาพรรณนาให้ภาพการแล่นไปของ “เรือ” ที่ “กลอก” คือแล่นโยกโยนเกลือกไปกลางคลื่น กวีใช้การเชื่อมโยงเปรียบเทียบแสดงความรู้สึกเจ็บปวดในใจของตนราวเรื่อนั้นเคลื่อนทับบดไปกลางใจของกวีทำให้ใจ “ขาดขั่ว” เป็นการกล่าวเกินจริงหรืออติพจน์ ที่ช่วยสร้างจินตภาพของ “ใจ” ที่ถูกกระทำอย่างรุนแรงจนทั้ง “ขาด” และ “ขั่ว” เน้นแสดงความรู้สึกเจ็บปวดยิ่งของกวีอย่างเด่นชัด นอกจากนี้การที่กวีเลือกใช้คำว่า “ขั่ว” หมายถึง คว้า ซึ่งเป็นคำกริยาที่ใช้กับ “เรือ” มาใช้กับใจ ย่อมแสดงให้เห็นว่ากวีมีมโนทัศน์ “ใจ” กับ “เรือ” เปรียบเทียบกัน

¹⁶ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 535.

การสร้างจินตภาพลักษณะนี้เป็นที่นิยม เกิดการแต่งตามแบบ กลายเป็นขนบนิยมในการประพันธ์บทนิราศ ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น นิราศของพระยาตรัง และนิราศของพระพิพิธสาส์ ดังตัวอย่าง

ในโคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพลำน่าน้อย นิราศไปตรัง กวีพรรณนาความรู้สึกของตนยามจากน้องลงสู่ “ลำภาจร” คือการนำพาภวีให้ “จากคั้ง” คือถิ่นที่อยู่ และ “รักพราก ออกแม่” คือพรากจากนางผู้เป็นที่รัก ทำให้ใจของภวีรู้สึกเจ็บและสะดุ้งใจประหนึ่งถูกหนามนับร้อยรุมทิ่มแทง ความว่า

เสร็จโลมเสร็จล้างสิ้น	สอนสมร พี่นา
ลงสู่ลำภาจร	จากคั้ง
ร้อยยากบ่เคยรอน	รักพราก ออกแม่
ใจหนึ่งหนามเห็บสะดุ้ง	เนื่องร้อยรุมกระสัน ฯ ¹⁷

เรือเป็นพาหนะที่นำพามนุษย์หรือภวีล่องไปพบประสบการณ์ที่แตกต่างหลากหลาย ในขณะที่เรือแล่นไปข้างหน้านำพาตัวภวีเพื่อไปสู่ที่หมาย ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ในยามที่เรือแล่นไปอย่างราบรื่น เรือก็จะพาภวีไปสู่สถานที่และสิ่งแวดล้อมที่แปลกใหม่ ภวีก็จะถอยจากความอึดอัดอารมณ์ไปรื่นรมย์กับธรรมชาติแวดล้อม แต่ในยามที่เรือต้องผ่านเผชิญกับปัญหาอุปสรรคภัยอันตรายต่าง ๆ ระหว่างการเดินทาง บางครั้งอาจสร้างความน่าประหลาดพิงว่า อาจต้องถึงแก่สิ้นชีวิต ภวีอาจครวญแสดงอารมณ์ความรู้สึกขณะนั้นสัมพันธ์กับเรือ อาจรำลึกเชื่อมโยงเรือกับนางที่รักหรือสิ่งอื่น ๆ ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างภวีกับเรือนี้เองได้เชื่อมโยงมาสู่ขนบการครวญในวรรณคดีนิราศ เช่น **กำสรวลโคลงต้น**พรรณนาว่า

เยียมมาเรือแก้ว	การัญ ย่านนา
นบเทพอรชุนบน	บอกถ้อย
มือพันพ้อมีบุญ	แลส่อง ดุรา
เชอญพ้อมเด็จพระข้อย	ซาบศรีสัศรี
เยียมมาเรือล่องไกล	กรยนสววย
สววยสวาสติธรณีนาง	มิ่งไม้

¹⁷ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 128.

พลีจวงดุดวงถวายเป็น

ทุกกิ่ง ไข่แฮ

แม่นม่วงรศฟ้าไล่

ลูกหวาน ๙¹⁸

กวีบรรยายว่าเรือแล่นมาถึง “เก้ากู่” คือศาลทั้งเก้า และบทที่ 32 เรือได้ล่องมาถึง “กรย่นสวาย” คือ “เกรียนสวาย” หรือปัจจุบันเรียกว่า “เทียนถวายเป็น” แล้วคร่ำครวญถึงนางโดยเชื่อมโยงกับชื่อสถานที่ตามขนบนิราศ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในนิราศรักที่มีการเดินทางไปตามสถานที่ทุกเรื่อง

3.2.2.2 เรือเป็นพาหนะที่กวีพบเห็นในระหว่างการเดินทาง

เรือเป็นพาหนะที่กวีพบเห็นในระหว่างการเดินทาง เป็นพาหนะที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมไทยหลากหลายด้าน เรือจึงเป็นสื่อที่เชื่อมโยงความทรงจำรำลึกต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกับชีวิตของกวีอยู่เสมอ โดยเฉพาะความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบุคคลผู้เป็นที่รัก ซึ่งในนิราศรักกวีนิยมใช้เรือเป็นสื่อเชื่อมโยงถึงความรักที่มีต่อนางหรือบุคคลผู้เป็นที่รักเสมอ เช่นในนิราศเพชรบุรี กวีพรรณนาว่า

ถึงบ้านกล้วยกล้วยกล้วยเขารายปลูก	น้ำเต้าลูกเท่ากระดิกพริกมะเขือ
กล้วยหักมุกสุกหอมอ่วมเครือ	อยู่ริมเรือเรียดทางข้างคองคา
คิดถึงเมื่อเรือน้องมาคลองนี้	จะชวนขี่ชมประเทศกับเซษฐา
สะอื้นไอ้โพล้เพล้ถึงเวลา	สกุณาข้ามฝั่งไปรังเรียง ¹⁹

นิราศที่มีการเดินทางของกวีทุกเรื่องได้บันทึกสิ่งที่ได้พบเห็นรายทางผ่าน และกวีมักบรรยายหรือพรรณนาเกี่ยวกับเรือเสมอ เนื่องจากเรือเป็นพาหนะที่มีความสำคัญยิ่งในวิถีชีวิตและสังคมไทย ดังปรากฏให้เห็นในวรรณคดีนิราศทุกสมัยนับแต่อยุธยาถึงปัจจุบัน เช่น ในโคลงนิราศทริภุญชัย นิราศเรื่องนี้แม้กวีเดินทางทางบก แต่ก็ได้บันทึกภาพเรือที่ได้พบเห็นระหว่างการเดินทางไว้อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่างบาทสุดท้ายของโคลงต่อไปนี้ กวีบรรยายให้ภาพเรือจำนวนมากกว่าร้อยลำขวกไขว่ขวางกันอยู่ในท้องน้ำ สะท้อนให้เห็นว่าเรือเป็นพาหนะที่มีความสำคัญในการเดินทางในสมัยนั้น

¹⁸ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2, หน้า 520.

¹⁹ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณารักษ์, ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี(กรุงเทพมหานคร : กุศลสยามการพิมพ์, 2525), หน้า 6.

ชลไพรผงแผ่นพื้น	บนบด
พายลุ่มปานจักรกรวด	เชือกขัว
พาซีดำเรียรถ	จรเชือก ชักแฮ
ขงน่านเรือร้อยลำ	ไขว่ขว้างขวางนที ²⁰

เรือจำนวนมากที่ปรากฏในส่วนใหญ่มักเป็นสัญลักษณ์อันแสดงความสำคัญของชุมชนในฐานะที่เป็นศูนย์รวมการคมนาคมและการติดต่อค้าขาย เช่น ในนิราศสุโขทัย กวีบรรยายว่า

ถึงบางโพธิ์ ๗ มีที่ไหนแน่	เห็นแต่แพปากคลองขายของข้าว
รถวิ่งข้ามสะพานปรือไม่รอเบา	ดูไม่เท่าไม้ท้าวของตัวคลอง
เลียบไถลัดทางข้างแม่น้ำเจ้าพระยา	เห็นนาวากลไฟแล่นไวว่อง
จูงเรือข้าวยาวยัดเป็นพืดมอ	บ้างขึ้นล่องขนสินค้าทั้งมาไป ²¹

แม้ในสมัยที่ความนิยมในการสัญจรทางน้ำลดน้อยลง เพราะถนนกลายเป็นเส้นทางหลักในการคมนาคม แต่ในยามที่เกิดอุทกภัย ไม่สามารถใช้รถในการสัญจรไปมาได้ เรือก็ได้กลับมามีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น นิราศมหาวิธีปมะเส็ง กวีได้บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2460 ไว้ แสดงให้เห็นว่าประชาชนทั่วไปจำเป็นต้องใช้เรือเป็นพาหนะแล่นไปมาบนท้องถนนที่มีน้ำท่วมท้น เรือจึงมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในสภาวะการณ์เช่นนั้น ดังกวีบรรยายไว้ตอนหนึ่งว่า

ไฉ้เป็นเคราะห์เหมาะตัวแทบหัวหน้า
 ทั้งสัตว์ป่าวัวควายตายเป็นผี
 แต่มนุษย์ก็ยั้งสุดสิ้นชีวี
 ที่เรือมีเขาก็ปลอดภัยรอดตัว

²⁰ ประเสริฐ ถนนคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, โคลงนิราศหริภุญชัย. หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช 2546 ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม 2546. (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2546), หน้า 89.

²¹ คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์), อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์), พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์) 21 ตุลาคม 2500 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2500), หน้า 32.

ที่ไม่มีนาวาจะอาศัย
 ต้องยากไร้ละเหี่ยกันเมียดัว
 มีลูกน้อยพลอยกันเที่ยวพันพัว
 ทั้งครอบครัวพากันเที่ยวครวไร²²

ในนิราศมหาวาริปีมะเส็ง กวีบรรยายให้ภาพหนุ่มสาวชาวกรุงที่ใช้เรือในการ “เล่นสนุก” ด้วยการเล่นเรือแพล่องไป มีการประกวดและแข่งเรือ ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า ในวันถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าด้วย นอกจากเรือของคนที่เป็นที่ขบขันแล้วยังมีเรือพายค้าขายของอยู่ทั่วไป เช่น

ลำนหนุ่มสาวครวชมระงมสุข
 เล่นสนุกเรือแพแลขนาน
 หน้าพระรูปทรงม้าปริษาชาญ
 มากประมาณเรือแพแห่กันมา
 น้ำท่วมมากหลากหลายมาพายเล่น
 บ้างโอดเต็นโครมครามตามประสา
 เด็กเกริกสรรวเสกกันเฮฮา
 แข่งนาวาเล่นตามความสำราญ²³

ในนิราศสุขโขทัย กวีบันทึกภาพไว้ให้เห็นว่าแม่น้ำน่านในปีพ.ศ.2473 มีตลาดตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ ส่วนในแม่น้ำมีเรือแพเป็นจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นว่าการคมนาคมทางน้ำด้วยการใช้เรือยังมีความสำคัญ

มาถึงคลองปลากดกำสรดเสรำ	ให้วงแหงแทบกับจะหลับไหล
ตาไม่หลับแต่กลับเป็นหลับใน	จนรถไฟถึงชุมแสงจึงแจ้งการ
สถานีผู้คนดูล้นหลาม	บ้างหิวหามขึ้นลงส่งเสียงฉาน
ตลาดยาวยี่ดั่งใกล้ฝั่งธาร	แม่น้ำน่านเรือแพแข่งแข่งจริง ²⁴

²² โสมทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม, กรุงเทพฯ ในนิราศ (กรุงเทพมหานคร : เรื่องศิลป์, 2521), หน้า 74-75.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

²⁴ คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (สัมจิน อุณหะนันท์), อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (สัมจิน อุณหะนันท์), หน้า 41.

เรือยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสัญจรและประกอบอาชีพ ในนิราศทุกยุคสมัยได้สะท้อนให้เห็นเรือจำนวนมากที่สัญจรไปมาในลำน้ำ ประกอบด้วยเรือของคนหลายอาชีพ หลายเชื้อสาย อาทิ เรือประมง เรือแม่ค้า เรือจีน เรือมอญ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของคนหลายเชื้อชาติในแผ่นดินไทย และยังสะท้อนให้เห็นว่ามีตลาดน้ำ และการประกอบอาชีพลอยเรือค้าขายกันทางน้ำเป็นที่นิยมมาก เช่น **โคลงนิราศนครสวรรค์**กล่าวถึงเรือจีนและเรือพายจำนวนมากว่า

แพดลแดนด่านด้าว	โพธิหลวง เล่านา
พิศแผ่นพันปักปวง	ใหญ่กว้าง
ดูบางปลาหมุควง	รุกข์เรียบ รายแฮ
ยลย้อมเรือจีนล้าง	อยู่เยียมสุขรมย์ ฯ
คล้ายคล้ายใกล้ถิ่นถ้ำ	สลาขาว
เรือพวกพายไปฉาว	อยู่ใช้
ชมสวนเรียบเรียงยาว	ทิวทอง ไปนา
พิศภิรมย์ไม่ไหล์	ร่วมรื่นเลขา ฯ ²⁵

โคลงนิราศพระพุทธรบาท กล่าวถึงเรือแม่ค้าชาวมอญซึ่งเป็นเรือเร่ที่พายมาขายสินค้าดังนี้

ถึงวัดตองปุเข้า	ขอพร
เห็นแต่เรือหมุ่มมอญ	แม่ค้า
พิศดำล้ำไหล่คอน	เรือเร่
หน้าปี่หมดหน้า	ดูจหน้านวลผจง ฯ ²⁶

โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพลำน้ำน้อยนิราศไปตรัง กล่าวถึงเรือเร่คือเรือเร่ที่มาซื้อปลา ว่า

มุ่งเห็นเมืองสมุทรทั้ง	ทิมชเล
------------------------	--------

²⁵ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 793.

²⁶ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 365.

หญิงหย่อนอวนปลาแอ	อัดปล้า
จรวดเหล่าเรือเร	รับช่วง
ปากแม่ค้าผ้าผ้า	ผาดเสียงแถมเสียง ²⁷

บรรยายว่า
เรือประมง และวิถีชีวิตชาวประมง เช่น **นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน**

เห็นเรือแทงเที่ยวท่องท่ามัจฉา	ดูดาไปแต่ล้วนเส้าไสว
จนสุดเนตรสังเกตุไม่สุดใบ	ตั้งทัพใหญ่ยกหนังกอกหักกราก ²⁸

ใน**นิราศเมืองแกลง** กวีบรรยายเรือแพและวิถีชีวิตชาวประมงว่า

ดูเรือแพแต่ละลำล้วนโปะโหละ	พวกแจ็กจีนกินโต๊ะเสียงโหลหล
บ้างลุยเลนล้วงปูดูไซเซ	สมคะเนใส่ข้องเที่ยวมองคอย ²⁹

ใน**นิราศยี่สาร** กวีบรรยายถึงเรือฉลอมซึ่งเป็นเรือประมงเที่ยวจับสัตว์น้ำมาขาย รวมทั้งกล่าวถึงคนที่มีอาชีพลอยเรือตกปลาไว้ดังนี้

เห็นเรือฉลอมแล่นโอบมาไม่น้อย	เที่ยวจับหอยจับปลาเอามาขาย
แลเห็นหลักปักเคียงอยู่เรียงราย	เปนแยบคายคนบัญญัติหาหิน

ฯลฯ

เรือก็ล่องเลยมาในวาริน	แลเห็นสินธุสว่างอยู่ฟุ้งพราย
เหนคนขี่เรือน้อยเที่ยวลอยเบ็จ	ช่างไม่เข็ดคิดไปน่าใจหาย
แม่น้ำเรือจมล่มลงแทบคงตาย	ดูสำหหายเรือมาเที่ยวหาหิน ³⁰

²⁷ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง**, หน้า 71.

²⁸ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1** (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539), หน้า 375.

²⁹ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 67.

³⁰ ก.ศ.ร. กุหลาบ, **นิราศยี่สาร** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543), หน้า 73.

ใน**นิราศชุมพร** กรองแก้ว เจริญสุขกล่าวเปรียบเทียบวิถีชีวิตชาวประมงที่มีชีวิตขึ้นอยู่กับเรือ ซึ่งเปรียบได้กับมีชีวิตแขวนอยู่บนเส้นด้าย ความว่า

กินข้าวเช้าเสร็จพลันไปบ้านปลา	ปากน้ำท่าตะเภาเล่าลือไกล
เป็นหมู่บ้านประมงลงทะเล	เที่ยวร่อนเร่หาปลามาขายได้
วันไหนมีปลามากก็หลากใจ	แต่วันไหนเจอพายุก็สู้ตาย
ลูกเมียอยู่ข้างฝั่งนั่งริมหาด	คอยคลื่นกวาดซากเรือเหลือเสียดาย
เรือใครกรลับ, ซาดเรือใคร, ใจมลาย	ชีวิตอยู่บนเส้นด้ายคล้ายทุกครั้ง ³¹

วิถีชีวิตของชาวเรือและผู้เดินทางไปในเรือ ปรากฏในนิราศที่มีการเดินทางทางเรือหลายเรื่อง โดยเฉพาะกวีมักพรรณนาเหตุการณ์เมื่อเรือต้องเผชิญพายุไว้เสมอ เช่น **นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน**บรรยายว่า

ครั้งถึงเมืองปากน้ำพอย่ำซ่อง	ดูเหว้าร้องเพลาประจុตสมัย
ทอดสมอรอรั้งประทั่งใจ	อยู่ที่ปากชลาลัยนั้นสองวัน
ต่อน้ำขึ้นจึงได้ถอยออกลอยล่อง	จำเพาะร่องสำเภาผายผัน
แต่จุดซากลากเช็ญอยู่เป็นควัน	หวังให้ทันมรสุมสำเภาไป
ครั้งข้ามโขดหลังเต่าออกตกลึก	ก็ตั้งตริกรดมจนกลมใหม่
เขาผูกจัดเชือกเสาแลเพลาใบ	แล้วคอยลมที่จะได้โคลคลา
ครั้งเขาชักใบจุดขึ้นสุดเสา	ก็ปลาบเปล่าทรวงโถมมนัสสา
คลื่นกลุ่มท่วมทิ่งเทมา	เกตรางลิ่งกลอกกระฉอกกาย ³²

นิราศหลายเรื่องในปัจจุบันได้กล่าวถึงเรือชนิดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่เข้ามาพร้อมการรับอิทธิพลตะวันตก เช่น **นิราศเกาะล้าน พ.ศ.2533** กวีบรรยายถึงเรือท่องเที่ยวและเรือบริการนักท่องเที่ยวที่เกาะล้านไว้ว่า

³¹ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคใต้** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้า 12.

³² กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1**, หน้า 370-371.

บ้างนั่งเรือท่องกระจกเที่ยวยกกล้อง   เล่นล่องล่องสองปลากับมารศรี
บ้างเล่นน้ำเฮฮากับนารี   ให้เมียขี่คอปล้ำเล่นน้ำกัน

ฯลฯ

บ้างเล่นเรือเริงร่าอยู่หน้าเกาะ   โดยเฉพาะสาวหนุ่มคู่คุ้มสม
บ้างนอนชิงฝิ่งแดดรับแดดลม   มีคู่ชมชื่นสวาทริมหาดทราย³³

นิราศจำนวนมากในชุดนิราศเมืองไทยภาคต่าง ๆ พ.ศ. 2545 ก็ได้บรรยายให้ภาพเรือที่พบเห็นในการสัญจรไปมา การประกอบอาชีพ การละเล่น ประเพณีพิธีกรรม รวมทั้งปรากฏเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดบางจังหวัด แสดงให้เห็นว่าเรื่อยังดำรงความสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมไทย เช่น

ใน**นิราศสมุทรสาคร** พระมหาสมหวัง ธีเรสโก กวีผู้แต่งนิราศเรื่องนี้บรรยายว่าจังหวัดสมุทรสาครมีสัญลักษณ์เป็น “เรือสำเภาคู่กลองล่องสมุทร คู่เมืองพุทธสัญลักษณ์หลักสูงส่ง”³⁴ และได้บรรยายให้ภาพเรือโยงที่พบเห็นและใช้ความเปรียบอุปมาแสดงความงดงามของภาพเรือที่ได้เห็น ซึ่งมีคุณค่าในการบอกเล่าตำนานท้องถิ่นด้วย ความเป็นว่า

ภาพเรือโยงขึ้นล่องเลียบบสองฝั่ง   งดงามดังภาพวาดอาจดูเก่า
ภาพเชื่อมโยงสายใยคู่ไทยเรา   ภาพบอกเล่าตำนานแห่งบ้านแพ้ว³⁵

ใน**นิราศขอนแก่น** วิโรฒ ศรีสุโร รำพันแสดงความคิดถึงนางที่รักเชื่อมโยงกับการอ้างถึงตำนาน “หนองเรือ” และการเล่นกับขนบการใช้ทูตด้วยการกล่าวถึง “เรือแม่” ดังนี้

๕. อาลัยไกลสุดฟ้า   ทะเล ขวางเฮย
จักฝากใจพึ่งเพ   ฮอดเจ้า
หนองเรือใช้เรือแม่   ฝากส่ง สารนา
ไร้สื่อไร้สารเฝ้า   คร่ำก้องร้องหา³⁶

³³ เทพ สุนทรสารทูล, **นิราศเกาะล้าน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : พระนารายณ์, 2533), หน้า 73.

³⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคกลาง** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้า 167.

³⁵ เรือเดียวกัน, หน้า 169.

³⁶ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้า 11.

3.2.2.3 เรือเป็นปัญหาอุปสรรคในการเดินทาง

ชนบประการหนึ่งที่ปรากฏสืบมาในการแต่งนิราศทุกสมัย คือชนบการพรรณนาปัญหาอุปสรรคในการเดินทาง โดยเฉพาะในวรรณคดีนิราศที่กล่าวถึงการเดินทางทางเรือ ทั้งการเดินทางจริง และการเดินทางในจินตนาการ กวีนิยมบรรยายหรือพรรณนาให้เห็นปัญหาอุปสรรคความยากลำบาก ตลอดจนภัยอันตรายหลายประการที่ต้องเผชิญระหว่างการเดินทาง สื่อสร้างเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นไป และอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของกวีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลในการสร้างรสแห่งวรรณคดีและอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้รับสาร เพราะหากเรือประสบอุปสรรคและอันตรายต่าง ๆ ย่อมหมายถึงปัญหาและภัยที่ผู้ไปในเรือต้องเผชิญ แม้อาจเป็นปัญหาเพียงเล็กน้อย เช่น ความล่าช้า ติดขัด การกระทบกระแทก หรือเป็นปัญหาที่รุนแรงถึงขั้นเป็นอันตรายถึงชีวิต เช่น เรือเผชิญพายุ เรือล่ม เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่าในนิราศได้กล่าวถึงปัญหาอุปสรรคในการเดินทางทางเรือไว้เสมอ ทั้งปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับสิ่งกีดขวางการเดินทางที่ทำให้การเดินทางล่าช้า ตลอดจนสิ่งทีอาจเป็นภัยอันตรายในการเดินทางทางเรือ หรือเป็นอันตรายแก่เรือและผู้โดยสาร ได้แก่ สิ่งกีดขวางต่าง ๆ ในลำน้ำ ความมืด สภาพลำน้ำไม่เอื้ออำนวย คนหรือสัตว์ร้าย พายุคลื่นลม

การกล่าวถึงปัญหาอุปสรรคสิ่งเดียวกันในนิราศรักและนิราศประเภทอื่น ๆ มักจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือในนิราศรักกวีมักเชื่อมโยงเปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคนั้นกับนางที่รัก แต่ในนิราศประเภทอื่นกวีนิยมเชื่อมโยงเปรียบเทียบแสดงข้อคิดอันเป็นคติ เช่น

ใน **โคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี** กวีเปรียบเทียบความยากในการแจวเรือผ่านน้ำเชี่ยว เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่าความพยายามตั้งใจของตนเองให้พ้นออกมาจากความรักนั้นยากเกินกว่าจะทำได้ ดังกวีอุปมาว่าการแจวเรือผ่านน้ำเชี่ยวแม้กระดิกแจวอย่างเต็มที่ก็ตั้งมือบังคับยากดุจกวีที่แม้เมื่อจากมาจะพยายามตั้งใจตัดความรักจนสุดแรงก็มีอาจหลุดพ้นได้

98. มากกลางแม่น้ำเชี่ยว	ชลปริง ปรีนา
แจวกระดิกเต็มตั้ง	ตีดแท้
ตั้งตันดุจเรือมตั้ง	เด็ดสวาดี มานา
ตั้งบ่หลุดเลยแล้	สุดสิ้นแรงโรยฯ ³⁷

³⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงนิราศกาญจนบุรี (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.), หน้า 21.

ในนิราศที่กวีเดินทางทางเรือทุกเรื่อง กวีนิยมบรรยายหรือพรรณนาปัญหาอุปสรรคที่ประสบในการเดินทางซึ่งมีหลากหลายประการ เช่น เรือจำนวนมากกีดขวางกันเองอยู่ในลำน้ำ สวะหรือพีชน้ำมีปริมาณมากเป็นอุปสรรคกีดขวางทางเดินเรือ ท่อนซุง ตอไต้ น้ำค้าง ตัวอย่าง

ในโคลงนิราศหริภุญชัย กวีได้บรรยายภาพเรือจำนวนมากที่กีดขวางกันอยู่ในลำน้ำ ความว่า

ชลไพรมงแผ่นพื้น	บนบด
พายลุ่มปานจักรกรวด	เชือกขัว
พาซีดำเรียรถ	จรเชือก ชักแฮ
ขงน่านเรือร้อยลำ	ไขว่ขว้างขวางนที ³⁸

ในนิราศสุโขทัย กวีบรรยายและพรรณนาให้ภาพซุงที่ลอยลำอยู่ทั่วไปในลำน้ำกีดขวางทางเดินเรืออย่างน่ากลัว โดยเปรียบเทียบกับจระเข้ เช่น

มาถึงเกาะบางเกวียนเวียนแลเลาะ ไม่เห็นเกาะเห็นแต่ทรายให้ฉงน	
หรือน้ำเซาะเกาะทะลายตามสายชล	เวีย ³⁹ และวนป่วนปั่นพันเป็นเกลียว
นาวาเหเซหมุนแจ็กุ่นวาย	หัวโทษทำยัดคดฉากแต่ไม่แลเหลียว
ท้ายโทษหัวไม่ทวนเรือจวนเลี้ยว	ต่างเสียงเซียวเถียงกันสนั่นดัง
พอเรือตั้งลำได้ไปสะดวก	ค้อยหายหนวกหุระค้ายแจ็กหายคลัง
ไม้ซุงปล่อยลอยน้ำตามลำพัง	ออกกั๊กงะกะระตะไป
ดังกุมภาอละวาดนำหวาดเสียว	บ้างก็เลี้ยวบ้างก็ขวางทางน้ำไหล
บางต้นแล่นเร้วรี่ดังมีใจ	ชนกันไหวหวั่นสะท่อนดังรอนราว
น้ำกระซอกเป็นละลอกกระจายฟุ้ง	บ้างแล่นฟุ้งชนฟาดดังขาดฉาน
บ้างลอยเรียงเคียงคู่ตั้งรู้การณ	บ้างทะยานชนฝั่งดินพังโครม
ทั้งน่ากลัวน่าดูนั่งอยู่เรือ	คัดหางเสือหลักหลบกระทบโถม

³⁸ ประเสริฐ ณ นคร, สอภกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หน้า 9.

³⁹ พิมพ์ “เวีย” ตามต้นฉบับ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “เวียน”

เรือต่อغامคำผลักเพียงหักโครม

ถ้ากระโจมกระแทกเรือเหล็กลาญ⁴⁰

ในนิราศจำนวนมาก กวีนิยมเปรียบเทียบเชื่อมโยงต่อที่อาจเป็นอันตรายแก่เรือ กับสิ่งที่อาจทำร้ายหรือเป็นอันตรายแก่กวี ในนิราศรักกวีนิยมเปรียบเทียบต่อน้ำกับความรัก และความทุกข์ที่ยอกแหยงตน เช่น **โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย** และ**โคลงนิราศทวย** ซึ่งเป็นนิราศรัก ดังตัวอย่างพรรณนาไว้ตามลำดับดังนี้

ฟ้าดึกดัดจากหัน	เห็นหน แห่งฤ
ไปปะแสนตอทวน	ทอดต่อง
เรือเกลือกกลอกรวนวน	เวียนติด ตอเอย
ขยาดจะคร่อมคร้ามจ้อง	จ่อทรวง ฯ ⁴¹
แสนตอต่อระกะกัน	กลางทาง
ตอทอดตากตายขวาง	น่านน้ำ
เสมอสมรพีตกลาง	วังเวก
ทนนิราศรักข้า	คู่ด้วยตอตาย ฯ ⁴²

ส่วนในนิราศที่มุ่งบันทึกการเดินทาง เหตุการณ์ หรือเรื่องราวของชีวิต กวีนิยมเชื่อมโยงเปรียบเทียบต่อน้ำกับคนทรยศ

ปัญหาอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งเกิดจากน้ำ ลม ตลอดจนความมืดมีผลต่อการเคลื่อนที่ของเรือ ได้แก่ น้ำ หรือ ลมไม่เพียงพอให้เรือแล่นไปได้ เช่น ต้นทางฝรั่งเศสพรรณนาว่า

สำเภาลอยล่อง	แต่ไปในช่อง
จึ่งถึงปากช่อง	ห้าวันบ่คลาย
แต่ลวันดินทราย	ต้องที่เคืองกาย
	โยกย้ายบ่ไหว

⁴⁰ คุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์), **อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์)**, หน้า 57.

⁴¹ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง**, หน้า 81.

⁴² กรมศิลปากร, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์**, หน้า 44.

ให้เอาสำปั้น	จึงนายกำปั้น
แมนุดแมนช่อ	ชั้นช่อออกไป
บได้หวาดไหว	สักเท่าใดใด
สำเภามาตรา	ไปพื้นที่เคื่อง
ค้อยขันค้อยชยด	ต่อน้ำขึ้นมา
ออกรอดจากเคื่อง	จึงค้อยบรเว็อง
	ค้อยปลดค้อยเปล็อง
	ลยล่องท่องไป ⁴³

ในนิราศพระยามหาอนุภาพไปเมืองจีน กวีพรรณนาว่าต้องรอน้ำขึ้น เรือจึง
แล่นต่อไปได้

ครั้นถึงเมืองปากน้ำพอย้ำซ้อง	ดูเหวว่าร้องเพลงประจุมัย
ทอดสมอรอรั้งประทั่งใจ	อยู่ที่ปากชลาลัยนั้นสองวัน
ต่อน้ำขึ้นจึงได้ถอยออกลยล่อง	จำเพาะร้องสำเภาผายผัน
แต่จุดซากลากเข็ญอยู่เป็นควัน	หวังให้ทันมรสุมสำเภาไป
ครั้นข้ามโขดหลังเต่าออกตกลึก	ก็ตั้งตริกรวมจนกลมใหม่
เขาผูกจัดเชือกเสาแลเพลลาใบ	แล้วคอยลมที่จะได้โคลคลา
ครั้นเขชักใบจุดขึ้นสุดเสา	ก็ปลาบเปล่าทรวงโถมมนัสสา
คลื่นกลุ่มท่วมทึงเทมา	เกตรากลิ่งกลอกกระฉอกกาย ⁴⁴

สุนทรภู่ได้บันทึกภาพความยากลำบากในการเดินทางทางเรือไว้ในนิราศเมือง
แกลงว่า

ไ้เรือเราครวเข้าไปติดแห้ง	เห็นนายแสงเป็นผู้ใหญ่ก็ใจหาย
นั่งพุงตุงก้านัยน์ตาลาย	เห็นรูนววยสับสนกิลนลาน
น้อยกับพุ่มหนุ่มตะกอดอกระหนาบ	เสียงสวบสวบแทรกไปด้วยใจหาญ
นายแสงร้องรั้งไว้ไม่ได้การ	เอาถ่อกรานโดยกลัวจนตัวโกง

⁴³ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, *ย้อนรอยโกษาปานใน "ต้นทางฝรั่งเศส" นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก* (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 110.

⁴⁴ กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1*, หน้า 370-371.

สงสารแสงแข็งข้อไม้ท้อถอย
ด้วยขามกลิ้งจิ้งจางเสียงกร่างโกรง

พุ่มกับน้อยแทรกกลางเสียงผางโผง
นาวาโคลงโคลนเลอะตลอดแควม⁴⁵

ความแปรปรวนของน้ำหรือลม โดยเฉพาะการเกิดพายุจนอาจเป็นอันตรายทำให้เรือล่ม เช่น การเผชิญพายุคลื่นลมสร้างความยากลำบาก และความประหวั่นพรั่นพรึงว่าเรือจะล่ม ความหวาดกลัวความตายให้แก่ผู้อยู่ในเรือ นิราศหลายเรื่องได้พรรณนาภาพเรือที่กำลังเผชิญพายุร้ายและคลื่นลมเจียนจะล่มลง กวีพรรณนาให้ภาพและอารมณ์ความรู้สึกของตนและคนบนเรือที่กำลังปั่นป่วน วุ่นวาย หวาดหวั่น พยายามหาทางรอด ด้วยตระหนักว่ากำลังอยู่ระหว่างความเป็นกับความตาย เช่น ใน**นิราศต้นทางฝรั่งเศส** กวีพรรณนาไว้อย่างให้ภาพ

ลำเภाप่วนปั่น

บังเกิดคลื่นใหญ่

ลำเภापศตรา

มือยุดหน่วงไว้

ใส่พุงป่วนปั่น

อาหารเพรางาย

ไปถึงเกาะมัน

ต้องลมอุตรา

ซัดซ้ากันมา

ผกขัวผกหงาย

นั่งนอนบได้

รากเรือปางตาย

วิงเวียนบววย

บรูู้สึกกิน⁴⁶

ใน**กลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา** กวีพรรณนาให้จินตภาพเรือและผู้เดินทางไปในเรือยามเผชิญพายุว่า

เพ็ชหึ่งหอบโบเอาเรือหัน

กระทบกระแทกเรือฝืนอยู่ครั้นโครม

คลื่นก็รันครั้นครึกเสียงฮึกโหม

เพียงจะโถมทรุดแยกแตกทำลาย

ฯลฯ

⁴⁵ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 63.

⁴⁶ ปรีดี พิศุมวิถิติ, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, **ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก**, หน้า 108.

แต่ตัวเราเคยข้ามทะเลหลวง
เพราะเรือกลอกกลิ้งคลื่นผืนนที

ก็เหงางวงมื่นเคียรเวียนเกษี
ทั้งนาวีลัวร์ว้อออกทั่วไป⁴⁷

นอกจากนี้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากลักษณะหรือสภาพของลำน้ำไม่เอื้ออำนวย เช่น ลำน้ำแห้ง คดเคี้ยว คับแคบ นับว่าเป็นปัญหาในการเดินเรืออย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อมีเรือคับคั่งกันเป็นจำนวนมากความลำบากก็ยิ่งทวีขึ้น ลำเรือเกิดการกระทบกระทั่งกันถึงกับมีการแย่งชิงกันเพื่อผ่านประตูน้ำ และเมื่อเรือติดแล่นไปไม่ได้เพราะน้ำแห้ง การแก้ไขปัญหาวิธีหนึ่งที่ได้ก็คือการใช้ควายจูงลากเรือ ปัญหานี้ปรากฏกล่าวไว้ในนิราศจำนวนมาก ดังตัวอย่างนิราศเพชรบุรี (เพลงยาวหม่อมอมริน) พรรณนาว่า

กรรมใดมาให้บาราศรีรัก
ถึงบางโ تردเรือเรียงลำ
กรรมการเกณฑ์ไว้ด้วยใจรักดี
นาวาวิ่งน้ำตามลำคลอง

ออกเอ๋ยหวนทักไม่เห็นเอ๋ยหนา
น้ำแห้งขอดไปไม่คล่องคลอง
ให้จูดชักด้วยกาษรสอง
ฝายน้องนอนน้ำน้อยนาคลด⁴⁸

นิราศตามเสด็จพรรณนาขบวนเรือที่คับคั่งกันที่ประตูน้ำอย่างให้ภาพดังนี้

นาวาขบวนหลัง
ออกนำไปช้านาน
พนักงานกว้านประตู
กระทบกระทั่งลำ
ต่างแข่งแย่งออกก่อน
ตั้งสาวก้าวตะกาย
ประตูน้ำระทุ้มแบน
น้ำแห้งลำนาวา
บ้างโคลงให้หลวมตัว
ทหารเรือเหิงเปนมัน
เรือใหญ่ติดอยู่หน้า

ดูคับคั่งแล่นหลีกผ่าน
ไปทันน้ำประตูน้ำ
เรือแย่งพรูออกคลาคล้ำ
แทบหักแยกแตกสลาย
เสียงกระฉ่อนอยู่เวยววาย
แทบตกน้ำคว่าถลา
เรือต่างแล่นแย่งออกมา
นอนโคลนเคียงเรียงต่อกัน
ผลึกท้ายหัวอยู่เหิน
ใบจักรหันพันเลนโคลน
บังกันท่าไม่เอนโอน

⁴⁷ พระราชสมบัตินิราศ (การเวก รัตนกุล), กลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา, พิมพ์ครั้งที่ 2, แจกในการปลงศพ นางเปลี่ยนโอสถานนท์ เมื่อปีวอก พ.ศ.2463 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า 3.

⁴⁸ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณาธิการ, ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี, หน้า 6.

บางลำร้องตะโกน	เสียงบอกกันอยู่หวั่นไหว
จวนบ่ายห้าโมงกว่า	จึงนาวาหลุดออกได้
แม่น้ำท่าจีนไป	ย่ำแสงศรีทิวาวาร
ประมาณสักครู่ไป	เรือเล็กใหญ่จึงหลีกผ่าน
ช่องแคบที่เปิดบาน	ประตุน้ำดำเนียรสะดวง
เรือโยงต่างแข่งกัน	ขึ้นนากันปนพวก ๆ
เรือเดิรไม่สดวก	แสงมีดมลอนธกาล ⁴⁹

ปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากคนหรือสัตว์ร้าย ในวรรณคดีนิราศจำนวนมากได้กล่าวถึงภัยอันเกิดจากสัตว์ร้ายหรือคนร้ายไว้ดังนี้

ภัยจากสัตว์ร้าย เช่น เสือ และ จระเข้ กล่าวไว้ในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นจำนวนมาก จนทำให้เห็นถึงที่มาของสำนวนไทย “หนีเสือปะจระเข้” ว่ามาจากการที่คนไทยประสบปัญหาในการเดินทางในอดีต คือต้องหนีเสือที่มีชุกชุมในป่า ซึ่งมีทั้งเสือที่เป็นสัตว์และเสือที่เป็นโจร มาเดินทางทางเรือ แต่ก็ต้องเผชิญกับจระเข้ซึ่งเป็นสัตว์อันตรายที่มีชุกชุมในน้ำ เช่น **นิราศเมืองเพชร** พรรณนาความหวาดกลัวเสือและจระเข้ไว้ดังนี้

ถึงบางหออหอใครที่ไหนหนอ	มาปลุกหอเสนาในป่าเสือ
อันย่านนี้ที่บนบกก็กรเรือ	ทั้งทางเรือจระเข้ก็เฉโก
ถึงเจ้าสาวชาวสวรรค์ฉันไม่อยู่	จะโคกสู้ออกาณาโถ
ด้วยพรันต์วักลัวเสือก็เหลือไซ	เห็นแต่โพทเลจระเข้ลอย
ทั้งเหลืองดำคร่ำคร่าล้นเกล้า	จนเรือแจวจวนใกล้มีใครถอย
ดูน่ากลัวตัวใหญ่มิใช่น้อย	ต่างคนคอยภาวนาอุตสาห์สำรวม ⁵⁰

โคลงนิราศสุพรรณ กวีบรรยายเหตุการณ์จระเข้ตัวาวใหญ่ว่ายน้ำขวางเรือว่า

ตวันยอจอรเข้าฟู	คู่เคียง
ยาวใหญ่ไล่เรือเรียง	เราะท้าทาย

⁴⁹ พระยาอนุศาสน์จิตรกร, **นิราศตามเสด็จ**, เสด็จพระราชดำเนินประพาสราชธานีศรีนครินทรปุระ มณฑลพายัพ พระพุทธศักราช 2467 ช่วยในการกรฐินพระราชทานจางวางเอก พระยาอนิรุทธเทวา อธิบดีกรมมหาดเล็ก ผนวชเสนาภิรมหาราม พระพุทธศักราช 2467 (ม.ป.ท., 2467), หน้า 2 – 3.

⁵⁰ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 334.

เด็กตวาดผาดแผดเสียง
มันบ่อยู่ดูดูหว้าย

แซ่ส้ม ขมุมเอย
กู๋คว้างขวางเรือ ๕⁵¹

ปัญหาความดุร้ายน่ากลัวของจระเข้ มีปรากฏบันทึกไว้เป็นหลักฐานในเอกสารบันทึกทางประวัติศาสตร์หลายเรื่อง เช่น **สำเภากษัตริย์สุลัยมาน** บันทึกของราชทูตเปอร์เซียที่เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า “ตอนที่เรากอกจากกรุงสยามแล่นเรือมาตามลำคลองเราพบจระเข้ ตัวใหญ่มาก เราตีมันและให้มันหงายท้อง ตอนที่ซุลมุนกันอยู่นั้นลูกเรือคนหนึ่งพลัดตกน้ำจระเข้จึงคาบเขาไป”⁵²

ภัยจากคนร้าย ได้แก่ ขโมย โจรผู้ร้ายทั่วไป และโจรสลัด ปรากฏให้เห็นในนิราศหลายเรื่อง เช่น สุนทรภู่กล่าวไว้ใน**นิราศภูเขาทอง** เมื่อเดินทางมาถึงเกาะใหญ่ราชครามในเวลาเย็น ได้บรรยายว่าต้องระวัง “สัตว์น้ำ” ในที่นี้หมายถึงจระเข้ และต้องระวังโจรผู้ร้ายที่อาศัยมักซุ่มซ่อนอยู่ในละแวกนี้ และคอยตีเอาเรือ

ดูห่างย่านบ้านช่องทั้งสองฝั่ง   ระวังทั้งสัตว์น้ำจะทำเข็ญ
เป็นที่อยู่ผู้ร้ายไม่วายวัน   เทียบซ่อนเร้นตีเรือเหลือระอา⁵³

เมื่อมาจอดที่ท่าหน้าวัดพระเมรุ ก็ถูกโจรเข้าขโมยของในเรือเมื่อตอนยามสาม

ประมาณสามยามคล้ำในอัมพร   อ้ายโจรจระจู้จ้วงเข้าล้วงเรือ⁵⁴

ใน**รำพันพิลาป** สุนทรภู่ได้บันทึกเรื่องราวความโหดร้ายน่ากลัวของโจรสลัด ที่ทำกลอุบายปล้นเรือค้าขาย ความตอนหนึ่งว่า

เรือสลัดตัดระกำร้อยลำหวาย   ทำเรือค้าขายแล่นลั่นแน่นหนา
นำวกระเซียงเสียงเสสุเรสุรา   ใส่เสื้อผ้าโพกนั้นลงยันตร้าย
เหมือนเรือเปล่าเสากระโดงลดลงซ่อน   ปลอมเรือจระจับบรรดาลูกค้าขาย

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

⁵² ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, ผู้แปล, **สำเภากษัตริย์สุลัยมาน** (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2545), หน้า 90-91.

⁵³ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 112.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

ตัวคนได้ไม่ล้างให้วางวาย

เจาะตีนหวายร้อยสั้นทุกคนไป⁵⁵

ในนิราศบ้านแหลม กวีกล่าวถึงโจรสลัดที่โหดร้ายนำกล้วที่คอยดักปล้นเรือที่เดินทางผ่านบริเวณเขาสามร้อยยอดไว้ว่า

แต่ล่องตำบลดชลเขตร์ประเทศแคว ลำเนาแนวสาขรินทร์ถิ่นสถาน
ถึงสามร้อยยอดตลอดเปลี่ยวลำเดียวดาน ดึกประมาณสามยามครั้นคร้ามใจ
เขาว่าสลัดคอยสลักสำนักนี้ มักเคยมือยูริมเขาเข้าอาศรัย
เห็นเรือแพนาวาวิ่งมาไป เอาหม้อไฟทิ้งทุ้มล่อมรุ่มกัน
เข้าแย่งหยิบบริบทูกพิฆาตฆ่า ใครน้อยกว่าสู้ไม่ไหวใครอาศัย
ที่เหลือตายกายด้วยอมกล้วมัน ทำเช่นนั้นในที่นี้มีเนืองเนือง⁵⁶

ในนิราศน้ำท่วม ประชาชนต้องใช้เรือในการสัญจรไปมาบนถนนแทนรถ เรือมีราคาแพงและเป็นที่ต้องการมาก เกิดมีผู้ร้ายลักเรือเพื่อนำไปขายต่อ ดังกล่าวไว้ในนิราศว่า

เรือแจวพาย ต่อขายกัน จำละหวั่น
ราคานั้น แพงแต่ใคร ก็ไม่หือ
เพราะต้องใช้ เรือพาย แจวด้วยมือ
จะแพงหรือ ก็ต้องหา มาไว้ใช้
จนมีผู้ ลักเรือ ถือเขามา
เที่ยวขายค้า ทุกที่ มีน้ำไหล
หนังสือพิมพ์ กล่าวเตือน เพื่อนคนไทย
อย่าไว้ใจ ชื่อนาวา ที่ถูกลัก⁵⁷

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 286.

⁵⁶ ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณานุกรม, ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี, หน้า 90.

⁵⁷ พระยาอรรคศาสตร์โสภณ, บทประพันธ์นิราศน้ำท่วม กับ ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและอื่นๆ, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาอรรคศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิธ) วันที่ 12 กรกฎาคม 2501 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2501), หน้า 37.

การที่กวีนิราศนิยมบรรยายปัญหาอุปสรรคความยากลำบากนานาประการในการเดินทางด้วยเรืออย่างละเอียด ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนึกเห็นภาพตามไปด้วย และเกิดอรรถรสมากยิ่งขึ้น หากเป็นนิราศที่มุ่งบันทึกการเดินทาง ก็จะได้เห็นได้ชัดว่ากวีจะไม่นิยมเชื่อมโยงไปถึงนางหรือคนที่รัก แต่มักจะให้ภาพที่สื่อความวุ่นวาย เดือดร้อน ลำบาก เช่น **นิราศหนองคาย** บรรยายว่า

มาประเดี๋ยวเดียวประทะสี่ระระอ	ดูปราดปร่อนน้ำไหลเชี่ยวใจหาย
ผีพายซึ่งตั้งชื่อไม่รอพาย	บ้างเสียท้ายเรือปะประทะแพ ⁵⁸

ใน**นิราศสุพรรณ** กวีบรรยายความซุกมุนวุ่นวายอันเกิดจากปัญหาหลายประการในการเดินทางทางเรือไว้อย่างละเอียดทำให้นึกเห็นภาพ

แจ็กถูกจ้างแจวเรือก็เหลือเล่ห์	ดูเกรหัวท้ายเที่ยวย้ายหมุน
พอน้ำขึ้นตามน้ำค่อยค้าจูน	ซุกมุนมาตะบึงจนถึงโยง
ดูเรือแพแออัดกันยัดเยียด	ปะทุนเบียดถ่อปักก็หักโงง
บ้างหลีกกันหันหกเข้ารกโกรง	เดินทางโยงแสนยากลำบากใจ
เป็นโคลนตมหล่มถลำน้ำก็แห้ง	ฤดูแล้งคลองเขินเดินไม่ไหว
ต้องจ้างโยงโยงเรื่อน้ำเปื้อใจ	เอาเงินให้แต่พองามตามราคา
เขาก็เอาเชือกหนังมาทั้งขด	ผูกเข้าหมดเรือใหญ่ให้ไปหน้า
ดูเรียงลำลำดับเป็นดับมา	ควายก็พาเชือกหนังรั้งกันไป
เสียงปังปังตึงเขม็งดูเคร่งเครียด	เรือก็เบียดบดกันเสียงหวั่นไหว
มะพร้าวผูกหว่างกลางข้างละใบ	กันมิให้เรือชนกระทบกัน ⁵⁹

ขนบการพรรณนาปัญหาอุปสรรคภัยอันตราย อันก่อให้เกิดความหวาดวิตก ประหวั่นพรันพรีง และความทุกข์ยากลำบากในการเดินทาง ตั้งแต่ปัญหาเล็กจนถึงจนถึงปัญหาใหญ่ที่อาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิต ดังที่กวีถ่ายทอดให้เห็นผ่านการเดินทาง โดยเฉพาะการเดินทางทางเรือได้สร้างภาวะเวทนา (Pathos) ให้เกิดขึ้น ซึ่งภาวะเวทนานี้เป็นคุณลักษณะในงานศิลปะที่

⁵⁸ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), **นิราศหนองคาย**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายสมพัฒน์ สุขยางค์ วันที่ 8 เมษายน พุทธศักราช 2515 ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส (พระนคร : ดาวศิลป์การพิมพ์, 2515), หน้า 13.

⁵⁹ หมื่นพรหมสมพัตร (นายมี), **นิราศสุพรรณ**, หน้า 9.

ก่อให้เกิดความรู้สึกก่อนโยน สงสาร หรือโศกเศร้า⁶⁰ อันจะโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปกับกวีด้วย ดังตัวอย่าง

ใน**นิราศลอนดอน** กวีได้ประมวลพรรณนาเหตุการณ์ที่ต้องเผชิญภัยในการเดินทางไว้อย่างหลากหลาย เช่น การประสบพายุคลื่นลม สัตว์ร้ายในทะเล ต้องหวาดหวั่นภัยจากโจรสลัดที่คอยดักปล้นชิงเรือ เมื่อขึ้นบกก็ต้องมาประสบทะเลทราย กวีพรรณนาคำครวญแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่ต้องผ่านเผชิญภัยเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สำนวนความเปรียบอันสัมพันธ์กับเรือ เข้ามาช่วยในการสื่อความหมายและทำให้เกิดจินตภาพด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

ดูว่าเหวากลางทะเลเป็นทรายสิ้น	ไม่มีดินแดนน้ำลาละหาน
เมื่อพ้นจากวังวนชลธาร	ก็เห็นการคงตลอดไม่водวาย
หรือเราทำกรรมเวรเป็นเกณฑ์เคราะห์	เหลือจะเลาะลัดลี้หนีภัย
มาพื่อน้ำซำพบประสบทราย	ถึงมีตายก็คางเหลือเหมือนเรื่องราว
ว่าหนีศึกวังเขมมาเจอเสือ	ขึ้นจากเรือหนีกุมภาทำตาขาว
กลับมาพบงูใหญ่แท้มะเตงาว	ไฉ้เป็นคราวครั้งยากลำบากครัน
ดูทิวแถวแนวไม่มีได้เห็น	ยิ่งเยือกเย็นหวั่นไหวใจกระสัน
มีแต่ฟ้ากับทรายหมายสำคัญ	ก็มุงมันเหมือนทำนองห้องศาคร ⁶¹

3.2.3 เรือในขนบการสะท้อนความเชื่อ เรือเป็นพาหนะที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมตั้งแต่การตัดไม้มาทำเรือ เพราะเรือเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางและการดำรงชีวิต และด้วยเหตุที่เรือเป็นพาหนะที่ต้องแล่นไปในน้ำ อาจต้องเผชิญอันตรายหลากหลายระหว่างการเดินทาง ย่อมทำให้ผู้ใช้เรือประหวัดพรรณพริ้งว่าอาจเกิดภัยอย่างไม่คาดฝันอันทำให้เรือไปไม่ถึงที่หมาย และผู้เดินทางล้วนปรารถนาให้เรือเดินทางอย่างปลอดภัย

สิ่งซึ่งเข้ามาช่วยเป็นที่พึ่งทางใจ ผ่อนคลายความกังวลได้ในระดับหนึ่ง คือความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถช่วยปัดเป่าและคุ้มครอง เชื่อมโยงไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรือ เพื่อสร้างให้เกิดขวัญและกำลังใจแก่ผู้ใช้เรือ จึงเกิดพิธีกรรมจำนวนมากนับแต่ขั้นตอนการตัดไม้มาทำเรือ การสร้างเรือ การใช้เรือ ล้วนต้องมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การอธิษฐาน

⁶⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 319.

⁶¹ หม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว. กระต่าย อิศรางกูร), นิราศลอนดอน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2524), หน้า 22.

ขอพร เพื่อขอให้อำนาจบุญบารมีตลอดจนถึงศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาและดลบันดาลให้เรือไปถึงที่หมายได้ตามความปรารถนา ปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก ได้แก่

3.2.3.1 **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือก่อนออกเดินทาง** ได้แก่ พิธีทำขวัญเรือ พิธีอัญเชิญบูชาแม่ย่านางเรือ พิธีเจริญพระพุทธมนต์ การออกเรือตามฤกษ์ และพิธีการออกเรือไว้อย่างน่าสนใจ เช่น **โคลงนิราศหริภุญชัย** กวีได้บรรยายให้เห็นภาพเรือในบริเวณปากน้ำว่า

นาวาในน่านน้ำ	นทีทวาร
หัวดาศำพลธาร	ดอกไม้
ฟกฟกช่อเซยปาน	เรือนาถ เมินเอย
นำชิ่งน้อมไหว้	หว่ายหว่ายคงคา ⁶²

เนื้อความในโคลงให้ภาพเรือจำนวนมากลอยล้าอยู่บริเวณปากน้ำ ที่หัวเรือเหล่านั้นดาศำด้วยผ้าและมาลัยดอกไม้ แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องการบูชาแม่ย่านางเรือ ซึ่งเป็นผีผู้หญิงประจำรักษาเรือ และเชื่อว่าสถิตอยู่ที่หัวเรือ จึงมีการบูชาดังกล่าว กวีได้เชื่อมโยงความหอมฟุ้งของดอกไม้ที่หัวเรือปาน “เรือนาถ” หมายถึงเรือของน้อง ซึ่งสื่อความหมายได้ทั้งเรือพาหนะที่นาง ผู้เป็นที่รักของกวีใช้ในการเดินทางมาจริงๆ และเรือที่เป็นสัญลักษณ์แสดงเพศหญิงใน **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง** เป็นนิราศที่กวีมุ่งบันทึกเรื่องราวการเดินทาง กวีได้บันทึกความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเรือของคนไทย อันเป็นการประกอบพิธีกรรมทั้งทางไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์ร่วมกัน เพื่อบูชาแม่ย่านางเรือ ไว้อย่างละเอียดและเห็นขั้นตอนแสดงความเชื่อว่าแม่ย่านางเรือจะคุ้มครองรักษาเรือและดลบันดาลสิริมงคลแก่ผู้เดินทางไปในเรือนั้น ทำให้เกิดความปลอดภัยในการเดินทาง

(364) ขบวนเรือล่องน้ำ	เรียงวัน
ตกแต่งต่อเติมกัน	เรียบร้อย
เย็นทรงเสด็จทำขวัญ	เรือที่ นิ่งเฮย
ณะที่หาดทรายน้อย	แห่งหน้าวังกลาง

⁶² ประเสริฐ ณ นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หน้า 156.

(365) หัวหมี่คู่ทั้ง	บายศรี
ด้ายดิบผูกนาวี	พริ้งพริ้วอม
โองการอ่านเชิญผี	แม่ย่า นางเฮย
พิทักษ์เรือโอบอ้อม	เสร็จแล้วทรงเจิม ⁶³
(368) ป้ายสวดมนต์ที่ทำ	เรือทรง สองเฮย
ที่นั่งของสององค์	เอกหล้า
งามเก้งเห็ดระหง	เนาสุข
พระสวดลาละห้ำ	เพื่อคุ้มภัยอันตราย ⁶⁴

ความเชื่อเรื่องแม่ย่านางเรือยังดำรงอยู่ตราบจนปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากในนิราศ สะท้อนความเชื่อที่ว่าเรือจะรอดปลอดภัยไปถึงจุดหมายได้ต้องอาศัยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และแรงบุญ ดังนั้นการบำเพ็ญกิจอันเป็นบุญกุศลก็จะเป็นผลบัจจัยให้ปลอดภัยและประสบความสำเร็จตามที่ตั้งจิตอธิษฐานไว้ เช่น **ในนิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช** กวีทรงบรรยายการบำเพ็ญพระราชกุศลและทรงอธิษฐานขอพร ดังนี้

ด้วยนึกไว้ว่าจะไหว้เจดีย์ฐาน	อันบูรณท่านวิจิตรสถิตเสถียร
จะได้ถวายปะฎากประทุมเทียน	เฉลิมกลางแวงเวียนสักสามวัน
จะมีงานมหรสพสมโภช	หุ่โนนอุโฆษให้ครื้นครั่น
ราตรีจะให้มีหนังประชัน	ระทากันพุ่มพ้อมเพลิงพะเนียง
เดชะสัตย์ขอให้เสร็จมนเ็นึก	จะเล่นลี้กลมร้ายจงหลีกเฉียง
ทั้งคลื่นใหญ่ปลาร้ายอย่าใกล้เคียง	ให้พลันขึ้นคืนเวียงด้วยสัจจา
สงฆ์สมมติสวดครองกฐินแล้ว	ก็ผ่องแผ้วศรัทธาหรรษา
พระสงฆ์สวดอวยชัยให้วัฒนา	ชูลีลาจากสงฆ์แล้วลงเรือ ฯ ⁶⁵

⁶³ จางวางเอก พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์), **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส (พระนคร : โรงพยาบาลมหาสมุทราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 131.

⁶⁴ เรืองเดียวกัน, หน้า 132.

⁶⁵ **ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ** (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 33.

เขาล้มไถ่ลงไหว้ทเวเศร ตามเพศที่สถิตอยู่สิงขร
บรรดาพวกเรือค้าเภตราจร ถวายกรตามตำแหน่งทุกแห่งไป⁶⁷

ในนิราศเมืองแกลง สุนทรภู่ได้พรรณนาเหตุการณ์เมื่อเรือโดนพายุหนัก จึงได้อธิษฐาน “บนเจ้าเขาส้มุก” ขอให้ช่วย ซึ่งพอลอดคำคลื่นก็ลดลง

พี่แข็งขึ้นผืนภวานานิ่ง	แลตลิ่งไรไวยังไกลเหลือ
เห็นเกินรอยบางปลาสร้อยอยู่ท้ายเรือ	คลื่นก็เฝือพุ่มพองคะนองพราย
เห็นจวนจนบนเจ้าเขาส้มุก	จะช่วยทุกข์ถึงจะทำถวาย
พอลอดคำน้ำขึ้นทั้งคลื่นคลาย	ทั้งสามนายหน้าขึ้นค่อยเฉื่อยมา ⁶⁸

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อและการอธิษฐานขอให้คุณพระรัตนตรัย คุณบิดา มารดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพระบุญญาบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ช่วยคุ้มครอง ดังปรากฏในนิราศหลายเรื่องว่าในสถานการณ์ฉุกเฉินยามเรือต้องพายุคลื่นลมโหมกระหน่ำราวจกกลม กวีได้อธิษฐานขออำนาจบุญบารมีทั้งหลายเป็นที่พึ่งให้ปลอดภัย เช่น ในนิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน กวีพรรณนาว่า

ครั้นเขาชักใบจุดขึ้นสุดเสา	ก็ปลาบเปล้าทรงโถมมนัสสา
คลื่นกลุ่มท่วมทั้งเทมา	เกตรากลิ่งกลอกกระฉอกกาย
กระทบบัดบัดปั่นที่พันคลื่น	แลพู่พุ่มพองนองสาย
แสนทเวเศแต่ชบเซาเมามาย	ระกำกายมิได้กินโภชนา
แต่ก้าวเสียดค่อยละเลียดด้วยลมขัด	พระพายพัดสลาตันตรานหน้า
แต่แลนก้าวกลับใบไปมา	แล้วก็ลอยคอยท่าลมดี
สุดคิดจึงอุทิศถึงพระบาท	แล้วขอรอภิวาทเหนือเกศี
ขอเดชะตบะบุญพระบารมี	จะแทนที่วรพุทธโพธิญาณ
กับอนึ่งซึ่งพระองค์ได้ทรงศีล	อันผ่องภิญโญยกพระกรรมฐาน
มาช่วยป้องลมขัดอย่าพัดตราน	ขอบันดาลลมส่งให้ตรงไป
อนึ่งเขาในชลามัจฉาชาติ	ทั้งปีศาจพวกพรายอย่ากรายไถล

⁶⁷ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1, หน้า 372.

⁶⁸ กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 66.

ให้ปลอดเหตุสารพัดกำจัดภัย	จำเรอชยชมชื่นจนคืบมา
ครั้นสิ้นคำบรรยายพระพายพัด	พอคำสัตย์ส่งท้ายก็ย้ายหา
ได้เห็นเหตุในพระเดชเดชา	ก็แล่นไปในชลาทสวัน ⁶⁹

ในนิราศเมืองเทศ ระหว่างการเดินทางไปอินเดีย เรือต้องเผชิญพายุใหญ่ ดังกลอนพรรณนาว่า

พระพิรุณร่วงโรยระดมหนัก	นาวาปลัดคลื่นใหญ่กระทบส่ง
เข้าในลำป้อมป่าจะจมลง	เหมือนซึ่งจะไม่คืนชีวนาน ⁷⁰

กวีได้อธิษฐานขอให้ อำนาจพระรัตนตรัย คุณงามความดีที่ได้บำเพ็ญ เทพยดา อารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บิดามารดา และบุญบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ดลบันดาลให้ปลอดภัย เมื่อตั้งจิตอธิษฐานเสร็จสิ้น แสงแดดก็ส่องและลมก็สงบ

3.2.3.3 ความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือ

ความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรือ ได้แก่ **ความเชื่อเรื่องกรรม** กวีนิยมเชื่อมโยงความเป็นไปของเรือเข้ากับความเป็นไปของชีวิตและมีความเชื่อว่าบาปกรรมที่ตนกระทำไว้เข้ามา มีอิทธิพลกำหนดสิ่งที่เกิดขึ้น การที่กวีเทียบโยงเรือเข้ากับชีวิตของตน เพราะหากเกิดปัญหาหรืออุปสรรคขึ้นกับเรือ นั้นหมายถึงผู้อยู่ในเรื่อนั้นอาจประสบภัยไปด้วย ปัญหาวิถีชีวิตของคนบนเรือ จึงอยู่ท่ามกลางความกลัวในความไม่แน่นอนของธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และกรรมคือบุญบาปที่ได้กระทำมา และเมื่อเรือประสบพายุราวจกกลุ่มกวีพรรณนาให้เห็นความคิดและความกลัวขณะนั้นสะท้อนความเชื่อเรื่องกรรม เช่น

จากมาเรือล่องน้ำ	เนตรไหล
เวรวิบัติกรรมใด	ผีสร้าง
แรงบาปจึงจูงไกล	สมรมิ่ง ภูเอย

⁶⁹ กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1*, หน้า 373.

⁷⁰ กรมศิลปากร, *นิราศเบ็ดเตล็ด* (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 29.

แรงที่เดียวสุดมั่ง

จากร้อยแรงกรรม⁷¹

นิราศปากพนัง กวีครวญถึงความทุกข์ที่ตนประสบว่าเกิดจากกรรมที่สร้างไว้แต่กาลก่อน มา **ชัด** พาให้กวีมาพบความทุกข์ ณ ที่นี้ การที่กวีใช้ว่ากรรม**ชัด** ให้จินตภาพของกรรมว่ามีสถานะเช่นเดียวกับน้ำหรือคลื่นในทะเล ซึ่ง**ชัด** คือกวีที่เปรียบได้กับ **เรือ** มาให้เผชิญความทุกข์

กรรมใดเคยสร้างแต่

ปางบรรพ์

ชัดพี่มาทุกข์ทัศน์

ถิ่นนี้

สร้างสุขกลับสพภัยัน-

ตรายแทบ สลายแม่

กรรมกอบก่อกรรมชี้

โชคล้วนอนันตา⁷²

นิราศยี่สาร กวีอุปมาเปรียบเทียบ**เรือทวนน้ำ** ว่าเป็น**กรรม** เหมือน**ใจทวนทนระกำ** จำใจต้องเดินทางเวลากลางคืนเพราะไม่มีคลื่น

ถึงเวลายามเสศสังเกตดู

เสียงซู่ซู่**เรือทวนน้ำกรรม**ไหน

เหมือนใจทวนทนระกำจำจะไป

เวลาในกลางคืนคลื่นไม่มี⁷³

ใน**นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน** กวีได้บันทึกความเชื่อเรื่องเรือสำเภา สะเดาะเคราะห์ในพิธีกรรมการลอยสำเภาไว้อย่างละเอียด โดยแสดงความเชื่อเหมือนการได้เคราะห์ให้เรือลำอื่น เช่น

แต่แปลกอย่างออกที่ทำ**สำเภา**น้อย

กระจ้อยร้อยพอพึงเสนาหา

เอาเชือกเสาเพลลาไปใส่**เกตรา**

แล้วเย็บผ้าถุงเสปียงเรียงราย

บรรดามีเงินทองของเอมโอบ

สรรพโภชนีใส่ลงบรรจุถวาย

เอากระดาษวาดรูปทุกตัวนาย

ทั้งนายท้ายต้นหนทุกคนไป

แล้วยก**สำเภา**น้อยลงลอยน้ำ

เหมือนไถ่ล่ำที่ร้ายให้คลายได้

⁷¹ พระยาตรัง, “โคลงนิราศพระยาตรัง,” *วรรณกรรมพระยาตรัง*, หน้า 128.

⁷² หลวงประคองคดี, *นิราศปากพนัง*, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ) เมื่อวันพุธที่ 17 เมษายน พ.ศ.2483 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (ม.ป.ท., 2483), หน้า 21.

⁷³ ก.ศ.ร. กุหลาบ, *นิราศยี่สาร*, หน้า 51.

เผากระดาษฟาดเคราะห์สะเดาะไป ตามวิสัยสัตถุจรแต่ก่อนมา⁷⁴

ในนิราศหลายเรื่องกวีได้กล่าวถึงการทำบุญด้วยเรือและอานิสงส์ในการทำบุญด้วยเรือไว้ด้วย เช่น **นิราศนรกก**กล่าวไว้ว่าผู้ทำบุญด้วยเรือจะทำให้ปราศจากปัญหาอุปสรรคและศัตรู

ถ้าผู้ใดไปเกิดในมนุษย์	บริสุทธิ์รัฐปร่างสำอางฉาย
เป็นผู้ดีมีเงินไม่พินตาย	ควรชวนชวายทำบุญกุณา
ร่วมหรือของรองทำพรหมเสื่ออ่อน	อีกผ้าผ่อนเขนยเคยสุชา
บริสุทธิ์อุทกทั้งน้ำชา	อีกนาวาจะข้ามแม่น้ำใน
ทางจรัลมิทันจะถึงที่	พบนทีขวางไว้ใหญ่มหันต์
นาวามีที่จะข้ามแม่น้ำพลัน	สิ้นทั้งนั้นไพร่ไม่ปีทา ⁷⁵

ความเชื่อเรื่องนางตะเคียนเป็นความเชื่อที่สัมพันธ์กับเรืออย่างใกล้ชิด นอกจากภัยอันเกิดจากพายุแล้ว เรืออาจแล่นไปชนตอ ทำให้เรือทะเลหรือล่มได้ ดังนั้นจึงมีคำเตือนให้ระวังตอ โดยเฉพาะตอตะเคียน ซึ่งเชื่อว่ามีวิญญาณนางตะเคียนสิงอยู่ เช่น **นิราศเมืองแกลง** กล่าวว่

ระวังตัวกลัวตอตะเคียนขวาง	เป็นเยี่ยงอย่างผู้เฒ่าเล่าสนอง
ว่าผีสาวสิงนางตะเคียนคะนอง	ใครถูกต้องแตกตายลงหลายลำ
พอบอกกันยังมีทันจะขาดปาก	เห็นเรือจากแจวตรงหลงถลำ
กระทบผางตอนางตะเคียนดำ	ก็โคลงคว่ำลุ่มลงในคงคา ⁷⁶

ความเชื่อเรื่องความฝันเกี่ยวกับเรือปรากฏในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีได้บรรยายถึงความฝันเกี่ยวกับเรือ มีทั้งความฝันที่กวีจินตนาการขึ้นช่วยในการดำเนินเรื่องในนิราศวรรณคดี เช่น เมื่อพระอภัยมณีจะหนีนางผีเสื้อ พระองค์ฝันว่าได้โดยสารเรือของนาวีรูปงามแล่น

⁷⁴ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1**, หน้า 373.

⁷⁵ แก้ว ลายทอง, **นิราศนรกก** (ม.ป.ท. : สำนักพิมพ์วิจิตร, 2532), หน้า 5-6.

⁷⁶ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 65.

หนีนางผีเสื้อ และมีรายละเอียดของเหตุการณ์เป็นความฝันที่แสดงเหตุการณ์อนาคต นอกจากนี้ยังมีความฝันของตัวเอง เช่น ใน**รำพันพิลาป** สุนทรภู่ฝันถึงเรือทอง เมขลา และเทพธิดาอันเป็นสัญลักษณ์แสดงความปรารถนาในใจของกวี และเป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญในชีวิตกวี ใน**นิราศสุพรรณ**กวีฝันว่าแม่ย่านางเรือมาบอกเหตุการณ์ในอนาคตและให้พรแก่ตน ดังตัวอย่าง

ครั้นไหว้แล้วกลับมาบริหารลับ	จนเดือนลับลำเนาภูเขาขุน
เจ้าหลักเมืองเรื่องคักดาช่วยการุณ	มาค้าจุนจิตนั้นให้ฝันไป
ว่าย่านางนาวานั้นมาบอก	กำไรออกมันคงอย่าสงสัย
บอกว่าเรือที่ขึ้นนั้นมีชัย	ได้กำไรค้าขายมาหลายคราว
ให้แลเห็นรูปร่างของนางไม้	งามวิไลและละมุนพึงรุ่นสาว
อร่ามเรืองเครื่องประดับดูวิบวา	พอฟ้าขาวหายดับไปกับตา
ประจักษ์จำความฝันไว้มันแม่น	ให้สุดแสนสมมาดปรารถนา
สังเกตดูฤกษ์ยามตามเวลา	ต้องตำราความฝันขยันดี
ควรจะให้ชื่อนามตามโฉลก	ชัยโชคชนะในราศี
ด้วยย่านางนาวาเป็นนารี	ให้ชื่อมณีสาครขจรนาม
จงถาวรพูนสวัสดิ์อย่าขัดข้อง	ให้เงินทองมาเองอย่าเกรงขาม
ให้อยู่ดีกินดีอย่ามีความ	จงดงามพักตรานายอากร ⁷⁷

นอกจากการทำนายฝันเกี่ยวกับเรือ ยังปรากฏความเชื่อเรื่องการทำนายพระจันทร์ ดังกล่าวไว้ใน**นิราศสุพรรณ** ของนายมี ซึ่งได้ทำนายเมื่อแลเห็นพระจันทร์แห่วงเหมือนรูปเรือไว้ดังนี้

แลดูท่งท่งกว้างวิวก	เห็นทิวเมฆกลุ่มเคลื่อนเลื่อนสลอน
พระสุริยงลงลับยุคนธร	พระจันทร์จรเจ็ดค่าเป็นสำคัญ
เห็นพระจันทร์วงแห่วงตะแคงเหนือ	เหมือนรูปเรือลอยขวางนางสวรรค์
พระอังคารเข้าเรียงเคียงพระจันทร์	ตำรานั้นมีอยู่แต่โบราณ
ถูกขตาราซีผู้ดีไพร่	ว่าจะได้คู่ชมภิรมย์สมาน

⁷⁷ หมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี), **นิราศสุพรรณ**, หน้า 17.

เพราะพระจันทร์จะสบพบอังคาร

ไม่ช้านานกำหนดพอดหมดเดือน⁷⁸

3.2.4 เรือในขนบการเล่าตำนาน

ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องกวีนิยมอ้างถึงนิทานหรือตำนานสถานที่ และเรื่องที่เกี่ยวข้องอ้างถึงเสมอคือตำนานสถานที่เกี่ยวกับเรือ โดยเฉพาะตำนานสถานที่เกี่ยวกับเรือล่ม หรือ ลำเภอล่ม หากปรากฏในนิราศรัก กวีมักกล่าวเชื่อมโยงเปรียบเทียบกายหรือใจของกวีเป็นดังเรือ บรรทุกความรัก ความทุกข์ ความโศกเศร้าอันหนักยิ่ง รวากับเรือจะล่มลง หากปรากฏในนิราศประเภทอื่น กวีนิยมกล่าวเปรียบเทียบเชื่อมโยงแสดงทัศนะหรือให้ข้อคิดคติธรรม การเล่าตำนานช่วยแสดงให้เห็นภูมิรู้ของกวี ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือ และสร้างให้ผู้รับสารนึกเห็นภาพรวมทั้งสื่ออารมณ์ความรู้สึกของกวีให้เด่นชัดขึ้น ปรากฏในนิราศพระบาท ของสุนทรภู่ ความว่า

ถึงเกาะพระที่ระยะลำเภอล่ม   เกตราบจมอยู่ในแควกระแสนไหล
ถึงเกาะเรียนไ้อ้เรียนยิงเกรียมใจ   ที่เพื่อนไปเขาก็โงะก้นกลางเรือ⁷⁹

การอ้างถึงตำนานลำเภอล่มปรากฏในนิราศรักที่แต่งขึ้นภายหลังอีกหลายเรื่อง เช่น นิราศเวียงจันทร์ โคลงนิราศพะเนียด นิราศทวารวดี ดังตัวอย่างโคลงนิราศสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จไปทัพเวียงจันทร์ พรรณนาว่า

86. สเภอล่มล่มแล้วดับ   ลำหาย
ยังขโดงเดี่ยวหมาย   แม่ไม่รู้
สัจของพี่จางาย   สมรแม่ มาแม่
หนักยิงเยี่ยวลุ่มคู่   ออกข้าใครเห็น ฯ⁸⁰

น่าสังเกตว่าตำนานส่วนใหญ่ที่กวียกมาอ้างถึงมักเกี่ยวกับเหตุการณ์เรือล่ม และเรือที่ล่มมักเป็นเรือลำเภา สาเหตุที่ทำให้เรือล่มมีหลากหลาย เช่น เกิดจากการบรรทุกหนักเกินไป เกิดจากจระเข้ เกิดจากพายุ เกิดจากกระแสน้ำ เป็นต้น จึงทำให้เกิดการตั้งชื่อสถานที่ไว้เป็นที่ระลึก เช่น นิราศสุพรรณ เมื่อกวีเดินทางมาถึง “บางเภาทลาย” ก็ได้เล่าตำนานอันเป็นที่มาของ

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

⁷⁹ เจือ สตะเวทิน, สุนทรภู่ (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป), หน้า 48.

⁸⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณารักษ์, นิราศทัพเวียงจันทร์ (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544), หน้า 206.

ชื่อบ้านไว้ว่าที่เรียกเช่นนี้เพราะมีเรื่องเล่ามาแต่โบราณว่าจะเข้าใหญ่กระโดดกระแทกเรือสำเภา
ค้าขายที่มาจากจนล้มจมหายไป จึงเรียกสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์นั้นว่า “บางเกาหลาย” นับแต่นั้น

มาถึงบางเกาหลายริมชายฝั่ง	จะเข้วังที่นี้ยังมีหรือ
แต่โบราณท่านผู้เฒ่าท่านเล่าลือ	จะเข้คือคูใหญ่ใครจะปาน
มีสำเภาลูกค้าเข้ามาจอด	จะเข้โดดโดดกระแทกให้แตกฉาน
สำเภาล้มจมหายทำลาญลาญ	จึงเรียกบ้านเกาหลายสายนี้ ⁸¹

นิราศเมืองหลวงพระบาง กวีเดินทางมาถึงวังวนแม่ลูกอ่อน กวีได้เล่าตำนานที่มาของ
ชื่อไว้ว่า

เรือก็ไปใจกึ่งพะวงหลัง	มาถึงวังวนกระแสมแม่ลูกอ่อน
เขาเล่าเรื่องเคื่องเข้ญเป็นอิกรณ	ว่าแต่ก่อนมีภุมภานันกล้าครัน
หญิงแม่ลูกอ่อนล่องนาวามาถึงนี้	กุมภารีว่าใส่ใจมหันต์
เข้าพิฆาตฟาดล้างเอากลางคัน	เป็นเหยื่อมันม้วยมอดวอดชีวา
ได้ฟังเล่าเค้าข้อจะเข้	มันเกรร้ายนักยิ่งยักษา
ประเดี๋ยวนี้มีหรือไม่ไฉนนา	อยากดูหน้ามันให้ชัดอ้ายสัตว์พาล ⁸²

ใน**นิราศหาดจำเริญ** บุญครอง คารวังกูร ได้เล่านิทานโบราณเกี่ยวกับลูกอกตัญญูที่
ลืมพระคุณบิดามารดา ทั้งยังทำร้ายจิตใจ เพราะความลืมตนหลงว่าตนมั่งมี ในที่สุดจึงเกิด
อาเพศเป็นพายุพัดเรือสำเภา ผู้คน และสิ่งของในเรือสูญสิ้นไปในทะเล และเกิดเป็นเกาะต่าง ๆ
ขึ้น เรือสำเภาก็กลายเป็นเกาะเกตรา เป็นต้น ดังนี้

ถึงพระม่วงมองเข้ไม่เห็นม่วง	แต่ยังหน่วงน้ำใจให้ชื่นชม
จากนิทานโบราณเล่านานนม	ผูกข้อปมคติดีแก่ชีวา
อันนิทานเล่าว่าตายายเฒ่า	ตั้งลำเนาริมดงพงพุกษา
ถนอมบุตรกล่อมเกลี้ยงเพียงแก้วตา	ให้ศิษษาวิชาชาญการเดินเรือ
ลูกเติบโตกายจึงลาตายายเฒ่า	ติดสำเภาเที่ยวไปทั้งใต้เหนือ
เพื่อเพิ่มพูนวิชาการชว่่านเครือ	ตายายเื้ออวยพรสุนทรความ

⁸¹ หมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี), **นิราศสุพรรณ**, หน้า 12.

⁸² กรมศิลปากร, **นิราศเมืองหลวงพระบาง และ รายงานปราบเงี้ยว**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนัก
วรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2548), หน้า 69.

จงไปดีศรีสวัสดิ์กำจัดโคก
 ให้ได้ดีฟูเฟื่องกระเดื่องนาม
 วันเดือนปีหมุนเวียนผันเปลี่ยนพราก
 จนเชี่ยวชาญการนาวาในสาคร
 เทียวขึ้นล่องค้าขายหลายหัวเมือง
 จึงคิดกลับมากันตั้งริมฝั่งชล
 ส่วนทางบ้านข้างฝ่ายตายายเฒ่า
 ปลาบปลื้มด้วยจะพบบุตรสุดซื่อ
 ถือมะม่วงสองผลลูกตนชอบ
 เห็นลูกชายไวไวในสายตา
 ข้างลูกชายโกรธจัดสะบัดหนี
 ไร้แม่เพียงถ้อยคำรำภาเปรย
 แกยังจำพ่อแม่แก่ได้ไหม
 จำไม่ได้หรือไรไม่ทายทัก
 ฝ่ายข้างนักธุรกิจพาณิชหนุ่ม
 เป็นเศรษฐีกระไรหนอพ่อแม่ทรม
 เอออะไรแก่เฒ่าไม่เข้าเรื่อง
 ฉันทันหรือลูกชายของยายตา
 อนาคตนอกตัญญูมิรู้คุณ
 บัดดลเกิดลมตระบัดมหัสจรรย์
 อสนีบาดพาดเปรี๊ยะเพียงสังหาร
 บรรดาสินค้ำผองล่องลอยวน
 เกิดเป็นเกาะเหมาะะวางกลางสมุทร
 มีเกาะนก เกาะเกตรา กา สุกร
 อันมะม่วงสองผลเกิดต้นเคียง
 จากมะม่วงของขวัญลูกจันทาล

ประสบโชคยิ่งใหญ่ไว้คนหยาม
 ได้สมตามปากอวยอำนวยพร
 ฝ่ายลูกบวกรับทำตามคำสอน
 ฐานันดรกลับกลายเป็นนายคน
 ชื่อกระเดื่องเลื่องไกลไปทุกหน
 พร้อมกับขนสินค้ามามากมี
 พอทราบเค้ก็ปริดีเปรมเกษมศรี
 จัดของที่ลูกชอบหอบเอามา
 หมายจะมอบรับขวัญวันพบหน้า
 ต่างผวาเข้ากอดพื้นเช่นที่เคย
 ลื่นไถลที่ท่าก็ซาเฉย
 ตายายเอ่ยวาจาว่าลูกรัก
 คนเคยให้ไออุ่นนอนหนุนตัก
 ไยไล่ผลักแม่พ่อหนอคนงาม
 ให้กลัดกลุ้มกลัวภัยวิฤกษ์เหี้ยมดหาย
 จึงตัดความออกคำจ้านรรจา
 มาทำเรื่องอวดใหญ่ไม่ขายหน้า
 ข้างสรรมาบ้านคำดูสำคัญ
 ลูกบวกรับชู้ใจโตชมหันต์
 สาครลั่นตีฟองคะนองชล
 สำเภาลาญแหลยกยับเกิดดับสน
 โกลาหลทั่วไปในสาคร
 ขึ้นสมมุติให้เห็นเป็นนุสรณ์
 ชนกระฉ่อนเล่าเรื่องสืบเนื่องนาน
 ยืนต้นเพียงให้เห็นเป็นหลักฐาน
 จึงเรียกบ้านพระม่วงม่วงสี่ปมา⁸³

⁸³ นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจักขณ์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 187-188.

ในนิราศสุโขทัย ขณะที่กวีเดินทางผ่านกรุงศรีอยุธยาได้ปรารภแสดงความเสียดาย กวี
 หวนคิดถึงครั้งยังมีกษัตริย์ปกครอง และเล่าตำนานเก่าครั้งมีการเสียดาย เพื่อหาผู้มีบุญมาเป็น
 พระมหากษัตริย์ปกครองเมือง กวีอ้างถึงตำนานการได้ขึ้นครองราชย์สมบัติของกษัตริย์แห่งกรุง
 ศรีอยุธยาพระองค์หนึ่ง ซึ่งเดิมเป็นเด็กเลี้ยงควาย แต่เพราะเป็นผู้มีบุญ เมื่อกรุงศรีอยุธยาขาด
 กษัตริย์ปกครอง เสนาจึงจัด “เสียดาย” โดยล่องเรือสุพรรณหงส์และเรือเอกชัยไปตามน้ำ เพื่อหาผู้
 มีบุญญาธิการ ดังความในกลอนว่า

ถึงศรีอยุธยาเวลาสาย	นำเสียดายกรุงเก่ามาเศร้าหมอง
เคยรุ่งเรืองจำรัสกษัตริย์ครอง	โ้มาต้องกลดกลายเป็นไร่นา
ตำนานเก่าเล่าเรื่องแต่เบื่องก่อน	พระนครไพบูลย์พูนสุชา
แต่ครั้งหนึ่งไว้กษัตริย์ขัตติยา	พวกเขาพร้อมเพรียงกันเสียดายเรือ
สุพรรณหงส์เอกชัยไปตามน้ำ	ประหลาดล้ำเรือคว้างไปทางเหนือ
ดูจะมีวิญญาณมาจากเจือ	ไปหยุดเกื้อกูลเผ่าพวกชาวนา
มีฝูงเด็กเลี้ยงโคบ้างให้ร้อง	เล่นทำนองยกทัพรับอาสา
ตั้งหัวหน้าหนึ่งเป็นเจ้าชาวประชา	มีเสนาหมอบก้อมประนมกร
เอาจอมปลวกต่างบัลลังก์นั่งบัญชา	ลงอาชญาผู้ผิดกิจสังหารณ์
เอาต้นกกต่างดาบปราบฟันฟอน	ถูกคนนอนมรณานาอัศจรรย์
พวกอำมาตย์ถ้วนทั่วเชิญหัวหน้า	ลงนาวาประโคมร้องส่งกลองสนั่น
ให้ครองศรีอยุธยาเป็นราชันย์	ทรงนามนั้นสายน้ำผึ้งซึ่งก็มี ⁸⁴

ในนิราศเกาะล้าน กวีเล่าตำนานสำหรับที่มาจากเสียดายเรือไว้ว่า

ถึงแม่น้ำท่าจีนถิ่นสถาน	มีสะพานทอดข้ามแม่น้ำใหญ่
เรียกแม่น้ำท่าจีนเป็นถิ่นไทย	แต่ก่อนไรเป็นท่าค้าสำเภา
สำเภาจากเมืองจีนขนสินค้า	มาเทียบท่าจีนคั้งแต่กรุงเก่า
จึงเรียกเมืองท่าจีนถิ่นลำเนา	เพราะจีนเข้าค้าขายมากมายมี ⁸⁵

⁸⁴ คุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์), อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเขื่อนเพชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์), หน้า 32.

⁸⁵ เทพ สุนทรสารทูล, นิราศเกาะล้าน, หน้า 22.

ผ่านตลาดมีนามว่าสำเหร่	นึกสนเท่ห์ที่ชื่อนามคิดความหมาย
สำเหร่คือร่วมร้องทำนองชาย	เมื่อยามพายเรือเฮเห็นนาวา
เดิมร้องว่า เร-เหร่ เสียงเห่กล่อม	เมื่อร้องพร้อมสำเนียงเสียงภาษา
กลายเป็นเฮเห่เพี้ยนแปรเปลี่ยนมา	ตามเวลาล่วงกาลมานานนม
ไปเห่เรือใช้คำว่า “ส้มเหร่”	เพราะเพลงเห่เรือขานประสานสม
ร้องเพลง-เห็นนาวาตามคารม	ต้องเกลียวกลมกันทั้งลำเป็นสำคัญ
จึงใช้คำว่า “ส้ม” มานำหน้า	หมายความว่า “ร่วม” เห่เพลง “เหร่” นั้น
แถวสำเหร่โบราณเนิ่นนานวัน	เห่เรือกันสุขล้ำเมื่อน้ำนอง
เดือนสิบเอ็ดน้ำนองต้องประสงค์	เดือนสิบสองน้ำทรงแสงจันทร์ส่อง
ไป “ส้มเหร่” เห่เสียงเที่ยวเมียงมอง	หาคู่ครองที่สำเหร่ทำเลรัก
จึงเรียกคลองส้มเหร่ประเพณี	บุรุษสตรีทุกผู้ก็รู้จัก
ประเพณีกลับกลายเป็นเสียตายนัก	อยากจะพักสำเหร่ดูเห่เรือ ⁸⁶

แม้ในนิราศสมัยใหม่ กวีก็ยังใช้การอ้างถึงเล่าตำนานนำมาเล่าแทรก ช่วยสื่อความคิด และสร้างความน่าสนใจในงานประพันธ์ เช่น *นักเดินเรือ* ของพนม นันทพฤกษ์ ที่เล่าตำนาน “นกฟ้า” ที่ดังมายัง ซึ่งผู้ปรารถนาได้เห็นต้องมีความกล้าหาญเดินเรือฝ่าปรាកการคลื่นลมไป ณ แหล่งของนกที่อยู่กลางทะเลไกลโพ้น กวีใช้ *นกฟ้า* เป็นสัญลักษณ์คือความสำเร็จหรือรางวัลของ “นักเดินเรือ” ผู้สามารถ ซึ่งกวีใช้ “เรือ” “นักเดินเรือ” และบริบทในการเดินทางและสิ่งแวดล้อม เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กันทั้งหมด

นักเดินเรือ

มีตำนานเก่าเก่า, เล่าว่า
 ณ เวียงน้ำเวียงฟ้า – คุ้งน้ำเขียว
 มีนกขาวว่ายฟ้าพ่อนปีกเขียว
 ไอบทองบินเที่ยว อย่างเป็นไทย
 ลิบลิบแหล่งนั้น – ที่ไกลนั้น
 คลื่นฟาดตัวโยนเป็นเกล็ดใส
 ผู้กล้าก่อนเก่าเคยบุกไป

⁸⁶ เรือเดียวกัน, หน้า 34.

บอกว่า – คลื่นใหญ่ นั้นเหมือนยักษ์
 เหมือนดั่งปรากฏ – เหมือนด่านน้ำ –
 เหมือนด่านลม, ที่คร่ำเมือประจักษ์
 แต่งามนงฟ้า นั้นถึงมหนัก
 คือเสนหัดั้งซึกให้ไปชม
 จึงผู้กล้าก่อนเก่าเมื่อปรากฏ
 ด่านคลื่นลมทั้งหมดก็เกินข่ม
 เพียงกายใบสำเภา ผูกข้อปม
 ทานก็ฝ่าคลื่นลม-ออกทะเล ฯ

วันนี้, ใครนั้น-ประมงน้อย
 แต่งเรือไว้คอยไปแรมเร่
 แรงใจแรงตัวล้วนทุ่มเท
 ศึกษาหลาเกล็ดคลื่นลมหลวง
 ศึกษาดวงดาวคืนเดือนดับ
 ว่าอย่างไรจึงจะคับให้เรือล่อง
 ว่าอย่างไรจึงจะฝ่าซึ่งภัยปวง
 เพื่อลูหว่งน้ำตามตำนานนั้น
 วันนี้, เรือเทียบอยู่ท่วงท่า
 ประมงน้อยดาษดา เห็นอยู่นั้น
 เตรียมพร้อมศึกศึกอยู่ครามครัน
 รอคอยคืนวัน – จะยาตรา ฯ
 นักเดิมเรือย่อมต้องมุ่งทะเลหลวง
 เกียรติภูมิทั้งปวงจึงเจิดจ้า
 เมื่อผ่านลมคลื่นผ่านกาลเวลา
 ต้องพบเห็นนงฟ้า – อย่างแน่นอน ฯ⁸⁷

⁸⁷ พนม นันทพฤกษ์, *คือนกวัยเว้งฟ้า* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุฝัน, 2529),

3.2.5 เรือในขนบการบันทึกพระราชพิธีและประเพณี

ในวรรณคดีนิราศจำนวนมากปรากฏการบันทึกพระราชพิธีและประเพณีเกี่ยวกับเรือไว้ อย่างต่อเนื่องทุกสมัย ได้แก่ พระราชนิพนธ์ของพระราชนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ พระราชนิพนธ์ของพระราชนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ และประเพณีการแข่งเรือปรากฏในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น แม้หลักฐาน การประกอบพระราชพิธีอัญเชิญพระพุทธรูป และในสมัยรัตนโกสินทร์จะมีได้ กระทำแล้ว แต่ประเพณีการแข่งเรือก็ยังเป็นที่นิยมในสังคมไทย วรรณคดีนิราศในปัจจุบันก็ได้ กล่าวถึงประเพณีการแข่งเรือไว้เป็นจำนวนมาก

พระราชพิธีอัญเชิญ เป็นพระราชพิธีแข่งเรือพระที่นั่งเสด็จทางชลมารค 11 ซึ่งเป็น ช่วงเวลาน้ำมาก เพื่อทำนวยความอุดมสมบูรณ์ในด้านการเกษตรกรรม การทำมาหากิน การค้า และความเจริญของบ้านเมือง ปรากฏหลักฐานในกฎมณเฑียรบาล กรุงรัตนโกสินทร์ และเอกสาร ทางประวัติศาสตร์หลายฉบับ เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน บันทึกการประกอบพระราชพิธีอัญเชิญ หรืออัญเชิญไว้ว่า

ลุศักราช 956 ปีมะเมีย ฉศก พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรรฐิศวร บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการตรัสแก่พระยาศรีพิศวงกรม, ให้สถาปนาพระที่นั่งอรรณพอันอลงกตตรวจา, ดุหมิมาด้วยแก้วกาญจนา พิสดารจตุรมุขรัตนาศรณกกุฎาคารปราณีเรื่องรัตนชัชวาล, มโหฬารด้วย ขบวนเสด็จ จึงตรัสสั่งให้ตั้งโรงระบำซ้ายขวา ก็ให้แต่งเรือต้น ทั้งปวงเป็นอาทิ, คือเรือชัยสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา, วรสุพรรณหงษ์พยุหบาตร ศรีสมรรตชัย, ไกรสรมุขพิमानชัยจักรรัตน, แลเรือพระครุฑพาวหนะ, เรือไชยเรือรูปสัตว์ทั้ง ปวงแลเรือสิงโตอินทรี เรือหัสตินทร เรือนรสิงห์, แลเรือจากพราก, แลเรือแห่ ทอง, พิฆาตทอง, แลเรือเลาคาอันได้มาแต่เมืองหงสาวดี. แลเรือต้นทั้งปวงอัน ออลงกตตรวจาโอภาสพรรณราย, โดยอันดับต้นเชือกแลปลายเชือก แลพล ฝีพายทั้งปวงนั้น, ประดับด้วยเครื่องเสื่อทอง, หมวกทอง พายทอง. แล้วก็ให้ แต่งเรือจ่านำท้าวพระยาสามนตราขเสนาบดีมนตรีมุขลูกขุนทั้งหลายหมาย เป็นอาทิ, คือราชสีหคชสีห์แลเรือท้าวพระยาสุวรรณคโลก, กำแพงเพชร สุโขทัย แลเรือชัยจตุสดมภ์. แลเรือเหนือน้ำทำยน้ำ, แลจ่านำ ขุนช้าง, ขุนม้า, ขุนตำรวจ, ขุนดาบ, ขุนการ, ทหารพลเรือนทั้งปวง, ก็ให้ตรวจตราเป็นคู่แข่ง ต่าง ๆ ครั้งถึงถิ่นฐานการพระราชพิธีอัญเชิญ, ก็ให้ประดับพระที่นั่งอรรณพ

ด้วยเครื่องอสังการ, มโหฬารพิจิตรโสภาสัชชวาล, แดจามรทั้งปวง, จึงให้เอาเรือครุฑพาหนะอันรจนาประดิษฐาน, พระพิศวงกรมออกตั้งฉาน. แลให้พระราชครูทั้งสี่กระทำกรพระราชมโหฬารอสังการ จึงให้ตั้งเรือแห่แลให้เทียบเรือต้น, แลเรือแข่งทั้งปวงตามชบวน, จึงให้เบิกพระราชกุมาร, แลพระราชนัดดา แลท้าวพระยาสามนตราช มหาเสนาบดีทั้งปวง มาประชุมในหน้าพระที่นั่งอรุณพ. แลให้เบิกทูตานุทูต อันมาแต่เมืองตองอู, แลเมืองล้านช้างเข้ามาถวายบังคม. แลให้เบิกพระสังฆราชคามวาสี อรัญวาสี, แลพระสงฆ์สัปตวาสนั่งในธรรมมาสน์ ที่จะถวายพระพรนั้นเสร็จ⁸⁸

พระราชพิธีอัสยุตเป็นพระราชพิธีสำคัญที่มีหลักฐานทั้งของไทยและของต่างชาติบันทึกไว้เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นพระราชพิธีที่มีความสนุกสนานตื่นเต้น บุคคลทุกชนชั้นโดยเฉพาะประชาชนได้เข้าร่วม ได้เห็นเรือพระที่นั่ง และเรือต่างๆ ซึ่งงดงามอลังการที่หาโอกาสดูได้ยาก และนอกจากจะมีการแข่งเรือพระที่นั่งเสี่ยงทายแล้ว ยังมีการแข่งเรือจำนวนหลายคู่ ฝีพายเป็นทหารทั้งจากในกรุงและนอกกรุง ล้วนแสดงฝีพายกันเต็มที่ เป็นเสมือนเทศกาลแข่งเรือประจำปีไปด้วย⁸⁹

ใน**ทวาทศมาสโคลงต้น** ได้พรรณนาเกี่ยวกับพระราชพิธีอัสยุตและการเสด็จโดยชลมารคในพระราชพิธีนี้ไว้ชัดเจนปรากฏให้เห็นครั้งแรกตามหลักฐานวรรณคดีนิราศที่หลงเหลืออยู่ กวีพรรณนาภาพเรือพระที่นั่งในพระราชพิธีอัสยุตเชื่อมโยงกับมโนภาพการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดของกวีกับนางตามขนบนิราศรัก ดังตัวอย่าง

พาลไชยแข่งแย้ม	ตรูตรัส
อัสยุตลเดือนเคย	แนบน้อง
ฤมานิราศัน	ชาเยศ
สบประชาชนชร้อง	คล่าสินธุ์ ฯ
มาสาเสาวเลขน้ำ	นองไ
ฝั่งนทีธารถวิล	แก่แก้ว

⁸⁸ กรมศิลปากร, **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 323 – 325.

⁸⁹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง** (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 264.

นาเวศประภาไสว	ขับแข่ง กันนา
ไอ้หนูน้องแคล้ว	คลาศกุ ๗
สรมุขไมยมาศแต่้ม	ตรูตรัส
ศรีสมรรตไชยตรู	เตรียมฟ้า
พายคำจำรัสแครง	ไสสอง
หมึกสักหลังรังหน้า	ฮืดฮือ ๗ ⁹⁰

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรได้พรรณนาภาพการแข่งขันเรือพระที่นั่งเพื่อเสด็จทวยในพระราชพิธีอาสยุช เชื่อมโยงกับการรำลึกถึงนางที่รักไว้แสดงนัยเชิงสังวาสในทำนองเดียวกันว่า

เดือนสิบเบ็ดเสร็จสำแดง	เรือกิงแข่งตามพิธี
พายงามตามชลธิ	พี่แลเจ้าเปล่าเปนตายฯ
อาสยุชดลมาศแคว้น	กรุงไกร
เรือกิงกระพรหมไชย	ขึ้นสู
กิงไกรสรจักรไคล	เทียบท่า
ทองอร่ามงามแข่งขู้	พีนีคนเดียว ๗ ⁹¹

ในปัจจุบันการแข่งขันเรือเป็นทั้งประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นที่ได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างมาก การแข่งเรือเป็นประเพณีที่ได้รับการอนุรักษ์และสืบสาน ถือเป็นกิจกรรมที่สร้างความสมัครสมานสามัคคีของสมาชิกในชุมชน และใช้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างถิ่น ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม นำรายได้มาสู่ท้องถิ่น ดังปรากฏบันทึกไว้ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องที่ตั้งขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน เช่น

นิราศนครพนม ของประยอม ชองทอง กล่าวถึงประเพณีแข่งเรือและไหลเรือไฟไว้ในประเพณีเดือนสิบเอ็ดออกพรรษา พร้อมแสดงความชื่นชมในความงดงามและความสามัคคีของชาวบ้านไว้ความว่า

เดือนสิบเอ็ดออกพรรษามหาวิเศษ	ชนทั่วเทศลือชามาสุขสม
------------------------------	-----------------------

⁹⁰ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 703.

⁹¹ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3**, หน้า 272.

หลังแข่งเรือตลอดวันอันชื่นชม	ยังเกลียวกลมประดิษฐ์ประดับจับเรือไฟ
ต่างองค์กรต่างอำเภอส่นสนอง	เป็นเรือไฟไหลล่องท่องน้ำไหล
กลางน้ำโขงเจ็ดจำแสงแว่วไว	ด้วยเรือไล้รูปร่างต่างต่างกัน ⁹²

นอกจากตัวอย่างที่ยกมา ยังมีนิราศอีกเป็นจำนวนมาก ที่บันทึกประเพณีการแข่งขันเรืออันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมไทยไว้อย่างน่าสนใจ และอาจจัดขึ้นในเทศกาลสำคัญของเดือนอื่น ๆ เช่น **นิราศนครสวรรค์** ของสมจินตนา เทียมวิไล กล่าวถึงวันสงกรานต์ที่มีการแข่งเรือยาวและเลี้ยงข้าวแช่เป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมา ส่วน**นิราศพิจิตร** ของดวงใจ รวีปริษา ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับประเพณีแข่งเรือยาวไว้ว่าบ่งชี้ความสามัคคีและทำให้มีน้ำใจ รู้แพ้ รู้ชนะ ความว่า

ประเพณีเรือยาวคราวน้ำหลาก	บ่งชี้จากสามัคคีที่อบอุ่น
รู้ชนะรู้แพ้แม่การุญ	ความเป็นไทยเป็นทุนน้ำใจแท้ ⁹³

ใน**นิราศขุนช้าง - ขุนแผน** กวีได้บรรยายไว้อย่างให้ภาพและแสดงให้เห็นความสำคัญของเรือในประเพณีทอดกฐินหลังออกพรรษา และประเพณีแข่งเรือดังนี้

ในแม่น้ำลำคลองทั้งสองฝั่ง	เรือสะพรั่งแจวพายได้เกือหนุน
แจกข้าวห่อพวกแห่แผ่ส่วนบุญ	ขลุมนุ่นวุ่นวายอยู่ไปมา
	ฯลฯ
ถึงกำหนดนัดกันวันไหว้พระ	ต่างก็ตระเตรียมตัวทั่วทุกบ้าน
มาจัดแจงแต่งเรือเพื่อไปงาน	ได้พบพานพักพิงเพื่อนหญิงชาย
	ฯลฯ
ฝ่ายชายชาญชิงโฉมมาโลมชู้	เข้าเทียบคู่เรือเรียงเคียงขนาน
แล้วร้องรับเรีกรื่นต่างขึ้นบาน	เปลีนเพลงการกล่อมใจในนที
ที่บางวัดจัดเรือยาวเข้าแข่งขัน	ชายฉกรรจ์เก่งกล้าไม่ล่าหนี
เขาจัดการงานทำประจำปี	ในเรือตีฆ้องโหม่งเสียงโด่งดัง
มาลัยร้อยห้อยเรือเมื่อจะแข่ง	ต่างตกแต่งให้ดีได้มีหวัง

⁹² สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, หน้า 33.

⁹³ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคเหนือ**, หน้า 83.

พวกผีพายหมายชนะก็ระวัง

ทั้งหน้าหลังชักซ่อมกันพร้อมเพรียง⁹⁴

ในเดือนสิบสอง เรือก็มีความสำคัญในการแห่ผ้าป่าและประเพณีลอยกระทง และในการ
ประดิษฐ์กระทง ก็มีการทำเป็นลำลำเกียดด้วย ดังกล่าวไว้ใน**นิราศขุนช้าง - ขุนแผน**ว่า
บ้างเป็นลำลำเกียดมีเสาใบ แลไสวดูสว่างอยู่พรางพราว⁹⁵

นิราศสุพรรณ นายมีกล่าวถึงประเพณีทอดผ้าป่าในเดือนสิบสอง ตรงกับวันพระแปดค่ำ
ชาวบ้านพากันลงเรือแห่ผ้าป่าไปทอดผ้าป่าและทำบุญที่วัด

ครันรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นส่องฟ้า	ต่างตื่นตาแต่งอวดกันกวอดขัน
เป็นวันพระแปดค่ำที่สำคัญ	บ้างจัดสรรเครื่องบูชาบรรดามี
ชวนกันลงนาวาแล้วคลาเคลือน	ออกกลุ่มเลื่อนยัดเยียดกันเสียดสี
อีกกระทึกก็กักท้องนที	จำเพาะมีลำคลองล่องเข้าไป ⁹⁶

การใช้เรือพระราชพิธีแห่อัญเชิญพระราชสาส์นได้บันทึกไว้อย่างให้ภาพ ใน**นิราศ
ลอนดอน** หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร) ได้บรรยายให้เห็นประเพณีทางการทูต ซึ่ง
ใช้ เรือพระที่นั่งชลพินนานในการอัญเชิญพระราชสาส์น และมีกระบวนเรือแห่แหน ทั้งยังระบุไว้
ด้วยว่า *คณะทูตนั่งเรือสำปั้นแก่ง* พานขนานกันมา ดังนี้

ให้เคลื่อนพระยานมาศราชสาส์น	ประโคมฆานสังข์แตรแซ่สนั่น
อภิรัฐมนตรีคอยดูพรายพรรณ	ทวนตะวันบัดโบกระบายนลม
ลงมาถึงท่าพระหยุดประทับ	ก็คั่งคับเรือเรียงเสียดขม
เป็นสง่างามกระบวนควรจะชม	ทุกสิ่งสมสารพัดไม่ขัดตา
ที่นั่งชลพินนานชัยวิไลล้ำ	ปิดทองคำเพชรพรายลายเลขา
ใส่ลิขิตอิศเรศเกศประชา	พร้อมนาวาแห่แหนออกแน่นธรา

⁹⁴ ฉันทน์ ขาวไผ่, **นิราศขุนช้าง - ขุนแผน**, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ตีพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย
พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ธนาคารกรุงเทพ, 2513), หน้า 30-31.

⁹⁵ เรือเดียวกัน, หน้า 31.

⁹⁶ หมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี), **นิราศสุพรรณ**, หน้า 21-22.

พวกทูลตามทูตนั้นสำปั้นแก่ง

ก็แซ่แข็งพายแข่งแข่งขนาน⁹⁷

3.2.6 เรือในขนบการครวญ

ในการแต่งวรรณคดีนิราศเป็นที่เข้าใจตรงกันว่าต้องกล่าวถึงการเดินทางหรือการดำเนินไปของเวลาเสมอ การเดินทางและเวลาที่ดำเนินไป ยิ่งไกล ยิ่งนาน ก็ยิ่งได้ผ่านพบประสบการณ์ต่าง ๆ การนิราศหรือการจากไปทำให้เกิดความคิดถึงคำนึงหาบุคคลหรือสิ่งที่รักที่ภักดีจากมา กวีจึงมุ่งพรรณนาแสดงความรักความคิดถึงอย่างท่วมท้นนั้นไว้เป็นที่ประจักษ์ ทำให้เกิดขนบในการแต่งนิราศที่สัมพันธ์กัน นั่นคือ “*ขนบการครวญ*” ด้วยการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เช่น สถานที่ ธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่กวีสัมผัสพบเห็นเข้ากับบุคคลหรือสิ่งที่กวีโหยหาอาลัย และเรือเป็นวัสดุสำคัญประการหนึ่งที่กวีเลือกใช้ในการครวญ ทั้งยังปรากฏการใช้ “เรือ” ในขนบการครวญสืบมาตราบจนปัจจุบันซึ่งมีติในการครวญขยายกว้างออก

เรือในขนบการครวญปรากฏเด่นตั้งแต่ต้นนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ **ทวาทศมาสโคลงต้น** **กำสรวลโคลงต้น** และ **โคลงนิราศหริภุญชัย** ที่กวีครวญหานางผู้เป็นที่รัก รวมถึงการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือสื่อแสดงความรักที่มีต่อนางทั้งทางกายและทางใจ มีการใช้บทอัศจรรย์เป็นสัญลักษณ์การสังวาส อย่างให้จินตภาพ ไพเราะ และสร้างความซาบซึ้งสะท้อนอารมณ์ เป็นแบบอย่างในการแต่งนิราศสมัยต่อมา เกิดเป็นขนบนิราศที่กล่าวถึงการเดินทางหรือการดำเนินไปของเวลา เชื่อมโยงกับการครวญถึงนาง เช่น ใน **โคลงนิราศหริภุญชัย** กวีพรรณนาให้ภาพความสนุกสนานของเรือลำอื่น ๆ กวีครวญแสดงความเศร้าที่คิดถึงน้องซึ่งไม่ทราบจักทำให้หายไปอย่างไรได้

แสลวแสลวพายฟากฟุ้ง

สินธุ์สาย

แสนสนุกรานา⁹⁸ หลาย

หลากเหลี่ยน

ศัลเรียมกรรแสงพาย

ฟองเนตร นุชเอย

ยลเยื้องไฉจกแล่น

ล่อให้หายทรวง⁹⁹

ใน **กำสรวลโคลงต้น** กวีพรรณนาแสดงความรู้สึกอันใจที่ต้องจากนางมาในเรือ

⁹⁷ หม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร), **นิราศลอนดอน**, หน้า 3.

⁹⁸ บางฉบับใช้ว่า นาวา

⁹⁹ ประเสริฐ ณ นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หน้า 157.

รยมมาเรื่อร้อนท่ง	บางสบุ
ถนัดด่งสบุบงงใบ	แม่เร้น
รยมรักษพูดโดยดู	สายสวาติ
มาย่อมหลายชู้เหล้น	เพื่อนตน ฯ ¹⁰⁰

ในทวาทศมาสโคลงต้น กวีใช้พายและการพายเรือเป็นสัญลักษณ์ในการบรรยายบท
อัศจรรย์

พิศพลยอฉากหล้ม	ทวยธวัช
ปัดแมลงชนะแพ้เป็น	ที่หัน
กลกามขำจ้อถักด	นุชนาฏ
ครึ่งเครื่องบางถมอช้น	ง่าพายยอพาย ฯ ¹⁰¹

ขบวนการครวญถึงนางปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมากที่แต่งในสมัยต่อมา นิราศบาง
เรื่องเป็นนิราศรักที่เน้นการครวญถึงนางที่รัก แต่นิราศอีกจำนวนหนึ่งเป็นนิราศที่มุ่งเน้นการบันทึก
เรื่องราวเหตุการณ์การเดินทางและแทรกแสดงทัศนะ นิราศกลุ่มนี้จึงเพียงแทรกการครวญถึงนาง
ตามขนบนิราศ หรืออาจไม่มีบทครวญถึงนางที่รักเลย เช่น **โคลงนิราศนครสวรรค์** ที่กวีแต่งขึ้น
ยอพระเกียรติและบันทึกการเดินทางตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปรากฏการครวญถึง
นางเพียงเล็กน้อยตามขนบนิราศเท่านั้น ดังตัวอย่าง

เห็นบ้านแบ่งเพียงแบ่ง	นวลนาง
ผดแผ่นประจงพัคตร์พลาง	ยั่วยิ้ม
พิศพฤษเห็นกลกลาง	กรเรียก ไปฤ
ใจรำจวนคิดปิ้ม	วากเว้เรือหา ฯ ¹⁰²

นอกจากนี้ **นิราศต้นทางฝรั่งเศส** ที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เช่นเดียวกันก็แทบไม่ปรากฏบทครวญถึงนางที่รักเลย แต่กระบวนพรรณนาที่โดดเด่นในนิราศ
เรื่องนี่คือการครวญถึงชีวิตตนเองที่ต้องเผชิญภัยในการเดินทางฝ่าพายุปานจะสิ้นชีวิต เช่น

¹⁰⁰ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 544.

¹⁰¹ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 704.

¹⁰² กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 818.

ญาติพวกพ้อง	บมีพี่น้อง
ทนทุกข์ลำบาก	พื้นที่แลเหลียว
ลอยล่องท่องเที่ยว	ยากแต่ผู้เดียว
	ไปกลางสาคร ¹⁰³

แนวคิดที่ว่า การแต่งนิราศนิยมควรดูถึงนางนั้นปรากฏชัดเจนในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ซึ่งเผยแก่ผู้อ่านว่า “แต่งตามประเพณี ใช้เมียรักจักจากจริง” ทศนะดังกล่าวได้ดำรงต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน เริ่มจากสุนทรภู่ได้กล่าวไว้ว่าไม่มีคนรักและไม่ได้จากนางแต่อย่างใด เพียงสมมุติแต่งครวญถึงนางที่รักเป็นเสมือนเครื่องปรุงรสของอาหารเท่านั้น

ใช้จะมีที่รักสมัครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพีไร	ตามนิตยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวคั่วแกงพะเนงผัด	สารพัดเพี้ยชูหนังเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยหน้าเสียดักหนอยอระอัยใจ
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	อย่านี้กนิินทาแถลงแหงไหน
นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศรำใจ	จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอย ฯ ¹⁰⁴

ส่วนขนบการครวญถึงนางสัมพันธ์กับ เรือ ปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมากที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น โคลงนิราศชุมพร กวีพรรณนาการเดินทางเรือเชื่อมโยงกับความเศร้า

เรือมาพิโยคน้ำ	ขเลลง
เรียมลูบางพระชนง	เนตรน้อง
สมบูรณบุษย์บัวบง	กชมาศ ภูเอย
ชนงแม่ฤมาคล้อง	เคลือบไว้เป็นนาม ฯ ¹⁰⁵

¹⁰³ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก, หน้า 108.

¹⁰⁴ กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, หน้า 115 - 116.

¹⁰⁵ พระพิพิธสาส์, โคลงนิราศพระพิพิธสาส์, หน้า 76.

ประสงค์แต่สุดสวาด์สร้อย	สายสมร เดียวแม่
คิดใคร่ภาวนิชฐจร	เพื่อนพ้อง
แรมเรื่อเมื่อหนานอน	แนบอุ่น ออกเอย
ยุงกัดหวังวานน้อง	ปิดเบื้องปฤษฎางค์ ¹⁰⁶

อย่างไรก็ตามแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งนิราศต้องมีทศวรรษถึงนางที่รักเป็นเสมือนเครื่องชูรสอันช่วยเพิ่มความไพเราะในบทนิราศ ได้กลายเป็นชนบทที่กวีสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบันนิยมแต่งตาม และการแต่งตามแบบครูกก็ได้กลายเป็นจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งของกวีในการแต่งนิราศ ดังปรากฏกล่าวไว้ในนิราศหลายเรื่อง เช่น พระมหาเวทิน โชติณฺโท ได้กล่าวไว้ในตอนท้ายของ **นิราศเขาพระงาม ความว่า**

“เรื่อนกวี” ครอบงวนหาคานัน	เพียงเพื่อฝันเอยอวยให้สวดยหู
แม่นเฉยเมยเลยละยออดพดู	ไม่เพราะหุรุษชาติกลอนขาดไป
จงทราบความตามเขียนเรียนแถลง	อย่านึกแห่งนินทาว่าไฉน
ไม่เขียนความตามครูดสุใจ	จึงรำไรเรื่องร้างตามอย่างเอย ¹⁰⁷

นิราศที่แต่งขึ้นในสมัยต่อมาจำนวนมากแม้ว่านิราศที่กวีไม่ได้เดินทางทางเรือ หรือเป็นการเดินทางทางความคิด หรือไม่มีการเดินทางแต่ใช้การดำเนินไปหรือการเปลี่ยนแปลงของเวลาและชีวิต รวมทั้งไม่ปรากฏการครวญถึงนาง แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและท่วงทำนองการประพันธ์ของนิราศกลุ่มนี้ก็จะพบว่า กวีได้ปรับเปลี่ยนและขยายจากชนบทการครวญถึงนางที่รัก เป็นการครวญถึง สิ่งอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น การครวญถึงชีวิตตนเองและคนอื่น ๆ ครวญถึงพระมหากษัตริย์ ครวญถึงธรรมชาติ ครวญถึงสิ่งดีงามที่หายไป ปรากฏอย่างโดดเด่นในนิราศสมัยใหม่ ดังตัวอย่าง

¹⁰⁶ นิราศพระประธม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางนาถจันทร์ (จอน นางจันทร์) ณ เมรุวัดทอง อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี วันที่ 3 พฤษภาคม พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2513), หน้า 3.

¹⁰⁷ นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจิตร (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 390.

ว่ายหวัง ของอังคาร จันทาทิพย์ พรรณนาถึงการเดินทางของ “เรือฝัน” ซึ่งล่องอยู่กลางเกลียวคลื่น ด้วยความหวังว่าจะไปถึงฝั่งทรายแห่งหนึ่งซึ่งก็ยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ใด “เรือฝัน” ที่กวีกล่าวถึงนี่คือ “นาวามนุษย์” แต่ละลำ หมายถึงชีวิตมนุษย์แต่ละคน กวีขยายความให้เห็นภาพว่า นาวามนุษย์นี้ “ลอยลำ” อยู่อย่างว่าเหว่ วกวนเวียนว้ายเรื่อยไปอย่างไม่รู้จุดหมายที่สิ้นสุด トラบเท่าที่ชีวิตยังอยู่ไกลห่างจาก “ฝั่งสุดท้าย”

ฝั่งทรายฝั่งไหน?...

กว้างพอเรือฝันได้บรรจบ
กลางโครมคลื่นครื้นครั่งกระทั่งกระทบ
หวังพบฝั่งหวังสักฝั่งทราย

ลอยลำอยู่เหว่ว่านาวามนุษย์

มีรู้อัน มิเคยสุดเลยจุดหมาย
トラบชีวิตหนึ่งยังไกลฝั่งสุดท้าย
ยังคงยังเวียนว้ายอยู่วกวน
ทั้งหนที่เห็น ที่เป็นอยู่

ทั้งผู้อยู่เป็นมิเห็นหน
โหยหาไม่สิ้นสุด ไม่หลุดพ้น
จากคลื่นโครมลมบนห้าฝนซัด

ลมหายใจยังเป็นเช่นความหวัง

แม้ฝนห้าฟ้าคั่งยังย็นหยัด

แม้สุดท้ายพ่ายแพ้อย่างแน่ชัด

แตกกระจัดกระจายผ่านธารเวลา

トラบชีวิตยังไกลฝั่งสุดท้าย

หมายจึงหมายมุ่งที่สิ่งดีกว่า

เหนือคลื่นขลิบลีบลับน้ำกับฟ้า

ฝั่งลวงดวงตา ฟ้าลวงดวงใจ

ปรารถนา...

วুবหวานผ่านมาให้คิดว่าไขว่

วันเช่นวันวานยังผ่านไป
 ลอยกลับลับไกลไม่หวนคืน
 วายหวังเวียนวายเพื่อวายหวัง
 รอคอยกลบฝังกับฝังคลื่น
 วาดหวังให้คงทะนงยืน
 แท้แล้วกลับกลิ่นสุฝืนทราย
 ลอยล้าอยู่เหว่ว่านาวามนุษย์
 ไม่รู้สิ้น ไม่เคยสุดเลยจุดหมาย
 ตราบชีวิตหนึ่งยังไกลฝั่งสุดท้าย
 ยังคงยังเวียนวายอยู่วถวน¹⁰⁸

เรือในนิราศสมัยใหม่ โดดเด่นในด้านการเป็นพาหนะทางความคิดที่กวีนิยมเลือกใช้เป็นสัญลักษณ์ และใช้สร้างความเปรียบในกระบวนการสร้างจินตภาพ เพื่อสื่อความหมายและสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้รับสารได้อย่างวิเศษในสังคมที่มีมโนทัศน์เกี่ยวกับ เรือ ร่วมกัน

นิราศที่กวีเดินทางไปด้วยเรือในจินตนาการ ตลอดจนนิราศที่กวีเดินทางด้วยพาหนะอื่น รวมทั้งนิราศที่ดำเนินไปตามเวลาโดยที่กวีมิได้เดินทางไปทีใด แต่กวีก็มักบรรยายหรือพรรณนาถึงเรือที่ได้พบเห็น หรือเรือที่อยู่ในความคิดคำนึงจากประสบการณ์หรือความทรงจำในอดีต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญของเรือในวิถีชีวิตสังคมไทยที่ดำรงอยู่ในมโนทัศน์ของกวี และคนไทยเสมอมา ดังปรากฏให้เห็นเด่นชัดในนิราศสมัยใหม่ว่ากวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการสื่อเนื้อหา สาระและความคิดสำคัญ ด้วยท่วงทำนองของนิราศ ดังตัวอย่าง

นาวาชีวิต ของธัญญา วิเศษแพทยา ใน**กับวันที่ผ่านมา** เป็นกวีนิพนธ์ทำนองนิราศที่กวีพรรณนาตั้งแต่บทรากถึงบทสุดท้ายถึงการเดินทางของ “นาวารักล้าน้อย” ที่ลอยล่องไปในสายธารมุ่งหน้าสู่จุดหมาย แต่ทว่า “นายท้าย” ของเรือลำนี้ลี้มภาระหน้าที่ เรือจึงไม่อาจบรรลู่ฝั่งทรายที่ประสงค์ได้ ผู้อ่านต้องตีความทำความเข้าใจความหมายที่กวีสื่อมาให้ด้วยการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือ ก็จะทำให้เข้าใจว่ากวีกำลังกล่าวเปรียบเทียบการเดินทางเรือกับการดำเนินชีวิตครอบครัว ดังความตอนหนึ่งว่า

¹⁰⁸ อังคาร จันทาทิพย์, **ที่ที่เรายืนอยู่** (กรุงเทพมหานคร : Shine Publishing House, 2550), หน้า 79.

นาวารักลำน้อยลอยล่องสินธุ์
 พาชีวิตเลื่อนรอดสู่จุดหมาย
 จะสมสุขฤทุกข์ยากฝากนายทำย
 นำเทียบขาดหาดงามตามต้องการ
 มอบนายทำยพายคัดจัดชีวิต
 คอยลิขิตแนวทางสร้างสุขสานดี
 ผจญคลื่นฝนชะตาฝ่ากันดาร
 ทั้งล้มลุกคลุกคลานต่อต้านมา¹⁰⁹

3.2.7 เรือในขนบการใช้สื่อรัก

การใช้สื่อรัก หรือขนบการใช้ทูต เป็นขนบหนึ่งที่ยินยืมใช้ในวรรณคดีไทยทั่วไป รวมทั้งในนิราศรัก สิ่งที่ถูกยืมใช้เป็นทูตเพื่อส่งข่าวแสดงความรักไปถึงนางมีหลากหลาย เช่น มนุษย์ เทพ รวมทั้งสัตว์และสิ่งไม่มีชีวิตซึ่งกวีนิยมใช้สมมุติภาวะกล่าวกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์เสมือนสิ่งนั้นเป็นมนุษย์ เช่น กล่าวกับสิ่งของ นก ลม ดวงดาว เพื่อขอร้องให้ช่วยเป็นสื่อแสดงความรักที่มีต่อนาง

ในวรรณคดีนิราศรักปรากฏการใช้เรือเป็นทูตสื่อความรักความคิดถึงที่มีต่อนาง กวีนิยมกล่าวกับ เรือ เสมือนเรือสามารถรับรู้และเข้าใจได้ เพื่อขอหรือวานให้ เรือ ช่วยไปรับนางมาพบหรือมาอยู่ร่วมเรือกับกวี สอดคล้องกับการที่เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง

การใช้เรือเป็นสื่อรัก ตามหลักฐานนิราศที่หลงเหลืออยู่ ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกใน **นิราศนรินทร์** นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้การใช้เรือเป็นสื่อรักจะปรากฏใช้ในนิราศจำนวนไม่มากนัก แต่ในปัจจุบันก็ยังมีการใช้ความเปรียบลักษณะนี้อยู่

ใน **นิราศนรินทร์** เมื่อกวีเดินทางมาถึงบางยี่เรือ กวีขอให้เรือแฉง คือเรือที่มีเครื่องกั้นสำหรับผู้มีบรรดาศักดิ์ในสมัยโบราณช่วยไปพานางมาหากวี แต่บางก็ไม่ตอบรับคำขอ

21. จากมามา ลีวู้ล่า	ลำบาง
บางยี่เรือราพลาง	พี่พร้อม
เรือแฉงช่วยพานาง	เมียงม่าน มานา
บางปรับคำคล้อง	คล่าวน้ำตาคลอ ¹¹⁰

¹⁰⁹ ธีัญญา วิเศษแพทยา, **กัณฑ์ที่ผ่านมา** (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ, 2536), หน้า 116.

¹¹⁰ นายนรินทร์ธิเบศร (อิน), **นิราศนรินทร์** (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2550), หน้า 6.

ในโคลงนิราศพระประธม กวีเดินทางผ่านโรงเก็บเรือหลวง แลเห็นเรือพระที่นั่งไชยและเรือพระที่นั่งกิ่ง กวีขอให้เรือพระที่นั่งช่วยไปรับนางที่รัก และเชิญให้นางมาอยู่ร่วมเรือกับกวี

45. โรงเรือเรียดฝั่งตั้ง	ตาดู
ไชยกิ่งโขงชู	ท่านไว้
วานเรือช่วยรับพญ	พลันพราก มาเฮย
เชอญร่วมนาเวศให้	สว่างร้อนเรียมโรย ¹¹¹ ฯ

ในโคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี กวีขอร้องให้เรือที่วัดยานนาวา ซึ่งเป็นนาวาที่พาพระโพธิสัตว์คือพระเวสสันดรข้ามไปยังฝั่งนิพพานซึ่งเป็นความปรารถนาสูงสุดตามอุดมคติของชาวพุทธ แต่กวีได้แสดงให้เห็นว่าตัวกวีเองให้ความสำคัญต่อความรักและความปรารถนาที่มีต่อนางผู้เป็นที่รักยิ่งกว่า โดยไม่ขอให้เรือพาข้ามไปยังฝั่งนิพพาน เพียงขอให้เรือช่วยไปรับนางมาหา กวีโดยเร็ว

14. วัดยานนาวาศล้า	เรือกล
พาพระโพธิสัตว์ดล	ฝั่งแล้ว
วานเวียนประเวศวน	กลับหน้อย เรือเฮย
เรือช่วยเร็วรับแก้ว	เนตรน้องตามมา ฯ ¹¹²

อีกบทหนึ่งในโคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี กวีใช้สมมุติภาวะ กล่าวกับดาวรูปสำเภาเป็นปฏิปักษ์ว่าจะพานางที่รักมาหาหรือไม่ ซึ่งกวีเฉลยคำตอบที่ทราบคืออยู่แล้วว่าเป็นการคอยเปล่าคือการคอยที่ปราศจากความหวัง

51. บุนพัสต์ตฤกษ์พริ้อย	ดวงเพรา พรายนา
แลเลห์ล้าสำเภา	ลิวคว่าง
สำเภาจักพาเยาว	มิ่งแม่ มาฤา

¹¹¹ นิราศพระประธม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ, หน้า 9.

¹¹² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงนิราศกาญจนบุรี (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), หน้า 4.

คอยยิงคอยเปล่าค้าง

คิดค้างคอยหาย¹¹³

ใน**นิราศรัก** ของจิตร ภูมิศักดิ์ เมื่อมาถึงท่าเรือ กวีก็ขอให้เรือไปช่วยรับนางมาเช่นกัน แต่เรือก็ไม่ตอบคำกวี

ถึงท่าเรือเหลือใครกวีโยคสุด

ต้องจากนุชคลาคละแสนกระสันต์

ได้เห็นหน้ามารศรีทุกวี่วัน

มาพรากฝันวันทสดใจ

ไอ้ท่าเรือเรือเอ๋ยโยเฉยเสีย

จิตรละเหี่ยดวงแดสุดแก้ไข

ช่วยรับนุชสุดสวาทขาดฤทัย

มาไวโวพอบรรเทาเศร้าให้บาง

เฝ้าพรำเพรียกเรียกหาในท่าที่

แต่นาวีก็ส่งดแสนขัดขวาง

ไม่รับคำพรำอันวิงวอนคราง

ให้อางขนางวิญญาสุดอวารณ¹¹⁴

ใน**นิราศแม่เมาะ** ก้องภพ รื่นศิริ เมื่อเดินทางมาถึงท่าเรือ กวีขอให้ “เรือทอง” ไปรับนางผู้เป็นที่รักมาชมดาว

55. ถึง “ท่าเรือ” เรือทองลอยล่องฟ้า รับแก้วตาชมดาวพราวสวรรค์

โคจรรอบขอบห้ำเลื่อนหาจันทร์ เพียงเพื่อฝันทั้งตื่นชมชื่นน¹¹⁵

การกล่าวกับเรือเพื่อให้เป็นสื่อรักดังกล่าวมา เป็นกลวิธีในการระบายความในใจอันเปี่ยมด้วยความรักความคิดถึงที่กวีมีต่อนางให้เห็นอย่างชัดเจน ซึ่งช่วยสร้างความซาบซึ้งสะเทือนอารมณ์ให้ทวีขึ้น เพราะประจักษ์ว่ากวีหวนหวนนางที่รักมิเว้นวาย

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

¹¹⁴ จิตร ภูมิศักดิ์, **ต้นต้นคุ่มเดียวคนเดียวแค้น** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2550), หน้า 47.

¹¹⁵ ก้องภพ รื่นศิริ, **โคลงนิราศแม่เมาะ** (กรุงเทพมหานคร : ธนาพรส, 2549), หน้า 9.

หากพิจารณาในเชิงสัญลักษณ์จะเห็นได้ว่า *เรือ* ที่ใช้สมมุติภาวะสร้างให้เป็นเหตุสื่อความรักของกวีที่มีต่อนางข้างต้น เป็นสัญลักษณ์ที่กวีใช้แทนความปรารถนาของกวีเองที่ไม่อาจสมปรารถนาได้ในขณะนั้น

3.2.8 เรือในขนบการชมความงาม

การชมความงามเป็นขนบสำคัญในวรรณคดีไทยและปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ เห็นได้จากการปรากฏอย่างสม่ำเสมอและหลากหลาย *เรือ* ในขนบการชมความงามปรากฏเด่นในส่วนของการชมเรือและการชมนาง ดังนี้

3.2.8.1 การชมเรือ

ในนิราศจำนวนมาก โดยเฉพาะนิราศการเดินทาง กวีนิยมบรรยายและพรรณนารวมทั้งใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เพื่อชมเรือ เรือที่กวีเลือกนำมาชม ได้แก่ เรือในกระบวนพยุหยาตราชลมารค หรือเรือลำสำคัญที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านายประทับในการเสด็จโดยชลมารค ซึ่งกวี ผู้แต่งนิราศได้ตามเสด็จและมักพรรณนาไว้โดยมุ่งยอพระเกียรติ¹¹⁶ นอกจากนี้ กวียังนิยมชมเรือที่กวีใช้ในการเดินทาง เรือที่กวีเลือกชมนั้นมักเป็นเรือที่มีความสำคัญและเป็นที่น่าสนใจของคนไทยในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นเรือที่มีความสำคัญในนิราศเรื่องนั้น ๆ เช่น เป็นเรือที่กวีใช้ในการเดินทาง เป็นเรืออัญเชิญพระราชสาส์น เป็นเรือกำปั่นลำใหญ่ที่มีวิถียาการใหม่ ๆ ที่คนไทยในสมัยนั้นเพิ่งได้ประสบ ทั้งนี้กวีมุ่งให้จินตภาพของเรือทั้งรูปลักษณ์และคุณสมบัติของเรือตลอดจนองค์ประกอบ เช่น การตกแต่งประดับประดา และเครื่องใช้ภายในเรืออย่างละเอียด ในลักษณะต่าง ๆ ปรากฏเด่นในส่วนของการชมรูปลักษณ์ และชมความเร็ว ดังนี้

การชมรูปลักษณ์

การชมรูปลักษณ์ของเรือทั่วไปปรากฏในนิราศหลายเรื่อง และมักเน้นชมความงาม ปรากฏใน *กำสรวลโคลงต้น* เป็นเรื่องแรกที่กวีได้เปรียบเทียบให้ภาพพจน์เรือสำเภากที่กวีใช้ในการเดินทางที่แล่นมาในทะเลกับหงส์ที่ว่ายน้ำมาในน้ำ ดังตัวอย่าง

เรือมาฟองฟองพ็อน	กลหงษ
จงกูดต่างตีนกวัค	แก่งน้ำ

¹¹⁶ ดูรายละเอียดในบทที่ 4 และ 5

กางโขดงยรรยงกล
สยงสมุทรล้าฟ้อน

กางปึก
ย่านยาว ฯ¹¹⁷

กวีใช้การอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นภาพเรือสำเภาที่กวีเดินทางมา กำลังเคลื่อนมาอย่างสง่างามราวกับหงส์ที่ล่องลอยมาในน้ำ กวีเปรียบเทียบส่วนประกอบของเรือกับอวัยวะของหงส์ ได้แก่ “จิ้งกูด” คือหางเสือเรือกับ “ตีน” ของหงส์ที่กักแกว่งน้ำอยู่ และเปรียบเทียบ “โขดง” คือ กระโดง หมายถึงใบเรือที่กางออกไปเหมือนกับ “ปึก” ของหงส์ ซึ่งกวีเปรียบเทียบให้ภาพของเรือที่ “กางโขดง” ว่าเหมือนหงส์กางปีก

นิราศเรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏบทชมเรือ เช่น **นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช** **นิราศลอนดอน** **นิราศเขาคอกไอยรา** **นิราศจันทบุรี-กรุงเทพฯ** ฯลฯ ดังตัวอย่าง

ในกลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา กวีบรรยายและพรรณนาเรือกำปั่นไฟที่กวีเดินทางไปอย่างละเอียด เพราะเรือกำปั่นไฟขนาดใหญ่ในสมัยนั้นนับเป็นยานลอยน้ำขนาดใหญ่ที่ทำด้วยด้วยเหล็ก ซึ่งนับว่ามีความทันสมัยและสร้างความมหัศจรรย์ใจแก่คนไทยที่ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง ดังกวีบรรยายไว้อย่างให้ภาพ

เภาเคยเกตรา	ยาวได้เส้นสิบลวากำปั่นไฟ
เอาเหล็กต่อต่างกระดาน	ทั้งกงทั้งวานก็ทำได้
ระเนงแนบกระหนาบติด	กริ่งสนิทไม่หวาดไหว
ตะปุดะปลิงที่ยิงเหนียว	เปนควงเกลียวยึดกันไป
ยาด้วยตะกั่วไม่รั่วได้	เอาชันเข้าไล่ทาทับ
แต่ดาดฟ้าติดราโท	เอาไม้โตโตประกอบประกบ
ทั้งกรอบทั้งกราบกระหนาบคั่น	เปนช่องชั้นดูซ้อนซับ
ที่กงกริ่งกระดาดทอง	จะใส่ของก็มีให้ยับ
แล้วกันเปนห้องเปนหีบ	ไว้สำหรับให้คนนอน
อันที่ข้างท้ายเกตรา	บนดาดฟ้านั้นบันเปนตอน
แล้วกันห้องเปนห้องแถว	ดูเพริศแพรวด้วยปัจจุสุรณ์
มีน้ำต่างสว่างไสว	ข้างชั้นในกระจกซ้อน
มีฟูกเบาะเมาะหมอน	ที่นั่งที่นอนสบายใจ

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 543.

ระหว่างกลางนั้นโต๊ะตั้ง
 มีโคมห้อยที่กลางสว่าง
 ทำผ้าใบกระบายปิด
 ที่ฝากั้นชั้นข้างใน
 ที่ตู้ห้องไว้ของใช้
 ข้างทำยเกตุรามีน่าต่าง
 พระพายพัดมาฉิวเฉื่อย
 ทั้งลวดลายจำหลักติด
 ที่ไม้ประกอบหางเสือท้าย
 ดาดฟ้าข้างบนทำเป็นช่อง
 เอากระจกไม่มีเงา
 เอาลวดถักคั่นกันชนา
 มีเสากระโดงระโยงระยาง
 เอาเหล็กพืดเข้ายึดสนิท
 ที่เข็อกเกี่ยวเหล็กเหนียวระยาง
 สายลวดสายเลี้ยวจะเหนียวหลบ
 ทั้งกว้านข้อสมอแลโซ่
 ทั้งเครื่องไฟใหญ่ไม่เบา
 มีปล่องไฟเปิดไอน้ำ
 ที่ขึ้นลงกระไดยาว
 ทำถุงผ้าไว้ดักลม
 กับปิดันก็ไปมา
 มีจักรสับประกับระหัด
 เมื่อใส่ไฟไอน้ำพลุ่ง
 จักรก็หันกระแทกฉับ
 ระหัดก็หันอยู่ไขว่ไขว่
 ฟังเสียงจักรดังฉับเฉาะ
 ฟังเล่นเป็นอาจินต์

เก้าอึ้งก็รอบไป
 แจ่มกระจ่างด้วยแสงไฟ
 ได้ชักพัดให้เย็นใจ
 เอากระจกใหญ่นั้นเข้าติด
 เอาชั้นในใส่ก็มีดขีด
 เอาเตียงวางพนักปิด
 ก็เย็นเรื่อยอยู่เปนนิจ
 ดูวิจิตรสะอาดตา
 ก็ปีกรายเครื่องสาตรา
 แล้วกันเป็นห้องมีหลังคา
 เขาติดเสาทำเป็นฝา
 เดินไปมามีให้กระทบ
 เอารอกเข้าวางผูกประจบ
 เพลาก็ติดไว้ถ่วงครบ
 ก็แหะวางกริ่งประจบ
 ใบบักรบทั้งสามเสา
 เหล็กโตโตทำใส่เข้า
 กว้างแทบเท่ากับนาวา
 ก็ตั้งประจำบนดาดฟ้า
 ก็ติดราวไว้แน่นหนา
 ให้เย็นร่มห้องนาวา
 คอยรักษาซึ่งจักรไฟ
 สำหรับให้พัดผันไป
 กระทบกระทั่งกระเทือนไก
 ประจบประกับสนั่นไหว
 ก็แล่นไปดั่งนกบิน
 เพราะเสนาะดังเพลงพิณ
 ก็เพลิดเพลินจำเริญใจ¹¹⁸

¹¹⁸ พระราชสมบัตติ (การเวก รัตนกุล), กลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา, หน้า 21 - 23.

การชมความเร็ว

กวีนิยมชมความเร็วของเรือ ด้วยการอุปมาเปรียบเทียบกับภาพความเร็วของเรือ โดยเปรียบเทียบกับม้าวิ่ง นกบิน ลมพัด และการเหาะหรือลอยฟ้ามา ดังนี้

การเปรียบเทียบความเร็วของเรือกับม้าวิ่ง

กวีนิยมใช้ความเปรียบแสดงความเร็วของเรือกับม้าวิ่ง เพื่อให้ภาพเรือที่แล่นไปอย่างรวดเร็วเหมือนม้า หรือเร็วกว่าม้า ทั้งนี้เนื่องมาจากม้าเป็นสัตว์ที่วิ่งเร็ว แข็งแรง ปราดเปรียว และสง่างาม มนุษย์ใช้ม้าเป็นพาหนะในการเดินทางและการรบ ในทางเทวดานาน ม้ายังเป็นพาหนะของพระพาย ม้าจึงเป็นสัตว์ที่มนุษย์คุ้นเคยและให้ความสำคัญ ดังปรากฏในวรรณคดีจำนวนมาก

การเปรียบเทียบความเร็วของเรือกับม้าวิ่ง ปรากฏในนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงปัจจุบัน เช่น **ต้นทางฝรั่งเศส** กาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร โคลงนิราศของ **ท้าวสุภติการภักดี** **นิราศหินขาว** ดังตัวอย่าง

ใน**ต้นทางฝรั่งเศส** กวีอุปมาเปรียบเทียบกับจินตภาพเรือสำเภากที่แล่นเร็วยิ่งกว่าม้า

เปนสุขลुकนึ่ง	เถิงเกาะเบญตั้ง
สำเภาวางวิ่ง	วายความรำคาญ
ลมว่าพัดพาน	ม้ามิ่งฤพาน
	สะท้านครันหนาว ¹¹⁹

ใน **โคลงนิราศของท้าวสุภติการภักดี** กวีใช้อธิพนธ์กล่าวเปรียบเทียบความเร็วของเรือว่าเร็วกว่าม้าผยอง

17. บัดเดี้ยวบรรลุด้าว	ดาวคะนอง
นั่งนึ่งคะเนตรอง	เรื่องนี้
เรือเร็วยิ่งม้าผยอง	พยศย่าง ไหญ่แฮ
ลอยลิวลิวแล่นดี	ลวงพันดาวคนอง ฯ ¹²⁰

¹¹⁹ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, **ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก**, หน้า 108.

¹²⁰ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง** (พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513), หน้า 4.

การเปรียบเทียบความเร็วของเรือกับลมพัด

ลม มารุต หรือพระพาย มีคุณสมบัติเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ คือการเคลื่อนที่ไปได้อย่างรวดเร็ว แลไม่เห็นรูปร่าง แต่รู้สึกและสัมผัสได้เมื่อกระแสลมพัดมากระทบ พลังของลมบางชนิด เช่น ลมพายุต่าง ๆ มีพลังรุนแรงในการทำลายล้าง อาจพัดพาสิ่งต่าง ๆ ปลิวหายไปได้อย่างรวดเร็ว หากเปรียบเทียบให้จินตภาพเรือในกระบวนเสด็จ เรือที่มีพลังในการเล่นได้เร็ว รวดลมน่าจะเป็นสัญลักษณ์แทนพลังอำนาจ กวีนิยมใช้ความเปรียบอุปมาให้ภาพเรือที่แล่นเร็วปานลม หรือใช้ความเปรียบแบบบุคคลาธิษฐานร่วมกับการใช้ชุดคำที่แสดงการเคลื่อนที่ไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในลักษณะการของลมที่พัดเร็วและแรง เช่น ไวว่องว้าง รวดเร็ว ผาด เร็วสุด อันทำให้เกิดจินตภาพถึงพลาณภาพของเรือ ดังตัวอย่างในโคลงนิราศนครสวรรค์ กวีพรรณนาให้จินตภาพเรือไกรษรจักร สรรพหมไชยและไกรษรมาศ โดยใช้ชุดคำที่ให้จินตภาพแสดงความเบา การลอย และความเร็วจนสิ้น ได้แก่ ล้ำแล่น หิว ไหวปลิว ลมลิว เร็วรวด และได้อุปมาเปรียบเทียบความเร็วของเรือกับลม ดังนี้

ไกรษรจักรล้ำแล่น	ภวิหว
สรรพหมไชยไหวปลิว	ปลาบเปลื้อง
ไกรษรมาศลมลิว	เร็วรวด ปานนา
เสียนศัตรุภวิเหลือ้ง	สิ้นเกล้าแสงขน ฯ ¹²¹

บทชมกระบวนเรือ ในกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ได้อุปมาเปรียบเทียบความเร็วของเรือไชยว่าวิ่งไวราวกับลม

เรือไชยไวว่องว้าง	รวดเร็วจริงยิ่งอย่างลม
เสียงล้ำเราระดม	ห่มท้ายเย็นเดินคู่กัน ฯ ¹²²

ในลิลิตพายัพ กวีอุปมาแสดงความเร็ว “ดุจลม” ของเรือไฟใช้จักรที่แล่นทวนน้ำ ซึ่งแสดงความพิเศษที่เหนือกว่าเรือทั่วไปที่เคยมีมา เนื่องจากเรือทั่วไปจะแล่นทวนน้ำด้วยความยากลำบาก แต่เรือลำนี้แม้ต้องแล่นทวนน้ำยังมีความเร็วดุจลม

¹²¹ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 782.

¹²² ประชุมกาพย์เห่เรือ, หน้า 201.

แลตระการนาเวศร์ทั้ง	เรือกระบวน
งามธวัชตวัद्यวน	ยั่วฟ้า
เรือไฟใช้จักรทวน	น้ำดูจ ลมพ้อ
จากพิษณุโลกไปเช้า	แล่นขึ้นทางอุดร ฯ ¹²³

กวีนิยมเปรียบเทียบความเร็วของพาหนะว่าเร็วดูจลมเสมอนับว่าเป็นความเปรียบที่สับสนกันมายาวนาน ด้วยมีมโนทัศน์ร่วมกันว่าลมมีความเร็วมาก ดังนั้นในยุคที่นิยมใช้รถเป็นพาหนะในการเดินทาง กวีก็ได้เปรียบเทียบตามขนบเดิม เช่น “*รถผันพาพาชี รีบเร็วรีบมิหยุด ดูจมารุตจวนฝน จนกับถึงลพบุรี*”¹²⁴

การเปรียบเทียบความเร็วของเรือกับการเหาะ

กวีนิยมอุปมาเปรียบเทียบลักษณะการแล่นหรือเคลื่อนที่ของเรือเหมือนกับการเหาะหรือเลื่อนลอยฟ้ามา ให้จินตภาพความวิเศษเหนือโลก ปรากฏในนิราศหลายเรื่อง เช่น นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช ลิลิตเสด็จไปขัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี นิราศเมืองหลวงพระบาง นิราศเมืองตราด นิราศไทรโยค ดังตัวอย่าง

นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช พรรณนาให้จินตภาพเรือพระที่นั่งที่เคลื่อนออกไป “*ตั้งจะเลื่อนโทยมลอย*” คือตั้งจะเลื่อนลอยไปบนฟ้า เน้นให้จินตภาพความเหนือโลก โดยมุ่งเทิดพระเกียรติ

ให้ทุกคำครั้นครั้นจุดป็นรับ	ถึงใจมจับไฟรีไม่มีถอย
ที่นั่งเคลื่อนตั้งจะเลื่อนโทยมลอย	เมฆคล้อยลมว่าวลงพัดส่งท้าย ¹²⁵

การชมความเร็วของเรือที่กวีใช้ในการเดินทางนับว่าเป็นขนบที่ปรากฏแพร่หลายในวรรณคดีนิราศ และกวีมักนิยมใช้การชมความเร็วของเรือที่ไปในราชการสงคราม โดยมุ่งแสดง

¹²³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *ลิลิตพายัพ* (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516), หน้า 27.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

¹²⁵ กรมศิลปากร, *พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 30.

ให้เห็นกำลังของเรือ อันสื่อให้เห็นพลาณภาพของเรือซึ่งเป็นยุทธปัจจัย และสะท้อนให้เห็นแสนยานุภาพของกองทัพ เช่น **นิราศหนองคาย** กวีอุปมาว่า

ครั้นเจ้าคุณลงเรือนั่งเหนือเบาะ	ผีพายเกาะให้ขานประสานเสียง
ตีฆ้องหุ่ยหึ่งพลันลั่นลำเนียง	เรือพร้อมเพรียงออกตามหลั่นหลามมา
กระโครมครึกก็ก้องท้องสมุทร	พายเรือเร็วเร่แข่งปักงัก
คว้างๆ มาในกลางชลธาร	ดูนาวาเร็วรัตเทียมทัดลม ¹²⁶

3.2.8.2 การชมนาง การชมความงามของนางที่รักที่ปรากฏในวรรณคดีมีทั้งการชมโดยตรง หรือชมด้วยการเปรียบเทียบ กวีอาจชมความงามในภาพรวม หรือชมรายละเอียดแต่ละส่วนของร่างกาย เช่น ผม ผิว หน้า คิ้ว ตา แก้ม จมูก ปาก หู รวมทั้งชมการแต่งกายและการประดับตกแต่งร่างกายว่างาม ตลอดจนถึงการชมความสามารถ คุณสมบัติ กิริยามารยาท เสียง คำพูด เป็นต้น โดยเน้นให้เห็นว่านางงามเป็นเลิศ อันแสดงให้เห็นว่าความงามที่พิเศษยิ่งกว่านางใด เป็นเหตุให้กวีรักและรำลึกถึงนางมิรู้วาย ด้วยความหวังเห่วงไยยามต้องห่างไกลนาง

ในส่วนของ การชมนาง น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าในวรรณคดีนิราศซึ่งมักปรากฏ การชมนางว่างามเป็นเลิศ ด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งที่เลิศงามทั้งหลาย กวียังได้เลือกใช้เรือพระที่นั่งที่มีรูปลักษณะงามล้ำ ได้แก่ เรือพระที่นั่งวรสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งศรีสมรรถไชย ไกรษรमुख ศรีพิमानมาศ และเรือพระที่นั่งกิ่งมาใช้เปรียบเทียบกับความงดงามของนางที่รัก แม้จะปรากฏให้เห็นน้อย แต่ก็นับว่าเด่นในด้านกลการประพันธ์และให้จินตภาพอันสร้างความสนใจให้เพิ่มมากขึ้น

การชมนางเปรียบเทียบกับเรือพระที่นั่งในวรรณคดีนิราศ ปรากฏให้เห็นในนิราศรัก ได้แก่ **ทวาทศมาสโคลงต้น** และ**กาพย์เห่เรือครั้งกรุงเก่า** ดังนี้

ใน**ทวาทศมาสโคลงต้น** กวีเลือกอุปมาเปรียบเทียบกับ “วรหงส์” คือ เรือพระที่นั่งวรสุพรรณหงส์ว่างดงามเพียง “เรือนาง” กวีใช้คำว่า “ไพโรจน์” ขยายให้เห็นความงามของลำเรือทองที่รุ่งเรืองสุกใส และสื่อความหมายโดยนัยถึงความงดงามผุดผ่องของนางที่รัก กวีได้เปรียบเทียบรูปทรงของเรือ “วรหงส์” กับ “เรือนาง” ให้จินตภาพความ “แฉ่ง” คือแฉ่งน้อย หมายถึงบอบบาง อ่อนแอ อันเกิดจาก “กล” คือชั้นเชิงหรือศิลปะที่ “บันจงเกลา” หมายถึงการ

¹²⁶ หลวงพัฒนาพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), **นิราศหนองคาย**, หน้า 7-8.

เกล้าไม้ให้หรือถากไม้ให้เกลี้ยงเกล้าทำเป็นรูปร่างเรือ โดยทำอย่างบรรจงสื่อถึงความประณีตงดงาม

วรวงศ์ไฟโรจน์เพียง	เรือนาง แ่งนา
กลบ้นจงเกล้ากล้ว	ดูจขัว
เกลี้ยวกลมรันทวยกลาง	โอนอ่อน มานา
เรือหากรู้่น้ำ	หากเห็น ฯ ¹²⁷

การอุปมาชมความงามของเรือหงส์กับ “เรือนาง” ยังได้ปรากฏใช้ในกาพย์เห่เรือครั้งกรุงเก่า กวีใช้ความเปรียบแบบบุคคลาธิษฐาน และอุปมาเปรียบเทียบซ้อนเข้ามาอีกสองชั้น โดยมุ่งให้จินตภาพความอ่อนช้อยงดงามยิ่งของเรือพระที่นั่ง เพื่อเน้นสื่อความงามของนางที่รักอย่างโดดเด่น ดังความในวรรณคดีพรรณนาว่า

เห็นหงส์นาเวศพื่อน	ฟองสินธุ์
งามดั่งหงส์มุจลินท์	แหวกห้วย
ลำทองท่องวาริน	รวนเห่
ดูดำเนินหงส์คล้าย	แม่คล้ายหงส์จร ฯ ¹²⁸

ในบาทแรกกวีใช้บุคคลาธิษฐานให้ภาพ “หงส์นาเวศ” คือเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ที่ “พื่อนฟองสินธุ์” คือร่ายรำมาเช่นเดียวกับนางรำ ให้จินตภาพการเคลื่อนมาของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ที่เอื้องกรายร่ายรำมาอย่างแผ่มช้อยสง่างาม กวีพรรณนาว่า “งามดั่งหงส์มุจลินท์แหวกห้วย” คืองามเหมือนพระยาหงส์ทองที่ร่ายอยู่ในสระมุจลินท์ ณ ป่าหิมพานต์ ซึ่งเรือพระที่นั่ง “ลำทอง” ที่ “ท่องวาริน” มานี้ดูคล้ายการ “ดำเนินหงส์” และกวีได้เชื่อมโยงเปรียบเทียบการแล่นมาที่งามสง่าของเรือตั้งการดำเนินหงส์ เพื่อชมการดำเนินของนางว่างดงามแผ่มช้อยคล้ายการดำเนินหงส์เช่นกัน การอุปมาเปรียบเทียบชมเรือเปรียบเทียบกับการดำเนินหงส์ และกิริยาการเดินทางที่สง่างามของนางที่รักปรากฏในกาพย์เห่เรือครั้งนี้เพียงเรื่องเดียว

¹²⁷ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 703.

¹²⁸ พระยาตรัง, วรรณกรรมพระยาตรัง, หน้า 322.

กาพย์เห่เรือ ในโคลงกวีโบราณ กวีพรรณนาชมความงามของนางที่รัก โดยเจาะจงใช้คำที่มีความหมายว่างามถึง 4 คำ ได้แก่ งาม โฉม ตรู และช้อย เพื่อพรรณนาชมความ “งามงอน” ของ “กึ่งกาบแก้ว” ของเรือพระที่นั่งกึ่งที่เลื่อนลอยมาในสายน้ำอย่างช้า ๆ อุปมาเปรียบเทียบชมความงามของเรือเหมือนกับความงามของนางที่รัก ยามงอนและช้าเลื่องตามความงามให้

งามงอนกึ่งกาบแก้ว	แกมศรี
เลื่อนชลลอยลิ	ลาศคล้อย
เฉกโฉมมิ่งสัตว์	ตรูเนตร เรียมเอย
งอนช้าเลื่องคมช้อย	เนตรให้เรียมสงวน ฯ ¹²⁹

กวีอุปมาเปรียบเทียบชมความงามของเรือพระที่นั่ง “สมรรตชัย” “สรมุข” และ “ศรีพิมานมาศ” ซึ่งล้วนประดับด้วยทองงดงามเรืองรองว่าเหมือนใบหน้าที่ผู้ด่องนวลงามของน้อง ปรากฏในกาพย์เห่เรือ ในโคลงกวีโบราณ ความว่า

สมรรตชัยสรมุขล้ำ	ล้ำทรง
ศรีพิมานมาศผจง	แจ่มน้ำ
เหมือนนวลพักตร์นุชลง	ผิวผ่อง
วันเมื่อจากชายช้า	ชอกด้วยกันแสง ฯ ¹³⁰

3.2.9 เรือในขนบการบรรยายบทอัศจรรย์

บทอัศจรรย์ คือบทพรรณนาแสดงเพศสัมพันธ์ของชายหญิง โดยใช้สัญลักษณ์หรือสิ่งแทน ทั้งนี้เพื่อสร้างจินตภาพ และสื่ออารมณ์ความรู้สึกในห้วงภาวะแห่งรักของชายหญิงอย่างมีศิลปะ ดังที่ เปลื้อง ณ นคร กล่าวว่า บทอัศจรรย์พรรณนาให้เห็นบทบาทการร่วมรัก แต่ไม่อาจกล่าวตรง ๆ ได้ จึงประดิษฐ์บทอัศจรรย์ขึ้น¹³¹ และสุชาติ พงษ์พานิช ได้ให้คำนิยามว่า บทอัศจรรย์

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323.

¹³¹ เปลื้อง ณ นคร, กากี (สามโวหาร) (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2505), หน้า 5.

หมายถึง บทพิศวาสพรรณนาที่ใช้สัญลักษณ์เข้าช่วยในการประพันธ์ ซึ่ง สัญลักษณ์ในเรื่องเพศ หมายถึง สิ่งแทนเมื่อกล่าวถึงเรื่องเพศ หรือการประเวณีของตัวละครในวรรณคดี¹³²

การรังสรรค์บทอัศจรรย์ลักษณะหนึ่ง กวีได้ใช้ *เรือ* และการเดินทางของเรือเป็นสัญลักษณ์ ในบริบทของธรรมชาติ สายน้ำ คลื่นลม และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการแสดงความสัมพันธ์ทางเพศของชายหญิง

ในวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาตอนต้นต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ปรากฏการใช้เรือ ใช้พาย และกิริยาอาการที่เกี่ยวข้องกับการพายเรือ รวมทั้งการพาให้เรือเคลื่อนไปด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น *จ้ำแจว ถ่อ กระทุ้ง เค้า ล่อง แล่น* เป็นสัญลักษณ์ในบทอัศจรรย์จำนวนมาก เช่น *ทวาทศมาสโคลงตัน* ในเดือนสิบเอ็ดกวีได้พรรณนาภาพเรือพระที่นั่งในพระราชพิธีอาสาชยูชเชื่อมโยงกับการรำลึกถึงการร่วมเส่นหาของกวีกับนาง ความว่า

สรमुखไมยมาศแต่้ม	ตรูตรัส
ศรีสมรรตไชยตรู	เตรียมฟ้า
พายคำจาร์สแครง	ใสส่อง
หมึกสักหลังรังหน้า	ฮืดฮือ ๆ
ฝิพายพลไปล่น้ำ	ปลิวใบ แบ่งนา
ฉายฉากพายพลปือ	ปั่นคว้าง
ซำจือซำงายไนย	นองเนตร แล้วยแฮ
นำรำภูกครั้งสร้าง	แรกสม ๆ ¹³³

กวีพรรณนาภาพเรือไกรสรमुख และศรีสมรรตไชยที่ดงามด้วยประกายสีทองของลำเรือที่เจิดจรัสฟ้า เช่นเดียวกับสีแสงแห่งพายทองที่ผ่องใส ให้ภาพที่ติดกับพายพลที่สักหลังเปลือยเปล่านั้น ใช้พละกำลังในการพายในท่าร้างตัวไปข้างหน้า กวีใช้การเลียนเสียง “ฮืดฮือ” ที่พายพลเปล่งออกมาช่วยขณะจ้วงหว่าพายแสดงให้เห็นการต้องใช้แรงมาก สื่อให้เห็นความเพียรพยายามในการพานาวาให้แล่นบรรลุดตามจุดหมายซึ่งในการนี้กวีได้กล่าวเชื่อมโยงมาสู่การ “นำรำภูกครั้งสร้าง แรกสม ๆ” ไขความให้เข้าใจได้ว่ากวีได้ใช้เรือกับการพายสื่อสัญลักษณ์บทอัศจรรย์แสดง

¹³² สุชาติ พงษ์พานิช, “วิเคราะห์บทอัศจรรย์ในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ. 1991 – 2411),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2517), หน้า 5.

¹³³ กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2*, หน้า 537.

ความสัมพันธ์ทางเพศของกวีกับนางที่รัก ซึ่งปรากฏโคลงในทวาทศมาสอีกหลายบทที่สร้างจินตภาพลักษณะเดียวกัน เช่น

พิศพลยอกจากหล่ม	ทวยธวัช
ปิดแมลงชนะแพ้เป็น	ที่หั้น
กลกามขำจื่อถักด	นุชนาฏ
ครึ่งเครื่องบางถมอชั้น	ง่าพายยอพาย ฯ
ชลธิปละปลั่งคว้าง	ทางสินธุ์
นาเวศนาวาวาง	วาดน้ำ
ตกบางชดานดิน	สดีอแม่
ดลฤศสังล้ำ	ไล่ชล ฯ
ไล่ชลนาเวศแล้ว	เมื่อโรง
อ่อนรทวยนวยกล	กึ่งกัม
เรียบพายรโงงโง	หกออยู่
เพราะเพื่อพลพายห่ม	ห่มแรง ฯ ¹³⁴

การใช้เรือกับพายมาเปรียบเทียบเชื่อมโยงสัญลักษณ์เชิงสังวาส มีอิทธิพลสืบต่อมาถึงโคลงและกลอนนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ กวีนิยมใช้ *เรือ* เป็นสัญลักษณ์แทนเพศหญิง และใช้ *“พาย”* แทนเพศชาย ท่ามกลางบริบทของสายน้ำและคลื่นลม ทำให้เกิดจินตภาพอันสื่อความหมายถึงความสัมพันธ์ของชายหญิง ซึ่งต้องอยู่เคียงคู่กัน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่นเดียวกับเรือที่ไม่อาจขาดพาย และพายก็จะไร้ความหมายหากไม่มีเรือ เรือจะแล่นไปได้ต้องอาศัยการจ้ำพายนำพาเรือไป เรือกับพายจึงต้องสัมพันธ์กันเป็นหนึ่ง เรือจึงจะแล่นไปถึงฝั่งอันเป็นที่หมายได้ดังปรารถนา การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในการสื่อสังวาส ได้ปรากฏสืบมาในวรรณคดีรัตนโกสินทร์จำนวนมาก เช่น **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** บรรยายบทอัศจรรย์ด้วยการอุปมาเปรียบเทียบเสียงกระทุ้งเสาที่เร้าเร่งพลพาย เหมือนพฤติกรรมความรักของกวีที่กระทำต่อนางผู้เป็นที่รัก เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงนัยความสัมพันธ์ทางเพศ

เสียงเสาเร้าเร่งพลพาย

เหมือนรักหมายสายสวาททุกชุมชน

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 706.

ให้อักอ่อนปวนจิตจลาจล

ถึงตำบลบางกุ้งเป็นคั้งเดียว¹³⁵

ในนิราศนรินทร์ กวีใช้อากัปกริยาการเร่งพายเรือเป็นสัญลักษณ์ ความเป็น

บาราครอสเห็นห้า	แหหาย
โหยกระหนรรนกาย	กำใหม่
รั้วร่วครวพาย	เรือเร่ง แรงแม่
ทันทีทุกลมไหล่	หล่อเดินตามเผยอ ¹³⁶

ในโคลงนิราศกรุงเก่า กวีใช้การถ่อเรือเป็นสัญลักษณ์ในการบรรยายบทศักรยไ้วดังนี้

156. หลัดหลัดมาพลัดน้อง	เนาไกล แล้วแม่
โคมแม่ปลุกอาไลย	ล่อเล่า
ยังคิดพิติดใจ	ติดอก อยู่เอย
ทั้งติดตามหน้าเจ้า	จากแล้วฤาสิม ฯ
157. ถับถึงกลางย่านด้าว	เดือนตก
มีดบเห็นทางสะทก	สะท้าน
คลำคลองร่องรอยรก	เรียมปวน ใจเอย
อุส่าห์แหวกแฝกฟ้าน	ฝายหญ้าหาทาง ฯ
158. ปะโคกเป็นโขดแห้ง	หาดเห็น
ดูแคบเข็นคับเขิน	ซัดน้ำ
เรียมลงถ่อไกลเดิน	เดาตะ ไปเอย
พอสบร่องเรียมซ้า	ส่งท้ายเรือโคลง ฯ
159. ตกกลุ่มลมพายุไต้	โยกยัน
ถ่อไปถึงดินตัน	มิดด้า
คลื่นพืดคัดแคมผัน	เพียงลุ่ม
พอสงบลมพอน้ำ	ท่วมท้อเรือพุ่ม ฯ ¹³⁷

¹³⁵ ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 90.¹³⁶ นรินทรนิเวศ (อิน), นิราศนรินทร์, หน้า 16.¹³⁷ 48 นักกลอนร่วมสมัย, นิราศกรุงเก่า, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักสมุดไทย, 2528), หน้า 355-356.

ในนิราศล่องแก่ง เทพ ฉัตรทอง ใช้ เรือ เป็นสัญลักษณ์แทนชาย แล้วใช้ “แก่งเกาะ” “นที” และ “วารี” เป็นสัญลักษณ์แทนหญิง และใช้การเดินทางเรือล่องผ่านเกาะแก่งเสียดสิ่งต่างกลางสายน้ำที่เย็นฉ่ำเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ให้จินตภาพเพศสัมพันธ์ของชายหญิง

แก่งอุหลู่มนางวางบนตัก	จุมพิตพัคตร์สวมสอดกอดประสาน
สนองรักสมัครใจให้เบิกบาน	ถึงพ้องพานแก่งหินยั้งยินดี
เรือพื้ผ่านแก่งเกาะกระเทาะดู	เสียงซู่ซู่เปียงเปียดเข้าเสียดสี
สนุกสนนดังต่างกลางนที	ลงวารีเย็นฉ่ำในคำคืน ¹³⁸

การปรากฏของบทอัศจรรย์ในวรรณคดีนิราศ

ในการศึกษาวรรณคดีนิราศ ผู้วิจัยพบว่ากวีนิยมใช้เรือบรรยายและพรรณนาให้ภาพเกี่ยวกับการดำเนินไปของความรักและกามารมณ์ และนิยมใช้เรือเป็นสัญลักษณ์ในบทอัศจรรย์

จากการศึกษาการปรากฏของบทอัศจรรย์ในวรรณคดีนิราศตั้งแต่เรื่องแรกจนถึงนิราศร่วมสมัย ผู้วิจัยพบว่าปรากฏสองกรณีดังนี้

1. ปรากฏตามจินตนาการ กวีจินตนาการถึงความสัมพันธ์อันเคยใกล้ชิดของตนและนางที่รัก อันเนื่องมาจากได้พบเห็นเหตุการณ์หรือสิ่งที่อาจกระตุ้นปลุกเร้าจินตนาการ และเชื่อมโยงให้คิดไปถึง

1.1 กวีจินตนาการถึงการอยู่ร่วมกับนางผู้เป็นที่รัก เพื่อแสดงความเสน่หาอาลัยรัก ปรากฏให้เห็นเป็นธรรมเนียมนิยมสืบมาโดยตลอด และปรากฏอย่างโดดเด่นในนิราศสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5 ช่วยสื่อความหมายโดยนัยอันสื่อระดับความสัมพันธ์ของกวีกับนางว่าอยู่ในระดับใด การแสดงให้เห็นว่ากวีมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับนางที่รักทั้งทางร่างกายและจิตใจ ได้เข้ามาช่วยเพิ่มน้ำหนักและความรู้สึกร่วมในการคร่ำครวญด้วยความถวิลหาอารมณ์ของกวีซาบซึ้งยิ่งขึ้นในนิราศรัก เช่น โคลงนิราศพระยาตรัง กวีพรรณนาว่า

คล้ายคล้ายอุรเวศเลี้ยว	เลอชลา
มารุตโบกโบพา	ไล่ซ้ำ
ถนัดโฉมเสพรสกา-	เมศพี เจียวแม่
เรือก็รู้ที่น้ำ	นาฏรู้ที่เรียม ฯ ¹³⁹

¹³⁸ นิราศ 25 เรื่อง และวรรณคดีวิจักขณ์ , หน้า 316.

¹³⁹ พระยาตรัง, วรรณกรรมพระยาตรัง, หน้า 139.

1.2 กวีจินตนาการถึงการมีความสัมพันธ์ทางเพศ เพื่อดำเนินผู้มักมากใน
 กามตัณหา เช่น **นิราศชมตลาดสำเพ็ง** กวีใช้สัญลักษณ์การแล่นล่องเรือสำเภามาพายุกคลื่นลม
 ไปกระทบกระแทกหินโสโครกจนเรือชำรุดเกิดความเจ็บปวด เป็นบทอัศจรรย์ที่แสดงความสัมพันธ์
 ทางเพศของชายหญิงที่มีความรุนแรงสื่อนัยการทำลาย และอันตรายจากการมีความสัมพันธ์กับ
 ผู้หญิงที่มีลักษณะเช่นนี้

ด้วยสันดานพาลจะโลภละโมภมาก
 จึงจืดจากจับใหม่ออกไคว่เขว
 น้ำใจกว้างอย่างน้องท้องทะเล
 ออกเลเพื่กราวกับอ่าวญวน
 สำเภาลึกแจ็กจะข้ามขามพยุ
 ทั่งปลาตุคลื่นระดมด้วยลมหวน
 ทอดสมอไม่ถึงดินด้วยสิ้นพวน
 อาไปปวนพัดพาเกตราโคลง
 คลื่นกระแทกแตกบัดพัดตะโพก
 ตะเกาซำตำโสโครกโขยกโขยง
 กงกระดานกะตูกงคุดคู้โกง
 เสากระโดงเดาะพับยุบยับเย็น
 ต้องตั้งสิ่วสำเภเอาเข้าอู่
 จนจุ้นจู้เจ็บปวดชวดเดินเหิน
 กลับเปลี่ยนลำสำเภาเข้าไปเดิน
 ได้ผลิตเพลินเรือใหญ่สมใจเรา¹⁴⁰

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ในนิราศที่ยกมาข้างต้น สร้างความเข้มข้น
 ทางอารมณ์ด้วยบทอัศจรรย์ที่แสดงความใคร่ หรือความมักมากในกามคุณ อันมีพลังในการ
 ทำลายเป็นอุปสรรคในการเดินทาง และทำลายลำเรือให้พังเสียหาย ให้คิดเตือนใจผู้ชายให้ระวัง
 ในการคบหาสมาคมกับผู้หญิง และให้คิดแก่ผู้หญิงที่จะไม่ประพฤติดนเช่นผู้หญิงที่กล่าวถึง

¹⁴⁰ โสมทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 35.

2. ปราบกฏตามเหตุการณ์ กวีเล่าเหตุการณ์ที่ได้พบเห็น ตลอดจนการมีความสัมพันธ์กับสตรี ในทำนองบันทึกเหตุการณ์ เพื่อบอกเล่า แสดงทัศนคติ และอาจแทรกอารมณ์ขัน การปรากฏลักษณะนี้พบน้อยกว่าการปรากฏตามจินตนาการ เช่น

ในนิราศยุโรป กวีใช้ “เรือไทย” เป็นสัญลักษณ์แทนชายไทย ในที่นี้หมายถึงกวีซึ่งเป็นชายไทย “ช่องน้อย” เป็นสัญลักษณ์แทนหญิง และใช้การเดินทางเรือล่องผ่านช่องน้อยเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ ท่ามกลางบริบทความอัศจรรย์อันมหัศจรรย์ของธรรมชาติแผ่นดินไหว คลื่น ลม พายุ สัตว์น้ำ จากความปั่นป่วนรุนแรงจนสาและหยุดลง ให้จินตภาพเพศสัมพันธ์ของชายหญิงที่ยุติลงด้วยการหมดเรี่ยวแรงของฝ่ายชาย กวีเปรียบหญิงต่างชาติชื่อ “เรนาเต้” ซึ่งกวีมีสัมพันธ์ด้วยว่าเป็น “นาร่อง” ซึ่งต้องให้ความช่วยเหลือ กวีต่อความหลังจบบทอัศจรรย์ด้วยการให้ภาพและใช้ถ้อยคำแสดงน้ำเสียงปลงสังเวชตนเอง

อัศจรรย์ลั่นเลื่อนสะเทือนโลก	พายุโกรกชอกหินแผ่นดินไหว
คลื่นสมุทรผุดเท่าภูเขาไฟ	ซัดเรือไทยไหลล่องเข้าช่องน้อย
กระเบนใหญ่ไล่จับจับฉลาม	เสียงตมตามน้ำนองเป็นฟองลอย
ฉลามร้ายว่ายถากปากจะงอย	ถูกสุขตัวหัวห้อยเป็นงอยง
คลื่นหยุดซัดพัดพาฟ้ากระจ่าง	ลมเบาบางเรือยังติดเพราะพิษสง
นาร่องสาวเรนาเต้ช่วยเทลง	แล้วนั่งปลงสังเวชอาเพศพาน ¹⁴¹

หากพิจารณาในฐานะที่เรือเป็นยานพาหนะในการเดินทาง เรือในบทอัศจรรย์เป็นสัญลักษณ์ทางเพศ ด้วยรูปลักษณะที่เปรียบได้ทั้งกับเพศชายและเพศหญิง รวมทั้งลักษณะการแล่นของเรือที่สัมพันธ์กับคลื่นลม สื่อความหมายในการนำพามนุษย์ไปถึงฝั่งทางโลกิยะคือการบรรลุน้ำแข็งของต้นหา และความสมปรารถนาทั้งความรัก ความใคร่

การใช้เรือเป็นสัญลักษณ์แทนเพศชายนี้ เป็นไปได้ว่าใช้ตามรูปลักษณะ ดังที่สุจิตต์ วงษ์เทศ อธิบายไว้ว่า “สิ่งสำคัญคือเรือเป็นสัญลักษณ์ของงู”¹⁴² ซึ่งในวรรณคดีไทยก็ได้ใช้งูเป็นสัญลักษณ์แทนเพศชาย อีกทั้งบทบาทของเรือที่ได้ทำหน้าที่แล่นล่องต้องคลื่นลม สื่อสร้างให้เกิดจินตภาพอันเชื่อมโยงไปสู่การตีความทำความเข้าใจว่า ที่แท้แล้วกวีมุ่งสื่อภาพความสัมพันธ์ทาง

¹⁴¹ พลเรือตรีจวบ หงสกุล, *รวมนิราศ* (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525), หน้า 240 - 241.

¹⁴² สุจิตต์ วงษ์เทศ, *วรรณคดีการ, กรุงเทพฯ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ของ มหานครบรรพการคดีศรีอยุธยา ราชธานีจักรีวงศ์ “พระราม” จักรพรรดิราช* (กรุงเทพมหานคร : เอกสารจัดทำโดยโครงการสถาบันสุวรรณภูมิ, 2549), หน้า 71.

เพชรหว่านชายหญิงในวาระความปั่นป่วนทางอารมณ์อันมุ่งไปสู่ฝั่งทางโลกียะ ในบริบทที่จัดวางไว้อย่างประสานสอดคล้องกัน

การใช้ เรือในชนบต่างๆ ดังกล่าวมามีความน่าสนใจยิ่ง ด้วยเหตุที่มีทั้งการสืบชนบ และการปรับเปลี่ยนพัฒนาประยุกต์ใช้ชนบเดิมให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับยุคสมัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ

ความเปรียบและสัญลักษณ์เป็นศิลปะหรือกลวิธีทางวรรณศิลป์ในการสื่อความหมายเพื่อช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้รับสารเกิดจินตภาพ หรือนึกเห็นภาพที่ผู้ประพันธ์หรือผู้ส่งสารสื่อไปได้แจ่มชัดและลึกซึ้งกว่าคำอธิบายธรรมดา นอกจากนี้ความเปรียบและสัญลักษณ์ยังมีเสน่ห์ในการกระตุ้นหรือทำให้เกิดอารมณ์และจินตนาการที่กว้างไกล ช่วยจุดประกายความสนใจอันโยงใยไปสู่การเกิดความรู้สึกนึกคิดและการตีความอย่างเป็นระบบ ซึ่งจินตภาพที่เกิดจาก “ความเปรียบ” หรือกลวิธีการเปรียบเทียบนี้อาจมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์

วรรณคดีที่จะดำรงอยู่ได้ในใจคนจำเป็นต้องมีลักษณะทางสุนทรียะอย่างเด่นชัด ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือสื่ออารมณ์ความรู้สึกของตนให้เป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความรู้สึกและสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้รับสาร ด้วยการใช้เรือเป็นสื่อเปรียบ เพื่อแสดงสารหรือความคิด ซึ่งการใช้ความเปรียบเป็นกลวิธีในการสื่อความคิดความเข้าใจให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึก นึกเห็นภาพ และเข้าใจสารนั้นง่ายยิ่งขึ้น

ในบทนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า มีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันอย่างไรบ้าง

4.1 ความหมายของความเปรียบและสัญลักษณ์

เจตนา นาควิชระ กล่าวว่าการศึกษาความเปรียบเป็นการศึกษาภาษาในวรรณคดีที่สนใจกันมาก โดยให้เหตุผลว่า “ภาษาวรรณคดีโดยทั่วไปแล้ว เป็นภาษาที่ต้องการความงามและความไพเราะในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีตกว่าภาษาที่ใช้กันทั่ว ๆ ไป กวีจึงนิยมใช้ความเปรียบในการสร้างอารมณ์สุนทรียะ”¹

ญาดา อารุณเวช ได้อธิบายไว้ว่า ความเปรียบหมายถึง “การสื่อความหมายของคำหรือการถ่ายทอดความคิดของผู้แต่ง โดยนำเอาสิ่งหนึ่ง เรื่องหนึ่งมาเปรียบกับสิ่งอื่น เพื่อสร้างความเข้าใจหรือสร้างความรู้สึกประทับใจให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และเข้าถึงอารมณ์

¹ เจตนา นาควิชระ, *วิถีแห่งการวิจารณ์ : ประสบการณ์จากสามทศวรรษ* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ชมขนาด, 2549), หน้า 152 - 153.

ของผู้แต่งได้อย่างเต็มที่”² นอกจากนี้ ความเปรียบเทียบยังเป็นข้อความที่แนะนำความหมายให้ผู้อ่านใช้ความคิด จินตนาการ และประสบการณ์ของตนเอง³

ธเนศ เวศร์ภาดา อธิบายพื้นฐานอันเป็นที่มาของการเปรียบเทียบไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า

การเปรียบเทียบมีพื้นฐานมาจากการนำลักษณะร่วมกันของสองสิ่ง
มากล่าวเปรียบเทียบ ประกอบด้วยอุปมาหรือสิ่งที่ต้องการเปรียบ กับอุปมา
หรือสิ่งที่นำมาเปรียบ กวีสามารถขยายความคิดปรับเปลี่ยนวิธีอุปมาให้แตก
แขนงได้มากมายหลายวิธี โดยเริ่มจากการพิจารณาความสัมพันธ์ของวัตถุ
สองสิ่งว่ามีลักษณะใดได้บ้าง และความสัมพันธ์นั้นมีวิธีเปรียบเทียบในแง่มุม
ใดได้บ้าง...⁴

ความเปรียบเทียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีความสำคัญ การเปรียบเทียบมีหลายวิธี อาจ
เปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง หรือเปรียบเทียบสถานการณ์หนึ่งกับอีกสถานการณ์หนึ่ง ทั้ง
การเปรียบเทียบและการเปรียบเทียบต่าง อันจะช่วยให้ผู้รับสารสามารถนึกเห็นภาพ เกิดความเข้าใจ
และเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมในสิ่งที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อได้ง่าย แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้นว่าการ
อธิบายธรรมดา ความเปรียบเทียบนิยมใช้ในวรรณคดีไทยและปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลายรวมทั้ง
ในวรรณคดีนิราศ ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ บุคลาธิษฐาน นามนัย การอ้างถึง

กล่าวได้ว่า ความเปรียบเทียบเป็นศิลปะหรือกลวิธีในการสื่อความหมาย เพื่อช่วยให้ผู้อ่านหรือ
ผู้รับสารนึกเห็นภาพที่ผู้ประพันธ์หรือผู้ส่งสารสื่อไปได้แจ่มชัด และลึกซึ้งกว่าคำอธิบายธรรมดา
นอกจากนี้ความเปรียบเทียบยังมีพลังในการกระตุ้นหรือรื้อให้เกิดอารมณ์และจินตนาการที่กว้างไกล
รวมทั้งสร้างให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ช่วยจุดประกายความสนใจอันนำไปสู่การเกิดความรู้สึกนึก
คิดและการตีความอย่างเป็นระบบ จินตภาพที่เกิดจากความเปรียบเทียบ หรือกลวิธีเปรียบเทียบนี้
มักมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์

ความหมายของสัญลักษณ์ มีผู้รู้อธิบายความหมายไว้ เช่น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ
อธิบายว่า

² ญาดา อารุณเวช, “ความเปรียบเทียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 4.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁴ ธเนศ เวศร์ภาดา, *หอมโลกวรรณศิลป์ การสร้างสรรค์สุนทรียแห่งวรรณคดีไทย* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ปาเจรา, 2549), หน้า 54 – 55.

สัญลักษณ์ เป็นศัพท์ที่ไทยเราคิดขึ้นใช้ โดยให้มีความหมายตรงกับ คำภาษาอังกฤษว่า symbol คำนี้ในภาษาอังกฤษมีความหมายว่า เครื่องหมายเล็ก ๆ ที่เป็นสัญลักษณ์บอกกล่าวไปถึงสิ่งหรือเรื่องที่ยาวขวาง เป็นต้นว่า ธงชาติคือสัญลักษณ์แห่งชาติ มงกุฎคือสัญลักษณ์แห่งราชาธิปไตย ...⁵

สัญลักษณ์ในวรรณคดี มีความหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักจะเป็น รูปธรรมที่เป็นเครื่องแทนนามธรรม เช่น ดอกไม้ ใช้แทนหญิงงาม น้ำค้าง มักแทนความบริสุทธิ์ พระเพลิง ใช้แทนความร้อนแรง หรืออาจใช้ตัวละครในเรื่องนิยายหรือบทละครเป็นตัวแทนนามธรรม เช่น ทศกัณฐ์ เป็นตัวแทนความเลวร้ายของผู้มีอำนาจที่ไม่มีธรรมะ สีดา เป็นตัวแทนหญิงที่ซื่อตรงต่อสามี...⁶

คำอธิบายข้างต้นได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและความหมายของสัญลักษณ์ ทั้งใน ส่วนของสัญลักษณ์ที่เป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปในสังคมวัฒนธรรมไทย และสัญลักษณ์ใน วรรณคดีที่กวีหรือผู้ประพันธ์รังสรรค์ขึ้นโดยมักใช้รูปธรรมแทนนามธรรม ซึ่งต้องอาศัยการตีความ ทำความเข้าใจด้วยการอาศัยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมนั้นด้วย

อธิบายศัพท์วรรณคดี ของทองสุก เกตุโรจน์ ซึ่งแปลและเรียบเรียงมาจากหนังสือเรื่อง **A Glossary of Literary Terms** ได้อธิบายความหมายของสัญลักษณ์ไว้ว่า

ในความหมายกว้างที่สุด สัญลักษณ์คือสิ่งหนึ่งที่มีหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง ในความหมายนี้ คำทุกคำเป็นสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงเฉพาะ เรื่องวรรณคดี คำว่าสัญลักษณ์ใช้แต่เฉพาะกับคำหรือวลีที่กล่าวถึงของสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์เหตุการณ์หนึ่ง ที่มีความหมายหรือมีแนวโน้มไปถึงอีกสิ่งหนึ่ง เกินออกไปจากสิ่งเดิมเรื่องเดิม สัญลักษณ์บางอย่างใช้สืบต่อกันมาเป็น “ประเพณี” หรือเป็น “สาธารณะ” เช่น “ไม้กางเขน” “สีแดง สีขาว และสีน้ำเงิน” หรือวลีที่ว่า “คนเลี้ยงแกะที่ดี” (หมายถึงพระในคริสต์ศาสนา) ล้วนแต่ หมายถึงสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ และมีความหมายขึ้นต่อไปกำหนดไว้แล้วใน วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยเฉพาะ กวีก็ใช้สัญลักษณ์ตามประเพณี เช่นเดียวกับพวกเรา แต่กวีหลายคนยังใช้สัญลักษณ์ “ส่วนบุคคล” หรือ

⁵ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, **วิเคราะห์วรรณคดีไทย** (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 15.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

สัญลักษณ์ “ส่วนตัว” ด้วย กวีเหล่านั้นมักใช้สัญลักษณ์ส่วนตัวโดยนำเอา ความสัมพันธ์ของความคิดเห็นบางอย่างเกี่ยวกับสิ่งของหรือเหตุการณ์ หรือ การกระทำที่มีอยู่ก่อนและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายแล้วมาใช้ด้วย เช่น แนวโน้มโดยทั่วไปที่นำเอานกยูงไปสัมพันธ์กับความสง่างาม และน่านกอินทรี ไปสัมพันธ์กับการกระทำอันกล้าหาญ หรือเอาอาทิตย์อุทัยไปสัมพันธ์กับการ เกิด และอาทิตย์อัสดงคตไปสัมพันธ์กับการตาย หรือการบินสูงขึ้นไปสัมพันธ์ กับความก้าวหน้า และการบินลงมาไปสัมพันธ์กับการยอมแพ้หรือความ ล้มเหลว อย่างไรก็ตามกวีบางคนมักใช้สัญลักษณ์ซึ่งตนสร้าง ความหมาย ขึ้นมาสำหรับตนเอง สัญลักษณ์เหล่านี้แหละที่ก่อปัญหาในการตีความอย่างยิ่ง⁷

ยูวพาส์ (ประทีปประเสน) ชัยศิลป์วัฒนา อธิบายว่า สัญลักษณ์ คือ คำหรือวลีที่มีความหมายในตัวเอง และในเวลาเดียวกันก็มีความหมายถึงสิ่งอื่น ๆ อีกหลายสิ่งนอกเหนือไปจาก นั้น ความหมายของสัญลักษณ์จึงมีความหลากหลาย และดูเหมือนว่าคำทุกคำก็เป็นสัญลักษณ์ ได้ทั้งสิ้น หากจะดูว่าคำหรือวลีใดเป็นสัญลักษณ์ ต้องดูความสำคัญที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบท ทั้งหมด เพราะบริบทจะทำหน้าที่บ่งบอก หรือนำความสำคัญของคำ โดยผู้อ่านอาจพิจารณาดู ทิศทางและแนวคิดในเนื้อความของบทกวีนั้น ๆ⁸

กอบกุล อิงคุทานนท์ อธิบายความหมายและชนิดของสัญลักษณ์ (Symbol) ไว้ว่า “คือสิ่ง ซึ่ง ตัวของมันเองเสนอแนะหรือให้ความหมายโยงใยถึงอีกสิ่งหนึ่ง หรือความหมายอีกระดับหนึ่งที่เป็นนามธรรม”⁹

สัญลักษณ์มักแบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

1. สัญลักษณ์ที่เป็นความหมายสากล ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจกันดี ดังเช่น สีดำ หมายถึง ความตาย, ความโศกเศร้า สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ นกพิราบ หมายถึง สันติ เป็นต้น

⁷ เอ็ม เอช อับรัมส์, *อธิบายศัพท์วรรณคดี*, แปลโดย ทองสุก เกตุโรจน์ (ม.ป.ท. : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2529), หน้า 361 – 362.

⁸ ยูวพาส์ (ประทีปประเสน) ชัยศิลป์วัฒนา, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดี* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 44.

⁹ กอบกุล อิงคุทานนท์, *ศัพท์วรรณกรรม* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีอักษร, ม.ป.ป.), หน้า 136.

2.สัญลักษณ์ส่วนตัว เป็นสัญลักษณ์ที่ผู้แต่งคิดขึ้นมาเฉพาะตัว โดย
 เน้นจินตนาการให้ผู้อ่านแลเห็น และรู้สึกร่วมด้วยจนสามารถตีความหมายให้
 เข้าใจความได้ในวรรณคดีไทยนั้นเรามักจะพบเห็นในบทอัศจรรย์เสมอ¹⁰ ...

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา อธิบายว่า “การใช้ภาษาสัญลักษณ์ คือการใช้ภาษาที่กล่าวถึงอย่าง
 หนึ่งอันเป็นที่รู้จักกันดี เพื่อแทนความหมายอีกอย่างหนึ่ง การใช้ภาษาสัญลักษณ์ทำให้บท
 ประพันธ์มีแง่มุมน่าคิด และเกิดจินตนาการกว้างขวางขึ้น”¹¹

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา อธิบายเกี่ยวกับสัญลักษณ์และชี้ให้เห็นความสำคัญและ
 ความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์กับภาพพจน์หรือความเปรียบไว้ว่า

สัญลักษณ์ในบริบทของการศึกษาวรรณคดีเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์
 ประการหนึ่ง เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่อาจจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับ
 ภาพพจน์ แต่มีใช้ประเภทหนึ่งของภาพพจน์

สัญลักษณ์หลายอย่างอาจจะพัฒนามาจากการใช้ภาพพจน์
 เปรียบเทียบ เช่น การเปรียบเทียบงามของนางที่รักกับดอกไม้ เปรียบความ
 บริสุทธิ์กับน้ำค้าง เปรียบกำลังอำนาจกับราชสีห์ หรือแสงอาทิตย์เจิดจ้า ฯลฯ
 เมื่อมีการเปรียบเทียบจนเกิดเป็นความเข้าใจร่วมกันใน “ชนบ” วรรณศิลป์
 อย่างไม่อย่างหนึ่ง หรือของชาติใดชาติหนึ่งหรือวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง
 ภาพพจน์เหล่านั้นก็จะกลายเป็นสัญลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ใช้แทนอีกสิ่งหนึ่งโดย
 มีต้องใช้กลวิธีการเปรียบเทียบอีก ดังนั้นดอกไม้งามจึงกลายเป็นสัญลักษณ์
 ของหญิงงาม น้ำค้างเป็นสัญลักษณ์แทนความบริสุทธิ์ ดวงอาทิตย์เป็น
 สัญลักษณ์แทนกำลังอำนาจ¹²

สรุปได้ว่า สัญลักษณ์เป็นการใช้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง โดยสิ่งทีนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์
 นั้นมักมีคุณสมบัติหรือลักษณะเด่นบางประการเป็นที่รู้จักรับรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดความคิด
 เชื่อมโยงจนใช้เป็นสัญลักษณ์แทนกันได้และมักใช้รูปธรรมแทนนามธรรม เช่น รุ่งทอสาย เป็น

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

¹¹ ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, *วรรณวิทยา* (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 133.

¹² สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, *เจมจันท์นังสตาล ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย* (กรุงเทพมหานคร : โครงการ
 เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 47 – 48.

สัญลักษณ์แทน ความหวัง กำลังใจ นักแสก เป็นสัญลักษณ์แทน ความตาย ดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์แทน ผู้หญิง ฯลฯ

ชลธิรา สัตยารัตนา อ้างอิงคำกล่าวของ เคลนธ์ บรุกส์ (Cleanth Brooks) ซึ่งยกย่องว่า “สัญลักษณ์และภาพพจน์นั้น เป็นลักษณะสำคัญของวรรณคดีที่มีความงามระดับสูงถึงขั้น *imagination* ไม่ใช่ขั้นแฟนซี (*fancy*) ซึ่งเป็นข้อความที่สะกดตาและให้ความสะเทือนใจรวดเร็ว แต่ไม่ลึกซึ้งและดึงดูดจิตใจมากเท่า”¹³

กำเนิดอันแท้จริงของศิลปะและวรรณคดี คือชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ และชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์นี้เองที่กำหนดสมองของศิลปินและนักเขียน¹⁴ วรรณคดี คือการแสดงออกในเชิงศิลปะของความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของมนุษย์รูปแบบหนึ่ง และในการแสดงออกนั้นมนุษย์ย่อมถ่ายทอดสิ่งที่เป็นความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ชีวิต ความหวัง หรือความฝันของตนลงไป¹⁵

ในการสร้างสรรค์วรรณคดีกวีมีภาษาเป็นสื่อ เรื่องราวหลากหลายที่กวีมุ่งถ่ายทอดนั้น กวีต้องอาศัยความสามารถทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อความรู้ ความคิด ความเข้าใจ และให้วรรณคดีไปพร้อมกัน ยิ่งความรู้สึกนึกคิดซึ่งเป็นนามธรรม เป็นสิ่งที่ไม่มีรูป รู้อันไม่ได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น หรือกาย มีเพียงใจเท่านั้นที่รับรู้ได้ สิ่งที่เป็นนามธรรมจึงถ่ายทอดให้คนอื่นรับรู้และเข้าใจได้ยาก กวีผู้มีภาษาเป็นวัสดุจึงนิยมแปรนามธรรมให้เป็นรูปธรรม โดยเลือกสรรภาษามาใช้สร้างจินตภาพ เช่น เมื่อกวีต้องการกล่าวถึงชีวิตที่ต้องผ่านเผชิญอุปสรรค กวีได้สร้างให้เป็นเรื่องที่กำลังแล่นฝ่าพายุคลื่นลม ทำให้เกิดภาพที่แจ่มชัดอันนำไปสู่การตีความหมายสัญลักษณ์ที่สื่อมานั้น ส่วนการรับรู้สารและเข้าใจความหมายที่สื่อไปจะอยู่ในระดับใด ย่อมขึ้นอยู่กับฝีมือของกวี และพื้นฐานความรู้ ความคิดประสบการณ์ของผู้อ่านด้วย การตีความสัญลักษณ์ของผู้รับสารแต่ละบุคคลจึงอาจแตกต่างกัน ไปด้วยเหตุผลดังกล่าว “สาร” ของวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์นั้นมิใช่เพียงสื่อให้รู้และเข้าใจเท่านั้น แต่ต้องให้ถึงขั้นประทับใจ อันจะส่งผลให้ผู้รับสารร่วม “รู้สึก นึกคิด” ด้วยการเลือกใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ใดในวรรณคดีจึงมีความสำคัญ

ดังนั้นจึงน่าสนใจอย่างยิ่งว่า กวีไทยนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องอย่างไรในการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนี้ราศ

¹³ ชลธิรา สัตยารัตนา, “การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513), หน้า 214.

¹⁴ ประคอง เจริญจิตกรรม, *วรรณกรรมไทยกับสังคม เอกสารประกอบการศึกษาวิชาวรรณกรรมไทยกับสังคม* (ม.ป.ท. : สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 3. (อัคราเนนา)

¹⁵ สุภางศ์ จันทวานิช, *สังคมวิทยาวรรณคดี เอกสารคำบรรยายวิชาสังคมวิทยาวรรณคดี* (ม.ป.ท. : ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 1. (อัคราเนนา)

4.2 การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ

ผลจากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าวีการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือ” ในวรรณคดีนิราศ เป็นจำนวนมาก และสื่อความหมายหลากหลายระดับ ซึ่งสามารถจำแนกตามความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคนได้ดังนี้

4.2.1 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคน

ผลของการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า การที่กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ เรือในวรรณคดีนิราศเนื่องมาจากเรือ กับคน มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมหลายประการ และมักอยู่บนพื้นฐานความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนา อันปรากฏหลักฐานเด่นชัดในพระไตรปิฎก และงานเขียนทางพุทธศาสนา ซึ่งมีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อสื่อสอนหลักธรรมจำนวนมาก ความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคนปรากฏให้เห็นเด่นชัดในการเปรียบเรือกับรูปลักษณ์ จิตและชีวิตของคน ซึ่งทุกส่วนมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ดังนี้

4.2.1.1 เปรียบเรือกับรูปลักษณ์ของคน

รูปลักษณ์ หรือส่วนประกอบของเรือ กับคน เมื่อได้พิจารณาเปรียบเทียบกันแล้ว จะพบว่ามีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง สอดคล้องกันอย่างมาก และหากพิจารณาตามคติทางพุทธศาสนาแล้ว เรือ หรือกายของมนุษย์ก็เปรียบได้กับถ้ำอันเป็นที่สถิตของจิต ดังปรากฏกล่าวไว้ในคุหุฎฐกสูตรตนิทเทสที่ 2 ว่าด้วย “นรชนเป็นผู้ซึ่งอยู่ในถ้ำคือกาย” กล่าวไว้

[30] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

นรชนเป็นผู้ซึ่งอยู่ในถ้ำ เป็นผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว นรชนเมื่อตั้งอยู่ ก็หยั่งลงในที่หลง นรชนเช่นนั้น ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก ก็เพราะกามทั้งหลายในโลก ไม่เป็นของอันนรชนละได้โดยง่าย.

[31] คำว่า นรชนเป็นผู้ซึ่งอยู่ในถ้ำ เป็นผู้อันกิเลสมากปิดบังไว้แล้ว มีความว่า ทรงตรัสคำว่า เป็นผู้ซึ่งไว่ก่อน. ก็แต่ว่าถ้ำควรกล่าวก่อน กายเรียกว่า ถ้ำ. คำว่า กายก็ดี ถ้ำก็ดี ร่างกายก็ดี ร่างกายของตนก็ดี เรือก็ดี รถก็ดี ช้างก็ดี จอมปลวกก็ดี รั้งก็ดี เมืองก็ดี กระทั่งมกัฏฐก็ดี ฝักก็ดี หม้อก็ดี เหล่านี้เป็นชื่อของกาย.¹⁶

¹⁶ พระสูตร และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 8 ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 21.

มโนทัศน์นี้เป็นมโนทัศน์ที่เป็นสากล เช่น เพลโตมีทัศนะแบบทวินิยม กล่าวคือธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสองคือจิตกับกาย จิตมนุษย์เปรียบเสมือนสารที่จับรถ ซึ่งได้แก่ร่างกาย¹⁷ กวีจึงนิยมเปรียบเทียบเรือกับกายของมนุษย์ในฐานะพาหนะที่บรรทุกจิต และเปรียบเทียบเรือกับจิตในฐานะที่เป็นพาหนะบรรทุกอารมณ์ความรู้สึก กิเลสตัณหา เช่น ความรัก ความทุกข์ ความโศก ตลอดจนนิยมเปรียบเทียบเรือกับชีวิตของมนุษย์ และมักใช้เรือเป็นสัญลักษณ์แทนมนุษย์นอกจากนี้กวียังนิยมใช้ส่วนประกอบและองค์ประกอบของเรือที่กวีนิยมนำมาเปรียบเทียบเชื่อมโยงกัน หรือใช้สื่อสัญลักษณ์ เช่น หัวเรือ ศีรษะเรือ หรือโขนเรือ เทียบได้กับหัว, ศีรษะ หรือเศียร, กายเรือ - กายคน, ตาเรือ - ตาคน, อกเรือ - ออกคน, ท้องเรือ - ท้องคน

ในวรรณคดีนิราศทุกสมัย กวีนิยมเปรียบเทียบเชื่อมโยงส่วนประกอบของเรือกับส่วนประกอบของร่างกายหรือจิตใจของกวี และนิยมเปรียบเทียบเรือกับชีวิต กวีกับเรือจึงมีสถานะสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว นอกจากนี้ในนิราศรักกวียังนิยมเชื่อมโยงกวีกับเรือและความรักที่มีต่อนางด้วย เช่น

ในนิราศหริภุชยั กวีบรรยายให้เห็นภาพเรือบริเวณปากน้ำ ว่าที่หัวเรื่อนั้นดาดษด้วยผ้าและมาลัยดอกไม้ “ฟกฟกช่อเชยปาน เรือนาถ เมินเอย”¹⁸ คือส่งกลิ่นหอมฟุ้งเช่นเดียวกับเรือของน้อง เพื่อนำไปไหว้พระคงคา กวีใช้ “เรือ” เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องกระตุ้นเตือนให้ระลึกนึกถึงนางที่รักด้วยความเสนาหา “เรือนาถ” ในที่นี้มีความหมายสองระดับ ระดับแรกคือความหมายตามตัวอักษร คือหมายถึงเรือที่เป็นพาหนะในการเดินทางของน้อง ส่วนความหมายอีกระดับหนึ่งคือความหมายในเชิงสัญลักษณ์แทนเพศหญิง ดังโคลงพรรณนาว่า

(ฉบับหอสมุดฯ)

นาวาในน่านน้ำ	นทีทวาร
หัวดาดษกำพลธาร	ดอกไม้
ฟกฟกช่อเชยปาน	เรือนาถ เมินเอย
นำชิ่งน้อมไหว้	หว่ายหว่ายคงคา ¹⁹

¹⁷ วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ 17 (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2547), หน้า 79.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

¹⁹ ประเสริฐ ณ นคร, สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่, **โคลงนิราศหริภุชยั**, หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทานมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช 2546 ณ วัดพระธาตุหริภุชยั วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม 2546 (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2546), หน้า 156.

ในนิราศรัก ซึ่งเน้นแสดงความเจ็บปวดภายในใจของกวีที่จำต้องพลัดพรากจาก
ไกลนางผู้เป็นที่รัก กวีเลือกสรรเปรียบเทียบ *อกเรือ* กับ *อกกวี* เพื่อสื่อความรู้สึกเจ็บปวด ปรากฏ
ให้เห็นเด่นชัดที่สุด

อก เป็นอวัยวะสำคัญของร่างกายและมีความสัมพันธ์กับใจ กวีโบราณนิยมใช้
อกกับใจในความหมายว่า “ใจ” เช่นเดียวกัน คนมีอก เรือก็มีอกเรือเช่นเดียวกัน อกเรืออยู่ใน
ตำแหน่งระหว่างหัวเรือกับท้องเรือ ดังนั้นตำแหน่งของอกเรือจึงเป็นตำแหน่งที่ต้องรับการปะทะ
กระทบกระแทกเมื่อเรือแล่นฝ่าคลื่นแรงไปด้วยความเร็ว แรงปะทะนั้นย่อมก่อให้เกิดความ
สั่นสะเทือนแก่ผู้อยู่ในเรือจนรู้สึกได้ และหากอกเรือไปปะทะกับตอหรือหินจนอกเรือแตก ย่อมเกิด
อันตรายร้ายแรงแก่เรือและคนบนเรือ กวีจึงนิยมเปรียบเทียบเชื่อมโยง “*อกเรือ*” กับ “*อกเรียม*” คือ
อกของกวีเข้าด้วยกัน มุ่งสื่อความรู้สึกเจ็บปวดและความทุกข์ภายในใจของกวีที่จำต้องพลัดพราก
จากนางผู้เป็นที่รัก ออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม

กำสรวลโคลงต้น และนิราศอีกหลาย ๆ เรื่องได้เปรียบเทียบความเจ็บปวดที่
เกิดขึ้นที่ “*อกเรือ*” และ “*อกเรียม*” อย่างให้จินตภาพและอารมณ์ความรู้สึกที่สอดร้อยสัมพันธ์กัน
กวีสร้างการเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อ “*อกเรือ*” เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้น
ภายในใจ

ใน**กำสรวลโคลงต้น** กวีใช้การเปรียบเทียบแบบนามนัย เน้นพรรณนาถึง “*อกเรือ*”
เปรียบเทียบเชื่อมโยงกับ “*อกเรียม*” กวีพรรณนาให้เห็นภาพการกระทบอย่างแรงที่เกิดแก่
“*อกเรือ*” ให้จินตภาพความเจ็บปวดเทียบเคียงกันทั้ง “*อกเรียม*” และ “*อกเรือ*” กวีมุ่งสื่อให้เห็นว่า
การเดินทางจากนางมาทำให้ตนต้องเจ็บปวดยิ่ง เกินกว่าใจของกวีจะทานทนได้ กวีย้าสื่อ
ความรู้สึกเจ็บปวดนี้ ด้วยการเลือกสรรชุดคำที่แสดงความเจ็บปวดทรมานทั้งทางกายและทางใจ
มาพรรณนาอย่างให้จินตภาพดังตัวอย่าง

เจ็บจากเจ็บอีกอ้อม	อกเรือ
เจ็บจากสาวสาคร	เคล็ดอนดิน
เจ็บจากพี่เจ็บเหลือ	อกอ่อน พูนแม่
อกอ่อนอกฟ้าปลิ้น	เปล้าใจ ๒ ^{๒๐}

²⁰ กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 544.

กวีพรรณนาเชื่อมโยงความเจ็บของ “อกเรื้อ” อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ “อกกวี” กวีซ้ำคำว่าเจ็บถึงห้าครั้ง ย้ำเน้นให้เห็นว่าเจ็บอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเป็นความเจ็บที่เกิดกับอกอันเป็นอวัยวะสำคัญของร่างกาย ในวรรคต้นของบาทที่หนึ่งกวีเน้นว่า “เจ็บจากเจ็บอีก” วรรคต้นของบาทที่สองกวีเน้นให้เห็นว่า “เจ็บจากสาว” วรรคต้นของบาทที่สามกวีเน้นว่า “เจ็บจากพี่เจ็บ” ซึ่งความเจ็บทั้งสิ้นนั้นคือความเจ็บที่เชื่อมโยงกันทั้ง “อกเรื้อ” “อกอ่อน” คือใจของพี่ที่อ่อนอกอ่อนใจ และ “อกฟ้า” กวีสร้างเชื่อมโยงความเจ็บอันเริ่มจาก “อกเรื้อ” เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในใจคืออกกวี ซึ่งกวีทำให้ผู้อ่านรู้สึกราวกับว่าอกเรื้อและอกกวีเป็นสิ่งเดียวกัน กวีใช้บุคลาธิษฐานสร้างให้ “สาวสาคร เคลื่อนดิน” ทั้งส่งผลสะท้อนไปยัง “อกฟ้า” ราวร่วมรับรู้ความเจ็บปวดไปกับกวีด้วย

การใช้ความเปรียบ “อกเรื้อ” กับ “อก” ของกวีเป็นที่นิยมใช้สืบมา ปรากฏในนิราศคำโคลงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายเรื่อง เช่น นิราศของพระยาตรัง และนิราศของพระพิพิธสาลี ดังตัวอย่าง

ในโคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย กวีอุปมาเปรียบเทียบว่า “อกเรื้ออกเรียม” เพียงฟังคราก เพราะเสียงอันดังและแรงสะท้อนจากการที่ไพร่พลโหมตีกลองและเร่งกระทุ้งเสา

แม่กลองกลองแห่ก้อง	กินเสียง เสียงฤ
พลโห่โหมเกรี่	เร่งล้าว
อกเรื้ออกเรียมเพียง	ฟังคราก
ร้อนรักเคืองแค้นทำว	ทุ้มทรวง ฯ ²¹

ในโคลงนิราศชุมพร กวีพรรณนาให้จินตภาพพายุคลื่นลมแรงพัดกระหน่ำซัดต้องอกเรื้อ กวีใช้บุคลาธิษฐานให้ “อกเรื้อรันทศ” ด้วยเหตุของความแรงที่มาปะทะทำให้เกิดความเจ็บปวด อันเป็นความรู้สึกใน “อกเรียม” เช่นกัน

อุตราตึงตื้นตั้ง	พลพัด
ไบโบกคั่นโดงทัด	ท่านท่าน

²¹ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 71.

สาครคลื่นฟองฟัด

พุ่มฝั่ง

อกเรือรันทรร้าน

รำรำวอกเรือม ฯ²²

นอกจากนี้ก็ยังได้ใช้ส่วนประกอบอื่นของเรือเข้ามาเชื่อมโยงอีกด้วย เช่น ตาเรือม ตาเรือ ซึ่งล้วนสื่อความหมายสอดรับกัน เช่น ในทวาทศมาสโคลงต้น กวีใช้ความเปรียบแบบสัมผัสพจนนัย ด้วยการพรรณนาให้ภาพ “ตาเรือม” คือดวงตาของกวีที่จับจ้องตั้งตาคอยที่จะได้เห็น “ตาเรือ” ของนาง สื่อความหมายถึงการมาของนาง ซึ่งจะทำให้กวีได้พบนาง การพรรณนาให้จินตภาพของดวงตาที่ตั้งตารอคอยเป็นสัญลักษณ์ของเฝ้ารอด้วยความความรัก

ตาเรือมตระหง่องตั้ง

ตาเรือ แม่ฮา

ตาหลังดูดูตาย

หน่อน้อง

ชลธารนทีเจือ

จาวหลัง ไหลนา

อกแผ่นดินฟ้าฟอง

เพื่อนาง ฯ²³

4.2.1.2 เปรียบเรือกับจิตของคน

ในวรรณคดีนิราศจำนวนมากปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์อันแสดงความสัมพันธ์ของเรือกับจิตของคน ดังนี้

4.2.1.2.1 ลำเรือมีนายเรือ - กายคนมีจิตเป็นนาย

เรือเป็นยานหรือพาหนะลอยน้ำที่มีความสำคัญในการนำพามนุษย์เดินทางไปในน้ำข้ามห้วงมหรรณพไปสู่ฝั่งที่ปรารถนา การเคลื่อนที่ไปของเรือต้องอาศัย “นายเรือ” หรือ “ผู้บังคับเรือ” ต้องอาศัยพลังกาย พลังใจ ความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญ ตลอดจนสติปัญญาประกอบกับสิ่งแวดล้อมและปัจจัยอื่น เช่น น้ำ ลม เชื้อเพลิง ฯลฯ ที่เอื้ออำนวย จึงจะสามารถนำพาเรือให้แล่นไปถึงฝั่งได้ ร่างกายของมนุษย์เป็นพาหนะแห่งจิต ก็ต้องมีจิตวิญญาณครองจึงจะดำรงชีวิตอยู่ได้ และจะดำรงอยู่ได้อย่างดีเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับศักยภาพของคนผู้นั้น ดังที่มักกล่าวกันว่าจิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว เรือที่ปราศจากคนบังคับ ก็เหมือนกับร่างที่

²² พระพิพิธสาส์, โคลงนิราศพระพิพิธสาส์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 86.

²³ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 704.

ปราศจากจิตวิญญาณ ซึ่งจิตของมนุษย์แต่ละคนก็มีความแตกต่างกัน ทั้งยังมีปมหลังความเป็นมา บัจฉัย และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันด้วย ส่งผลให้มนุษย์แต่ละคนมีที่มา ที่ไป มีความสุขความทุกข์ ความสำเร็จความล้มเหลว ความดีและความชั่ว ฯลฯ ต่างกัน ปราภูกกล่าวไว้ในนิราศจำนวนมาก เช่น

เรือใจ ของ วรภ วรภา กวีพรรณนาการเดินทางของ “ฉัน” ผู้เป็น “นายเรือ” ที่นั่ง “เรือใจ” นี้มานานเท่าชีวิตนับตั้งแต่ที่ฉันมีความหวังเกิดขึ้น ภาพหวังนั้น “พรวดไหว” ไม่ชัดเจนในจุดเริ่มแห่งจิต และวาดหวังขึ้นใหม่ทาบทับกันมากมายและยังรู้สึกได้ แม้จะมีปัญหาอุปสรรคมากมายแต่ “นายเรือ” ก็ยังมุ่งมั่นจำพายต่อไปโดยใช้ชีวิตของลูกผู้ชายเป็น เดิมพัน

นับนานนักที่นั่ง ณ เรือนี้

นานนับชั่วชีวิตที่ฉันหวัง

นับภาพวาดพรวดไหวในวงค์

เท่า - ทอภาพทาบพริ้งยังสำนึก

.....

ค่อยพายวก - พัก, วาดพาดพายจำ

ค่อยค่อยเตือนตอกย้ำความรู้สึก

ทะเลหวัง, น้ำวน - นั้นลึกล้น

แรงระทึกทางลมก็โถมแรง

หากโดยเลือดนายเรือเมื่อใจรัก

จึงโฉบซัดสายส่งคันธงแกร่ง

เพื่อเดินทางกลางธารผ่านน้ำแพง

ออกพายกวาดพัดแกว่งทแยงพาย

จ้วงเรือใจไหลล่องท่องน้ำหลาก

สูฝิ่งฝันสองฝากทะเลฝาย

วางชีวิตหนึ่งชาติคางชาขาย

เป็นเดิมพันชนะ, พายที่ปลายจร

.....

ฝันจักจำเรือใจไปจรด
 ณ ระนาบกำหนดแห่งฟ้าฟอน
 หวังอิมเต็มเงาเต็มตะวันตอน
 ณ เส้นวงโค้งจรประจำทาง

ค่อยพักวกตักสี่ทะเลใส
 พอพายจ้ำน้ำไหลก็ไหวร่าง
 ที่แล้งเห็นแลหากก็พร่าพราง
 ดูจะใกล้, จะห่าง, จะวางเลื่อน

ฤาใช่ทุ่งรุ่งทองละอองทิพย์
 อันทอแก้วแวววิบระยิบเกลื่อน
 ฤาเพื่อพรางหมอกฝ้าให้พร่าเพื่อน
 จึ่งเสมือนเบือนบังภวังค์เบลอ

ต้องหลงทางคว้างเร่ทะเลฝัน
 หลงคือวันเหวว่ามาเสมอ
 ก็พายจ้ำเรือใจจึงได้เจอ
 ก็ภาพเพื่อจึ่งเพียงพอต่อผีพาย

ต่อให้พายร้ายเปรี้ยวเรียวเรือพุ่ง
 ต่อให้มุ้งคุ้งหวัง ณ ฝั่งหมาย
 ต่อให้ใจหาญกล้าเข้าทำทาย
 ต่อให้กายหยัดตรงทะนงตัว

หนึ่ง - ฝ่าสู่ฝากทอลละอองทุ่ง
 สู่แสงรุ่งเรืองไว้ในฟ้าหลัว
 หนึ่ง - สู่ฝากแห่งฝันที่พันพัน
 สู่เสียงร้องก้องรัวแห่งหัวใจ

.....

ค่อยพ่ายวัก - พัก, วาด - พาดพ่ายจ้ำ
 ค่อยค่อยเคลื่อนเลื่อนลาล่องน้ำไหล
 วางชีวิตเดิมพันประจันภัย
 มุ่งพากันฝันใครจักใฝ่ครอง²⁴

4.2.1.2.2 เรือเป็นพาหนะ - กายและจิตเป็นพาหนะ

เรือเป็นพาหนะสำคัญที่ใช้บรรทุกคนและสิ่งต่าง ๆ กวีนิยมใช้คุณสมบัติในการ “บรรทุก” มาเปรียบเทียบสร้างจินตภาพเทียบเคียงกับกายและจิตของมนุษย์ กล่าวคือกายเป็นพาหนะของจิต และจิตเป็นพาหนะของกิเลส ด้วยเหตุที่จิตใจของมนุษย์เปี่ยมด้วยรัก โลก โกรธ หลง ตัณหา อูปาทาน อันส่งผลต่อความรู้สึกสุขหรือทุกข์ของมนุษย์ รวมถึงพฤติกรรมอันเกี่ยวข้อง อาทิ พฤติกรรมการบริโภค ดังตัวอย่าง

ในนิราศพระปฐม มหาฤกษ์เปรียบเทียบเรือที่ใช้เดินทางมาว่าเป็น “เรือรัก” ที่บรรทุกความ “โศก วิโยค อาดูร” อยู่เต็มท้องเรือ

พวกชาวสวนสองฝั่งเขาตั้งบ้าน	มีโรงร้านเรียงรายนั่งชายของ
มาถึงด่านขุนด่านประหารช้อง	เฝ้าแต่ร้องเรียกเรือเหลือระอา
ฉันหลบพักตรลักลอบตบสนอง	ไม่มีของสิ่งขายดอกนายจ้ำ
เปนเรือรักจริงโศกวิโยคมา	มีแต่อาดูรดองอยู่ท้องเรือ ²⁵

ในนิราศสุโขทัยกวีบรรยายให้เห็นภาพการกินอยู่ของมนุษย์ว่าเป็นเรื่องแสนยาก เพราะมีอาหารนานาชนิดหลากหลายรสให้เลือกรสตามใจชอบ กวีใช้ความเปรียบเทียบแบบอดีตจนเน้นให้เห็นภาพปริมาณการบริโภคที่มหาศาลของมนุษย์ โดยกล่าวถึงการบรรจุของลงในเรือกำปั่นจำนวนมากนับพันหมื่นลำ แต่ละลำเมื่อบรรทุกเต็มแล้วก็ไม่อาจบรรจุของใหม่เพิ่มเข้าไปอีกได้ แต่ท้องของมนุษย์นั้นแม้บรรจุอาหารคือบริโภคเข้าไปทุก ๆ วัน ก็ไม่เต็มและมีความปรารถนาในการกินอยู่เป็นนิรันดร์ แสดงให้เห็นมโนทัศน์ของกวีอันเนื่องด้วยความคิดความเชื่อตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องกิเลสต้นหาคความทะยานอยากของมนุษย์ที่ไม่มีที่สิ้นสุด

²⁴ วรก วรภา, หมอกฝัน ม่านฟ้า ห่าฝน (สตูด : สำนักพิมพ์บ้านบ้าน, 2547).

²⁵ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 15.

การกินอยู่หม่อมมนุษย์นี้สุดยาก	ต้องกินมากหลายประการความหวานเข้ม
ทั้งของอ่อนแข็งเคี้ยวรสเปรี้ยวเค็ม	ต้องและเล็มตามคอกหอยน้อยเมื่อไร
จะบรรจเรือกำปั่นสักพันหมื่น	ให้เต็มพื้นแล้วมิต้องเติมของใหม่
บรรจห้องมนุษย์นั้นทุกวันไป	ย่อมมิได้เต็มตามความยินดี ²⁶

ในนิราศสมัยใหม่จำนวนมาก กวีได้แสดงให้เห็นเสมอว่ามนุษย์มีความ
กิเลส ตัณหา ความทะยานอยากอันไม่จำกัด เช่น ในบทว่ายห้วง กวีได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มี
ความปรารถนาที่ไม่รู้จักสิ้นสุด จึงวนเวียนว่ายห้วงเรื่อยไป ดังกวีกล่าวว่า

ลอลยล้าอยู่เหวว่านาวามมนุษย์
ไม่รู้จักสิ้น ไม่เคยสุดเลยจุดหมาย
ตราบชีวิตหนึ่งยังไกลฝั่งสุดท้าย
ยังคงยังเวียนว่ายอยู่ววงวน²⁷

4.2.1.2.3 เรือเคลื่อน - จิตเคลื่อน

คุณสมบัติสำคัญของเรือคือการเป็นพาหนะที่ลอยน้ำหรือเคลื่อนที่ไปบน
น้ำได้ ลักษณะการลอยของเรือให้ภาพของความเบา ลักษณะความโคลงเคลง การถูกคลื่นซัด
การถูกกระแทกกระทั้นลงไปตามเกลียวคลื่น ให้จินตภาพของความไม่มั่นคงและการ
แปรปรวนไปตามความแรงของคลื่นลมที่มากกระทบ ลักษณะการเคลื่อนไปอย่างรวดเร็วเหนือผิ
น้ำ ล้วนให้จินตภาพอันเทียบเคียงได้กับความคิดจิตใจอารมณ์ความรู้สึกของคนที่เปลี่ยนแปลง
เป็นไปเหตุปัจจัยหรือสิ่งที่เข้ามากระทบเช่นกัน ปรากฏให้เห็นได้ในนิราศจำนวนมากว่ากวีนิยม
ใช้คำที่เกี่ยวกับลักษณะอาการเคลื่อนของเรือที่สัมพันธ์กับน้ำมาใช้กับคนหรือใจคน เช่น ลอย
ลอลยล้า แท้งเต้ง โคลงเคลง จอด จม อับปาง นอกจากนี้กวีก็มักเปรียบเทียบให้คติเตือนใจให้
เห็น ว่าทั้งเรือและจิตของคนต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยว ดังตัวอย่าง

โคลงนิราศชุมพร กวีพรรณนาลักษณะการเคลื่อนที่ของเรือเชื่อมโย
กับความรู้สึกของกวีอย่างเป็นเอกภาพ ดังตัวอย่าง

²⁶ คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมจีน อุณหะนันท์), **อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (สัมจีน อุณหะนันท์)** (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2500), หน้า 34.

²⁷ อังคาร จันทาทิพย์, **คนรักของความเศร้า** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์2550), หน้า 79.

ลิวลิวล่าล่องคว้าง	ควักแด กูเอย
ควิวควิวลับอกแคว	ละห้อย
ลูบางล้าพูแล	ลาญสวาติ
แลลัปลือตต้าย้อย	หยาดน้ำตานอง ๙ ²⁸

บทโคลงที่ยกมาจะเห็นได้ว่า กวีสรรหาคำพรรณนาให้ภาพเรือที่แล่นล่องไปอย่างรวดเร็วโดยใช้คำว่า “ลิวลิว” และล่องไปในลักษณะหมุนวนไร้ทิศทางโดยใช้คำว่า “คว้าง” กวีเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกของกวีสัมพันธ์เชื่อมโยงกับเรือ และใช้ข้อติพจน์เน้นแสดงอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่ต้องเดินทางจากนางมาในเรือซึ่งเทียบได้กับการถูกควักดวงใจออกไปตัว ซึ่งกวีพรรณนาในรายละเอียดให้เห็นถึงความโศกเศร้ายิ่งของกวี

ในนิราศพระบาทอัมรินทร์ กวีบรรยายภาพเรือไฟที่กวีได้พบเห็นว่ายแล่น “ว่องไว” มาก จน “จักรพัดคว้างดั่งจันทน์” กวีเปรียบเทียบความเร็วของเรือไฟ ว่าเร็วกว่าความเร็วของเรือใหญ่สิบแฉว เพื่อชี้ให้เห็นว่าใจคนเร็วที่สุด และไม่ว่ากายคนจะอยู่ที่ใด แต่ใจของคนไปได้ทุกหนทุกแห่ง กวีกล่าวเชื่อมโยงถึงใจของคนที่มีความรักว่า “ใจยิ่งรัก” ย่อมใจร้อนจนเหลือจะแก้ไขให้คลายลงได้ อีกทั้งหาก “ใจจน” หมายถึงจนใจ แก้ไขเท่าใดก็ไม่หาย

พินิจดูเรือไฟว่องไวนัก	วิงจนจักรพัดคว้างดั่งจันทน์
สักสิบแฉวเรือใหญ่ ๆ เหนไม่ทัน	ถึงเช่นนั้นก็ไม่ไวเหมือนใจคน
จิตรมนุษย์สุดคนึงเวรถึงที่	ตัวอยู่นี้ใจไปแฉงทุกแห่งหน
ใจยิ่งรักใจร้อนเหลือผ่อนปรน	แต่ใจจนนี้ไหนไม่หายเลย ²⁹

ดังนั้นเรือต้องมี “ท่าเรือ” ไว้เพื่อจอดและมี “สมอ” ที่ใช้ทอดลงไปเพื่อไม่ให้เรือลอยไปตามคลื่นลมเช่นเดียวกับคนที่ต้องมีถิ่นที่อยู่และต้องการสิ่งยึดเหนี่ยว ซึ่งในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องกวีนิยมเปรียบเทียบตนเองเป็นเรือที่ลอยไปตามกระแสคลื่น และล้วนปรารถนา “ท่าเรือ” ที่อาจเปรียบกับนางที่รัก “ท่า” ทาง “ธรรม” หรืออาจเปรียบ “ธรรม” เป็นสิ่งยึด

²⁸ พระพิพิธสาส์, “โคลงนิราศชุมพร,” โคลงนิราศพระพิพิธสาส์, หน้า 69.

²⁹ “นิราศพระบาทอัมรินทร์,” นิราศพระบาทอัมรินทร์ วัดจักรวรรดิ (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2450),

เหนียว หรือสื่อความหมายถึงฝั่ง คือจุดหมายปลายทางที่สื่อความหมายได้ทั้งในระดับโลกและระดับธรรม

ในนิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ กวีเปรียบเทียบ “สายสมอ” กับ “สายสัมพันธ์” กวีเปรียบตนเองว่าเป็นเรือที่ “ไร้สายสมอ” จึงต้องล่องลอยคว้างเพราะไม่มีที่ยึดเหนี่ยว คือไร้ผู้จะพึ่งพา

กำปั่นทอดจอดประจำตามริมฝั่ง	สมอหยั่งลงต่างหลักคตินักหนา
เขาจอดได้ในทางกลางคองคา	ก็เพราะว่าสายสมอต่อกันยาว
เหมือนเรือเรานั้นไร้สายสมอ	ไม่มีต่อจึงมาต้องเที่ยวล่องหา
ฝ่าแต่คลื่นผืนแต่ลมชมแต่ดาว	จะโน้มน้าวเหนียวสิ่งไรก็ไกลมือ
ถ้าแม้มีสายสมอต่อกันได้	เหนจะไม่ลอยคว้างเที่ยวควางหือ
ไอ้ไร้เพื่อนพุดจาที่หาเรือ	สุดจะรื้อรำปรับทุกข์กับใคร ³⁰

ในโคลงนิราศพระยาตรัง กวีอุปมาเปรียบเทียบ “สายดิ่ง” ที่ต้นหนทิ้งลงไปยังความลึกของน้ำ ดั่ง “สายใจ” รักของพี่ที่มีต่อน้องที่น้องสามารถหยั่งรู้ได้เช่นกัน ทั้งได้เชื่อมโยงการสะบัดคลื่นไหวของใบเรือ เชื่อมโยงกับความสั่นไหวในใจกวีด้วย

ต้นหนทอดดิ่งดิว	ดูชล
สายดิ่งสายใจยล	แยบซู้
เรียมพรางแม่แก้วนกล	กายพี
เหมือนสมุทรรุขรู้	หยั่งรู้ใจเรียม ฯ ³¹

ในนิราศน้ำท่วมกรุง ศรีตราดเปรียบเทียบ “ใจ” ที่ดีมีความซื่อตรง ดำรงในพระไตรรัตน์ว่าเหมือน “เรือลอย” ไม่ล่มจมน้ำคือใจที่มีกิเลสน้อยย่อมมีความเบาสบาย พายไปที่ใดก็ได้ แต่ถ้า “ใจไม่ดี” ก็เช่นเดียวกับเรือที่จมได้ง่าย สื่อความหมายถึงใจที่เต็มไปด้วยกิเลสย่อมล่มจมไม่อาจข้ามไปถึงฝั่งคือพระนิพพานได้ ความว่า

³⁰ เรือเดียวกัน, หน้า 13.

³¹ พระยาตรัง, *วรรณกรรมพระยาตรัง* (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 135.

คิดเพ็ดเพลินท่องนํ้ากำลังเขี้ยว	ลืมหวาดเสียวลืมตายกลายเป็นผี
คติธรรมอย่างหนึ่งซึ่งก็ดี	หากได้มีไตรรัตน์ซัดในใจ
นึกถึงเรื่อถึงเราก็ก่อน	หากใจดีซื่อตรงคงสดใส
เหมือนเรื่อลอยไม่ลุ่มจมนํ้าไป	พวยไปไหนไปไหนได้ไม่โคลงล้ม
ใจไม่ดีจมได้ไม่ยากนัก	เคยประจักษ์ที่ลุ่มจมถลํา
คนร่วมเรื่อเหลือหยาบมีบาปกรรม	เรื่อจึงควํ้าจมลงในคงคา ³²

4.2.1.3 เปรียบเรื่อกับชีวิตของคน

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ระหว่างเรื่อกับคน มิได้ปรากฏความสัมพันธ์ของกายและจิตเท่านั้น กวียังนิยมเปรียบเทียบความเป็นไปของวิถีการเดินเรื่อกับการดำเนินชีวิตอย่างให้จินตภาพ และมักมุ่งในการแสดงทัศนะข้อคิด ดังนี้

4.2.1.3.1 ความหลากหลายของเรื่อและคน

เรื่อมีหลายชนิด หลายขนาด มีรูปร่างลักษณะ ส่วนประกอบและที่มาเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้าง ชื่อเรื่อยังมีความหมายอันเป็นเอกลักษณ์ แสดงภูมิหลังความคิด ความเชื่อในการสร้าง ตลอดจนวัตถุประสงค์ในการใช้งาน ทั้งยังมีรูปลักษณ์ความเก่าหรือใหม่ สวยงามหรือไม่สวยงาม มากน้อยแตกต่างกันไป ดังนั้นเมื่อเห็นเรื่อแต่ละลำย่อมสามารถคาดเดาถึงสถานภาพของผู้ใช้เรื่อและเจ้าของเรื่อได้ ดังหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม บันทึกไว้ว่า

การสัญจรไป ๆ มา ๆ ตลอดเวลาในแม่น้ำเจ้าพระยาอำนวยให้เรา
ได้เห็นสิ่งหลายอย่างต่างประการอย่างเพ็ดเพลินทุกวัน คือ เราอยากเรื่อ
คนที่ผ่านไปมีบรรดาตักดีอะไร ก็ให้ดูว่า เรื่อของเขามีพายกี่คน ตรงกลาง
เรื่อแต่ละลำจะมีห้องเล็ก ๆ ห้องหนึ่ง หลังคามุงด้วยใบไม้ที่สอดสานกัน
อย่างมีศิลป์ ห้องดังกล่าวตั้งอยู่ด้วยเสาสี่เสา มัดไว้กับขอบเรื่อ ทั้งสองข้าง
เรื่อมีเสื่อบังไม่ให้ถูกแดดถูกฝน แต่จะมีม่านไม่ได้ นอกจากพระเจ้า

³² ธรรมสารโร ภิกขุ, "นิราศนํ้าท่วมกรุง," นิราศและบทกวีของศรีไตราด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาสมุทร
วิทยาลัย, 2526), หน้า 116.

แผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์และชาวยุโรป คนอื่น ๆ นอกนั้นไม่มีเอกลักษณ์
นี้.³³

เรือแต่ละลำจึงเป็นสัญลักษณ์ในตัวเอง กวีจึงนิยมเลือกนำมาใช้
เปรียบเทียบกับคนที่มีรูปร่างลักษณะหน้าตา เชื้อชาติ ฐานะ ชนชั้น สถานภาพและบทบาทที่
แตกต่างกัน นับแต่พระมหากษัตริย์ ขุนนางข้าราชการ ตลอดจนราษฎรหลากหลายสาขาอาชีพ
ปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก เช่น ในโคลงนิราศนครสวรรค์ กวีได้เปรียบเทียบเรือ “ลำดี”
กับ “ชำเมือง” คือขุนนางข้าราชการที่ดี

พิไชยประเสริฐล้วน

มุขมาศลายวรรณวี

เกิดเกษมสำราญดี

เรือแลลำดีไว้

ไชยศรี

ลาศได้

ใจโลกย์

เปรียบชำเมืองควร ฯ³⁴

ในนิราศวัดเจ้าฟ้า กวีกล่าวถึง “เรือแห” ซึ่งหมายถึงเรือของชาวบ้านที่
มีอาชีพทอดแหหาปลาไว้ว่า

พวกโพงพางนางแม่ค้าขายปลาเต่า

จะล่องลัดกลับไกลอวลัยแล

จับกระเหม่มาได้เหลือชั้นเรือแห

มาถึงแพเลี้ยงนกแก้วแจ้วเจรจา³⁵

ในนิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ กวีบรรยายให้ภาพท่าซ้างที่มีพวก “เรือ
จ้าง” ร้องเรียกเชิญชวนผู้โดยสารกันแข่งแซ่ ความว่า

พอมมาถึงทวาราลงท่าซ้าง

พวกเรือจ้างเสียงเพรียกร้องเรียกแซ่

³³ ฟรังค์ว็อล์ฟ อังรี ตูรแปง, ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย ปอล ซาเวียร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539), หน้า 23 – 24.

³⁴ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 782.

³⁵ กรมศิลปากร, ชีวิตและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 137.

ดูเบียดเสียดเยียดยัดกันอัดแอ

ทั้งสาวแก่แม่หม้ายออกรายเรียง³⁶

ในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่กล่าวถึง “เรือที่นั่ง” หรือ “เรือที่นั่งบัลลังก์ทอง” ที่ได้แลเห็นทำให้รำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง

คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล

เคยหมอบรับกับพระจมีนไว

แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง³⁷

เรือพระที่นั่งและเรือพระราชพิธีจำนวนมากมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวข้องกับมหาเทพ หรือเทพผู้เป็นใหญ่ เห็นได้ชัดเจนจากรูปลักษณะของเรือและการตั้งชื่อล้วนสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าว อาทิ เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ โขนเรือเป็นรูปหงส์ซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระพรหม เรือพระที่นั่งมงคลสุบรรณ เรือครุฑเหินเห็จ เรือครุฑตรีจไตรจักร มีโขนเรือเป็นรูปครุฑพาหนะของพระนารายณ์มหาเทพ สอดคล้องกับชื่อเรือพระราชพิธีและเรือบริวารจำนวนมากที่มีโขนเรือรูปสัตว์หรือมีชื่อเรือที่เกี่ยวข้องกับสัตว์หิมพานต์ ตลอดจนบริวารของพระรามที่ล้วนเรื่องฤทธาภาพ เช่น เรือไกรสร मुख เรือไกรสรจักร เรืออสุรปักษี เรือพาลีรังทวิป เรือสุครีพครองเมือง เป็นต้น ซึ่งกวีได้เลือกให้การบรรยายและพรรณนากระบวนเรือรวมทั้งเรือบางลำโดยมุ่งแสดงพระบุญญาบารมีและพระบรมเดชานุภาพแห่งพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นสมมุติเทพ และเปรียบเทียบเรือบริวารกับขุนนางข้าราชการ ปราภฏสืบต่อมาในนิราศจำนวนมาก

4.2.1.3.2 เรือและคนมีเกิด แก่ เจ็บ ตายเช่นเดียวกัน

เรือลำหนึ่ง ๆ เมื่อต่อขึ้นมาใช้งาน เรืออาจถูกทำลายให้ผุพัง เสื่อมสภาพ รั่ว ทะลุ แตก หัก จนล่มจมลง ไม่อาจใช้ได้ต่อไปด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ชีวิตหรือร่างกายของคนเราก็เช่นเดียวกัน คือเป็นอนิจจัง ไม่คงทน เสื่อมโทรมลงด้วยวัย การใช้งาน ความเจ็บป่วย โรคภัย กวีจึงนิยมเปรียบร่างกายกับเรือ ซึ่งมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามวัฏจักรของชีวิต ปราภฏใน

³⁶ นิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ วัดจักรวรรดิ, หน้า 12.

³⁷ สุภาษิตพระร่วง สุภาษิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สวัสดิ์รักษาคำกลอน นิราศภูเขาทอง และสุภาษิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่ นิราศเดือน ของ นายมี อิศรญาณภักดิ์ ของ หม่อมเจ้าอิศรญาณ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกโก ขุนหนองจิกพศกอำรุง (เพิ่ม นุชสุวรรณ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2513 (ม.ป.ท.: ม.ป.พ), หน้า 109.

นิราศหลายเรื่อง เช่น นิราศสังขาร โคลงกำสรวลสังเวช นิราศพระอภัยมณี แต่พี่รักเจ้าคนเดียว
สี่ซัง ฯลฯ ดังตัวอย่าง

นิราศ 6 บท ในนาฬิกาทราย ของสนธิ บุญญฤทธิ์ กวีพรรณนาคร่ำ
ครวญถึงชีวิตของมนุษย์ที่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เดินทางเวียนว่ายอยู่อย่างนั้น ไปตามการเดินทาง
ของ “ใจ” ที่ “ไหลหลง” ไปใน “สงสาร” คือวัฏสงสาร อันเนื่องมาจาก “ความเขลาเมาแก้ว” มีอาจ
กำจัด “ตันทา” ให้หมดสิ้นไปได้

นิราศใจไหลหลงในสงสาร
เพราะความเขลาเมาแก้วเป็นตัวการ
จะประหารตันทาให้อาลัย
ถึง บางเกิด ใจสะท้อนถึงตอนเกิด
ภูมิกำเนิดบ้านเก่าเราอยู่ไหน
ปล่อยเรือโศกโศคร่ำคราเขารวิชัย
ไม่สนใจคืนวันที่ผันแปร
เรือชีวิตแล่นไปในธารโชค
สุขกับโศกตลอดทางถึง บางแก่
สิ่งที่หวังพลังได้ไม่เที่ยงแท้
กว่าจะแลเห็นธรรมก็ค่ำแล้ว
ในความมืดสลัวแสงแห่งอาทิตย์
เรือชีวิตผูกอรอนทุกท่อนแถว
พยาธินรกมาทุกแนว
ถึง บางเจ็บ ก็เหลือแฉกแล้วเรือเรา
ไม่ข้ามคืนแล้วหนอพื่อเรือโรค
ธารมันโกรกอับปางอย่างโง่เขลา
สงสารเวียนมาจบบปลำเนา
ถึงที่เก่าจมลงตรง บางตาย
จบนิราศลิขิตชีวิตหนึ่ง
เพื่อนใกล้ถึงแล้วยังสัตว์ทั้งหลาย

ข้าไม่รู้เหมือนกันวันวางวาย

จึงชวนชวายสร้างผลกุศลเอย³⁸

กวีพรรณนาการเดินทางตามลำดับ เริ่มจากไปถึง “บางเกิด” ก็สะท้อนใจ คิดไปถึง “ตอนเกิด” กวีตั้งคำถามกระตุ้นให้คิดและสนใจใฝ่หาคำตอบว่า “ภูมิกำเนิดบ้านเก่าเรา อยู่ไหน” ซึ่ง “ภูมิกำเนิด” หรือ “บ้านเก่า” ในที่นี้มีได้หมายความถึงภูมิลำเนาอันเป็นที่เกิดหรือ เป็นบ้านเก่าที่เคยอยู่ในปัจจุบันชาติ แต่กวีมุ่งกล่าวถึง “ภพภูมิในอดีตชาติ” ก่อนที่จะมาเกิดใน ชาตินี้ กวีกล่าวถึงวัยเยาว์ด้วยน้ำเสียงเชิงตำหนิและแฝงความเสียดายว่า “ปล่อยเรือโศกโศคร่ำคราเยาว์วัย ไม่สนใจคืนวันที่ผันแปร” นั่นคือปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปอย่างไม่ถูกต้องและ เสียเวลาเปล่า

กวีบรรยายให้ภาพ “เรือชีวิต” ที่แล่นไปใน “ธารโชค” หมายถึง กระแส แห่งโชคชะตา ต้องประสบ “สุขกับโศก” สลับกันในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาจนถึง “บางแก่” กวีได้ แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับทุกข์ และอนิจจังตามหลักไตรลักษณ์ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญทาง พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังปรารภด้วยความเสียดายไว้ว่า “สิ่งที่หวังพลังได้ไม่เที่ยงแท้ กว่า จะแลเห็นธรรมก็ค่าแล้ว”

ในช่วงท้าย กวีเลือกใช้บรรยากาศ “ในความมืดสลัวแสงแห่งอาทิตย์” เป็นสัญลักษณ์บ่งบปลายของชีวิตที่กำลังใกล้จะถึงจุดดับคือความตาย เนื่องจาก “เรือชีวิต ผู้ก่อน” ร่างกายเสื่อมโทรมเพราะโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน “พยาธิรุกรมทุกท่อนแถว” เรือชีวิตจึง ได้เดินทางมาถึง “บางเจ็บ” คือเกิดโรคภัยไข้เจ็บจนเหลือที่จะ “แจว” คือดำเนินชีวิตต่อไปอย่าง ปกติได้ ซึ่งกวีใช้อุปมาอุปไมยการเปรียบเทียบร่างกายที่เต็มไปด้วยโรคว่า “เรือโรค” ซึ่งหาก “เรือ” ของใครหรือ “เรือเรา” เป็นเช่นนี้ การเดินทางของชีวิตก็อาจสิ้นสุดลงอย่างรวดเร็ว เพราะน้ำไหล เข้าเรือที่ทะลุผู้ก่อนทำให้เรือต้องอับปางลง ดังกวีพรรณนาไว้ว่า “สงสาร” หรือสังสารวัฏ คือการ เวียนว้ายตายเกิด ในชีวิตของมนุษย์แต่ละคน เริ่มต้นที่เกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งได้ดำเนินมา บรรจบครบรอบตามวัฏจักรของชีวิตคือความตาย หรือ “บางตาย” ซึ่งเป็น “ที่เก่า” ซึ่งเรือจะ “ถึงที่ เก่าจมลงตรง บางตาย”

กวีจบนิราศด้วยการย้ำจุดมุ่งหมายในการแต่งซึ่งแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “ชีวิตหนึ่ง” ของมนุษย์ และใช้การตั้งคำถามถามผู้อ่านซึ่งกวีเรียกว่า “เพื่อน” ว่า “เพื่อนใกล้ถึง

³⁸ สนิท บุญฤทธิ์, นาฬิกาทราย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, 2547), หน้า 21-23.

แล้วยังสัตว์ทั้งหลาย” แสดงมโนทัศน์อันเนื่องมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เห็นว่าทุกชีวิต หรือ “สัตว์ทั้งหลาย” ล้วนเป็น “เพื่อน” นั่นคือ เพื่อนร่วมทุกข์กันทั้งสิ้น ส่วน “ใกล้ถึง” สื่อความ หมายถึง “ความตาย” เป็นการกระตุ้นเตือนสติ แล้วกวีได้ตอบคำถามนั่นเองว่าตนก็ไม่รู้วันตาย เช่นกัน กวีจบวรรคสุดท้ายเป็นการฝากไว้ให้คิด แสดงแนวทางที่พึงกระทำ โดยบอกการปฏิบัติ ของตนในฐานะผู้ไม่ประมาทต่อชีวิตว่า “จึงชวนชวายสร้างผลกุศลเออย”

4.2.1.3.3 การเดินเรือ - การดำเนินชีวิต

การเดินทางของเรืออาจประสบปัญหาอุปสรรคภัยอันตรายต่าง ๆ ระหว่างทาง ทำให้เรือไม่อาจแล่นไปได้อย่างรวดเร็ว หรืออาจล่มลงก่อนถึงฝั่ง ด้วยสาเหตุต่าง ๆ อันยากจะกำหนดหรือคาดเดา³⁹ เช่นเดียวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มักต้องเผชิญปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำให้อาจไม่ประสบความสำเร็จสมปรารถนา หรือดำเนินชีวิตไปไม่ บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ กวีจึงนิยมเปรียบเทียบการเดินทางเรือกับการดำเนินชีวิต ปรากฏในนิราศ จำนวนมาก เช่น

ในนิราศกลาง กวีครวญเชิงปรารภกับตนเอง โดยกล่าวถึงลมที่รำเพย พัดต้องใบเรือใบก “ระบัด” และพา “นาวาผัน” คือหันเหเปลี่ยนทิศทางไป กวีเปรียบเทียบ “ใบเรือ” ที่ต้องลม กับชีวิตของคนที่ผันแปรไปเพราะแรง “อารมณ์” ซึ่งกวีแสดงทัศนคติว่าแรงอารมณ์ของคน นี้เองที่มีความสำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางหรือนำพาชีวิตของคนให้ดำเนินไปหรือผันแปรไป ทางใด ดังความในกลอนว่า

อ้างว่าลมเอ๋ยลมรำเพยพัด

ใบกระบัดใบพานาวาผัน

ถึงจะถูกลมอื่นสักหมื่นพัน

ไม่สำคัญเหมือนลมอารมณ์คน⁴⁰

ในนิราศนครสวรรค์ ผัน นาคะวิโรจน์ กล่าวถึงการเดินเรือว่าต้อง ระมัดระวังไม่ประมาท คือต้องมีสติกำหนดรู้ทิศทางที่จะดำเนินไปและดำเนินไปให้ถูกต้อง เพราะ “ถ้าใจลอย” คือขาดสติ เมื่อพบ “น้ำวน” และไม่ทันระวังเรือก็อาจจมได้ ดังนั้นต้องระวัง “ถือท้าย” ให้ถูกต้อง คือกำหนดทิศทางในการเดินเรือ คือการดำเนินชีวิตไปให้ถูกต้อง ไม่ให้ “ขวางเข้าวน” คือไปในทิศทางที่อาจเป็นอันตราย ยิ่ง “เรือโต” หรือเรือลำใหญ่ คือผู้ที่มีภาระรับผิดชอบมาก

³⁹ ดูรายละเอียดปัญหาอุปสรรคในการเดินเรือได้ในบทที่ 3

⁴⁰ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 13.

ความเสียหายก็จะมากขึ้น การเดินเรือที่กวีกล่าวถึงจึงเป็นอุปมาที่ศรัทธาอันเป็นอุทาหรณ์แนะให้
ผู้รับสารเกิดความคิดเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับ การดำเนินชีวิตว่าต้องไม่ประมาทเช่นกัน

ในบางแห่งผ่านมาราชาล้วน	ไหลปั่นป่วนเวียนวนเป็นก้นหอย
ถึงเรือโตเท่าไรถ้าใจลอย	ก็อาจพลอยดำด้นก้นแม่น้ำ
ระมัดมือถือท้ายให้ถูกทาง	อย่าให้ขวางเข้าวนจนถล่ำ
แม้เรือเล็กสักหน่อยก็ลอยล่ำ	ไม่ถึงคว่ำล่มลงในคงคา
เรือหางยาวพีเทียบเสียบตลิ่ง	ทั้งไม่วิ่งเร็ววนจนถล่ำ
เรื่องประมาทนั้นต้องนอนงำตา	พีเห็นมานับมากต่อมากเชียวน ⁴¹

4.2.2 ความเปรียบเทียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับความรัก

ความรัก เป็นนามธรรม มองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ แต่รู้สึกหรือสัมผัสได้ด้วยใจ ความรัก
เป็นกามกิเลส หรือเป็นต้นเหตุที่ร้อยรัดใจมนุษย์ให้ยึดติด ลุ่มหลง มัวเมา ทำให้สัตว์โลกต้องหลง
วนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร ก่อความทุกข์ความเศร้าร้อนอย่างยิ่ง ในนิราศรักกวีมุ่งแสดงความเสนาหา
อาลัยต่อนางผู้เป็นที่รักซึ่งต้องจากไกลกัน ปรากฏให้เห็นตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเดินทางไปถึง
สถานที่ใด หรือได้พบเห็นเหตุการณ์ วัตถุสิ่งของ หรือสิ่งอื่น ๆ ล้วนเป็นสื่อกระตุ้นเตือนความรัก
ความสัมพันธ์ที่กวีและนางมีต่อกัน

ผลการวิจัยพบว่าในนิราศรัก กวีนิยมใช้ความเปรียบเทียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ เพื่อให้
จินตภาพและมุ่งแสดงความรักอย่างลึกซึ้งของกวีกับนางทั้งทางกายและใจ

ในด้านการแสดงความรักทางกาย กวีได้ใช้เรือเป็นสัญลักษณ์ในการบรรยายบทอัศจรรย์
ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในนิราศจำนวนมาก ตั้งแต่นิราศสมัยอยุธยาตอนต้นสืบชนบมาจนถึง
ปัจจุบันดังได้แสดงไว้โดยละเอียดแล้ว⁴²

ในด้านการแสดงความรักทางใจ กวีนิยมใช้ความเปรียบเทียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือใน
ลักษณะต่างๆ เพื่อสื่อความรักและความทุกข์ในการพลัดพรากจากรัก ดังนี้

4.2.2.1 เปรียบการเคลื่อนของเรือกับการพลัดพรากจากรัก

ในนิราศรักตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น กวีนิยมเปรียบเทียบการเคลื่อนของเรือเชื่อมโยง
สัมพันธ์กับการเดินทางและอารมณ์ความรู้สึกทวิหาของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางที่รัก ด้วยกล

⁴¹ นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจักขณ์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 46.

⁴² ดูรายละเอียดในบทที่ 3 ขอบในการบรรยายบทอัศจรรย์

วิธีการใช้ความเปรียบเทียบแบบการเปรียบเทียบต่าง คือการนำเอาจินตภาพ ข้อคิดเห็น หรือทั้งสองอย่างที่แตกต่างกัน หรือตรงข้ามกันมาเข้าคู่กัน โดยพรรณนาการกระทำที่เกี่ยวข้องกับ “เรือ” หรือลักษณะการของเรือ ซึ่งให้ภาพแสดงอารมณ์ตรงกันข้าม หรือขัดแย้งกับพฤติกรรมและอารมณ์ความรู้สึกของกวี มาเข้าคู่เปรียบเทียบกัน โดยเฉพาะการใช้ความเปรียบเทียบต่างได้ช่วยสร้างให้เกิดจินตภาพความขัดแย้งระหว่างเรือกับกวี สื่อความหมายเป็นสัญลักษณ์แสดงความขัดแย้งในจิตใจของกวีเอง เช่น

ใน**กำสรวลโคลงต้น** กวีนิยมใช้ความเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปไมยสร้างให้ “เรือ” มีพฤติกรรมเสมือนมนุษย์ผู้เป็นปฏิบัติต่อกวี คือ “มาแบ่ง” นางที่รักและกวีให้ไกลจากกัน ดังตัวอย่าง

เรือ มามาแบ่งแก้ว	กูไกล
ไกลตื่นตาบลดมา	ลห้อย
เยี่ยมาเียนไฟฟูน	อกพี่ นาแม่
ขอพี่เหนหน้าน้อย	หนึ่งเจ้ายาใจ ฯ ⁴³

กวีกล่าวว่าเรือมา “แบ่ง” คือแยกนางที่รักให้ห่างไกลจากตน แสดงให้เห็นว่ากวีประสงค์สื่อให้เห็นว่าตนมิได้ปรารถนาจะจากไกลนาง แต่สาเหตุที่ทำให้กวีกับนางต้องห่างไกลกันนั้นเป็นเพราะเรือเป็นผู้มาแบ่งแยก ซึ่งเป็นการกล่าวที่ขัดแย้งกับความจริง ที่กวีเป็นฝ่ายเดินทางจากนางมา ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า กวีเลือกใช้เรือเป็นผู้รับความผิดแทนตน เรือจึงได้กลายเป็นเครื่องมือให้กวีใช้บรรเทาเบาบางความทุกข์ในใจ เพื่อสื่อให้นางผู้เป็นที่รักแลเห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า ตนมิได้มีความสุขหรือเต็มใจที่ต้องจากมา แต่การจากมานั้นเนื่องมาจากความจำเป็นและจำใจ กวีเชื่อมโยงการเคลื่อนที่เดินทาง “ไกล” ห่างออกไปกับความรู้สึกโศกเศร้าของกวีที่ทวีขึ้นตามกัน ด้วยการพรรณนาให้เห็นภาพว่ายิ่งเรือพาการเดินทางไกลห่างนางมาเพียงใด ยิ่งทำให้กวีรู้สึก “ลห้อย” และร้อนใจราว “ไฟฟูน” คือรู้สึกเหมือนมีไฟลุกโชนอยู่ในอก เรือจึงเป็นสัญลักษณ์ของความขัดแย้งและความทุกข์ร้อนภายในจิตใจของกวีด้วย

กวีนิยมพรรณนาให้ภาพเปรียบเทียบความสุขสนุกสนานของเรือลำอื่น ตัดกันกับการพรรณนาความโศกเศร้าและความรู้สึกโดดเดี่ยวเปลี่ยวเปล่าของกวี ให้จินตภาพที่ตัดกัน

⁴³ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, หน้า 537.

อย่างตรงกันข้าม ช่วยเน้นแสดงความโศกเศร้าด้วยความรักและรำลึกถึงนางผู้เป็นที่รักให้ชัดเจน
เข้มข้นยิ่งขึ้น เช่น

นิราศหริภุญชัย แม่กวีเดินทางทางบกแต่ก็ได้สรรคำมาใช้พรรณนาเรือที่ตนพบ
เห็นขณะเดินทาง ให้จินตภาพความสุขสนุกสนานของเรือลำอื่นจำนวนมาก กวีใช้ศัพท์เลียน
เสียงพายกระทบน้ำดัง “แสลวแสลว” ให้จินตภาพทั้งเสียงและจังหวะของการพายเรือ ซึ่งทำให้
เกิดละอองน้ำฟุ้งกระจาย “แสนสนุกนานาหลาย หลากเหล่าน”⁴⁴ แล้วคร่ำครวญแสดงความ
โศกเศร้าของกวีที่เศร้าหมองร้องไห้จนง้ำตาด้วยความคิดถึงน้องอยู่เพียงผู้เดียว ให้ภาพ
เปรียบเทียบที่ขัดแย้งอย่างตรงกันข้าม

แสลวแสลวพายฟากฟุ้ง	สินธุ์สาย
แสนสนุกนานาหลาย	หลากเหล่าน
คัลเรียมกรรแสงพาย	ฟองเนตร นุชเอย
ยลเยื้องไฉจกเส้น	ล่อให้หายทรวง ⁴⁵

ลักษณะการพรรณนาที่ให้ภาพเปรียบเทียบเรือลำอื่น บุคคลอื่น ในบริบท
ของความครึกครื้นสนุกสนาน ขัดแย้งกันอย่างตรงกันข้ามกับความทุกข์เปล่าเปลี่ยวของ
กวีที่ถวิลหานางที่รักเป็นกลวิธีที่กวีผู้แต่งนิราศนิยมใช้ ช่วยขับเน้นให้จินตภาพความเศร้า
ของกวีเด่นชัดขึ้นและเร้าอารมณ์สะเทือนใจให้ทวีขึ้น ปรากฏเด่นในนิราศรักจำนวนมาก
ดังตัวอย่าง

ใน**ทวาทศมาสโคลงตัน** กวีบรรยายภาพของการแข่งเรือ กวีรำลึกถึงนาง
ที่รัก เมื่อเห็นเรือที่งัดงามกำลังขับแข่งเคียงคู่กันมา ให้จินตภาพของความสุขสนุกสนาน
กวีเชื่อมโยงเปรียบเทียบครวญถึงตนเองสื่อความรู้สึกเหงาเศร้า เพราะนางที่รักต้องคลาด
แคล้วจากกวี ให้จินตภาพและอารมณ์ความรู้สึกที่ตัดกันอย่างตรงข้าม สร้างความสะเทือน
อารมณ์ให้เข้มข้นขึ้น

นาเวศประภาไสว	ขับแข่ง กันนา
ไฉ่อนุชน้องแคล้ว	คลาศกุ ฯ ⁴⁶

⁴⁴ ประเสริฐ ณ นคร, สอภกับต้นฉบับเชียงใหม่, โคลงนิราศหริภุญชัย, หน้า 27.

⁴⁵ เรือเดียวกัน, หน้า 27.

⁴⁶ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 703.

ในนิราศรพม่าที่ท่าดินแดง กวีพรรณนาให้เห็นจิตภาพความคึกครื้น สนุกสนานของเรือและไพร่พลจำนวนมากที่ไปในกองทัพ แต่กวีกลับรู้สึกเปล่าเปลี่ยว “ตั้งเอกามาแต่นาวาเดียว” ดังความในกลอนรำพันว่า

ให้ปั่นป่วนหวนสวาทประหวัดหา	จะดูใครไม่พาชื่นใจได้
จึงให้ออกนาวาคลาไคล	รีบไปตามสายชลธี
อันเรือหลังตั้งกันสิ้นทั้งหลาย	ก็พายแข่งแข่งขึ้นไปชิงมี
ให้สนั่นครื้นครื้นทั้งนาวี	มีแต่ความเกษมสุขไปทุกคน

ฯลฯ

ยังลับไม้ไกลเนตรทุเรศสถาน	ให้แดดาลหวนหวนกระสันเดียว
ตั้งเอกามาแต่นาวาเดียว	เปลี่ยวสวาทนิราศไร้ภริมย์ชม ⁴⁷

ในนิราศรักหลายเรื่อง กวีนิยมพรรณนาให้เห็นภาพเทียบเคียงที่ขัดแย้งกันของ “เรือ” ที่พยายาม “ฝ่าคลื่นผืนลม” มุ่งนำพาการเดินทางออกจากฝั่งอันเป็นจุดเริ่มต้นการเดินทาง เพื่อไปสู่สถานที่หรือฝั่งอันเป็นที่หมาย สื่อความหมายระหว่างบรรทัดอันมีต้องขยายเป็นถ้อยคำ ว่า กวีกำลังห่วงไกลนางผู้เป็นที่รักมากขึ้นทุกขณะ กับ “ใจ” ของกวีที่เป็นห่วงนางที่รัก อยากเดินทางย้อนกลับไปสู่ถิ่นที่จากมา การพรรณนาเช่นนี้ช่วยสร้างจิตภาพและความสะท้อนอารมณ์ได้อย่างดียิ่ง เช่น โคลงนิราศพระประธม กวีพรรณนาว่า

76. ริวรีวเรือวิ่งน้ำ	ใจคลอ
เร็วแต่เรือเรียมรอ	เรียดคั่ง
ตนจากแต่จิตร์ขอ	เนาเพื่อน แม่นา
นอนบ่เปนนอนสดุ้ง	เด็ดน้ำใจจร ⁴⁸

ในโคลงนิราศพะเนียด กวีพรรณนาเปรียบเทียบให้เห็นภาพที่ขัดแย้งกันของ กวีกับเรือ กล่าวคือขณะที่ “ใจवल” แต่ “เรือวิ่งร้อน เร็วจี” คือเรือแล่นอย่างเร่งร้อนไปอย่างรวดเร็ว มาก สื่อความหมายว่าในขณะที่ตัวกวีไปในเรือที่แล่นอย่างรวดเร็วนั้น ตัวกวีก็ยิ่งไกลห่างนางที่รัก

⁴⁷ ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, 2507).). หน้า 8.

⁴⁸ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศคำโคลง (พระนคร : แพร์พิทยา, 2513), หน้า 14.

มากยิ่งขึ้นทุกขณะ แต่ใจของกวีนั้นมีได้อยู่กับตัวเอง เพราะวนเวียนอยู่กับนางด้วยความรัก กวีจึงได้ขอพรพระที่เกาะพระให้ช่วยดับความโศกที่ “สุดร้อนเหลือตรอม” ของตน

71. ใจวลเรื่อวังร้อน	เรื่อจี้
ถึงที่เกาะพระมี	ชื้ออ้าง
พระคนฤาพระผี	อยู่เกาะ นี้นา
พระช่วยดับโศกบ้าง	สุดร้อนเหลือตรอม ๔ ⁴⁹

ในโคลงนิราศปากพนัง กวีนิยมพรรณนาให้ภาพเรือที่แล่นห่างฝั่งออกไป ให้ภาพที่ตัดกันกับความขัดแย้ง ที่เกิดขึ้นภายในใจของกวีระหว่างความปรารถนาหรือความจำเป็นที่ต้องเดินทางจากไปกับความปรารถนาที่จะได้กลับคืนไปอยู่กับคนที่รัก เช่น

เรือเป็อนเปียงฝั่งคว้าง	กลางชล
ฝาคลื่นฝืนลมบน	ค้อยคล้อย
ใจหนึ่งอยากพาดน	ไปสู่ กรุงแ
ใจหนึ่งห่วงนาฏน้อย	อยากย้อนคืนหลัง ⁵⁰

นอกจากนี้ กวีได้ใช้เปรียบเทียบปัญหาอุปสรรคในการเดินทางของเรือกับความรักรักที่ไม่สมปรารถนา เช่น ในนิราศเมืองเพชรบุรี หม่อมภิมเสนได้กล่าวถึงเหตุการณ์ “เรือค้ำ” ฝั่ง เชื่อมโยงเปรียบเทียบกับตัวกวีที่ “ค้ำรัก” แสดงให้เห็นว่าเรือค้ำฝั่ง เพราะน้ำแห่งนั้น ก็ยังใช้กำลังเข็นไปได้ แต่ความรักและอารมณ์ปรารถนาที่ค้ำคาอยู่ในอก ไม่อาจใช้กำลังเข็นให้เคลื่อนคลาผันไปได้ มีแต่ความเจ็บปวดและเป็นทุกข์

ดีกประมาณสามยามที่เรือจอด	น้ำขอดเรือค้ำตะแคงฝั่ง
ถึงเรือค้ำเขาเข็นด้วยกำลัง	แต่ค้ำรักนี้ยังอารมณ์แรง
สุดกำลังที่จะเข็นด้วยค้ำรัก	อกจะหักดับจะแตกเป็นระแหง

⁴⁹ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศคำโคลง, หน้า 312.

⁵⁰ หลวงประคองคดี, นิราศปากพนัง, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ) เมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2483 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (ม.ป.ท., 2483), หน้า 20.

ความกำหนดเข้ามาขัดอารมณ์แรง

จนพันแสงส่องฟ้าอโณทัย⁵¹

ในโคลงนิราศพระประธม กวีบรรยายว่าเรือเดินทาง “ล่องดูขนอน” คือผ่าน
 ด่านขนอนที่ดักตรวจเรือมานับร้อยด่าน แต่ “รักเรียม” คือใจรักของกวีที่มีต่อนางที่รักกลับ
 “ติดดอน ดาลสวาท” อยู่กับน้อง กวีกล่าวเป็นปฏิปักษ์ว่าทำอย่างไรจึงจะจุดโงงให้
 “คล้อยเคลื่อน” คือหลุดพ้นกลับเข้ามาอยู่ใน “คลองทรวง” คือทรวงอกของตนได้

131. ทางโงงโงงเชือกวังง	เรือจร
เรือก็ล่องดูขนอน	นับร้อย
รักเรียมที่ติดดอน	ดาลสวาท อยู่แม่
โจนจักจุดโงงคล้อย	เคลื่อนเข้าคลองทรวง ฯ ⁵²

สีซัง ของอังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นบทนิราศที่กวีคร่ำครวญถึงนางที่กวีรักแต่ไม่
 สมปรารถนา กวีพรรณนาถึงชีวิตของตนที่ “ลอยทะเล” อย่างว่าเหว เพราะ “ขาดรักของน้อง
 หึง” กวีเปรียบชีวิตของตนเป็น “สำเภา” เรียกว่า “สำเภาชวี” ที่ลอยไปอย่าง “คว้างคว้างกลางเวร
 กรรม” คือดำเนินชีวิตไปอย่างปราศจากจุดหมาย

กวีใช้ความเปรียบที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางของ “สำเภาชวี” อย่างเป็นชุด
 ความคิด โดยเปรียบ “มหาสมุทร” ที่ปรารถนาจะข้ามไปว่าเป็น “ห้วงน้ำใจดำ” ของนาง “คลื่น
 จริต” คือ “แรงมารยา” ของนางนั้น “ซัดเกตรา” ก่อให้เกิดความทุกข์และเจ็บปวดแก่ชีวิตของกวี
 อย่างต่อเนื่อง รอเวลาที่จะ “ลุ่มจม” ใน “ทะเลน้ำตา” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ความทุกข์โศกเศร้าที่
 ท่วมท้น กวีเปรียบ “ระลอกคลื่นทั้งมหาสมุทร” दुจอารมณ์ของ “หึงร้าย” ซึ่งกวีหมายถึงหึงที่
 ทำให้ชายเป็นทุกข์เพราะความรักที่มีต่อนาง กวีจึงเปรียบหึงเช่นนี้เป็น “อย่างป่าช้าชาย” คือทำ
 ให้ชายตายทั้งเป็น

แนวคิดสำคัญของ สีซัง คือการลุ่มหลงมัวเมาในความรักก่อให้เกิดความทุกข์ยิ่ง
 จนความรักสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความขังในที่สุด ซึ่งทั้งความรักและความขังนี้เป็นพันธนาการ

⁵¹ ล้อม เฟิงแก้ว, บรรณาธิการ, ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2525), หน้า 6.

⁵² พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศคำโคลง, หน้า 23.

ของวิญญานที่ทำให้ต้องวนว่ายอยู่ทุกภพชาติ จึงต้องยุติความรักให้ได้เสียก่อน ดังที่กวีจับบท
นิราศด้วยการประกาศตัดขาดจากความรัก

สี่ซัง

สี่ซัง ศรีซังน้อง	ในฝัน
ซังไกรโรรับขัน	รุ่งแจ้ง
ชะเลว่าเหวหวังวัน	คืนขึ้น ใจนา
หวังกระทั่งชะเลแห่ง	ไปแล้งเสนาหา
ศรีซังศรีนวลเจ้า	สวयพริ้งราวสาวในฝัน
พบน้องพ้องพบทัศน์	พันธนาการวิญญานไป
อ้อมแก้วแสนเมืองมา	ชื่อเสนาหาให้ได้ใหม่
รูปโฉมโฉมพรรณใคร	ชายแกล้มเหล้าเถอะหนาวจริง
ลอยชะเลว่าเหวนัก	เพราะขาดรักของน้องหญิง
สาเกาชีวิพิ์ทัง	วังเคว้งคว่างกลางเวรกรรม
ปรารภนาข้ามมหาสมุทร	สุดจิ้นไต่ยไหลลี้กล้ำ
คือหวังน้ำใจดำ	ของงามฆ่าจำทนไป
คลื่นจิตแรงมารยา	ขัด เภทรา เสียหวั่นไหว
รอวันล่มจมใน	ชะเลน้ำตาอำลาตาย
ระลอกคลื่นทั้งมหาสมุทร	ดุจอารมณ์ของหญิงร้าย
นางอย่างป่าช้าชาย	ไว้ชาติหน้ามาดูใจ
สามชายร้ายสามรัก	มิพักเหน้อยบ่างบ่างหรือไฉน
พระพรหมลี้มธาตุอะไร	จึงปั่นร่างร้างวิญญาน
สี่ซังซิงซังเจ้า	คำเข้าตั้งจิตรออิษฐาน
ทุกภพชาติจักรวาล	อวสานสวาทขาดกันเอย ⁵³

กล่าวได้ว่า สี่ซัง เป็นนิราศรักสมัยใหม่ที่สืบขนบการประพันธ์ตามแบบนิราศรัก
และมีการพัฒนาทางเนื้อหาและความคิด ด้วยการแสดงทุกข์โทษแห่งรักอย่างแจ้งชัด และ

⁵³ อังคาร กัลยาณพงศ์, *กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : เกล็ดไทย, 2529),
หน้า 136 - 137.

ชี้ทางออกของความทุกข์คือการประกาศตัดความรักให้ขาดสิ้นทุกภพชาติ อันเป็นหนทางของการนำไปสู่นิพพาน

นอกจากนี้กวีนิพนธ์ในปัจจุบันจำนวนมาก นิยมเปรียบเทียบการครองชีวิตคู่เป็น นาวารัก ที่ผู้ลงเรือลำเดียวกันต้องช่วยกันประคับประคองให้แล่นไปได้อย่างราบรื่นเรียบร้อย เกิดกวีนิพนธ์ที่แต่งพรรณนาการเดินทางของเรือชีวิตซึ่งเป็นเรือรักและครวญถึงความเจ็บปวดของชีวิตรัก โดยมุ่งให้คติในการดำเนินชีวิต กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อหาและท่วงทำนองการแต่งเช่นนี้จึงมีลักษณะของนิราศสมัยใหม่ด้วย เช่น เรือล่ม ของชมจันทร์ และนาวาชีวิต ของธัญญา วิเศษ แพทยา ดังตัวอย่าง

ในนาวาชีวิต กวีพรรณนาการเดินทางของ “นาวารัก” ลำน้อยที่มุ่งพาชีวิตฝ่าคลื่นลมสู่เป้าหมาย โดยฝากความหวังไว้ที่นายท้าย แต่ในที่สุดนาวารักก็ไปไม่ถึงฝั่ง เพราะนายท้ายทิ้งหน้าที่

นาวารักลำน้อยลอยล่องสินธุ์
พาชีวิตเลื่อนรอดสู่จุดหมาย
จะสมสุขฤทุกข์ยากฝากนายท้าย
นำเทียบชายหาดงามตามต้องการ

มอบนายท้ายพายคัจฉาชีวิต
คอยลิขิตแนวทางสร้างสุขสานต์
ผจญคลื่นผืนชะตาฝากันดาร
ทิ้งลี้มลูกคลูกคลานต่อต้านมา

ยังไม่ทันถึงฝั่งดังประสงค์
นายท้ายหลงลี้มตัวมัวค้นหา
ลี้มภาระหน้าที่หนีนาวา
ทิ้งเรือฝ่าเปลวแดดแผดเผาแลมเลีย

ขาดนายท้ายกลายเป็นเรือหางเสือขาด
ต้องหวนหวาดพริ้งพรั่งจนขวัญเสีย

นั่งมองฟ้ามองสาครแสนอ่อนเพลีย
จะพวยเขี่ยเรือไปก็ไร้แรง

หากคลื่นลมระดมส่งคงพลิกคว่ำ
เพราะผู้นำชีวิตคิดหน่ายแห่ง
ทางเดินเรือผิครองต้องเปลี่ยนแปลง
นายท้ายแบ่งหัวใจไกลจากกาย

นาวารักลอยไปไร้ทางเสื่อ
คงเป็นเหยื่อลมคลื่นกลืนชีพหาย
ไม่ประลูที่หวังเทียบฝั่งทราย
เพราะนายท้ายทำตนเป็นคนลี้ม⁵⁴

4.2.2.2 เปรียบการบรรทุกหนักของเรือกับความรักที่มากล้น

นิราศรัก คือนิราศที่มีเนื้อหาและแก่นเรื่องมุ่งแสดงความรัก กวีจึงเน้นการพรรณนาคร่ำครวญแสดงความรักและความทุกข์โศกเศร้าอันเนื่องจากการพลัดพรากจากรัก และวิธีหนึ่งที่กวีใช้แสดงความรัก ความทุกข์ ความโศกเศร้าอย่างท่วมท้นให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมก็คือการเปรียบเทียบกับกรบรรทุกเรือเพื่อให้จินตภาพความหนัก โดยมักเปรียบเทียบกับเรือที่บรรทุกหนักเพียบล้น จนแจวไม่ไหว หรือหนักจนทำให้เรือล่ม ความเปรียบดังกล่าวได้พัฒนาต่อมากลายเป็นการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือรัก” ปรากฏในนิราศรักจำนวนมาก ตั้งแต่นิราศสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่าง

ใน **นิราศนรินทร์** กวีใช้ความเปรียบแบบกล่าวเกินจริงเน้นให้เห็นความทุกข์ระทม อันเนื่องมาจากความรักที่มีต่อนางนั้นหนักยิ่งเกินกว่า “เกตรา” คือเรือจะเลื่อนไปได้ ในที่นี้ กวีใช้เกตราเป็นสัญลักษณ์แทนอกหรือใจของกวี นอกจากนี้ในอีกสองบาทต่อมากวียังได้เปรียบเทียบการจากนางมาท่ามกลางมหาสมุทรแลไม่เห็นฝั่ง โดยสรรคำมาใช้เพื่อให้จินตภาพว่า “อกคว้างกลางชล” ซึ่งให้จินตภาพของอกอันมีภาวะเช่นเดียวกับเรือที่ลอยคว้างคือลอยแบบหมุนวนไปตามกระแสคลื่นลมอย่างไร้ทิศทาง สื่อความทุกข์อ้างว้าง และช่วยสร้างความรู้สึกสะเทือนอารมณ์ ให้ทวีขึ้น ดังโคลงพรรณนาว่า

⁵⁴ ัญญา วิเศษแพทยา, **กัณฑ์ที่ผ่านมา** (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ, 2536).

คู่สะภาพาณิชิใช้	ไบคลา
ทุกข์พี่พื้นเกษตรรา	เลื่อนโล่
จากสมรแม่เสมอมา	กลางสมุทร
แลบเห็นตระหลังไฉ่	ออกกว้างกลางชล ⁵⁵

ในลิลิตเสด็จไปขัดทัพพม่าเมืองกาญจนบุรี กวีพรรณนาว่าทุกคนล้วนเป็นห่วงในรักทั้งสิ้นและการจะดับรักให้ความเศร้าสิ้นไปนั้นจะดับอย่างไร กวีเปรียบเทียบเรือที่บรรทุกของมาเทียบหนักทุกลำ นั้นก็ยังไม่หนักเท่าความรักที่รุ่มเร้าตนอยู่

หนหลังเสาวภาคย์ล้วน	ห่วงรัก
ดับฉันใดจึงจัก	เสื่อมเศร้า
เรือมาแต่เทียบหนัก	ทั่วทุกข์ ลำนา
ฤท่าหนักกรักเร้า	ต่ำหน้าจำจร ฯ ⁵⁶

ในนิราศเวียงจันทน์ กวีเดินทางมาถึงบ้าน “สภาล่อม” คือบ้านลำเภาล่อม ซึ่งมีเหตุการณ์ ลำเภาล่อมหายดับลงไปใต้น้ำทั้งลำเหลือยังเหลือเพียงกระโถงเรือโผล่ขึ้นไว้ให้เห็นเป็นที่หมาย กวีพรรณนาเชื่อมโยงถึง “สัดจองพี่” คือเรือของกวีที่ห่างไกลจากนางที่รักมานั้นก็หนักยิ่ง หากว่าเรือล่อมลงจะมีใครเห็นออกของตน

86. สะเภาล่อมล่อมแล้วดับ	ลำหาย
ยังขโคงเดี่ยวหมาย	แม่นรู้
สัดจองพี่จำาย	สมรแม่ มาแม่
หนักยิ่งเยี่ยวล่อมคู่	ออกช้าใครเห็น ฯ ⁵⁷

⁵⁵ นรินทรธิเบศร (อิน), นิราศนรินทร์ (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2550), หน้า 27.

⁵⁶ กรมศิลปากร, พระบรมราชินพันธ์ เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 149.

⁵⁷ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, นิราศทัพเวียงจันทน์ (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2544), หน้า 97.

การพรรณนา “สเกาล่อม” กับ “สัดจองพี” ที่หนักยิ่งเพียงจะล่อม เป็นการจงใจทำให้เกิดการเปรียบเทียบอันทำให้ผู้รับสารนึกเห็นภาพและเข้าใจความทุกข์หนักของกวีที่ต้องจากนางได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ในโคลงนิราศพะเนียด กวีเดินทางมาถึงบ้านสเกาล่อม (สำเกาล่อม) กวีอ้างถึงเหตุการณ์สำเกาล่อม ณ สถานที่นั้น แล้วรำพันแสดงความทุกข์หนักในอกของตนที่ถูกความทุกข์หนักทับถมจน “เต็มเพียบ” แล้วอุปมาเปรียบเทียบเรือที่ล่อมในกาลก่อนนั้นว่าเพราะบรรทุกมาหนักเพียบจึงล่อมแล้ว เหมือนทรวงของตนที่เพียบด้วยความทุกข์หนักเช่นเรือนั้น

72. คู่หนึ่งยินเล่าอ้าง	มานม นานเอย
ว่าสเกาล่อมจม	ที่นี่
อกเรียมทุกข์ทับถม	เต็มเพียบ
เรือที่ล่อมก่อนนี้	เพียบแน่นทรวงเรียม ฯ ⁵⁸

ในโคลงนิราศตลาดเกวียน กวีบรรยายว่า “เรือเพียบพอพายคน ช้ำมน้ำ”⁵⁹ หมายถึงเรือบรรทุกคนจนเพียบล้าแต่ก็ยังสามารถพายพาคนช้ำมน้ำไปได้ แล้วจึงเชื่อมโยงเปรียบเทียบกับ “ใจพี” คือใจของกวีที่ “เพียบเพียงช้ำ” เพราะ “จากเจ้าหนักใจ” จะเห็นได้ว่ากวีเปรียบเทียบใจตนเองเหมือนเรือที่เพียบล้าเพียงคำว่า เพราะความหนักใจที่ต้องจากนาง

ในนิราศเขาคอกไอยรา กวีใช้ความเปรียบเรือบรรทุกความรักและความทุกข์หนักในทำนองเดียวกัน ความว่า

185. พันเกาะพระปะเสาสำเกาล่อม

เฝ้าเกวียนกรมฤทัยสะท้อนถอน
 ยิ่งคะเนถึงเกตราย้งอวรณ์
 สัดจองจรมมาแต่ไหนโยจิ่งจม

186. ทำไฉนโยจิ่งยับอภัยศ

จนปราภภูชื่ออ้างปางประดม

⁵⁸ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, ประชุมนิราศคำโคลง, หน้า 313.

⁵⁹ เรืองเดียวกัน, หน้า 168.

แต่เรือพีนี้บรรทุกทุกขระทม
เจียนจะล่มลงที่แหลมแถมอีกคำ⁶⁰

“เรือพี” ในนิราศที่ยกมาจะเห็นได้ว่ามีความหมาย 2 ประการ
ประการแรก “เรือพี” มีความหมายโดยตรงหมายถึง เรือของพี หรือเรือที่เป็น
พาหนะที่กวีเดินทางมา

ประการที่สอง “เรือพี” เป็นอุปลักษณะเปรียบเทียบกายและใจของกวีเป็นเรือ
เพราะกายเป็นพาหนะแห่งจิต และจิตเป็นพาหนะของอารมณ์ความรู้สึก นั่นก็คือความทุกข์ขี้ของ
กวีที่ต้องจากนางผู้เป็นที่รักมาในเรือ ยิ่งเดินทางมานานและไกลเพียงใด ความทุกข์ของกวีก็ยิ่ง
เพิ่มมากขึ้น หรือ “หนัก” มากขึ้น เหมือนจะเดินทางต่อไปไม่ไหว

ดังนั้นเมื่อกวีเดินทางมาถึงบ้านสำเภาล่ม กวีผู้แต่งนิราศรักจึงมักใช้ชื่อบ้าน
เชื่อมโยงเล่าตำนานสถานที่อันมีที่มาจากเหตุการณ์สำเภาล่ม และการที่กวีเปรียบเทียบกายและ
ใจเป็นเรือก็เพื่อสื่อความทุกข์หนักเพราะจากรักดังกล่าว

นิราศพระปฐม กวีใช้อุปลักษณะเปรียบเทียบตนเองเป็น “เรือรัก” ที่บรรทุกความรัก
ความโศกเศร้าอาดูรมาจนเต็มท้องเรือ คือตัวของกวีเอง

พวกชาวสวนสองฝั่งเขาตั้งบ้าน	มีโรงร้านเรียงรายนั่งชายของ
มาถึงด่านขุนด่านประหารช่อง	เฝ้าแต่ร้องเรียกเรือเหลิ้อระอา
ฉันทลพพัศตร์ลักลอบตบสนอง	ไม่มีของสิ่งขายดอกนายจำ
เปนเรือรักวิ่งโศกวิโยคมา	มีแต่อาดูรดองอยู่ท้องเรือ ⁶¹

ความเปรียบเทียบเหมือนเรือที่บรรทุกความรักนั้นปรากฏสืบต่อมาจนถึงนิราศใน
ปัจจุบัน ดังตัวอย่าง

ใน**นิราศกรุงเก่า** ทวีสุข ทองถาวรอุปมา “ใจ” เหมือน “เรือ” ที่บรรทุก “ความรัก
หลง” แล่นล่องอยู่ใน “ทะเลเสน่หา” คือความรัก กวีเปรียบเทียบ “ใจ” เป็น “หางเสือ” เรียกว่า
“หางเสือใจ” หมายถึงใช้ใจเป็นเครื่องกำหนดทิศทางความรัก และเปรียบเทียบ “ความรัก” เป็น

⁶⁰ พรศิริ นาควัชร และวาสนา นามพงศ์, ปวีรวรรต, **นิราศเขาคอกไอยธา** (ม.ป.ท. : โครงการวรรณคดีไทยศึกษา
ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543), หน้า 27.

⁶¹ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง**, หน้า 15.

“ใบ” เรือ ที่จะช่วยชักพาให้พบกัน กวีครวญแสดงความใจหาย “ห่วงเส่นหา” และเสียดายวันวาน ที่แสนหวาน เพราะ “เรือ” ซึ่งในที่นี้กวีสื่อความหมายทั้งโดยตรงโดยนัย ความหมายโดยตรง หมายถึงเรือที่กวีเดินทางมา ความหมายโดยนัย เรือคือใจของกวีเอง ดังนั้นเรือจึงพากวีห่างนางที่รัก มาทั้งกายและใจ

ใจเหมือนเรือประทุหน้ความรักหลง
ปล่อยเรือล่องทะเลเส่นหา
หางเสือใจใบความรักช่วยชักพา
หวั่นแต่ว่านุชจะเอียนแล้วเปลี่ยนทิศ
ไ้ออกห่วงเส่นหาพาใจหาย
ซึ่งเสียดายวันวานหวานสนิท
เรือพาร่างห่างคนดีทีละนิด
รักเพิ่มพิษทีละมากยากประมาณ⁶²

ในบท *ล่องเรือดาว* กวีพรรณนาการเดินทางไปในจินตนาการล่อง “เรือดาว” มุ่งสู่ สรวงสวรรค์ กวีพรรณนาถึงการเวียนว่ายในวัฏสงสาร กวีปรารภว่าชีวิตสั้น แต่ความรักของกวีที่มี ต่อนางผู้เป็นที่รักนั้นเป็นนิรันดร์ แม้วันนี้จะ “นिरาศร้าง” แต่พຽ່ງนี้ยอมสว่างไสว “เรือรัก” ที่งดงาม ย่อมลอยข้ามกาลเวลาตราบกาลนาน กว่าจะบรรลຽพระนิพพาน

โผ้นฟ้าันพຽ່ງพราว	ล่องเรือดาวสู่แดนสรวง
ดกดินหมื่นล้านดวง	สราญดีมีดับตรอมตรม
โอมสงสารเขต	จำนงเจตนารมณั
เวียนว่ายวัฏฏะลุ่ม	สลายขาดหวนกลับคืน
ดอกไม้ยังสดสี	แม่ชีวิไม่ยาวยีน
หลับฝันแล้วพຽ່ງตื่น	ตะวันรุ่งอรุณงาม
ความรักนั้นรออยู่	เสมอคู่คอยติดตาม
ตายเกิดกลางภพสาม	สนิทมนัันรันดร์ไป
วันนี้นिरาศร้าง	พຽ່ງรางซางสว่างไสว

⁶² 48 นักกลอนร่วมสมัย, *นिरาศกรุงเก่า*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักสมุ้ดไทย, 2528), หน้า 22.

บรรเจิด ฦ กลางใจ	นั่นความฝันนั้นรักเรา
โพ้นฟ้าพุ่มพริบพราย	ดาราฉายลบโศกเศร้า
เรือรักเฉิดฉาย	ล่องข้ามเว้ากาลเวลา
ข้ามภพหมื่นพันชาติ	ไซ้ร้างขาดเส่นหา
เต็มเปี่ยมปิยาภา	ตลอดพันพุทธันดร ⁶³

บท *พรมแดนใจ* กวีเปรียบเทียบความรักเป็นเรือเรียกว่า “เรือรัก” ซึ่งดำเนินไปอย่างไม่สิ้นสุดด้วยความรักแท้ที่กวีมีต่อนางที่รัก ซึ่งไม่ดับไปตามกาลเวลาแม้นางผู้เป็นที่รักจะสิ้นชีวิต “ร่วงลงสังสारा” ไปแล้ว แต่ “เรือรัก” คือความรักของกวีที่มีต่อนางมิได้ดับล่มไปด้วย กวีพรรณนาว่าเรือรัก ย่อมลอยข้ามปัญหาอุปสรรคทุกประการผ่านชาติภพ กวีตั้งความปรารถนาแน่วแน่เพียงนางที่รักไม่ว่าโลกนี้หรือภพไหนตราบนานเท่านาน ความว่า

พรมแดนใจ

เพ็งโสมงามสงบ	
ทะลุภพส่องภูมิหน้า	
นึ่งรอมรณา	
อนาถนีก่ำไฉนาง	
ดูบลำครั้งสุดท้าย	กุมแนบกายมิไกลห่าง
จดจำบจิตจาง	ไอลุ่รักอันรื่นรมย์
ร่วงลงสังสारा	
มุ่งโลกหน้าในใจข่ม	
เรือรักฤาดับล่ม	
ลอยแสงจันทร์คืนวันเพ็ญ	
รักแท้นั้นนำทาง	ข้ามทุกอย่างความยากเย็น
มานเมืองอันแสนเชิฎ	ขจัดสิ้นพรมแดนใจ
หมื่นปีปรารถนา	
ร่วมชีวา ณ วันใหม่	
โลกนี้หรือภพไหน	

⁶³ ไทฑูรย์ พรหมวิจิตร, *แต่ที่รักเจ้าคนเดียว* (ม.ป.ท.: สำนักพิมพ์ลักษมิก, 2544), หน้า 89.

รักแนวแน่...นานเท่านาน⁶⁴

นอกจากความเปรียบที่กล่าวมาข้างต้น กวียังได้ใช้การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือในแบบอื่นๆ แสดงความรู้สึกที่ต้องพลัดพรากจากรักปรากฏให้เห็นในนิราศรักจำนวนมาก เช่น

ในนิราศรัก จิตร ภูมิศักดิ์ อุปมาเปรียบตนเองที่ต้องจากหญิงที่รักไปว่าเหมือน “เรือใบ” ที่แล่นได้คลื่นลมแรง ให้จินตภาพใจของกวีที่หวั่นไหวเพราะพรากจากคนรักไปเพียงลำพัง

ลืบทิ้งวันพลันพรากต้องจากแล้ว
จะลืบทิ้งแก้วหวังซิดพิศมัย
ด้วยเวรกรรมทำเหตุต้องเป็นไป
เหมือนเรือใบได้คลื่นอยู่ครั้นแครง⁶⁵

4.2.3 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับชีวิต

ชีวิต หมายถึง “ความเป็นอยู่, ตรงข้ามกับความตาย”⁶⁶ นอกจากนี้ยังมีคำที่มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าชีวิตและใช้แทนกันได้ เช่น ชีวี ชีวา ชีวัน ชีวาตม์

หนังสือพุทธธรรมในพระไตรปิฎก อธิบายความหมายของชีวิตไว้ว่า “หากเราดูคนคนหนึ่งไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เราก็จะเห็นรูปร่างของเขา การเคลื่อนไหวอริยาบถรวมทั้งกิริยาอาการต่าง ๆ เมื่อเห็นอย่างนี้แล้วเรารู้ว่าเขามีชีวิต ฉะนั้นชีวิตจึงแปลว่าความเป็นอยู่”⁶⁷

ในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น กวีได้เปรียบเทียบเชื่อมโยงเรือกับกวีเป็นคู่เปรียบเทียบกันมาโดยตลอด กวีนิยมพรรณนาให้เรือกับกวีมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพและนิยมใช้เรือในความเปรียบและสัญลักษณ์เพื่อให้จินตภาพและสื่อความหมายเกี่ยวกับชีวิต

เรือมีหลายชนิดและหลายลักษณะ แต่ละลำสร้างจากวัสดุแตกต่างกัน มีรูปร่างและขนาดแตกต่างกัน ทั้งยังมีความแข็งแรงทนทานและมีกำลังของเรือแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียก

⁶⁴ เรือเดียวกัน, หน้า 126.

⁶⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, *ต้นต้นดุ่มเดี่ยวคนเดียวแด* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2550), หน้า 24.

⁶⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546). หน้า 366.

⁶⁷ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *พุทธธรรมในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โครงการเอกสารคำสอน คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 147.

และมีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างกัน เช่น เรือพายขนาดเล็กเหมาะจะใช้พายในแม่น้ำลำคลอง ส่วนเรือสำเภา และเรือกำปั่นเหมาะจะใช้เดินทางในทะเล ด้วยความแตกต่างของเรือดังกล่าวมาได้ปรากฏให้เห็นเด่นในนิราศสมัยใหม่ที่กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือแทนชีวิตของคน

4.2.3.1 เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องเผชิญปัญหาอุปสรรค

การใช้ความเปรียบเรือชีวิต โดยเปรียบเรือกับชีวิต และเปรียบชีวิตกับเรือมีมาช้านาน ปรากฏให้เห็นในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบมาจนถึงปัจจุบัน เช่น

โคลงกำสรวลสังเวช กวีได้ใช้บุคลาธิษฐานสร้าง “จิต” ขึ้นเป็น “พระเจ้าจิตตราช” ผู้ปกครอง “กายนคร” กวีชี้ให้เห็นว่าด้วยเหตุที่พระเจ้าจิตตราชเมามัวหลงเล่ห์ของ “ตัณหา” ทำให้กายนครรุ่มร้อนด้วยไฟกรรม ทำให้ร่างเกิดรังโรคและมัจจุราชเรียกร้อง กวีเปรียบเทียบชีวิตเป็นเรือ และให้ภาพ “ชีวิตนาเวศ” ที่ตกอยู่ท่ามกลางกระแสคลื่นลมมรสุม กวีอ้างถึงกุศลกกรรม ทศบารมี และปรมัตถธรรม ซึ่งสร้างสืบไว้จึงจะให้นาวาชีวิตไปสู่ฝั่งคือพระนิพพานได้ แต่ผู้ที่ปราศจากธรรมไม่อาจล่องกิลเสนาว่าชีวิตย่อมจมลงและต้องวนเวียนวายเป็นท้องทะเลคือสังสารวัฏ⁶⁸ สรุปได้ว่า นาวาชีวิตที่จะแล่นไปถึงฝั่งได้ต้องมีแรงแห่งบุญและธรรมเป็นพลังในการนำพาไป ส่วนนาวาชีวิตที่ไร้ธรรมย่อมล่มและจมลงไม่อาจไปถึงฝั่งได้ ดังโคลงกล่าวไว้ว่า

5. จิตตราชชาติชิตเชื้อ	อวิชชา
หลงเล่ห์รักตัณหา	ห่อหุ้ม
สิ้นสติปัญญา	ยุ่งยาก
กายนครร้อนนกลุ่ม	เกลือกกลั้วไฟกรรม ฯ
9. เกิดร่างรังโรคซ้ำ	กรรมกุ่ม
แรงแม้จุมโรมรุม	เรียกร้อง
ตั้งคลื่นซัดมรสุม	โถมสาด
ชีวิตนาเวศต้อง	ต่อต้านสลาตัน ฯ

⁶⁸ “คำว่า สังสารวัฏ ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ สังสาร (บาลีว่า สสาร) แปลว่า สงสาร , วัฏฏะเป็นที่ท่องเที่ยวไป คำว่า วัฏฏะ แปลว่า วน , วนเวียน, รวมกันแล้วได้ สังสารวัฏ แปลว่า ภพที่เวียนเกิดเวียนตาย, การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลก , การวนไปในสังสารต่าง ๆ” อ้างจาก ปัญญา ใช้นางยง และคณะ, **ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก** (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2548), หน้า 576.

10. ก่อกุศลสืบไว้	วันตาย
พินฝ้ากระแสดสาย	สมุทรว่าง
พินภพที่พึงหมาย	ศิวโมกข์
ด้วยอริยสังขาร	สุดสิ้นกิเลส ฯ

11. ปัญญาหยั่งโลกรู้	ร้อนเย็น
ห้องหับต้นหนเห็น	เหตุใด
ทศบารมีเป็น	ปรเมศวร์
ปรมัตถธรรมเทิดไว้	แหวกท้องทะเลวน ฯ

12. ยังไปล่วงกิเลสแล้ว	จมลง
แหล่งรักที่เหลิงหลง	รินร่ำ
เทวษว่ายอยู่ในวง	วัฏโลก
มีแต่เสียงแซ่เศร้า	เพราะสิ้นแสงธรรม ฯ ⁶⁹

การใช้ความเปรียบร่วมกับการใช้ชุดคำที่ให้จินตภาพเร็ว ซึ่งกวีใช้เปรียบเทียบ หรือใช้เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิต หรือใจ ในลักษณะการแล่นล่องที่เวียนวนหรือคว้าง กลางกระแสน้ำ ปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมากในนิราศทุกสมัย แสดงให้เห็นชีวิตที่วนเวียนอยู่ใน ห้วงทุกข์ ดังตัวอย่าง

กลอนกำสรวลฉันทโสภณ กวีครวญรำพันสงสารตนเอง โดยเปรียบชีวิต ตนเองที่ตกอับมีความทุกข์หมดสิ้นชื่อเสียงเหมือนกับเรือที่เวียนวนอยู่ในกระแสน้ำเชี่ยว โคลงเคลงหมุนคว้างไปตามกระแสคลื่นลม ไปเกยตื้นติดค้างอยู่กลางทาง ไม่มีผู้ช่วยเหลือ มุ่งให้เกิดจินตภาพและสร้างอารมณ์สะเทือนใจ ความตอนหนึ่งว่า

ไอนี้ก้ไปให้อนาถวาสนา	เหมือนนาวาเวียนวนชลสาย
กระแสน้ำเชี่ยวเลาะเลียวอยู่เรียงราย	ถูกพระพายพัดคว้างอยู่กลางชล
ต้องลูกคลื่นก็โคลงไปตามคลื่น	ถึงที่ตื้นติดค้างอยู่กลางหน
ไม่มีใครจุดลากออกจากวน	จะรอฝนหรือก็ไม่ใช่ฤดู
จะยอกร้อวนวนวิรุฬหก	ให้ฝนตกเต็มรักเป็นอักขุ

⁶⁹ ฉันท ขำวิไล, โคลงกำสรวลสังเวช (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 3-4.

เรือจะล้นหลังน้ำอยู่พริ้วพริ้ว	ใครจะกู้เก็บไว้ก็ไม่มี
นำสงสารโชคชะตานาวาเอ๋ย	จะจมเฉยอยู่ในชลวนวิถี
อันเพรียงร้ายก็มาเข้าราวี	ไม่ถึงปีก็คงเปื่อยด้วยปากเพรียง
เช่นอกข้าครานี้ที่ตกอับ	ทุกข์เข้าทับรัตนทนต์ชื่อเสียง
อันบุญเก่าครั้งกระโน้นก็โอนเอียง	ไม่คู่เคียงส่งเสริมเหมือนเดิมที ⁷⁰

เรือเร่ ใน **รวมบทร้อยกรอง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์** กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบชีวิตของตนเองเป็นเหมือน “เรือหางเสือขาด” กวีรำพันแสดงความเป็นไปของชีวิตที่เหมือนเรือที่เร่ลอยคว้างไปในทะเลที่กว้างใหญ่ “ไร้เข็มทิศสายแทงแสงเดือนส่อง” คือไร้ทิศทางและไร้ความหวัง ทั้งยังไร้ “ท่าจอดทอดสมอ” คือไร้ที่หมายและผู้ที่จะพึ่งพา เรือลำนี้จึงมีแต่จะอับปางลง

ในคืนมืดยดยาวราวโลกดับ
เห็นน้ำกับฟ้ากว้างทุกทางที่
เราเหมือนเรือไร้ท่าคนปรานี
รอใบคลื่นคลุมทบเหนือศพเรา⁷¹

เรือเร่ ใน **ธรรมชาติ ปรัชญา และชีวิต** กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เป็น “เรือลำน้อย เรือชีวิต เรือเร่” กวีพรรณนาการเดินทางของ “เรือลำน้อย” ที่ลอยเร่อย่างโดดเดี่ยวอ้างว้างในทะเลท่ามกลางคำคืนที่มีมืดมิดแลไม่เห็นหนทางและจุดหมายที่จะมุ่งไป ครวญรำพันแสดงความทุกข์ของ “เรือเร่” ที่แล่นฝ่าพายุโหมคลื่นลมแรงอยู่ใน “ทะเลโลก” ซึ่งตีความหมายได้ทั้งระดับโลกคือการเผชิญปัญหาอุปสรรคในภาวะปัจจุบัน และการสื่อความหมายในระดับธรรม คือการเวียนว่ายอยู่ในห้วงโสมะสงสารด้วยกิเลสตัณหาและอริชชา ดังความพรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

เรือชีวิตเรือเร่ระเหระหก
ฝ่าคลื่นลมเวียนวกแปรผกผัน
ทะเลโลกไร้ฝั่งจอดทอดชีวิตัน

⁷⁰ ฉันทน์ ขาววิไล, **กลอนนิราศสาสิกขา และกลอนกำสรวลฉันทโสภณ** (พระนคร : สำนักพิมพ์ศิวพร, 2500), หน้า 1-2.

⁷¹ สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์, **รวมบทร้อยกรอง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์**, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสุรศักดิ์ ศรีประพันธ์ ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันจันทร์ที่ 8 กุมภาพันธ์ 2514 (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2514).

ตราบนิรันดร์เรื่อยังเร่หันเหไป⁷²

ในนิราศสมัยใหม่ กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเพื่อให้จินตภาพและสื่อความหมายอันสนับสนุนและสอดคล้องกับแก่นของวรรณคดีนิราศ ที่สัมพันธ์กับการจากพราก การเคลื่อนที่เดินทาง และการเปลี่ยนแปลงของชีวิต นอกจากนี้ยังนิยมใช้กลวิธีการเสนอความคิดด้วยการใช้ “บทรำพึง” คือการพูดหรือคิดคำนึงในใจ ซึ่งสามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด สื่อสร้างอารมณ์สะท้อนใจและความเข้มข้นทางความคิดไปพร้อมกัน โดดเด่นในการให้จินตภาพความทุกข์ของชีวิตมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้นิราศสมัยใหม่หลายบทก็ยังมีมุ่งชี้ให้เห็นและแลเห็นหนทางอันจะนำไปให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ดังตัวอย่าง

กลางเมืองหลวง ในลงเรือมาเมื่อวาน เป็นนิราศสมัยใหม่ที่กวีถ่ายทอดประสบการณ์การดำเนินชีวิตและอารมณ์ความรู้สึกขณะ “เรือช้า” “ลอยล้า” อย่างเปลี่ยวเหงาท่ามกลางภาวะที่รายล้อมคลุมคลั่งถึงโถมในสังคมเมืองหลวง กวีครวญถึงสภาวะปัญหาที่รายล้อมความสุขและความศรัทธาที่สูญหาย รวมทั้งความล้มเหลวของชีวิต ซึ่งล้วนทำให้เกิดความทุกข์และต้องอาศัยการตั้งสติทบทวนพิจารณาตนเอง

กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบชีวิตของตนเองเป็นเรือ เรียกว่า “เรือช้า” เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตอันแสดงอัตตาของกวีเอง นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์หมายถึงชีวิตคนเมืองหลวง รวมถึงชีวิตมนุษย์ทั่วไปด้วย กวีพรรณนาให้จินตภาพการเดินทางของ “เรือ” ที่บางครั้งก็รู้สึกว่าถูก “รายล้อมคลุมคลั่งถึงโถม” ให้จินตภาพชีวิตที่เป็นทุกข์เพราะปัญหาอุปสรรคนานัปการ รุมเร้า กวีใช้ “โคมชีวิต” เป็นสัญลักษณ์แทนความหวังซึ่งเป็นแสงสว่างของชีวิต กวีพรรณนาและอุปมาเปรียบเทียบแสดงอารมณ์ความรู้สึกว่า บางหนก็เหงาใจจนคล้ายคนวิกลจริต แม้ว่าจะอยู่ในหมู่มิตรและมีคนรายล้อมมากมาย แสดงให้เห็นความรู้สึกแปลกแยกจากสังคม กวีพรรณนาให้จินตภาพตนเองด้วยกิริยาของเรือว่า “ลอยล้า...” คือใช้ชีวิตระหว่างวันและค่ำอย่างเหนื่อยหน่าย “ร้างฝั่ง” กวีใช้ชุดคำ “เปล่าเปลี่ยว” “เดียวดาย” “วังเวง” เน้นแสดงความรู้สึกโดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงา กวีใช้ปฏิบัติจตุตถ์คำถาม “ถามใจ” ตนเองความว่า

ถามใจ...

ทำไมมนุษย์รีบเร่ง

ทิ้งท่วงทำนองของบทเพลง

⁷² สมภาร พรมทา, *ธรรมชาติ ปรัชญา และชีวิต* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์तालुक, 2536), หน้า 48.

หวาดกลัวตัวเองหรืออย่างไร

หรือซ้ำ...

สูญเสียทุกศรัทธาใช่ไหม

ชีวิตปลิดร่องปวงดอกไม้

เคลื่อนในอารยะมนุษย์

สิ่งที่กวีถามถึงในบทกวีข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในโลกแห่งการพัฒนาและเร่งรีบ บีบคั้นในการดำเนินชีวิต ทำให้มนุษย์สูญเสียความสุขสุนทรีย์และความศรัทธาในสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ สังคม มนุษย์ด้วยกัน แม้กระทั่งตนเอง ดังกวีสรุปไว้ในบทท้ายโดยใช้ความเปรียบแบบสหลักษณะ ให้จินตภาพความหวังที่เปื่อยคือกำลังสลายไป สื่อความหมายถึงความสิ้นหวัง อันเกิดขึ้นจาก คลื่นกิเลสแรงอารมณ์ที่กระหน่ำซัดในใจของกวีจนทำให้ “เรือซ้ำ” พลิกคว่ำซ้ำชุด คือแล่นหรือ ดำเนินชีวิตต่อไปไม่ได้ ในวรรคสุดท้ายกวีได้ตั้งคำถามกระตุ้นให้คิดโดยไม่ต้องการคำตอบใน ทำนองว่าหรือจะให้สิ้นสุดลงเช่นนี้ กวีจบบทนิราศด้วยการบรรยายว่า “ทรวดนั้งฟังเสียงใจ” นั่นคือ การหยุดพักตั้งสติทบทวนทำความเข้าใจตนเอง

เปื่อยหวัง...

คลุ้มคลั่งถึงใจไม่หยุด

เรือซ้ำพลิกคว่ำซ้ำชุด

หรือนี่ที่สุด, ทรวดนั้งฟังเสียงใจ...⁷³

ในวैयाหวัง อังคาร จันทาทิพย์ พรรณนาการเดินทางของ “นาวามนุษย์” คือ มนุษย์แต่ละคนที่ ดำเนินไปด้วย “เรือฝัน” คือความหวังของตน เพื่อมุ่งบรรลุ “ฝั่งทราย” คือ จุดหมายใดจุดหมายหนึ่งที่นึกฝันไว้ ระหว่างการเดินทางเรือต้องผจญ “คลื่นลม” คือประสบ ปัญหาอุปสรรค การเดินทางของ “นาวามนุษย์” นั้นล้วน “ลอยลำอยู่เหนือว่า” เป็นการเดินทางเพียง ลำพัง และมีจุดมุ่งหมายเรื่อยไปไม่รู้จักสิ้นสุด จนกว่าจะถึง “ฝั่งสุดท้าย” คือความตาย หรือบรรลุ นิพพาน กวีเริ่มต้นด้วยกลวิธีการตั้งคำถามเชิงวาทศิลป์ในวรรคแรกด้วยการปรารภว่า

⁷³ ศิริวรรณ แก้วกาญจน์, ลงเรือมาเมื่อวาน (กรุงเทพมหานคร : ผจญภัยสำนักพิมพ์, 2550), หน้า 123 – 124.

ฝั่งทรายฝั่งใดหนอ?...

กว้างพอเรือฝนได้บรรจบ
กลางโครมคลื่นครั้นคลื่นกระทบ
หวังพบฝั่งหวังสักฝั่งทราย

กวีมุ่งกระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความสนใจและนำเข้าสู่การสร้างจินตภาพเชื่อมโยงกับเนื้อหาอันนำเสนอผ่านกระบวนการเปรียบเทียบและการใช้สัญลักษณ์ “เรือ” ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

กวีใช้ความเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์เปรียบเทียบมนุษย์แต่ละคนเป็น “นาวามนุษย์” และเป็น “เรือฝน” ที่ “ลอยล้าอยู่เหว่ว้า” เดินทางเวียนว่ายววงวนผจญคลื่นลมฝนพัดไปโดยมีจุดหมายอันไม่สิ้นสุด ตราบเท่าที่ชีวิตยังอยู่ไกลห่างจาก “ฝั่งสุดท้าย” กวีใช้การซ้ำกลอนในบทที่ 2 กับบทที่ 8 ซึ่งเป็นบทสุดท้าย เน้นย้ำนำเสนอแนวคิดสำคัญนี้

ลอยล้าอยู่เหว่ว้านาวามนุษย์

มีรู้อัน มิเคยสุดเลยจุดหมาย
ตราบชีวิตหนึ่งยังไกลฝั่งสุดท้าย
ยังคงยังเวียนว่ายอยู่ววงวน
ทั้งหนที่เห็น ที่เป็นอยู่
ทั้งผู้อยู่เป็นมิเห็นหน
โหยหาไม่สิ้นสุด ไม่หลุดพ้น
จากคลื่นโครมลมบนท่าฝนซัด

ลมหายใจยังเป็นเช่นความหวัง

แม้ฝนท่าฟ้าคลั่งยังเย็นหยัด
แม้สุดท้ายพ่ายแพ้อย่างแน่ชัด
แตกกระจัดกระจายผ่านธารเวลา

ตราบชีวิตยังไกลฝั่งสุดท้าย

หมายจึงหมายมุ่งที่สิ่งดีกว่า
เหนือคลื่นขลิบลับลับน้ำกับฟ้า

ฝั่งลวงดวงตา ฟ้าลวงดวงใจ

ปรารถนา...

วুবหวานผ่านมาให้คว่ำไขว่

วันเช่นวันวานยังผ่านไป

ลอยกลับลับไกลไม่หวนคืน

ว้ายหวังเวียนว้ายเพื่อว้ายหวัง

รอคอยกลบฝังกับฝั่งคลื่น

วาดหวังให้คงทะนงยืน

แต่แล้วกลับกลืนสู่ฝันทราย

ลอยล้าอยู่เหว่วันาวามนุษย์

ไม่รู้สิ้น ไม่เคยสุดเลยจุดหมาย

ตราบชีวิตหนึ่งยังไกลฝั่งสุดท้าย

ยังคงยังเวียนว้ายอยู่ววงวน⁷⁴

4.2.3.2 เปรียบเรือกกับชีวิตที่ต้องดำเนินไปด้วยใจที่มุงมั่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำว่า “ใจ” ไว้ว่า “สิ่งที่ทำหน้าที่รู้ รู้สึก นึก และคิด เช่น ใจก็คิดว่าอย่างนั้น, หัวใจ เช่น ใจเต้น, ลมหายใจ เช่น กลั้นใจ อึดใจ หายใจ, ความรู้สึกนึกคิด เช่น ใจคด ใจซื่อ; จุดสำคัญของบางสิ่งบางอย่าง เช่น ใจมือ, บริเวณที่ถือว่าเป็นจุดสำคัญของสถานที่ เช่น ใจบ้านใจเมือง”⁷⁵ จิต หมายถึง “น. ใจ, สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และนึก, (โบ เขียนว่า จิตร)” จิตใจ หมายถึง “น. ใจ, อารมณ์ทางใจ”⁷⁶ “ใจ, คือจิตร, ที่สำรับคิดตรึกตรองเหตุผลต่างนั้น, คือวิญญาณ นั้น” และอธิบายความหมายของ จิต ว่า “จิตร, คือใจนั้น, เหมือนอย่างวิญญาณ, คือใจที่วิเสฐรู้แปลก ๆ รู้ต่าง ๆ นั้น”⁷⁷

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวถึงความหมายของ “หฤทัย” ว่าตรงกับคำไทยว่า “ใจ” ทุกสถาน โดยมีความหมายดังนี้ “(1) ดวงใจ อันเป็นที่รู้สึกอะไร ๆ เช่น

⁷⁴ อังคาร จันทาทิพย์, *คนรักของความเศร้า*, หน้า 79.

⁷⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542* (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546), หน้า 329.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 312.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136, 146.

รักและซึ้ง ฤกษ์ล้ำและกลัว เปนต้น (2) ความคิด ... (3) ภายในร่างกาย (4) แก่น ซึ่งเราเรียกว่า “หัวใจ” ฤฯ “ใจกลาง” (5) ความรู้อันแท้จริงในกิจใดกิจหนึ่ง”⁷⁸

“ใจ” ใช้แทนคำว่า “heart” แปลว่า หัวใจ⁷⁹ “ใจ” เป็นนามธรรม ไม่มีรูปให้แลเห็น หรือสัมผัสได้

ในวรรณคดีนิราศกวีนิยมเปรียบเทียบเรือที่กวีเดินทางมา เรือบรรทุกสินค้า หรือ เรืออื่น ๆ ว่าบรรทุกของ สินค้า หรืออับเฉามาเพียบหนักลำเรือ คำที่ใช้เรียกเรือมีหลากหลาย นอกจากคำว่าเรือ กวีอาจใช้สำเนา นาวา เกตรา สัดจอง เป็นต้น โดยเปรียบเทียบกับอกหรือใจ ของกวี หรือกล่าวถึงเรือของกวีที่บรรทุกความรักและความทุกข์มาเต็มเพียบลำ เป็นสัญลักษณ์ แทน “อก” หรือ “ใจ” ของตนที่เพียบล้นด้วยความรักและความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากนางที่รัก ดังตัวอย่าง

บนทางฝัน ไนมหาซเล กวีเปรียบ “ใจ” เป็น “เรือ” เรียกว่า “เรือใจ” ทำให้ผู้อ่าน นึกเห็นภาพ เพื่อให้หลักคิดในการดำเนินชีวิตว่าต้องใช้ “ใจ” ที่ “กล้าแกร่ง” ในการนำพาชีวิต “ทะยานด้านแรงแห่งคลื่นเห่” คือต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตอย่างรู้เท่าทันและผ่าน พันไปให้ได้

นักเดินทาง...

เธอเห็นไหมในระหว่างเส้นทางนั้น

ระยะท่องสองท่าที่ฝ่าฟัน

ไต่แสดงเท่าทันให้รู้ที่

คืบก็เล ศอกก็เล คือเล่ห์ฤทธิ์

ล้วนวิกฤติวิกถบนวิถิ

เธอพร้อมไหมต่อนัยยะประดามี

อันบ่งชี้สาระเบื้องทะเล

จงผูกเรือใจให้กล้าแกร่ง

เพื่อทะยานด้านแรงแห่งคลื่นเห่

เพื่อวิญญานกร้านกรำรู้จำเจ

⁷⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนลคำหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ คลังวิทยา, 2517), หน้า 574.

⁷⁹ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ และสุวรรณมา สถาอนันท์, “จิตใจ,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 313 – 320.

จักเท่าเทียมเหลียมเล่ห์เนจร ฯ⁸⁰

บท พลังใจ ของแก้ว ลายทอง ในนิราศนรก กวีอุปัมา “หัวใจมนุษย์” ดุจ “มหา
เกตรา” ให้จินตภาพการเดินทางของเรือใจ มุ่งแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ว่าคือการ
เดินทาง ที่แต่ละคนต่างต้องเผชิญความทุกข์และต่อสู้อุปสรรค หากเรือใจของผู้นั้นไม่
ยอมแพ้ย่อมนำพาไปสู่ฝั่งได้

ห้วงมหาเวหากว้างกว่ากว้าง
ยังมีทางซ่างเผือกทอดพาดผ่าน
ห้วงชีวิตเยี่ยงมหาชลธาร
ยอมต้องมีสะพานผ่านข้ามไป
เหตุไฉนหัวใจเราเหล่ามนุษย์
เปรียบก็ดุจมหาเกตราใหญ่
จึงย่อยยับอับจนจ้านใจ
เพราะเภทภัยคลื่นคลั่งเพียงครั้งเดียว
โลกลอยคว้างกลางมหาเวหาห้วง
เราทั้งปวงต่างลอยคว้างกลางโลกเปลี่ยว
คนทุกคนอยู่กับคนเพียงคนเดียว
ต่างซบเคี้ยวกับความทุกข์อยู่ทุกคน
กลางคลื่นบ้าที่ถาโถมกระโครมคลั่ง
ต้องต่อสู้สุดกำลังเพื่อลวงพ้น-
จากห้วงทุกข์, ทนแหวกว่ายสายน้ำวน
อย่าจ้านพ่ายแพ้แก่โชคชะตา
ห้วงมหาเวหากว้างกว่ากว้าง
ยังมีทางซ่างเผือกพาดผ่านฟ้า
ห้วงชีวิตฤาจะมีดีทุกมรรคา
ฝั่งชีวาที่ยังรอคนไปค้นพบ⁸¹

⁸⁰ วรภา วรภา, มหาชล (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2550), หน้า 19.

⁸¹ “พลังใจ,” นิราศนรก (ม.ป.ท. : ม.ป.พ.).

กวีเริ่มต้นกวีนิพนธ์ทำนองนิราศด้วยการพรรณนาให้จินตภาพ “ห้วงมหาเวหา กว้างกว่ากว้าง” คือท้องฟ้าที่กว้างใหญ่เกินประมาณ ว่ายังมี “ทางช้างเผือก” ทอดผ่าน กวีเปรียบ “ห้วงชีวิต” เยี่ยงห้วงน้ำใหญ่ เพื่อจะบอกว่า “ย่อมต้องมีสะพานผ่านข้ามไป” เช่นเดียวกัน กวีใช้ปฏิจจาทังคัมถามกระตุ้นให้คิดด้วยการอุปมาเปรียบเทียบ “หัวใจเราเหล่ามนุษย์” ดุจ “มหาสมุทรใหญ่” เหตุใดจึงจะยอมยับอับจนยอมจำนนเมื่อต้องเผชิญ “เภทภัยคลื่นคลั่ง” นั่นคือ ปัญหาอุปสรรคเพียงครั้งเดียว กวีพรรณนาการดำรงอยู่ของโลกที่ลอยคว้างกลางห้วงฟ้ากว้างใหญ่ เปรียบได้กับ “เราทั้งปวงต่างลอยคว้างกลางโลกเปลี่ยว” ต่างคนต่างอยู่เพียงผู้เดียวและต่างต้องต่อสู้กับความทุกข์ แม้ห้วงชีวิตจะมีตมิด แต่หากใจไม่ยอมแพ้ย่อมไปถึง “ฝั่ง” คือจุดหมายที่ตั้งไว้ในชีวิตได้

4.2.3.3 เปรียบเรือกกับชีวิตที่ต้องมีความฝันและความหวังเป็นจุดหมาย

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการนิยามความหมายของความฝันว่า สิ่งที่เราเห็นในเวลา นอนหลับ⁸² อุทัย สิ้นธุสาร นิยามว่า นิमितต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในใจในเวลาอนหลับ⁸³ คำนิยามข้างต้นล้วนอธิบายความหมายของความฝันในเวลาหลับ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2545 อธิบายว่า “ฝัน” หมายถึง “การเห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ, โดยปริยายหมายถึงการนึกเห็นในขณะที่ตื่นอยู่ ซึ่งไม่อาจจะเป็นจริงได้ , ก.เห็นเป็นเรื่องราวเมื่อหลับ, นึกเห็น, นึกเห็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้” คำอธิบายนี้ได้ให้ความหมายของ “ฝัน” เป็นสองลักษณะ ได้แก่ การฝันขณะหลับ และการฝันขณะตื่น คือการนึกเห็นในสิ่งที่ปรารถนา ในสังคมตะวันตกรวมทั้งสังคมไทยล้วนมีความเชื่อเรื่องความฝันในขณะหลับ ดังปรากฏคัมภีร์และตำราทำนายฝันจำนวนมาก

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความฝันนับเป็นศาสตร์ที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักจิตวิเคราะห์คนสำคัญของโลกได้เสนองานที่สำคัญที่สุดของเขาเกี่ยวกับมโนทัศน์เรื่องจิตไร้สำนึก คือ “การแปลความฝัน” *Interpretation of Dreams* (1900) ซึ่งเป็นงานชิ้นแรกที่เขาได้พัฒนาแนวคิดที่ว่า เราสามารถ

⁸² พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, *ความฝัน*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544), หน้า 6.

⁸³ อุทัย สิ้นธุสาร, “เป็งมาง – พลับพลึง,” *สารานุกรมไทย เล่ม 15* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2520), หน้า 2916.

แปลและวิเคราะห์ความฝันได้อย่างเป็นระบบ และความฝันนั้นเป็นกุญแจสำคัญที่ไขสู่ความลับอันยิ่งใหญ่ของจิตไร้สำนึกที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์⁸⁴

ฟรอยด์เสนอว่าความฝันเป็นเรื่องประสบการณ์ในอดีต และมีความหมายสะท้อนให้เห็นประสบการณ์เหล่านั้น เขาเชื่อว่า การที่มนุษย์มีความฝันเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า จิตไร้สำนึกของมนุษย์มีจริงและทำงานอยู่ทั้งยามตื่นและหลับ ในความฝัน จิตไร้สำนึกของมนุษย์อาจเสนอความคิดที่ขัดแย้งกันออกมา หรือถูกเสนอออกมาในรูปของสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งอื่น เช่น ภูเขา อาจเป็นตัวแทนขององคชาตหรืออวัยวะเพศชาย⁸⁵

ในวรรณคดีไทยมักปรากฏกล่าวถึงความฝันและคำทำนายฝันจำนวนมาก ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องก็ได้กล่าวถึงความฝันไว้เช่นกัน โดยเฉพาะความฝันเกี่ยวกับเรือ ซึ่งต่อมาในปัจจุบันกวีที่แต่งนิราศสมัยใหม่จำนวนมากนิยมใช้สัญลักษณ์ “เรือฝัน” เดินทางท่องเที่ยวในกระแสแห่งความคิดและจินตนาการอย่างน่าสนใจ

รำพันพิลาป ของสุนทรภู่ เป็นนิราศเรื่องแรกทีกกวีกล่าวว่าฝันและบันทึกเล่าเรื่องไปตามความฝัน ดังบทเริ่มนิราศกล่าวว่า

สุนทรทำคำประดิษฐ์นิมิตฝัน

พึงพบเห็นเป็นวิบัติมหัศจรรย์	จึงจดวันเวลาด้วยอาวรณ์
แต่งไว้เหมือนเตือนใจจะได้คิด	ในนิมิตเมื่อภวังค์วิสังหรณ์
เดือนแปดวันจันทราเวลานอน	เจริญพรภาวนาตามบาลี ⁸⁶

เรื่องราวความฝันตอนหนึ่งเป็นความฝันเกี่ยวกับเรือ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงรักและความปรารถนาของกวีที่มีต่อนางผู้เป็นที่รัก ดังกลอนกล่าวว่า

จริงจริงจะไปคุ้มเนื้อนุ่มนวม	ลงนั่งร่วมเรือกลพยนต์ผยอง
อยู่ทำยพระจะได้เรียงเคียงประคอง	ครรไกรล่องลอยชะเลเหมือนเกตุรา

ฯลฯ

⁸⁴ ยศ สันตสมบัติ, **ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 32.

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁸⁶ กรมศิลปากร, “รำพันพิลาป,” **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 269.

แต่เรือเราเบาฟองถึงต้องคลื่น   ก็ฝ่าฝืนฟูสบายแล่นผายผัน
แม่เห็นคลื่นครึ้นโครงจะเกรงครัน   จะรับขวัญอุ้มน้องประคองเคียง⁸⁷

การเปรียบเทียบ “ความฝัน” เป็นเรือ หรือที่นิยมเรียกกันว่า “เรือฝัน” ปรากฏใช้ในนิราศสมัยใหม่จำนวนมาก และทั้งหมดเป็นความฝันยามตื่น ซึ่งล้วนแสดงความคิดฝัน ความหวัง ความปรารถนา หรือจุดมุ่งหมายในชีวิต เช่น ความฝันในคำฉันท์คุณผีของ สมภาร พรหมทา, คีนฝั่ง ของเดือนแรม ประกายเรือง, คว้าง ของสุขุมพจน์ คำสุขุม, เร่เรือฝัน ของประชาคม ภูนาชัย, ว่ายหวัง และเรือฝันเคยล่องฤาจักร ของเรืองรอง รุ่งรัศมี, มหาขเล ของวรภา วรภา ฯลฯ กวีนิยมพรรณนาการเดินทาง “ล่องเรือฝัน” ไปในจินตนาการ ครวญถึงชีวิตของตนอันสื่อความหมายถึงมวลมนุษย์ และแทรกแสดงทัศนะข้อคิดอันมีคุณค่าในการดำเนินชีวิต ดังตัวอย่าง

ความฝันในคำฉันท์คุณผีของ สมภาร พรหมทา กวีเริ่มบทนิราศด้วยการเล่าว่า ครุ่นคิดถึงอดีตและหลับฝันไปแล้วดำเนินเรื่องตามความฝันคล้าย ราพันพิลาป กวีพรรณนาการเดินทางในฝันที่เดียวดายท่ามกลางทะเลทรายไร้ผู้คน ฝนกระหน่ำลงมาจนน้ำท่วมนอง กลางวันกลายเป็นกลางคืนและความมืด แสงดาวและแสงจันทร์ กวีพรรณนาว่า

ล่องเรืออยู่กลางทะเลลึก
ใจนี้กวาดหวนครันคร้าม
มีแต่เงาของตนที่ติดตาม
ท้องฟ้าท้องน้ำเรือทะเล⁸⁸

“การล่องเรือ” ในฝันของกวีเป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินชีวิต กวีแสดงความรู้สึกที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม พร้อมทบทวนถึงการดำเนินชีวิตของตน เชื่อมโยงกับ “แง่คิด” ที่ได้ด้วยการ “ไตร่ตรอง” ขณะอยู่อย่าง “เดียวดายในโลกร้าง” ในความฝัน ซึ่งทำให้กวีได้ข้อคิดว่าเป็นสังคมมีทั้งคนดีและไม่ดีอยู่ร่วมกัน ทุกคนล้วนเป็น “เพื่อน” และการมีเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์

⁸⁷ เรืองเดียวกัน, หน้า 284 - 285.

⁸⁸ สมภาร พรหมทา, คีนวันที่ฝันผ่าน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2540), หน้า 20.

คืนฝั่ง ในเกลียวคลื่นคืนฝั่ง ของเดือนแรม ประกายเรือง กวีเปรียบความฝัน เป็นเรือ เรียกว่าเรือฝัน และพรรณนาให้จินตภาพการเดินทาง “ขับเรือฝันฝ่าคลื่นหมายคืนฝั่ง” ด้วยความหวังจะได้กลับบ้านมาพบหน้านางผู้เป็นที่รักและลูกน้อยที่รอคอยอยู่ กวีพรรณนาเวลา แห่งการจากพรากที่ “น่านเหลือเกิน” อันทำให้ต้อง “เหินห่างเที่ยวร้างเร่” มาผจญภัย “กลางทะเล คลื่นกล้าพายุใหญ่” กวีใช้เรือฝันที่ล่องฝ่าคลื่นพายุเป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตที่ต้องเผชิญปัญหา อุปสรรค สื่อแก่นคิดในการดำเนินชีวิตว่าจะต้องมีความฝันเป็นเป้าหมาย และอาศัยใจกายที่ มุ่งมั่นกล้าหาญอดทน ย่อมทำให้ผ่านปัญหาอุปสรรคไปได้ ดังความในกวีนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

ขับเรือฝันฝ่าคลื่นหมายคืนฝั่ง
ด้วยความหวังตั้งใจเอาไว้ว่า
จะได้พบภาพพิมพ์จันฉิมตา
ได้พบหน้านางยิ้มจันฉิมใจ

น่านเหลือเกินที่เหินห่างเที่ยวร้างเร่
กลางทะเลคลื่นกล้าพายุใหญ่
น้ำจืดฟ้า – ฟ้า จดน้ำลอยล้าไป
ไกลแสนไกลภัยรอบด้านต้องพานพบ

เวียงฟ้ากว้างแคไหนก็ไปถึง
เรือลำหนึ่งผจญภัยไปจนจบ
นักเดินเรือยากไร้คล้ายนักรบ
ผู้คลื่นลมสมทบประสพการณ์⁸⁹

คว้าง ในสายรุ้งของความรัก⁹⁰ ของสุขุมพจน์ คำสุขุม กวีครวญรำพันถึงการ เดินทางที่ล่อง “คว้าง” มากับ “เรือฝัน” กวีกล่าวถึงความพยายามของกวีในการนำพาชีวิตของตนโดยมี ความฝัน เป็นดั่งเรือที่ช่วยนำพาให้กวีไปสู่ “ฝั่ง” คือจุดหมายปลายทางที่วางไว้ แม้บริบทแวดล้อมจะไม่เอื้ออำนวย เต็มไปด้วยปัญหาอุปสรรค และยังห่างไกลฝั่ง แต่กวีก็ดำรง

⁸⁹ เดือนแรม ประกายเรือง, เกลียวคลื่นคืนฝั่ง (กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อ แกรมมี่, 2539), หน้า 104.

⁹⁰ ได้รับรางวัลชมเชยจากการประกวดหนังสือดีเด่น พ.ศ.2545.

ความฝันไว้เสมอ และมุ่งหน้าฝ่าฟันไปพร้อมกับความฝันของตน กวีพรรณนาว่า “ล่องมากับเรือฝัน” หมายถึงมีความฝันเป็นเครื่องนำพาให้ชีวิตดำเนินไป หากแต่การเดินทางนั้นมิได้ราบรื่น แต่ต้อง “ฝ่าวิกฤต” ให้จินตภาพการดำเนินชีวิตท่ามกลางปัญหาอุปสรรคที่รายล้อม กวีใช้ “ราตรีที่มีมิติ” เป็นสัญลักษณ์ การเดินทางของเรื่อนั้นต้องล่องไปแบบ “คลำ” ทิศหมาย คือพยายามแสวงหาวิถีทางไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ในเบื้องแรก นั่นคือ “ปรารถนาปราสาทเหนือหาดทราย” กวีใช้ “ปราสาท” เป็นสัญลักษณ์แทนความปรารถนาที่ยิ่งใหญ่และสำคัญสำหรับมนุษย์ ซึ่งที่แท้แล้วก็คือที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยเพียงพอให้ “หลบผองภัยอันตรายชุกกายนอน” อันเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์

กวีพรรณนาเสียงคลื่นลมทะเลเหนือหมอกเชื่อมโยงกับเสียงหึ่งระอื้นในอกของกวีเป็นสัญลักษณ์แสดงความทุกข์โศกเศร้าถึงความทุกข์ความเจ็บปวดที่ผ่านเผชิญมามากล้นจน “ทะลัก” “ผ่านทำนองพเนจรของหัวใจ” คือหัวใจที่คิดฝันเรื่อยไป กวีใช้ปรัชญาสนทนากับท้องทะเล หาดทราย และประการ กวีครวญขอประการให้มอบ “ไฟ” คือแสงสว่างส่องทางและพลังหล่อเลี้ยงมวลปณิธานให้แก่กวีก่อนที่ “เรือฝัน” จะอัปปางคือล่มหรือสูญสิ้นความฝันไป และขอให้ได้พบ “ฝั่ง” หรือ “ฝั่งหมาย” คือบรรลุความสำเร็จที่ตั้งไว้ แม้ต้องระทมขมขื่นและมีปัญหาอุปสรรคนานัปการ

กวีครวญถึงตนเองที่พลัดแผ่นดินถิ่นเกิด สู้ต้นดั้น “นาวา” คือชีวิตของกวี กวีวอนขอให้ “ธรณี” คือแผ่นดินให้ช่วยชี้นำทาง กวีชี้ให้เห็นว่ากวีเดินทางมาเพื่อเริ่มชีวิตใหม่แต่ “นาวาชีวิต” ของกวีเปรียบเป็นเพียง “ตั้งเกพเนจร” คือเรือประมงที่ร่อนเร่ไปหาปลาในทะเล ในบทสุดท้ายกวีอธิษฐานว่าก่อน “นาวากลางพายุ” ของกวีจะผุ่กร่อน” คือเจ็บป่วยหรือแก่ชรา ขอให้ตนได้ไปถึง “ฝั่ง” ประสบความสำเร็จตามที่หวังไว้ก่อนนวาระสุดท้ายของชีวิต

กวีสื่อแนวคิดสำคัญว่า ชีวิตมนุษย์มีความฝันหรือความหวังเป็นเป้าหมาย แม้ว่าจะประสบปัญหาอุปสรรค แต่ความฝันก็จะเป็นพลังที่จะนำพามนุษย์ให้พยายามต่อสู้ฝ่าฟันไปให้บรรลุความฝันที่ตั้งไว้ ดังความตอนหนึ่งพรรณนาว่า

ล่องมากับเรือฝัน ฝ่าวิกฤต

ท่ามราตรีมีมิติ คลำทิศหมาย

ปรารถนาปราสาทเหนือหาดทราย

พอหลบผองภัยอันตรายชุกกายนอน

ลมทะเลโหมสำเนียง เหน่เสียงคลื่น
 ออกข้าแห่งเพลงสะอื้นด้วยเหนื่อยอ่อน
 ทะลั้กมवलเรื่องราวอันร้าวรอน
 ผ่านทำนองพเนจรของหัวใจ

ว่าเออหนอท้องทะเลว่าแหวนัก
 เกิดหาดทรายที่รักอย่าผลัดไผ่
 ก่อนเรือฝันจะอับปางหมดทางไป
 เกิดอวยไฟแต่ข้า...ประภาคาร

ขอข้าพบฝั่งหมาย พบชายหาด
 หลังรอนแรมร้างนิราศนิवासสถาน
 เกิดฉายส่องมรรคานาวาทะยาน
 หล่อเลี้ยงมवलปณิธานแห่งข้าที่

ข้าผลัดแผ่นดินเดิมมาเริ่มต้น
 ผู้ดันดันนาวามาถึงนี้
 อย่าต้องจมทะเลลงเป็นผงธุลี
 ทิศใดหนอรณนี้...โปรดชี้นำ

เกิดพายุโกรธเกรี้ยว เกิดเกลียวคลื่น
 ข้าระทมขมขื่นฝาคืนคำ
 หยุดกระแสนุทกธาร หยุดการกระทำ
 พาข้าผ่านมืดดำอันจำเจ
 ด้วยแผ่นดินถิ่นกำเนิดเกิดวิกฤต
 จึ่งนาวาชีวิตข้าร่อนเร่
 บรรทุกความโศกสะอื้นฝาคลิ้นทะเล
 เคว้งคว้างเพียงตั้งเกพเนจร

โอ ขอบฟ้าจางฝั่งฝันข้าบรรลु
 ก่อนนาวากลางพายุกู้ข้าผูกก่อน
 กว้างไกลแห่งมหรณพจวบตอน
 ขอข้ามอนเนบแผ่นหลัง ณ ฝั่งทะเล...⁹¹

เรื่องฝันเคยล่องฤาจักร ในโอบกอดจันทร์รา เรื่องรอง รุ่งรัศมีเปรียบความฝันเป็น
 เรือเรียกว่า “เรือฝัน” กวีแบ่งเนื้อหาเป็น 3 ช่วง ซึ่งสอดคล้องกันใช้ชื่อว่า 1.ใจใครลืมหายรายทาง 2.
 มวลมุกมณีดวงดารา 3.เรือ เนื้อหาทั้งสามช่วงต่อเนื่องกัน ในช่วงแรกกวีใช้ปฏิบัติการตั้ง
 คำถามเพื่อกระตุ้นให้คิดทบทวนว่า ตนยังมีความฝันอยู่หรือไม่ นำสู่ช่วงที่สองคือการถามต่อว่า
 ความฝันนั้นมีเพื่อใคร และช่วงสุดท้ายกวีได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของความฝัน ด้วยการพรรณนา
 การเดินทางของ “เรือฝัน” ที่ท่องล่องธารผ่านเผชิญปัญหาอุปสรรคทั้งหลาย แม้ “ใบงาม” คือใบ
 พายจะถูก “เพรียง” กัดกินกร่อนไปบ้าง ใจหาย ขาดกำลังใจ “เรือรัก” ก็เลือนร้าง แต่ “ธารฝัน” ก็
 ยังงดงาม อันนำมาสู่การแก่นคิดสำคัญที่ว่าความฝันเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ ดังความบางบท
 พรรณนาว่า

๓. เรือ

เรือฝันเคยล่องท่องธาร

พบ — ผ่าน — บรรลุ — สละ

ชอกซอน เลียงหลบ ปะทะ

เกยตื้น ณ ฝั่งธารใด

เรือฝันลำน้อยหนึ่งนี้

เคยมีใบงามวามใส

ใบวัน เปรียงกร่อน ซอนไม้

ใจให้ ใจหาย ใจจาง

รอดคน ลอยคอ รอคอย

เกาะซอนไม้ลอยคล้อยห่าง

⁹¹ สุขุมพจน์ คำสุขุม, *สายรุ้งของความรัก*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดับเบิลเดย์, 2545), หน้า 32 - 33.

รอยคน รอคอย ลอยคว้าง

เรื่อรักเลื่อนร่างห่างเลื่อน

เพรียงเพียงเกาะกร่อนซอนเรื่อ

ไซใจเลือดเนื้อผองเพื่อน

ธารฝันยังเรืองดาวเดือน

ไยเปื้อนหน้าหนีความจริง

เรื่อฝันเคยล่องท่องธาร

คืนหวานเคยมีทุกสิ่ง

ตะวันดาวเดือนเลื่อนทิ้ง

วันพรั่งจะยิ่งโหดร้าย

เรื่อฝันลำน้อยลอยคว้าง

รอการเดินทาง - ความหมาย

ความฝันคนไม่ควรตาย

เดือนส่องดาวพรายยังคอย

เรื่อฝันรอล่องท่องธาร

รอกันผ่านผ่านท้อถอย

เรื่อฝันหนึ่งนี้ลำน้อย

ลอยล้ารอคอยคืนเรื่อ⁹²

ในบทเรื่อฝัน ประชาคม ลุณาชัย ใช้ “เรื่อกระดาษ” เป็นสัญลักษณ์แทนการดำเนินชีวิตในเส้นทางกวีและนักเขียนของตน

“เรื่อกระดาษ” เป็นสัญลักษณ์ที่เพิ่งปรากฏใช้ในวรรณกรรมปัจจุบัน และมีความหมายแตกต่างกันไปตีความได้ตามบริบทของแต่ละเรื่อง ซึ่งมักมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะและคุณสมบัติของกระดาษคือความบอบบาง ไม่ทนทาน ปลิวได้ นำมาใช้พับหรือประดิษฐ์เป็นรูปต่าง ๆ ใช้วาดรูป หรือเขียนถ่ายทอดความคิด ความฝัน และจินตนาการ การปรับเปลี่ยนแปรรูปหรือคุณค่าของกระดาษจึงมีความสัมพันธ์และสะท้อนให้เห็นตัวตนของผู้ใช้กระดาษได้ส่วนหนึ่ง

⁹² เรื่อรอง รุ่งรัศมี, “เรื่อฝันเคยล่องถ่าง,” *โอบกอดจินตนา* (กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์, 2548), หน้า 50 - 51.

ในนิราศสมัยใหม่ กวีได้เลือกใช้ “เรือกระดาศ” เป็นสัญลักษณ์ในการสร้างจินตภาพและสื่อความหมายอย่างน่าสนใจ

กวีเริ่มต้นบทกวีด้วยการเล่าประสบการณ์ที่เคย “พายเรือกระดาศ” และ “วาดเรือฝัน” ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์ของการสร้างงาน ประพันธ์ กวีพรรณนาถึง “เรือลำใหญ่” ที่พลิกคว่ำในความฝัน ส่วน “เรือกระดาศ” ที่ “สวยซึ้ง” นั้นแล่นมุ่งหน้าไปอย่างรวดเร็ว กวีใช้ “เรือลำใหญ่” เป็นสัญลักษณ์แทนเรือเดินทะเลที่กวีเคยใช้ชีวิตอยู่ในช่วงหนึ่งของชีวิต ก่อนที่จะมาดำเนินชีวิตนักเขียนและกวีอย่างเต็มตัว

กวีพรรณนาการเดินทางของ “เรือกระดาศ” ที่ล่องลอยไปใน “ทะเล” เป็นสัญลักษณ์หมายถึงห้วงแห่งความคิด ความฝัน อารมณ์และจินตนาการ พรรณนาให้จินตภาพเรือกระดาศที่ “โยกเยกร่อนถลา” แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคง กวีพรรณนาให้ภาพของการดำเนินไปของชีวิตไขว่คว้าและแสวงหา

กวีพรรณนาให้รายละเอียดว่า “เรือกระดาศ” เป็น “เรือของฉัน เรือฝัน เรือจันทร์” และเป็น “เรือมาดปรารถนาปลาทองคำ” เป็นสัญลักษณ์ของชีวิต ความใฝ่ฝัน คุณค่า และเป้าหมายที่วางไว้ กวีแสดงให้เห็นว่า “เรือกระดาศ” ได้นำพาให้ “ท่องไปในทะเลเร่ท้องทุ่ง” เทียบชมธรรมชาติงดงามเต็มคำกับความฝันเพียงลำพัง กวีย้ำเน้นว่า “เรือของฉัน เรือฝัน เรือจันทร์ เรือมาดปรารถนา” ได้ล่องผ่าน “ห้วงปรารถนา” ไปหา “ฟากฝั่ง” ใน “เมืองใหญ่” และใน “ทะเลคนชั้นคลัง” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสังคมเมืองที่สับสนวุ่นวายเต็มไปด้วยปัญหาและการต่อสู้

ในบทสุดท้ายกวีครวญถึงการนั่งพาย “เรือพันลำ” ตรากตรำงาน แต่ก็มองไม่เห็น “น้ำน่านในเบื้องหน้า” คือแลไม่เห็นหนทางไปในอนาคต กวีสิ้นสุดบทนิราศในสองวรรคสุดท้ายอย่างสะท้อนอารมณ์ว่า “เรือกระดาศพลิกคว่ำจมน้ำตา ไม่มีปลาสีทองในสองมือ” เป็นสัญลักษณ์หมายถึงความไม่สมปรารถนาหรือการไม่สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางที่วางไว้ในการสร้างงาน ดังบทกวีพรรณนาว่า

เคยพายเรือกระดาศวาดเรือฝัน

เคยนั่งชมแสงจันทร์แล้วฝันถึง

เรือลำใหญ่พลิกคว่ำในค่านิ่ง

เรือกระดาศสวยซึ้งตะบึงไป

ล่องลอยในทะเลเหมือนเปลผ้า

โยกเยกร่อนถลามือคว้าไขว่

จับเศษฝืนพันละน้อยมาร้อยใจ
 ปลอบชีวิตนลินไว้กลางธारा

จ้วงจับปลาสีทองในท้องน้ำ
 เรือกระดากวาดค้ำงามล้ำค่า
 เรือของฉัน เรือฝืน เรือจันทร์ธา
 เรือมาดปรารถนาปลาทองคำ

ท่องไปในทะเลเร่ท้องทุ่ง
 ผ่านโค้งรุ่งฟ้าหนาวเยียมดาวต่ำ
 ชมแสงจันทร์นวลไสชวนใจจำ
 หลงเปรมปลื้มดื่มด่ำฝันล้ำฟัง

เรือของฉัน เรือฝืน เรือจันทร์ธา
 ลอยผ่านห้วงปรารถนาหาฟากฝั่ง
 ในเมืองใหญ่ ในทะเล ในเซซัง
 ทะเลคนชั้นคลังฝั่งจันทร์ธา

นั่งพับเรือพันลำตรากตรำงาน
 มองไม่เห็นน้ำนานในเบื้องหน้า
 เรือกระดากพลิกคว่ำจมน้ำตา
 ไม่มีปลาสีทองในสองมือ⁹³

เรือปรารถนา ในทางแยกที่แตกต่าง วันรวี รุ่งแสง พรรณนาการเดินทางล่อง
 “เรือปรารถนา” มุ่งไปสู่ “ฝั่งดอกไม้” หมายถึงความสำเร็จหรือจุดมุ่งหมายของความปรารถนาที่
 หอมหวานงดงาม กวีพรรณนาคร่ำครวญให้เห็นสภาพการเดินทางกลางทะเลที่วิ่วเหวและเหน็บ

⁹³ ประชาคม ลุนาชัย, *กอนดิน กอนหิน มวลเมฆ และดวงดาว* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2550),
 หน้า 68-69.

หนาว ขณะที่เรือปรารธนา “แตกร้าวกิลล์ผู้ฟัง” และ “เก่าคร่ำ” ทั้งที่ยังแลไม่เห็นฝั่งและไม่รู้
หนทางไป ในที่สุดเรือปรารธนา ก็ “พลิกล้ม” ไปไม่ถึงฝั่ง เคว้งคว้างอยู่กลางพายุ

ลิลลิลเรือปรารธนา

ไต้โค้งขอบฟ้าทะเลฝัน
มีเรื่องดวงงามเด่นเป็นเดิมพัน
ประกาศแสงจันทร์ส่องนำทาง

ด้วยรักและด้วยหวัง
ถึงฟากฝั่งอุษาสา
แผ่นดิน ดอกไม้ สายหมอกบาง
ธารน้ำค้าง ไบไม้ร่วง และดวงดาว

ฉันท่องเรือปรารธนา
กลางทะเลเหวว่า..เหน็บหนาว
ไต้เส้นโค้งขอบฟ้า น้ำตาพราว
ขณะเรือแตกร้าวกิลล์ผู้ฟัง

ถามทะเลก็รู้ฝั่งอยู่ไหน
ถามหัวใจก็พลุ่งพล่านปานคลื่นคลั่ง
ครันถามเรือก็เก่าคร่ำไรกำลัง
ก่อนถึงฝั่งคงพ่ายแพ้กระแสดม

ลิลลิลซากเรือปรารธนา
เคว้งคว้างกลางพายุถล่ม
ไม่ถึงฝั่งดอกไม้ที่หมายชม
พลิกล้มอับปางกลางทะเล⁹⁴

⁹⁴ วันรวี รุ่งแสง, ทางแยกที่แตกต่าง (สมุทรปราการ: ไร่เลย์, 2546), หน้า 146.

ในมหາขเล กวีใช้ “เรือฝัน” เป็นสัญลักษณ์แทนความมุ่งหวังหรือความปรารถนา เพื่อสื่อแนวคิดที่ว่า มนุษย์ทุกคนเป็นเช่นเดียวกับ “นักเดินเรือ” กล่าวคือมนุษย์จะดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายได้ต้องมีความฝันอันเปรียบได้กับเรือเป็นยานพาหนะที่จะนำพาเดินทางไปสู่จุดหมาย และต้องไปอย่างรู้ทิศทาง เช่นเดียวกับการเดินเรือที่อาศัยดู “ดาวเหนือ” เป็นเครื่องบอกทิศ

ถ้าเธอพร้อม...

เธอก็ยอมหยัดกล้าขึ้นอำไฉ่

อุปสรรคจักเท่าใด – มิใหญ่โต

เกินเธอล่องเรือไล่โดยระเริง

นักเดินเรือ...

นั่น – ดาวเหนือนำแสงแจรงเหลือ

จงผูกเรือฝันทุกชั้นเชิง

แล่นสู่ใจอันเจิ่ง ณ เวียงทะเล⁹⁵

4.2.3.4 เปรียบเรือกับชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีของชีวิต

การใช้ความเปรียบเรือกับชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีของชีวิตปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นจำนวนมากในการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์ “เรือใบไม้”

“ใบไม้” เป็นส่วนหนึ่งของพืชที่ติดอยู่กับกิ่งและลำต้น มีรูปร่างและขนาดต่างกันตามชนิดของพืช ลักษณะใบมักเป็นแผ่นแบน ๆ อาจมีหรือไม่มีก้านใบก็ได้ หน้าที่สำคัญของใบไม้คือหายใจและคายน้ำ ใบไม้ของพืชบางชนิดยังทำหน้าที่เก็บอาหารและสืบพันธุ์ได้ด้วย ใบไม้มีหลายสี แต่ใบไม้ส่วนใหญ่มีสีเขียว ใบไม้ของต้นไม้หลายชนิดเมื่อเริ่มแตกออกมาจากต้น ผิวใบอ่อนมักมีสีแดงอ่อน ใบจะค่อย ๆ ใหญ่ขึ้น มีสีเขียวอ่อนและเข้มขึ้นจนโตเต็มใบตามขนาดของพืช แต่ละชนิด ใบไม้มีประโยชน์หลายประการ เช่น ให้ร่มเงา ใช้เป็นภาชนะใส่อาหาร ใช้รองนั่ง ใช้มุงหลังคาบ้านเรือน ใบไม้หลายชนิดเป็นอาหารอันโอชะของคนและสัตว์ทั้งหลาย ใบไม้จำนวนหนึ่งจึงไม่ได้อยู่ติดต้นจนแก่ เพราะอาจมีผู้เด็ดไปใช้ประโยชน์ หรืออาจนำไปเล่นเป่าเป็นเพลงใบไม้

⁹⁵ วรภ วรภ, มหาขเล, หน้า 19 - 21.

หรือนำไปเล่นเป็น “เรือใบไม้” ลอยแข่งกัน ส่วนใบไม้ที่ได้อยู่กับต้น เมื่อเวลาผ่านไปใบไม้ก็เปลี่ยนเป็นใบแก่ สังเกตได้จากใบไม้จะเปลี่ยนสี เช่น กลายเป็นสีเหลือง และร่วงหล่นจากต้นในที่สุด ใบไม้ส่วนใหญ่มักร่วงลงใต้ต้น แล้วผุพัง เปื่อยยุ่ย ย่อยสลายกลายเป็นส่วนหนึ่งของดิน กลายเป็นธาตุอาหารให้ต้นไม้ตัวเอง ใบไม้จำนวนหนึ่งอาจถูกลมพัดปลิวตกไปไกลจากต้น ใบของต้นที่อยู่ใกล้น้ำก็อาจหล่นลอยไปตามสายน้ำ แลเสมือน “เรือใบไม้” อันกระตุ้นจินตนาการของผู้พบเห็น โดยเฉพาะกวี ให้คิดไปถึงการเดินทางและจุดหมายปลายทางของเรือใบไม้อันคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของมนุษย์

เรือใบไม้ เป็นของเล่นอย่างหนึ่งของเด็ก ๆ มาตั้งแต่อดีตกาล เพราะเลือกหยิบหามาได้ง่าย ๆ ทั้งใบไม้ที่ร่วงหล่นอยู่บนพื้น หรือเด็ดจากต้น การนำใบไม้มาทำเป็นเรือ เพราะลักษณะใบของต้นไม้หลายชนิดมีความโค้งงอขึ้นคล้ายลำเรือ และมีความเบาลอยน้ำได้ เด็ก ๆ จึงมักเลือกหยิบมาลอยน้ำสมมุติว่าเป็นเรือ ลอยน้ำเล่น หรือปล่อยให้ลอยแข่งกันไปตามกระแสน้ำและลม นอกจากความสนุกแล้ว การเล่นเรือใบไม้ยังเกื้อกูลให้เกิดจินตนาการต่อเนื่องไปอย่างกว้างขวาง กวีจำนวนมากจึงนิยมเปรียบเทียบ “เรือ” กับ “ใบไม้” สื่อความหมายถึงชีวิตมนุษย์

การใช้ความเปรียบ “เรือ” กับ “ใบไม้” ปรากฏใช้ในนิราศต้นทางฝรั่งเศส กวีพรรณนาไว้อย่างให้ภาพดังนี้

อยู่กลางคองคา	สำเภาเกตุรา
อันตกลงลอยอยู่	ดุจดั่งใบไม้
กลิ้งกลอกกลับไป	กลางแม่น้ำไหล
	ในท้องคองคา ฯ ⁹⁶

กวีใช้อุปมาเปรียบเทียบ “สำเภาเกตุรา” คือเรือสำเภาที่กวีโดยสารไปขณะลอลำอยู่กลางทะเลว่าดุจ “ใบไม้” ที่ตกลงลอยอยู่กลางแม่น้ำและไหล “กลิ้งกลอก” คือไหลกลับไปกลับมาอย่างไม่มีความแน่นอนอยู่ในท้องน้ำ ความเปรียบนี้สร้างจินตภาพและสื่ออารมณ์ความรู้สึกของกวีที่เดินทางมาในเรืออย่างชัดเจนถึงความอ้างว้าง หวั่นไหว ไม่แน่ใจในชีวิตของตน

⁹⁶ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, *ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก* (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 115.

การใช้ความเปรียบ “เรือ” กับ “ใบไม้” หรือ “เรือใบไม้” เชื่อมโยงเปรียบเทียบหรือใช้เป็นสัญลักษณ์ของชีวิต เป็นกลวิธีการสร้างวรรณศิลป์แบบหนึ่งที่กวีนิยมใช้ ปรากฏให้เห็นในนิราศสมัยใหม่จำนวนมาก เช่น

บทกวีนิพนธ์ แม่สอด ในบันทึกแห่งการเดินทาง กวีใช้อุปมาลักษณะเปรียบใบไม้เป็นเมตตรา เรียกว่า “เมตตราแห่งใบไม้” และสรรคามาพรรณนาให้เกิดจินตภาพใบไม้ที่ต้องแรงลมร่วงลงมาในกระแสน้ำแม่เมย เมตตราใบไม้นั้นถูกกระแสน้ำพัดพาลัดหายไปใต้น้ำ กวีอุปมาเปรียบเทียบว่าใจของตนก็ลอยไปเป็นเช่นเดียวกับเรือใบไม้นั้น

เมตตราแห่งใบไม้ในหน้าแล้ง
ต้องลมแรงพลั่วควงใบร่วงผล็อย
กระแสน้ำพาหลงลัดบังดอย
ใจฉันพลอยจะลอยเป็นไปเช่นนั้น⁹⁷

เรือใบไม้ ในแดดบ่าย ระบายรู้จึ่ง เดือนแรม ปรากฏเรื่องพรรณนาการพนจรของ “เรือใบไม้” ที่อ่อนไหว ว้าเหว่ ปวดร้าว แสงหา ปรารถนาจะลืมความหลังที่โหดร้าย และจดจำไว้แต่ “ตำนาน” ที่ดีงาม การเดินทางของเรือใบไม้เป็นการเดินทางยามค่ำคืนในจินตนาการ “ล่องธารน้ำไหลโลกในฝัน” ดังที่กวีพรรณนาว่า

พนจร – อ่อนไหวเรือใบไม้
ล่องธารน้ำไหลโลกในฝัน
ฝาคลื่นว้าเหว่ – ทะเลแสงจันทร์
ฝากคำรำพันผ่านสายลม
ว่า - คืบเอ๋ยหนาวร้าวรานนัก
อยากได้เพิงพักพร้อมผ้าห่ม
ดาวช่วงดวงขึ้นเคยรื่นรมย์
อยากได้เชยชมสักชั่วคืน

⁹⁷ วาณิช จรุงกิจอนันต์, บันทึกแห่งการเดินทาง (กรุงเทพมหานคร : พิศนาคะ, 2522), หน้า 132.

พอสิ้นแสงราตรีคลื่นน้ำค้าง
 เรือใบไม้ขอแรมทางไปที่ยื่น
 แสงหาฟากฝั่งที่ยั่งยืน
 เพื่อจะขึ้นเขยชมให้สมใจ
 แล้วจะเล่าเรื่องราวที่ผ่านพบ
 จากต้นจนจบ – เคยอ่อนไหว
 ระหว่างทางทุกข์เข็ญเป็นอย่างไร
 และความสุขผู้ใดเคยเป็นทาน
 ระยะเวลาท่องผ่านธารน้ำผึ้ง
 เรือใบไม้คิดถึงทะเลหวาน
 และอยากลิ้มราตรีที่สามานย์
 เพื่อจะจำตำนานที่ดั่งงาม⁹⁸

กวีใช้บุคลิกพื้นฐานสร้างให้เรือใบไม้มีชีวิต คิดและทำเช่นเดียวกับมนุษย์ อีกนัยหนึ่งเห็นได้ชัดว่ากวีใช้ “เรือใบไม้” เป็นสัญลักษณ์กล่าวแทนมนุษย์ผู้ต้อง “ฝ่าคลื่นว่าเหว” คือเผชิญปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิตเพียงลำพังตน กวีให้เรือใบไม้ครวญรำพันแสดงความรู้สึกเจ็บช้ำ (ร้าวราน) และความปรารถนาของตนผ่านสายลมในคืนหนาวว่าอยากได้ “เพิงพักพร้อมผ้าห่ม” หมายถึงบ้านที่อบอุ่น และอยากได้เขยชม “ดาวช่วงดวงขึ้นเคยรื่นรมย์” แม้เพียงชั่วคืน กวีใช้ “ดาว” เป็นสัญลักษณ์ของความสุกที่เคยมีในชีวิตและกวีปรารถนาจะได้รับความสุขเช่นนั้นอีก กวีพรรณนาว่าเมื่อสิ้นแสงยามราตรี น้ำค้างตก หมายถึงยามใกล้รุ่ง เรือใบไม้ก็จะเดินทางต่อไปเพื่อแสวงหา “ฟากฝั่งที่ยั่งยืน” คือจุดหมายปลายทางในการดำเนินชีวิตที่กวีปรารถนาอย่างแท้จริง และตั้งความปรารถนาที่จะบอกเล่าสิ่งที่ตนได้ผ่านพบระหว่างการเดินทางทั้งความอ่อนไหว ความทุกข์ และความสุข การล่องผ่าน “ธารน้ำผึ้ง” และ “ทะเลหวาน” รวมทั้ง “ราตรีที่สามานย์” อันเป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์และความสุขที่ได้ประสบ เพื่อจะจดจำแต่ “ตำนานที่ดั่งงาม” ไว้

การแสดงวัตถุประสงค์ของการเดินทางที่กล่าวไว้ในบทท่ายแสดงให้เห็นว่า กวีใช้การเดินทางของ “เรือใบไม้” เพื่อให้จินตภาพถึงการดำเนินชีวิตและเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของกวีรวมทั้งคนทั้งหลายที่ผ่านเผชิญปัญหาอุปสรรคทั้งทุกข์สุขดีร้าย และมุ่งเลือกสรรประสบการณ์ที่ดีงามทรงคุณค่ามาถ่ายทอดบันทึกไว้อันควรค่าแก่การจดจำ

⁹⁸ เดือนแรม ประกายเรือง, แดดบาย ระบายรุ่ง (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ 1999, 2543), หน้า 76 - 77.

ใน *เรือใบไม้* นิราศสมัยใหม่อีกบทหนึ่งของเดือนแรม ปรากฏเรื่อง รวมพิมพ์อยู่ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ **ลายปีกผีเสื้อ** กวีพรรณนาการเดินทางของ “ฉันทน์” และให้นิยาม “ฉันทน์” ไว้ในบทแรกว่า “ฉันทน์คือนักเดินทางผู้ว่าเหว” ที่ท่องเที่ยวไปใน “ทะเลแห่งความฝัน” กวีพรรณนาการเดินทางของ “ฉันทน์” ที่ดื่มด่ำชื่นชมกับความงดงามบริสุทธิ์สดใสของธรรมชาติ

กวีพรรณนาการเดินทางของ “เรือใบไม้” ที่ลอยล่องท่องน้ำลึกแทนหัวใจของป่า โดยใช้ “ป่า” เป็นสัญลักษณ์ของพลังแห่งธรรมชาติที่เป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์ และให้แสงสว่างทางปัญญา ดังนั้นกวีจึงกล่าวว่า “ป่ามีไฟใจมีฝันอันฉำฉาริน เร่งให้เรียนเขียนแผ่นดินไม่สิ้นไฟ” ไขความให้เห็นว่า “เรือใบไม้” ในที่นี้กวีใช้เป็นสัญลักษณ์หมายถึงตัวของกวีเองที่เกิดความประจักษ์และแรงบันดาลใจในการสร้างงานจากธรรมชาติที่ไม่อาจพบได้ในชีวิตประจำวัน กวีชี้ให้เห็นจิตวิญญาณของธรรมชาติที่ยังดำรงอยู่ เป็นพลังและแรงบันดาลใจให้คิดเขียนงานต่อไป พร้อมแสดงทัศนะว่าต้องมีความกล้าหาญที่จะ “ก้าวไปค้นหาสัจธรรม” และต้อง “ฝันให้ไกลไปให้ถึงซึ่งจุดหมาย” ที่จะท่อง “ธารร้อยสาย” ที่สดใสเย็นฉ่ำ หมายถึงเส้นทางชีวิตที่แตกต่างหลากหลายและดีงามซึ่งบุคคลสามารถเลือกดำเนินชีวิตของตน และยังมี “เรือใบไม้” อีกหลายร้อยลำ หมายถึงคนจำนวนมากที่รอ “คนนำข้ามลำเนา” คือคนที่เป็นผู้นำทางความคิดและการกระทำ

กวีได้สรุปความในบทสุดท้ายโดยให้นิยามใหม่ว่า “ฉันทน์คือนักเดินทางแสวงหา” อันแสดงให้เห็นว่าภายหลังการเดินทางท่องเที่ยวไปในธรรมชาติ การได้พบเห็น “ปรัชญากลางป่าเขา” ทำให้เกิดการพัฒนาทางความคิดและเป็นเสมือนบทเรียน ดังที่กวีกล่าวไว้ในวรรคสุดท้ายว่า “สอนให้เราารู้จักรักแผ่นดิน”

ฉันทน์คือนักเดินทางผู้ว่าเหว
ท่องเที่ยวไปในทะเลแห่งความฝัน
หมายดื่มน้ำผึ้งไพรดอกไม้พันธุ์
กลางป่ารู้วิธีวรรณพรรณราย

มาพบธารน้ำใสในสวนทิพย์
ก้มลงจิบแก้วร้อนผ่องนกระหาย
ในลมเย็นได้ยินพิณพระพาย
ในรอยทรายระบายสีผีเสื้อบิน

เรือใบไม้ลอยล่องท่องน้ำลึก
 แทนหัวใจไพรพฤษณีกรวิไล
 ป่ามีไฟใจมีฝันอันฉำริน
 เร่งให้เรียนเขียนแผ่นดินไม่สิ้นไฟ

จิตวิญญาณธารยังอยู่ภูยังย่า
 จะเลิกคิดเขียนคำได้ไหน
 ปีกยังกล้าปายังกว้างทางยังไกล
 จงก้าวไปค้นหาสัจธรรม

ฝันให้ไกลไปให้ถึงซึ่งจุดหมาย
 ธารร้อยสายยังสดใสไหลรินฉ่ำ
 เรือใบไม้ยังล่องลอยหลายร้อยลำ
 ยังเฝ้าคอยคนนำข้ามลำเนา

ฉันคือนักเดินทางแสวงหา
 ได้พบเห็นปรัชญากลางป่าเขา
 ลำธารใสเขียวใบไม้ให้ร่มเงา
 สอนให้เราได้รู้จักรักแผ่นดิน⁹⁹

4.2.3.5 เปรียบเรือกับชีวิตที่บอบบาง งดงาม และมีคุณค่า

การเปรียบเรือกับชีวิตที่บอบบาง งดงาม และมีคุณค่า ปรากฏในการ
 เปรียบเทียบชีวิตกับเรือกลีบดอกไม้ ดังที่กวีเรียกว่า *สำเภากลีบบุหงาลดามาลัย*

กลีบบุหงาลดามาลัย หมายถึง กลีบดอกไม้หลากหลายชนิด สื่อจินตภาพและให้
 ความรู้สึกถึงความบอบบาง ความงดงาม ความหอมหวาน มีคุณค่า น่าทะนุถนอม และเสื่อม
 สลายได้ง่าย ดังนั้น “*สำเภากลีบบุหงาลดามาลัย*” ย่อมจะประมวลคุณลักษณะดังกล่าวไว้

⁹⁹ เดือนแรม ประกายเรือง, *ลายปีกผีเสื้อ* (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน, 2537), หน้า 21 - 22.

อังคาร กัลยาณพงศ์ นิยมใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบกลีบดอกไม้เป็นสำเภาหรือเป็นเรือ และใช้ สำเภากลีบดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายอันเกี่ยวพันกับชีวิตและพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง ดังตัวอย่าง

จะรำลืออาลัยไปปรโลก ในกวีศรีอยุธยา ของอังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นนิราศสมัยใหม่ที่กวีใช้ขนบการชมธรรมชาติผสมผสานกับการบันทึกและถ่ายทอดการเดินทางทางความคิดและจินตนาการ กวีเลือกสรรพรรณนาแสดงให้เห็นคุณค่า ความงาม และความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันของสรรพสิ่ง ดังนั้นกรวดแก้วเล็ก ๆ จึงดงามแวววับด้วยการสะท้อนแสงสวรรค์ คือแสงจากฟ้า มัจฉารู้ค่าของน้ำ และกายของปลาก็เป็นสีเงินงามยามอาบแว่นน้ำสีรุ้งที่ต้องแสงเรืองรองของตะวัน

กวีใช้บุคลาธิษฐานวานให้ปลาดิ่งลงท้องธารไปหาหินที่ดงามปานเจี๊ยะในมา ให้แก่ตน กวีพรรณนาให้จินตภาพปลาที่ผูกมาเหมือนจะตอบคำของกวีว่า “ผลึกปัญญายิ่งแก้วพะแพรวภพไตร ทำไมไม่เจี๊ยะในพรรณนา” คือการชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ควรเจี๊ยะในผลึกปัญญาของตนที่ล้ำค่าดงามยิ่งแก้วในสามภพ

กระบวนการพรรณนาตั้งแต่ต้นจนถึงปัญญาความคิดที่ได้จากการพิจารณาธรรมชาติได้แสดงให้เห็นมโนทัศน์สำคัญของกวีคือ มนุษย์สามารถใช้ธรรมชาติเป็นครู ด้วยการพิจารณาธรรมจากธรรมชาติและการใช้ความคิดเจี๊ยะในคือขัดเกลาปัญญาของตนให้ดงาม

อังคารนำพาผู้อ่านท่องจินตนาการ “มาฝั่งฝัน” ใช้บุคลาธิษฐานสวมวิญญาณให้กับธรรมชาติ อาทิ ชะโงกผา เงื่อมเมฆหม่มป่า อาลัยลากลายเป็นฝนรวงสนานมวลไม้ “ระเริงใบ” บุปชาติแย้มกลีบ “กลีบสุมาลีหล่นลอยชลาลัย”

กวีควรถึงกลีบดอกไม้้นั้นด้วยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ” อันสืบขนบ จากวรรณคดีพุทธศาสนา ให้จินตภาพและสื่อมโนทัศน์ทางพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมของการเจี๊ยะในผลึกปัญญาและการพิจารณาธรรมจากธรรมชาติ ดังกวีพรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

ไอ้สำเภากลีบบุหงาลตามาลัย

ลอยละหนามแก่งห้วยไปหนไหน

กับต้นคือยถากรรมจะนำไป

ลุ่มดวงใจสุณสินค้าอารมณ์

จะแหวกว่ายวิญญะกระแสน้ำ

จะชอกช้ำซ้ำอกใหม่ไฉ้ชม

สำเนาแก้วจอมแล้วจมนเลนตม

เราจะมโลกี้นี้ทำไม

หนึ่งกลีบบุหงาวาตะหอมหวาน

ม้วนตัวลอยได้กลางฟ้าใส

กัปตันชื่อปรารถนาสุดอาลัย

ไปไหนไปปรโลกโคจรมณี

กวีใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบ “กลีบบุหงาตามาลัย” ที่หล่นลอยน้ำไปเป็น “สำเนา” เรียกว่า “สำเนากลีบบุหงาตามาลัย” อังคารใช้ปรัชญาตั้งคำถามกระตุ้นให้คิดว่า สำเนา นั้นจะลอยไปแห่งใด กวีเปรียบ “ยถากรรม” เป็น “กัปตัน” อันจะนำพาสำเนาไป หมายถึง การลอยไปตามยถากรรม จึงนำไปสู่การ “ลุ่มดวงใจสูญสิ้นคำอารมณ์” คำว่า “ลุ่ม” ที่กวีใช้ในวรรคนี้ตีความได้สามนัยต่อเนืองกัน

นัยแรก หมายถึง สำเนากลีบบุหงาฯ นั้น “ลุ่ม” จมน้ำไป นัยที่สองคือ “ลุ่มดวงใจ” ของกวี เนื่องจาก “สูญสิ้นคำอารมณ์” คือสิ่งที่มีค่าต่อการสร้างอารมณ์ของกวีไปแล้ว และการที่กวีใช้คำว่าลุ่มซึ่งเป็นกริยาของเรือกับดวงใจ แสดงให้เห็นว่ากวีจึงใจเปรียบเทียบ “ใจ” ของตนกับสำเนาด้วย ดังนั้นความหมายนัยที่สามคือการที่กวีเปรียบเทียบเชื่อมโยงสำเนากลีบดอกไม้กับชีวิตของมนุษย์ด้วย ดังจะเห็นได้ชัดเจนในบทต่อ ๆ ไป

กวีพรรณนาให้จินตภาพการแหวกว่าย “วิญญูะกระแสน้ำ” หมายถึงวิญญูสงสาร หรือสังสารวิญญู คือการเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นเหตุที่ทำให้ “ซอกซำซำออกใหม่ได้ขม” คือเป็นทุกข์ ยิ่ง ด้วยเหตุที่ “สำเนาแก้ว” หมายถึงใจ จม “เลนตม” คือกามกิเลส กวีจึงตั้งคำถามแก่ “เรา” คือเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายให้ดูคิดว่าจะจมอยู่ในโลกี้นี้ทำไม

กวีได้พรรณนาให้จินตภาพกลีบดอกไม้อีกกลีบหนึ่งถูกลมพัดม้วนตัวลอย “ไล้” กลางฟ้าใส กวีเลือกใช้คำว่า “ไล้” ซึ่งเป็นกริยาของเรือมาใช้กับ “กลีบบุหงา” แสดงให้เห็นว่ากวีจึงใจเปรียบกลีบบุหงานี้เป็นเรืออีกเช่นกัน กวีเปรียบเทียบ “ความปรารถนา” เป็น “กัปตัน” อันนำพากลีบบุหงาน้อยนี้ไปประสบความโคจรและสุขในปรโลก คือโลกหน้า ซึ่งสื่อความหมายของระยะเวลาอันยาวนานไม่มีประมาณ แสดงให้เห็นมโนทัศน์ของกวีเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ว่า ชีวิตของมนุษย์สั้นและบอบบางยิ่งนัก (เช่นเดียวกับกลีบดอกไม้) ดังกวีพรรณนาว่า

แต่กลีบบุหงาน้อยนั้นจะตกลง
 ตรงออก่อนให้แม่ธรณีศรี
 เสมอว่าชราอายุขัยอันมี
 น้อยนิดนี้มฤตยูจุ่ละลาย
 ผลึกน้ำค้างพร่างพรายใบพฤกษ
 ดินดีแล้วร่วงแปร้วแตกสลาย
 มีทันอุษาโยคพะแปร้วพรรณราย
 ความตายก็มาหาชีวาด้วย

กวีสรรใช้ชื่อดอกไม้มาพรรณนาตามขนบการชมธรรมชาติในบทนิราศ โดยมุ่ง
 ขยายความให้เห็นสาเหตุที่ทำให้แต่ละชีวิตต้องเวียนว่ายในวัฏสงสาร คือความพึงพอใจในเรื่อง
 ทางโลกิยะ ดังกวีพรรณนาว่า

นางแย้มอย่างแย้มยิ้มโลกิยะ
 จะชนะสามกิเลสเสน่ไหน
 มายาคำอุษาเสน่หาฆ่าใจ
 เปื่อยไป ณ ป่าช้าจิตกาธาร

กวีตั้งคำถามว่าจะชนะกิเลสทั้งสามได้อย่างไร กิเลสทั้งสามนั้นคือความโลภ
 ความโกรธ ความหลง กวีเน้นย้ำว่าความรักความใคร่เป็นมายาฆ่าใจจน “เปื่อยไป ณ ป่าช้า
 จิตกาธาร” หมายถึงการสูญเสียเวลาของชีวิตไปอย่างเปลืองเปล่า

อังคารเปรียบเทียบ “วังวน” หรือ “วนวัง” ดัง “ห้วงเหวมหรรณพ” คือห้วง
 มหรรณพภพสงสาร ให้จินตภาพทั้งความลึกและความเค้งคว้างกว้างใหญ่ดังนั้นจึงข้ามพ้นไปถึง
 ฝั่งได้ยาก ต้องเวียนว่ายตายเกิดประสบความโศกเศร้าอยู่ทุกภพชาติด้วย “อวิชชา”

กวีพรรณนากลิ่นหอมหวานของ “ดอกแก้ว” ที่ระรินมาทับสายลม เชื่อมโยงให้
 จินตภาพ “ญาณวิสุทธิ ณ พระพุทธศาสนา” และการพากเพียรเรียนรู้กับ “ครูแก้ว” ผู้วิเศษ
 ทั้งหมด トラบจนได้สู่ “ฟ้าอรหันต์” คือบรรลुสวรรค์และนิพพาน ด้วยการมีพระรัตนตรัยเป็นขวัญ
 ชีวิต

กวีพรรณนาถึง “จันทน์กะพ้อ” เชื่อมโยงถึงการพ้อถึงค่าพิเศษแห่งโลกว่าลึกซึ้ง
 วิเศษอย่างไร (กวี) จึงปรารถนาจะพรรณนาโลก “บุญจะเจียรระในผล็กรุ่งแก้วมณี” กวีกล่าวถึง “ไม้
 หว่า” เล่นกับคำว่า “พะว้าพะวังพะวงหลง” ในเสน่ห์ของโลกที่ “เลิศประเสริฐศรี” นั่นคือการ
 ผสมผสานประชุมกันของธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทำให้ “ดาวดวงนี้” ได้แก่โลก เด่นกว่าดาว
 ดวงอื่น ๆ กวียังพรรณนาแสดง “คุณ” ของโลก แสดงความปรารถนาจะแสดงความกตัญญูตอบ
 แทนบุญคุณของจักรวาลที่กวีรู้สึกว่าเป็นหนี้อยู่ ทำให้ลี้ลับจะไม่ไปนิพพาน แต่จะ “เวียนวน
 หวานสวรรค์วรรณศิลป์กินใจ” แสดงให้เห็นเสน่ห์และพลังแห่งวรรณศิลป์ อันทำให้กวีเทียบเคียง
 ได้กับความสุขของนิพพาน ดังกวีได้พรรณนาว่า

ชুবชีวิตนฤมิตมโนคติ

ริเริ่มซึ่งค่าล้ำว่าเลิศสมัย

กตัญญูกตเวทินี้ภพไตร

ไฉนจะสนองบุญคุณของจักรวาล

หนูนอนนอนไม่มองจ้องกลุ่มดาว

ผกายสภาวะราวอยู่แก้วทิพยสถาน

ลี้ลับลี้ลับจะไม่ไปนิพพาน

เวียนวนหวานสวรรค์วรรณศิลป์กินใจ

ในบทสุดท้าย กวีเลือกใช้ชื่อ “ดอกสุกรม” เพื่อเล่นคำกับ “ตรม” ซึ่งมีความหมาย
 ใกล้เคียงกัน กวีใช้บุคลาธิษฐานให้สุกรม “ได้อารมณ์คลั่งฝั่งฝัน” กวีใช้ปฏิเสธตั้งคำถามปรารภ
 กับตัวเองว่า “ห้วงน้ำนั้นชื่อตัมหาหรือไฉน” นั้นหมายความว่ากวีก็เห็นว่าการตั้งความปรารถนา
 ของตนเช่นนั้นก็คือ “ตัมหา” กวีจึงใช้ปฏิเสธจากคำถามสุดท้ายทิ้งให้คิดว่า

มนุษย์จะดับพิภพแก้วมณีนี้ไป

จะรำลืออาลัยอย่างไรดี¹⁰⁰

¹⁰⁰ อังคาร กัลยาณพงศ์, กวีศรีอยุธยา (กรุงเทพมหานคร : เกล็ดไทย, 2542), หน้า 48 - 52.

4.2.4 ความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับการเฉลิมพระเกียรติ

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือมุ่งเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาสืบเนื่องมา ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องได้บันทึกการเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคแสดงการเฉลิมพระเกียรติอย่างเด่นชัด ด้วยเหตุที่กระบวนพยุหยาตราชลมารคนั้นประกอบด้วยเรือพระที่นั่งและเรือบริวาร ซึ่งเรือแต่ละลำล้วนมีรูปลักษณะและชื่อเรือที่สื่อความหมายเป็นสัญลักษณ์ อีกทั้งการจัดกระบวนกระบวนพยุหยาตราชลมารคยังได้แสดงให้เห็นองค์ประกอบของจักรวาล ตั้งแต่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์บนยอดเขาพระสุเมรุ ลงมาถึงมหาทวีปทั้งสี่ องค์ประกอบของกามภูมิส่วนที่เนื่องอยู่กับแผ่นดินนี้ ถือเป็นส่วนประธานของภาคจักรวาล อันเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลดิสมบัติ ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงมหาอำนาจสามารถครอบครองได้ทั้งหมด เช่น ในชาดกกกล่าวถึงพระเจ้าสักกมัทธนาตุราชเสด็จอุบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิบนชมพูทวีป ทรงมีอำนาจยิ่งใหญ่ได้ครอบครองมหาทวีปทั้งสี่ ขึ้นไปจนถึงดาวดึงส์พิภพบนยอดเขาพระสุเมรุ¹⁰¹ นอกจากนี้ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาตามคติไตรภูมิอันเป็นรากฐานความคิดของคนไทย ได้ร่วมมีบทบาทต่อการเสริมส่งพระราชอำนาจตามคติพราหมณ์ ดังในไตรภูมิภิกขาได้กล่าวถึงกำเนิดพระมหากษัตริย์ราชไว้ตอนหนึ่งว่ามีบุญบารมีเหนือสามัญชน ย่อมทำให้ประชาชนยำเกรง เช่น

ท่านผู้เป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้นได้ ท่านมียศมีศักดิ์ดังนี้ แลจะกล่าวแลน้อยๆ แต่พอให้รู้ได้ คนผู้ใดที่ได้ทำบุญแต่ก่อน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย แลรู้จักคุณพระพุทธิเจ้า พระธรรมเจ้าแลสงฆเจ้า แลให้ท่านรักษาศีลเมตตาทาภาวนา ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ ลางคาบเล่าได้ไปเกิดเป็นท้าวเป็นพระญาผู้ใหญ่ แลมีศักดิ์มียศบริวารเป็นนอกอนันต์ได้ปราบทั่วทั้งจักรวาลแลแม้ท่านว่ากล่าวถ้อยคำสิ่งใดก็ดีแล บังคับบัญชาสิ่งใดก็ดี เทียบย่อมชอบด้วยทรงธรรมทุกประการแล¹⁰² ...

¹⁰¹ เสมอชัย พูลสุวรรณ, *สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 116.

¹⁰² กรมศิลปากร, *วรรณกรรมสมัยสุโขทัย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539), หน้า 67.

พระมหากษัตริย์ไทยจึงต้องมีพระราชอำนาจ พระบุญญาบารมี และทรงปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศพิธราชธรรม ถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะแห่งเทวราชา พุทธราชา และธรรมราชา แนวคิดนี้ปรากฏชัดเจนในวรรณคดีที่กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่าง

จักรีจักรกฤษณเกล้า	จักรพรรดิ
เสวยภิรมย์สงสาร	เชกสร้อง
กามาตุศิรัตัน	รมเยศ
รมยวิธธารคัล้อง	ห้วงกาม ฯ
ฯลฯ	
รังสฤษฏีรังเวหาให้	ทรงทศ
ธรรมวิมลพึงเพียร	แผ่นหล้า
เสวยสวรรคสุโสฬศ	เลื่องโลก
บลบำบวงสรวงหม้า	ใหม่ศรี ฯ ¹⁰³

หากพิจารณากระบวนการพยุหยาตราขบวนรถ จะพบว่าศูนย์กลางของขบวนรถอยู่ที่ขบวนรถพระที่นั่ง ตรงกลางลำรถทำเป็นบุษบก ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนเทวภูมิอันเป็นที่ประทับของ “สมมติเทวราช” หรือ “สมมติเทพ” คือ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเทพซึ่งเสด็จจากสวรรค์มาเพื่อทรงปกป้องคุ้มครอง บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่โลก ดังปรากฏในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ วรรณคดีนิราศ และวรรณคดีประเพณีที่ล้วนเฉลิมพระเกียรติผ่านการพรรณนากระบวนการพยุหยาตรา กวีนิยมเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ด้วยการเปรียบเทียบว่าพระนารายณ์เสด็จมาครองโลก เช่น **โคลงนิราศ นครสวรรค์** พรรณนาไว้ดังนี้

นานาอเนกถ้วน	นาวา
งามเลิศแลเห็นหา	ยากแท้
นารายณ์เสด็จแสดงมา	ครองโลกย์
ทั่วทั้งแดนภพแท้	แพ้วฟ้าดินขจร ฯ ¹⁰⁴

¹⁰³ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 683 – 684.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 783.

เรือพระที่นั่งสำคัญหลายลำมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์แทนมหาเทพ หรือ เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ทั้งสามในศาสนาพราหมณ์ คือ พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม อาทิ เรือพระที่นั่งมงคลสุบรรณ โขนเรือเป็นรูปครุฑซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระนารายณ์ เรือพระที่นั่ง ศรีสุพรรณหงส์ โขนเรือเป็นรูปหงส์ซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระพรหม สะท้อนให้เห็นผ่านความ เปรียบในวรรณคดีจำนวนมากจากสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นขนบในการ เปรียบเทียบ นอกจากนี้ก็จะเน้นอุปมาเปรียบเทียบเรือพระที่นั่งอันมีรูปลักษณะจำลองพาหนะทรง องค์มหาเทพ เพื่อเกิดพระเกียรติ พระบรมเดชาานุภาพ และพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ทัดเทียมมหาเทพแล้ว กวียังเน้นการอุปมาเปรียบเทียบชมความงามของเรือเชื่อมโยงกับพิมาน สวรรค์ สอดคล้องกับชื่อของเรือพระที่นั่งหลายลำที่นำคำว่า “พิมาน หรือ วิมาน” มาใช้ในการตั้งชื่อ และยังปรากฏบทอุปมาเรือพระที่นั่งโดยเปรียบกับพิมาน และอุปมาชมความงามของกระบวนเรือว่า ลอยลำราวลอยล่องจากฟ้าหรือสวรรค์มาสู่โลก ดังปรากฏในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องที่บ้านทักภาพ กระบวนพยุหยาตราทางชลมารคไว้ เช่น **โคลงนิราศนครสวรรค์** พรรณนาว่า

อรรณพอเนกล้วน	นาวา
งามลวดลายเลขา	กิ่งก้อม
โสภพิมานนา	วรวาชา
ยับยาบโพพายพร้อม	เฟริศแพ้วพัพพะ ¹⁰⁵

กาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรพรรณนาว่า

สรमुखมุขี่ด้าน	เพียงพิมานผ่านเมฆา
ม่านกรองทองรจนา	หลังคาแดงแย่งมังกร
สมรรถไชยไกรกาบแก้ว	แสงแวววับจับสาคร
เรียบเรียงเคียงคู่จร	ตั้งร้อนฟ้ามาแดนดิน ¹⁰⁶

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือแสดงการเฉลิมพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ปรากฏเด่นในการพรรณนาเรือพระที่นั่งสำคัญ ได้แก่ เรือพระที่นั่งศรีชะหงส์ และ

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 781.

¹⁰⁶ **ประชุมกาพย์เห่เรือ**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2516). หน้า 1.

เรือพระที่นั่งศิระชะครุฑ¹⁰⁷ เน้นแสดงเทวภาพและพระบุญญาภานุภาพของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ก็ได้เน้นบรรยายกระบวนเรือบวิวาร โดยเฉพาะในส่วนเรือศิระชะสัตว์ ซึ่งเปรียบเสมือนข้าราชการบริพารเสนาอำมาตย์ อันเป็นสัญลักษณ์แสดงแสนยานุภาพ มีรายละเอียดตามลำดับคือ การเปรียบเรือศิระชะหงส์ เรือศิระชะครุฑ และเรือศิระชะสัตว์อื่นๆ ดังนี้

4.2.4.1 เปรียบเรือศิระชะหงส์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2452 อธิบายความหมายของ **หงส์** ไว้สองความหมายดังนี้

หงส์-, หงส์ 1 [หงส์-, หง] น. นกในนิยายถือว่าเป็นนกในตระกูลสูง มีเสียงไพเราะ เป็นพาหนะของพระพรหม; ในวรรณคดีหมายถึงบุคคลที่มีชาติตระกูลสูงและเปรียบเทียบการเดินที่งดงามอ่อนช้อยและเป็นสง่าเทียบด้วยการเดินของหงส์. (ป., ส. หัง).¹⁰⁸

หงส์ 2 [หง] น. ชื่อนกจำพวกเปิดในวงศ์ Anatidae ลำตัวใหญ่ คอยาว มีหลายชนิด เช่น หงส์ขาว (Cygnusolor) หงส์ดำ (C. atratus).¹⁰⁹

ในงานวิจัยเรื่องการศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย¹¹⁰ ของ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ ได้ศึกษา “คติเรื่องหงส์ที่แพร่เข้ามาในประเทศไทย” โดยสรุปความและเรียบเรียงมาจากงานวิจัยของจอห์น ฟิลลิปป์ โวเกิล (Jean Philippe Vogel) เรื่อง The Goose in Indian Literature and Art¹¹¹ และการศึกษาของนางสาวละเอียด วัฒนะไพศาล เรื่อง **หงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี**¹¹² มากล่าวไว้ ในที่นี้จะสรุปสาระสำคัญบางประการ เฉพาะ

¹⁰⁷ ผู้วิจัยเรียกตามลักษณะของโขนเรือ เพื่อให้ครอบคลุมเรือพระที่นั่งทุกลำและทุกสมัยซึ่งมีหลายลำและมีชื่อแตกต่างกันไป และมีโขนเรือเป็นรูปหงส์และครุฑ

¹⁰⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546), หน้า 1237.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1237.

¹¹⁰ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, การศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย, เอกสารการวิจัยลำดับที่ 4 สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), หน้า 37 – 58.

¹¹¹ Vogel Jean Philippe, The Goose in Indian Literature and Art (Netherlands : Leiden E.J.Brill), p. 1962.

¹¹² ละเอียด วัฒนะไพศาล, “หงส์ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2525).

เรื่องราวของหงส์ที่ปรากฏในวรรณคดีอินเดีย ทั้งวรรณคดีสันสกฤตและบาลี ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือที่สัมพันธ์กับหงส์ในวรรณคดีนิราศ

“หงส์” ในภาษาสันสกฤตมีศัพท์ว่า หังส¹¹³ กวีกล่าวถึงหงส์ไว้ในวรรณคดีสันสกฤต ตั้งแต่สมัยพระเวท และปรากฏสืบมาในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น คัมภีร์ฤคเวท มหาภาพยัมหาภารตะและรามายณะ เมฆุตต หิโตปเทศ ฯลฯ หังสจึงเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญและเกี่ยวพันกับศิลปวัฒนธรรมของอินเดียมาตั้งแต่โบราณ ในด้านลักษณะทางกายภาพ กวีสันสกฤตมักกล่าวถึงหงส์ว่าเป็นสัตว์จำพวกนกน้ำ มีกายสีขาวบริสุทธิ์ บางเรื่องกวีได้กล่าวว่ามีสีกายเป็นสีทองด้วย ทั้งนี้คงเพราะต้องการเน้นให้เด่นเป็นพิเศษ ในด้านรูปลักษณะของเรือนกายและท่าทีของหงส์นั้นได้รับยกย่องว่างดงามอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยามเยื้องกรายเคลื่อนไหวในการเดินนั้นมีความงามสง่า กวีจึงมักชมกิริยาท่าทางการเดินของหญิงงามว่าประดุจการเยื้องกรายของหงส์ นอกจากนี้ยังชมเสียงว่าไพเราะ ในด้านการบินกวีบรรยายว่า หังสบินได้ไกลและเร็วมากเหนือนกอื่น ๆ และบินได้เร็วเสมอครุฑ แสดงให้เห็นพลังและความแข็งแรงอย่างมหาดาล ในเทพปกรณัมกล่าวถึงความเกี่ยวข้องของหงส์ กับพระพรหม พระศิวะดี และพระวรุณ ดังนั้นในงานศิลปกรรมจึงปรากฏภาพเทพดังกล่าวประทับบนหลังหงส์

...เมื่อพิจารณาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหงส์โดยเฉพาะแล้ว ก็จะได้เห็นว่าหงส์เป็นความคิดที่เป็นสัญลักษณ์ของท้องฟ้าหรือสวรรค์นั่นเอง หงส์จึงมีคุณสมบัติที่บินได้สูง บินได้เร็วและบินได้ไกล อันเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่ต้องการจะไปให้ถึงดินแดนอันมีอากำหนดพรมแดนได้ ซึ่งเมื่อมีการผูกเรื่องราวของเทพเจ้าเล่าสู่กันฟังในยุคต่อ ๆ มา การตีความหมายเกี่ยวกับ หังสจึงเป็นไปในทางความคิดที่เป็นปรัชญาทางศาสนามากยิ่งขึ้น¹¹⁴

ในส่วนของหงส์กับพระพรหมนั้น ปรากฏกล่าวไว้ใน**วิษณุถารโมตระปุราณะ** (Visnudharmottara-Purāna) ว่าพระพรหมทรงนั่งรถเทียมหงส์ 7 ตัว หงส์มีความหมายเชิงสัญลักษณ์หลายประการ เช่น หงส์คือตัวแทนของอาตมัน และอาตมันก็คือพระพรหม การกล่าวถึงหงส์ 7 ตัว หงส์ตัวหนึ่งก็คือโลก ๆ หนึ่ง ตามคติความเชื่อว่าโลกของพระพรหมมี 7 ชั้น และชั้นที่ 7 คือโลกของพระพรหม การกล่าวถึงหงส์เพื่อให้หงส์เป็นตัวเชื่อมว่าพระพรหมกับ

¹¹³ ออกเสียง หัม – สะ (hamsa) หรือ หัน – สะ (hansa)

¹¹⁴ กัญญรัตน์ เวชศาสตร์, การศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย, หน้า 40.

อาตมมันสัมพันธ์กัน ตามคัมภีร์วามนะปุราณะ พระพรหมผู้สร้างคือหัส ฉะนั้นอาตมมันกับพระพรหมผู้สร้างก็เป็นอันหนึ่งเดียวกัน กล่าวได้ว่าทั้งพระพรหมและอาตมมันสามารถหมายถึงวิญญาณของแต่ละคนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาตมมัน

เรื่องของหงส์ในวรรณคดีบาลีเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและแสดงให้เห็นว่าหงส์เป็นสัตว์ที่มีความสำคัญและได้รับการยกย่องอย่างสูง ปรากฏในชาดกหลายเรื่อง ครั้งที่พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโภทิสัตว์ก็เสวยพระชาติเป็นหงส์ของอยู่หลายครั้ง เรื่องของหงส์ที่กล่าวไว้ในวรรณคดีบาลีทำให้ทราบว่าหงส์เป็นนกน้ำชนิดหนึ่ง สามารถว่ายน้ำและบินได้ มักกล่าวว่ามีกายสีทอง ดั่งมีคำเรียกว่าราชหงส์ทอง ซึ่งแสดงการยกย่องและเน้นว่ามีศักดิ์ศรีสูงส่ง ในวรรณคดีบาลีบางเรื่องได้จำแนกหงส์เป็น 6 ชนิด และนิยมกล่าวถึงหงส์สีทองเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ในวรรณคดีบาลีก็ได้กล่าวแสดงความไพเราะของเสียงและพลังในการบินไว้เช่นเดียวกับวรรณคดีสันสกฤต ลักษณะพิเศษของหงส์ในวรรณคดีบาลีคือการได้รับยกย่องว่าเป็นราชาแห่งนก พฤติกรรมและบทบาทของหงส์แสดงความถือตัวว่าสูงส่งกว่าสัตว์อื่น หงส์จึงมีความหยิ่งทะนงและรักศักดิ์ศรีของตน นอกจากนี้หงส์ยังมีคุณธรรมสูง มีจิตใจดี มีเมตตากรุณา และเป็นกัลยาณมิตร จึงมักมีการเปรียบเทียบหงส์กับบุคคลในวรรณะกษัตริย์ และภิกษุผู้บรรลุนิพพานต่าง ๆ ด้วย

การใช้ความเปรียบ “เรือ” ที่สัมพันธ์กับ “หงส์” ในวรรณคดีนิราศ ปรากฏหลายลักษณะตามแต่เนื้อหาและจุดมุ่งหมาย ได้แก่ มุ่งให้จินตภาพความงามและการแล่นของเรือโดยเปรียบเรือกับหงส์ มุ่งให้จินตภาพรูปร่างลักษณะ คุณสมบัติ อากัปกริยาอาการของนางที่รักโดยเปรียบเรือหงส์กับนาง และมุ่งให้จินตภาพความเป็นเทพด้วยการเปรียบเรือพระที่นั่งหงส์กับพญาหงส์พาหนะทรงของพระพรหม

ในวรรณคดีนิราศ โดยเฉพาะนิราศที่พรรณนาการเดินทางเสด็จโดยชลมารคของพระมหากษัตริย์ได้พรรณนาและใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เสมอ

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์เป็นเรือพระที่นั่งสำคัญในสมัยอยุธยา หลักฐานในพระราชพงศาวดารหลายฉบับได้กล่าวนามเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์สองลำ ได้แก่ เรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์¹¹⁵ และเรือพระที่นั่งวรสุพรรณหงส์ เหตุการณ์การเสด็จโดยชลมารคของพระมหากษัตริย์หลายรัชกาลปรากฏใช้เรือพระที่นั่งชัยสุพรรณหงส์เป็นเรือพระที่นั่ง เช่น **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1** กล่าวถึง เหตุการณ์ต้นแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ไว้ว่า

¹¹⁵ บางครั้งเขียนว่า ไชยสุพรรณหงส์

ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ จึงให้หลวงราชินิกุล พระรักษมณเฑียรและ
เจ้าพนักงานทั้งปวงเอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์ไปยังวัดราช
ประดิษฐฐาน อัญเชิญพระเทียรราชาให้ปริวรรตลาพระผนวช แล้วเชิญ
เสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์อลงการ ประดับด้วยเครื่องสูงมยุร
ฉัตรพัดโบกจามรมาศ ดาษดาด้วยเรือตั้งกันแน่เป็นชนิดแน่น โดยชลมารค
วิถีเสด็จถึงประทับบนอน้ำและเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง...¹¹⁶

นอกจากนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 พระเอกาทศรถ ซึ่งมีการพระราช
พิธีสงครามมาภิเศก พระมหากษัตริย์ก็ประทับเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์เช่นกัน

ถึง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น 10 ค่ำเดือน 12 พระบาทสมเด็จพระเอกาทศ
รถอัครบรมนาถปิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็มีพระราชโองการตรัสให้พระ
ราชครูทั้ง 4 แต่งการพระราชพิธีสงครามมาภิเศก แล้วก็ให้เอาเรือพระที่นั่ง
ไชยสุพรรณหงส์พยุหบาตราอันประดับด้วยสรรพาลังการอันมหาพาร มา
บรรทับขนานและเทียบเรือแห่น้ำหลังทั้งปวงเสร็จ ถึงเพลารุ่งแล้ว
นาฬิกาหนึ่ง ได้ศุภโยคมังคโลดมเพลากฤษอันประเสริฐ จึงพระโหราธิบดี
ศรีจันทระประพาฬก็ลั่นฆ้องชัย พระราชปโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรม
องค์บุริโสดมพรหมทิวาจารย์เป่ามหาสังข์ทักษิณาวัฏ และประโคมแตร
สังข์ดุริยดนตรีทั้งปวง พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัครบรมนาถปิตร
พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์พยุหบาตรา และ
มีพระราชครูทั้ง 4 และโหราธิบดีแพทยาธิบดีโดยเสด็จเฝ้าพระบาทในหน้า
พระที่นั่ง จึงให้ยกธงชัยโบกโบยคลายพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์พยุหบา
ตราเสด็จออกจากขนาน ก็เสด็จโดยชลมารคที่ธรรดุมมหาพารเรือต้นทั้ง
ปวง อันประดับด้วยเครื่องอลงกตจรจนาสรรพากการพิธี และกอบปรด้วยเรือ
ท้าวพระยามหาเสนาบดีทั้งปวงแห่โดยกระบวนหน้าหลังเดียวรดาษ...¹¹⁷

¹¹⁶ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : กง
วรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 68.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

ความเปรียบเรือพระที่นั่งหงส์กับพระยาหงส์ทองพานะของพระพรหม ปรากฏให้เห็นเป็นจำนวนมากในวรรณคดีนิราศที่มีบทพรรณนากระบวนพยุหยาตราชลมารคในนิราศตามเสด็จ ปรากฏครั้งแรกในโคลงนิราศนครสวรรค์ และในนิราศชั้นหลังสืบมาเป็นจำนวนมาก เช่น **โคลงนิราศนครสวรรค์** อุปมาเหมหงส์ คือเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ว่างามดั่งหงส์ทรงของพระพรหมที่เสด็จมาดูโลกให้แลเห็นเป็นขวัญตา

เหมหงษ์ โสภาคย์พัน	คณนา
เพียงฟ้าหพรหมแมนตรา	ท่านไ้
เสด็จดลแผ่นภุดา	ดูโลกย์
เห็นหากขวัญตาให้	โลกย์เหลือองสรรเสริญ ฯ ¹¹⁸

ใน **กาพย์เห่เรือ** พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กวีทรงอุปมาทำนองเดียวกันว่า

สุพรรณหงส์ทรงภู์ห้อย	งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์	ลินลาศเลื่อนเดือนดาชม ¹¹⁹

ใน**โคลงนิราศทวาย** กวีอุปมาว่า

เสด็จทรงพระที่นั่งเพียง	หริหงส์
เหมพิมานอลง	กตแก้ว
พระสนมอเนกอนงค์	นวนาดา
ประณตบทเรศแล้ว	แซ่ช่องถวายเป็นพร ฯ ¹²⁰

4.2.4.2 เปรียบเรือศิระครุฑ

ครุฑ เป็นพญานกในเทพนิยาย หนังสือ**เทวกำเนิด**ได้กล่าวถึงพญาครุฑโดยอ้างตำนาน**อุปปาอุติกะ** ที่อธิบายว่า ครุฑเป็นครึ่งนก ครึ่งมนุษย์ และกึ่งเทวดา โดยมีหัว ปาก ปีก และเล็บเป็นอย่างนกอินทรี แต่มีตัว และแขนขาอย่างมนุษย์ หน้าของครุฑเป็นสีขาว ปีกสีแดง และกายสีทอง พญาครุฑเป็นโอรสของพระกัศยปเทพบิดรกับนางวินตา มีชายาชื่ออุนนติ หรือ

¹¹⁸ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**, หน้า 810.

¹¹⁹ **ประชุมกาพย์เห่เรือ**, หน้า 2.

¹²⁰ กรมศิลปากร, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์** (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2542), หน้า 19.

วินายกา พญาครุฑมีหลายชื่อ ดัง อมรโกศ ประถมกานทะ กล่าวไว้ เช่น ครุฑ (บินอย่างหนัก) สุบรรณ (มีวรรณะเป็นสีทอง) วิษณุรต (ตั้งรตพระวิษณุ) ขเศศวร (เจ้าแห่งนก) สุเรนทรชิต (ผู้ชนะพระอินทร์) เวนไต่ย (เหล่ากอกักศยปะและนางวินตา) วิมานของพระยาครุฑที่มีความสวยงามมาก เรียกว่าวิมานฉิมพลี ซึ่งอยู่บนต้นไม้จิว พญาครุฑมีอุทยานาพมาก แม้เมื่อรบกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์ มหาเทพผู้มีพระเดชานุภาพยิ่งใหญ่มาก ในคราวที่พญาครุฑลอบเข้าไปตีมและขโมยน้ำอมฤตเพื่อนำมาถนอมนางวินตามารดาของตนให้พ้นจากความเป็นทาสของนางกัทุมารดาของเหล่าคน แต่รบอย่างไรก็ไม่แพ้ไม่ชนะกัน ในที่สุดจึงยุติการรบ และตกลงกันว่าเวลาพระวิษณุเสด็จไปที่ใด พญาครุฑต้องเป็นพาหนะให้พระวิษณุขี่ แต่ในเวลานั่งปกติ พญาครุฑต้องนั่งสูงกว่าพระวิษณุ¹²¹

พญาครุฑยังปรากฏบทบาทสำคัญในวรรณคดีเรื่องกาพย์ โดยพญาครุฑได้ลอบลักโอบอุ้มพานางกาก็ขึ้นไปสมสู่ ณ วิมานฉิมพลี วรรณคดีเรื่องนี้ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง กวีแต่งไว้หลายสำนวน เช่น บทเห่เรื่องกาพย์ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กากีกลอนสุภาพของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)¹²²

ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 บันทึกเหตุการณ์แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ 3 พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรรบรมนาถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ปรากฏการกล่าวถึงการเสด็จด้วย “พระที่นั่งครุฑพาหนะ” ไว้เป็นสมัยแรกความว่า

ถึง ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น 12 ค่ำเดือน 6 พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรรบรมนาถบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จด้วยพระที่นั่งครุฑพาหนะ มีเศวตฉัตรรัตนพระอภิรมชুমลายพรายพรรณประดับสรรพด้วยท้าวพระยาสามนตราขพิริโยธาแสนยากรทั้งหลาย ย้ายโดยกระบวนหน้าหลัง¹²³

¹²¹ พระยาจักร์จากริมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), เทวกำเนิด, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548), หน้า 134 - 136.

¹²² เรื่องกาพย์สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากกาพย์ชาดก สุนันธิชาดก และกุนาลชาดก ในอรรถกถาชาดก แม้มีชื่อตัวละคร และชื่อสถานที่ต่างกัน แต่ตัวละครมีพฤติกรรมตรงกัน โดยพญาครุฑได้ลอบลักโอบอุ้มพานางกาก็ขึ้นไปสมสู่ ณ วิมานฉิมพลี จนเมื่อถูกคนธรรพ์ช้อนกลทำอุบายขึ้นไปตามนางแต่นางก็ยังลอบร่วมเสนาหากับคนธรรพ์ที่ขึ้นไปติดตามนาง เมื่อความจริงปรากฏพญาครุฑจึงพานางมาส่งคืน ชาดกทั้งสามเรื่องนี้ กากาติชาดก ซึ่งมีชื่อตัวละครใกล้เคียงกับเรื่องกาพย์มากที่สุด น่าจะมีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทยเรื่องกาพย์มากที่สุด

¹²³ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, หน้า 178.

ในวรรณคดีนิราศได้กล่าวถึงเรือพระที่นั่งครุฑไว้ครั้งแรกในโคลงนิราศนครสวรรค์ ดังนี้

พรายครุฑฟ้าหึ่งเพียง	ครุฑพิษณู
เลื่อนเลื่อนกลนถุมิตร	เลิศแล้ว
คือนารายณ์นราฤทธิ	เรื่องเดช
เสด็จดำเนินมาแผ้ว	เผ่าผู้อาธรรมฯ ¹²⁴

กวีอุปมาเปรียบเทียบเรือพระที่นั่ง “ครุฑ” กับ “ครุฑพิษณู” คือพญาครุฑซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระนารายณ์มหาเทพ กำลัง “เลื่อนเลื่อนกลนถุมิตร เลิศแล้ว” คือเคลื่อนเข้ามาอย่าง ช้า ๆ รวากับสร้างขึ้นมาด้วยอำนาจวิเศษให้หยุดยั้ง และเปรียบพระมหากษัตริย์ คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่าคือพระนารายณ์มหาเทพที่เสด็จมาขจัดอธรรม เป็นการเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ แสดงความคิดความเชื่อเกี่ยวกับกษัตริย์ตามลัทธิเทวราชาอย่างเด่นชัด

ในนิราศสมัยหลังมักจะพรรณนาเปรียบเทียบเกี่ยวกับเรือพระที่นั่งครุฑไว้ทำนองเดียวกัน แต่ใช้คำเรียกแตกต่างกันไป เช่น โคลงนิราศนครสวรรค์ (ครุฑฟ้าหึ่ง), กาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เรือครุฑยุดนาค), นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช (เรือที่นั่งครุฑ, ที่นั่งครุฑยุดพญาวาสูกรี, พระที่นั่งบัลลังก์ครุฑ), โคลงนิราศทวายเป็นครุฑ), โคลงนิราศสมเด็จพระยาเดชาดิศรเสด็จไปทัพเวียงจันทน์ (พิมานครุฑ) เช่น ใน กาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร กวีทรงสรรคำพรรณนาให้จินตภาพ “เรือครุฑ” ที่ “ยุดนาคหัว” ลีวลอยฟ้ามาอย่างองอาจรวดเร็วแสดงถึงพละานุภาพอันเหนือโลก

เรือครุฑยุดนาคหัว	ลีวลอยมาพาดันผยอง
พลพายกรายพายทอง	ร้องไห้ให้ไ้อ้เห่มา ¹²⁵

ใน นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช กวีทรงพรรณนาว่า

¹²⁴ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 781.

¹²⁵ ประชุมกาพย์เห่เรือ, หน้า 1.

ที่นั่งครุฑ ทอดท่าเตรียมเสด็จ
 จับพญานาคินทร์บินรวบรัด
 ลงยันต์ลายทองตำรับหลวง
 จารงคร่ำไส้ช่องสองข้างครุฑ

ดังจะเห็นภพมาศดูอาจอัด
 สองหัตถ์ถือนงพิชัยยุทธ
 เต็นดวงเป็นรูปวายุบุตร
 ฝรั่งเศสเตรียมชุดจะจุดเป็น

ฯลฯ

เรือคู่ชักทั้งขวาซ้าย

พวกผีพายแลวไลไสเสื่อสี่

ที่นั่งครุฑหยุดพญาวาสกรี

ประทับที่เทียบท่าพิมานลอย¹²⁶

ฯลฯ

โดยแต่เรือที่นั่งครุฑที่ทำใหม่
 ก็เพราะทรงพระเมตตาไม่ได้คิด
 จะให้ระบือลือทั่วทั้งปักษ์ใต้
 ชูลีลาหัวน้าวฤทัยระทด

ยังมีได้ทรงเผด็จเสด็จสถิต
 จึงประสิทธิประทานให้ไว้เกียรติยศ
 พระคุณล้ำแดนไตรไม่เทียมหมด
 นาวาเคลื่อนเลื่อนจรดถึงท้ายเมือง¹²⁷

“ที่นั่งครุฑ” หรือ “เรือที่นั่งครุฑ” ในพระราชนิพนธ์ข้างต้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า หมายถึงเรือลำใด ปรากฏข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรือครุฑเพียงว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดฯ ให้ต่อเรือพระที่นั่งและเรืออื่นๆ จำนวนมาก เรือที่มีโขนเรือรูปครุฑและตั้งชื่อว่าครุฑได้แก่ เรือครุฑเหินระเห็จ และเรือครุฑเตร็จไตรจักร ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกันและเป็นเรือกระบวนปิดทอง¹²⁸ โขนเรือเป็นรูปครุฑยุดนาค การสร้างเรือกระบวนที่มีโขนเรือเป็นพญาครุฑ และการใช้ชื่อ “ครุฑ” พญานกซึ่งเรื่องฤทธาานุภาพและเป็นพาหนะของพระนารายณ์มหาเทพมาตั้งเป็นชื่อเรือ แสดงคติเรื่องเทวราชาสัมพันธ์กับพระนารายณ์อวตาร รูปครุฑยุดนาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แสดงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ก่อให้เกิดความน่าเกรงขาม สะท้อนแสนยานุภาพของเรือ และบุญญาบารมีของสมมุติเทพให้จินตภาพพลังอำนาจเหนือโลก ในโคลงนิราศทวาย พระ

¹²⁶ กรมศิลปากร, ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : คลังวิทยา, 2507). หน้า 26, 28.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน. หน้า 31.

¹²⁸ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานเรือรบไทย, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์ประทานในงานศพ นายพลเรือโท พระยาวิจิตรนาวี (วิลเลียม บุญยกะลิน) และศพ นายนาวาเอก พระชำนิกถการ (สมบุญ บุญยกะลิน) เมื่อปีชวด พ.ศ.2467. (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467).

พิพิธสาส์ก็ได้พรรณนาแสดงการเล่นของ “ครุฑพ่าห์” ไว้ทำนองเดียวกัน อันแสดงให้เห็น พละกำลังของเรือ ความว่า “ครุฑพ่าห์สินธุ์ไชยแล้ว เล่นหัววฤก หิว ๆ”¹²⁹

ใน โคลงนิราศสมเด็จพระยาเดชาดิศรเสด็จไปทัพบึงเจ็ญนัณฑ์ กวี พรรณนาเรือ “ที่นั่ง” “พิมานครุฑ” ว่า “แพ้วพราย” แสดงความมั่งคั่งล้ำค่า และอุปมาว่าดุจครุฑ พาหนะของพระนารายณ์ร่อนฟ้ามา

4. พิมานครุฑที่นั่งแพ้ว	ทองพราย
เชกขานินารายณ์	ร่อนฟ้า
เรือรบไล่สลัดหลาย	เหลืออ่าน
ปิ่นหล่อล่อใส่หน้า	ท่อนท้ายรายแถม ๆ ¹³⁰

การพรรณนาและการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือพระที่นั่งครุฑดังกล่าวมา ได้ สะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับพญาครุฑอันสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ สื่อให้เห็นมโนทัศน์ของกวีว่าพระมหากษัตริย์มีสถานะเช่นเดียวกับพระนารายณ์

4.2.4.3 เปรียบเรือศิระสัตว์อื่น ๆ

เรือศิระสัตว์ หรือเรือรูปสัตว์อื่น ๆ หมายถึง เรือที่แกะสลักโขนเรือหรือหัวเรือ เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ มีทั้งสัตว์จริง สัตว์ในเทพตำนาน และวรรณคดี เช่น ม้า เลียงผา อินทรียี่ สิงห์ เหรานา คา ไกรสร มังกร สัตว์ทั้งหมดจะมีลักษณะเด่นทำนองเดียวกันคือ แข็งแรง เคลื่อนไหวได้รวดเร็ว ทรงพลัง และมีฤทธิ์มาก เรือรูปสัตว์จึงเป็นสัญลักษณ์ของข้าราชการบริพารที่ เฝ้าแห่นอารักขาพระมหากษัตริย์ เรือเหล่านี้เป็นเรือประจำตำแหน่งของแม่ทัพนายกอง และ เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย กวีนิยมอุปมาเปรียบเทียบให้ภาพเรือบริวารซึ่งเข้มแข็ง แรงฤทธิ์ ทรง พลังอำนาจ เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายโดยรวมถึงแสนยานุภาพของกองทัพ สะท้อนพระ บรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ เช่น **ภาพย์เหเรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร** พรรณนาว่า

คชสีห์ที่ผาดแผ่น	ดูดังเป็นเห็นขบขัน
ราชสีห์ที่ยืนยัน	คั่นสองคู่ดูยิ่งยง

¹²⁹ กรมศิลปากร, โคลงนิราศพระพิพิธสาส์, หน้า 19.

¹³⁰ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณารักษ์, นิราศทัพบึงเจ็ญนัณฑ์, หน้า 83.

เรือม้าหน้ามุงน้ำ	เล่นเฉื่อยช้าล่ำระหง
เพียงม้าอาชาทรง	องค์พระพายผายผันผยอง
เรือสิงห์วิ่งฝนฝน	โจนตามคลื่นผืนฟ้าฟอง
ดูยั้งสิงห์ลำพอง	เป็นแถวท่องล่องตามกัน
นาคาหน้าดั่งเป็น	ดูขะเม่นเห็นขบขัน
มังกรถอนพายพัน	ทันแข่งหน้าวาสูกวี ¹³¹

ในไตรภูมิภกกล่าวว่ สัตว์หิมพานต์เหล่านี้อยู่บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุ แวดล้อมวิมานแห่งเทพ สอดคล้องกับการที่กระบวนพยุหยาตราคือภาพจำลองจักรวาลตามคติไตรภูมิดังกล่าวไว้แล้ว กวีบรรยายเรือศิวะสัตว์ด้วยคำและการเปรียบเทียบที่ให้ภาพที่ดูสนุกสนานมีชีวิตชีวา ให้อารมณ์ที่คึกคัก สื่อความหมายโดยนัยและให้ความรู้สึกถึงความมั่นคง ทรงพลัง และให้ภาพการเล่นไปอย่างปราดเปรียวด้วยกำลังความเร็วบนผิวน้ำ รวบรวมลอยมาในนภากาศ กวีให้ภาพกระบวนเรือที่ล่องตามกันเป็นแถว และให้ภาพกำลังของเรือที่ทัดเทียมกัน เช่น “ดูยั้งสิงห์ลำพอง เป็นแถวท่องล่องตามกัน” และ “มังกรถอนพายพันทันแข่งหน้าวาสูกวี”

สัญลักษณ์เรือรูปสัตว์ที่หัวเรือประจำแม่ทัพนายกอง บางสัญลักษณ์ได้เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ รูปราชสีห์ และคชสีห์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของสมุหนายกและสมุหกลาโหม ปัจจุบันยังคงเป็นตราประจำกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหมตามลำดับ

กวีไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงปัจจุบันจำนวนมากได้รังสรรค์ถ่ายทอดเรื่องราวของกระบวนพยุหยาตราชลมารคไว้ในวรรณคดีของตน ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องที่กวีแต่งขึ้นเมื่อเดินทางตามเสด็จพระมหากษัตริย์ ซึ่งเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค เพื่อไปในราชการต่าง ๆ กวีนิยมบรรยายและพรรณนาเรือและกระบวนเรื่อนั้นไว้เสมอ โดยเน้นแสดงความงดงาม ยิ่งใหญ่อลังการของกระบวนเรือสะท้อนพระราชอำนาจและบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ดังกล่าวไว้ข้างต้น

¹³¹ ประชุมกาพย์เห่เรือ, หน้า 2.

4.2.5 ความเปรียบเทียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องกับการสื่อพุทธธรรม

ความเปรียบเทียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องมุ่งแสดงพุทธธรรมปรากฏเป็นจำนวนมากในวรรณคดีนิราศ สอดคล้องกับการใช้ความเปรียบเทียบและสัญลักษณ์เรื่อง ที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาสืบต่อมาช้านาน โดยมุ่งสื่อแก่นคิดทางพุทธธรรม สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์อันเต็มเปี่ยมด้วยความเชื่อและความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนไทย อันมีอุดมคติสูงสุดคือ หามุ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อกำจัดขัดเกลาหรือละกิเลสให้หมดสิ้น เพื่อนำไปถึงฝั่งคือการบรรลุมรรคผลนิพพาน

ผลการวิจัยพบว่าในวรรณคดีนิราศจำนวนมาก กวีนิยมใช้ความเปรียบเทียบ *ธรรมนาวา* เป็นการใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ *พระธรรม* เป็น *นาวา* หรือเป็น *เรือ* ที่จะพาสัตว์โลกทั้งหลายข้ามพ้นวัฏสงสารไปสู่ *ฝั่ง* คือนิพพาน

พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ อธิบายความหมายของ *ธรรม* ไว้หลายความหมาย ดังจะนำมาแสดงไว้เฉพาะคำอธิบายที่ช่วยเสริมความเข้าใจความเปรียบเทียบ *ธรรมนาวา* อย่างชัดเจน ดังนี้

ธรรม สภาพที่ทรงไว้, ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาธรรม, สัจธรรม, ความจริง; เหตุ, ต้นเหตุ; สิ่ง, ปรากฏการณ์, ธรรมารมณ์, สิ่งที่เกิด; คุณธรรม, ความดี, ความถูกต้อง, ความประพฤติชอบ; หลักการ, แบบแผน, ธรรมเนียม, หน้าที่; ความชอบ, ความยุติธรรม; พระธรรม, คำสั่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

ธรรม 2 หมวดหนึ่ง คือ 1. **รูปธรรม** ได้แก่รูปขันธ์ทั้งหมด 2. **อรูปธรรม** ได้แก่ นามขันธ์ 4 และนิพพาน; **อีกหมวดหนึ่ง** คือ 1. **โลกีย์ธรรม** ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก 2. **โลกุตตรธรรม** ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1; **อีกหมวดหนึ่ง** คือ 1. **สังฆตธรรม** ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้แก่ขันธ์ 5 ทั้งหมด 2. **อสังฆตธรรม** ธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน¹³²

ความหมายของ “ธรรม” ตามคำอธิบายข้างต้นกินความกว้างขวางและครอบคลุมทั้งสิ่งที่เป็นความจริง ความดี และการประพฤติปฏิบัติชอบ หรืออีกนัยหนึ่งพระธรรมคือคำสั่งสอนของ

¹³² พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 105 - 106.

พระพุทธเจ้า นอกจากนี้ธรรมยังมีหลายระดับ ซึ่งในนิราศที่ปรากฏใช้ความเปรียบ “ธรรมนาวา” เพื่อนำสู่นิพพานนั้นมุ่งเสนอพุทธธรรมในระดับโลกุตระ คือการมุ่งข้ามพ้นห้วงมรรณพภพสงสาร ไปสู่พระนิพพานอันเป็นอุดมคติสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ความเปรียบธรรมนาวามีที่มาจากพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่างในพระไตรปิฎกเล่มที่ 33 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 25 ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 2 -พุทธวงศ์-จริยาปิฎก เวสสภพุทธวงศ์ ที่ 21 ว่าด้วยพระประวัติพระเวสสภพุทธเจ้า ปรากฏการใช้ความเปรียบ “ธรรมนาวา” ความว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีพระชนมายุหกหมื่นปี พระองค์ทรงดำรงอยู่เพียงนั้น ทรงช่วยให้ประชุมชนข้ามพ้นวัฏสงสารได้มากมาย ทรงจำแนกธรรมไว้อย่างพิสดาร ทรงตั้งมหาชนให้อยู่บน **ธรรมนาวาแล้ว พระองค์ก็เสด็จนิพพาน**”¹³³ ซึ่งมีอรรถกถาว่า “บพว่า ธรรมนาวา ความว่า ทรงตั้ง**ธรรมนาวาคือมรรคมีองค์ 8** เพื่อช่วยให้ข้าม**โอชะ 4**.”¹³⁴

“ธรรมนาวา” คือ “มรรคมีองค์ 8” หมายถึงทาง หรือหนทาง ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ, สัมมาวาจา เจรจาชอบ, สัมมากรรม มั่นตะ ทำการชอบ, สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ, สัมมาวายามะ เพียรชอบ, สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ, สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ¹³⁵ มรรค หรือหนทางทั้ง 8 ดังกล่าวช่วยให้ข้าม “โอชะ 4” หมายถึง “**ห้วงน้ำคือสงสาร, ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิด; กิเลสอันเป็นดุจกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ มี 4 คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา**”¹³⁶

ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อนำสู่นิพพานอันเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และมีอิทธิพลในการใช้และสร้างชุดความเปรียบเกี่ยวกับ “ยานนาวา” หรือ “ธรรมนาวา” เพื่อพาข้ามสู่ฝั่งนิพพานมีที่มาจากพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระเวสสันดรตรัสขอให้พระชาติและพระกัณหาเป็นยานนาวาพาพระองค์ให้ข้ามสาครคือภพและข้ามฝั่งคือชาติ อันจะช่วยสัตว์โลกและทวยเทพทั้งหลายให้ข้ามด้วย ความว่า

[1170] ดูก่อนพ่อชาติลูกรัก มาเน่เกิด ลูกทั้งสองจงยังบารมีของพ่อให้เต็ม จงช่วยไสรจสรหงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาครคือภพ

¹³³ ธรรมนาวา [ออนไลน์], 2545, แหล่งที่มา: [http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php? B=33 &A=8294&Z=8346&pagebreak=0](http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=33&A=8294&Z=8346&pagebreak=0) [2552, พฤศจิกายน 21]

¹³⁴ อรรถกถา ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ 21 เวสสภพุทธวงศ์ ความหมายของธรรมนาวา [ออนไลน์], 2550, แหล่งที่มา: <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=33.2&i=22> [2552, พฤศจิกายน 21]

¹³⁵ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 215.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 439.

พ่อจักข้ามซึ่งฝั่งคือชาติ จักยังสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย
 ดูก่อนลูกกัณ्हามานี่เกิด เจ้าเป็นธิดาที่รัก ทานบารมีก็เป็นที่รักของพ่อ จง
 ช่วยไสรจสรหงษ์ของพ่อให้เย็นฉ่ำ ขอจงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสอง
 จงเป็นยานนาวาของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาครคือภพ พ่อจักข้ามซึ่งฝั่ง
 คือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย¹³⁷

การบริจาคบุตรธิดาเป็นทาน เป็นหนึ่งในปัญจมหาบริจาค ได้แก่ ทรัพย์ บุตรธิดา ภรรยา
 อวัยวะ และชีวิต การบำเพ็ญทานนี้เป็นดุจ “ยานนาวา” ที่จะนำพาพระโพธิสัตว์ให้บรรลุถึงพระ
 โพธิญาณดังตั้งความปรารถนาไว้ ความตั้งพระทัยมุ่งมั่นของพระเวสสันดรในการสั่งสมบารมี
 บารมี เพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง แม้เลือดเนื้อและชีวิตก็
 ทรงสละมาแล้วในพระชาติอื่น ๆ การบำเพ็ญทานทุกอย่าง โดยเฉพาะการบริจาคบุตรให้เป็นทาน
 แม้เป็นสิ่งที่มนุษย์ปุถุชนทั่วไปยอมรับได้ยาก และอาจมองว่าเป็นการเห็นแก่ตัว แต่ก็เป็นที่
 สามารถเข้าใจได้ เมื่อเทียบกับการบำเพ็ญบารมีที่ทรงกระทำมาโดยตลอด เพราะความ
 ปรารถนาในการบรรลุธรรมนี้ มิได้ทรงมุ่งข้ามฝั่งพ้นทุกข์เพียงลำพังพระองค์ แต่ทรงตั้งพระทัย
 เผยแผ่สั่งสอนธรรมแก่สัตว์โลกทั้งเทวดาและมนุษย์ เพื่อนำให้บรรลุธรรมและพ้นทุกข์จากการ
 เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารด้วยกันทั้งสิ้น เรื่องราวของพระเวสสันดรซึ่งถือกันว่าเป็นพระชาติ
 สุกตักย์ที่ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยม รอคการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงถือเป็น “มหาชาติ”
 และเป็นแรงบันดาลใจอันประกอบด้วยความศรัทธา ผนวกกับความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการฟัง
 เรื่องนี้ ทำให้เกิดวรรณคดีอันมาจากเวสสันดรชาดกหลากหลายสำนวนทั้งมุขปาฐะและลาย
 ลักษณ์ ทั้งในราชสำนักและท้องถิ่น ปรากฏต่อเนื่องทุกสมัย และเกิดเป็นประเพณีเทศน์หรือสวด
 มหาชาติปฏิบัติสืบกันมา

การใช้ความเปรียบ “ยานนาวา” นำสู่ “การบรรลุพระโพธิญาณ” ได้มีการสืบสานและ
 สร้างสรรค์กันอย่างเป็นระบบจนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่พุทธศาสนิกชนเข้าใจกันดี โดยเฉพาะที่
 ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ กัณฑ์กุมาร หลายสำนวนซึ่งใช้ความเปรียบเกี่ยวกับ
 เรืออันนำสู่การบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ ร่ายยาว
 มหาเวสสันดรชาดก หรือ มหาชาติกลอนเทศน์ และมหาชาติคำฉันท์

¹³⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตร และ อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 4
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 548.

ในวรรณคดีไทยประเภทอื่นและวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือจากมหาเวสสันดรชาดก ปรากฏใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือแสดงการปลงสังขารและนำสู่นิพพานอย่างน่าสนใจ ใน**เพลงยาวปรารภ** ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งน่าจะมีอิทธิพลต่อการใช้ความเปรียบทำนองเดียวกันในวรรณคดีที่แต่งขึ้นภายหลัง รวมทั้งวรรณคดีนิราศที่มีเนื้อหาแสดงการปลงสังขาร ในวรรณคดีเรื่องนี้ก็ปรารภถึงการเกิด และความไม่เที่ยงของชีวิต เหตุด้วยความหลงใหลในเบญจกามคุณ ซึ่งหมายถึงเครื่องผูกอันบุคคลปรารถนา 5 ประการ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่ถูกต้องด้วยกาย เป็นบ่วงมารอันประกอบด้วยโทษะโมหะล้วนครอบงำให้ประมาทเป็นนิจ เป็นสาเหตุทำให้มนุษย์ต้องท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารและทนทุกข์เวทนา กวีกล่าวเตือนใจชายหญิงให้คิดเห็นโทษและทุกข์จากความประมาทในกาม ควรละบาปอกุศลกรรม อย่าผูกพันในโลภี๋ย ในตอนท้ายกวีใช้อุปมาลักษณะเปรียบเทียบ “กาย” คือ “สำเภา” เปรียบ “ใบเสา” คือ “ดวงจิต” ส่วน “ไฟราคะ” หมายถึงราคะ คือ “อสรพิษ” ได้แก่ภัยจากกิเลสที่ตามติดยึดหน่วงมนุษย์ “ความสัตย์” เป็น “ต้นหน” และ “ผลศีล” เป็น “หางเสือ” มี “ผลทาน” เป็น “เสปียง” เพื่อพาข้ามพ้น “ทะเลหลวง” คือ “ภพไตร” ข้ามสังสารวัฏไปถึง “พระนครนฤพาน” ชุดความเปรียบเกี่ยวกับเรือดังกล่าวมา แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับการบรรลุนิพพานอย่างชัดเจนว่า ต้องปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบารมีละกิเลสด้วยกายและจิตของตน อันจินตนาการเปรียบเทียบได้กับเรือสำเภาและองค์ประกอบทั้งหมดที่ดำเนินอยู่ในหนทางแห่งธรรม จึงจะข้ามพ้นภพทั้งสาม ได้แก่ กามภพ รูปภพ อรูปภพไปได้ ทำให้ผู้รับสารเกิดจินตภาพอย่างแจ่มชัดในการปฏิบัติให้บรรลุนิพพาน ดังความในกลอนกล่าวว่

อันกายนั้นท่านเปรียบคือสำเภา

ไฟราคะนั้นคืออสรพิษ

นำความสัตย์ให้ตัดเป็นต้นหน

ผลศีลเป็นหางเสือท้ายเมตรา

ผลทานนั้นเป็นลำเสียง

ให้พ้นทะเลหลวงคือภพไตร

อันจะข้ามสังสารระจักร

จึงจะได้พระนครนฤพาน

ทั่วสรรพสัตว์ในโลกีย

อย่ายินดีอยู่ในภพไตร

ใบเสานั้นคือดวงจิต

จะตามติดยึดหน่วงไว้ให้ช้า

จะข้ามฝั่งปากพ้นไปข้างหน้า

จะช่วยพิทักษ์รักษาสำเภาไป

จะเป็นเสปียงข้ามสมุทรใหญ่

เปรียบไว้ให้แจ่มทุกประการ

ให้หักเวียนอยู่ในโลกสงสาร

พ้นทางกันดารสืบไป

อย่ามีวิจิตรจักษุสงสัย

จะท่องเที่ยวเวียนว่เข้าไปช้านาน

จะว่ารูป กลิ่น เสียง รส สัมผัส
คืออวิชชาห่อหุ้มคลุมสันดาน

เป็นสุขสวัสดิ์ในสงสาร
พระนิพพานยังลับลึก เอย ¹³⁸

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มีการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อเดินทางสู่นิพพาน ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ ซึ่งแสดงให้เห็นการสืบชนบความเปรียบอันมีที่มาเบื้องต้นจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลในการประพันธ์วรรณคดีพุทธศาสนา สืบเนื่องมาถึงวรรณคดีคำสอนและวรรณคดีไทยหลายประเภท รวมทั้งวรรณคดีที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องประโลมโลกหรือมุ่งการรำพึงรำพันแสดงอารมณ์ความรู้สึก

วรรณคดีนิราศทุกประเภท แม้นิราศรักที่เน้นการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางด้วยความเสน่หาทางโลกียวิสัย กวีส่วนใหญ่ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันได้ตั้งความปรารถนาสูงสุดอยู่ที่การได้ข้ามพ้นจากวัฏสงสารไปสู่ฝั่งพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของชีวิตตามอุดมคติในพระพุทธศาสนา ส่วนการใช้ความเปรียบ “พระธรรม” เป็นยานนาวาเพื่อพาข้ามสู่ฝั่งพระนิพพานปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศและนิราศสมัยใหม่ที่แต่งขึ้นในรัชกาลปัจจุบันจำนวนหลายเรื่อง ได้แก่ นิราศสังขาร นิราศพระอภัยมณี นิราศขุนช้าง-ขุนแผน บท *สำเภาทอง* ใน *ลำนำภูกระดึง* และบท *เรือทอง (1), เรือทอง (2)* ใน *อรุณในราตรี*

ใน *นิราศสังขาร* กวีอุปมาเปรียบเทียบ “มรรค” เหมือน “สัจจง” เพื่อชี้ให้เห็นว่าการจะเดินทางไปให้บรรลุนิพพานได้นั้นต้องอาศัย “มรรค” เหมือนอาศัย “สัจจง” หมายถึงเรือเพื่อนำพาไปให้ถึง “ฝั่ง” คือนิพพาน ดังนี้

นิพพานไม่ใช่หวังอยู่ฝั่งหนึ่ง	ยังไม่ถึงต้องพึ่งมรรคเป็นหลักถาน
เหมือนอาศัยสัจจงรองเป็นยาน	แต่พอทานกายข้ามแม่น้ำไป
พอถึงฝั่งขึ้นฝั่งวางสัจจง	หมดมัวหมองพันผิดจิตผ่องใส
แสนสุขที่ปรีดีเปรมเกษมใจ	เพราะพ้นภัยหายทุกข์สุขอนันต์ ¹³⁹

ใน *นิราศพระอภัยมณี* ฉันทน์ ขำวิไลให้พระอภัยมณีครวญแสดงความอาลัยนางผีเสื้อที่นอนสลบอยู่ เนื่องจากเข้าใจผิดคิดว่านางสิ้นชีวิตแล้ว ในบทครวญรำพันนั้นได้พรรณนาแสดงว่า

¹³⁸ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), *วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน)* (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2515), หน้า 249 – 250.

¹³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

สังขารเป็นอนิจจังคือไม่เที่ยง แต่ด้วยความไม่รู้เท่าทันจึงทำชั่วลืมหืมตัวลืมหืมตาย ทำให้ต้องเวียนว่าย
ในวัฏสงสาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย ประสบทุกข์สุขผันแปรไป การจะข้ามพ้นไปสู่ความสุขที่แท้จริงคือ
นิพพานได้นั้น ต้องอาศัย “เรืออริยสัจ” ซึ่งเป็น “นาวาวิเศษ” ที่พระพุทธองค์ทรงต่อไว้

วิภูโกโลโกโลโลกเอย	เมื่อไรเลยจะแยกแตกสลาย
หมดสมมุติหยุดหมุนไม่่วนวาย	อันรูปกายก่อเกิดไม่กลับมา
หรือมีแหล่งรองรับนับล้านโลก	สำหรับสัตว์ทุกข์โศกโรคคตณา
เป็นที่อยู่หมู่พยาธิชาติชรา	มรณหนักเบาเท่าเท่ากัน
ไม่เห็นแห่งแหล่งไหนจะไกลทุกข์	ถึงมีสุขก็ไม่แน่มั่นแปรผัน
เป็นที่สุขเจือทุกข์ทุกคืนวัน	ยังพัวพันกามภพเฝ้ารำพึง
จะมีแต่พระนิพพานสถานทิพย์	ลอยลิบลิบแลไกลไปไม่ถึง
ต้องข้ามโสมโลกสมมุติสุดค้ำนึ่ง	นั่นแหละจึงห่างทุกข์สุขจริงจริง
ด้วยมีเรืออริยสัจกำจัดโศก	ให้สัตว์โลกทั้งหลายชายและหญิง
ที่เกิดแก่เจ็บตายได้พักพิง	ทุกทุกสิ่งมีแต่สุขไม่ทุกข์ทน
พระพุทธองค์ทรงต่อไว้รอท่า	เป็นนาวาวิเศษด้วยเหตุผล
จะพาแหวกเวียนว่ายจากวังวน	ไม่เคล้าคละปะปนกับคนพาล
แล้วแล่นตัดลัดเลาะข้ามเกาะแก่ง	บรรลู่แหล่งลอยลิบทิพสถาน
นครแก้วกล่าวแล้วพระนิพพาน	โพธิญาณยอดยิ่งเป็นมิ่งเมื่อ
กำแพงแก้วก้องกันกันกิเลส	สมุจเฉทเจ็ดชั้นอันเรือเหลือ
ทั้งเพท่ายไพฑูรย์ทองประเทือง	ทุกมุมเมืองประดับดวงจินดา
บรมนิเวศเป็นนิवासสะอาดล้ำ	ไม่คร่ำคร่ำด้วยเล่ห์กิเลส
เป็นวิโมกข์ถึงวิมุตสุดมรรคา	ยานนาวาพาส่งไม่หลงทาง
จะว่าใกล้ก็ใกล้แต่ไม่ใกล้	จะว่าไกลก็ไกลแต่ไม่ห่าง
เพียงสุดเสียงกำศรวลที่ครวญคราง	เสียงหมองหมางหม่นไหม้ไม่ได้ยิน
มองไม่เห็นนครกรรมจำจงผลาญ	เพราะเหตุการณ์สมมตมันหมดสิ้น
ไม่ยัดเยียดเบียดกันอยู่แย่งกันกิน	อันเป็นที่วิจิตรพิสดาร
งามทวีปประทีปทองแสงส่องโลก	สัตว์ที่ทุกข์สุขโศกลิ้นสงสาร

นี้แหละเรื่องเมืองทิพย์พระนิพพาน

ต้องวิจารณ์จึงจะแจ้งประจักษ์ใจ¹⁴⁰

ใน **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน** ฉันทน์ ขำวิไล ใช้ความเปรียบ “พระธรรม” เป็น “นาวา” พาสู่นิพพาน ด้วยการใช้คำที่หลากหลาย ปรากฏในหลายตอนที่กวีแต่งเติมเพิ่มเข้ามา โดยให้นางวันทองเป็นผู้พรรณนาเปรียบเทียบกับคร่ำครวญ ถึงชีวิตของตนเพื่อชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งไม่เพียง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน มนุษย์ล้วนต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย กวีชี้ให้เห็นหญิงชายทั้งหลายแลเห็นความเป็นมาของชีวิต และแนะให้ “ล้างมาร” คือชำระล้างหรือกำจัดกิเลส ตลอดจนให้ละเว้นจากนางตัณหา คือความหลง ก็จะสามารถ “ตัดความห่วงบ่วงบาปชาติชรา ลงนาวาพาตนให้พ้นภัย”¹⁴¹

กวีแสดงความเชื่อมั่นว่าผู้ดำรงตนตามหลักพระธรรมคำสอน ย่อมสามารถข้ามพินมหรณพภพสงสารเข้าไปใกล้พระนิพพานได้ และใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบ “พระธรรมคำสอน” เป็น “สำเภาก้าว” ที่สามารถนำพามนุษย์เดินทางข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือข้ามสังสารวัฏไปเข้าฝั่งใกล้เมืองทิพย์คือพระนิพพาน

นอกจากนี้ใน **นิราศขุนช้าง – ขุนแผน** กวีได้ให้นางวันทองพรรณนาภาพเหตุการณ์สำคัญในกัณฑ์กุมาร มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตอนพระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารให้ขึ้นมาจากสระ เพื่อช่วยให้พระองค์ได้บำเพ็ญบารมี ด้วยมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นบรรลुพระโพธิญาณ “จะส่งสัตว์ทุกข์ทนต์ที่วันวัง ให้ถึงฝั่งปากไน้นพระนิพพาน”¹⁴²

กวีเปรียบ “พระธรรมคำสอน” เป็น “สำเภาก้าว” โดยให้นางวันทองครวญถึงชีวิตตน แสดงความไม่เพียงเท่านั้นอนของชีวิต ทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งสมมุติ และแนะให้ชายหญิงทั้งหลายพิจารณาตัดกิเลส ความเร่าร้อน ละตัณหา ยึด “พระธรรมคำสอนสำเภาก้าว” นำพาข้ามสู่ฝั่งพระนิพพาน ความว่า

มีอะไรไฉนแน่ที่แท้เพียง

เป็นแต่เพียงมนุษย์สมมุติหมาย

ที่มันแน่เกิดแก่แลเจ็บตาย

ทั้งหญิงชายได้เห็นความเป็นมา

จงล้างมารผลาญเผาให้เราร้อน

อย่าหลงวอนวันว่างนางตัณหา

ตัดความห่วงบ่วงบาปชาติชรา

ลงนาวาพาตนให้พ้นภัย

¹⁴⁰ นิราศดั่งเกี้ยว ของหลวงนเรนดิปัญญาภิกขุ นิราศพระอภัยมณี และ นิราศอนุสาวรีย์สุนทรภู่ ของนายฉันทน์ ขำวิไล (ม.ป.ท.: องค์การคำของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2504), หน้า 135 - 136.

¹⁴¹ ฉันทน์ ขำวิไล, **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน**, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ตีพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริม วรรณกรรมไทย พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ธนาคารกรุงเทพ, 2513), หน้า 36.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ยัดพระธรรมคำสอนสำเภาแก้ว

อันผ่องแผ้วพสุธาขลาคัย

ข้ามห้วงห้องห้องมหาคงคาลัย

เข้าฝั่งใกล้เมืองทิพย์พระนิพพาน¹⁴³

บท **สำเภาทอง** ใน **ลำนำฎกระดิ่ง** กวีเปรียบเทียบชีวิตของตนเป็นสำเภาทองที่จะล่องข้ามสังสารวัฏ “ไปเวียงแก้วอมตะพระนิพพาน” สะท้อนมโนทัศน์เรื่องการบำเพ็ญบารมีอันจะทำให้บรรลुพระนิพพาน กวีได้เปรียบเทียบบารมีต่าง ๆ ประกอบด้วยความมุ่งมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมประการสำคัญกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรือและปัจจัยอันจะนำพาให้ “สำเภาทองของมโนคติแก้ว” คือเรือวิเศษอันเกิดจากความคิดอันผุดผ่องใสสูงส่งด้วยบุญและธรรมอันเป็นบารมี เลื่อนได้ทะเลบุญลิว่ห่างโลกลับลิไป คือการล่องพ้นจากโลกบรรลุถึงพระนิพพาน

สำเภาทอง

อนิจจาอัตตาสำเภาทอง	ลอยล่องมหาวิภูฏสังสาร
ไปเวียงแก้วอมตะพระนิพพาน	เสปียงอาหารสัปะตะโพชฌงค์ ¹⁴⁴ ฯ
เนกขัมมะบารมีเป็นกัปตัน	มั่นในสมณะธรรมวิสุทธิประสงค์
ศีลสมาธิปัญญาขึงยงปลง	รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาน ๙
วิริยะบารมีเป็นลำสำเภา	เอาจตุปธาน ¹⁴⁵ เป็นใบไฟศาล
เบญจพลังเป็นโยธาทำงาน	ปณิธานสมาธิแล้วนิรอรณ์ ๙
เมตตาบารมีอย่างหางเสือ	นำเรือหลักกิเลสตัดนหาร้อน
สติแก้วชี้ทิศทิพย์อลงกรณ์	จรลิว่มรคาโพธิสัตว์ตรง ๙
อธิษฐานบารมีถือวิชชามั่น	ฝ่าฟันพายุร้ายโลกโกรธหลง
ใช้วิชชาฆ่าอวิชาปลิดปลง	ประสงค์สุจริตในไตรทวาร ๙

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

¹⁴⁴ **สัปะตะโพชฌงค์** หมายถึง โพชฌงค์ 7 ได้แก่ 1. สติ (ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง) 2. ถัมมวิจยะ (ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม) 3. วิริยะ (ความเพียร) 4. ปีติ (ความอิ่มใจ) 5. บัณฑิติ (ความสงบกายสงบใจ) 6. สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์) 7. อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง) อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก ปัญญา ใช้อย่าง และคณะ, **ธรรมาธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก** (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2548), หน้า 149.

¹⁴⁵ **จตุปธาน** หมายถึง การตั้งความเพียร 4 ประการ ได้แก่ เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น และเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมจาก สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ 16 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 521.

ปัญญาบารมีใจสำเภา	เอามรคาประเสริฐวิเศษแก่นสาร
คือมัจฉาปฏิบัติทางาน	เสนาธิการแวนแก้วแก้วมณี ฯ
ศิลปินมีคือใสใจใส	เห็นสรรพภัยอับปางถ้วนถึ
หินโสโครกกิเลสดาวโลกีย์	หลีกหลบลี้ลับจับไวไกล ฯ
ขันติบารมีมุ่งที่หมาย	อย่าขวัญหายใจมั่นเหนือสมัย
สร้างศรัทธาสัมมาทิฐิใจ	กล้าหาญไปเช่นนั้นนิรันดรกาล ฯ
อุเบกขาบารมีมีญาณทิพย์	เห็นเลิศลิบล้ำฟ้ามหาสุฐาน
ตามแก่นจริงแม่น้ำช้านาน	ช่วยอนันตกาลเปลี่ยนแปลงไป ฯ
สัจจบารมีขลังพลังมุ่งมั่น	สร้างสรรค์สรรพสิ่งวิเศษสมสมัย
คือจตุรูปถนออันเกรียงไกร	ตราบใหม่พริ้งอรุณานญาณ ฯ
ทานบารมีพลีชีพสละแล้ว	เพื่อโลกแก้ววิเศษสุขเกษมศานต์
ช่วยสรรพสัตว์วิมุติกิเลสมาร	กล้าหาญปิ่นฟ้าห้ำดินตรี ฯ
สำเภาทองของมโนคติแก้ว	จรรโลงแล้วห่างโลกลับดี
เลื่อนได้ชะเลบุญสุดสุนทรีย์	มีกัปตันพุทธธรรมนำไป ฯ
อารมณ์ระรื่นชื่นชมฟ้ากว้าง	ทางช้างเผือกส่องละอองวาวใส
เสมอกลุ่มเพชรพลอยช่างเจียรไน	ใครหนอคิดนฤมิตจักรวาล ฯ
เรียกแววตาฟ้ามาปฐพี	ที่นี้ภูกระดึงวิมานสุฐาน
ค่าประเสริฐเลิศล้ำกาลนาน	อย่าแหลกลาญด้วยไทยแลนเลย ¹⁴⁶

กวีเปรียบโพชฌงค์ 7 เป็นเสบียงอาหาร เนกขัมมะบารมีเป็นกัปตัน วิริยะบารมีเป็นลำ
 สำเภาจตุปธานเป็นใบเรือ เบญจพลังเป็นโยธา เมตตาบารมีเป็นหางเสือ สถิตเป็นเข็มทิศ อริยฐาน
 บารมีเป็นวิชาที่ถือนั่น ปัญญาบารมีเป็นใจสำเภาคือมัจฉาปฏิบัติทางานที่เปรียบเป็นเสนาธิการ
 ผู้ทำหน้าที่เหมือนกับแวนแก้ว ศิลปินมีคือใสใจ ทำให้สามารถเห็นและหลบหลีกจากภัยคือกิเลส
 ดาวโลกีย์ซึ่งกวีเปรียบเป็นหินโสโครก กวีกล่าวถึงการบำเพ็ญขันติบารมี อุเบกขาบารมี สัจจบารมี
 ทานบารมี อย่างมุ่งมั่นเสมอชีวิต อันจะส่งผลประเสริฐอันนำไปสู่นิพพานและช่วยสรรพสัตว์ให้พ้น
 จากกิเลส กวีได้เปรียบเทียบบารมีต่าง ๆ ประกอบด้วยความมุ่งมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมประการ
 สำคัญกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรือและปัจจัยอันจะนำพาให้ “สำเภาทองของมโนคติแก้ว” คือ

¹⁴⁶ อังคาร กัลยาณพงศ์, **ลำน่านภูกระดึง**, พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่ (พระนคร : คึกฉัตรสยาม, 2516). หน้า 135 – 137.

เรื่องวิเศษอันเกิดจากความคิดอันผ่องใสสูงส่งด้วยบุญและกรรมอันเป็นบารมี เลื่อนไล่ทะเลบุญ ลิวห่างโลกกลับลิ้ไป คือการล่องพ้นจากโลกบรรลู่ถึงพระนิพพาน

ในกวีนิพนธ์ *เรือทอง (1)* ชมจันทร์พรรณนาการเดินทางของเรือทองท่ามกลางความมืด คลื่นโหม ลมแรงกล้า กระทบน้ำเข้าใส่ทุกทิศทาง จนทำให้วันหาวาด “บังคับเรือเห่อกตตระหนก สะอื่น”¹⁴⁷ หากแต่ในช่วงเวลาค้ำขันนั้นมิเสียงของใครคนหนึ่งดังขึ้นเตือนให้ประจักษ์ว่าแม้ สิ่งแวดล้อมจะเป็นอย่างไร หากอดทนเฝ้าดูจะรู้เท่าทัน “จงมองมันด้วย ‘รู้’ ด้วย ‘อยู่’ ‘เป็น’ ”¹⁴⁸ ทำให้เรือทองเดินทางต่อมาได้อย่างสงบและงดงามจนบรรลู่ “ฟ้าทอง” คือความสว่างไสว เป็น สภาวะแห่ง “นิพพาน” ในปัจจุบัน

เรือทอง (1)

ในความมืดคลื่นโหมกลางลมกล้า

เรือทองล่องไล่ฟ้าเหมือนบ้าคลั่ง

เสียงน้ำซัดสาดซ่าซ่าประดัง

เสียงลมสังคลื่นกรีดหวิวหวีดใจ

บังคับเรือเห่อกตตระหนกสะอื่น

คลื่นต่อคลื่นครืนโครมโหมเข้าใส่

ในความดั่งอันก็ก้องคะนองใน

มีเสียงใครคนหนึ่งมาตรึงตน

นิ่งเสียบ้างหยุดเสียบ้างกลางลมกล้า

จงรู้ว่าคลั่งไปก็ไร้ผล

ในท่ามกลางความวุ่นวายทุกรายทุรน

จงอดทนและเฝ้าดูจะรู้ทัน

ให้มันดังทะเลห้ำจนฟ้าหล่น

ให้มันดังอิงอลจนโลกคลื่น

ให้มันดังทมมานทุกว้าววัน

จงมองมันด้วย ‘รู้’ ด้วย ‘อยู่’ ‘เป็น’

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86-87.

¹⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ใ้เรือทองท่องฟ้าทะเลฝัน
 คลื่นยังครืนสนานสนั่นให้ได้เห็น
 แต่ยามยिनคือยิน ยินแล้วเย็น
 จะกระเด็นจะกระโดดไม่โกรธเลย
 ในความมืดคลื่นโหมกลางลมกล้า
 เรือทองล่องไล่ฟ้ามานิ่งเฉย
 สดับเสียงก็คือเสียงมิเหมือนเคย
 เรือทองเอ๋ยปลั่งฟ้าจนฟ้าทอง¹⁴⁹

กวีใช้ความเปรียบอันก่อให้เกิดภาพที่งดงาม เพื่อแสดงธรรมะอันลึกซึ้งและให้จินตภาพที่แจ่มแจ้งชัดเจน โดยเปรียบเทียบ “ใจ” ของมนุษย์เหมือน “เรือทอง” ที่ล่องอยู่กลางทะเลที่มีคลื่นลมโหมกระหน่ำ คือสังสารวัฏอันแสนวุ่นวายด้วยปัญหา อุปสรรคนานัปการ หากแต่การเจริญสติได้ช่วยให้มนุษย์มีจิตที่สงบและมีพลัง สามารถดำเนินชีวิตอย่างราบรื่น สงบ งดงาม ผ่านพ้นอวิชชาได้ด้วยปัญญา สุจิตรา จงสถิตยวิวัฒนา ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกวีนิพนธ์บทนี้ไว้ว่า “ภาพพจน์ของชีวิตอันเปรียบเสมือนเรือลอยอยู่ในทะเลและมหาสมุทรคือสังสารวัฏ เป็นภาพพจน์ตามขนบของวรรณคดีพุทธศาสนา ซึ่งกวีสามารถนำมาใช้สื่อคำสอนได้อย่างเหมาะสมเจาะกลมกลืน”¹⁵⁰

ในบท เรือทอง (2) กวีได้นำเสนอมโนทัศน์การเดินทางของชีวิตเพื่อล่องพ้นสังสารวัฏ โดยกล่าวเชิญให้โดยสาร “พระจันทร์” อันงดงามชมยามค่ำคืน การเดินทางนี้มิใช่การหลีกเลี่ยง หากให้รู้เท่าทันความทุกข์ที่อยู่ตรงหน้า กวีเปรียบเทียบ “เรือพระจันทร์” เหมือน “เรือทอง” เป็นสัญลักษณ์แทน “ใจ” ที่งดงาม ผ่องใส มีพลังในการขับเคลื่อนชีวิตไปสู่เป้าหมาย แต่เมื่อแสงอรุณปรากฏขึ้นก็เหมือนว่าเรือพระจันทร์หรือเรือทองคำล่อง “เลือนลาได้ลำหนึ่” หรือจากไป กวีชี้ให้เห็นว่าความจริงมิได้เป็นเช่นนั้น “เรือทอง” คือ “ใจ” ยังดำรงอยู่อย่างผุดผ่องภายในตน กวีใช้ “แสงอรุณ” เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นของชีวิตและความหวังที่งดงาม กวีเชื้อเชิญให้มีความองอาจที่จะก้าวใหม่คือ “ล่องเรือ” หมายถึงมุ่งดำเนินชีวิตไปใน “ทางทอง” คือทางที่ล้ำค่า สว่างไสว งดงาม นั่นคือทางแห่งคุณงามความดี

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86 – 87.

¹⁵⁰ สุจิตรา จงสถิตยวิวัฒนา, พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 122.

เรือทอง (2)

เชิญโดยสาร**พระจันทร์**อันเหมือนวาด

เชิญก้าวลงอย่างองอาจเพื่อเที่ยวท่อง

เชิญชมแสงเรือเรืองเหลืองละออง

เชิญลอยล่องร้อนฟ้าสมราตรี

มิใช่ความสงบเยียบความเรียบร้อย

มิใช่การปลดปล่อยความหมองศรี

มิใช่ความเรงร่านายินดี

มิใช่การหลีกเลี่ยงได้ตั้งใจ

ทุกข์ทุกอย่างยังคงอยู่ตรงหน้า

ทุกข์ทุกอย่างยังแก้ล่าและยิ่งใหญ่

เพียงแต่รับเพียงแต่รู้ที่อยู่ภายใน

มันมีอยู่และเป็นไปได้ดังนี้

อรุณเรือเรืองฉายขึ้นปลายฟ้า

เหมือน**เรือทอง**เลื่อนลาได้ล่าหนี

แต่ในใจอันดำใจในราตรี

ย่อมรู้ว่า**เรือทอง**ยังผ่องใน

เชิญโดยสาร**เรือพระจันทร์**อันเหมือนวาด

เชิญก้าวลงอย่างองอาจ เป็นก้าวใหม่

เชิญรับเรื่องแสงเข้าเงารำไร

เชิญไล่ใจลอยเรือเพื่อทางทอง¹⁵¹

ฟากฝั่งและวังวน ใน**ก้อนดิน ก้อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว** ของ ประชาคม ลุณาชัย เป็นนิราศสมัยใหม่ที่ใช้การเดินทางล่องเรือเป็นสัญลักษณ์ หมายถึงการเดินทางของชีวิตที่วนเวียนล่องไปมาใน “เรือลำเก่า” และในสายน้ำสายเดิมอย่างไม่เห็นจุดสิ้นสุดและฟากฝั่งอันพึงปรารถนา แสดงแก่นคิดอันสัมพันธ์กับพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง

¹⁵¹ ชมจันทร์, อรุณในราตรี (กรุงเทพมหานคร : คมบาง, 2541), หน้า 88.

กวีใช้ชื่อ ฟากฝั่งและวังวน เป็นสัญลักษณ์ของ “ฟากฝั่ง” คือจุดหมายของชีวิต และใช้ “วังวน” เป็นสัญลักษณ์ของความหลงเผลออยู่กับชีวิตที่สับสนวุ่นวาย หรือการหลงใหลในหวัง กิเลสตัณหา จนเป็นเหตุแห่งการวนเวียนว้ายอยู่ในห้วงวิญญูสงสารมิอาจข้ามไปสู่ฟากฝั่งอันงดงาม นำพึงปรารถนา

กวีเริ่มต้นบทด้วยการพรรณนาให้ภาพ “เรือล่อง” ฝ่าสายน้ำในยามค่ำและใช้ “เสียงย่ำตีกลอง” เป็นสัญลักษณ์ที่ย้ำเตือนแสดงจังหวะเวลาของชีวิตที่ดำเนินไป กวีพรรณนาให้ภาพที่ตัดกันระหว่างเหนือสายน้ำที่มีความสว่างงดงามของ “แสงพราย” แห่งหมู่ “ดาว” เป็นสัญลักษณ์แทนความหวัง ความงาม และความดี ซึ่งแตกต่างกันกับความ “มืดดำ” ใต้น้ำลึก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอัปจน ความมัวเมา กิเลสตัณหาและอวิชชา กวีได้เลือกสรรพรรณนาให้จินตภาพที่ขัดแย้งตรงกันข้าม มุ่งสื่อความหมายให้เห็นความแตกต่างซึ่งสามารถตีความอย่างลึกซึ้ง เช่นภาพ “รอยยิ้มคนอึมสุข” ที่ตัดกับ “คนทุกข์คนรำไห้” ที่เดินสวนกันในถนนสายเดียวกัน แสดงให้เห็นสัจธรรมของชีวิตที่ย่อมมีทั้งสุขและทุกข์คละเคล้ากันไป กวีพรรณนาให้เห็นจินตภาพของการดิ้นรน คว่ำไขว่ปรารถนา และความผิดหวังที่มีอยู่ควบคู่กันในการดำเนินชีวิต กวีเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เป็น “เรือเร่” ที่ล่องคว้างไป สื่อความหมายและให้จินตภาพการดำเนินชีวิตที่ดำเนินไปตามกระแสแห่งโลกอย่างไร้จุดหมายและทิศทาง วนเวียนอยู่เช่นนั้น ดังที่กวีได้ตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ แต่มุ่งเพียงให้ผู้รับสารได้ดูใจคิดถึงแก่นแท้ของชีวิต อันอาจจะทำให้ได้ย่อนคิดพิจารณาตนเองและนำพาตนให้พ้นจาก “วังวน” ไปได้ ดังกวีพรรณนาว่า

ฟากฝั่งและวังวน

เรือล่องฝ่าแสงพรายเหนือสายน้ำ ใต้ลงไป...มืดดำแห่งน้ำลึก	ยินเสียงย่ำตีกลองดังก้องกึก เหนือขึ้นไปตีนตึก...แห่งหมู่ดาว
ระหว่างสองฟากฝั่งดูจวังวน ทั้งม่านพรางทางมีดอิกยี่ดยาว แต่ละก้าวมันมุ่งฝ่ารุ่งเช้า	ซุกซ่อนทั้งถนนแห่งสีข้าว แฝงท่วงก้าวแก่ร้านกาลเวลา สว่างมันแสงทมิเทาเริ่มแจ่มจ้า
ภาพทุกภาพเห็นชัดถนัดตา แต่ละท่ามาดหมายข้ามสายน้ำ ไล่จับลมคว้างหมุนฝุ่นละออง	หลากมือคว้าเอื้อมไขว่ได้ใครครอง สู่เงาหม่นมืดดำในหับห้อง ท้ายตัวตนจับต้องเพียงฟองไฟ
เขาจึงเห็นรอยยิ้มคนอึมสุข	เดินสวนทางคนทุกข์คนรำไห้

คนสีหน้าร่าเริงบันเทิงใจ	เคียงคู่ใครหน้าขมขื่นชิมกระทือ
กลางเปลวแดดแผดไหม้เหนือโคลงโศก	ดั่งเรือโยกไปมาพร้อมคาซื่อ
เวียนหาฝั่งล้าคลองด้วยสองมือ	พายที่ถือคือพลังข้ามฝั่งน้ำ
ในนวลแสงยามเย็นยิ่งเห็นชัด	ทำยิ่งเหมือนผูกมัดให้ย่ำแย่
ผู้เดินทางคืนท่าซาประจำ	โดยสารล้าเรือเก่าสู่เหย้ารอ
คล้ายล้าเรือเร่คว้างลอยกลางฟ้า	มองไม่เห็นฝั่งท่าจะท่วมถ่อ
ในผลึกแก้วแววตาแสงทาทอ	บ้างซืมท้อเหนื่อยอ่อนช้อนเรื่องราว
ดั่งวังวนเวียนลวงแห่งห้วงน้ำ	ไหลผ่านดึกดึกล้าหลากแดนด้าว
ล่องทะเลไพศาลความนานยาว	ผ่านร้อนหนาวแล้วระเหยเลยลับไป
ทุกฝีก้าวแห่งภาระของมนุษย์	จักสิ้นสุดวังวนที่หนไหน
ก็ล้าเรือข้ามฝั่งเคยหวังใจ	ก็คว่ำไขว่ทางท่องสองฝั่งน้ำ
เขาแจวเรือล้าเก่าผ่านเงาไม้	สวะไหลเรียงรายกลางสายซำ
หัวเรือแหวก สวะวน ฝนเริ่มพรำ	ยिनเสียงย่ำกลองดึก... ลึกและไกล ¹⁵²

ผลการศึกษาวិเคราะห์ที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมเลือกใช้เรือเป็นวัสดุในการเชื่อมโยงเปรียบเทียบและเป็นสัญลักษณ์อย่างหลากหลายสื่อความหมาย หลากนัยหลายระดับ เพื่อแสดงความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และสร้างความสะท้อนอารมณ์แก่ผู้รับสาร สื่อสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของกวีและแก่นของวรรณคดีนิราศอย่างมีเอกภาพ

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศดังกล่าวมา ได้แก่ ความเปรียบเรือที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคน ความรัก ชีวิต การเฉลิมพระเกียรติ และการสื่อพุทธธรรม ล้วนมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศ และแสดงให้เห็นการใช้เรือในการสื่อความหมายหลากหลายระดับ

เรือลำหนึ่งอาจเป็นเพียง “เรือโรค” ที่ผูกอรอนรอวันล่มจมลง เรือลำหนึ่งอาจเป็น “เรือรัก” ที่บรรทุกความทุกข์ร้อนโศกเศร้าด้วยความรักอันเป็นกิเลสตัณหามาเทียบลำรั้งแต่จะอับปางลงเช่นกัน “เรื่อน้อย” ลำหนึ่งอาจพายคว้างฝาน้ำเชี่ยวอยู่กลางน้ำแลไม่เห็นฝั่งและไม่มีท่าจอด “เรือเร่” ลำหนึ่งอาจพายมาแล้วถูกยิงด้วย “ศรกาม” จนเรือทะลุรั้วพาให้จมลงไปไม่ถึงฝั่งเช่นกัน

¹⁵² ประชาคม ลุนาชัย, ก้อนดิน ก้อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๗-

เรื่อลำหนึ่ง “หางเสือขาด” ก็ไม่อาจพาเรือไปตามทิศทางที่ตั้งไว้ เรื่อลำหนึ่งมี “นายเรื่อดี” มี “พายและถ่อ” พร้อมทั้งรู้ทิศทางการเดินทาง เรื่อลำนั้นจึงเป็น “เรื่อทอง” ที่สามารถนำพาคนข้ามฝั่ง เช่นเดียวกับ “เรื่อหวัง เรื่อฝัน เรื่อปรารถนา เรื่อใจ” ที่ล้นมุงหน้าฝา “มหาสมุทร” ไปสู่ “ฝั่งฝัน” การปรากฏของ “เรื่อพระที่นั่งศิระครุฑและหงส์” ล้วนเป็นสัญลักษณ์แทนการปรากฏของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นสมมุติเทพประดุจพระนารายณ์อวตาร และพระพรหมมหาเทพผู้สร้างซึ่งทรงเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรม การปรากฏของ “กระบวนพยุหยาตราขลมารค” อันประกอบด้วยเรื่อพระที่นั่งที่งดงามประดุจ “พิมาน” สวรรค์อันเลื่อนลอยมา และปวงเรื่อบริวารซึ่งเป็นเรื่อศิระเศศต์ว์ก็เปรียบเสมือน “ข้าเมืองดี” ก็ช่วยยกยอกเทวภาพ พระบุญญาบารมีและพระบรมเดชาณุภาพให้เลิศล้ำ สุดท้ายคือเรื่อลำสำคัญที่จะนำพามนุษย์ทั้งหลายไปสู่พระนิพพาน อันเป็นอุดมคติสูงสุดของชาวพุทธนั่นคือ “ธรรมนาวา”

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่อที่ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ ซึ่งสื่อความหมายหลากหลายระดับและได้สืบสานผ่านกาลเวลามาช้านานนั้น ได้แสดงให้เห็นว่า “เรื่อ” เป็นวัสดุทางวรรณศิลป์ที่มีประสิทธิภาพในการสื่อความหมาย โดยเฉพาะความหลากหลาย ซับซ้อนของความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่อ ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของผู้สร้างและผู้เสพวรรณคดีนิราศ ในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทยอันดำรงอยู่ตลอดมา ประกอบกับความสำคัญของเรื่อสัมพันธ์ลักษณะสำคัญและแก่นของวรรณคดีนิราศแต่ละประเภทและแต่ละสมัยอันมีลักษณะร่วมกันด้วยการเดินทางเคลื่อนที่ การจากพราก และการเปลี่ยนแปลงของชีวิตได้กระตุ้นทำให้เกิดความสอด้รับอย่างลงตัวของกวีและผู้รับสาร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ

บทที่ 4 ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์อย่างหลากหลายระหว่างเรือกับคน และสื่อความหมายหลากหลายระดับ ส่วนในบทที่ 5 นี้ จะได้ศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นมโนทัศน์ที่สะท้อนผ่านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือในวรรณคดีนิราศ อันจะเป็นประจักษ์พยานอันแสดงให้เห็นชัดเจนว่า มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์นั้นมีความสัมพันธ์กัน

5.1 ความหมายของมโนทัศน์และความสัมพันธ์ของมโนทัศน์กับวรรณศิลป์

คำว่า “มโนทัศน์” ในที่นี้มีความหมายเดียวกับคำว่า concept ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ความคิดรวบยอด เป็นภาพรวมหรือภาพแทน ซึ่งเป็นความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง¹ ดังที่ พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายไว้ว่า มโนทัศน์ (concept) หรือ ความคิดรวบยอด หมายถึง “ภาพที่เกิดในใจซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งหลายสิ่งที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น แมว เป็นมโนทัศน์ทั่วไปสำหรับแมวทั้งหมด ถึงแม้แมวแต่ละตัวอาจจะไม่เหมือนกัน หรือ ดำ เป็นมโนทัศน์ของสีดำ หรือความดำทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดในโอกาสใด”²

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและคุณค่าของวรรณคดีไว้ว่า

“หนังสือวรรณคดีย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกันคือ เป็นการแสดงความรู้สึกนึกคิด ความรู้สึกแรงกล้า ความรู้สึกสะท้อนใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้สึกสนใจในชีวิต” ทั้งนี้ “วรรณคดีเป็นศิลป์ในการถ่ายทอดความชัดเจนของผู้ประพันธ์ให้แก่ผู้อ่านผู้ชมด้วยถ้อยคำ ถ้อยคำที่ประพันธ์ไว้ย่อมแสดงเนื้อความตามความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์เป็นตอน ๆ เป็นลำดับไป

¹ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *การคิดเชิงมโนทัศน์*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซัดเซต มีเดีย, 2549), หน้า 4.

² ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2552), หน้า 71.

เนื้อความเช่นว่านี้ชื่อว่า matter หรือ สาระ (substance) ของวรรณกรรม แต่ละชั้น” และ “คุณค่าของวรรณคดีอยู่ที่เนื้อความอันละเอียดสุขุม”³

ปัญญา บริสุทธ์ อธิบายความหมายของคำว่า *วรรณศิลป์* ไว้ว่า

คำ *วรรณศิลป์* ตามรูปศัพท์หมายถึง “ศิลปะในการแต่งหนังสือ” อธิบายได้ว่าการแต่งหนังสือ หรือคำประพันธ์ทุกประเภท นอกจากจะต้องมีรูปแบบโดยเฉพาะแล้ว ยังต้องตกแต่งให้เกิดความงดงามไพเราะในแง่ต่างๆ อีกด้วย เพื่อให้บทประพันธ์นั้น ๆ มีคุณค่าเพิ่มขึ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณศิลป์ เป็นเครื่องช่วยให้วรรณคดีเป็นอมตะ เป็นเรื่องที่ตั้งใจผู้ผู้อ่านอยู่เป็นนิจ หนังสือหรือคำประพันธ์เรื่องใดจะมีคุณค่าถึงระดับเป็นวรรณศิลป์ได้นั้น จะต้องประกอบด้วยกลวิธีในการแต่งเป็นพิเศษ และส่วนที่เป็นวรรณศิลป์นั้น อาจเป็นถ้อยคำเพียงคำเดียว แต่มีความหมายลึกซึ้งกินใจ อาจจะเป็นในรูปวลี ส่วนที่เป็นรูปประโยคสมบูรณ์ จะทำให้เห็นความงามของถ้อยคำเด่นชัดยิ่งขึ้น และส่วนที่เป็นข้อความยาว ๆ หรืออนุচ্ছেตจะแสดงให้เห็นคุณค่าของวรรณศิลป์ในคำประพันธ์หรือหนังสือนั้น ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด⁴

ปัญญา บริสุทธ์ ขยายความไว้ว่า การที่วรรณคดีเรื่องใดจะมีคุณค่าถึงขั้นเป็นวรรณศิลป์ควรมียอดประกอบ 3 ลักษณะ ได้แก่ การใช้ความเปรียบในคำประพันธ์ ความไพเราะของคำประพันธ์ และรสของคำประพันธ์⁵

เนื้อหาของวรรณคดีย่อมมีที่มาและข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม อันหลากหลายที่มนุษย์ได้สัมผัสรับรู้ แปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย เป็นประสบการณ์และแรงบันดาลใจอันส่งผลต่อมโนทัศน์ของมนุษย์โดยเฉพาะกวี ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความ

³ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, *ข้อคิดเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี*, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ถวายเป็นอนุสรณ์ในโอกาสพระชนมายุครบ 84 พรรษา วันที่ 25 สิงหาคม 2518 (กรุงเทพมหานคร : บพิธ 66, 2518), หน้า 100, 119, 101.

⁴ ปัญญา บริสุทธ์, *วรรณศิลป์*, ใน *วิษณุปัญญา*, จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสอายุครบ 5 รอบของศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา บริสุทธ์ วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2544 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, 2544), หน้า 20.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ไฝฝืน จินตนาการ และแรงบันดาลใจในการสร้างงานประพันธ์ ดังที่ดวงมน จิตรจํานงค์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเนื้อหาของศิลปะไว้ว่า

เนื้อหาของศิลปะย่อมหนีไม่พ้นชีวิตจิตใจของมนุษย์ ซึ่งรวมทั้งทัศนะที่มนุษย์มีต่อสรรพสิ่งอันอยู่แวดล้อมชีวิตและตัวตนของเขาที่เขาได้สัมผัสรับรู้ ไม่ว่าจะ เป็นความเป็นไปในชีวิต ความเคลื่อนไหวของสังคม เรื่องราวของบุคคลอื่นทั้งในอดีตที่ตกทอดมายังเขา หรือในสมัยเดียวกันที่เขานิยมชมชื่น หรือเยาะเหยียดหยัน ความปรวนแปรของปรากฏการณ์ธรรมชาติในสากลจักรวาล ตลอดจนโลกของความไฝฝืนที่เขาสอดร้อยขึ้นด้วยจินตนาการ⁶

ทัศนะข้างต้นสอดคล้องกับคำอธิบายของ ธัญญา สังขพันธานนท์ เกี่ยวกับความหมาย ความคิด แนวคิด และเนื้อหาของบทร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์ ความว่า “บทร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์ คือการแสดงออกถึงประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งรวมเอาความหมาย (Meaning) และความคิด (Idea) ไว้ด้วยกัน ทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่ผู้แต่งต้องการสื่อถึงผู้อ่าน”⁷ แนวคิด (Theme) หมายถึงความคิดอันเป็นศูนย์กลางในงานเขียน ที่แสดงให้เห็นความเป็นจริงเกี่ยวกับประสบการณ์ของมนุษย์ เป็นสารัตถะที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ ส่วนเนื้อหานั้นเป็นเรื่องราว⁸

เนื้อหาและแนวคิดที่ผู้แต่งสื่อสารผ่านบทร้อยกรองอย่างมีวรรณศิลป์ ย่อมเป็นผลมาจากการแสวงหาและสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม การบ่มเพาะความรู้สึกรู้สึกคิดอารมณ์สะท้อนใจ ตลอดจนจินตนาการความฝันใฝ่ที่ตนได้กรอกกลั่นผสมผสานขึ้น โดยมุ่งหมายถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รับรู้ เข้าใจ เกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปด้วย ซึ่งการเลือกสรรภาษามาใช้ในการสื่อสารได้อย่างมีศิลปะ เพื่อให้เกิดสัมฤทธิผลในการสื่อสารนั้นมีความสำคัญยิ่ง ดังที่ กุสุมา รัชชมนี กล่าวไว้ว่า กวีเป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง กวีปรารถนาอะไร แสวงหาอะไร มีอุดมการณ์ในชีวิตอย่างไร เมื่อเขาได้ถ่ายทอดความคิดความปรารถนาและอุดมการณ์ใดลงในงานเขียนแล้ว สิ่งที่เขาเขียนนั้นก็สะท้อนความคิดความปรารถนาและอุดมการณ์ของมนุษย์ในยุคนั้นๆ ของกวีนั้น ๆ ด้วย สิ่งเหล่านี้แฝงอยู่ในวรรณคดี ผู้อ่านที่มีจินตนาการจะสามารถล่วงรู้

⁶ ดวงมน จิตรจํานงค์, **สุนทรียภาพในภาษาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, 2536), หน้า 15.

⁷ ธัญญา สังขพันธานนท์, **วรรณกรรมวิจารณ์** (ปทุมธานี : สำนักพิมพ์นาคร, 2539), หน้า 250.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 250-251.

ความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความใฝ่ฝันปรารถนา แม้กระทั่งความกลัวของคนในสังคมยุคสมัยที่สร้างงานเขียนนั้น ๆ ด้วย สิ่งที่คุณอ่านได้รับเป็นความจริงแท้ของมนุษย์ซึ่งอาจจะไม่พบในตำราวิชาการอื่น ๆ⁹

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ประสบการณ์ ภาพความเข้าใจ (concept)” หรือมโนทัศน์กับภาษาไว้อย่างชัดเจนสรุปได้ว่า สิ่งสำคัญก่อนที่จะเกิดมีภาษาก็คือต้องมี “ประสบการณ์” ก่อน ประสบการณ์ที่ได้รับทราบนั้นจึงเกิดเป็นภาพความเข้าใจรวมที่เรียกว่า concept แล้วก็มีคำเรียก concept นั้นว่าอย่างนั้นว่าอย่างนี้เป็นภาษา ภาษาก็จะโยงไปหาประสบการณ์ต่างๆ ถ้าแต่ละคนพูดถึงสิ่งที่ได้เคยมีประสบการณ์มาแล้วก็จะสื่อสารกันได้อย่างไม่มีปัญหา แต่ถ้าสิ่งใดไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน สิ่งนั้นภาษาก็ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงมาถึงขั้นที่เกี่ยวข้องกับสังขรณ์ว่า ภาษาไม่สามารถแสดงหรือถ่ายทอดความจริงหรือสังขรณ์ได้โดยสมบูรณ์ เพราะว่าภาษานั้นไม่ใช่เป็นการเอาสิ่งนั้นมาตั้ง หรือมาแสดงให้ดู แต่ภาษาเป็นเพียงตัวที่สื่อผ่านโยงไปหาความจริงนั้น โดยที่ความจริงนั้นอยู่ใน concept ซึ่งจะต้องมีประสบการณ์มาก่อน ถ้าไม่มีประสบการณ์มาก่อนย่อมเกิดความติดตัน¹⁰

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมกำหนดมโนทัศน์และมโนทัศน์ถ่ายทอดผ่านภาษา

5.2 มโนทัศน์ที่ปรากฏผ่านความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ ทำให้เห็นมโนทัศน์สำคัญหลายประการที่กวีและสังคมไทยมีร่วมกัน อันสัมพันธ์กับการเลือกใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเพื่อให้จินตภาพและสื่อความหมาย ดังต่อไปนี้

5.2.1 มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม

การเลือกใช้เรือแต่ละชนิดที่ปรากฏในความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กวีเลือกใช้เรือแต่ละชนิดเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีสถานภาพแตกต่างกัน

⁹ กุสุมา รัชชมนี, *วรรณสารวิจัย* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2547), หน้า 17.

¹⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังขรณ์* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2539), หน้า 4.

ทัศนีย์ ทองสว่าง อธิบายว่า สถานภาพ หมายถึง “ตำแหน่งหรือฐานะที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม เป็นสิทธิหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่ เกี่ยวข้องกับผู้อื่น หรือสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นจะต้องมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม”¹¹

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์ อธิบายความหมายของสถานภาพ ไว้ว่า

บุคคลก็ดี บทบาทก็ดี หรือกลุ่มก็ดี ย่อมมีฐานะสูงต่ำภายในสังคม เรียกว่า สถานภาพ สถานภาพมักจะวัดกันด้วย อำนาจ เอกสิทธิ์ และความยกย่องนับถือที่ได้รับจากสังคม ตามปกติใครมีอย่างหนึ่ง มากก็มักจะมีอย่างอื่น ๆ มากตามไปด้วย ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มักจะมีการศึกษาดี มีคนยกย่องและเป็นผู้มีอำนาจในสังคม แต่ก็ไม่เสมอไป นักเลงรีดไถชาวบ้านอาจจะมีอิทธิพล มีเงิน แต่ไม่ได้รับความยกย่องนับถือจากสังคม สถานภาพของบุคคลอาจเลื่อนสูงขึ้นหรือต่ำลงได้¹²

สถานภาพ (Status) คือฐานะตำแหน่งของบุคคลในสังคมใดสังคมหนึ่ง ทุกสังคมจะมีตำแหน่งต่าง ๆ มากมาย บุคคลเดียวอาจมีหลายสถานภาพ ซึ่งมีทั้ง **สถานภาพโดยกำเนิด** เช่น สถานภาพทางวงศ์ตระกูล สถานภาพทางเพศ สถานภาพทางอายุ สถานภาพทางเชื้อชาติ และสถานภาพทางชนชั้นทางสังคม สถานภาพอีกประเภทหนึ่งคือ **สถานภาพโดยการกระทำ** เช่น สถานภาพทางอาชีพ สถานภาพทางการศึกษา สถานภาพทางการเมือง และเมื่อบุคคลมีสถานภาพใด บุคคลมักต้องมีบทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพนั้น ๆ ควบคู่กัน และการที่บุคคลจะทราบบทบาทหน้าที่ได้ ย่อมต้องมีการอบรมสั่งสอนกันมาในแต่ละสังคม ดังนั้นเมื่อบุคคลมีสถานภาพอย่างไรสังคมย่อมมีความคาดหวังว่าบุคคลนั้นควรมีพฤติกรรมอันสอดคล้องกับบทบาทด้วย¹³ สถานภาพเป็นสิ่งที่เฉพาะตัวที่ทำให้บุคคลแตกต่างไปจากผู้อื่น และมีอะไรที่เป็นเครื่องหมายของตน

¹¹ ทัศนีย์ ทองสว่าง, **สังคมวิทยา** (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2549), หน้า 63.

¹² เกอร์ฮาร์ด เลนส์กี, **มนุษย์กับสังคม**, แปลและเรียบเรียงโดย ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 24.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65 - 70.

สัญลักษณ์ของสถานภาพ (Status Symbol) ในแต่ละสังคมมีหลากหลาย อาจคล้ายคลึงกัน หรือแตกต่างกัน เช่น ในบางกรณีเราทราบว่าบุคคลดำรงตำแหน่งใดจากเครื่องแบบที่เขาสวมอยู่ ซึ่งเป็นลักษณะทางวัฒนธรรม¹⁴

เรือในสังคมวัฒนธรรมไทยเป็นสัญลักษณ์ของสถานภาพบุคคล¹⁵ เนื่องจากเรือแต่ละชนิดมีที่มา รูปร่าง องค์ประกอบ การใช้ประโยชน์ บุคคลที่เกี่ยวข้อง และโอกาสในการใช้แตกต่างกัน โหมดทัศนที่เกี่ยวข้องจึงแตกต่างกัน ดังนั้นการจะทำความเข้าใจได้ต้องเข้าใจความหมายระดับลึก ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศจำนวนมากว่าวีได้เลือกใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออันสัมพันธ์กับทัศนเกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม โดยเฉพาะมักเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางชนชั้นทางสังคม และสถานภาพทางการเมือง

พัทธา สายหู ได้อธิบายเรื่องการแบ่งชั้นของสังคมไว้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีการแบ่งชั้นสังคมเป็นสูงต่ำซึ่งแตกต่างจากการแบ่งวรรณะ ความว่า

ชั้นสังคมคือกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะคุณสมบัติร่วมกันของกลุ่มที่แตกต่างไปจากกลุ่มอื่นเห็นได้ชัด มีการจัดระดับสูงต่ำของกลุ่มหรือชั้นนั้นให้ไม่เท่าเทียมกันกับกลุ่มหรือชั้นอื่น และมีการกีดกันไม่ให้ล่งล้ำเปลี่ยนชั้นเข้ามา ซึ่งส่วนมากเป็นการรังเกียจไม่ให้สมาชิกจากชั้นที่ต่ำกว่าขยับสูงขึ้นมาได้ ถ้าการกีดกันไม่ให้ล่งล้ำชั้นกันนี้มีอย่างเด็ดขาด ก็เรียกกันเป็นวรรณะ คือถึงขนาดว่าคนวรรณะหนึ่งจะไปทำกรงหรืออาชีพของอีกวรรณะหนึ่งไม่ได้ สมาชิกของต่างวรรณะจะสมรสกันก็ไม่ได้ และจะย้ายเปลี่ยนวรรณะกันก็ยิ่งไม่ได้เลย วรรณะที่ต่างกันนี้ปกติมีลำดับชั้นสูงต่ำกว่ากันด้วย ถ้าการกีดกันเรื่องล่งล้ำชั้นนั้นไม่เด็ดขาดนัก พออนุญาตอนุโลมให้ย้ายข้ามกันได้ บ้างในบางโอกาส แต่มีการยกย่องชั้นหนึ่งว่าสูงเหยียดหยามอีกชั้นหนึ่งว่าต่ำ สมาชิกจากชั้นต่ำจะเลื่อนขึ้นมาชั้นสูงได้ด้วย ความยากลำบาก และเมื่อข้ามชั้นมาได้แล้ว ก็ยังมีการทำวความไปหาภูมิหลังของบุคคลเป็นทำนองกึ่งดูถูก เช่น คนชั้นไพร่ได้มาเป็นเมียผู้ดี หรือคนชั้นกรรมกรแรงงานขยับฐานะมาเป็นคหบดี นาน ๆ ทีก็มีคนเอ่ยถึงความหลังเมื่อครั้งยังต่ำต้อย หรือตัวผู้ได้เลื่อนข้ามชั้นนั้นเองเกิดความ

¹⁴ เรือเดียวกัน, หน้า 68 - 69.

¹⁵ ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 1 หน้า 5 - 6

ละอายไม่อยากจะให้ใครรู้ใครเห็นว่า ตนมาจากพื้นเพใด ไม่ต้องการติดต่อสัมพันธ์กับคนเก่า ๆ ในระดับชั้นเดิมของตนถ้าพอจะหลีกเลี่ยงได้ ฯลฯ อย่างนี้ก็ถือว่ามีการแบ่งชั้นสังคมเป็นสูงต่ำ¹⁶ ...

ชนชั้นในสังคมจะเกิดขึ้นก็เมื่อแบ่งกลุ่มแยกจากกันได้ โดยไม่อ้างความสัมพันธ์ ชันญาติกัน แล้วแต่ละกลุ่มนั้นมีฐานะศักดิ์ศรีต่างกันเห็นได้ชัดด้วยลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ เช่น อาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ไม้สอยอุปโภคบริโภค แม้กระทั่งสุดท้ายด้วยสำเนียงพูดจา กิริยามารยาท และอาจจำแนกด้วยความแตกต่างทางอาชีพด้วย ในสังคมเดียวกันถ้ามีโอกาสที่กลุ่มหนึ่งจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจหรือการปกครองมากกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มนั้นก็กลายเป็นกลุ่มหรือชั้นที่สูงกว่าขึ้นมาทันที¹⁷ ...

พิจารณาตามคำอธิบายข้างต้นเป็นเกณฑ์ ประกอบกับการศึกษาวิเคราะห์การใช้ความเปรียบเรือต่างชนิดกับบุคคลต่างสถานภาพและต่างชั้นทางสังคมที่ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ ทำให้เห็นว่า กวีใช้มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม เข้ามาเชื่อมโยงกับมโนทัศน์เรือ และได้เลือกใช้เรือต่างชนิดมาเปรียบเทียบหรือใช้เป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลที่มีสถานภาพแตกต่างกัน เพื่อช่วยสร้างจินตภาพและสื่อความหมายทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจได้แจ่มชัด

มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม ที่ปรากฏเด่นในการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศแยกได้เป็นสองประการ ได้แก่ *มโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์* และ *มโนทัศน์เกี่ยวกับบุคคลทั่วไป*

5.2.1.1 มโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหนึ่งในสถาบันหลักของสังคมไทยมาช้านาน พระเกียรติคุณบุญญาบารมีและพระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ เช่น การปกครอง การรบ การศาสนา ความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้คุ้มครองรักษา พระราชภารกิจ

¹⁶ พัทยา สายหนู, *กลไกของสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 161.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญในรัชกาลนั้น ๆ เป็นแรงบันดาลใจให้กวี ซึ่งมักเป็นผู้จงรักภักดีและใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทปวารณาบ้นทึกไว้ หมายพรรณนาพระเกียรติคุณให้เป็นที่ประจักษ์

วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้กล่าวแสดงความเป็นมาและความสำคัญของพระมหากษัตริย์ไว้ว่า

ตามความเข้าใจของคนทั่วไป พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิต การเป็น “มนุษย์เทวะ” (ศัพท์ที่ใช้ในกฎหมายเทียรบาล) ของพระองค์มีที่มาจากคัมภีร์คำสอนโบราณทั้งของฝ่ายพุทธศาสนาและฝ่ายพราหมณ์ ตามตำนานว่าด้วยกำเนิดของสถาบันพระมหากษัตริย์กล่าวไว้ด้วยกันว่า ทิพภาวะนี้มอบพระราชอำนาจเด็ดขาดแก่พระมหากษัตริย์ จะให้ผู้น้อยเป็นผู้ใหญ่หรือให้ผู้น้อยเป็นผู้ใหญ่ก็ได้ เพื่อพระองค์ผู้ซึ่งเป็นดั่งเข พระสุเมรุราช (ตามตำราปัญญาชาภิเชก) หรือเป็นหลักแห่งโลกและจักรวาล จะได้ปกป้องสังคมมิให้เกิดจุลาจลและปกป้องคนดีจากการข่มเหงของคนชั่ว และคุ้มครองคนอ่อนแอมิให้ผู้แข็งแรงกว่ารังแกเบียดเบียน ดังนั้น เรื่องราวของพระมหากษัตริย์จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของพระราชอำนาจเด็ดขาดเพียงประการเดียว แต่เป็นเรื่องของโบราณราชประเพณีซึ่งกำหนดบทบาทเชิงอุดมคติที่พระมหากษัตริย์ทรงต้องปฏิบัติด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระราชานุกิจอันแสนหนักหน่วงและการปกครอง ซึ่งต้องเป็นไปตามหลักการของราชনীติ พระธรรมศาสตร์ พระราชศาสตร์ และโบราณราชประเพณี กล่าวคือ พระองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นหลักแห่งโลกและหลักแห่งความยุติธรรมที่สังคมพึงพึงได้ในยามวิกฤต¹⁸

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเทวราชา อันเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากลัทธิเทวราช หรือไศเลนทร์จากศาสนาฮินดู ซึ่งพราหมณ์เป็นผู้นำมาเผยแพร่

¹⁸ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณานิการ, บรรณานิการแดง, ใน กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ผลงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก”, 2548).

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายว่า เทวราช หมายถึงราชาหรือพระมหากษัตริย์ เป็นเทวะ ส่วนไศเลนทร์ มาจากคำว่า ไสล และ อินทร มีความหมายว่าผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขหรือบนภูเขา หมายถึงพระศิวะผู้สถิตบนยอดเขาไกรลาส พระมหากษัตริย์จึงเทียบได้กับองค์พระศิวะหรือไศเลนทร์¹⁹ ทางคติของไทยพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะพระนารายณ์และพระอิศวรรวมกัน พระนารายณ์เป็นพระเดช พระอิศวรเป็นพระคุณ สัญลักษณ์ความเป็นเทวราชาปรากฏเด่นชัดในพระราชลัญจกรดังนี้ พระราชลัญจกรมหาอุณาโลม หมายถึงพระอิศวร พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ หมายถึงพระนารายณ์ และพระราชลัญจกรหงส์พิมาน หมายถึงพระพรหม²⁰ อย่างไรก็ตามแม้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูอย่างมาก แต่พุทธศาสนาก็มีอิทธิพลอย่างมากและลึกซึ้ง เพราะพระมหากษัตริย์ไทยทรงนับถือศาสนาพุทธ ทรงรับไตรสรณคมน์ และทรงมีพระราชศรัทธาในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดศีลธรรมแห่งสถาบันพระมหากษัตริย์²¹

การประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ล้วนแสดงความสัมพันธ์กับการสร้างเสริมความศักดิ์สิทธิ์แห่งเทพ เพื่อยกย่องพระบุญญาบารมีพระมหากษัตริย์ขึ้นเป็นเทพเจ้า ส่งผลต่อเนืองกับวัฒนธรรมไทยและประเพณีไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะรูปแบบในการประกอบพระราชพิธีและพระราชประเพณีที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งล้วนมีลักษณะที่เป็นการเสริมสร้างพระราชอำนาจและความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ เช่น ในทวาทศมาสโคลงต้น กวีพรรณนาเกี่ยวกับการแข่งเรือพระที่นั่งเสี่ยงทายความเป็นไปของบ้านเมืองในพระราชพิธีอาสยุชไว้อย่างให้ภาพ สะท้อนให้เห็นการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมุ่งบำบัดทุกข์บำรุงสุขสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ราษฎร การเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคในพระราชพิธีนี้มีประชาชนมาเฝ้าอย่างเนืองแน่น นับเป็นวาระที่สนุกสนาน แสดงถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านเมืองด้วย

ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีได้บันทึกการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค โดยเฉพาะการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในพระราชภารกิจสำคัญ เช่น ราชการสงคราม การเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ล้วนมีความงดงามยิ่งใหญ่อลังการ แสดงพระบุญญาภานูภาพและพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม กวีจึงมักบรรยายและพรรณนาเรือและกระบวนเรื่อนั้นไว้เสมอ

¹⁹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, สถาบันพระมหากษัตริย์, ศิลปวัฒนธรรม, 4 (พฤศจิกายน 2525): 9.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือลื่อนน้อยเฉลิมพระเกียรติ ปรากฏเด่นในวรรณคดี นิราศสี่บ่เนื่องมาจากสมัยอยุธยา ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่องได้บันทึกการเสด็จพระราชดำเนิน โดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคแสดงการเฉลิมพระเกียรติอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะได้แสดงให้เห็นในทัศนะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพ และมโนทัศน์พระมหากษัตริย์ทรงเปี่ยมด้วยพระบุญญาบารมี

เรือพระที่นั่งสำคัญหลายลำมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์แทนมหาเทพ อาทิ เรือพระที่นั่งครุฑ ไชนเรือเป็นรูปครุฑซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระนารายณ์ เรือพระที่นั่งหงส์ ไชนเรือเป็นรูปหงส์ซึ่งเป็นพาหนะทรงของพระพรหม²² ดังกวีนิยมนำมาพรรณนาเชื่อมโยงเปรียบเทียบโดยมุ่งเฉลิมพระเกียรติ และกลายเป็นชนบในการเปรียบเทียบ เช่น กวีอุปมาเปรียบเทียบเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์กับหงส์ทรงของพระพรหม ให้ภาพความงามสง่า และความยิ่งใหญ่ เทียบพาหนะทรงของพระพรหมมหาเทพผู้สร้าง อีกนัยหนึ่งสามารถตีความได้ว่าพระพรหมคือพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นคุณธรรมของนักปกครอง หมายถึงพระมหากษัตริย์ทรงดำรงในธรรมซึ่งเป็นลักษณะของพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐ ซึ่งทรงใช้ทศพิธราชธรรมในการปกครองอีกด้วย ภาพของเรือพระที่นั่งครุฑและเรือพระที่นั่งหงส์จึงเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นเทวราชาและธรรมราชาของพระมหากษัตริย์²³

กวีไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงปัจจุบันจำนวนมากได้รังสรรค์ถ่ายทอดเรื่องราวของกระบวนพยุหยาตราชลมารคไว้ในวรรณคดีของตน ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง นับแต่**โคลงนิราศนครสวรรค์** กวีได้เลือกสรรลำดับความในกระบวนพรรณาอย่างประณีต การเลือกชื่อเรือมาพรรณนาและเปรียบเทียบเชื่อมโยงกันเพื่อให้จินตภาพและสื่อความหมายเป็นสัญลักษณ์อันแสดงเทวภาพและพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ เสมือนมหาเทพหรือพระนารายณ์อวตารเสด็จมาครองโลก กวีจึงนิยมอุปมาเปรียบเทียบการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราชลมารคของพระมหากษัตริย์กับการเสด็จของพระนารายณ์ ปรากฏสืบชนบการประพันธ์สืบมาในวรรณคดีนิราศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่าง

ใน**โคลงนิราศนครสวรรค์**กวีเริ่มบทพรรณนากระบวนพยุหยาตราชลมารคด้วยภาพวงกว้าง แสดงภาพโดยรวมของเรือจำนวนมากและหลากหลายชนิดที่ “งามเลิศ” หาชมได้ยากยิ่ง และพรรณนาว่าเป็นพระนารายณ์เสด็จมาครองโลก พระบรมเดชาานุภาพสยบทั่วภพเลื่อนลือทั่วฟ้าดิน

²² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 4

²³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3 และ 4

นานาอเนกถ้วน	นาวา
งามเลิศแลเห็นหา	ยากแท้
นารายณ์เสด็จเสด็จมา	ครองโลกย์
ทั่วทั้งแดนภพแท้	แพ้วฟ้าดินขจร ฯ ²⁴

โคลงนิราศทวายเป็น กวีใช้อดีตพจน์ในการพรรณนากระบวนการพยุหยาตราขบวนและอุปมาเปรียบเทียบการเสด็จของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับการเสด็จของ “องค์จักรี” คือพระนารายณ์ให้จินตภาพอันแสดงพระบุญญาธิการที่ยิ่งใหญ่

โชนันมหรณพทั้งอง	ชลธิ
สนั่นเสนาะเกรวีตี	คู่ซ้อง
เจกองค์จักรีกรี	ธาพยุหี
เอิกเกริกสาครฝ่อง	เฟื่องฟุ้งพุ่มพอง ฯ
เรือตามหลามแล่นล้อยม	เสด็จดล
คือคู่งศ์เห็นชล	แหวกหว่าย
โดยเสด็จพระภุชพล	ภูวนาถ
ขนานขนัดอัดแอดล้าย	แห่ห้อมไคลไคล ฯ ²⁵

นอกจากกวีจะเน้นอุปมาเปรียบเทียบเรือพระที่นั่งอันมีรูปลักษณะจำลองพาหนะทรงองค์มหาเทพ เพื่อเทิดพระเกียรติ พระบรมเดชาานุภาพ และพระบารมีของพระมหากษัตริย์ทัดเทียมมหาเทพแล้ว กวียังนิยมเลือกสรรพรรณนาเรือพระที่นั่งที่มีชื่อเกี่ยวข้องกับวิมานหรือพิมานสื่อสัญลักษณ์แห่งสวรรค์ รังสรรค์เปรียบเทียบให้ภาพความงดงามประหนึ่งวิมานทวยเทพบนสวรรค์ล่องลอยมา เชื่อมโยงแสดงนัยแห่งความเป็นเทพ และเน้นแสดงความยิ่งใหญ่อลังการของกระบวนการเรือที่มีเป็นจำนวนมาก มีเรือพระที่นั่งเป็นประธาน มีเรือของเสนาบดีและขุนนางข้าราชการบริวารตามเสด็จแวดล้อมพร้อมด้วยไพร่พล

²⁴ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545), หน้า 783.

²⁵ พระพิพิธสาส์, **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542), หน้า 20.

การชมเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ พระยุพราช และพระราชวงศ์ กวีล้วนเน้นแสดงให้เห็นความงามอย่างเลอเลิศ เป็นความงามอันเหนือโลก เทียบเท่าความงามแห่งสวรรค์ นอกจากนี้กวียังนิยมแสดงให้เห็นแสนยานุภาพอันสะท้อนพระบรมเดชานุภาพและพระบุญญาบารมีแห่งพระมหากษัตริย์ เช่น

ใน**ลิลิตพายัพ** กวีพรรณนาชมความงามของเรือพระที่นั่ง โดยซ้ำคำว่า “งาม” ต้นบาทโคลงทุกบาทจำนวน 2 บาท เพื่อเน้นชมความทุกส่วนในรายละเอียดของเรือ กวีเน้นชมความงามเลิศของเรือพระที่นั่งว่า “งามยิ่งเรืออื่นเหลือ เปรียบได้” จึงสมพระเกียรติและเหมาะแก่การเป็นพระราชพาหนะ ของ “พระเจ้า เพ็ญยศ” นอกจากนี้กวีได้อุปมาเปรียบเทียบชมความงามของเรือพระที่นั่งว่างามดั่งพาหนะของพระอินทร์ ผู้เป็นเจ้าของดาวดึงส์สวรรค์ แสดงให้เห็นเทวภาพและพระบุญญานุภาพที่ทัดเทียมกัน

งามนาวาพระผู้

งามรูปมั่นหล่อหมด

งามลายกนกเขียนงด

งามฟูจามรีย้อย

งามสมเป็นอาสน์ให้

งามยิ่งเรืออื่นเหลือ

งามอีกเหล่าลูกเรือ

งามธวัชเขาวราชให้

เพ็ญยศ

เชิดช้อย

งามอร่าม

หยาดเฝ้ายวนลม ฯ

สถิตเหนือ เกศนา

เปรียบได้

แลสะพรั่ง

ช่อฟ้าแลไสว ฯ²⁶

ครั้งได้ฤกษ์คลาขบวน

ดูจมนุ่นาคเล่นน้ำ

งามกระบวนชลมารคล้วน

งามเมื่อพระยาตรา

งามเรือเปรียบอินทรา

งามติดงามต่อตั้ง

ดูยวนต้ายิ่งล้ำ

พิศแล้วเพลินตา ฯ²⁷

นาวา เรียงแฮ

ยับยั้ง

สนะล่อง

ถี่ถ้วนล้วนงาม ฯ²⁸

²⁶ เรืองเดียวกัน, หน้า 100.

²⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ลิลิตพายัพ**, หน้า 15.

²⁸ เรืองเดียวกัน, หน้า 15.

กวีพรรณนาให้ภาพเรือบวรารจำนวนมากที่แวดล้อมเรือพระที่นั่ง อุปมาดัง “หม่อมสยา” ที่ถ่ายทอด “พระยานาค” ราชานางพิภพผู้เป็นใหญ่ในน้ำ ให้จินตภาพความเป็นผู้นำอย่างเด่นชัด ความว่า

ถัดไปเรืออื่นล้น	แล่นหลาม
แลหลากแต่ล้นงาม	เงื่อนล้า
เปรียบหม่อมสยาตาม	พระยานาค นายนอ
แลลือหลามแหล่งน้ำ	ลิลล้าล้าบึง ²⁹
นั่งเหลียวแลย่านน้ำ	เพลนเปลอ
นาเวศหน่อนาถเลอ	โลกไซ้ ³⁰

เรือหลวงส่วนใหญ่เป็นเรือที่ใช้ในการรบ มีขนาดใหญ่และเพรียวยาว ใช้ฝีพายจำนวนมาก เรือรูปสัตว์จำนวนมากหนึ่งยังมีช่องสำหรับบรรจุปืนใหญ่ กวีนิยมบรรยายให้ภาพเรือศิระศาสตร์ซึ่งอยู่แวดล้อมเป็นกระบวนรายล้อมอยู่รอบนอกออกจากเรือพระที่นั่งที่เป็นศูนย์กลางเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจข้าราชการแม่ทัพนายกอง ซึ่งเสริมส่งพระราชอำนาจและพระบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังเห็นได้ชัดจากความนิยมในการเลือกชื่อเรือบวรารซึ่งเป็นชื่อขุนกระบี่จากเรื่องรามเกียรติ์มาเปรียบเทียบเพื่อให้ภาพ เช่น

ในภาพยนต์เรือพระราชพิธีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกอุปมาเปรียบเทียบเรือ “พาลีรังทวีป” และ “สุครีพครองเมือง” ซึ่งตั้งชื่อตามนามของพาลีและสุครีพ พญาวานรผู้เรืองฤทธิ์ในเรื่องรามเกียรติ์ กับพญาวานรผู้หาญกล้า นั่น ความตอนหนึ่งว่า

พาลีรังทวีป	รีบแล่นตามงามเงื่อนขลัง
เรือปืนยืนยุทธ์ยัง	ดังกระบี่พาลีหาญ
๗๑	
สุครีพครองเมืองศรี	สุรนาวีมุ่งชิงไชย
เรือปืนยืนยุทธ์ไกร	เหมือนพญาพานะเรนทร์ ³¹

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

³¹ ประชุมกาพย์เห่เรือ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2516), หน้า 40.

ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า ในวรรณคดีนิราศทุกเรื่องที่มีการพรรณนากระบวนการพยุหยาตราขบวนมหรหร หรือการเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนมหรหร ล้วนปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือที่ให้นิยามภาพเทพและสวรรค์ อันแปรโลกตามความเป็นจริงให้เป็นโลกแห่งจินตนาการและอุดมคติ โดยมุ่งแสดงพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้เลิศบุญ การเสด็จของพระมหากษัตริย์เทียบได้กับการเสด็จของมหาเทพผู้ลงมาบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่โลก แสดงให้เห็นมโนทัศน์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพผู้ทรงพร่างพร้อมบริบูรณ์พร้อมด้วยพระเกียรติยศและบริวาร ดังที่กวีรังสรรค์พรรณนาเฉลิมพระเกียรติด้วยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างโดดเด่น เป็นเครื่องแสดงสถานภาพบุคคล โดยเฉพาะเป็นสัญลักษณ์อันแสดงพระบรมเดชานุภาพและบุญญาบารมีของพระมหากษัตริย์อย่างเด่นชัด

5.2.1.2 มโนทัศน์เกี่ยวกับบุคคลทั่วไป

มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลทั่วไปในวรรณคดีนิราศ ปรากฏให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับชายหญิง ซึ่งเป็นสถานภาพทางเพศ และมโนทัศน์เกี่ยวกับความแตกต่างของบุคคลต่างชนชั้น ซึ่งสัมพันธ์กับสถานภาพทางชนชั้นทางสังคม และสถานภาพทางอาชีพ ดังนี้

5.2.1.2.1 มโนทัศน์เกี่ยวกับชายหญิง

มโนทัศน์เกี่ยวกับชายหญิง ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างทางเพศอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสังคมไทย ได้แก่ มโนทัศน์ชายหญิงเป็นสิ่งคู่กัน และมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง

มโนทัศน์ชายหญิงเป็นสิ่งคู่กัน

การใช้ความเปรียบหรือสัญลักษณ์ “เรือ” กับสิ่งที่คู่กัน ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศสมัยอยุธยาตอนต้น สืบมาในนิราศสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เรือแข่งคู่ (ชาย-หญิง), เรือ-พาย (ชาย) กับน้ำ (หญิง), เรือ (ชาย) กับท่าเรือ (หญิง), และนายเรือ, กับต้นหางเสือ (ชาย) กับเรือ (หญิง) ซึ่งล้วนต้องอยู่เคียงคู่ พึ่งพาอาศัยกัน

เรือแข่งคู่ (ชาย-หญิง)

หากพิจารณาในฐานะที่เรือเป็นยานพาหนะในการเดินทาง การแล่นแข่งคู่กันของเรือ รวมทั้งการพายเรือเพื่อมุ่งไปถึงที่หมายหรือฝั่งในบทศจรรย์ ล้วนเป็นสัญลักษณ์แสดงแรงขับหรือความปรารถนาทางเพศ สื่อความหมายแสดงความปรารถนาของมนุษย์ที่มุ่งบรรลุฝั่งทางโลกิยะ คือความสมปรารถนาทางกามารมณ์

เรือ-พาย (ชาย) กับน้ำ (หญิง)

กวีนิยมใช้ “เรือ” และ “พาย” เป็นสัญลักษณ์แทนเพศสรีระของชาย และใช้กิริยาอาการที่เกี่ยวกับการนำพาให้เรือแล่นไป ได้แก่ ชายเป็นผู้พาย จำ หรือถ่อ “เรือ” ให้ล่องแล่นไปในแม่น้ำ ลำคลอง ท้องทะเล เป็นสัญลักษณ์ในบทศจรรย์สื่อแสดงกามกิจของชายหญิงท่ามกลางบริบทของสายน้ำและคลื่นลม ทำให้เกิดจินตภาพอันสื่อความหมายถึงเพศวิถีของชายหญิง เช่นเดียวกับเรือที่ไม่อาจขาดพาย และพายก็จะไร้ความหมายหากไม่มีเรือ เรือจะแล่นไปได้ต้องอาศัยการจ้ำพายนำพาเรือไป เรือกับพายจึงต้องสัมพันธ์กันเป็นหนึ่ง เรือจึงจะแล่นไปถึงฝั่งอันเป็นที่หมายได้ดังปรารถนา ดังตัวอย่างในโคลงนิราศพระยาตรัง พรรณนาว่า

คล้ายคล้ายอุรวะเสี้ยว	เลขชลา
มารุตโบกใบพา	ไล่ซ้า
ถนัดโถมเสพรสกา-	เมศพี เจียวแม่
เรือก็รู้ที่น้ำ	นาฏรู้ที่เรียม ฯ ³²

เรือ (ชาย) กับท่าหน้า (หญิง)

กวีนิยมเปรียบเทียบตนเองเป็น “เรือ” และเปรียบหญิงที่รักเป็น “ท่าหน้า” หรือ “ท่าเรือ” เพื่อครวญรำพันถึงตนเองที่ไม่มี “ท่าเรือ” ไว้จอดทอดสมอ แสดงให้เห็นว่าในสังคมไทยมีมโนทัศน์ว่าชายเป็นฝ่ายที่ต้องเป็นผู้เดินทางไปหาหญิง ในขณะที่หญิงต้องมีพฤติกรรมเช่นเดียวกับท่าหน้า อยู่กับเหี่ยวเฝ้ากับเรือนรอคอยเรือที่จะเข้ามาจอดเทียบท่า ซึ่งแสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศของหญิง ตามการคาดหวังและอบรมของสังคมไทยประการหนึ่งว่า ผู้หญิงควรมีบทบาทหน้าที่เป็นที่พักพิงใจให้ชายด้วย กวีจึงนิยมเปรียบหญิงกับท่าหน้าหรือท่าจอดเรือ ซึ่งความเปรียบนี้ปรากฏใช้สืบมาช้านาน ดังในพระไตรปิฎกอุปมาว่า

³² พระยาตรัง, *วรรณกรรมพระยาตรัง* (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 139.

[328] บุรุษไม่พึงวางใจว่า หญิงนี้ต้องการเรา
ไม่พึงวางใจว่า หญิงนี้ร้องไห้อยู่ในที่อยู่ของเรา
จริงอยู่ หญิงทั้งหลายเหล่านั้นย่อมคบหาได้
ทั้งชายที่เป็นคนรักและมีโชคคนรัก
เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น³³

[330] ไม่พึงวางใจในนารีทั้งหลาย ผู้สร้างกรรมอันดีให้
ผู้ล่วงละเมิดศีล ไม่มีความสำรวม
ถึงภรรยาจะพึงมีความรักอย่างแน่นแฟ้น ก็ไม่พึงวางใจ
เพราะว่านารีทั้งหลายเสมอเหมือนกับทำน้า³⁴

ข้อความอุปมาที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ได้อุปมาเปรียบเทียบผู้หญิงที่
คบหาสมาคมกับผู้ชายหลายคนเหมือนเรือที่จอดได้ทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น และอุปมาเปรียบเทียบ
ผู้หญิงที่ไร้ศีลขาดความสำรวมและสร้างกรรมอันดีให้แก่ชายเหมือนกับทำน้าที่รับเรือมา
จอดไม่เลือกหน้า เพื่อเตือนชายว่าอย่าวางใจผู้หญิงเช่นนี้

ความเปรียบผู้ชายเป็นเรือ และผู้หญิงเป็นฝั่งหรืออู่เรือ นับว่าเป็นความ
เปรียบที่เป็นสากลดังปรากฏใน ภาพพจน์ในโศกนาฏกรรมของเชกสเปียร์ งานวิจัยของม.ล.
อานันท์ชนก พานิชพัฒน์ ได้กล่าวถึงภาพพจน์ในบทละครเรื่องโรมิโอและจูเลียต (Romeo and
Juliet) ไว้ตอนหนึ่งว่า “โรมิโอได้รับการเปรียบเทียบกับเป็นเรือที่ถูกรำทะเล (sea-beaten bark) ที่
ไผ่หาฝั่ง หรือ อู่เรือซึ่งหมายถึง จูเลียต”³⁵

เรือ (หญิง) กับทำน้า (ชาย)

ในนิราศหลายเรื่องได้เปรียบหญิงเป็นเรือ และเปรียบชายเป็นทำน้า เช่น
นิราศกรุงเก่า (พ.ศ. 2512) สมหมาย พิมพ์สมาน อุปมา “ชีวิตเหมือนกับเรือ” ที่ลอยอยู่โดยยัง

³³ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เล่มที่ 28 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 151.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

³⁵ ม.ล.อานันท์ชนก พานิชพัฒน์, ภาพพจน์ในโศกนาฏกรรมของเชกสเปียร์ (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 29.

ไม่มี “คนนำ” หรือนายเรือ กวีตั้งคำถามว่า เรือที่ยังไม่มีคนนำนี้จะคว่ำหรือไม่ สื่อความหมายถึงชีวิตของกวีที่ยังไม่มีใครมาเป็นผู้นำชีวิตนั้นจะดำเนินไปถึงที่หมายได้หรือไม่ นอกจากนี้กวีได้กล่าวไว้ด้วยว่าตนยังไม่มี “ท่า” ซึ่งโดยทั่วไปมักหมายถึงจุดหมายที่เรือมุ่งไปถึง แต่ “ท่า” ในบริบทนี้หมายถึงบุคคลที่ปรารถนาจะอยู่ครองคู่ด้วย ในบทต่อมา อ.ส. ได้ตอบคำถามของสมหมาย พิมพ์สมาน เป็นโวหารรักเชิงเกี่ยวพาราสี โดยกล่าวว่าที่ “ท่านี้ ...ยังไม่มีเรือจอด” หมายถึงตัวกวียังว่าง หรือไร้คู่ แต่เมื่อกล่าวเชิญไปให้เรือเข้ามาจอดแต่เรือกลับคิดกลัวและหันเหหัวเรือออกจากท่าไป หมายถึงฝ่ายหญิงยังไม่แน่ใจที่จะหยุดชีวิตไว้ที่ท่านี้ หรือที่ชายผู้นี้

ก็ชีวิตเหมือนกับเรือเมื่อลอยนี้

ยังไม่มีคนนำจะคว่ำไหม

ฉันยังไม่พบท่าควรฝ่าไป

ขอถามเธอผู้เกิดในหัวใจตัว

สมหมาย พิมพ์สมาน

เสียงกระซิบตอบว่าที่ท่านี้

ยังไม่มีเรือทอดจอดจนทั่ว

เขาเชิญพักสักนิดก็คิดกลัว

จึงหันหัวเรือเหไปเอกา³⁶

อ.ส.

บทนิราศข้างต้นแสดงให้เห็นมโนทัศน์ของผู้หญิงเกี่ยวกับการมีคู่ครองที่เปลี่ยนแปลงไป เห็นได้จากกวีตั้งคำถามว่า ผู้หญิงควรต้องมีคู่ครองเป็นผู้นำชีวิตจึงจะดำเนินชีวิตไปอย่างราบรื่นได้เช่นนั้นหรือ และถ้ายังไม่พบ “ท่า” ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่ปรารถนาจะอยู่เป็นคู่ครองกันแล้วควรทำฉันใด

ใน โคลงนิราศแม่เมาะ ก้องภพ รื่นศิริ เปรียบตนเองเป็น “เรือรัก” ที่ร้อนเร่จร และไร้ “ท่าเทียบรัก” ความว่า

173. มา “ท่าเส้า” ครั้งอดีต ไครรอน- แรมนา

³⁶ 48 นักกลอนร่วมสมัย, นิราศกรุงเก่า, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สำนักสมุดไทย, 2528), หน้า 57.

เหนื่อยผูกเรือแพนอน	พักค้าง
เรือรักอ่อนเร่จร	ว่าเหว่ ออกเอก
ไร้ท่าเทียบรักล้าง	ทุกซักร่อนพักใจ ³⁷
ถึง “ท่าเสา” เดิมที่เป็นที่ผ่อน	เรือแพจรจอดพักนานนักหนา
เรือรักเร่อ่อนเร่ว่าเหว่มา	ไม่มีท่าเทียบรักพอพักใจ ³⁸

อย่างไรก็ตามกวีมักแสดงไว้ด้วยเสมอว่าผู้หญิงดีนั้นต้องรักษานวลสงวนตัว ไม่เจ้าชู้หลายใจหลายรักมากนักในกาม คบหาสมาคมกับชายไม่เลือกหน้า เหมือนท่าเรือที่เปิดรับเรือมาจอดอย่างไม่จำกัด

นายเรือ, กัปตัน, หางเสือ (ชาย) กับเรือ (หญิง)

ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีนิยมเปรียบผู้หญิงเป็นเรือ และเปรียบผู้ชายเป็นนายเรือ กัปตันเรือ หรือหางเสือเรือ แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศของชายในสังคมไทยว่า ชายเป็นผู้นำ ผู้รับผิดชอบ ตัดสินใจ ชีติศ กำหนดทาง บังคับขับเคลื่อนให้ “เรือ” แล่นไปในทิศทางที่ตนกำหนด ความเป็นไปของ “เรือ” คือผู้หญิงจะสุขทุกข์อย่างไรจึงขึ้นอยู่กับชาย ดังปรากฏกล่าวไว้เกี่ยวกับเรือที่ขาดนายท้าย ขาดหางเสือ หรือผู้บังคับเรือ หรือกล่าวว่า นายเรือหรือนายท้ายทำตนไม่เหมาะสม ทำให้ชีวิตคู่ประสบปัญหาหรือเกิดความทุกข์

นอกจากนี้ในสังคมไทยยังมีมโนทัศน์ว่าคนไร้คู่เป็นคนอาภัพและน่าสงสาร ดังปรากฏใน **นิราศพระปฐม** มหาฤกษ์ อุปมาเปรียบเทียบเรือขึ้นคานเหมือนคนไร้คู่ และกล่าวแสดงความสงสารไว้ ความว่า

เห็นเรือไกลนลำหนึ่งดูขึงขัง	ทั้งเนื้อหนังก็ตั้งอยู่มีถม
เจ้าของเข็นขึ้นคานอยู่นานนม	เจียนจะจมดินเปล่าไม่เข้าการ
ถ้าลงทุนทำใหม่ไว้ใช้เล่า	ไม่เปลืองเปล่าคงจะจ่ายได้หลายสถาน
เปรียบเหมือนคนยากยกขึ้นคาน	นึกสงสารวาสนาผู้อาภัพ ³⁹

³⁷ ก้องภพ รื่นศิริ, โคลงนิราศแม่เมาะ (กรุงเทพมหานคร : ธนาพรเส, 2549), หน้า 35.

³⁸ เรือเดียวกัน, หน้า 24.

³⁹ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461), หน้า 18.

ความเปรียบเกี่ยวกับเรื่องขึ้นคานนั้น ได้แสดงมโนทัศน์อย่างชัดเจนว่า สังคมไทยให้ความสำคัญในการมีคู่ ในอดีตถือกันว่าชายหญิงใดไม่มีคู่ นับว่าเป็นปมด้อย เป็นเรื่องอาภัพน่าสงสาร เพราะอาจแสดงว่าบุคคลนั้นอาจมีปัญหาบางประการ และอาจรวมไปถึงครอบครัวของผู้นั้นด้วย อันเป็นเหตุให้ถูกนิทาว่าร้าย โดยเฉพาะหากเป็นหญิงจะถูกสังคมจับตามากเป็นพิเศษดังที่รัชนี้ เศรษฐ์ อธิบายว่า

หญิงค้ำคือหญิงที่ถูกสังคมเรียกว่า “สาวทันทิก” หรือ “สาวขึ้นคาน” ซึ่งในสมัยก่อนถือว่าเป็นเรื่องน่าอาย เพราะเชื่อกันว่าต้องเป็นเพราะไม่ดี เพราะมีพ่อแม่หรือญาติพี่น้องไม่ดี จึงไม่มีชายใดอยากมาร่วมตระกูลด้วย กล่าวถึงลูกที่ออกมาจะมีเลือดชั่วเหมือนญาติฝ่ายหญิง ดังคำพังเพยไทยกล่าวว่า “ลูกไม้ย่อมหล่นไม่ไกลต้น” สังคมรังเกียจคนค้ำเพราะถือว่าเป็นคนบกพร่องอยู่ไปก็เท่ากับเป็นการประจานตนเองหรือพ่อแม่วงศ์ตระกูล และไม่ได้ทำหน้าที่ตามที่สังคมกำหนดให้ไว้ คือ ไม่ได้ผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าหญิงค้ำยิ่งถูกค่อนแคะมาก แม้ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้วก็ยังมีคนคอยอบรมลูกสาวในทำนองขู่ว่าจะไม่มีใครมาสู่ขอหากเป็นเด็กประเภทมั่วติดกะโหลก ปัจจุบันแม้ไม่อาจกล่าวได้ว่าคนค้ำหรือสาวทันทิกจะเป็นที่ถูกรังเกียจ แต่พ่อแม่ส่วนใหญ่ก็ยังนิยมให้ลูกสาวได้มีคู่เป็นฝั่งเป็นฝาเหมือนเดิมอยู่ดี หญิงสาวที่ไม่ยอมแต่งงานไม่ว่าจะเป็นเพราะเหตุผลใดก็ตาม ก็ยังถูกสังคมคอยสอดส่องและคาดการณ์ไปในทางลบอยู่⁴⁰

ในนิราศเดือน กวีได้กล่าวไว้หลายครั้งเกี่ยวกับความจำเป็นและความสำคัญในการมีคู่ครองของผู้หญิง เช่น “จะไม่มีก็ไม่ได้ไม่สบาย พวกผู้ชายเจ้าชู้มักดูแล”⁴¹ และการมีคู่ก็คือการมีผู้คุ้มครองและเป็นหน้าเป็นตา ดังกวีเปรียบว่า “ถ้ามีคู่คุ้มตัวเหมือนหัวแหวน”⁴² กวียังได้เปรียบเทียบการมีคู่ครองหรือการมีครอบครัวว่าจะทำให้มีความสุขเป็น “ฝั่งฝา” ให้พักพิงใจ

⁴⁰ รัชนี้กร เศรษฐ์, *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2532), หน้า 110.

⁴¹ หมื่นพรหมสมพัตร (มี), *นิราศเดือน* (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545), หน้า 8.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ที่ติดพันกันอยู่ที่หูชั้น	ไม่เน็กอื่นเน็กมีแต่ที่หมาย
ที่มีแล้วจำเข็ยเรื่อยสบาย	ค่อยเว้นวายโศกเศร้าเบาหัวใจ
กระทำมาเกินภิญโญยิ่ง	มีลูกหญิงลูกชายหมายอาไศรย
ที่ไม่มีฝั่งฝ่าให้อาไลย	เหมือนกับใจของฉันที่พรรณนา ⁴³

มโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง

ในวรรณคดีนิราศปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์จำนวนมากเกี่ยวกับผู้หญิง โดยเฉพาะความนิยมพรรณนาเชิดชูความดีงามของนางผู้เป็นที่รักของตนทั้งรูปลักษณ์ และคุณลักษณะอย่างโดดเด่นเหนือหญิงใด เช่น เปรียบนางที่รักกับเรือหงส์ แต่เปรียบผู้หญิงทั่วไปกับ “เรือเร่” “สำเภาราย” แสดงให้เห็นว่ามีอยู่ดาษดื่น ไม่น่าชื่นชม และไม่น่าแม้แต่จะเหลือบแล เช่น ในนิราศเมืองนครศรีธรรมราชคำฉันท์ กวีกล่าวถึงแม่ค้าเรือเร่ในตลาดน้ำว่าไม่น่ามอง

ดลคลองตลาดทัศนนาง	นิกรต่างประเวศคอน
เรือเร่ละเพลสลอน	บมิหน้าจะเหลือบแล ⁴⁴

ในทางตรงข้าม ปรากฏในนิราศหลายเรื่องว่า กวีได้แทรกแสดงลักษณะของหญิงพาลคือหญิงไม่ดีไว้ด้วย เพื่อชี้ให้เห็นว่าไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับหญิงเช่นนั้น เช่น ในนิราศสำเพ็ง กวีเดินทางไปสำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านที่มีผู้หญิงประกอบอาชีพค้าประเวณี

อาชีพค้าประเวณีถือว่าเป็นอาชีพผิดกฎหมาย มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้หญิงขายตัวจะถูกส่งกรมและดูถูกเหยียดหยามว่าเป็นหญิงคนชั่ว หญิงแพศยา ฯลฯ ⁴⁵ กวีได้ใช้ความเปรียบและบทอัศจรรย์เกี่ยวกับเรือประเวณีผู้หญิงที่มักมากในกาม ซึ่งหมายถึงผู้หญิงที่ค้าประเวณีที่สำเพ็งนั่นเอง มุ่งเตือนสติชายว่าไม่ให้เกี่ยวข้องกับผู้หญิงเช่นนี้ เพราะมีแต่จะเป็นอันตรายแก่ตน ดังกลอนพรรณนาว่า

ด้วยสันดานพาลจะโลภละโมบมาก

จึงจืดจากจับใหม่ออกไค่วะ

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

⁴⁴ กรมศิลปากร, พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 127.

⁴⁵ รัชนิกร เศรษฐโชติ, โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย, หน้า 105.

น้ำใจกว้างอย่างน้องท้องทะเล
 ออกเลเพือกกราวกับอ่าวญวน
 สำเภาเล็กแจ็กจะข้ามขามพยุ
 ทั้งปลาตุลันระดมด้วยลมหวน
 ทอดสมอไม่ถึงดินด้วยสิ้นพวน
 อาไปปวนพัดพาเกตราโคลง⁴⁶

บทอศเจรยใน**นิราศชมตลาดสำเพ็ง** กวีเปรียบผู้ชาย เป็นเรือ โดยใช้คำเรียกเรืออย่างหลากหลาย ได้แก่ “สำเภาเล็กแจ็ก” “เกตรา” “ตะเภา” “สำเภา” “เรือใหญ่” การที่กวีสรรหาคำเรียกเรือที่แตกต่างหลากหลายสื่อความหมายโดยนัยถึงชายจำนวนมาก ที่มีลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งหญิงที่กวีกล่าวถึงด้วยน้ำเสียงติเตียนเสียดสีมีความสัมพันธ์ด้วยอย่างไม่เลือกหน้า แสดงมโนทัศน์ของกวีเกี่ยวกับสตรีอย่างชัดเจนว่า หญิงผู้มีความประพฤติเช่นนี้เป็นผู้มักมากในกาม ผู้ชายไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับมิฉะนั้นจะเกิดอันตรายแก่ตนเอง

ความประพฤติไม่ดีของหญิงข้างต้น สอดคล้องกับความเปรียบใน**กุณาลชาดก** ดังพญานกกุณาลจะได้กล่าวกับพญานกปุลณมุขะ เปรียบเทียบแสดงลักษณะหญิงไว้ตอนหนึ่งว่า “หญิงทั้งหลายไม่ใช่ของบุรุษคนเดียวหรือสองคน ย่อมรับรองทั่วไปเหมือนร้านตลาด”⁴⁷ นอกจากนี้พญาแร้งชื่ออานนที่ได้กล่าวเตือนบุรุษ มิให้ไว้วางใจหญิง โดยเปรียบเทียบหญิง กับเรือ และท่าน้ำ ความว่า

บุรุษไม่ควรวางใจว่าหญิงคนนี้ปรารถนาเรา ไม่ควรวางใจว่า หญิงคนนี้
 ร้องให้กระชกกระชี่เรา เพราะว่ามีหญิงทั้งหลายยอมคบได้ทั้งบุรุษที่น่ารักทั้ง
 บุรุษที่ไม่น่ารัก เหมือนเรือจอดได้ทั้งฝั่งโน้นฝั่งนี้ฉะนั้น ...ไม่ควรวิสาสะกะหญิง
 ที่กระทำความยินดีให้ เป็นผู้ลวงศีล ไม่สำรวม ถึงแม้ภรรยาจะพึงเป็นผู้มีความ
 รักแน่นแฟ้น ก็ไม่ควรวางใจ เพราะว่ามีหญิงทั้งหลายเสมอกับท่าน้ำ ...อย่าพึง
 กระทำความดีในหญิงผู้มีความรักใคร่อันเลวทราม ผู้ไม่สำรวม ผู้เปรียบ

⁴⁶ โสภทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม, **กรุงเทพฯ ในนิราศ** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2521), หน้า 35.

⁴⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระสูตร และ อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 1**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 528.

ด้วยทำน้ำ ...บุรุษชื่อว่าเป็นที่รักของหญิงไม่มี ไม่เป็นที่รักก็ไม่มี หญิงยอม
ผูกพันชายเพราะต้องการทรัพย์⁴⁸

พราหมณ์นารทได้กล่าวคาถาต่อไปว่า “หญิงเป็นเหมือนน้ำวน มีมายา
มาก ทำพรหมจรรย์ให้กำเริบ ทำให้ลุ่มจม บุรุษรู้ดังนี้แล้ว ฟังเว้นเสียให้ห่างไกล”⁴⁹ กุณาสาดก
ได้กล่าวเปรียบเทียบหญิงพาลไว้อีกว่า เมื่อไม่เห็นว่าจะได้ทรัพย์จากชายแล้ว ย่อมทิ้งชายผู้นั้นไป
เหมือนคนข้ามไปถึงฝั่งได้แล้วก็ทิ้งแพเสีย และยังเปรียบหญิงที่คบผู้ชายไม่เลือกหน้าว่าเหมือน
เรือที่จอดไม่เลือกฝั่ง ความว่า

...เมื่อใด หญิงทั้งหลายผู้มุ่งหวัง ไม่เห็นทรัพย์ของบุรุษที่ควรถือเอาได้ เมื่อนั้น
ย่อมละทิ้งบุรุษนั้นไป เหมือนคนข้ามพากถึงฝั่งโน้นแล้วละทิ้งแพไป ฉะนั้น
หญิงทั้งหลายเปรียบด้วยเครื่องผูกมัด กินทุกอย่างเหมือนเปลวไฟ มีมายากล้า
แข็ง เหมือนแม่น้ำมีกระแสเชี่ยว ย่อมคบบุรุษได้ทั้งที่ไม่น่ารักทั้งที่ไม่น่ารัก
เหมือนเรือจอดไม่เลือกฝั่งนี้และฝั่งโน้น...⁵⁰

ในกาพย์ห่อโคลง ของพระศรีมโหสถ ได้พรรณนาถึง “หญิงพาล” โดย
อ้างถึง “พระกุณาสาร” คือกุณาสาดกไว้ว่า

บหลงจหญิงพาล	พระกุณาสารใส่ใจ
หญิงร้ายส่ายเสียไกล	พิสมัยอยู่คู่ครองสอง ๆ
ไม่หลงจจ่อด้วย	หญิงพาล
ในกุณาสารปาน	เปรียบไว้
เป็นระเบียบเทียบเทียมทาน	ธรรเมศ
หญิงร้ายขจายกลไหม้	หลีกเลี้ยวแลงหนี ๆ ⁵¹

ในนิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน ได้เล่าถึง “นารีเรือลากสำหรับ
จ้าง” คือผู้หญิงที่ขายบริการในเรือที่มีอยู่มากในเมืองจีน และมีข้อห้ามไม่ให้คนไทยที่ไปในคณะ
ทูตไปยุ่งเกี่ยวกับนารีเรือลากเหล่านี้ ความว่า

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 529.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 532.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 528.

⁵¹ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2, หน้า 677.

อันนารีเรือลากสำหรับจ้าง	นั้นรูปร่างหมดจดสดใส
นวนนิ่มจิ้มลิ้มละไมใจ	เมื่อดูไกลเอกเฉียมลอลตา
ครั้นเข้าใกล้เห็นเลือดชายจะเผือดผาด	ด้วยการสวาทไม่หลีกเลือกภาษา
แขกฝรั่งอังกฤษวิลันดา	จะไปมาย่อมได้อาศัยกัน

ฯลฯ

นุ่งกางเกงใส่เสื้อที่สังเกตุ	ทำแปลงเพศก็พอเฉียมออกสนาม
รู้ซ้ำเลื่องประปรายให้ชายตาม	แต่ต้องห้ามมิให้ไทยไปพบพาน
บำรุงเรือแต่ให้เกื้อการสังวาส	นั้นปลูกาดจัดแจงแกล้งสรร
ล้วนผูกกลิ่นฟุ้งอบตระหลบครั้น	ปะไม่ทันรู้เข้าก็เอาแพง ⁵²

ในนิราศขุนช้าง - ขุนแผน ขุนแผนกล่าวเปรียบเทียบกับประณามนางวันทองว่าจิตใจโลเลเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเช่นเดียวกับเรือเพรียว ที่เลี้ยวลุ่มจมทะเล ทำให้ชีวิตรักของตนกับนางต้องสิ้นสุดลง

ได้หอห้องครองใหม่ไม่เหลียวหลัง	ที่แรกหวังว่าหวานกลับพานขม
หัวใจน้องเหมือนตองที่ต้องลม	เป็นเรือเพรียวเลี้ยวลุ่มจมทะเล ⁵³

ในสังคมไทยมีการใช้สำนวนความเปรียบ “ผู้ชายพายเรือ ผู้หญิงยิงเรือ” และกวีได้นำมาอ้างถึง ปรากฏในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง ซึ่งแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพทางเพศที่แตกต่างกันของชายหญิงในสังคมไทยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า สังคมไทยมีความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทของชายและหญิงแตกต่างกัน ลักษณะซึ่งแสดงความเป็นชายคือความเจ้าชู้ ดังสำนวน “ผู้ชายพายเรือ” คือการเปรียบเทียบแสดงลักษณะของผู้ชายทั่วไปว่ามีนิสัยเจ้าชู้ และเป็นผู้แสวงหาหญิงที่จะมาเป็นคู่ครอง เช่น

ใน นิราศหญิง จิตร ภูมิศักดิ์ ยกสำนวน “ชายพายเรือ” หมายถึงผู้ชายทั้งหลายทั่ว ๆ ไป มากกล่าวไว้ว่าเป็น “เสือผู้หญิง” คือเจ้าชู้

⁵² กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539), หน้า 376 – 377.

⁵³ ฉันทน์ ข้าวิไล, นิราศขุนช้าง – ขุนแผน, ธนาคารกรุงเทพจัดพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย พุทธศักราช 2513 (พระนคร : ธนาคารกรุงเทพ, 2513), หน้า 88.

ชื่อว่าชายพายเรือเสื่อผู้หญิง   มันร้ายยิ่งเสื่อใหญ่ที่ไพร่สณฑ์
ถึงร้อยลั่นปลิ้นปล้อนไม่นอนวัน   ใครเชื่อมันพึงหมายต้องชายตัว⁵⁴

ส่วนผู้หญิงที่ชายได้พบและทำให้ชายหลงรักจนเกิดความเจ็บปวดด้วยความรัก จึงมีสำนวนเปรียบเทียบที่เข้าคู่กันว่า “ผู้หญิงยิ่งเรือ” ด้วยเหตุที่ผู้หญิงทำให้ชายมักต้องเจ็บปวดด้วยความไม่สมปรารถนาในความรัก เสมือนถูกหญิงทำร้ายด้วยอาวุธจนเป็นบาดแผลดังในนิราศรัก ของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงตนเองว่า “เราพายเรือเสื่อผู้หญิง” ผู้ชายพายเรือเป็นสำนวนหมายถึงผู้ชายทั่วไป ส่วนเสื่อผู้หญิง เป็นสำนวนหมายถึงผู้ชายเจ้าชู้ขำขานาญในการเกี้ยวผู้หญิง ดังนั้นในที่นี้จึงกล่าวเปรียบตนว่าเป็นผู้ชายเจ้าชู้ เพื่อจะขยายความต่อว่าแม้จะเป็น “เสื่อจริง” คือเจ้าชู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้หญิงเพียงไร แต่ก็รู้แน่แฉใจว่าถูกความรักเหนี่ยวรั้ง “ยิ่งเรือล่มจมคว่ำ” สื่อความถึงถูกหญิงใช้อาวุธของเธอ ในที่นี้ก็วิหหมายถึงความรัก “ยิ่ง” จน “เรือล่มจม” ลงในน้ำ

ขึ้นชื่อเราพายเรือเสื่อผู้หญิง
ให้เสื่อจริงยังประจักษ์ว่ารักหนอง
ยิ่งเรือล่มจมคว่ำระกำทรวง
ชาติเสื่อวงซิมแซ่วเป็นแมวเซา⁵⁵

อาวุธที่หญิงใช้ทำร้ายชายนั้นมีการกล่าวเปรียบไว้หลายประการ เช่น ศรเนตร ศรเสียง รวมเรียกว่าศรคาม หรือปืนกาม ปราบกฏในวรรณคดีจำนวนมาก และปรากฏเด่นในนิราศหลายเรื่อง เช่น นิราศนรินทร์พรรณนาว่า

60. ออกทัพเอาฤกษ์เช้า   ปืนไฟ
ปืนประกายกุมไก่อ   ลีจิ้ม
เพลิงราคาพลุ่งกลางใจ   เจี้ยวเจ็บ ออกเคย
ทรวงพีบรรทุกป้อม   เป่าด้วยปืนกาม ฯ⁵⁶

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

⁵⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, *ต้นตื้นคุ่มเดียวคนเดียวแด* (กรุงเทพมหานคร : ฟ้าเดียวกัน, 2550), หน้า 23.

⁵⁶ นรินทร์ทิเบศร (อิน), *นิราศนรินทร์* (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2550), หน้า 16.

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น แสดงให้เห็นมโนทัศน์ที่เด่นชัดเกี่ยวกับผู้หญิง
มโนทัศน์หนึ่งคือ มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นศัตรูของพรหมจรรย์

ในทางพุทธศาสนามีมโนทัศน์ว่าสตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ จึงมัก
เปรียบเทียบพระหนุ่มที่บวชใหม่กว่าพายเรือไปในแม่น้ำ และได้พบผู้หญิงซึ่งยิงเรือของพระจนล่ม
ไปไม่ถึงฝั่งคือสวรรค์และนิพพานอันเป็นที่หมายเมื่อเข้ามาบวช เพราะต้องศรคามจนจมลงไปใน
ห้วงกิเลสตัณหา ต้องเวียนว่ายในวัฏสงสารต่อไป ดังปรากฏกล่าวไว้เด่นชัดใน **นิราศบ้านแหลม
แลนิทานม่องหล้าย** ของนายพิน และ**นิราศเกาะล้าน** ของเทพ สุนทรสารทูล ดังนี้

ใน**นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย** กวีเปรียบเทียบ “ผู้ชาย”
เหมือน “เรือ” ที่มุ่งหมายพายข้าม “ห้วงน้ำวน” ไปถึงฝั่งให้จงได้ แต่ระหว่างที่พายเรืออยู่นั้น ได้ไป
พบ “ผู้หญิง” ซึ่งใช้ “ตา” เป็น “อาวุธ” ยิงเรือจนทะลุรั้วลุ่มจมทะเล หมายถึงเมื่อหญิงสบตาชาย
ทำให้หลงรัก อันเป็นปฐมเหตุให้ต้องลาสิกขา นำพาให้เกิดความทุกข์ยากเข็ญ ไม่อาจนำพาตนไป
ถึง “ฝั่ง” ซึ่งในที่นี้กวีกล่าวถึง “เทวพิมาน” หรือสวรรค์ว่าเป็นที่หมาย ดังความในกลอนว่า

แต่ศึกสลดตัดจิตระภาคิดผู้	มาสิ้นรู้ด้วยศึกรักหักไม่หาย
ไฉ่เกิดมาท่านว่าถูกลูกผู้ชาย	เหมือนเรือภายหมายจะข้ามห้วงน้ำวน
ไปปะหญิงยิงเรือทะลุรั้ว	เรือคือตัวบุรุษชายที่ขวยชวน
อาวุธหญิงสิ่งท่านว่าคือตาคน	ยิงเอาจนเรื่อนั้นลุ่มจมทะเล
ที่ชนชายภายเรือไม่เผื่อปาก	เหมือนวิบากเราท่านเที่ยวหันเห
สู้บวชเรียนเพียรจะพาเอากาย	สู่ถึงเทวพิมานสำราญรมย์
ไม่สมประสงค์เพราะมาหลงรักผู้หญิง	ว่ายงยังยากเข็ญเป็นประถม
ใครปรนนิบัติตัดได้ไม่นิยม	ดิฉันชมว่าผู้้นั้นท่านเมธี
ฉันตัดบ้างยังไม่ได้ทุกขใจฉัน	นั่งโศรกศัลย์คิดถึงน้องจนหมองศรี
คอยแลเรือสลดมารุมราวี	ไม่เห็นมีแจ็กแซกปลดอมแปลกล้า ⁵⁷

ใน**นิราศเกาะล้าน** เทพ สุนทรสารทูล ได้ยกสำนวน “ผู้ชายพายเรือ
ผู้หญิงยิงเรือ” มาอ้างถึงและขยายความว่า ผู้ชายบวชเป็นพระ “พายเรือลัดคลื่นใหญ่ในทะเล”
แล้วได้มาพบพวก “ผู้หญิงยิงเรือ” ซึ่งกวีกล่าวว่า “เหลือร้าย” เพราะเมื่อหญิงเหล่านี้เห็นพระพาย
เรืออย่างมุ่งมั่นไปข้างหน้า นางกลับใช้ “เนตรนางราม” คือตาของนาง ซึ่งกวีเปรียบว่าเป็น “ศร”

⁵⁷ นายพิน, **นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย** (กรุงเทพฯ: บางกอก ประสิทธิ์ การกอบปนี ลิมิเตด, 2433), หน้า 23.

เรียกว่า “ศรเนตร” คือ “กาม” หมายถึง กาม ยิง “เรือเร่” คือพระที่พายเรือผ่านมา และเมื่อเรือถูกศรเนตรยิงเข้าใส่ก็ทำให้เรือ “อัปปาง” จมลงในสายน้ำคือกิเลสตัณหา นั่นคือพระภิกษุหนุ่มต้องศรกามลุ่มหลงในความรักจนต้องลาสิกขา ทำให้ไปไม่ถึง “ฝั่ง” พระนิพพาน ดังบทนิราศกล่าวไว้ว่า

อันผู้ชายพายเรือเหลือเฉลย	คำพังเพยว่าเล่นไว้เป็นสัตย์
บวชเป็นพระห่มผ้ากาสาวพัสตร์	พายเรือลัดคลื่นใหญ่ในทะเล
พวกผู้หญิงยิงเรือก็เหลือร้าย	เห็นพระพายเรือมันไม่หันเห
ใช้ศรเนตรนงรามคือกาม	ยิงเรือเร่อัปปางลงกลางชล
พระจึงไปไม่รอดตลอดฝั่ง	สุดจะหวังโลกุตระวิมุติผล
จมอยู่ในทะเลเสน่ห้คน	ข้ามไม่พบกามภพอรรรถนน้อย
ท่านจึงว่าผู้ชายนั้นพายเรือ	เป็นคำเหลือลึกลับอยู่สักหน่อย
ส่วนผู้หญิงยิงเรือเจ็ดเจ็ดลอย	เป็นคู่คอยขัดขวางอยู่กลางวน
ก็กอดคอกันตายในสายสวาท	มิสามารถแจ้งประจักษ์ถึงมรรคผล
จมอยู่ในสายน้ำแห่งกามกล	ปุถุชนก็เป็นเหมือนเช่นเรา ⁵⁸ ฯ

มโนทัศน์เรื่องสตรีเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ ได้รับอิทธิพลมาจากความคิดทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังปรากฏให้เห็นในพระไตรปิฎกหลายตอน เช่น พระไตรปิฎกกล่าวถึงอันตรายของภิกษุสงฆ์ผู้บวชใหม่อันเป็นเหตุให้ประพฤติพรหมจรรย์ได้ไม่ยั่งยืน จนต้องลาสิกขาว่ามี 4 ประการ ได้แก่

1. ภัยคลื่น คืออดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ เกิดความซึ่งเคียดคับใจ
เพื่อหน่ายคำตักเตือนพรั่สอน
2. ภัยจระเข้ คือเห็นแก่ปากแก่ท้อง ถูกจำกัดด้วยระเบียบวินัยในการ
บริโภคจนทนไม่ได้
3. ภัยน้ำวน คือห้วงพะวงใฝ่ทะยานในกามสุข ตัดใจจากกามคุณไม่ได้
4. ภัยปลาร้าย ภัยฉลาม คือเกิดความปรารถนาทางเพศ รักผู้หญิง⁵⁹

⁵⁸ เทพ สุนทรสารทูล, นิราศเกาะล้าน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : พระนาถยาณัฏฐ์, 2533), หน้า 60 - 61 .

⁵⁹ ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ, ธรรมอธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2548),

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส [อัฐกวรรค] อตตัทธนท
 สุตตนิทเทส กล่าวถึงพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับความหมายของ “ลูกศร” ที่ใช้ยิงสัตว์
 ไว้ว่า “สัตว์ใดถูกลูกศรใดปักติดแล้ว วิ่งพล่านไปทุกทิศทาง เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว จึงไม่ต้อง
 วิ่งพล่าน ไม่ต้องลุ่มจม”⁶⁰ ลูกศรที่กล่าวถึงนี้มีอรรถาธิบายไว้ว่ามี 7 ชนิด คือ ราคะ (ความกำหนด)
 โทสะ(อาฆาต) โมหะ (ความไม่รู้ในทุกข์) มานะ (ความถือตัว) ทิฏฐิ (ความยึดมั่นถือมั่นในทางที่
 ผิด) โสกะ (ความเศร้าโศก) ความสงสัย (ความสงสัยในทุกข์)⁶¹ ดังนั้นถ้าถอนลูกศรได้ย่อมไม่
 “ลุ่มจม” คือไม่ต้องลุ่มจมในโอฆะ (ห้วงน้ำ) ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา⁶² ดังนั้นหากละกาม
 เหล่านี้ย่อมข้ามโอฆะได้

5.2.1.2.2 มโนทัศน์เกี่ยวกับความแตกต่างของบุคคลต่างชนชั้น

กวีนิยมเปรียบเทียบตัวเองกับบุคคลอื่น ในทำนองกวีต่ำด้อยด้อยกว่า
 ปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

ในนิราศเดือน กวีใช้เรือเก๋งพั้ง ซึ่งเป็นเรือลำปั้นแปลง⁶³ แต่สร้างขึ้นให้
 มีขนาดใหญ่ ยาวถึง 14 - 15 วา รวมทั้งมีเก๋ง คือเครื่องบังเป็นฝาและหลังคาลักลวดลาย ให้เป็น
 เรือพระที่นั่ง เรือที่นั่งเจ้านาย และเรือข้าราชการ เรือเก๋งพั้ง จึงสื่อความหมายโดยนัยเป็น
 สัญลักษณ์ของชนชั้นสูงซึ่งดำเนินชีวิตอย่างหรูหราสะดักสะบวย ผู้หญิงจึงปรารถนามีคู่ครองเป็น
 ขุนนาง เพื่อตนจะได้เลื่อนระดับฐานะและมีหน้ามีตาในสังคม ดังความในกลอนว่า

อนงศินาฏปรารถนาจะหาผัว

ไม่เล่นถั่วกินเหล้าเมาอาหนี่

ให้รูปงามทราชมชมอุดมดี

นางสัตรีปรารถนาหาขุนนาง

⁶⁰ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย เล่มที่ 29 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 492.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 492 – 494.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 499.

⁶³ เรือลำปั้นแปลง เป็นเรือที่พระยาสุริยวงศ์มนตรี(ดิศ) ดัดแปลงแก้ไขเมื่อ พ.ศ.2362 เพื่อให้มีรูปร่างเพรียวกว่าเรือ
 ลำปั้นไม้ฉำฉาที่สั่งมาแต่เมืองจีน สำหรับให้ช่างในพายในสระสวนขวา เรือเก๋งพั้งนี้ใช้กันมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 และเลิกสูญ
 หดเมื่อเปลี่ยนมาใช้เรือกลไฟขนาดย่อม(ข้อมูลจาก พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 พระนิพนธ์สมเด็จพระบรม
 วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช 2546 หน้า 213 – 214)

มีเงินทองปาวไพร่เครื่องใช้สอย
จะนั่งลอยนวลสบายนุ่งลาย่าง
ชี้แต่เรือเก้งพัง⁶⁴ ลงนั่งกลาง
ไปตามทางแถวชลที่คนพาย⁶⁵

ใน**นิราศรัก** จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เปรียบเทียบตนเองกับคู่ขวัญของนางในดวงใจ แสดงความแตกต่างทางฐานะและชนชั้นของบุคคล ด้วยการชี้เรือต่างชนิด ซึ่งมีรูปร่างลักษณะ การประดับตกแต่ง การใช้งาน และผู้โดยสารเรือแตกต่างกัน

เราเรือแจวแถวเถื่อนห้องธารไหล
จะแจวไปเผยอหน้ามารศรี
คงอับอายขายหน้าทั้งตาปี
ด้วยนางมี**คู่ขวัญเรือกัญญา**
โธ่เอ๋ยออกตกยากลำบากแสน
ต้องจำแขวนซีพาทม์แก้ววาสนา
องค์ปฐมพรหมลิขิตประสิทธิ์มา
ให้ไว้ทรัพย์อับปัญญาสารพัน
แม้ขึ้นขัดพรหมลิขิตได้ปลดเปลื้อง
มีเงินทองนองเนื่องทุกสิ่งสรรพ
จะสร้าง**นาวาหงส์พงศ์สุพรรณ**
ไปรับขวัญโคมตรุมาคู่เคียง⁶⁶

ในบทที่ยกมากวีใช้อุปลักษณ์เปรียบเทียบตนเองเป็น “เรือแจว” ซึ่งเป็นเรือลำเล็กที่สามัญชนใช้กันอยู่ทั่วไป และเปรียบคู่ขวัญของสตรีที่ตนรักว่าเป็น “เรือกัญญา” คือเรือลำใหญ่ มีกัญญากันแดดฝน สร้างอย่างสวยงาม มีคนแจวเรือให้ คนใช้เรือนี้เป็นผู้มีฐานะและบรรดาศักดิ์ ดังนั้นเรือแจวจึงไม่อาจเทียบกับเรือกัญญาได้เลย เช่นเดียวกับกวีซึ่งไม่มีสิ่งใดทัดเทียมชายอื่นผู้เป็นคู่ขวัญของนางได้ กวีแสดงความรู้สึกต่ำต้อยน้อยใจในความอภัพของตน

⁶⁴ เก้งพัง ในที่นี้คือเรือเก้งพัง ซึ่งในนิราศเดือนฉบับอื่นหลายฉบับใช้ว่า เก้งพัง

⁶⁵ หมื่นพรหมสมพัตสร (มี), **นิราศเดือน**, หน้า 14.

⁶⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, **ดันดันคุ่มเตี่ยวคนเดียวแด**, หน้า 47 – 48.

ด้วยพรหมลิขิตกำหนดมาให้ “ตกยากลำบากแสน” และ “ไร้ทรัพย์อัปปัญญา” กวีตั้งความปรารถนาว่าถ้าฝันพรหมลิขิตและมีทรัพย์สินมากก็จะสร้าง “นาวาหงส์พงศสุพรรณ” ไปรับขวัญนางที่รักมาครองคู่ จะเห็นได้ว่ากวีใช้คำว่า “นาวาหงส์พงศสุพรรณ” ซึ่งสื่อความหมายถึงเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ ซึ่งงดงาม ล้ำค่า เป็นสัญลักษณ์ของบุญบารมี อำนาจ วาสนา มาใช้กล่าวแทนความปรารถนาที่กวีตั้งไว้ สื่อความหมายโดยนัยถึงความมั่งมี เกียรติยศ ศักดิ์ศรี เป็นที่ยอมรับ หมายถึงการได้เลื่อนระดับชั้นในสังคมคู่ควรกับนางที่รัก

ความเปรียบเรือจ้าง ปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลายในวรรณคดีนิราศ และในสังคมไทยอย่างน่าสนใจ

เรือจ้าง คือเรือที่รับจ้างพาคนข้ามฟาก การรับจ้างแจวหรือพายเรือพาคนข้ามฝั่งเป็นอาชีพที่มีมาช้านานตราบจนปัจจุบัน ดังปรากฏหลักฐานแต่ครั้งพุทธกาล ในอาววริยชาดก⁶⁷ กล่าวถึงนายเรือจ้างชื่ออาววริยบิดา ซึ่งรับคนข้ามฝั่งก่อน แล้วจึงเรียกค่าจ้างภายหลัง เป็นเหตุให้ทะเลาะกัน

ความเปรียบครูเป็นเรือที่พาศิษย์ข้ามฝั่งมีที่มาจากพระไตรปิฎก ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 17 ขุททกนิกาย สุตตนิบาต จุฬวรรค นาวาสุตที่ 8 ได้กล่าวเปรียบเทียบผู้คบสัตบุรุษ ผู้มีปัญญา เป็นพหูสูต เช่นเดียวกับการขึ้นสู่เรือที่มั่นคง มีพายและต่อพร้อม อีกทั้งรู้อุบายในเรื่อนั้นเป็นอย่างดี จึงสามารถช่วยผู้อื่นจำนวนมากที่อยู่ในเรื่อนั้นให้ข้ามฝั่งไปได้ ความว่า

[325] ก็บุรุษพึงรู้แจ้งธรรมจากบุคคลใด พึงบูชาบุคคลนั้น เหมือนเทวดาบูชาพระอินทร์ ฉะนั้น บุคคลนั้นเป็นพหูสูต ผู้อันเตวาลิกบูชาแล้ว มีจิตเลื่อมใสอัน เตวาลิกนั้น ย่อมชี้แจงธรรมให้แจ่มแจ้ง บุรุษผู้มีปัญญา ไม่ประมาทคบบุคคลผู้เป็นพหูสูตเช่นนั้น กระทำธรรมนั้นให้มีประโยชน์ใคร่ควรอยู่แล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมเป็นผู้รู้แจ่มแจ้ง แสดงธรรมแก่ผู้อื่นและเป็นผู้ละเอียด อันเตวาลิก ช้องเสพ อาจารย์ผู้ประกอบด้วยธรรมน้อย เป็นคนเขลา ผู้ยังไม่บรรลุประโยชน์และอุษยา ไม่ยังธรรมให้แจ่มแจ้ง

⁶⁷ พระไตรปิฎก เล่มที่ 27 หน้าที่ 183 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 19 ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1 [ออนไลน์], 2545, แหล่งที่มา: http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=27&A=3834&Z=3847&pagebreak=0 [2552, พฤศจิกายน 21]

ในศานานี้เที่ยว ยังข้ามความสงสัยไม่ได้ ย่อมเข้าถึงความตาย บุคคลไม่ยัง
 ธรรมให้แจ่มแจ้งแล้ว ไม่ใคร่ครวญเนื้อความในสำนัก แห่งบุคคลผู้เป็นพหูสูต
 ทั้งหลาย ไม่รู้ด้วยตนเอง ยังข้ามความสงสัยไม่ได้ จะสามารถให้ผู้อื่นฟังพินิจ
 ได้อย่างไร เหมือนคนข้ามแม่น้ำที่ม่น้ำมากมีกระแสไหลเชี่ยว ถูกน้ำพัดลอย
 ไปตามกระแสน้ำ จะสามารถช่วยให้ผู้อื่นข้ามได้อย่างไร ฉะนั้น ผู้ใดขึ้นสู่เรือที่
 ม่นคง มีพายุลและถ่อพร้อมมูล ผู้นั้นรู้อุบายในเรือนั้นเป็นผู้ฉลาด มีสติ ฟังช่วย
 ผู้อื่นแม้จำนวนมากในเรือนั้นให้ข้ามได้ แม้ฉันใด ผู้ใดไปด้วยมรรคญาณ
 ทั้ง 4⁶⁸ อบรมตนแล้ว เป็นพหูสูต ไม่มีความหวั่นไหวเป็นธรรมดา ผู้นั้นแลรู้ชัด
 อยู่ ฟังยังผู้อื่นผู้ตั้งใจสดับและสมบุรณ์ด้วยธรรมอันเป็นอุปนิสัยให้ฟังพินิจ
 ได้ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้แลบุคคลควรคบสัปรุชผู้มีปัญญา เป็นพหูสูต บุคคล
 ผู้คบบุคคลเช่นนั้น รู้ชัดเนื้อความแล้ว ปฏิบัติอยู่ รู้แจ้งธรรมแล้ว ฟังได้
 ความสุข ๕

ในอรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา ทสกนิบาต 3. มหาภักปินเถรคาถา
 อรรถกถามหาภักปินเถรคาถาที่ 3 กล่าวว่กุลบุตรทั้งหลายจะข้ามพันธกิจของตน คือจะถึงซึ่งฝั่งได้
 ก็ด้วยกำลังปัญญา เพราะปัญญาเป็นสมบัติของท่านผู้ที่เป็นนักปราชญ์ และบัณฑิตพหูสูตเหล่า
 ใด ฟังปรารณานักปราชญ์เป็นต้นเหล่านั้นให้อยู่ในสกุลเถิด เปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามน้ำอัน
 เต็มเปี่ยมของห้วงน้ำใหญ่ได้พนักด้วยเรือฉนั้น.⁶⁹

ใน **นिरासकण्ठेयिसिषสาม** พระราชเมธี (วรวิทย์) ได้กล่าวถึงตนเองว่า
 เป็น “ผู้นำ” ซึ่งมีผู้ติดตามที่คิดฟัง กวีได้แสดงความมุ่งมั่นว่า

เราต้องเป็นเรือทองผ่องใสภา เลือกพ้นท่าพาข้ามแม่น้ำไป⁷⁰

กวีเลือกใช้ความเปรียบแบบอุปลักษณ์ เปรียบตนเองเป็น “เรือทองผ่อง
 ไสภา” ในที่นี้หมายถึง ครูผู้รู้ ซึ่งสามารถเลือกพ้น “ท่า” คือจุดมุ่งหมายปลายทางที่ปรารณา

⁶⁸ มรรคญาณ 4 คือ ความรู้อันเป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้ คือ โสดาปัตติมรรค(ละสังโยชน์ได้ 3) สกทาคามิมรรค (ละ
 สังโยชน์ได้ 3 และทำให้ราคะ โทสะ โมหะ เบาบางลง) อนาคามิมรรค (ละสังโยชน์ได้ 5) อรหันตมรรค (ละสังโยชน์ได้ทั้ง 10 ข้อ)

⁶⁹ พระไตรปิฎก เล่มที่ 26 หน้าที่ 300 อรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา ทสกนิบาต 3 มหาภักปินเถรคาถา
 [ออนไลน์], 2545, แหล่งที่มา: <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=26&i=372> [2552, พุทธศักราช 21]

⁷⁰ พระราชเมธี (วรวิทย์), **นिरासकण्ठेयिसिषสาม**, จัดพิมพ์ในคราวบำเพ็ญกุศลประจำปีของคณะ 8 อาทิตยที่ 4
 กันยายน 2531 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 23.

นำพาผู้ที่ “คิดฟุ้งฟิง” คือผู้ที่ต้องการ “พากเพียรเรียนฝึกฝน” ข้าม “แม่น้ำ” คือผ่านพ้นภัย
ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขวาง ได้สำเร็จ ประสบความสำเร็จและสิ่งอันเป็นมงคล

เรือจ้างในเมืองไทยมีมาช้านานเช่นกัน ความสำคัญของเรือจ้างมีมากขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2488 หลังสงครามโลกยุติลง ในฐานะพาหนะสำคัญในการขนส่งคนและของสัญจรไปมาในแม่น้ำ เรือจ้างแบ่งออกเป็นเรือจ้างขนาดเล็ก คือเรือลำปั้นขนาดเล็กที่ใช้พาย อาจมีคนพายทั้งหัวเรือและท้ายเรือ เรือจ้างชนิดนี้ยังมีให้เห็นได้ตามตลาดน้ำทั่วไป นอกจากนี้ยังมีเรือจ้างที่ใช้เรือลำปั้นขนาดใหญ่ขึ้น ใช้งานที่ท้ายเรือ และอาจมีที่หัวเรือด้วยเคลื่อนให้เรือแล่นไป เรือจ้างขนาดใหญ่มีให้เห็นจำนวนมากในแม่น้ำ บางลำมีประทุน ใช้เป็นที่อยู่อาศัยด้วย⁷¹ ในปัจจุบันอาชีพเรือจ้างรับส่งคนเดินทางและข้ามพากยังมีความสำคัญอยู่ เพียงแต่เรือที่ใช้มีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นเรือที่ใช้เครื่องยนต์เป็นส่วนใหญ่ “เรือจ้าง” จึงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและสังคมไทยที่คนไทยคุ้นเคยและพบเห็นเป็นนิมิต ดังที่วรรณคดีนิราศหลายเรื่องได้บันทึกไว้ เช่น

ในนิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ พระภิกษุชม บรรยายถึงเรือจ้างที่พาช้างไว้ว่ามีจำนวนมาก ต่างส่งเสียงเรียกคนให้ลงเรือของตน เมื่อเรือเต็มแล้วก็แจวออกไปและพายแข่งกัน ทั้งยังมีการพนันขันต่อกันด้วย ความว่า

พอมมาถึงทวาราลงท่าช้าง	พวกเรือจ้างเสียงเพรียกร้องเรียกแข่ง
ดูเบียดเสียดเยียดยัดกันอัดแอ	ทั้งสาวแก่แม่หม้ายออกรายเรียง
ชวนพี่น้องสองนายชายฉลาด	รีบลีสลาศหลักลงที่ตรงท่า
ต้องหยุดรอพอดคนเต็มนาวา	ก็เคลื่อนคลาออกพลันไม่ทันนาน
ต่างแข่งขอต่อรองสองเอาหนึ่ง	เสียงอื้ออึงเฮฮาอยู่ฉั่วฉาน
เหนแม่น้ำแนวแควกระแสราร	เปนคู้ง่านยาวไปสุดสายตา ⁷²

ภาพ “เรือจ้าง” ที่ลอยลำรอและแล่นรับส่งผู้โดยสารกลับไปกลับมาอยู่เช่นนั้น เป็นภาพประทับใจให้กวีนิยมเลือกนำมาใช้เปรียบเทียบกับคน

การเปรียบเทียบการทำหน้าที่ของครูเป็นผู้พาศิษย์ส่งข้ามถึงฝั่งปรากฏในบทกวีนิพนธ์ชื่อ พร (แสดงวิธิสอนแห่งมหาวิทยาลัย) ของ “ครูเทพ” หรือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ประพันธ์ขึ้นเมื่อ เมษายน 2466 ความว่า

⁷¹ พลเรือเอกติลล ภัทรโกศล, เรือจ้างในลำน้ำ [on line], แหล่งที่มา: <http://www.navy.mi.th/navic/document/900609a.html> [2552, พฤศจิกายน 21]

⁷² นิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ วัดจักรวรรดิ (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2450), หน้า 12.

แรกเรียนก็เด็กล้วน	นักเรียน
แล้วแต่ครูหันเขียน	หัดให้
ลูชั้นนิสิตเจียน	เป็นโสด
ตนช่วยตนเองได้	ตั้งนี้ธรรมเนียม

ประถมและมัธยม	ฉายาสมเด็กนักเรียน
แล้วแต่ครูหันเขียน	ควบคุมหัดจัดนิสัย
ครั้นเข้าเป็นนิสิต	มหาวิทยาลัย
ธรรมเนียมฝึกผู้ใหญ่	ต้องมอบให้ช่วยตนเอง
ตั้งนี้จึงชอบด้วย	ศึกษา วิธีแล
จอดศิษย์ถึงฝั่งฝา	แมนแท้
หัดให้ปล่อยให้พา	ตัวรอด
ทั้งหัดทั้งปล่อยแม่	เสกซ้ำชำนาญ
ตั้งนี้เป็นวิธี	อันถูกต้องคลองศึกษา
จอดศิษย์ถึงฝั่งฝา	พาตัวรอดตลอดไป
จับหัดและจัดปล่อย	ครูตามคอยระวังระไว
ทั้งหัดทั้งปล่อยใช้	จึงเสกซ้ำให้ชำนาญ

เม.ย. 66⁷³

ในบทกวีนิพนธ์ที่กล่าวมา แม้กวีไม่ได้ใช้คำว่า “เรือ” แต่ผู้อ่านย่อมนึกเห็นภาพครูเทียบกับเรือได้โดยทันที เพราะยานพาหนะที่พาคนเดินทางไปในน้ำและพาข้ามฝั่งก็คือเรือ ความเปรียบนี้สอดคล้องกับความเปรียบในพระไตรปิฎกที่ยกมา มุ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของครูโดยมิได้เปรียบว่าครูเป็นเรือจ้าง เพราะคำว่า “จ้าง” ย่อมเกี่ยวพันกับเงินตรา ค่าตอบแทน ที่ทำให้สถานะของครูตามทัศนะของคนจำนวนหนึ่ง กลายเป็นเพียงผู้รับจ้างสอน และทำในสิ่งซ้ำ ๆ ย่ำอยู่กับที่ไม่ได้พัฒนาตนเอง ปรากฏในบท จะเรียกว่าเรือจ้างได้อย่างไร ของ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ความว่า

⁷³ ครูเทพ, โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2515), หน้า 98.

ครูถูกหาว่าเป็นเช่นเรือจ้าง
 แล่นระหว่างสองฟากไม่ไปไหน
 นักเรียนสึศึกษาก้าวหน้าไป
 ได้เป็นใหญ่เป็นโตมโหฬาร
 ที่เปรียบมาล้าสมัยเห็นได้ชัด
 เราได้จัดเรือยนต์แพขนาน
 ทำถนนหนทางสร้างสะพาน
 ให้อย่างยานผ่านข้ามแม่น้ำไป
 ใครจะข้ามทางเก่าเราไม่ว่า
 แต่ทางใหม่มีมาริชาใหม่
 วิชาชีพแพขนานนั้นเป็นไร
 สะพานใหญ่สามัญมัยม
 เหล่านี้นแผละงานครูรู้ไว้เกิด
 ประโยชน์เกิดแก่ประเทศพิเศษสม
 ศิษย์ได้ดีครูมีแต่ชื่นชม
 กลัวยไม้้ออกดอกสมเจตนา
 มุ่งอบรมบ่มนิสัยให้คนดี
 ความเหน้อยยากหากมีก็ไม่ว่า
 เจริญรอยบรมบาทพระศาสดา
 จะเรียกว่าเรือจ้างได้อย่างไร

27 กันยายน 2496⁷⁴

กวีนิพนธ์ข้างต้นได้แสดงทัศนะโต้แย้งต่อการเปรียบเทียบครูเป็นเรือจ้าง
 ว่าไม่ควรกล่าวเช่นนั้น อย่างไรก็ตามการเปรียบเทียบครูเป็นเรือจ้างก็ได้ใช้กันอย่างแพร่หลายใน
 สังคมไทย ปราภฏให้เห็นอยู่ทั่วไปตามสื่อและงานเขียนต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเขียนแสดงทัศนะ
 โต้แย้งแสดงความไม่เห็นด้วยและน้อยใจปราภฏให้เห็นอยู่เนือง ๆ ดังปราภฏในนิราศหลายเรื่อง
 โดยเฉพาะเรื่องที่มีผู้แต่งมีอาชีพครู เช่น

⁷⁴ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, ความดียังไม่ตาย (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2545).

ใน *นิราศปิ้ง* ตรีก พฤกษ์ศรี พรรณนาแสดงความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจของตนและเพื่อนร่วมอาชีพครูว่า “คนดูถูก” ทั้งที่สั่งสอนลูกศิษย์จนสำเร็จการศึกษาจำนวนมาก แต่กลับเปรียบ “ครู” เหมือน “เรือจ้าง” ในที่นี้กวีสื่อความหมายว่าครูพากเพียรพยายาม “จ้ำแจว” แสดงนัยถึงความอดทนเหน็ดเหนื่อยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกศิษย์รุ่นแล้วรุ่นเล่า เมื่อส่งศิษย์ถึงฝั่งได้คือประสบความสำเร็จ แต่ครูก็ยังเป็น “เรือจ้าง” ทำหน้าที่อย่างเหนื่อยยากอยู่อย่างเดิม

กวีได้หยิบยกความเปรียบที่มี “ผู้รู้จักเขียน” เปรียบเทียบครูว่าเป็น “เทียนส่องทาง” ซึ่งกวีแสดงความชื่นชมว่าเป็นเหมือนยาหอมที่ชুবดวงใจให้ครูเบิกบานและสบายใจ

ชีวิตเราเหล่าครูคนดูถูก	สั่งสอนลูกศิษย์เห็นจบเป็นแถว
เหมือนเรือจ้างประจำเพียรจ้ำแจว	ไม่รู้แล้วรู้รอดตลอดกาล
แต่เคราะห์ดีมีผู้รู้จักเขียน	เปรียบเป็นเทียนส่องทางสว่างหวาน
เหมือนยาหอมกลมกล่อมทรวงชুবดวงมาน	ให้เบิกบานสบายจิตชีวิตครู ⁷⁵

นิราศอยุธยา ของสุนทรียะ มีพร้อม กวีบรรยายว่าเดินทางมาถึง “ท่าเรือ” ได้เห็น “เรือจ้าง” จอดอยู่ กวีเปรียบเทียบเรือจ้างที่จอดอยู่อย่างอ้ำว้างไร้คนสนใจกับตัวของ “กวี” ที่ต้องหมองหม่นอยู่เพียงลำพังไม่มีใครสนใจ แล้วได้เชื่อมโยงเปรียบเทียบ “เรือจ้าง” กับ “ครู” ด้วยการพรรณนาแสดงความเห็นใจ “เรือจ้าง” ว่าแล่นไปให้คนนั่ง แต่เมื่อมาถึงฝั่งแล้วผู้โดยสารก็จากเรือไปอย่างไม่สนใจ บางคราวยังถีบหัวเรือออกจากฝั่งอีกด้วย กวีเปรียบเทียบ “เรือจ้าง” กับ “ครู” คือเปรียบ “ครูเป็นเช่นเรือจ้าง” ที่รับ “ผู้เดินทาง” คือ “นักเรียน” ข้าม “ฝั่ง” โดยมุ่งหวังให้ศิษย์ประสบความสำเร็จตามที่ครูพากเพียรสอน แต่เมื่อศิษย์ถึงฝั่งแล้ว เขาก็ก้าวเดินไปตามทางของแต่ละคน โดยลืมเลือนครูผู้พาเขาข้ามฝั่ง

ถึง ท่าเรือ เศร้าเหลือเห็นเรือจ้าง

เรืออ้ำว้างอัปจนคนแลเหลือว

เปรียบดังที่หมองหม่นเพียงคนเดียว

ไม่ข้องเกี่ยวใจอื่นมาขึ้นเขย

ไ้เรือจ้างแล่นไปให้คนนั่ง

⁷⁵ นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจักขณ์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 70.

พอถึงฝั่งแล้วเดินท่าเหมินเฉย
 ถีบหัวเรือออกจากฝั่งก็ยังคง
 สุดจะเผยพจน์ให้เข้าใจกัน
 เปรียบกับครู ครูเป็นเช่นเรือจ้าง
 ผู้เดินทางคือนักเรียนเพียงขยัน
 พอส่งศิษย์ถึงฝั่งตั้งจิตพลัน
 คงสักวันศิษย์ประเสริฐเลิศเป็นครู
 แต่พอเขาถึงฝั่งตั้งมั่นแล้ว
 ไร้วัวแหวตอบแทนแสนอดสู
 เขาก้าวเดินตามทางที่วางปู
 อุตส่าห์สู้มอบให้โยลี้มเลือน⁷⁶

ความหมายของเรือจ้าง นอกจากจะใช้เปรียบเทียบกับครูอย่าง
 แพร่หลาย จนกลายเป็นสัญลักษณ์ที่รับรู้ทั่วกันในสังคมไทยว่า “เรือจ้าง” หมายถึงครู กวียัง
 ได้เปรียบเทียบกับเพื่อแสดงสถานะที่ต่ำต้อยของตนอีกด้วย ดังปรากฏในนิราศเกาะล้าน ของเทพ
 สุนทรศารทูล⁷⁷ ซึ่งใช้อุปลักษณ์เปรียบตนเองเป็น “เรือจ้าง” ที่เพียงทำหน้าที่รับส่งคนข้ามฟาก
 จากท่าหนึ่งไปอีกท่าหนึ่งหมายถึงกวีเป็นเพียงครูชั้นผู้น้อยซึ่งมีสถานภาพทางสังคมต่ำต้อย ไม่ใช่
 “เรือที่นั่งบัลลังก์รัตน” ซึ่งกวีเลือกใช้สัญลักษณ์นี้เพื่อสื่อความหมายแทนบุคคลผู้มีอำนาจวาสนา
 บารมี มีสถานภาพหรือมีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมสูง

เมื่อยามท่านตกต่ำไร้อำนาจ	เราก็ปรารถนาใครจะไปหา
เมื่อยามท่านรุ่งโรจน์โชติณา	เราไม่กล้าฝากกายนี้กอดใจ
เราจึงจอดนิ่งเห็นอยู่เช่นนี้	มิได้มีก้าวหน้าไปท่าไหน
เป็นเรือจ้างข้ามท่ายามมาไป	เรามีใช้เรือที่นั่งบัลลังก์รัตน ⁷⁸

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า การใช้ความเปรียบและ
 สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ ได้แสดงให้เห็นว่ากวีมีมโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพที่

⁷⁶ สุนทรี มีพร้อม, นิราศอยุธยา, ใน **บุษบารักร้อย** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2518), หน้า 122.

⁷⁷ เทพ สุนทรศารทูล รัชการการครู เป็นกวี นักเขียน และมีความรู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ ปัจจุบันถึงแก่กรรมแล้ว

⁷⁸ เทพ สุนทรศารทูล, **นิราศเกาะล้าน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : พระนารายณ์, 2533), หน้า 47.

แตกต่างกันของบุคคลในสังคมอันสัมพันธ์กันกับมโนทัศน์เกี่ยวกับเรือ ซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด

5.2.2 มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิต

“ชีวิต” เป็นคำที่มีผู้อธิบายให้คำจำกัดความไว้อย่างหลากหลาย ดังปรากฏในวิทยานิพนธ์ มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท อธิบายไว้ตอนหนึ่งว่า

คำว่า “ชีวิต” มีท่านผู้รู้ได้กล่าวถึงชีวิตไว้ในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้ ชีวิตตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง ความเป็นอยู่ ตรงข้ามกับความตาย ขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่ก็ย่อมประสบกับอุปสรรคนานัปการ “ชีวิต” คือ การเดินทาง หรือการเดินทางไปสู่ความตาย “ชีวิต” คือ การต่อสู้กับสิ่งแวดล้อม ต่อสู้กับกิเลสตัณหาของตนเอง ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ เราต้องต่อสู้ดิ้นรนไม่หยุดหย่อน อย่างน้อยก็เพื่อความมีชีวิตอยู่ เพราะความต้องการมีชีวิตอยู่เป็นสัญชาตญาณอันลึกอย่างหนึ่งของสัตว์โลก⁷⁹ “ชีวิต” คือ ความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของแต่ละวัน ซึ่งจะต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก ...⁸⁰

ชีวิต ตามคำสอนของพระพุทธศาสนาจำแนกองค์ประกอบสำคัญออกเป็นสองส่วน ได้แก่ กายกับจิต หรือรูปกับนาม อันเกิดขึ้นด้วยการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลาย เกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามกฎธรรมชาติ

5.2.2.1 มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิต

มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ จำแนกออกได้ ดังนี้

5.2.2.1.1 มโนทัศน์ชีวิตคือความทุกข์

ความทุกข์คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ ทุกข์ทางกายเกิดจาก 2 ทาง คือ เกิดจากร่างกายของตนเอง เช่น หิว ความพิการหรือเจ็บป่วยจากโรคต่าง ๆ ที่ไม่มีเชื้อโรค

⁷⁹ วดีน อินทสระ, แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: บวร.บวร.บวร., 2528), หน้า 22.

⁸⁰ พระสอน กุสโล (ภูบรพสุข), มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 7.

เช่น โรคหัวใจ อัมพาต เกิดจากสิ่งภายนอก หรือสิ่งแวดล้อม เช่น ดินฟ้าอากาศ คนหรือสัตว์ทำร้าย และโรคที่เกิดจากเชื้อโรค เช่น ไข้หวัด ส่วนทุกข์ทางใจ เกิดจากความผิดหวัง อันเนื่องมาจาก (1) บรรณาณาสังใด ไม่ได้สิ่งนั้น (2) ไม่บรรณาณาสังใด กลับได้สิ่งนั้น (3) พลาดพรากจากสิ่งที่รัก ความทุกข์ใจเป็นนามธรรม แต่ก่อให้เกิดความทุกข์มากกว่าทุกข์ทางกาย ส่วนความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นถือเป็นความทุกข์ประจำสังขารที่ทุกคนต้องประสบ⁸¹

ในวรรณคดีนิราศ กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือช่วยสร้างภาพพจน์ แสดงมโนทัศน์ชีวิตเป็นทุกข์ และให้ข้อคิดที่สอดคล้องกัน ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดสืบเนื่องมาตั้งแต่นิราศรักสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งกวีจำนวนมากได้ใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือแสดงให้เห็นความทุกข์ของชีวิต ทั้งที่เกิดจากประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต และประสบปัญหาความรัก อาทิ การลุ่มหลงมัวเมาในความรัก การไม่สมบรรณาณาในความรัก และการพลาดพรากจากสิ่งที่รักล้วนทำให้เกิดความทุกข์ยิ่ง การเดินทางล่องเรือไปในวรรณคดีนิราศ ทั้งการเดินทางจริงและการเดินทางในจินตนาการ ล้วนแสดงให้เห็นมโนทัศน์ชีวิตคือความทุกข์ทั้งกายและใจอย่างเด่นชัด

คุณลักษณะของเรือคือ สามารถลอยและเคลื่อนที่ไปในน้ำ อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของห้วงน้ำยากจะควบคุมและคาดเดา ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไม่อาจกำหนด การโดยสารอาศัยอยู่ในเรือจึงดำรงอยู่บนสถานะของความเสี่ยงเสมอ เพราะเรืออาจนำพาเราไปถึงฝั่งหรือจุดหมายปลายทางอันเป็นที่หมาย หรืออาจประสบภัยล่มจมลงระหว่างทาง ดังปรากฏในตำนานสถานที่เกี่ยวกับเรือล่ม ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก หรือปรากฏในจดหมายเหตุและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ดังนั้นการเดินทางทางเรือในสมัยโบราณจึงถูกเชื่อมโยงกับเรื่องเวรกรรม ภัยอันตราย ความลำบากเดือดร้อนทั้งกายใจ ความปรวนแปรไม่แน่นอน ความเสี่ยงภัย ความเป็นความตายของชีวิต เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมารวมเรียกว่าเป็น *ความทุกข์* ทั้งสิ้น

ในนิราศที่มีการเดินทางทางเรือทุกเรื่อง กวีนิยมบันทึกให้เห็นความทุกข์ยากในการเดินทาง ต้องประสบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่อเรือที่กวีโดยสารไปถูกพายุใหญ่กลางทะเล กวีจะเน้นพรรณนาไว้อย่างให้จินตภาพเสมอ เช่น

ในนิราศเมืองเทศ กวีพรรณนาให้จินตภาพและอุปมาแสดงอารมณ์ความรู้สึกทุกข์ทรมานและโศกเศร้าของกวี ขณะเรือแล่นฝ่าพายุหนักเพียงจะล่มลง ความว่า

⁸¹ ฟีน ดอกบัว, แนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ: การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, 2543), หน้า 105 - 107.

เดือนหนึ่งจะใกล้ถึงซึ่งนิเวศ	บันดาลเหตุเกิดเป็นพายุใหญ่
เป็นคลื่นโครมครื้นครั่นสนั่นไป	ทั้งเสียดใบนั้นขาดพินาศลง
พระพิรุณร่วงโรยระดมหนัก	นาวาปลัดคลื่นใหญ่กระทบส่ง
เข้าในลำป้อมป่าจะจมลง	เหมือนซึ่งจะไม่คืนชีวานาน
อดอาหารมิได้พานพบรส	แต่กำสรดโศกเศร้าสาหัส
ทั้งห้าทิวาตั้งหน้าแต่ทรมาน	เหลือการที่จะเริ่มมารำพัน ⁸²

พายุที่เรือประสบเกิดขึ้นรุนแรงต่อเนื่องถึงห้าวัน กวีพรรณนาว่าได้ อธิษฐานของบารมีแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายรวมทั้งพระบารมีของ พระมหากษัตริย์ พระคุณบิดามารดา รวมทั้งคุณความดีที่กวีได้กระทำมาเป็นที่พึ่งคุ้มครองให้ปลอดภัย ในที่สุดพายุคลื่นลมก็สงบ ในวรรณคดีของ **นิราศเมืองเทศ** กวีได้พรรณนาแสดง ความรู้สึกเมื่อเดินทางกลับมาถึงเมืองตั้งได้อย่างปลอดภัยว่า “เหมือนตายไปเกิดอื่น คินมา เอย ฯ”⁸³

ใน **นิราศลอนดอน** กวีพรรณนาไว้อย่างให้จินตภาพเมื่อเรือต้องพายุ ความตอนหนึ่งว่า

ไปแวนนอกออกถลิ่งนี้ก่อน	กำปั่นฟาดฟันระลอกกระฉอกผาง
ลูกคลื่นใหญ่ดังจะทับให้อับปาง	แทบวายวางชีวันอันตราย
ถึงยามกินก็ได้ยากลำบากครบ	คลื่นกระทบเรือโคลงจวนใจหาย
ถั่วยแก้วโต๊ะตกแตกแหลกกระจาย	ของทั้งหลายล้มคว่ำคะมำไป
ยามไสยาสน์ขาดสุขทุกข์สะท้อน	เรือขย้อนต์ตัวเขี่ยอนเลือนไกล
ศิระพลัดจากหมอนนอนถุกทัย	มิใคร่ได้นิทราอุราจริง
หลายทิวามากกลางทางทุเรศ	จนสิ้นเขตนภปาลามาไม่ถึง
ด้วยแถวห้องพระสมุทรนั้นสุดซึ่ง	จะผ่อนพียงพักที่ไหนก็ไม่มี
ทั้งหาเหยื่อเหลือลำบากไม่ยอมได้	สัตว์อะไรหรือจะกล้ามาถึงนี้
ครั้นวันหนึ่งเวลาเป็นราตรี	เกิดกุสุมกล้ำสลาตัน
เสียงพิลิกอีกฮือกระฟือหวน	กำปั่นป่วนเอียงกระทะหัวเหิน

⁸² กรมศิลปากร, **นิราศเบ็ดเตล็ด** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528), หน้า 29.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

ลมยิ่งจัดไปจนแจ่มแสงตะวัน

ต้นหนนั้นเจนนางกลางคองคา⁸⁴

ปัญหาอุปสรรคในการเดินทางทางเรือมีหลากหลาย⁸⁵ ซึ่งกวีนิยมพรรณนาเปรียบเทียบไว้อย่างละเอียด เชื่อมโยงแสดงความทุกข์เดือดร้อนของกวี เน้นการคร่ำครวญแสดงอารมณ์ความรู้สึกและสร้างความสะท้อนอารมณ์แก่ผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกร่วมไปกับกวีด้วย เช่น

ใน**นิราศขุนช้าง - ขุนแผน** นางวันทองเล่าเรื่องย้อนหลังรำพันความรู้สึกของตนครวพลาญแก้วจากไปทัพ โดยอุปมาเปรียบเทียบตนเองเหมือนเรือที่กำลังแล่นฝ่าคลื่นคลั่งกลางทะเลแลไม่เห็นฝั่งประหนึ่งจะแหลกล่มจมลงอย่างโดดเดี่ยว

ตั้งนาวาฝ่าคลื่นคระครื่นคลั่ง
จะแหลกล่มจมดิ่งลงจริงเจียว

ไม่เห็นฝั่งฟากสมุทรสุดแดนเหลียว
ต้องโดดเดี่ยวแดนดินสิ้นชีวา⁸⁶

ในบทพรรณนาของนางวันทองก่อนถูกประหาร กวีเปรียบเทียบชีวิตที่ผิดพลาด และมีแต่ความทุกข์ของนางเหมือนเรือที่ล่องไปในน้ำอย่างไร้จุดหมายและแลไม่เห็นฝั่ง และต้องวนเวียนอยู่เช่นนั้นอย่างทรมานจนกว่าจะสิ้นชีวิต

ในชีวิตผิดพลาดขาดความสุข
ไม่เห็นสิ่งจริงจางทั้งคู่ครอง
มิเห็นฝั่งยังหยุดไร้จุดหมาย
จนถึงจุดสุดสิ้นซึ่งอินทรีย์

มีแต่ยุคทุกข์ทนความหม่นหมอง
เหมือนเรือล่องลอยไปในที่
ต้องแหวกว่ายวนเวียนวาริศรี
มนุษย์นี่นี่ทนทรมาน⁸⁷

อีกตอนหนึ่งใน**นิราศขุนช้าง-ขุนแผน** นางวันทองกราบทูลตอบพระพันวษาแสดงความทุกข์ของตนว่า

⁸⁴ หม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร), **นิราศลอนดอน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2524), หน้า 15.

⁸⁵ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทที่ 3

⁸⁶ ฉันทน์ ขำวิไล, **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน**, หน้า 40.

⁸⁷ เรืองเดียวกัน, หน้า 167.

ว่าข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเดช	ได้ร่มเกล้าปกเศศกระหม่อมฉัน
ที่ทนทุกข์ทรมานอยู่นานวัน	เพราะลูกฝ่าตัวนั้นมิอันเป็น
เหมือนนวนเวียนแหวกว่ายสายสมุทร	อันแสนสุดกว้างใหญ่มองไม่เห็น
ทั้งสองฝ่ายสองฟากก็ยากเย็น	จะเฝ้ามองเพื่อหวังเข้าฝั่งใด
เห็นสุดแต่แต่ลมละลอกคลื่น	ที่โครมครืนฟืนพัดเข้าฝั่งไหน
จะสู้เวรสู้กรรมสู้จำใจ	ไม่ขัดข้องเคืองใครทุกทุกคน ⁸⁸

ในกำสรวลฉันทโสภณ กวีได้พรรณนาเชื่อมโยงเปรียบเทียบสิ่งที่กวีได้ประสบเกี่ยวกับเรือ ได้แก่ ส่วนประกอบและสิ่งที่เกิดขึ้นในเรือรบหลวงกับความทุกข์และความรู้สึกต่างๆ ที่ปั่นป่วนอยู่ในใจของตน อย่างให้จินตภาพและสื่อความรู้สึกเป็นทุกข์ของกวีได้อย่างลึกซึ้งดังกลอนพรรณนาว่า

เห็นธงทิวปลิวคว้างอยู่กลางน้ำ
 ดัดอยู่ลำเรือหลวงเหมือนทรวงฉัน
 มีธงทุกข์จุกใจไม่วายวัน
 ให้ปวนบันลือลิวจะปลิวไป
 เห็นเรือพลอยหลามยามขึ้นล่อง
 จอดอยู่ท้องถิ่นท่าคงคาใหญ่
 ก็ตัวเรากลับถอยลอล่องไป
 ท่าถิ่นไหนที่จะจอดประจำการ
 เสียงระฆังดังก้องห้องนาเวศ
 เครื่องสังเวยวาระของทหาร
 ที่อกฉันร่ำร้องก้องกังวาน
 บอกอาการว่าเป็นทุกข์ทุกเวลา
 เสียงคลื่นเคลื่อนเกลื่อนกลบกระทบฝั่ง
 แต่เขาฝั่งอิฐแผ่นไว้แน่นหนา
 อันคลื่นทุกข์กระทบใจเราไปมา
 สุดจะหาเชือกกันให้บรรเทา

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

เสียงเพลงขับร้องห้องเรือหลวง
 ให้โหยหวนเศร้าสร้อยจิตหงอยเหงา
 จับเมื่อตอนยุพียงนางนงเยาว์
 จากอิเหนาโรยร่วงห้วงอาลัย^{๘๙}

มโนทัศน์ชีวิตเป็นทุกข์ปรากฏให้เห็นได้จากความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือเกือบทุกเรื่อง กวียังได้ใช้ภาวะในห้วงการเผชิญทุกข์ภัยนี้เชื่อมโยงแสดงทัศนะข้อคิดอันเป็นคติ ปรากฏเด่นในนิราศชีวิตและนิราศสมัยใหม่ทุกเรื่อง ซึ่งล้วนแสดงมโนทัศน์ชีวิตคือความทุกข์ดังตัวอย่าง

เรือของเรา ในคนรักของความเศร้า กวีใช้ปฏิบัติจุดตั้งคำถามในข้อกังขาของกวีอันแฝงนัยเชิงพุทธปรัชญาอย่างลึกซึ้ง เกี่ยวกับความทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนว่า “ทุกข์เวทนา” นั้นมา “ลงเรือช้า” คือเกิดขึ้นใน “ชีวิต” ซึ่งหมายรวมทั้งร่างกายและจิตใจของกวีเมื่อใด และลงตรง “ท่าไหน” ซึ่งกวีไม่อาจรู้ได้เพราะได้ “ท่องธารกาล” คือเดินทางท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารผ่านกระแสแห่งกาลเวลามานานนัก กวีสันนิษฐานว่าความทุกข์เวทนาเกิดขึ้นแก่ชีวิตนับตั้งแต่ถือกำเนิดในครรภ์มารดา ดังความตอนหนึ่งได้พรรณนาเปรียบเทียบสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ชีวิตคือความทุกข์ไว้อย่างเด่นชัด ความว่า

โอ – ทุกขเวทนา
 เจ้ามาลงเรือช้าเมื่อไหร่
 ช้ำมิรู้ – ท่องธารกาลมานาน ไกล
 เจ้าย่องลงตรงท่าไหนสงสัยนัก

ฯลฯ

หรือช้ำมีเจ้าเพื่อให้เรือล่อง
 เพื่อท่องธารหวังทั้งไกล ใกล้,
 ชังและรักนักเจ้า มิเข้าใจ
 เจ้าลงเรือช้าเมื่อไหร่ ช้ำไม่รู้!
 ชังและรักนักเจ้า มิเข้าใจ

^{๘๙} ฉันทน์ ขำวิไล, *กลอนนิราศลาสิกขา และกลอนกำสรวลฉันทโสภณ* (พระนคร : สำนักพิมพ์ศิวิลพร, 2500). หน้า 9

เกิดทุกขเวทนาไป เราเป็นเรา!!⁹⁰

5.2.2.1.2 มโนทัศน์ความรักคือสาเหตุของความทุกข์

ในวรรณคดีนิราศ โดยเฉพาะในนิราศรัก กวีได้ใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือให้จินตภาพและสื่อมโนทัศน์ความรักคือสาเหตุของความทุกข์ ยิ่งรักมาก ยิ่งทุกข์มาก ผูกพันมากยิ่งทุกข์มาก ผู้มีความรักแต่ไม่สมปรารถนาก็เป็นทุกข์ และผู้มีความรักแต่ต้องพลัดพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รักย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ยิ่ง ความทุกข์ใจนี้เกิดจากความลุ่มหลงพะวงคิดถึงแต่ความรัก ด้วยความกลัวและหวั่นระแวงว่าจะไม่สมปรารถนา หากผู้ใดลุ่มหลงมัวเมาในความรักก็ย่อมวนเวียนอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ มิอาจหลุดพ้นวงวนแห่งความทุกข์ไปได้เลย

ผลการวิจัยพบว่ากวีผู้แต่งนิราศนิยมเปรียบเทียบตนเอง มนุษย์ หรือบุคคลที่กล่าวถึงเป็นเรือที่บรรทุกความรักและความทุกข์มาเพียบล้น ราวจะแล่นต่อไปไม่ไหว หรือจะต้องล่มจมลงเช่นเดียวกับเรือสำเภาหรือเรืออื่น ๆ ที่บรรทุกสินค้ามาเพียบหนัก หรือกวีอาจเปรียบเทียบว่าเรือที่บรรทุกสินค้าหรืออับเฉามาหนักนั้น เมื่อมาถึงย่อมขายสินค้าหรือถ่ายเทสิ่งของลง แต่ความรักและความทุกข์โศกเศร้าในใจของกวีนั้น ไม่อาจถ่ายเทออกไปหรือบรรเทา ลงไปได้เลย มีแต่จะเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาและการเดินทาง ยิ่งห่างไกลนางก็ยิ่งทุกข์ ปราภฏให้เห็นในนิราศรักที่กวีเดินทางทางเรือจำนวนมาก ซึ่งล้วนแสดง **มโนทัศน์ความรักทำให้เกิดความทุกข์** อย่างเด่นชัด

มโนทัศน์และความเปรียบที่แสดงให้เห็นเรือที่บรรทุกกิเลสปรากฏให้เห็นใน สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทคาถา กล่าวเป็นอุปมาภาสิต “เปรียบบุคคลเป็นเรือ” และใช้ “การวิดเรือ เป็นสัญลักษณ์แทนการละกิเลส” เพื่อนำให้ “ไปถึงฝั่ง คือพระนิพพาน”ไว้ว่า

สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ สิตฺตฺตา เต ลหุเมสุสติ
เฉตฺวา ราคะมุจฺโทสมฺจ วิปฺปมฺมเจถ ภิกฺขโว ฯ

ผู้เหน็บ จงวิดเรือนี้ เรือที่ท่านวิดแล้ว จักพลันถึงฝั่ง
จงตัดราคะโทสะเสีย ภายหลังจะถึงพระนิพพาน⁹¹

⁹⁰ อังคาร จันทาทิพย์, *คนรักของความเศร้า* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2550), หน้า 107.

⁹¹ คณะเปรียญ, *อุปมาภาสิต คู่มือนักเทศน์และนักธรรม รวบรวมจากบาลี พระ สุตตันตปิฎก* (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2572), หน้า 104 – 105.

อุปมาภาษิตข้างต้นวิเคราะห์ตีความหมายได้ว่า “ผู้เห็นภัย” คือผู้เห็นภัยของกิเลส หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ได้แก่ ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด เป็นเหตุให้จิตชุ่มมัวสกปรก กระวนกระวาย ไร้ความสงบ ส่วน “จงวิตเรื่อนี้” หมายถึงการละกิเลส บุคคลผู้เต็มไปด้วยกิเลส “ราคะ” คือ ความยินดีในสมบัติของโลกด้วยอารมณ์ โครในกิเลส⁹² และ “โทสะ” คือ ความโกรธ ชุ่มมัว⁹³ จึงเปรียบเหมือน เรือที่ยังไม่ได้วิด การ “วิตเรื่อ” ตีความได้ถึง การที่บุคคลพยายามขจัดกิเลสของตน การวิตเรื่อจึงเป็นพฤติกรรมอันเป็นสัญลักษณ์สื่อความถึงการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรเพื่อการละกิเลส ผลของการสละละทิ้งได้อย่างปราศจากความยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นของเรา จะทำให้เกิดความเบาสบายและเกิดความสุข เรือที่ท่านวิดแล้ว จึงหมายถึง บุคคลที่ตัดกิเลส “ราคะโทสะ” ลื่นแล้ว เรือที่วิดแล้วย่อมเบาและแล่นไปถึงฝั่งได้โดยไม่จมลงเสียก่อน เปรียบได้กับบุคคลที่ขจัดกิเลสหมดสิ้นแล้ว ย่อมจะไปถึงฝั่ง คือพระนิพพาน

ในนิราศรักจำนวนหลายเรื่อง เช่น **นิราศกรุงเก่า นิราศทวาราวดี นิราศพระปฐม โคลงนิราศพะเนียด** กวีนิยมอ้างถึงตำนานสำเภากล่อม แล้วเปรียบเทียบกับตนเองที่หนักอกหนักใจยิ่ง เพราะความรักและความทุกข์หนักที่ต้องจากนางที่รักมาว่าเหมือนเรือเทียบ เหลือกำลังที่จะบรรทุก มีแต่จะจมลงเช่นกัน ดังตัวอย่าง

ใน **โคลงนิราศกรุงเก่า** กวีพรรณนาเปรียบเทียบไว้ชัดเจนว่าเรือล่อมนั้นสามารถกู้เรือให้ลอยคืนได้ แต่กามกิเลสอันหนักด้วยรักของปวณชนนั้นสุดที่กวีจะกู้ให้กายลอยขึ้นมาได้

160. เรือล่อมจะกู้ล่อม	ลอยเรือ คืนแม่
แต่พุกามเกลศเหลือ	ที่รู้
ยังเป็นปวณชนเฝือ	รักตราบ ไตนา
สุดที่เรียมจะกู้	เกลศให้กายลอย ฯ ⁹⁴

⁹² ราคะ มีได้หมายเฉพาะความยินดีในเรื่องเพศ แต่รวมไปถึงความยินดีทุกชนิด ทั้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เรียกว่า กามราคะ แม้ ธรรมราคะ ก็ได้ชื่อว่าเป็น ราคะ คือความยินดีทั้งสิ้น อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก คณะปริยญา, **อุปมาภาษิต คู่มือนักเทศน์และนักธรรม รวบรวมจากบาลี พระ สุตตันตปิฎก**, หน้า 104 – 105.

⁹³ พระบรมศาสดาตรัสว่า **สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ร้อนเพราะไฟคือราคะ โทสะ โมหะ** (อาทิตตปริยายสูตร วินัยปิฎก มหาวรรค ข้อ 55)

⁹⁴ พ. ณ ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง** (พระนคร : แพร์พิทยา, 2513), หน้า 356.

ในนิราศทวาราวดี กวีอ้างถึงตำนานสถานที่ “เกาะตะเกาหล่ม” และเปรียบตนเองว่าเหมือนเรือที่บรรทุกสิ่งของมาจนเพียบล้น มีแต่จะจมลง

ถึงบ้านมอญก่อนเกาะตะเกาหล่ม เกตรางมอญในแควกระแสนาย
 ใ้ว่าเรือเหลือประทังกำลังกาย ต้องทำลายล่มลงในคงคา
 อันตัวเราเล่าก็เหลือเหมือนเรือเพียบ มาเหงาเจียบโดยประดาชพาสนา
 นับจะจมล่มซื่อไม่ลือชา สุดจะกู้แก้หน้าให้พ้นพราย⁹⁵

ใน โคลงนิราศพะเนียด กวีเปรียบเทียบชาวเรือที่บรรทุกสินค้าขึ้นล่องค้าขาย เชื่อมโยงเปรียบเทียบกับความทุกข์ที่เต็มเพียบทรวงของตนที่มีอาจคลายลง เพราะไม่อาจนำไปแลกเปลี่ยนหรือค้าขายกับใคร ทำให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับความทุกข์อันเกิดจากรักได้อย่างชัดเจนว่าเป็นความทุกข์หนักอันเกิดขึ้นเฉพาะตน มีอาจผ่อนคลายไปให้ผู้อื่นได้

84. ชาวเรือเที่ยวขึ้นล่อง แลหลาย
 บรรทุกสินค้าขาย แลกค้า
 ทรวงเรียมทุกข์บคลาย เต็มเพียบ
 คิดใคร่จ่ายขายซ้ำ แลกค้าใครดี ฯ⁹⁶

นอกจากนี้นิราศรักจำนวนมากล้วนเปรียบเทียบความรักความโศกในใจของกวีกับการบรรทุกหนักมาในลำเรือ ดังตัวอย่าง ในนิราศพระบาท สุนทรภู่อุปมาเปรียบเทียบความโศกจากรักว่าหนักลำเรือ เรือเทียบได้กับชีวิตจิตใจของสุนทรภู่

แต่ทุกข์รักก็เห็นหนักถนดอก ถึงสักหกเจ็ดเกวียนก็เจียนเหลือ
 แต่โศกรักมาจนหนักในลำเรือ ฝ้าเต็มเรือไปทุกคั่งรำคาญครัน ฯ⁹⁷

ในนิราศเดือน นายมีอุปมาไว้ว่า

⁹⁵ นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ, หน้า 21.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 315.

⁹⁷ กรมศิลปากร. ชีวิตและงานของสุนทรภู่, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538), หน้า 91.

ด้วยความรักหนักเหลือเหมือนเรือเปียบ   จนน้ำเลียบแคมแล้วแจวไม่ไหว
ถ้าอ่อนของขึ้นเสียบ้างยังชั่วใจ   แจวไปไหนไปได้ไม่หนักแรง⁹⁸

ใน **นิราศวัดเจ้าฟ้า** กวีพรรณนาว่า

เห็นรักน้ำพร้าวอกทั้งดอกผล   ไม่มีคนรักรักมาหักสอย
เป็นรักเปล่าเศร้าหมองเหมือนน้องน้อย   มาลองลอยเรือรักจนหนักเรือ ฯ⁹⁹

5.2.2.1.3 มโนทัศน์ชีวิตคือการต่อสู้

ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมพรรณนาการเดินทางเล่นล่องของเรือที่สัมพันธ์กับกวีหรือมนุษย์หลายลักษณะ เช่น เรือมาพรากพากวีให้ไกลจากนางที่รัก เรือแล่นไปแต่ใจย้อนคืน หรือการเล่นล่องของเรือขณะเผชิญพายุคลื่นลมโหมกระหน่ำ แสดงให้เห็นความขัดแย้งและความพยายามต่อสู้ดิ้นรนในห้วงแห่งความทุกข์ สื่อความหมายหลายระดับ อาทิ การต่อสู้กับระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการต่อสู้กับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดตลอดจนโชคชะตาของตน ด้วยพลังและศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่พร้อมจะต่อสู้ อย่างตระหนักรู้ว่ากำลังเผชิญกับสิ่งใด และจะมุ่งหน้าไปถึงฝั่งยังที่ใด อันเสมือนให้ทางออกของการแก้ปัญหาและเป็นกำลังใจให้ยืนหยัดต่อสู้อย่างไม่สิ้นหวัง

ความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างกวีกับเรือ และการต่อสู้ของกวีที่อยู่ในเรือกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตว่า **ชีวิตคือการต่อสู้** เพื่อให้บรรลุความปรารถนาของชีวิตนานัปการ เริ่มจากการต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิตรอด การต่อสู้เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ การต่อสู้เพื่อการมีชีวิตที่ดี การต่อสู้เพื่อให้บรรลุความปรารถนาที่ตั้งไว้ การต่อสู้ของมนุษย์ที่ทั้งการต่อสู้เพื่อตนเอง และการต่อสู้เพื่อผู้อื่น รวมทั้งการต่อสู้เพื่อสังคมส่วนรวม ฯลฯ และการต่อสู้ที่สำคัญที่สุดคือการต่อสู้กับกิเลสตัณหาของตนเอง เป็นการต่อสู้เพื่อกำจัดกิเลสมุ่งไปสู่นิพพาน ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือสร้างภาพพจน์และสื่อมโนทัศน์ชีวิตคือการต่อสู้อย่างเด่นชัด เช่น

ใน**ต้นทางฝรั่งเศส** กวีใช้บุคลาธิษฐานและพรรณนาเรือสำเภายามต้องพายุใหญ่อย่างให้จินตภาพ ทั้งเรือและคนบนเรือที่กำลังต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิตในช่วงเวลาวิกฤติระหว่างความเป็นกับความตาย ดังตัวอย่าง

⁹⁸ หมื่นพรหมสมพัตสร (มี), **นิราศเดือน**, หน้า 20.

⁹⁹ กรมศิลปากร, **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**, หน้า 122.

	คลื่นซัดฝั่งฝั่ง
เสียงอึ้งคะนึง	ล้นเพียงเสียงปิ่น
สำเภาคลีดแคลง	บได้หยุดยืน
สนั่นพ่นพ่น	เพียงจักอับปาง
.....	
เมื่อนั้นจึงชาวเกตรา	ต้นหนลำดำ
อีกทั้งจงกว่าคนงาน	
บ้างล้มบ้างลุกคูกคูลาน	มือยุตตีนตราน
กระทบกระทั่งนั่งหงาย	
หัวแตกข้างหักมากมาย	ลำบากปางตาย
บได้จะตั้งตัวตรง	
ส่วนข้างถือท้ายดำรง	ชวดเซล้มลง
ก็หงายอยู่ดินยันยัน	
สี่คนวิ่งเข้าช่วยกัน	บหยุดหยุดผัน
กระทบกระทั่งเรรวน	
.....	
	คลื่นหนักลมหนัก
ลำบากตัวนัก	ยากพันประมาณ
โอดัวซ่าเคย	เห็นมิเปนการ
มาจักถิษฐาน	ตั้งต่อบารมี ¹⁰⁰

ในกาพย์เห่เรือชีวิต กวีได้แสดงทัศนะและให้ข้อคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์อย่างละเอียดว่า ปวงชนที่เกิดมาต้องมีหน้าที่ขับเคลื่อนเรือชีวิตของตนฝ่าคลื่นลมให้รอดพ้นจากการอับปางให้ได้ นั่นคือการต่อสู้เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่รอดได้อย่างดี ดังกวีพรรณนาและเปรียบเทียบไว้ว่า

¹⁰⁰ ปรีดี พิศภูมิวิถี, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, ย้อนรอยโกษาปานใน “ต้นทางฝรั่งเศส” นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 114 - 119.

ปวงชน อุบัติแล้ว	ย่อมมี
พันธกิจอันจักหนี	ห่อนได้
พึงเห็นชั้นนาวิ	ชีวิต ตนแฮ
นำฝ่าลมคลื่นให้	รอดพ้นอับปาง
ปวงชน อุบัติแล้ว	ย่อมมิแคล้ว จักพึงมี
ภาวะ อันจักหนี	บ่มีพ้น ชนชายหญิง
นั่นคือ การเลี้ยงชีพ	ต่างคนรีบ ทำงานจริง
ด้วยเหตุ จำเป็นยิ่ง	มิฉะนั้น ก็บรล้วย

ฯลฯ

ผิวขาด ประการใด	ก็ดูจไฟ เฝ้าใจจินต์
ปราศสุข ทุกข์เกาะกิน	สูญเสียสิ้น ความสำราญ
เป็นเหตุ ที่ชักพา	ให้นำพา ชีวิตสทน
มรสุม รุมรังควาญ	งานเสี่ยงภัย อันใหญ่หลวง
หากถือ พังงาเรือ	ด้วยใจเชื่อ เรือทั้งปวง
ย่อมผจญ ภัยในห้วง	มหรรณพ สูดหลบถอย
หน้าที่ ผู้คุมเรือ	คุมหางเสือ ให้เรือลอย
สติมัน หันเรือคอย	หาทางออก นอกวิถี
มรสุม แม้จักร้าย	ก็มิกราย ไกล่นาวี
ผู้คน รอดชีวี	เพราะคนดี เข้าคุมเรือ
นายเรือ ผิวเสียสติ	คิดคลื่นลิ บริหางเสือ
ทอดลอย ปล่อยลำเรือ	ให้แล่นเฝือ ยถากรวม
ลูกเรือ ย่อมวุ่นวาย	ทั้งอาจตาย เพราะผู้นำ
ตระหนก ออกใจคว่ำ	เรือทั้งลำ แตกสลาย ¹⁰¹

กวีได้อธิบายให้เห็นสาเหตุที่ทำให้เรือแตกว่า เพราะความรัก โลก โกรธ หลง ผลาญให้คนขาดสติ นอกจากนี้ยังเป็นเพราะกรรมเก่าที่ติดตัวตามมาทำลาย เป็นอุปสรรค ในการนำพาเรือไป กวีได้ชี้ให้เห็นว่า “นายเรือ” ผู้สามารถและไม่ย่อท้อ กุศล ใช้ปัญญาความรู้ ความคิด ก็จะเป็นดั่งมนต์ขลังและนำพาชีวิตให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นมีความสุข

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100 - 101.

นอกจากนี้ใน **ภาพยนต์แห่งชีวิต** ก็ได้ใช้เรือแต่ละชนิดกล่าวแทนคนแต่ ละอาชีพ ภาพการขัดแย้งแย้งซึ่งผู้โดยสาร แสดงให้เห็นมโนทัศน์ชีวิตคือการต่อสู้ ซึ่งในที่นี้คือการ ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้ดำรงชีวิตรอด

เรือจ้างแจวข้ามน้ำ	แล่นติดตามเรือแท็กซี่
เรือยนต์ หางยาวซี่	เร่งเครื่องรี เข้ามาแข่ง
ลำปั่น กระเชียงเฉียด	เอาข้างเบียด เข้าอ้อมแยง
หากิน กันสุดแรง	แย่งรับส่ง ผู้โดยสาร ¹⁰²

เจ้าพญา ใน **ลำนำภูกระดึง** อังคาร กัลยาณพงศ์ พรรณนาให้ภาพ “เรือลำปั่น” หลายลำที่ลอยลำอยู่ในตลาดน้ำ แม่น้ำเจ้าพระยา เวลาเช้าว่าเป็นภาพที่งดงาม เสียงร้องค้าขายแข่งขังกัน อุปมา “คล้ายเรือเพลง” กวีใช้บุคลาธิษฐานกล่าวถึงเรือหางยาวว่าข่ม เหนงเรือพายที่เร็วกว่า กวีเรียกเรือหางยาวว่าเป็น “อันธพาลยนต์” เป็น “คนถ่อยนักเลง” ที่ทำให้ บ้านเมืองวุ่นวาย หากตีความหมายอย่างลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่ากวีใช้เรือลำปั่นเป็นสัญลักษณ์แทน วิถีชีวิตไทยแบบเดิมที่คนในสังคมอยู่ร่วมกันแบบสงบสุขและเป็นมิตร ส่วนเรือหางยาว หรือ อันธพาลยนต์ เป็นสัญลักษณ์แทนอิทธิพลของเครื่องยนต์หรือเทคโนโลยีที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิถี ชีวิตคนในสังคม

5. ล่วงอุทัยใสแสงสว่างพรายฉาย ตลาดน้ำงามล้ำอยู่เรือร้อง	หลากหลายลำลำปั่นพี่น้อง แข่งซื้อค้าขายคล้ายเรือเพลงฯ
6. บางกอกน้อยน้อยนิควาสนา อันธพาลยนต์คนถ่อยนักเลง	เร่พายมาหางยาวข่มเหง มียาเกรงสงบแห่งบ้านเมืองฯ ¹⁰³

ใน **ห้วงมหาสุรารมณ** ไพบรินทร์ ชาวงาม พรรณนาการเดินทางของ “นาวาใจ” ฝ่า “ห้วงมหาทะเลคั่ง” นั่นคือกวีเปรียบเทียบเป็นเรือที่ท่องไปใน “ทะเลอารมณ” ให้จินต ภาพของการขัดแย้งต่อสู้กับภาวะขัดแย้งทางอารมณภายในจิตใจของตนเอง เป็นการเดินทาง ย้อนทวนหวนรำลึกถึงสิ่งที่ชีวิตได้ผ่านเผชิญ ทั้งความจริงและความฝัน ความขมขื่นและความ หวานชื่น ความรื่นรมย์และความร้าวราน ความว่า

¹⁰² เรือเดียวกัน, หน้า 96.

¹⁰³ อังคาร กัลยาณพงศ์, **ลำนำภูกระดึง**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : ศึกษิตสยาม, 2516), หน้า 9 – 10.

◦ ทะยานท่องทะเลอารมณ์ ลมในคลื่น

จริงในฝัน วันในคืน ขึ้นในหวน
นาวาใจ ทั้งรื่นรมย์และร่ำราน
ตระกองกอดทุกเสี้ยวกาลเวลา

◦ ทะเลไหน? ยังลึบไกล ไม่เห็นฝั่ง

ใจไหน? ยังว้าวหวังไปข้างหน้า
วันนี้...หรือพุงนี้ หนอนาวา
จะอับปาง กลางมหาวยุ่ร้าย

◦ ห้วงมหาทะเลคลั่ง ชังและรัก

ลมวิวาทลุดงหนัก รักและหน่าย
ฝนสุรซาซ่าซัด กระจัดกระจาย
แดดแห่งความเดียวดาย ไซ้แดดเดียว

◦ หลายร้อยแดด แผดกาล ทะยานท่อง

ไปเหนือท่องทะเลอารมณ์ ได้ลมเที่ยว
ตระเวนตามสุขทุกข์ อยู่เนิ่นเที่ยว

โอ! ว่างเปล่า แปรลกเปลี่ยว เจียวเหวยใจ!¹⁰⁴

เวียงทะเลแสงตะวัน ในคือแรงใจและไฟฝัน กวีใช้อุปลักษณ์

เปรียบเทียบชีวิตเป็น “นาวา” และพรรณนาให้จินตภาพการ “ล่องนาวา” ผู้คลื่นแรงในท่องทะเลกว้าง แม้เหนื่อย ท้อ เผลอ และพลาดพลั้ง ทุกครั้งก็ยังมีฝันและยินดีที่จะมุ่งมั่น “ต่อสู้อ” เพื่อนำพานาวาชีวิตล่องไปสู่ “ฝัน” ที่ตั้งไว้ให้จงได้ ดังกวีพรรณนาว่า

เหนื่อยก็เหนื่อย หนาวก็หนาว ทุกคราวหวัง

เผลอก็เผลอ พลั้งก็พลั้ง ทุกครั้งฝัน

แต่หัวใจยังหมายว่าจะฝ่าฟัน

ท่องทะเลหมันต์ฝันพิไล

กว้างก็กว้าง ฝั่งทะเลลวงเล่าหลีก

คลื่นก็คลื่น คะครื่นครึกนึกหวนไหว

¹⁰⁴ ไพวรินทร์ ขาวงาม, คือแรงใจและไฟฝัน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, 2549), หน้า 21.

งามก็งาม ดูขอบฟ้าอันกระไร
 ช่างเข้ายั่วหัวใจให้เจิดจรัส
 หอมหัวใจในดาวเค็มอันเข้มข้น
 การต่อสู้ของคนมิเคยสิ้น
 เวียงทะเลแสงตะวันหยาดฝันริน
 ล่องนาวาฝ่าชีวิตด้วยยินดี¹⁰⁵

ภาวะแห่งการดิ้นรนต่อสู้ให้ได้ให้จินตภาพของความทุกข์ อันระคนด้วยความสุข และความฝันอย่างเด่นชัด ซึ่งไปสนับสนุนมโนทัศน์ชีวิตคือความทุกข์และความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน ที่ปรากฏเด่นในวรรณคดีนิราศ การ “นิราศ” ของแต่ละชีวิต จึงต้องต่อสู้ เพราะมากมีปัญหาอุปสรรคให้ผ่านเผชิญ การดำเนินชีวิตมิใช่เรื่องง่าย ต้องต่อสู้ฟันฝ่าไปให้ถึงฝั่งด้วยความเข้มแข็งอดทนและมานะพยายาม

การเดินทางล่องห้วงน้ำของเรือในนิราศทุกเรื่อง ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตมนุษย์ กวีล้วนพรรณนาให้จินตภาพหรือใช้ความเปรียบที่ทำให้เห็นจินตภาพการต่อสู้ อาทิ ภาพเรือแล่นฝ่าคลื่นลมพายุและภัยอันตรายในน้ำ เป็นสัญลักษณ์หมายถึงการต่อสู้กับกิเลสตัณหาอุปาทานรวมทั้งความขัดแย้งภายในใจของกวีอย่างเด่นชัด

5.2.2.1.4 มโนทัศน์ชีวิตคือการเวียนว่ายตายเกิด

การเวียนว่ายตายเกิดหรือสังสารวัฏ มีแสดงไว้ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก คนไทยส่วนใหญ่เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด โดยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา

สุนทร ฤกษ์ อธิบายความหมายของสังสารวัฏไว้ว่า

คำว่า “สังสารวัฏ” มาจากคำว่า “สังสาระ – การท่องเที่ยวไป” กับ “วัฏฏะ - วงกลม”

สังสารวัฏจึงมีความหมายตามตัวอักษรว่า “การท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม” โดยใจความหมายถึง การที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์เวียนว่ายตายเกิด คือเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีก แล้วเกิดใหม่อีก

¹⁰⁵ ไพโรจน์ทร์ ชาวงาม, **ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีรัก** (กรุงเทพมหานคร : แพรวล้านกัมพูชา, 2545), หน้า 162.

วนเวียนอยู่อย่างนี้อย่างไม่มีวันจบสิ้น นี่คือการท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม หรือ
สังสารวัฏตามความหมายของพุทธปรัชญา ที่เรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวไปก็
เพราะการมีชีวิตอยู่เปรียบเสมือนการเดินทาง นับตั้งแต่ปฏิสนธิขึ้นในครรภ์
ของมารดาจนกระทั่งออกมาสู่โลกภายนอก ภาวะทางกายและจิตของมนุษย์
ไม่เคยหยุดอยู่กับที่ แต่ก้าวไปข้างหน้าทุกขณะจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตนี้ก็
ผ่านจากภพนี้ไปสู่ภพอื่น เมื่อสิ้นสุดชีวิตในภพอื่นก็ผ่านไปสู่ภพอื่นต่อไปและ
ต่อ ๆ ไปไม่สิ้นสุด¹⁰⁶

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแสดงความหมายและ
คุณค่าของชีวิตไว้ และทรงเน้นให้เห็นคุณค่าของการใช้เวลาที่มีอยู่เพียงน้อยนั้นให้คุ้มค่า ด้วยการ
เร่งทำความดี ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ อัมมฐกวรรค คุหัมมฐกสูตร
นิตเทศ ความว่า

มนุษย์มีอายุน้อย บุคคลผู้ฉลาดพึงดูหมิ่นชีวิตที่น้อยนั้น
พึงเร่งประพฤติธรรมเหมือนคนถูกไฟไหม้ศีรษะ ฉะนั้น
เพราะความตายจะไม่มาถึงไม่มี
วันคืนล่วงเลยไป ชีวิตก็ใกล้หมดสิ้นไป
อายุของสัตว์ทั้งหลายก็หมดสิ้นไป
เหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยจะแห้งไป ฉะนั้น¹⁰⁷

ในวรรณคดีนิราศกวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ
เพื่อให้จินตภาพการเดินทางของชีวิตซึ่งเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ อันเนื่องมาจากความ
หลงมัวเมาในกิเลสตัณหา กวีมุ่งแสดงให้เห็นว่าชีวิตเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์และไม่คงทน ทุกสิ่งย่อมมีความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน กวี
นิยมใช้การเดินทางล่องเรือวนเวียนและลุ่มจมลงในห้วงน้ำหรือวังวนอย่างไม่รู้จักจบสิ้น เช่น

¹⁰⁶ สุนทร ธีรังษี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 226 – 227.

¹⁰⁷ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 29 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 54.

ใน **บางกอกแก้วกำศรวล** กวีเปรียบเทียบชีวิตเป็นสำเภา เรียกว่า “สำเภาชีวิต” ที่วนว้ายและล่มจมอยู่ในห้วงน้ำชื่อ “ห้วงเสนหา” โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่าความลุ่มหลงในความรักเป็นกิเลสอันเป็นสาเหตุของการเวียนว้ายอยู่ใน “วังเวร” คือสังสารวัฏมา “เนิ่นช้า” สื่อความหมายถึงความยาวนานของเวลาซึ่งมีอาจจะนับได้

272. ห้วงน้ำนั้นชื่อห้วง	เสนหา
วนว้ายวังเวรมา	เนิ่นช้า
สำเภาแห่งชีวา	หลงลุ่ม จมแล
ขวัญลือปลิวเป็นบ้า	เหม่อเพื่อละเมอหาย ฯ ¹⁰⁸

ในบท **สี่ซัง** กวีใช้ กวีใช้ “สำเภาชีวิต” เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตของกวีเอง และสื่อความหมายระดับกว้างหมายถึงมนุษย์ทั้งหลายที่ลุ่มหลงอยู่ใน “คลื่นจริต” “แรงมายา” ซึ่ง “ซัด” “สำเภาชีวิต” ทำให้เกิดความทุกข์ความเจ็บปวดอย่างยิ่ง รวดแต่จะ “ลุ่มจม” ลงใน “ทะเลน้ำตา” คือความทุกข์ความโศกเศร้าอย่างท่วมท้น และเป็นพันธนาการที่ทำให้ต้องเวียนว้ายอยู่ในวัฏสงสาร กวีชี้ให้เห็นในบทสุดท้ายว่าการจะตัดความทุกข์ให้สิ้นไปนั้น ต้องตัดรักให้หมดจากใจเสียก่อน ดังกวีพรรณนาว่า

สี่ซังซิงซังเจ้า	คำเข้าตั้งจิตอธิษฐาน
ทุกภพชาติจักรวาล	อวสานสวาทขาดกันเอย ¹⁰⁹

การประกาศตัดความรักให้ขาดสิ้นทุกภพชาติ เป็นหนทางของการนำไปสู่นิพพาน ดังปรากฏในหนังสือ **พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์** ของ แสง จันทร์งาม ซึ่งได้อ้างถึงพุทธดำรัสอันปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งทรงไขข้อปัญหาเกี่ยวกับนิพพานไว้ตอนหนึ่งว่า

นิพพานธาตุคืออะไร

439. ปัญหา – นิพพานธาตุมตธรรมคืออะไร? ทางไปสู่มตธรรมคืออะไร ?

¹⁰⁸ อังคาร กัลยาณพงศ์, **บางกอกแก้วกำศรวล หรือ นิราศนครศรีธรรมราช**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กทม. : สำนักพิมพ์สยาม, 2534), หน้า 82.

¹⁰⁹ อังคาร กัลยาณพงศ์, **กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2529), หน้า 136 - 137.

พุทธดำรัสตอบ “ดูก่อนภิกษุ คำว่า ความกำจัดราคา ความกำจัดโทษ ความกำจัดโมหะ นี่เป็นชื่อแห่งนิพพานธาตุ...ความสิ้นราคา ความสิ้นโทษ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่าอมตภาพ อริยมรรคมีองค์ 4...เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอมตภาพ...”

ภิกขุสูตรที่ 2 มหา. ส. [31 – 32]

ตบ. 19 : 9 – 10 ตท. 19 : 8

ตอ. KS. 5 : 7.¹¹⁰

5.2.2.1.5 มโนทัศน์ชีวิตคือความผันแปรไม่แน่นอน

ในวรรณคดีนิราศ กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือให้ภาพพจน์และสื่อความหมายแสดงถึงความผันแปรไม่แน่นอน หรือความเป็นอนิจจังของชีวิตและสรรพสิ่ง มีเกิดมีดับ มีสุขมีทุกข์ มีพบมีพราก มีรักมีชัง มีสุขมีทุกข์ มีรุ่งเรืองมีล่มสลาย ฯลฯ เกิดขึ้นได้กับทุกสิ่ง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตามแต่เหตุปัจจัยที่เข้ามากระทบ สอดคล้องกับแก่นของนิราศที่มีการเคลื่อนที่เดินทาง การเปลี่ยนแปลงของชีวิตและเวลา ปราภฏในนิราศทุกเรื่อง ดังตัวอย่าง

กระบวนเรือ ของอังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นบทนิราศที่ได้รับอิทธิพลจาก**กาพย์เห่เรือ**พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรอย่างเด่นชัดในส่วนของบทชมกระบวนเรือ กวีเดินทางทางความคิดผ่านสภาวะฟ้าร้อง ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า ตามตำนานรามสูร เมขลา และอรชุน พรรณนาให้จินตภาพฝนที่โปรยปรายนำความชุ่มชื้นเขียวชอุ่มของทิวทุ่งข้าวเขียว กวีครวญถึง “สำเภาล่ม” เป็นสัญลักษณ์หมายถึงกรุงศรีอยุธยา อาณาจักรอันรุ่งเรืองที่ล่มสลายไปแล้วพร้อมกับวิญญานไทย กวีนำผู้อ่านเข้าสู่การจินตนาการย้อนเวลาหวนหาอดีตอันเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาเมืองแก้วอันอุดมสมบูรณ์ที่ล่มไปแล้ว โดยพรรณนาผ่านบทชมกระบวนเรือ ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์แทนอารยธรรมความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น

กระบวนเรือ

รามสูรกระหึ่มเหี้ยม

สิงหนาท อีสือ

เพชรแห่งเมขลาสาด

พราวแพรว

¹¹⁰ แสง จันทร์งาม, พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ ฉบับสมบูรณ์ (รวมภาค 1 – 2), พิมพ์ครั้งที่ 3

อรชุนฟ่ายักษ์ฟ้าด	แสบสนั่น
เลือดหลังเหลียมสุเมรุแก้ว	ครันครันโลกีย์ ฯ
ฤดูนี้เมฆย่อยจาก	เวียงบน
สายสุหร่ายทิพย์ฝอยฝน	สั่งฟ้า
ซอ่มทุกแหล่งแห่งหน	น้ำเจิ่ง
ทิวทุ่งเขียวข้าวกล้า	อิมอะคร้าวใจเมือง ฯ
สำเภาล่อมล่อมแล้ว	วิญญาน ไทยเอย
เหลืออยุธยามหาสถาน	ป่าช้า
เจตภูตปู่ทกล้าหาญ	ก่อนก่อน
จะซ่อนหน้าที่ล้ำ	ที่ฟ้าหนไหน ฯ
พุทไธศวรรย์ก่อนนั้น	วเนจร
เร่ร้อนมาหลับนอน	ยากไว้
เทพเจ้าสั่งสังหรณ์	เร็วเร่ง
รื้อข้าวอยุธยาไว้	สั่งฟ้าดินถวิล ฯ
ไอ้อยุธยาเมืองแก้ว	น้ำหลากแล้วเหมือนเมืองฝัน
ถวิลถึงดึกดำบรรพ์	หอมมิ่งขวัญหล้าชาลาลัย ฯ
นาวาอำทิวแถว	พร้อมทแก้วอันเกรียงไกร
เรือริ้วปลิวธงชัย	แหวกสินธุ์ไหลฟูฟอง ฯ
ไขนสัตว์ทิพย์หลากหลาย	จำหลักลายวิเศษสยดสยอง
พญาครุฑยุคนาคมอง	เสมอล่องเมฆวิเวกลมไหว
พายเงินพายทองร้อง	กาพย์ก็ก้องซ้องเสียงใส
ลำนน้ำโลมน้ำไหล	เดือนตาหล้าให้หาแวว
ไกรสรมุขมุขสีทิต	นฤมิตปานวิมานแก้ว
ม่านทองกรรองลายแพรว	หลังคาแพ้วพญานาคี
ศรีสมรรตไชยพรางพราย	ฉายรุ่งแก้วแววมณีศรี
สองฟองฟ้อนวารี	ราวหยาดฟ้ามาดินไถล
สุพรรณหงส์ทรงพู่แพรว	หยาดฟ้าแล้วลงน้ำไหล
ตั้งพรหมินทร์บินไป	หวั่นไหวในใจแดนดิน

เรือไทยไหลชลเชี่ยว	ปราดเปรียวปละกระแสดินธุ์
เส้าเรือรั้วพายบิน	สิ้นจังหวะระเริงกราว
ราชสีห์มีสิงหนาท	ผงาดเงื่อมเอี่ยมเมฆขาว
คชสีห์ท่วงทีราว	เริงฤทธิกล้าหน้าอัศจรรย์
เรือม้าผ่านน้ำพริ้ว	ปลิวคลื่นคล้อยลอยอาถรรพ์
แม่นมมนตร์พระพายอัน	รุ่งอิทธิฤทธิ์ประสิทธิ์ชัย
เรือสิงห์ที่วังคจ	วาโยธาตุหิวหรือไฉน
งามจริงสิงห์ศิลป์ไทย	ในห้วงนี้กิดดำบรรพ์
นาคาหน้าแรงร้าย	ฉลุฉลกลายขลังพลังฝัน
แถวถ่องล่องตามกัน	ตั้งต้นมาจากบาดาล
มังกรกระวาศุกี	เรือยรีฟองฟองชลฉาน
อินทรีเร็ววิหะยาน	ราวร่านฟ้าหาดมบน
เสียงขาง่าขาไผน	ปานโชนไปในหาหน
เหิมหาญร่านใจพล	ดนตรีก้องพร้อมล้ำนำ
ม้าแข่งสองข้างทาง	วาวทวนพรางงามเลิศล้ำ
โลมหล้าฟ้าดินจำ	งำทิพย์ไหวกลางใจเอย ¹¹¹

ต้อนรับน้องใหม่ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2505

กวีใช้ “สำเภาล่ม” เป็นสัญลักษณ์กล่าวแทนกรุงศรีอยุธยาที่ล่มสลายไปเมื่อ พ.ศ. 2310 การใช้ “สำเภา” เป็นสัญลักษณ์อาจเนื่องมาจากพื้นที่ของกรุงศรีอยุธยามีรูปร่างเหมือนเรือสำเภา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการได้ชื่อว่าเป็นเมืองเรือ นอกจากนี้สำเภายังเป็นสัญลักษณ์แทนการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่ต้องร่วมกันนำพาสำเภาให้ล่องไปในมหาสมุทรอย่างปลอดภัยไม่ล่มลงเสียก่อน กวีพรรณนาถึงอยุธยาด้วยความ “ถวิลถึงดีกดำบรรพ์”

ในบทชมกระบวนเรือ กวีพรรณนาถึงเรือ 16 ลำ โดยเน้นเรียกตามชื่อเรือบ้าง ลักษณะขบวนเรือบ้าง ได้แก่ พญาครุฑยุคนาค, ไกรสรमुख, ศรีสมรภไชย, สุพรรณหงส์, เรือไชย, ราชสีห์, คชสีห์, เรือม้า, เรือสิงห์, นาคา, มังกร, วาสุกรี, อินทรี, เสียงผา, เรือม้าแข่งทั้งสองข้าง นอกจากนี้ยังได้พรรณนาถึงพายเงินพายทอง, การร้องเห่เรือ, และการกระทู้งัด

¹¹¹ อังคาร กัลยาณพงศ์, กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์, หน้า 48 – 50.

ความเปรียบให้จินตภาพความงามเหนือโลก เช่น การอุปมาแสดงความงามปานวิมาน หรือราวหยาดฟ้ามาดิน ซึ่งให้จินตภาพความงามของสวรรค์อันเหนือโลก นอกจากนี้ยังอุปมาการเล่นมาของเรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์กับการเสด็จของพระพรหม ซึ่งเป็นการอุปมาตามชนบความเชื่อเรื่องมหาเทพคือพระพรหมทรงหงส์เป็นพาหนะ

ไกรสรमुखมุขสีทิศ	นฤมิตปานวิมานแก้ว
ม่านทองกรองลายแพรว	หลังคาแพรวพญานาคี
ศรีสมรรตไชยพรางพราย	ฉายรุ่งแก้วแววมณีศรี
สองฟ่องพื่อนาวี	ราวหยาดฟ้ามาดินไกล
สุพรรณหงส์ทรงพู่แพรว	หยาดฟ้าแล้วลงน้ำไหล
ตั้งพรหมินทร์บินไป	หวั่นไหวในใจแดนดิน

ความเปรียบให้จินตภาพความมีพลัง ฤทธิ์ อำนาจ เช่น กล่าวเกินจริง พรรณนาเรือ “ราชสีห์” ว่ามีสิงหนาทไปถึงเมฆ อุปมาท่วงทีของเรือ “คชสีห์” ว่า “คชสีห์ท่วงทีราวเริงฤทธิกล้าน้ำอัศจรรย์” และอุปมาการล่องของเรือ “นาคา” เหมือนว่ามาจากบาดาล “แถวถ่องล่องตามกันคั้งคั้งมาจากบาดาล”

ความเปรียบแสดงการเคลื่อนที่ และความเร็ว เช่น กวีอุปมา “เรือม้า” เรือ “อินทรี” และ “เรือเลียงผา” ให้จินตภาพเทียบมลมาว่า

เรือม้าผ่านน้ำพริ้ว	ปลิวคลื่นคล้อยลอยอวจรพ
แมนมนตร์พระพายอัน	รุ่งฤทธิฤทธิประสิทธิ์ชัย
.....	.....
อินทรีเร็ววีระยาน	ราวร่านฟ้าหาลมบน
.....	.....
เลียงผาง่าซาไผน	ปานโจนไปในหาหน

กวีใช้ปฏิบัติจตุตถคำถามความเร็วเสมอของ “เรือสิงห์” ว่า “เรือสิงห์ที่วิ่งจากจวาโยธาตุนหรือไหน”

นอกจากนี้ยังสรรคำมาใช้ที่ให้จินตภาพความรื่นเริง สนุกสนาน เช่น

พายเงินพายทองร้อง

กาพย์ก๊กก้องซ้องเสียงใส

เส้าเร้ารั้วพายบิน

สิ้นจังหวะระเริงกราว

เหิมหาญร่าหน้าใจพล

ดนตรีก้องพร้อมลำนำ

บทชมกระบวนการเรือข้างต้น จะเห็นได้ว่าชื่อเรือส่วนใหญ่ที่กวีเลือกกล่าวถึงเป็นชื่อเรือที่ปรากฏในกาพย์เห่เรือพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร หากแต่ถ้อยคำและความเปรียบที่สรรมาใช้นั้น ได้เน้นให้จินตภาพของความงดงามล้ำเลิศค่าของเรือในกระบวนการไม่มุ่งการยอพระเกียรติ ภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพของ “ศิลป์ไทย ในห้วงนี้กตึกดำบรรพ์” ที่งดงามวิเศษปานนฤมิต และความมีชีวิตชีวาอันเกิดจากรูปลักษณ์เสมือนจริงซึ่งล้วนเกิดจากฝีมือช่าง ดังที่กวีพรรณนาไว้ในบาทสุดท้ายของบทว่า “โลมหล้าฟ้าดินจำ จำทิพย์ไหวกลางใจเอย” อันทำให้เกิดความเชื่อมโยงย่นคิดถึงความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรที่งดงามรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมอย่างแสนเสียดาย

ใน เรือเก่า คนพายแก่ แม่น้ำเนา กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบการ “ล่องใจ” กับการ “ล่องเรือ” ย่นรำลึกอดีตครั้งเยาว์วัย ความว่า

1.

ล่องใจไปเป็นเรือ

ไปเป็นเมื่อยังเยาว์วัย

ท่องธารผ่านมาไกล

ช้าเชียวไหลว่ายวถวน

เรือใจมาไกลเกิน

กับฝันเดินไปดั้นด้น

พอใจในมีดมน

ที่ยิ้มแจ่มมิเห็นจริง

หลับไหลในลำน้ำ

อันเปื่อยเน่าน่าซังซิง

เพลนเพราะกับเพลงปลิง

ที่ปล้นเรือจนร้าวราน

เรือใจจึงจอดใจ
 มีไปจำลำน้ากาล
 ช้ำเจ็บจาร์กิจการ
 บรรจงจดไว้จดจำ

เรือเก่าคนพายเก่า
 ย่อมหยุดใจการไปจำ
 กลับใจคือกลับลำ
 ไปย่อนรอยบทเรียนเรือ

๒.

เรือเก่าคนพายเก่า
 ทวนกระแสคือหางเสือ
 คืบคลานเพราะคลุมเครือ
 ในครั้งคราวเนิ่นยาวมา

หนึ่งพาย ผุดพวยภาพ
 ต่อเติมทาบฉาบแต่มีทา
 ทุกภาพคือพายพา
 ไปถึงจำ...ได้ชัดเจน

จำภาพทุกพายพา
 ไปเริงรำไปเลนเปน
 เรือนรำสามแถว
 อุตริริอวดรู้

สู้สู้เกินพระเจ้า
 จึ่งนำเนาทุกคลองกู
 เพราะไฉนนี่กู

ใช่เพราะหลู่แม่คงคา

อาบน้ำเยี่ยวใส่น้ำ
 เพราะน้อมนำแต่ตำรา
 ดุฎกภูมิปัญญา-
 แห่งก้าวอย่างอันแยบยล

3.

เรือเก่า, คนพายแก่,
แม่น้ำป่วย...บันดาลดล
เบิกตาอันมีดมน
สว่างต้นตลอดปลาย

เห็นใจอยู่ในน้ำ
ชุ่มชื้นคร่ำดำแหวกว่าย
เห็นใจอยู่ในพาย
จ้ำพากายไร้ทิศทาง¹¹²

ในตอนที่ 1 กวีนำพาผู้อ่านเดินทางล่อง “เรือใจ” ไปในความคิดและจินตนาการ ย้อนคิดทบทวนชีวิตของตนที่ผ่านมาตั้งแต่ยังเยาว์วัย ชีวิตได้ดำเนินวนเวียนไปตามแต่กระแสธาร กวีปรารภว่า “เรือใจ” ล่องมากับ “ฝัน” ไกลเกินไป ด้วยเหตุที่ “พอใจ” ใน “มีดมน” ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์หมายถึงอวิชชา คือความไม่รู้ มัวเมา และหลงผิด จึงทำให้เฝ้าเวลา ไม่เห็นความจริงของชีวิต “หลับไหล” ใน “ลำน้ำ อันเปื่อยเน่าน่าซังซิง” อันมีความหมายสองระดับ ความหมายระดับโลกหมายถึงสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เลวร้าย ส่วนระดับธรรมหมายถึงกิเลสต้นหาความชั่วต่าง ๆ ซึ่งเรือใจยังไปหลง “เพลน” คือมัวเมากับความเลวร้ายทั้งหลายนั้น กวีได้ใช้สัญลักษณ์ “ปลิง” ซึ่งเป็นสัตว์ดูดเลือดมา “ปลิ้นเรือจนร้าวราน” คือความชั่วร้ายที่เกาะติดตัวนั้นได้เกาะกินเลือดเนื้อทำร้ายทำลายตัวเอง กวีเปรียบเทียบให้จินตภาพ “เรือใจ จิ้งจอกใจ” คือจิตใจหยุดนิ่งไม่ได้พัฒนาตนเอง ปล่อยชีวิตแปรผันผ่านเวลาไปอย่างสูญเปล่า ได้แต่จดจำความเจ็บซ้ำไว้

กวีใช้ “เรือเก่า คนพายแก่” เป็นสัญลักษณ์ซึ่งอาจตีความได้สองนัย นัยหนึ่งหมายถึงชีวิตที่ผ่านกาลเวลาและประสบการณ์มามาก และอีกนัยหนึ่งหมายถึงกายและใจที่เสื่อมโทรมจน “ยอมหยุดการไปจ้ำ” คือหยุดคิดที่จะนำพาชีวิตให้ดำเนินต่อไป แสดงให้เห็นถึงการหมดแรงกายแรงใจ เบื่อหน่าย ท้อแท้ ได้แก่ “กลับใจคือกลับลำ” คือการย้อนกลับไปคิดทบทวนการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาของตนเพื่อเป็นบทเรียน

ตอนที่ 2. กวีเน้นย้ำถึง “เรือเก่า คนพายแก่” ที่หันกลับไป “ทวนกระแส คือหางเสือ” หมายถึงการเจริญสติอันจะทำให้เกิดปัญญา ซึ่งการคิดทบทวนนั้นเป็นไปอย่างซ้ำ ๆ

¹¹² เทือก บรรทัด, เพราะน้ำรินไหล จิงใสเย็น (ม.ป.ท.: ศิลปวรรณกรรม, 2544), หน้า 77 - 80.

เพราะความคลุมเครือไม่ชัดเจนในสิ่งที่ชีวิตดำเนินมาช้านาน กวีกล่าวถึง “หนึ่งพาย” คือแต่ละจังหวะของการจำพาย เป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินชีวิตในแต่ละจังหวะเวลาและเหตุการณ์ โดยมีใจเป็นผู้นำพาไป ภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดล้วนจดจำได้ชัดเจน การสนุกสนานมัวเมาไปกับกิเลส เมื่อได้บวชเรียนเป็นสามเณรก็อดรู้ในสิ่งผิด กวีชี้ให้เห็นว่าการ “สู้รู้เกินพระเจ้า” คือการไม่ดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำให้ “น้ำเน่าทุกคลองกุ” หมายถึงเส้นทางในการดำเนินชีวิตทุกสายของตัว ล้วนสกปรกเน่าเหม็นคือเต็มไปด้วยกิเลสความเลวร้าย ด้วยการกระทำที่ไม่ให้ความเคารพและยังสร้างความสกปรกซ้ำเติมลงไปอีก ด้วยเหตุที่เรียนแต่ความรู้แต่ดูถูกละเลยภูมิปัญญาอันแยบยลที่เกิดจากการปฏิบัติ

ตอนที่ 3. กวีเห็นว่า “เรือเก่า, คนพายเก่า,” และสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมทราม บันดาลให้เกิดความสว่างทางปัญญา แลเห็น “ใจ” ที่จมอยู่ในกระแสกิเลสและอวิชชา และเห็นว่า “ใจ” นี้เองเป็นตัวกำหนดนำพาชีวิตให้ดำเนินไปอย่างไรทิศทาง หากแต่เวลาและชีวิตที่ผันแปรไปไม่อาจย้อนคืน

5.2.2.1.6 มโนทัศน์ชีวิตของมนุษย์เป็นไปตามกรรม

การเปลี่ยนแปลงของชีวิตขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่หลากหลาย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องของจิตใจ ไม่ว่าจะชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม¹¹³ ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตามนุษย์เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่านิยาม แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแบบแผน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นอน¹¹⁴

มโนทัศน์เรื่องชีวิตเป็นไปกรรมปรากฏโดดเด่นในวรรณคดีไทย และปรากฏในวรรณคดีนิราศทุกเรื่อง และปรากฏในความเปรียบเทียบและการใช้สัญลักษณ์ที่หลากหลาย ในส่วนที่สัมพันธ์กับชีวิตและการเดินทางอันเกี่ยวข้องกับเรือในนิราศโดยตรง เห็นได้ชัดว่ากวีมักกล่าวไว้เสมอเมื่อต้องออกเดินทางพลัดพรากจากคนรัก และถิ่นที่อยู่ หรือเมื่อต้องเผชิญภัยและความยากลำบากว่าเป็น “กรรม” เช่น

¹¹³ หมายถึง สังขตธรรม ทั้งหมด

¹¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), 152.

ใน **โคลงนิราสปากพนัง** กวีพรรณนาไว้หลายบทว่ากรรมที่ตนเคยสร้าง
มาในอดีต “ชัด” หรือส่งผลให้ตนต้องเดินทางมาประสบความทุกข์ เช่น

กรรมใดเคยสร้างแต่	ปางบรรพ์
ชัดพืมาทุกข์ทัณฑ์	ถิ่นนี้
สร้างสุขกลับสพภยัน-	ตรายแทบ สลายแม่
กรรมกอบก่อกรรมชี้	ไซคล้วนอนันตา ¹¹⁵
ตุมหาเวียนวายห้วง	ชลาไลย์
ขวัญอยู่ปากพนังไกล	สุดฟ้า
สองเราพร้อมรักใจ	จดจ่อ กันเฮย
สองเสพโคกเรือนซ้ำ	สุดใช้แรงกรรม ¹¹⁶

ใน **กลอนนิราสปากพนัง** กวีก็ได้พรรณนาไว้ทำนองเดียวกัน เช่น

เรือแล่นลิวลัดออกถึงนอกอ่าว	ลมพัดกร้าวคลื่นชัดของสาดศูนย์
ไฉ่ยามยากพรากนุชสุดอาดูร	มาเพิ่มพูนทุกข์ทับแทบอัปจน
ลมเสียวกล้า่น้ำกระเซ็นเป็นละลอก	พะยั่มหมอกเมฆมัวทั่วแห่งหน
เรือฝ่าคลื่นเคว้งคว้างมากกลางชล	จนผ่านพ้นพายุร้ายค่อยคลายใจ
ถึงปากคอนคอนข้าวเรียมเศร้าสร้อย	วานนำถ้อยสื่อสารช่วยขานไซ
ไฉ่ผลกรรมชัดสร้างแต่ปางใด	แทบบรรลี่ยลาญลงในคงคา ¹¹⁷

ใน **โคลงนิราศของท้าวสุภักดีการภักดี** กวีพรรณนาความทุกข์ที่เรือมา
ติดตื้นอยู่กลางดอน ว่าเป็นกรรม เช่นเดียวกับจิตของกวีที่ติดอยู่กับความทุกข์ที่ทับอยู่ ความว่า

23. บัดดลเรือติดตื้น	กลางดอน
กรรมพิบัติจำนอน	นอกนั้น
ทุกข์ทับหทัยถอน	ทนทเวศ

¹¹⁵ หลวงประคองคดี, **นิราสปากพนัง**, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ)
เมื่อวันพุธที่ 17 เมษายน พ.ศ.2483 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม (ม.ป.ท., 2483), หน้า 21.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

เรือติดจิตรวนอัน

ห่วงหน้าไกลหลัง¹¹⁸

นิราศยี่สาร กวีบรรยายการเดินทางที่เรือต้องแล่นทวนน้ำว่าเป็นกรรมคือต้องยากลำบากในการบังคับเรือ อุปมาเหมือนใจของกวีที่ต้องยากลำบากเหมือนกันที่ต้องฝืนทวนเดินทางไปทั้งที่ใจเป็นทุกข์ไม่อยากจะไป

ถึงเวลายามเสศสังเกตดู

เสียงซู่ซู่เรือทวนน้ำกรรมไหน

เหมือนใจทวนทวนระกำจำจะไป

เวลาในกลางคืนคลื่นไม่มี¹¹⁹

กวีนิยมแสดงให้เห็นว่า การเดินทางทางเรือจะปลอดภัยหรือไม่ขึ้นอยู่กับกรรมด้วย หากว่าเรือดี แต่คนมีเคราะห์กรรมก็ย่อมทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ ดังใน**นิราศไทรโยค** ได้อ้างถึงเหตุการณ์ “พระนางเรือล่ม” ไว้ว่า

124. เดินเรือไฟใช้จักร

ดีดี

ปางมิ่งมารศรีดี

ลาคเต้า

ยามเคราะห์เคราะห์เณภามี

เหตุพิลึก เหลือแม่

เรือแตกคนตายเจ้า

พี่เพียงเป็นผี¹²⁰

5.2.2.2 มโนทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

ในวรรณคดีนิราศกวีนิยมเปรียบเทียบการเดินทางเรือกับการดำเนินชีวิต อันแสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตหลายประการ กวีแสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องยาก เพราะชีวิตจะดำเนินไปดีร้ายอย่างไรขึ้นอยู่กับกรรมกระทำและเคราะห์กรรมของแต่ละบุคคล การจะดำเนินชีวิตให้ไปถึงจุดหมายปลายทาง คือความสำเร็จที่มุ่งหวังได้อย่างราบรื่นปลอดภัย ทั้งการเดินทางและการดำเนินชีวิตใช้หลักการเดียวกัน คือต้องกำหนดจุดมุ่งหมาย ศึกษาทิศทางและบริบทแวดล้อม และมุ่งดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายนั้น โดยใช้ความหวัง (เรือหวัง) ความฝัน (เรือฝัน) ความปรารถนา (เรือปรารถนา) เป็นเครื่องนำพาไป ประกอบด้วยสติปัญญา พากเพียร

¹¹⁸ พ. ประมวลมารค, ผู้รวบรวม, **ประชุมนิราศคำโคลง**, หน้า 6.

¹¹⁹ ก.ศ.ร. กุหลาบ, **นิราศยี่สาร** (กรุงเทพฯ: มานุษยวิทยาสานึก, 2543), หน้า 51.

¹²⁰ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **นิราศไทรโยค**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอนงค์ สิงห์ศักดิ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ 23 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2518, (ม.ป.ท.: 2518), หน้า 33.

กล่าวหาญ อดทน ไม่ประมาท ดำรงตนในธรรมความดี ก็จะสามารถเผชิญปัญหาอุปสรรคและดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางทั้งทางโลกและทางธรรมได้อย่างงดงาม อย่างไรก็ตามกวีก็ได้แสดงให้เห็นว่ากรรมคือเคราะห์กรรมมีผลต่อการดำเนินไปของชีวิตเช่นกัน ดังนี้

5.2.2.2.1 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตเป็นเรื่องยาก

ใน *กาพย์เห่เรือชีวิต* กวีกล่าวไว้ในโคลงบทแรกว่าในบรรดาเรือทั้งหลาย การแล่น “นาวาชีวิต” ให้ไปถึงฝั่งนั้นกระทำได้ยากที่สุด เพราะนาวาชีวิตมักจะแตกจมคว่ำก่อนถึงฝั่งที่มุ่งหมาย

เรือมีแบบมากล้นเหลือคณา	นับแฮ
แล่นง่ายในบรรดา	น่านน้ำ
แล่นยากสินาวา	ชีวิต
มักจะแตกจมขวั้ม	ก่อนเข้าฝั่งหมาย ¹²¹

ใน *กาพย์เห่เรือชีวิต* ได้กล่าวไว้ว่า

นาวา อีกประเภท	เป็นพิเศษ แม่ผีปรี้อ
ขับได้ ลมเลื่องชื่อ	ก็อาจล่ม จมกลางหน
ต้องใช้ ความประณีต	สูงสุดขีด สามารถทน
คุมเรือ ให้ผ่านพ้น	พายุร้าย ภัยมหันต์
นั่นคือ “เรือชีวิต”	อันวิจิตร มหัศจรรย์
ผู้ใด ไปรู้ทัน	ก็มีรอด จอดทุกท่า ¹²²

ผ่านในระลอกคลื่นลมและคมเวลา ใน *ลงเรือมาเมื่อวาน* กวีแบ่งเนื้อหาของนิราศเป็น 4 ส่วน แต่งเป็นกลอนแปดจำนวน 8 - 3 - 2 - 1 บทตามลำดับ กวีใช้ “เรือ” และ “เรือช้า” เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิต และใช้ “การล่องเรือ” เป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินชีวิต

¹²¹ พลเอก ชลช อารุกถัส, *กาพย์เห่เรือ กาพย์เห่เรือชีวิต นิราศนรินทร์*, พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก ชลช อารุกถัส ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 3 สิงหาคม 2510, (ม.ป.ท., 2510), หน้า 95.

¹²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

กวีเริ่มบทแรกด้วยการพรรณนาแสดงจุดมุ่งหมายในการเดินทางของ “ข้า” ที่ “ล่องเรือไล่คลื่นลม” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อชีวิตจะได้ชื่นชมความงดงามของธรรมชาติ อย่างใกล้ชิด โดยชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติทำให้ชีวิตที่วุ่นวายสงบลง ความว่า

-1-

ข้าเพียงแต่ล่องเรือไล่คลื่นลม
เพื่อชีวิตชิดชมลมแสนสาย
เพื่อชีวิตชิดชื่นหมื่นดาวพราย
เหนือทะเล, ทลายวุ่นวายชีวิต

กวีได้ใช้บุคลาธิษฐานและสหลักษณ์ประกอบกัน ให้ “กาลเวลา” เป็นผู้เข้ามาเปลี่ยนแปลงความงดงามที่มุ่งหวังในชีวิต กลายเป็นความปั่นป่วนมีดมืด

กาลเวลาพลิวพัด ตวัดคม
จิ้งคลื่นลมป่วนคำ ฟาดำสนิท
ดับทุกดวงดาวพร่าง ทุกทางทิศ
ยังเพียงม่านมีดมืดสนิทนั้น

กวีพรรณนาให้จินตภาพ “เรือข้ามรอนาที่วิบัติอยู่หวาดหวั่น” ระหว่าง “ความเป็น – ตายเท่าเท่ากัน” ในภาวะขณะนั้นกวีถามตนเองว่า “จะมุ่งหน้า – กลับหลังหัน ข้าถามตัวเอง” ขณะกำลังล่องเรืออยู่นั้น มีเสียงหนึ่งดังขึ้นมาให้คำตอบที่เตือนสติและให้ความหวัง กำลังใจว่าทุกสิ่งอยู่ที่ใจ

ขณะล่องเล ไม่นั่นใจ ไปหรือกลับ
เสียงหนึ่งจึงส่ำทับวาจาเปล่ง
คลื่นและลมป่วนปั่นนั้นบทเพลง
หากใจเธอครั้นครอง ลมคลื่นก็คลาย
มีดหมองของท้องฟ้า ที่น่ากลัว
อีกมีดมืดทั้งหมัด หมัดความหมาย
เพียงเธอจุดไฟใจ ขึ้นพร่างพราย
มวลมมืดก็มลาย พายุไฟเธอ

ผู้กล้าฝาคลื่นร้าย สายลมวิฤติ
 ได้ชื่นชมชีวิตใกล้ชิดเสมอ
 ช่างหน้ายิ่งมากมายความหมายให้เจอ
 ล้วนแต่ความเลิศเลอ หลังเธอผ่านพายุ

กวีให้ข้อคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงของชีวิตว่าล้วนเป็นทุกข์เจ็บปวดและมีปัญหาอุปสรรคมากมาย ด้วยการใช้สัญลักษณ์ “คลื่นลมโหมห่ม – ชัด” “คลื่นและลมป่วนปั่น” “คลื่นร้าย สายลมวิฤติ” “คลื่นชัด ลมตวัดแซ่” ที่รุ่มล่อมโหมชัดเร็วอย่างคลุ้มคลั่ง ดังที่กวีพรรณนาว่า “ชีวิตล้วนปวดร้าวน – เหน็บหนาวทั้งนั้น” อย่างไรก็ตามขอเพียงมีความกล้าหาญก็จะ “ฝ่าทะลุ” คือดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายได้ เสียงนั้นถามล้าทับขึ้นมาว่าจะเลือกไปหรือกลับ เพราะทั้ง “ฝั่ง” ช่างหน้าหรือช่างหลังก็ยังห่างไกลทั้งสองข้าง ในที่สุดกวีได้ให้คำตอบด้วยเสียงตะโกนว่า “จะไม่แพ้” คือการตัดสินใจฝ่าพายุมุ่งไปข้างหน้า “เสียง” ที่กวีกล่าวถึงที่แท้ก็คือเสียงในใจหรือความคิดของกวีเอง

ในส่วนที่ 2 – 4 กวีได้พรรณนาให้เห็นว่า เมื่อตั้งสติสงบจิตและมุ่งมั่นที่จะเผชิญ ทำให้ได้พบความสงบท่ามกลางความวุ่นวาย และเกิดปัญญาได้ประจักษ์ว่าทุกสิ่งที่ได้ผ่านเผชิญล้วนมีคุณค่าต่อชีวิต ดังกวีกล่าวว่าได้รู้จัก “ความตาย ความงาม ความรัก ความเหนื่อยหน่ายหนาวเหน็บโดยพร้อมเพรียง” กวีจึงใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบว่าคลื่นนั้นเป็น “อัญมณี” ที่ประดับ “ณ ฤดี” ในบทสุดท้ายกวีได้พรรณนาย้าความในบทแรก เพื่อเน้นย้ำความหมายของการเดินทางล่องเรือเพื่อใช้ชีวิตชื่นชมธรรมชาติ ความว่า

-4-

ช้าเพียงแต่ล่องเรือไล่คลื่นลม
 เพื่อชีวิตชิดชมลมแสนสาย
 เพื่อชีวิตชิดชื่นหมื่นดาวพราย
 เหนือทะเลวุ่นวาย ใช้ชีวิต!¹²³

มนุษย์ปรารถนาความสุขในชีวิต แต่การดำเนินชีวิตเป็นเรื่องยาก ล้วนต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคนานาประการ ได้แก่ ความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นไปตามธรรมดา

¹²³ ศิริวรรณ แก้วกาญจน์, *ลงเรือมาเมื่อวาน* (กรุงเทพมหานคร : ฝนกฤษณ์สำนักพิมพ์, 2550), หน้า 157 – 159.

โลก การประสพสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ และการไม่สมปรารถนาในสิ่งที่มุ่งหวัง ดังนั้นมนุษย์ต้องใช้สติปัญญาในการพิจารณาและดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งกล้าหาญที่จะดำเนินชีวิตไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ด้วยการใช้สติและปัญญา ก็จะสามารถดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมายที่กำหนดไว้ได้

5.2.2.2 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตต้องกำหนดจุดมุ่งหมายและรู้ทิศทาง

กวีนิยามอุปมาเปรียบเทียบการเดินทางเร็วเหมือนการดำเนินชีวิต เพื่อให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่ผู้อ่านว่า ต้องกำหนดจุดมุ่งหมาย และรู้ทิศทาง แล้วมุ่งดำเนินชีวิตไป อย่ามัวแต่รอคอยความหวัง เช่น ใน **นิราศสตูล** วันเนา ๒ ยูเด็น กล่าวไว้ว่า

เรือท่องเที่ยวชลว้างต้องวางทิศ	เช่นชีวิตถูกทางต้องวางเข็ม
แม้ทางยาวก้าวน้อยค่อยและเต็ม	ไซ้เต็มเต็มความหวังแต่รุ่งรอ ¹²⁴

ใน **นิราศสุโขทัย** กวีบอกเล่าถึงวิธีเดินเรือในคลองที่มีแหลมค้ำยื่นออกมาขวางทางเรือ ดังนั้นเรือจำเป็นต้องล่องเลี้ยวไปตามลำคลองจึงจะปลอดภัย สื่อความหมายโดยนัยให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตว่า ต้องศึกษาทำความเข้าใจและหาวิถีทางดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวัง จึงจะผ่านพ้นภัยหรือปัญหาไปได้

90/ ถึงบางคลอง ๆ มีที่แหลมค้ำ	เรือเดินมุ่งตรงไปจะได้หรือ
จำต้องเอี้ยวเลี้ยวล่องตามคลองคือ	ใครขึ้นคือไปไม่รอดต้องจอดเลย ¹²⁵

5.2.2.3 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตต้องมีความอดทนพากเพียรไม่ท้อถอย

กวีนิยามเปรียบเทียบความพยายามในการเดินเรือ เช่น การพายเรือ การบังคับเรือกับความพากเพียรในการกระทำสิ่งทั้งหลายในชีวิต

การบังคับเรือให้แล่นไปในน้ำได้อย่างดี แม้ต้องประสพปัญหาอุปสรรคหลายประการ หากผู้บังคับเรืออดทนพากเพียรต่อสู้ไม่ท้อถอย ก็จะประสบความสำเร็จได้ในที่สุด การทำงานและการดำเนินชีวิตก็เป็นเช่นเดียวกัน เช่น

¹²⁴ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **นิราศเมืองไทย ภาคใต้**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545), หน้า 90.

¹²⁵ คุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์), **อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์)**, พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงเชื่อนเพชรเสนา (ส้มจิ้น อุณหะนันท์) 21 ตุลาคม 2500 (ม.ป.ท. : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2500), หน้า 61.

ใน **นิราศไทรโยค** กวีกล่าวถึงความมานะพยายามในการแจวเรือทวนน้ำมาเปรียบเทียบกับ การดำเนินชีวิต เพื่อชี้ให้เห็นว่าการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความมานะพากเพียรเช่นเดียวกับการใช้ความพยายามในการบังคับเรือให้แล่นทวนน้ำไปสู่ที่หมาย กวีบรรยายการเดินทางทางเรือแล้วเชื่อมโยงเปรียบเทียบการเดินทางเรือเพื่อให้คิดหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต กวีกล่าวถึงการแจวเรือทวนน้ำว่าต้องแล่นจ้ำทวนกระแสน้ำไปด้วยความยากลำบาก แต่ถ้าปล่อยให้เรือลอยไปตามน้ำเรือก็จะลอยไปอย่างรวดเร็ว การที่เรือแล่นลิวไปได้โดยเร็ว นั้นเป็นเพราะแรงฝีแจวที่แจวด้วยความมานะ และความมานะพากเพียรนั้นย่อมบังเกิดผลอย่างหลากหลาย กวีกล่าวเป็นอติพจน์ว่าอาจทลายภูเขาลงได้ และสามารถวิดมหาสมุทรให้แห้งได้ หากมีความเพียรประสงค์โดยอมลสำเร็จ

33. ออกจากคลองหลอดเลี้ยง	เรือตรง
ทวนกระแสน้ำลง	แล่นจ้ำ
แจวทวนถ่วงทางคาง	ลำบาก แท้แล
ผิวปล่อยลอยตามน้ำ	ล่องผู้ดูฉิว
34. เรือลิวแล่นรัดด้วย	แรงฝี แจวแม่
มานะเพียรผลทวี	หลากได้
อาจทลายคีรีศรี	สมุทรวิด แห้งแฮ
เพราะพิริยหากให้	สฤษดีแมนมานประสงค์ ¹²⁶

ใน **นิราศกรุงเทพร** กวีได้เปรียบเทียบการแล่นเรือยนต์ฝ่าเกลียวคลื่นกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้ข้อคิดว่าชีวิตของคนเราย่อมต้องเผชิญปัญหาอุปสรรค ดังนั้นแม้ต้องเหน็ดเหนื่อยทั้งกายใจก็ต้องอดทนไม่ท้อถอย ต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจ ความระมัดระวัง และมีศิลปะในการดำเนินชีวิต ความว่า

อันว่าคลื่น	ตื่นดาษ	ไม่ขาดโลก
คลื่นทุกซอก	เสียรัก	ก็หักโหม
คลื่นทะเล	รู้ใส่	ไล่ตะโถม
หากเรือโถม	ลุ่มลง	คงวางวาย

¹²⁶ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **นิราศไทรโยค**, หน้า 9.

คลีนชีวิต	คิดไว้	ให้มากมาก
ทนลำบาก	อย่าท้อ	ข้อมุ่งหมาย
ทั้งคลื่นบก	คลื่นน้ำ	จ้าแจวพาย
ยอมเหนื่อยกาย	เหนื่อยใจ	ไปกลางพลาง
ใช้เรือบยนต์	คนเรา	ก็เบาหน้อย
แต่ถ้าปล่อย	วางมือ	ไม่ถือหาง
เรือก็แลลป	เฉไฉ	ไปนอกทาง
คงเคว้งคว้าง	ขวางลำ	คว่ำจมลง
เรือแล่นลัด	ตัดไป	ในเกลียวคลื่น
ชวนให้ตื่น	ตกใจ	จนไหลหลง
หากไม่รอด	ปลอดภัย	ตั้งใจจง
เราก็คง	ถึงที่	ผีทะเล
แต่เรือบยนต์	คนขับ	นับว่าเก่ง
เขาขับเร่ง	เร็วพลัน	ไม่เห็นเห
เสียงเรือบยนต์	เสียงคลื่น	ครึ้นปนเป
หายโงเง	เลยมา	ถึงท่าเรือ ¹²⁷

ใน **ขวัญฟ้าทะเลฝัน** แสดงให้เห็นมโนทัศน์การดำเนินชีวิตที่ต้องอดทน พากเพียรทุ่มเทจึงจะฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคไปสู่ฝั่งฟ้าทะเลฝันได้ กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบว่า “เราคือทะเลอารมณ์” ที่มี “คลื่นลมร้ายจัดพัดเหวี่ยง” นั่นคืออารมณ์ร้ายที่ก่อให้เกิดความปั่นป่วน วุ่นวายในใจของมนุษย์ กวีชี้ให้เห็นว่าทั้งความ “รักชอบชัง” ล้วนเกิดจากจิตสร้างขึ้น ซึ่งไม่รู้ว่าจะทำเช่นไรจึงจะสามารถออกมาจากอารมณ์เช่นนั้นได้ การที่เรือลำใดจะโถมฝ่าคลื่นและขอบฟ้า กว้างกว่ากว้างที่ขวางกั้นไว้ไปถึงความฝันที่ปรารถนาทำได้ยากยิ่ง ดูเหมือนไกลแต่แสนไกล ยิ่งคว่ำก็ยิ่งคว่ำง เช่นเดียวกับเส้นทางการดำเนินชีวิต กวีเปรียบเทียบหวังเป็นเรือที่แล่นเวียนวน เรือโยไป แต่ด้วยเหตุที่ “ไม่พลิพลั้งทั้งปวง” คือไม่ทุ่มเทพลังทั้งกาย ใจ สติปัญญา และสิ่งต่าง ๆ ที่มีทั้งหมด ก็ยากที่จะข้ามผ่าน “ทะเลฝัน” คือบรรลุถึงความฝันที่ตนตั้งไว้ได้ กวีใช้ “เรือบ่อย”

¹²⁷ ธรรมสารโร ภิกขุ, **นิราศและบทกวีของศรีตราด** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2526), หน้า

เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตของมนุษย์ และแนะนำให้คิดว่าเมื่อต้องประสบปัญหาอุปสรรคมากมาย ร่ายล้อมเข้ามากระทบทุกทาง “เรือ” จะแสดงพลังอย่างไรจึงจะฝ่าไปได้ กวีย้ำว่าไม่ว่าจะเป็น “เรือ เรือฝัน เรือหวัง” หมายถึง ชีวิต ความฝัน และความหวังย่อมหวั่นไหว แม้จะประดับประดาให้ดำเนินไปก็ยากลำบาก กวีกระตุ้นให้คิดและให้กำลังใจว่า ยิ่งชีวิตประสบความยากลำบาก ปัญหาอุปสรรคยากเข็ญเพียงใด ทางข้างหน้าจะมีดมนแค่ไหน แม้แต่จะมองฝ่าไปยังไม่เห็น หากจุดมุ่งหมายที่มุ่งไปสู่นั้นยอมมีอยู่ กวีใช้ความแปรผันของธรรมชาติ คีนวัน และฤดูกาลที่เวียนวน เป็นสัญลักษณ์แทนเวลาที่ล่องไปอย่างรวดเร็ว แสดงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนและวัฏจักรของชีวิต นอกจากนี้กวีได้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าเรารู้จักมองอย่างเท่าทัน ก็จะพบว่ามีความงามอยู่ท่ามกลาง ปัญหาอุปสรรคและความทุกข์ที่ทับถมนั้น และความงามนั้นยอมนำพาชีวิตให้ดำเนินไปได้อย่างงดงาม ความรักยอมนำพาให้ข้ามห้วงความซัง อนึ่งท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เลวร้าย แม้ “ฟ้ามืด” แลไม่เห็นทาง หากใจสว่างก็ย่อมรู้จักคิดได้ว่าสิ่งใดดีหรือชั่ว ดังตัวอย่าง

เราคือทะเลอารมณ์
คลื่นลมร้ายจัดพัดเหวี่ยง
เคลื่อนตามแรงใจไหวเอียง
เบนเบี่ยงตามใจใฝ่ทาง
เดินตามดวงใจใฝ่คิด
เป็นผลผลิตจิตสร้าง
รับชอบซึ่งอยู่ไม่รู้จาง
ไม่รู้แรมร้างทางใด

ขอบฟ้ากว้างว่างขวางกัน
เว้งลิบขลิบฝันหวั่นไหว
ยากโถมฝ่าคลื่นฝันไป
เรือไหนจักข้ามค้ำฟ้า
เส้นขอบทะเลถี่กลับ
ไกลเหมือนเอื้อมจับตรงหน้า
แต่ไกลสุดหมายสายตา
ยิ่งคว่ำยิ่งคว้างทางยาว
เช่นเส้นวิถีชีวิต

ทุกทิศหนทางย่างก้าว
 เหมือนไถ่ไปทุกครั้งคราว
 แต่ไถ่ดั่งดาววาวดวง
 ไถ่หนักคลื่นผืนต้นต้น
 เวียนวนเรือหวังยังหวัง
 ไม่พลีพลังทั้งปวง
 ยากลวงระยะทะเล
 เมฆฟ้ามีดฟ้าคลาคล้อย
 ฝนฝอยหล่นฝอยลอยเร่
 เรือน้อยเซชวนรวนเร
 ลมตื่นคลื่นเห่ไหมแรง
 มัวมิดทิศย่านด่านน้ำ
 เหมือนขุนเขาค้ำทุกแห่ง
 ม่านฟ้าผิดแผกแปลกแปลง
 เรือจะสำแดงแรงใด
 มีดตั้งราตรีคล้อย
 ซีพคล้ายล่องลอยหวาดไหว
 คว้างแล้วเรือผืนหวั่นใจ
 ทิศไหนทิศไหนไม่รู้
 เรือหวังลอยล้าลำบาก
 เรือเอ๋ยยิ่งยากยิ่งสู้
 แม้มีดยากฝ่าตาตู
 แต่สู้จุดหมายยอมมี¹²⁸

5.2.2.2.4 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตต้องไม่ประมาท

ในวรรณคดีนิราศหลายเรื่อง กวีนิยมกล่าวถึงต่อไต้หน้า ตลอดจนสิ่งกีดขวางทางเดินเรือจำนวนมาก เช่น หลัก และสะพานที่ขวางคลองอยู่ ซึ่งให้เห็นว่าการเดินเรือต้อง

¹²⁸ กานติ ณ ศรีธธา, **ขั้วฟ้าทะเลฝัน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน, 2532), หน้า 9 - 13.

ระมัดระวังและไม่ประมาท มุ่งให้คติข้อคิดที่ต้องใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบ
อย่าประมาทในการดำเนินชีวิต มิฉะนั้นอาจประสบภัยอย่างไม่คาดฝัน ดังตัวอย่าง

ใน **นิราศไทรโยค** กวีใช้เทศนาโวหารสอนเรื่องการเดินเรือว่าอย่า
ประมาท เพราะในน้ำอาจมีหลักตกที่จะเป็นอันตรายแก่เรือ แต่ผู้เดินเรือไม่อาจมองเห็นในเวลา
น้ำขึ้น กวีชี้ให้เห็นภัยที่มีอยู่แต่ไม่อาจแลเห็นทั้งอาจเป็นอันตรายถ้าประมาทและไม่คิดพิจารณา
ให้รอบคอบ เป็นการแนะให้คิดเชื่อมโยงไปถึงการดำเนินชีวิตและการกระทำสิ่งทั้งหลายในชีวิต
ด้วย ดังโคลงกล่าววว่า

31. วารีนองเนื่องขึ้น	สอสอ
แล บ เห็นหลักตก	ผูกน้ำ
ยามขอตมาตรีครว	ราตรวจ
ถึงบ่อพบตอขว้า	เนตรค้อนเหม็นโคลน ¹²⁹

ตัวอย่างอีกบทหนึ่งใน **นิราศไทรโยค** กล่าวว่าให้ระวังหลักและสะพาน
ถ้าเดินทางผ่านพื้นตลอดปลอดภัยนับว่าสิ้นเคราะห์ ความว่า

32. กลัวเรือโดนหลักให้	ระวังมือ
กลัวติดเจอะสะพานศรี	คร่อมน้ำ
ขวางคลองล่องเรืออื้อ	ตลอดลูล้ำแฮ
สิ้นเคราะห์เดาะโศกปล้ำ	อาตม์พื้นไผผอง ¹³⁰

ใน**นิราศนครสวรรค์** ผัน นาคะวิโรจน์ อธิบายให้หลักคิดในการ
เดินเรือ สื่อความหมายโดยนัยให้ผู้อ่านเกิดความคิดเชื่อมโยงเป็นคติว่าต้องไม่ประมาทในการ
ดำเนินชีวิต

ในบางแห่งผ่านมาธาราล้วน	ไหลปั่นป่วนเวียนวนเป็นก้นหอย
ถึงเรือโตเท่าไรถ้าใจลอย	ก็อาจพลอยดำด้นก้นแม่น้ำ
ระมัดมือถือท้ายให้ถูกทาง	อย่าให้ขวางเขี้ยวจนถล่ำ
แม้เรือเล็กสักหนอยก็ลอยล่ำ	ไม่ถึงคว่ำลุ่มลงในคงคา

¹²⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **นิราศไทรโยค**, หน้า 8.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

เรือหางยาวพีเทียบเทียบตลิ่ง	ทั้งไม่วิ่งเร็วรจนจกฉลา
เรือประมาทนั้นต้ององงน้ำตา	พีเห็นมานับมากต่อมากเชียว ¹³¹

5.2.2.2.5 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตต้องรู้จักพิจารณาตนและบุคคลอื่น

ในนิราศหลายเรื่อง กวีแสดงให้เห็นมโนทัศน์เรื่องการดำเนินชีวิตอย่างเด่นชัดว่า ในการดำเนินชีวิตที่ต้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมนั้นต้องรู้เขารู้เรา และปฏิบัติตนให้เหมาะสม กล่าวคือผู้น้อยต้องรู้จักประมาณตนและใช้ความฉลาดในการรักษาตัวรอด รู้จักพิจารณาคน และเลือกคบคน ต้องใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท ศึกษาหาแนวทางที่จะดำเนินชีวิตไปอย่างปลอดภัย ต้องรู้ว่าการทำสิ่งใดจะก่อให้เกิดอันตราย ต้องรู้จักหลบเลี่ยง แม้เผชิญภัยก็ยอมผ่านพ้นหรือผ่อนหนักเป็นเบาได้ ดังตัวอย่าง

ใน **นิราศน้ำท่วมกรุง** กวีใช้อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบชีวิตของมนุษย์เป็นเรือ และเรียกว่า “เรือของเรา” ซึ่งทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกร่วม กวีอธิบายว่าเรือของเราเป็นเรือลำน้อย คือเรือเล็ก ต้องคอยมองเรือ “ลำใหญ่” หมายถึงต้องคอยหลบหลีกเพื่อไม่ให้เกิดอันตราย เช่น การชน หรือถูกแรงคลื่น เหมือนกับปลาตัวน้อยที่ต้องคอยหลีกให้พ้นภัยจากปลาใหญ่ กวีชี้ให้เห็นว่าต้องรู้เขารู้เราและรู้จักหลบหลีกให้พ้นภัย มุ่งให้ข้อคิดว่าเป็นผู้น้อยต้องรู้จักประมาณตนและใช้ความฉลาดในการรักษาตัวรอด

เรือของเรอลำน้อยลอยละล่อง	ต้องคอยมองลำใหญ่ไ้ว้นักหนา
อุตสาห์หลบหลีกเลียงบ้ายเปียงมา	เหมือนกับปลาตัวน้อยคอยปลีกตน
เรือเรือใหญ่ได้เปรียบเทียบขนาด	ก็สามารถเกินกันนั้นเหตุผล
เว้นเรือเล็กเหล็กกล้าเวลาชน	คงไม่ป่นง่ายง่ายพ่ายแน่นอน
แต่เรือเล็กธรรมดาจะพารอด	ไปตลอดต้องฉลาดอาจผันผ่อน
หลบเป็นปีกหลีกเป็นหางตามทางจร	ก็แน่นอนแน่หนักหนักเป็นเบา ¹³²

ใน**โคลงนิราศสุพรรณ** กวีเปรียบเทียบว่าการคบหาสมาคมกับคนคด หมายถึงคนไม่ซื่อตรง มีเล่ห์เหลี่ยมมาก เป็นเรื่องยากกว่าการเดินทางเรือในคลองคดที่มีตอไม้กีดขวางอยู่ เกาะเกาะคอยระทำอันตรายแก่เรือเสียอีก คลองคดลดเลี้ยวมีหลักตอจำนวนมากเกาะเกาะเรือก็คดขวางทางเดินเรือแต่ก็ยังพายถ่อเรือไปได้ แต่ “คนคด” นั้นลดเลี้ยวกว่าลำคลองมาก ดังโคลงกล่าววว่า

¹³¹ สโมสรรสุนทรภู่, **นิราศ 25 เรื่อง** (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 46.

¹³² ธรรมสารโร ภิกขุ, **นิราศและบทกวีของศรีไตราด**, หน้า 104.

44. คลองคดลดเลี้ยวล้วน	หลักตอ
เกาะกระระเรื่อรอ	ร่องน้ำ
คดคลองช่องแคบพอ	พายถ่อ พ่อเอย
คนคดลดเลี้ยวล้า	กว่าน้ำล้าคลอง ฯ ¹³³

5.2.2.6 มโนทัศน์การดำเนินชีวิตต้องอาศัยธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

ในนิราศสวน กวีให้แนวคิดในการดำเนินชีวิตว่ามนุษย์พึงใช้ “ธรรม” เป็นแกนหรือเครื่องยึดเหนี่ยวเช่นเดียวกับ “เรือ” ที่จำเป็นต้องใช้ “สมอ” ยึดเรือไว้ไม่ให้ลอยไปตามคลื่นคือกิเลสที่ซัดมากระทบ

ถึงแม่น้ำ	เจ้าพระยา	เจ้าข้าเอ๋ย
ลมจำพาย	พาใจ	ให้สูงสิง
คลื่นน้อยน้อย	ซัดให้	เรือไหวติง
มีเรือวิ่ง	ขวักไขว่	ไม่รารอ
อันตัวเรา	เท่าเรือ	เมื่อยามนี้
ยังไม่มี	ท่าจอด	ทอดสมอ
คงเป็นเรือ	ไม่ประจักษ์	ไว้หลักตอ
ใช้สมอ	ทางธรรม	นำเป็นแกน ¹³⁴

5.2.3 มโนทัศน์เกี่ยวกับนิพพาน

นิพพาน มีความหมายว่า การดับกิเลสและกองทุกข์ เป็นโลกุตระธรรม และเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพุทธศาสนา¹³⁵ ในไตรภูมิภิกขา ได้พรรณนาถึงนิพพานสมบัติ ในสถานะของความปราศจากทุกข์ภัยและเปี่ยมด้วยความเกษมสุขนิรันดรอันมิมีสิ่งใดเทียบเทียม เป็นตัวอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นมโนทัศน์เกี่ยวกับนิพพานอันเป็นอุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนิกชนอย่างชัดเจน ความว่า

อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกสุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานมิได้เลย สมบัติ
อินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้นประ-

¹³³ หมื่นพรหมสมพัตร (นายมี), นิราศสุพรรณ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 163.

¹³⁴ ธรรมสาโร ภิกขุ, นิราศและบทกวีของศรีไตรภพ, หน้า 10.

¹³⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 125.

ดูจเอาหิงห้อยมา เปรียบด้วยพระจันทร์...สมบัติในนิพพานนั้นสุขจะพัน
ประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบมิได้ บัมีรู้เป็นอาพาธพยาธิ(ง)ใด บัมีรู้
เถ้า บัมีรู้แก่ บัมีรู้ตาย บัมีรู้ฉิบหาย บัมีรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่ง
สมบัติมนุษยโลกแลเทวโลกแลพรหมโลก¹³⁶

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายอันเกี่ยวข้องกับนิพพานไว้อย่างละเอียด
ในหนังสือ**พุทธธรรม** ในที่นี้ขอนำมาแสดงไว้ในส่วนการแปลความหมาย อันสรุปได้ว่าเป็นการดับ
ร้อน กิเลส และเครื่องร้อยรัด

โดยพยัญชนะ หรือตามตัวอักษร นิพพาน มาจาก นิ อุปสรรค (แปลว่า
ออกไป หดไป ไม่มี เลิก) + วาน (แปลว่า พัด ไป หรือ เป็นไป บ้าง เครื่องร้อยรัด
บ้าง) ใช้เป็นกริยาของไฟหรือการดับไฟ หรือของที่ร้อนเพราะไฟ แปลว่า ดับไฟ หรือ
ดับร้อน หมายถึงหายร้อน เย็นลง หรือเย็นสนิท (แต่ไม่ใช่ดับสูญ) แสดงภาวะทาง
จิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจ หายร้อนรน ไม่มีความ
กระวนกระวาย¹³⁷ หรือแปลว่า เป็นเครื่องดับกิเลส คือทำให้ราคะ โทสะ โมหะหมด
สิ้นไป ในคัมภีร์รุ่นรองและอรรถกถาฎีกาส่วนมากนิยมแปลว่า ไม่มีตัณหาเครื่อง
ร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยรัดให้ติดกับภพ¹³⁸

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงอธิบายว่า “นิพพานนั้น
คือความดับไม่เหลือแห่งอวิชชาแลตัณหา ความไม่รู้และความทะยานอยาก จนขั้นนี้ทั้งห้าไม่มีไม่

¹³⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา** (กรุงเทพมหานคร :
ราชบัณฑิตยสถาน, 2544), หน้า 254.

¹³⁷ “ที่แสดงความหมายนี้ มักใช้ในรูปกริยาศัพท์หรือคุณนาม เป็น “นิพพุต” เช่น อ.จ.ต.ก.20/497/207; 506/253; อ.จ.
จ.ต.ก.21/198/288; ช.ส.25/410/487; อ.จ.อ.2/185,242,482; นิ.ท.อ.1/247; เฉพาะอย่างยิ่ง ธ.อ.1/76; ซ.อ.1/96; พุ.ท.อ.507”
คำอธิบายในเชิงอรรถของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า 261.

¹³⁸ “ข้อความแสดงวิเคราะห์ศัพท์นิพพานมาในคัมภีร์มากมายหลายแห่ง โดยเฉพาะ ช.จ.อ.30/381/184; วิน.ย.อ.1/255;
ที.อ.2/78; อ.จ.อ.2/213; ช.ท.ท.อ.1.67, 168; อ.ดิ.อ.215, 373; ส.ต.ต.อ.1/342; 2/121; นิ.ท.อ.1/98, 125; ส.จ.ค.ณ.อ.573; วิ.สุ.ท.อ.2/88;
วิน.ย.ฎีกา1/ 688; วิ.สุ.ท.ฎีกา2/246; ส.จ.ค.น.ฎีกา 68 แต่ส่วนมากซ้ำกันหรือคล้ายกัน; นอกจากความหมายที่กล่าวแล้วข้างต้น ยัง
อาจแปลว่า “ปราศจากป่า” คือไม่มีป่ากิเลส ไม่มีตมกิเลส อ.จ.อ.ก.22/314/386; อ.จ.อ.3/137; ช.อ.อ.25/30/52; ธ.อ.6/71); หรือ
แปลว่า ดับทุกข์ทั้ง 3 ชนิดคือ ทุกขทุกข์วิปริณามทุกข์ และ สังขารทุกข์ (วิ.สุ.ท.ฎีกา 2/246); สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาว
ชิรญาณวโรรส ทรงแสดงพระมติว่า นัยหนึ่ง ควรแปลว่า หายของเสียแบงมิได้ (ธรรมวิจารณ์, หน้า 50, 57)” คำอธิบายในเชิงอรรถ
ของ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า 261 - 262.

เป็นต่อไป *ความที่อวิชาแลต้นหาดับไม่เหลือ ด้วยอริยมรรคสมุจเฉทปหานนี้แลชื่อว่านิพพาน*¹³⁹ ซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของนิพพานไว้อย่างสอดคล้องกับพระอธิบายข้างต้น ความว่า

นิพพานนั้นก็คือสภาพอันเป็นความดับสนิทแห่งความเร่าร้อนเผาผลาญ. ความเสียบแทงยอกตำ, และความผูกพันร้อยรัด ของมนุษย์ในทางจิตดังกล่าวแล้ว. กิริยาที่ความเร่าร้อนเป็นต้น เหล่านี้ดับลง นั่นคือ กิริยาที่จิตลุถึงความสิ้นกิเลสหรือถึงนิพพาน เรียกว่า การนิพพาน. การนิพพานของมนุษย์เราโดยที่แท้ก็คือความที่จิตของเราเข้าถึงสภาพแห่งความไม่มีความเร่าร้อนเผาผลาญ, ความเสียบแทงยอกตำ, และความผูกพันร้อยรัดอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงโดยประการทั้งปวงนั่นเอง.¹⁴⁰

นอกจากนี้ท่านพุทธทาส ได้ขยายความเพิ่มเติมไว้ว่า **นิพพาน แปลว่า ดับเย็นสนิทของสิ่งที่ร้อน** ชีวิตนั่นเองที่เป็นของร้อน. คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ, วิญญูญาณ ผัสสะ และเวทนาทั้งหมด ที่อาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้ซึ่งเป็นตัวชีวิต เป็นของร้อน. เพราะไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ. ความเย็นสนิทของสิ่งเหล่านี้ เพราะไม่ถูกไฟคือราคะ โทสะ โมหะ เผาให้ร้อนนั่นคือนิพพาน **นิพพาน แปลว่า ปราศจากเสียบแทงยอกตำ โลกหรือชีวิต** นั่นเองเป็นของเสียบแทงยอกตำ เมื่อบุคคลเข้าไปจับจวบด้วยความเขลาเข้าใจผิด หรือที่เรียกว่า “มิจฉาทิฏฐิ” ยึดถือเอาสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตมาให้เป็นของเที่ยง เป็นสุข และเป็นอัตตา ผลที่ได้รับก็คือความทรมานเผาผลาญตนเองอยู่ด้วยวิธีต่างๆ จนกว่าจะมีความเข้าใจอันถูกต้องตามที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและถอนลูกศรเหล่านั้นออกโดยสิ้นเชิง. **นิพพาน แปลว่า ปราศจากเครื่องผูกพันร้อยรัด** นั่นคือ ความเข้าใจผิดในชีวิต อาทิ ความโลภ ความรัก ความโกรธ ความริษยา ความกลัว ฯลฯ ล้วนเป็นเครื่องรังรัดจิตใจ ความยึดถือว่าตัวตน ย่อมรังรัดตนไว้กับของ ๆ ตนอย่างไม่สามารถตัดให้ขาดได้. ทั้งความสุขหรือสิ่งที่ตนพอใจ และความทุกข์หรือสิ่งที่ตนไม่ชอบ ย่อมเป็นของตนโดยไม่อาจหลีกเลี่ยง. ภาวะที่ปราศจากเครื่องผูกพันร้อยรัด ย่อมเป็นภาวะแห่งความไม่เร่าร้อนเผาผลาญ และไม่เสียดแทงยอกตำอยู่ในตัว

¹³⁹ กรมศิลปากร, **ประชุมพระราชาปจจุลา เล่ม 2** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา, 2550), หน้า 414.

¹⁴⁰ พุทธทาสภิกขุ, **นิพพาน** (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2542), หน้า 8 – 9.

เพราะปราศจากกิเลส¹⁴¹ ด้วยเหตุที่ “นิพพาน” เป็นเรื่องลึกซึ้งและซับซ้อน พระพุทธองค์จึงทรงเลือกใช้การอุปมาเข้ามาช่วยในการสื่อความหมาย สร้างให้เกิดภาพพจน์ และความเข้าใจ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงวิธีอธิบายความหมายของนิพพานเพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจ 4 วิธี ได้แก่ แบบปฏิเสธ แบบไวพจน์ แบบอุปมา และแบบบรรยายภาวะโดยตรง ซึ่งการอุปมาเป็นแบบที่นิยมใช้มากที่สุดในการบรรยายภาวะและลักษณะของผู้บรรลุนิพพาน เช่น เหมือนคนข้ามมหาสมุทร หรือห้วงน้ำใหญ่ที่มีอันตรายมากถึงปากขึ้นยืนบนฝั่งแล้ว¹⁴² พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก “อมตนิพพาน” ว่า “ฝั่ง” คือ “ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้ง อุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นต้นเหตุ เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท”¹⁴³ การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อนำสู่นิพพานปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจำนวนมาก ซึ่งเรียกโดยรวมตามความหมายกว้างว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ทั้งนี้คงเนื่องมาจากการใช้ความเปรียบหรือการอุปมาช่วยทำให้ผู้รับสารเกิดจินตภาพ และเกิดการเทียบเคียงเชื่อมโยง โดยเฉพาะจะทำให้เข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้นเมื่อนึกเห็นเป็นรูปธรรม ยิ่งหากใช้การเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้รับสารคุ้นเคยมากเพียงใด ก็จะช่วยให้เกิดจินตภาพและความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

วรรณคดีพุทธศาสนามีอยู่จำนวนมาก ทั้งที่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนเรื่องที่มีผู้แต่งเพื่อส่งเสริมความรู้ทางพุทธศาสนาในแง่ต่าง ๆ ดังนั้นอาจแยกวรรณคดีพุทธศาสนาออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่เป็นพุทธวจนะล้วน ๆ คือ พระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า Canonical Books และประเภทที่เป็นวจนะของผู้อื่น ซึ่งแต่งขึ้นเพื่ออธิบายพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกอีกทีหนึ่ง เช่น อรรถกถา และแต่งขึ้นเป็นเอกเทศเพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาในแง่ต่าง ๆ เรียกว่า Non - Canonical Books¹⁴⁴ ในวรรณคดีพุทธศาสนาทั้ง 2 ประเภท ปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรืออย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใน **ปัญหาพระยามิลินท์** วรรณคดีพุทธศาสนาประเภทที่ 2 ได้แสดงการปลุ่จฉาวิสัยระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน โดยใช้เรือในการอรรถกถาเปรียบเทียบแสดงธรรมและไขข้อธรรมสื่อความคิดความเข้าใจผ่านจินตภาพของเรืออย่างน่าสนใจ ด้วยการ *เปรียบเทียบการกระทำ*

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 - 14.

¹⁴² พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**, หน้า 233.

¹⁴³ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 29** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 25.

¹⁴⁴ ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคง, **วรรณคดีพุทธพาทย์ไทย** (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า

ตนของผู้ปฏิบัติกับส่วนต่าง ๆ ของเรือ เพื่อให้ “ไปถึงฝั่ง คือพระนิพพาน” ดังตัวอย่าง ปัญหาที่ 5 ผู้ปฏิบัติต้องกระทำตนให้เทียบได้กับองค์ทั้ง 3 ของเรือ

ปัญหาที่ 5

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระภาคเสน ผู้ปฏิบัติต้องถือองค์ 3 แห่งเรื่อนั้น เป็นไฉน พระภาคเสนทูลตอบว่า ธรรมดาเรือ

๑. ย่อมพาให้ข้ามไปถึงฝั่งได้
๒. ย่อมทนทานต่อกำลังคลื่นลมที่มากกระทบ
๓. ย่อมแล่นไปได้ในมหาสมุทรอันลึกซึ่งไม่มีที่สุด

ขอถวายพระพร ผู้ปฏิบัติต้องกระทำตนให้เทียบได้กับองค์ทั้ง 3 ของเรื่อนั้น คือ

๑. รื้อขนสัตว์ โนนมนุษย์โลก และ เทวโลกให้ข้ามถึงฝั่งด้วยความพร้อมเพรียงแห่งคุณธรรม คือ อาจารย์ศีลคุณ และ วัตตปฏิบัติ
๒. อดกลั้นต่อกำลังแห่งกิเลส คือ โลกธรรม 8 ประการ¹⁴⁵ ดุจเรือทนทานต่อระลอกคลื่นฉะนั้น
๓. รอบรู้ซึ่งจตุราริยสัง¹⁴⁶ อันมีปริวิตติ 3 อาการ 32¹⁴⁷ และขวนขวายซึ่งบารมีธรรมอันจะข่มขี้เสียซึ่งสัญญา ดุจนาวาแล่นไปในมหาสมุทรไม่มีภัยฉะนั้น ดังพุทธประพันธ์ภาษิตว่า ภิกษุทั้งหลายเมื่อท่านจะคิด พึงคิดว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้หนทางดับทุกข์

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า ดีละ¹⁴⁸

¹⁴⁵ โลกธรรม 8 ประการ หมายถึง ธรรมดาของโลก, เรื่องของโลก, ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลก และสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุข มีทุกข์

¹⁴⁶ หมายถึง อริยสัง 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

¹⁴⁷ การรู้ อริยสัง นั้น จะต้องมีหลักเกณฑ์ในการรู้ที่แน่นอนตายตัว การรู้ อริยสัง ที่ถือว่าจบเกณฑ์นั้น จะต้องรู้ 3 รอบ รู้ในญาณทั้ง 3 คือ สัจญาณ กิจญาณ และกตญาณ เรียกว่า **ปริวิตติ** ครั้งละ 4 รวมเป็น 12 ครั้งดังนี้ **รอบที่ 1** สัจญาณ คือรู้ว่า (1) ทุกข์มีจริง ชีวิตคลุกเคล้าด้วยความทุกข์จริง (2) สมุทัย เป็นเหตุเกิดทุกข์จริง (3) นิโรธ ความดับทุกข์มีจริง (4) มรรค เป็นทางไปสู่ความดับทุกข์จริง **รอบที่ 2** กิจญาณ คือรู้ว่า (1) ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ (2) สมุทัย เป็นสิ่งที่ควรละ (3) นิโรธ ความดับทุกข์ควรทำให้แจ้งขึ้นในใจ (4) มรรค ควรบำเพ็ญให้เกิดขึ้น **รอบที่ 3** กตญาณ คือรู้ว่า (1) ทุกข์ เราได้กำหนดรู้แล้ว (2) สมุทัย เราได้ละแล้ว (3) นิโรธ เราได้ทำให้แจ้งแล้ว (4) มรรค เราได้บำเพ็ญให้เกิดมีครบถ้วนแล้ว

¹⁴⁸ กรมศิลปากร, **ปัญหาพระยามิลินท์** (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2500), หน้า 326 - 327.

การปลุกจิตสำนึกปัญหาในระดับพุทธปรัชญามีความซับซ้อน ลุ่มลึก เข้าใจยาก การใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรื่องซึ่งทุกคนคุ้นเคยจึงช่วยสร้างจินตภาพเชื่อมโยงให้ผู้รับสารเกิดความประจักษ์ตระหนักรู้ และเข้าใจได้ง่ายขึ้น

คัมภีร์วิมุตติมรรค อรรถาธิบายว่าบุคคลพึงเห็นทุกข์และเปรียบเทียบมรรคเหมือนเรือที่นำพาบุคคลเดินทางข้ามทะเลไปสู่ฝั่งนิพพาน ความว่า

บุคคลพึงเห็นทุกข์เหมือนฝั่งทะเลที่น้ำกล้ว สมุททัยเหมือนน้ำท่วมอยู่ฝั่งนี้ นิโรธเหมือนฝั่งโน้นที่เป็นแดนเกษมจากความทุกข์และความกล้ว และมรรคเหมือนเรือที่แล่นไปได้

บุคคลพึงเห็นทุกข์เหมือนนำของหนักไป สมุททัยเหมือนการถือของหนัก นิโรธเหมือนการวางของหนักลง และมรรคเหมือนวิธีวางของหนัก บัณฑิตพึงทราบอริยสัจโดยอุปมา ดังนี้¹⁴⁹

การเข้าใจชัดซึ่งอริยสัจ 4 เปรียบเหมือนการข้ามฟากด้วยเรือ การกระทำทั้ง 4 นั้นย่อมปรากฏขึ้นทันทีทันใดไม่ก่อนไม่หลัง บุคคลนั้นย่อมละฝั่งแม่น้ำนี้ตัดกระแสน้ำพาสินค้าทั้งหลายไปและถึงฝั่งแม่น้ำข้างโน้น การละฝั่งแม่น้ำข้างนี้ไปเปรียบเหมือนญาณหยั่งรู้ความทุกข์ การตัดกระแสแห่งแม่น้ำไปได้เปรียบเหมือนกับการละสมุททัย การถึงฝั่งแม่น้ำข้างโน้นเปรียบเหมือนการทำให้แจ้งนิโรธ การถือเอาซึ่งสินค้าทั้งหลายไปได้เปรียบเหมือนการเจริญมรรค¹⁵⁰

ในวรรณคดีนิราศรักตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แม้วีรบุรุษเน้นแสดงให้เห็นความรักและความทุกข์ยิ่งของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางที่รัก รวมทั้งความรัก ความผูกพัน ความปรารถนา ที่จะได้อยู่ร่วมกับนางผู้เป็นที่รัก เพื่อแสดงความรักที่ยิ่งใหญ่และแน่วแน่นมั่นคง แสดงให้เห็นจากคำอธิษฐานของกวี แม้เมื่อทำสิ่งที่เป็นบุญ เช่น นมัสการพระธาตุ ถวายเครื่องสักการะต่าง ๆ ยอดแห่งความปรารถนาของกวีคือ การได้ครองคู่กับนางที่รัก กวีมักรำพันว่าไม่ปรารถนาแม้กระทั่งสมบัติพระอินทร์ คือสวรรค์สมบัติ หรือจักรพรรดิสมบัติในโลกมนุษย์ แต่เพียงตั้งความปรารถนาขออย่าได้พลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักแม้เพียงชาติเดียว จนกว่าจะได้บรรลุนิพพานพร้อมกัน ดัง**โคลงนิราศหริภุญชัย** พรรณนาว่า

¹⁴⁹ พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2541), หน้า 250.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 271 .

ดวงเดี่ยวอาสาศเสียง	ภัทธกัปป
ทั้งสี่สรรเพชญ์ลับ	ล่องแล้ว
อาไรมีทันผับ	วรศาสตร์ นาแฮ
เจียนจ่งละน่องแก้ว	ก่อนแล้วดูสิตา
ลาพระชินเชษฐสร้อย	ชินวงศ์
เป็นปิ่นบุริขง	เขตกว้าง
บคิดกริ่งประสงค์	สัตว์อื่น ไดเลย
สักชาติอย่าเร้นร้าง	ร่วมชั้นนิพพานเดียว ¹⁵¹

มโนทัศน์เรื่องนิพพานปรากฏต่อเนื่องมาในวรรณคดีประเภทนิราศอย่างเด่นชัด อาทิ การตั้งจุดมุ่งหมายว่ามุ่งปรารถนานิพพาน นอกจากนี้ก็ยังมีนิมิตแทรกสอดเนื้อหาแนวคิด รวมทั้งการใช้ความเปรียบเกี่ยวกับเรือเพื่อนำพาสุนิพพาน มีหลักฐานปรากฏให้เห็นในนิราศจำนวนมาก เช่น

ใน **นิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเสด็จไปปราบทัพพม่าเมืองนครศรีธรรมราช** วรรณคดีนิราศสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กวีทรงแสดงพระราชปรารถนาบรรลุนิพพานเช่นกัน “อันตั้งใจมุ่งสมบัติอินทร์ จิตถวิลศิวโมกษดับกันดาร”¹⁵²

ใน **เพลงยาวนมัสการพระบรมธาตุ นิราศไปตรัง** กวีนมัสการบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานในองค์พระเจดีย์ แล้วอธิษฐานตั้งความปรารถนาบรรลุนิพพาน

คิดหนาวภัยที่เห็นในอดีตชาติ	ก็ปรารถนานิพพานโพ้นภาคหน้า
แม้ยังข้ามเบญจกามคงคา	เช่นน้ำอย่าให้ได้พบได้เห็นเลย ¹⁵³

ใน **บางกอกแก้วกำศรวล** กวีพรรณนาว่าแม้ “นาวาชีวิต” ในที่นี้หมายถึงร่างกายของมนุษย์จะดับสิ้นไปแล้ว แต่ “นายเรือ” คือจิตวิญญาณยังมุ่งมั่นที่จะเร่งบำเพ็ญบารมี เพื่อไปให้ถึง “ฝั่งอุดมคติ” หมายถึงนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิต

¹⁵¹ ประเสริฐ ณ นคร, (สอบกับต้นฉบับเชียงใหม่), **โคลงนิราศหริภุญชัย**, หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช 2546 ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม 2546 (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2546) หน้า 251.

¹⁵² กรมศิลปากร, **พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม 1**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545).

¹⁵³ พระยาตรัง, **วรรณกรรมพระยาตรัง** (กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547), หน้า 41.

ชลาลัยไหลเคลื่อนคล้อย	ลอยดอกไม้วไร้จุดหมาย
นาวาชีวิตวิวาย	นายเรือไซ้ร้หมายหลักชัย ฯ
1190. นาวาบุปผชาติน้อย	ลอยละหาน
ลับลิวหายกลางกาล	เปล้าไว้
จุดหมายแห่งชีพปาน	เรือเร่ง
ถึงฝั่งอุดมคติได้	ขึ้นด้วยบารมี ฯ ¹⁵⁴

วรรณคดีนิราศที่มีเนื้อหามุ่งแสดงพุทธธรรม กวีมักพรรณนาโดยใช้ความเปรียบหรือสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “ธรรมนาวา” ที่มุ่งหน้าเดินทางสู่ “ฝั่ง” หรือ “มหาอมตนคร” นิพพาน แสดงให้เห็น **มโนทัศน์เกี่ยวกับนิพพาน** ที่ดำรงอยู่สืบมาอย่างมั่นคงในสังคมไทย ในที่นี้จะยกตัวอย่างนิราศบางเรื่องมาแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ใน **นิราศสังขาร** กวีชี้ให้เห็นวิถีทางที่จะไปให้ถึง “ฝั่งนิพพาน” ได้นั้นคือการต้องอาศัยธรรมคือ “มรรค” เสมือนการอาศัยเรือเป็นยานพาข้ามแม่น้ำไป แล้วจึงละทิ้งเรือเสียเมื่อมาถึงฝั่งก็จะทำให้ปราศจากกิเลสมลทินทั้งปวง จิตใจก็จะผ่องใส พ้นภัย หายทุกข์และมีสุขยิ่ง

ใน **โคลงกำสรวลสังเวช** ฉันทน์ ขำวิไล ใช้อุปลักษณะเปรียบเทียบชีวิตเป็นเรือ และให้ภาพ “ชีวิตนาเวศ” ที่ตกอยู่ท่ามกลางกระแสตั้ง “คลื่นซัดมรสุม ไทรมสาด” ซึ่ง “ชีวิตนาเวศ” ต้องต่อต้าน “สลาตัน” หมายถึงแรงกรรมที่ส่งผลต่อชีวิต กวีชี้ให้เห็นว่าเรือชีวิตจะพ้นฝ่ากระแสสายสมุทรไปได้ด้วยการ “ก่อกุศล” สืบต่อมาและมุ่งหน้าสู่นิพพาน ด้วย “อริยสัจ” ก็จะนำไปสู่การสิ้นสุดกิเลสได้ กวีชี้ให้เห็นว่าการจะเดินทาง “แหวกท้องทะเลวน” คือกิเลสตัณหาและการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารได้นั้น ต้องอาศัยปัญญาหยั่งรู้ ทศบารมี และปรมัตถธรรม กวีใช้อุปลักษณะเปรียบเทียบ “ปัญญา” เป็น “ต้นหน” และ “ทศบารมี” เป็น “ปรมศวรร”

กวีย้ำว่าผู้ที่ปราศจากกรรมไม่อาจล่วงพ้นกิเลส นาวาชีวิตย่อมจมลงและต้องวนเวียนว่ายใน “ท้องทะเล” คือสังสารวัฏต่อไป สรุปได้ว่า นาวาชีวิตที่จะแล่นไปถึงฝั่งได้ต้องมีแรงแห่งบุญและธรรมเป็นพลังในการนำพาไป ส่วนนาวาชีวิตที่ไร้ธรรมย่อมล่มและจมลงไม่อาจไปถึงฝั่งได้ดังโคลงกล่าวไว้ว่า

9. เกิดร่างรังโรคซ้ำ	กรรมกุม
แรงมัจจุโรมรุม	เรียกร้อง

¹⁵⁴ อังคาร กัลยาณพงศ์, บางกอกแก้วกำสรวล หรือ นิราศนครศรีธรรมราช, หน้า 321.

ดั่งคลื่นซัดมรสุม	โถมสาด
ชีวิตนาเวศต้อง	ต่อต้านสลาตัน ฯ
10. ก่อกุศลสืบไว้	วันตาย
พันฝ้ากระแสดาย	สมุทรว้าง
พื้นภพที่พึงหมาย	ศิวโมกข์
ด้วยอริยสัจสร้าง	สุดสิ้นกิเลส ฯ
11. ปัญญาหยั่งโลกรู้	ร้อนเย็น
ห้องหับต้นหนเห็น	เหตุได้
ทศบารมีเป็น	ปรเมศวร์
ปรมัตถธรรมเทิดไว้	แหวกท้องทะเลวน ฯ
12. ยังไปล่วงกิเลสแล้ว	จมลง
แหล่งรักที่เหลิงหลง	รินร่ำ
เทวษว่ายอยู่ในวง	วัฏโลก
มีแต่เสียงแซ่เศร้า	เพราะสิ้นแสงธรรม ฯ ¹⁵⁵

ใน **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน** ฉันทน์ ขำวิไล เปรียบเทียบพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น นาวา ยานนาวา และสำเภาก้าว อันสืบชนมาจากวรรณคดีพุทธศาสนา แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับนิพพาน มุ่งเน้นให้เห็นว่า ทุกสิ่งไม่เที่ยงและล้วนเป็นสิ่งสมมุติ ทั้งมีความเกิดแก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา หากมนุษย์กำจัดกิเลสต้นหากก็เปรียบเสมือนการลงนาวาพาตนให้พ้นภัยได้¹⁵⁶ เหตุการณ์ที่กวีแต่งแทรกเพิ่มเติมเข้ามาในเรื่องตอนหนึ่ง กล่าวถึงนางวันทองเดินทางผ่านวัด กวีให้นางวันทองพรรณนาภาพพระพุทธรูปประวิติหลายภาพ ภาพหนึ่งเป็นภาพปฐมเทศนา กวีได้เปรียบเทียบ “ธรรมจักรหลักธรรม” หมายถึง พระธรรมจักรกัปปวัตตสูตร ว่าเป็น “ยานนาวา” ที่พาให้ข้าม “ห้วงมหรณพ” คือกิเลส ไปสู่ฝั่งพระนิพพาน ความว่า

ภาพปฐมเทศนาพระมาโปรด   ยังประโยชน์ยิ่งใหญ่ให้พัดผัน

¹⁵⁵ ฉันทน์ ขำวิไล, **โคลงกำสรวลสังเวช**, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ 27 มกราคม 2512 (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 3 - 4.

¹⁵⁶ ฉันทน์ ขำวิไล, **นิราศขุนช้าง-ขุนแผน**, หน้า 36.

ธรรมจักรหลักธรรมที่สำคัญ

ยานนาวาพาโลกให้ลุล่วง

ที่ก่อเกิดกังวลร้อนรนใจ

บันลือลั่นแหล่งหล้านภาดลีย์

จนข้ามห้วงมหรณพภพพิสัย

ก็พันภัยย่ำยีไม่ปีศา¹⁵⁷

ใน **ลำนำภูกระติง** บท **สำเภาทอง** ของอังคาร กัลยาณพงศ์ กวีเปรียบชีวิตของตนเป็นสำเภาทองที่จะล่องข้ามสังสารวัฏ **“ไปเวียงแก้วอมตะพระนิพพาน”** สะท้อนมโนทัศน์เรื่องการบำเพ็ญบารมีอันจะทำให้บรรลुพระนิพพาน กวีได้เปรียบเทียบบารมีต่าง ๆ ทั้งสิบประการ ประกอบด้วยความมุ่งมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมสำคัญ สัมพันธ์เชื่อมโยงเปรียบเทียบกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรือและปัจจัยอันจะนำพาให้ **“สำเภาทองของมโนคติแก้ว”** คือเรือวิเศษซึ่งเกิดจากความคิดอันผุดผ่องใสสูงส่งด้วยบุญและธรรมอันเป็นบารมี เลื่อนไต่ทะเลบุญลิวห่างไกลลับลิไป คือการล่องพ้นจากโลกบรรลुถึงพระนิพพาน

ใน **นิราศลพบุรี** สิริวิลาส¹⁵⁸ เปรียบเทียบอธิบายวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ว่าวุ่นวายตั้งแต่ต้น ต้องต่อสู้กับชีวิตจะราบรื่น กระแสมรรคมีองค์แปดอันนำไปสู่นิพพานเปรียบได้กับกระแสของแม่น้ำ กล่าวคือต้นกระแสล้นวุ่นวาย เทียบได้กับชีวิตปุถุชนที่ต้องต่อสู้กับกิเลส ด้วยสาเหตุของความ **“หลง”** แต่ละคนต้องต่อสู้กับ **“กรรม”** ของตนเพียงลำพัง ต้องเวียนวนอยู่ใน **“สาคร”** คือโอชะ 4 ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา จนกว่าจะเกิดปัญญา กวีเลือกใช้คำแสดงกิริยาของเรือกับมนุษย์ อันทำให้เกิดภาพของคนเทียบเคียงกับเรือที่หันหัวเรือมุ่งหน้าตัดน้ำวนไปอย่างแรง **“ก็พายหัว ตัดวน ซลกระช่อน”** เพราะต้องว่ายทวนกระแสจนกว่าจะพ้นไป กวีเปรียบแม่น้ำกลางสายกับมรรคซึ่งนำไปสู่ผู้มุ่งหน้าละกิเลสไปสู่พระนิพพานได้ ดังกวีพรรณนาว่า

อันสายชีพ ชาวเรา ก็เช่นกัน

ต้องต่อสู้ ตีรัน เป็นควันไป

กระแสมรรค องค์แปด ไปนิพพาน

ต้นกระแส ปั่นปวน ล้นวุ่นวาย

ตอนต้น ๆ คูมัน ออกยุ่งใหญ่

กว่าจะได้ ราบรื่น ฟืนแทบตาย

ก็เปรียบปาน กระแส แม่น้ำหมาย¹⁵⁹

อันต้นน้ำ เราหมาย ปุถุชน

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

¹⁵⁸ เป็นนามปากกาของ อินทปัญญา หรือ พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงการนิราศจากวัดโปลงพบุรี เมื่อ 15 เมษายน พ.ศ. 2484 กวีเดินทางด้วยรถยนต์ใช้เวลา 1 วัน และแต่งนิราศเรื่องนี้ขึ้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2484

¹⁵⁹ สิริวิลาสอธิบายไว้ใน **นิราศลพบุรี** ว่า **“ความเหมือน** ในที่นี้ พระองค์ตรัสไว้ว่า มรรคมีองค์แปด มีความเอียงลาดไปนิพพานเหมือนแม่น้ำทุกสายพื้นเอียงไปสู่มหาสมุทร นี่เป็นความเหมือนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งหมายถึงในที่นี้ คือต้นน้ำกันดาร ลำบาก เหมือนตอนแรก ๆ ของการประพฤติธรรม ตามมรรคแปด ครั้นประพฤติ ได้เข้ารูปแล้ว ก็สะดวกสบายเหมือนตอนแม่น้ำใหญ่ไหลทะลวงสววกแก่การสัญจรนั้น”

ต้องโรมรัน พันตุ กับกิเลส
แล้วต่อสู้ กับกรรม ลำพังตน
กระทั่งเกิด ปัญญา พอพาดัว
เพราะต้องว้าย ทวนกระแส อย่างแน่นอน
ส่วนแม่น้ำ กลางสาย เราหมายถึง
ของผู้ละ ปุถุชน *คโศตรม*¹⁶⁰
พระนิพพาน จอมสมุทร คือที่หมาย
เป็นที่กว้าง ว่างกิเลส สนิทนาน
เป็นที่หมาย สายชีพ มารวมสุข
ทุกๆสาย กลายกลับ เป็นสิ่งกลาง
กระแสชีพ หรือว่า กระแสน้ำ
น้ำแควนี้ ครั้นไหลถึง สมุททา
ที่เขียวใส ไร้สิ่ง ปฏิกูล
ที่ตกลง ในสมุทร อันสุดเต็ม
ยามสัตว์ชีพ เข้าถึง ชึ่งนิพพาน
สิ่งใดใครก ถูกขัด ไร้ฝั่งนี้

มีความหลง เป็นเหตุ ให้สับสน
อยู่หันเหียน เวียนวน ในสาคร
ก็บ้ายหัว ตัดวน ชลกระฉ่อน
กว่าจะออก พันบ่อน มฤตยู
องค์มรรคซึ่ง เกลียวกลม สมกันอยู่
แล้วก้าวสู่ มรรคผล จนนิพพาน
ของแม่น้ำ ทุกสาย ทรงบรรหาร
ไม่รู้ร้อนร่ำ เผาผลาญ เหมือนต้นทาง
เป็นที่สุด แห่งทุกข์ ความเมาสร้าง
แม้ว่าต่าง แปรลกกัน ขึ้นเดิมมา
พอจะนำ เปรียบกัน กระนั้นนั้นหนา
ก็เปลี่ยนจาก น้ำท่า เป็นน้ำเค็ม
สิ่งเน่าร้าย หายสูญ เช่นกับเข็ม
เหลือจะเต็ม เลาะหา เรื่องราศี
ก็เปรียบปาน ความเปลี่ยน ของน้ำนี้
ฝั่งโลกก็ยกเลิอกกัลลวอยู่ชั่วกัลป์¹⁶¹

แสง จันทรังาม ได้อธิบายเกี่ยวกับการเวียนว้ายตายเกิด ซึ่งดำเนินไปแบบเดียวกับ
กระแสน้ำไว้ว่ามีองค์ประกอบสำคัญ 12 ประการ ที่ต่างอาศัยซึ่งกันและกันไว้ว่า

ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มาจากความเกิด
ความเกิด มาจากภพ คือความมีความเป็น
ภพ มาจากอุปาทาน ความยึดมั่นเกาะเกี่ยวในชีวิต
อุปาทาน มาจากตัณหา คือความอยาก ความยินดีเพลิดเพลิน
ตัณหา มาจากเวทนา ความรู้สึกดีใจ เสียใจ หรือกลาง ๆ
เวทนา มาจากผัสสะ คือการกระทบระหว่างทวารทั้ง 6 กับอารมณ์หรือสิ่งเร้าทั้ง 6

¹⁶⁰ สิริยาสอธิบายไว้ใน*นิราศลพบุรี* ว่า "คโศตรม แปลว่า ข้ามโคตร หมายถึงบุคคลที่จะละจากความเป็นปุถุชนไปสู่
ความเป็นพระอริยเจ้า ซึ่งการนั้นใช้เวลาเพียงชั่วขณะจิตหนึ่ง"

¹⁶¹ สมทรง กฤตมโนรช, รวบรวม, *ประชุมนิราศลพบุรี* (ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี, 2544),
หน้า 121.

ผัสสะ มาจากการมีทวารหรือประตูทั้ง 6 มีตา หู เป็นต้น
 สฬายตนะ (ทวารทั้ง 6) มาจากนามรูป คือหน่วยชีวิตที่มีทั้งร่างกาย (รูป) และจิตใจ (นาม)
 นามรูป มาจากวิญญาณหรือกลุ่มพลังงานจิต ตัวทำหน้าที่ต่อเชื่อมระหว่างชาติ
 หนึ่งกับอีกชาติหนึ่ง
 วิญญาณ มาจากสังขาร คือพลังกรรมตัวปรุงแต่งสร้างสรรค์วิญญาณ
 สังขาร มาจากอวิชชา คือความไม่รู้จริง ไม่รู้แจ้งในกระแสชีวิต¹⁶²

บทดับภัย ใน แต่พี่รักเจ้าคนเดียว กวีพรรณนาถึงการบวชสามเณร หรือ “ลูกแก้ว”
 ซึ่งแน่นอนในการพา “นาวาน้อยข้ามสาคร” คือการมุ่งตัดกิเลสใช้การปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบารมี
 เพื่อเดินทางข้ามโสมสงสารมุ่งสู่นิพพาน กวีพรรณนาให้เห็นว่าแม้จะประจักษ์จริงเช่นนั้น แต่กวี
 ก็ยังมีอาจตัดรักที่มีต่อนางได้ อย่างไรก็ตามกวีได้ใช้ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่น่าอนำ
 ประโลมจิตใจให้เยือกเย็น มุ่งทำบุญร่วมกับนางเพื่อจะได้พบกันในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป ดัง
 ความตอนหนึ่งว่า

ปอยน้อยสามเณร	เพียรบำเพ็ญตามพุทธา
ลูกแก้วขึ้นขี้ม้า	มุ่งหนทางบรรลุดุธรรม
ปลงผมสละเพศ	ตัดเล็บเศษสลายกรรม
แนวแน่ประสงค์นำ	นาวาน้อยข้ามสาคร
โสมสงสารกว้าง	มัคคาทางอันสุนทร
ดำเนินตามคำสอน	สี่บวิถึไคร่งศีลา
มุ่งหน้าสู่นิพพาน	ชีพเป็นทานศาสนา
ลูกศิษย์พระสัมมา	หมายวิเวกตัดนิวรรณ์
ยังเหลือแต่สองเรา	ยังมัวเมายังรำวอรอน
ยังรักยังหลงย้อน	ยังเวียนว้ายในกรรมเวร ¹⁶³

ตามที่ได้วิเคราะห์ไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ
 “เรือ” ในวรรณคดีนิราศ ที่มุ่งกล่าวถึงการเดินทางของชีวิตตามมโนทัศน์ทางพุทธธรรม มีแก่นของ

¹⁶² แสง จันทรงาม, **อริยสัจ 4 หัวใจของพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2552), หน้า 38.

¹⁶³ ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร, **แต่พี่รักเจ้าคนเดียว** (ม.ป.ท.: สักขมิกร, 2544), หน้า 72.

เรื่องเพื่อให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิตตามเหตุปัจจัยเกิดสติปัญญา นำพาสู่การปฏิบัติตามแนวทางแห่ง “มรรค” อันจักนำสู่นิพพาน การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ” นั้น เป็นมโนทัศน์ที่สืบต่อมาช้านานอันมีที่มาจากพระไตรปิฎก และมีอิทธิพลต่อเนื่องมาตามลำดับดังปรากฏให้เห็นในวรรณคดีจำนวนมาก โดยเฉพาะในวรรณคดีนิราศที่มีเนื้อหากล่าวถึงการเดินทาง และมีท่วงทำนองการประพันธ์เป็นการครวญถึงบุคคลหรือสิ่งที่เป็นที่รัก และสิ่งที่เป็นที่รักของทุกคนก็คือชีวิตของตนเอง “เรือ” ชีวิตที่แล่นล่องฝ่าคลื่นลมผ่านสุขทุกข์ขวบเวียนในห้วงมหรรณพพาสงสารยอมเป็นแรงบันดาลใจให้ทั้งผู้สร้างและผู้เสพวรรณคดีได้ถูกคิดถึง “ฝั่ง” หรือที่หมายอันควรมุ่งไป “สำเภาแก้วสำเภาทอง” หรือ “ธรรมนาวา” ย่อมเกิดได้ด้วยการปฏิบัติบำเพ็ญบุญบารมีของแต่ละบุคคล อันจักเป็นปัจจัยให้ฝ่าภัยและคลื่นลมไปสู่เมืองแก้วดังประสงค์

นิพพานเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพุทธศาสนา ความหมายของนิพพานมีความลึกซึ้งและซับซ้อน เช่นเดียวกับการปฏิบัติให้บรรลุนิพพานที่กระทำได้ยากยิ่ง การสอนเรื่องนิพพานซึ่งเป็นโลกุตระธรรมให้เกิดจินตภาพและเข้าใจง่าย พระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้พุทธวิธีอุปมาเปรียบเทียบเกี่ยวกับเรือเพื่อนำพาสัตว์โลกเดินทางสู่ฝั่งนิพพาน ปรากฏเป็นหลักฐานในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจำนวนมาก ทั้งมีอิทธิพลในการรังสรรค์วรรณคดีพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยหลายประเภท โดยเฉพาะในวรรณคดีพุทธศาสนาและวรรณคดีนิราศทุกสมัย จำนวนหลายเรื่องมีการใช้ความเปรียบพระธรรมกับเรือสืบมาอย่างโดดเด่น แสดงให้เห็นทั้งการสืบชนบและการพัฒนาความเปรียบธรรมนาวา ที่น่าสนใจ เป็นประจักษ์พยานการดำรงอยู่ของมโนทัศน์นิพพาน อันแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของกวีไทยและคนไทยตลอดมา

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ที่กวีมีส่วนร่วมกันว่า ชีวิตคือการเดินทางที่ต้องผ่านเผชิญปัญหาอุปสรรคความยากลำบากทั้งหลาย ทำให้เหนื่อยยากทั้งกายและใจ จนอาจถึงกับล้มจมจนเอาชีวิตไม่รอด ดังนั้นชีวิตคือความทุกข์ หนึ่งในช่วงระยะเวลาของการนิราศรอนแรมไปในเรือ ก็คือช่วงเวลาของการได้ทบทวนตัวเองและศึกษาเรียนรู้ชีวิต ช่วยตอกย้ำมโนทัศน์อันเนื่องมาจากความคิดความเชื่อตามแก่นพระพุทธศาสนาในเรื่องไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ด้วยเหตุที่การจากพรากและความไม่สมปรารถนาในสิ่งต่าง ๆ นำพาความทุกข์ยิ่ง ทุกสิ่งไม่เที่ยงแปรเปลี่ยนไปได้ตลอดเวลาโดยอยู่เหนือการควบคุม และมีอาจจะคาดเดา และในที่สุดแล้วทุกสิ่งก็ไม่มีตัวตน คือเป็นอนัตตา

ความเปรียบเกี่ยวกับเรื่องศิลปะในการดำรงชีวิต อันอยู่บนพื้นฐานความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การล่องแล่นของเรือผ่านปัญหาอุปสรรคคลื่นลมพายุและภัยอันตรายต่าง ๆ นำพาให้มนุษย์เห็นจริงตามหลักพุทธธรรมหลายประการ เช่น หลักไตรลักษณ์ หลักกฎแห่งกรรม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ รวมทั้งความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ โดยเลือกวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นจนถึงนิราศสมัยใหม่ (พ.ศ. 2550) จำนวน 120 เรื่อง ซึ่งปรากฏการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรืออย่างเด่นชัดเป็นกลุ่มข้อมูล งานวิจัยนี้ค้นพบว่าความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีประเภทนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันสื่อความหมายกว้างขวางหลากหลายระดับ และสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ อันอยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยและความคิดความเชื่อทางศาสนา ดังจะอภิปรายผลการศึกษาลำดับไปดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาความหมายและความสำคัญของเรือในสังคมไทย ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจอย่างชัดเจนที่ทำให้มโนทัศน์เกี่ยวกับเรือดำรงอยู่ในมโนทัศน์ของคนไทย โดยเฉพาะการเดินทางทางเรือเป็นแรงบันดาลใจในการแต่งนิราศ และเป็นวัสดุทางความคิดที่สำคัญในกระบวนการสร้างและเสพงานวรรณศิลป์ อันเนื่องมาจากเรือเป็นพาหนะที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตและสังคมไทย

ผลการรวบรวมศึกษาการปรากฏของเรือในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2550) ทำให้เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของเรือควบคู่มาในวิวัฒนาการของวรรณคดีนิราศ อันสัมพันธ์กับความเป็นมา ลักษณะสำคัญ และแก่นเรื่องของวรรณคดีนิราศ ที่เกิดจากการเดินทาง หรือการเคลื่อนที่ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตและเวลา ซึ่งทำให้เกิดภาวะของการ “จาก” อันเป็นความหมายหลักของคำว่านิราศ การเดินทางและการจากพราก โดยเฉพาะการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก ไม่ว่าจะด้วยความจริงหรือสมมุติก็ตาม ย่อมเป็นสาเหตุที่ให้เกิดการคร่ำครวญแสดงภาวะแห่งความทุกข์ร้อนโศกเศร้า อันเอื้ออำนวยในการสื่อสร้างอารมณ์สะเทือนใจในวรรณคดีนิราศ

วรรณคดีนิราศมีวิวัฒนาการที่ยาวนาน และเป็นวรรณคดีที่กวีนิยมแต่งมากที่สุดประเภทหนึ่ง เห็นได้จากจำนวนของวรรณคดีที่เรียกชื่อนิราศ และวรรณคดีที่มีลักษณะเนื้อหาจัดเป็นนิราศ ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นตราบจนปัจจุบัน

“เรือ” เป็นวัสดุสำคัญในการรังสรรค์วรรณคดีนิราศ ด้วยเหตุที่เรือมีความสำคัญยิ่งในวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทย กล่าวคือเรือเป็นพาหนะในการเดินทางของกวี เป็นพาหนะที่พบเห็น และมี

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับคนทุกระดับชั้น โดยเฉพาะเป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับความคิดความเชื่อทางศาสนา

ผลการศึกษาปรากฏชัดเจนว่าเรือปรากฏสัมพันธ์กับชนบในวรรณคดีนิราศ ได้แก่ ชนบการเฉลิมพระเกียรติ ชนบการเดินทาง ชนบการสะท้อนความเชื่อ ชนบการเล่าตำนาน ชนบการบันทึกพระราชพิธีและประเพณี ชนบการครวญ ชนบการใช้สื่อรัก ชนบการชมความงาม และชนบการบรรยายบทอัศจรรย์ อันแสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์เรือมีความสำคัญในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยและเป็นที่ยอมรับใช้ในการประพันธ์จนปรากฏให้เห็นเป็นชนบสืบมาช้านาน

เรือเป็นพาหนะที่นำพามนุษย์หรือกวีล่องไปพบประสบการณ์ที่แตกต่าง หลากหลาย ในขณะที่เรือแล่นไปข้างหน้านำพาตัวกวีเพื่อไปสู่ที่หมาย ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ในยามที่เรือแล่นไปอย่างราบรื่น เรือก็จะพากวีไปสู่สถานที่และสิ่งแวดล้อมที่แปลกใหม่ กวีก็จะถอยจากความอึดอัด อารมณ์ไปรับชมกับธรรมชาติแวดล้อม แต่ในยามที่เรือต้องผ่านเผชิญกับปัญหาอุปสรรคภัยอันตรายต่าง ๆ ระหว่างการเดินทาง บางครั้งอาจสร้างความน่าประหลาดพิงว่าอาจต้องถึงแก่สิ้นชีวิต ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างกวีกับเรือนี้เองได้เชื่อมโยงมาสู่ชนบการครวญในวรรณคดีนิราศ กวีอาจครวญแสดงอารมณ์ความรู้สึกขณะนั้นสัมพันธ์กับเรือ อาจรำลึกเชื่อมโยงเรือกับนางที่รักหรือสิ่งอื่น ๆ โดยเฉพาะเชื่อมโยงให้เกิดความตระหนักคิดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของชีวิตอันอยู่บนพื้นฐานความคิดทางศาสนา โดยเฉพาะแก่นคิดทางพุทธธรรม ดังนั้นการสื่อความหมายทั้งทางโลกและทางธรรมจึงเชื่อมซ้อนและสื่อแสดงออกมาอย่างน่าสนใจในวรรณคดีนิราศทุกยุคสมัย

เรือที่กวีพบเห็นในวิถีชีวิต และเรืออันเป็นสัญลักษณ์ในโลกแห่งอุดมคติเป็นแรงบันดาลใจให้กวีสร้างสรรค์วรรณศิลป์ ความประสานสอดคล้องระหว่างความจริง ความเชื่อ และจินตนาการสร้างให้เกิดเอกภาพในความหลากหลาย มุ่งสื่อความหมายและแสดงนัยการเดินทาง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของชีวิต นับเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวรรณศิลป์ในงานประพันธ์ ซึ่งสมบูรณ์พร้อมด้วยรสอันสร้างความสะเทือนอารมณ์และคุณค่าทางปัญญา

เรือมีบทบาทเป็นพาหนะหรือเป็นสัญลักษณ์ที่กวีนิยมใช้เพื่อสื่อสารถ่ายทอดเชื่อมโยงความเป็นไปและอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดที่ลึกซึ้ง เนื่องมาจากทั้งความจริงและจินตนาการล้วนเอื้ออำนวยสอดคล้องต่อการใช้ “เรือ” ในกระบวนการพรรณา สื่อแสดงภูมิหลัง ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกและอุดมคติ กลมกลืนกับธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ

เรือและวิถีการดำเนินไปแห่งเรือจึงเป็นสิ่งที่กวีเลือกใช้เป็นวัสดุสื่อแสดงประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด จินตนาการ ความสะท้อนอารมณ์ และอุดมคติของตนได้อย่างชัดเจนเป็น รูปธรรม ด้วยเหตุที่ผู้อ่านล้วนมีมโนทัศน์เรือซึ่งเชื่อมโยงสอดคล้องสัมพันธ์กับคนอยู่แล้ว

ในวรรณคดีนิราศกวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ซึ่งสอดคล้องกับ จุดมุ่งหมายในการแต่งนิราศอันสัมพันธ์กับเนื้อหาและแก่นเรื่องของนิราศแต่ละเรื่องซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมของยุคสมัย

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับคน อย่างใกล้ชิด ทั้งรูปลักษณ์ จิต และชีวิต ด้วยส่วนประกอบ ความหลากหลาย และวิถีความเป็นไปของเรือและคน ทำให้เรือเป็นวัสดุที่ดียิ่งที่กวีจะเลือกนำมาใช้สร้างสื่อความหมายทาง นามธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรม ปรากฏให้เห็นผ่านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์อย่าง หลากหลาย ในส่วนของความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับความรัก กวีนิยม เปรียบการเคลื่อนของเรือกับการพลัดพรากจากรัก และเปรียบเทียบรพทุหนักของเรือกับความรัก ที่มากล้น การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือที่ปรากฏเด่นอีกลักษณะหนึ่ง คือความเปรียบ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับชีวิต ซึ่งปรากฏการใช้ความเปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องเผชิญ ปัญหาอุปสรรค เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องดำเนินไปด้วยใจที่มุ่งมั่น เปรียบเรือกับชีวิตที่ต้องมีความ ผืนและความหวังเป็นจุดหมาย เปรียบเรือกับชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีของชีวิต และความ เปรียบเรือกับชีวิตที่บอบบาง งดงาม และมีคุณค่า นอกจากนี้ยังปรากฏความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรือกับการเฉลิมพระเกียรติ และความเปรียบที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง เรือกับการสื่อพุทธธรรม

ผลการศึกษาวิเคราะห์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า กวีใช้เรือในความเปรียบ และใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายหลากนัยหลายระดับ ตั้งแต่เป็นสัญลักษณ์แทนเพศสรีระ ของชายและหญิง กวียังใช้เรือเป็นสัญลักษณ์ในการบรรยายบทอัศจรรย์ ใช้ส่วนประกอบและ คุณสมบัติของเรือเปรียบเทียบกับเชื่อมโยงกับร่างกายและจิตใจมนุษย์ รวมทั้งใช้เปรียบเทียบและ เป็นสัญลักษณ์แทนชีวิตและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งเพศ วัย อาชีพ สถานภาพทางสังคม ภูมิรัฐ ภูมิธรรม สื่อความหมายทั้งระดับโลกและระดับธรรม ตั้งแต่ “เรือรัก” ถึง “ธรรมนาวา” อันนำพาสู่นิพพาน

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “เรือ” ในวรรณคดีนิราศของไทย แท้จริงแล้ว คือการกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับ “มนุษย์” กวีนิยมใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เรือต่าง ๆ อาทิ เรือรัก เรือใจ เรือหวัง เรือฝัน เรือชีวิต เรือน้อย สำเภาทอง ล่องแล่นมุ่งหน้าฝ่าไป แสดงความ

เข้มแข็ง การต่อสู้ ความพยายาม ความมุ่งมั่นและมุ่งมั่นไปสู่ความสำเร็จ ทั้งในระดับโลกและระดับธรรม กวีใช้ธรรมชาติในห้วงน้ำ อาทิ ทะเล คลื่นลม ปลาร้าย ที่ร้ายล้อมเข้ามาทำอันตราย แก่เรือเป็นสัญลักษณ์แสดงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความปั่นป่วนทางอารมณ์ สภาวะของชีวิต ความแปลกแยกกับสังคมและสิ่งแวดล้อม กิเลสตัณหาวิชา อันนำไปให้เกิดการเดินทางของเรือคือชีวิตอย่างไม่รู้สิ้นสุด นั่นคือการเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร

ความสำนึกและความตระหนักในอำนาจของกิเลสตัณหาปรากฏให้เห็นตั้งแต่นิราศสมัยแรก สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ผ่านการใช้สัญลักษณ์การล่องเรือในทะเลยามเกิดพายุ การที่กวีเน้นให้เห็นพลังอำนาจดังกล่าวมากเพียงใด ก็ย่อมขับเน้นให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ในสองด้านอย่างชัดเจนเพียงนั้น ด้านหนึ่ง คือ ความอ่อนด้อย อ่อนแอ งมงาย ลุ่มหลง ขาดสติ วิชา “เรือ” ลำนี้อย่อมแล่นวนเวียน วนวาย หวาดหวั่น อ่างว้าง บรรทุกหนักจนแล่นไปไม่ไหว จวนเจียนล่มลง อีกด้านหนึ่ง คือความยิ่งใหญ่และความสำคัญของมนุษย์ อันเกิดจากความเข้มแข็งของจิตใจที่กล้าหาญ การกระทำที่มุ่งมั่น การมีธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ย่อมให้ภาพเรือที่สงบงาม มุ่งหน้าฝ่าคลื่นลมไปถึงฝั่งได้ดังประสงค์

การศึกษาวิเคราะห์การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศจะเห็นได้ว่า กวีใช้เรือเป็นสื่อเชื่อมโยงแสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของกวีได้อย่างแยบยล การที่กวีเลือกใช้เรือในการถ่ายทอดความคิดและอารมณ์ความรู้สึกผ่านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรืออย่างเป็นรูปธรรม ช่วยสร้างจินตภาพ สื่อความหมายและสร้างอารมณ์สะท้อนใจได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้การสร้างจินตภาพเกี่ยวกับเรือด้วยชุดคำ ความเปรียบ และสัญลักษณ์ยังเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์สำคัญ ที่ช่วยสร้างความสะท้อนอารมณ์และสื่อความหมายอันสัมพันธ์กับแก่นของวรรณคดีนิราศ โดยเฉพาะปรากฏเด่นในนิราศที่มุ่งแสดงความรัก หรือนิราศรัก และนิราศที่เน้นกล่าวถึงความเจ็บปวดและเปลี่ยนแปลงของชีวิต และมุ่งแสดงทัศนะข้อคิดเกี่ยวกับชีวิต หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นนิราศชีวิต

การใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือ ซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัดเป็นจำนวนมาก และอย่างต่อเนื่องในวรรณคดีนิราศทุกประเภททุกยุคสมัยนั้น ย่อมเป็นประจักษ์พยานยืนยันถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของเรือ ที่แฝงฝังอยู่ในมโนทัศน์ของกวีไทยและคนไทยอันมีอยู่ร่วมกัน รวมทั้งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างวรรณศิลป์

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรื่องเรือกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ ทำให้ได้ประจักษ์และตระหนักอย่างชัดเจนว่า ลักษณะเด่นและคุณค่าของวรรณคดีนิราศ อยู่ที่การถ่ายทอดประสบการณ์ประสมประสานกับความคิด จินตนาการ ภูมิปัญญา อารมณ์

ความรู้สึกและทักษะทางวรรณศิลป์ของกวีที่ปมร่าอยู่ในวิถีชีวิตวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาในบริบทสังคมไทย ซึ่งสอดคล้องต้องกันกับมโนทัศน์และรสนิยมของผู้เสพวรรณคดี อันส่งผลให้การสื่อสารของกวีสัมฤทธิ์ผล

มโนทัศน์ที่ปรากฏอย่างชัดเจนผ่านการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรือในวรรณคดีนิราศ ได้แก่ **มโนทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในสังคม** ทั้งมโนทัศน์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ และมโนทัศน์เกี่ยวกับบุคคลทั่วไป ซึ่งปรากฏมโนทัศน์เกี่ยวกับชายหญิง อย่างน่าสนใจ ได้แก่ มโนทัศน์ชายหญิงเป็นสิ่งคู่กัน และมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง เช่น มโนทัศน์ผู้หญิงเป็นศัตรูของพรหมจรรย์ มโนทัศน์ที่ปรากฏเด่นอีกมโนทัศน์หนึ่งคือ **มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิต** มโนทัศน์เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่ ชีวิตคือความทุกข์ ความรักคือสาเหตุของความทุกข์ ชีวิตคือการต่อสู้ ชีวิตคือการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตคือความผันแปรไม่แน่นอน และชีวิตคือผลของกรรม **มโนทัศน์เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต** ได้แก่ การดำเนินชีวิตเป็นเรื่องยาก การดำเนินชีวิตต้องกำหนดจุดมุ่งหมายและรู้ทิศทาง การดำเนินชีวิตต้องมีความอดทนพากเพียรไม่ทอดทิ้ง และการดำเนินชีวิตต้องไม่ประมาท มโนทัศน์สุดท้าย ได้แก่ มโนทัศน์เกี่ยวกับนิพพาน

การดำรงอยู่ของเรือในการสืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศ ย่อมเป็นประจักษ์พยานอันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เกี่ยวกับเรือกับการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยอย่างเด่นชัด

วรรณคดีนิราศเป็นวรรณคดีแห่งอารมณ์ที่อุดมด้วยประสบการณ์แห่งชีวิต และคุณค่าทางและสังคม หากพิจารณาเนื้อหา แนวคิด และจุดมุ่งหมายในการแต่งที่กวีสื่อสะท้อนมาในวรรณคดีนิราศตั้งแต่สมัยแรก จะพบว่าวรรณคดีนิราศมิได้มีหน้าที่เป็นเพียงสารที่ส่งถึงนาง หรือเป็นบันทึกแห่งความทรงจำของชีวิต แต่ยังสามารถสื่อสะท้อนให้เห็นสัจธรรม อันกระตุ้นให้เกิดความคิด ความเข้าใจเหตุปัจจัยของความทุกข์อันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งวิถีการเดินทางของเรือได้กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความคิดเชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิต เกิดความเข้าใจและได้รับคติข้อคิดปรัชญาชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม โดยไม่ต้องอาศัยคำสอน เป็นการดึงผู้อ่านเข้ามาร่วมรับรสวรรณคดีไปพร้อมกัน

กล่าวในเชิงสัญลักษณ์ เรือเป็นยานที่เคลื่อนไปโดยมีคลื่นลมตามธรรมชาติและกระแสแห่งกรรมเป็นตัวกำหนด เรือเป็นยานที่นำพามนุษย์ไปสู่การเปลี่ยนแปลง เรือคือสิ่งที่อยู่ตรงกลางหรือเป็นตัวกลางที่มีหน้าที่เชื่อมต่อประสานระหว่างสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้าม ระหว่างความสำเร็จกับความล้มเหลว โลกมนุษย์กับนรกหรือสวรรค์ ความดีกับความชั่ว การวายนอนอยู่ในห้วงกิลสกับการบรรลุนิพพาน

คุณค่าที่สำคัญยิ่งของวรรณคดีนอกเหนือจากการให้ความประเทืองปัญญา ประเทือง
 อารมณ์ ผ่านเนื้อหา ภาษา และกลวิธีทางวรรณศิลป์แล้ว ผลงานที่กวีหรือผู้ประพันธ์รังสรรค์ขึ้น
 ยังมีคุณค่าทางสังคมและเป็นคลังข้อมูลอันเกื้อกูลต่อการศึกษาในศาสตร์อื่น เพราะวรรณคดีได้
 สะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความคิด ความเชื่อ อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ฯลฯ ในยุค
 สมัยนั้นๆ ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาวิเคราะห์พินิจพิจารณา อันจักนำมาสู่การเรียนรู้จากการได้ตรึก
 คิดจนก่อให้เกิดความเข้าใจตนเองและธรรมชาติของมนุษย์อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องราวทั้งความสัมพันธ์
 ของมโนทัศน์เรื่องเกี่ยวกับการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีร้อยกรองประเภทอื่น ๆ เช่น วรรณคดี
 คำสอน วรรณคดีพุทธศาสนา นอกจากนี้อาจศึกษาจากวรรณคดีร้อยแก้ว เช่น เรื่องสั้น นวนิยาย
2. ควรมีการศึกษาวิจัยการใช้ความเปรียบและสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องในวรรณคดีนิราศ
 ประเภทต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เรื่องเกี่ยวกับการ
 การสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีนิราศเฉพาะประเภทได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- 48 นักกลอนร่วมสมัย. **นิราศกรุงเก่า**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักสมุดไทย, 2528.
- ก.ศ.ร. กุหลาบ. **นิราศยี่สาร**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543.
- ก้องภพ รื่นศิริ. **โคลงนิราศแม่เมาะ**. กรุงเทพมหานคร : ธนาเพชร, 2549.
- กอบกุล อิงคุทานนท์. **ศัพท์วรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รักอักษร, (ม.ป.ป.).
- กาญจนาศพนธ์. **คอคิดขอเขียน ชุดที่ 2**. พระนคร : รวมสาส์น, 2514.
- กานติ ณ ศรีธธา. **ขวัญฟ้าทะเลฝัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน, 2532.
- การทำนายฝันเกี่ยวกับเรือ** [ออนไลน์]. 2549. แหล่งที่มา: <http://astro.meemodel.com/dream.php> [2552, พฤษภาคม 21]
- กุสุมา รัชชมณี. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ, 2549.
- กุสุมา รัชชมณี. **วรรณสารวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2547.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. **ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, (ม.ป.ป.).
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การคิดเชิงมโนทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซัคเซส มีเดีย, 2549.
- แก้ว ลายทอง. **นิราศนรก**. (ม.ป.ท.) : สำนักพิมพ์นิรันดร, 2532.
- เชื่อนเพ็ชรเสนา, คุณหญิง (ส้มจีน อุณหะนันท์). **อนุสรณ์บทประพันธ์ของคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์)**. พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา (ส้มจีน อุณหะนันท์) 21 ตุลาคม 2500. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์มหาดไทย, 2500.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **นิราศเมืองไทย ภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **นิราศเมืองไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **นิราศเมืองไทย ภาคใต้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักงาน. **นิราศเมืองไทย ภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2545.

คณะปรีชญา. **อุปมาภษิต ค่ຸมือนักเทศน์และนักธรรม รวบรวมจากบาลี พระสูตรตันตปิฎก**.

พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2572.

ครูเทพ. **โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2515.

คำให้การขุนหลวงหาวัด (ฉบับหลวง) และประชุมพงศาวดาร ภาค 81. นนทบุรี : จดหมายเหตุ, 2544.

คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

โคลงกวีโบราณ. แจกในการกฐินพระราชทาน เจ้าพระยายมราช ณ วัดกลาง จังหวัดสมุทรปราการ ปีมะแม พ.ศ.2462. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2462.

จวบ หงสกุล, พลเรือตรี. **รวมนิราศ**. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525.

จอร์จ เฟอร์กูสัน. **เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 1**. แปลโดย กุลวดี มกรภิรมย์.

กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2528.

จิตร ภูมิศักดิ์. **ต้นตัมดุมเดียวคนเดียวแด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2550.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **โคลงนิราศกาญจนบุรี**. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

เจตนา นาควัชระ. **เก่ากับใหม่ อะไรไหนดี: มนุษยศาสตร์ไทยในกระแสของความเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คมบาง, 2548.

เจตนา นาควัชระ. **ตามใจฉัน-ตามใจท่าน : ว่าด้วยการวิจารณ์และการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คมบาง, 2548.

เจตนา นาควัชระ. **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, 2542.

เจตนา นาควัชระ. **วิธีแห่งการวิจารณ์: ประสบการณ์จากสามทศวรรษ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ขมขนาด, 2549.

เจตนา นาควัชระ. **ศิลป์สองทาง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คมบาง, 2548.

เจือ สตะเวทิน. **สุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

ฉันท ขำวิไล. **โคลงกำสรวลสังเวช**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายสนั่น บุญยศิริพันธุ์ 27 มกราคม 2512. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512.

- ฉันทน์ ขำวิไล. **กลอนนิราศลาสิกขา และกลอนกำสรวลฉันทโสภณ**. พิมพ์ในงานฉานาปณกิจศพ นายหมื่น ขำวิไล ณ เมรุ วัดยานนาวา วันเสาร์ที่ 26 ตุลาคม 2500. พระนคร : สำนักพิมพ์ศิวิพร, 2500.
- ฉันทน์ ขำวิไล. **นิราศขุนช้าง - ขุนแผน**. ธนาคารกรุงเทพจัดพิมพ์เพื่อบำรุงและส่งเสริมวรรณกรรมไทย พุทธศักราช 2513. พระนคร : ธนาคารกรุงเทพ, 2513.
- ฉันทน์ ขำวิไล และแปลก สนธิรักษ์. **กายนคร**. นายธนิต สุวรรณศิริ พิมพ์แจกในโอกาสทำบุญอายุครบ 4 รอบ เมื่อ 9 ตุลาคม 2529 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรนราการพิมพ์, 2528.
- ฉันทโสภณ (ฉันทน์ ขำวิไล). **มหาชาติคำฉันท์. กุชงคานุสรณ์**. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอุตทหนวกิจ (กุชงค์ เขมจาโร) 30 มิถุนายน 2545. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2545.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, คำนคว่ำรวบรวม ถอดความและอธิบาย. **ประชุมวรรณคดีไทยภาคพิเศษ ทวาทศมาสโคลงต้น** พร้อมทั้งพระวิจารณ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. พระนคร : ศิริมิตรการพิมพ์, 2512.
- ชมจันทร์. **อรุณในราตรี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คมบาง, 2541.
- ชลดา เรืองวัชชีลิขิต. **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ชลดา ศิริวิทย์เจริญ. **การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. **การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2513.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. **เบิกฟ้าวรรณกรรม 3 วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในสมัยอยุธยาตอนต้น**. กรุงเทพมหานคร : นวลจันทร์, 2524.
- ชลอ จารุกัลล์, พลเอก. **ภาพย์เห่เรือชีวิต. ภาพย์เห่เรือ ภาพย์เห่เรือชีวิต นิราศนรินทร์**. พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก ชลอ จารุกัลล์ ณ เมรุหน้าพลับพลา อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 3 สิงหาคม 2510. (ม.ป.ท.), 2510.
- ชัตสุณี สีนุสังข์, บรรณาธิการ. **วรรณคดีทัศน์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อารยธรรมไทยพื้นฐานทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี, 2540.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **อยุธยา ประวัติศาสตร์และการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.
- ชำนาญหาร, พระ. **โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546.
- ญาติ อรุณเวช. **ความเปรียบในบทละครในพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ณัฐกาญจน์ นาคนวล. **นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ธำรงวาม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. **คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 – 2394)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. **สุนทรียภาพในภาษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2536.
- ดวงมน ปริบูรณ์. **ความงามในทวาทศมาส**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานเรือรบไทย**. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต โปรดให้พิมพ์ประทานในงานศพ นายพลเรือโท พระยาวิจิตรนาวิ (วิลเลียม บุญยกะลิน) แลศพ นายนาวาเอก พระชำนาญการ (สมบุญ บุญยกะลิน) เมื่อปีชวด พ.ศ.2467. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467.
- ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์, ผู้แปล. **สำเภากษัตริย์สุไลมาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.
- ดิลก ภัทรโกศล, พลเรือเอก. **เรือจ้างในลำน้ำ** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.navy.mi.th/navic/document/900609a.html> [2552, พฤศจิกายน 21]
- เดือนแรม ปรากฏเรื่อง. **เกลียวคลื่นคืนฝั่ง**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี่, 2539.
- เดือนแรม ปรากฏเรื่อง. **แดดบ่าย ระบายรุ่ง**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน 1999, 2543.
- เดือนแรม ปรากฏเรื่อง. **มือแม่**. กรุงเทพมหานคร : กล้วยไม้, 2537.
- เดือนแรม ปรากฏเรื่อง. **เรือน้อย - รอยทราย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2535
- เดือนแรม ปรากฏเรื่อง. **ลายปีกผีเสื้อ**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน, 2537.
- ตรัง, พระยา. **วรรณกรรมพระยาตรัง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2547.

ตาซาร์ด, กวีร์. **จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงตาซาร์ด**. แปลโดย สันต์
ท.โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2541.

**ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา กับ พระวิจารณ์ของสมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพ**. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
พระราชทานในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภาพรรณพิไลย ณ
พระเมรุท้องสนามหลวง พุทธศักราช 2493. (ม.ป.ท.), 2493.

ตุรแปง, ฟรังซัวส์ อังรี. **ประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยาม**. แปลโดย ปอล ซาเวียร์.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539.

ทัศนีย์ สิ้นสกุล. ทฤษฎีกีวีนิพนธ์สิ้นสกุล. **วารสารอักษรศาสตร์**. 23 (มกราคม - มิถุนายน): 15 - 31.

ทิน ลออ. **ฝ่าฝนหาฝัน**. กรุงเทพมหานคร : ร้อยรู้, 2538.

เทพ สุนทรสารทูล. **นิราศเกาะล้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระนารายณ์, 2533.

เทือก บรรทัด. **กลางคลื่นกระแสนกาล**. (ม.ป.ท.): เคล็ดไทย, 2541.

เทือก บรรทัด. **เพราะน้ำรินไหล จึงใสเย็น**. (ม.ป.ท.): ศิลปวรรณกรรม, 2544.

ธเนศ เวศร์ภาดา. **หอมโลกวรรณศิลป์ การสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ปาเจรา, 2549.

ธมฺมสาโร ภิกขุ. **นิราศและบทกวีของศรีไตราด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, 2526.

ธรรมเกียรติ กันอริ, บรรณาธิการ. **กระบวนพยุหยาตราชลมารค**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทย
คดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

ธรรมนาวา [ออนไลน์]. 2545. แหล่งที่มา: [http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=33 &A=8294&Z=8346&pagebreak=0](http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=33&A=8294&Z=8346&pagebreak=0) [2552, พฤศจิกายน 21]
[2552, พฤศจิกายน 21]

ธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกรถึก), หลวง. **โคลงนิราศวัดรวก และโคลงนิราศวัดสมุทประดิษฐ์**.

กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ธัญญา วิเศษแพทยา. **กับวันที่ผ่านมา**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ, 2536.

ธัญญา สังขพันธ์านนท์. **วรรณกรรมวิจารณ์**. ปทุมธานี : สำนักพิมพ์นาคร, 2539.

ธิดา สาระยา. **อารยธรรม - วัฒนธรรมในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โครงการ
เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

นราธิประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **นิราศไทรโยค**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
ฉาปนกิจศพ นางอนงค์ สิงห์ศักดิ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ 23
กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2518. (ม.ป.ท.), 2518.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. **ข้อคิดเกี่ยวกับภาษาและวรรณคดี.**

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ถวายเป็นอนุสรณ์ในโอกาส

พระชนมายุครบ 84 พรรษา วันที่ 25 สิงหาคม 2518. กรุงเทพมหานคร : บพิธ 66, 2518.

นรินทรธิเบศร (อิน). **นิราศนรินทร์.** นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2550.

นายตำรา ณ เมืองใต้ [เปลื้อง ณ นคร]. **ภาษาและวรรณคดี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, 2523.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **พินิจวรรณกรรม.** กทม. : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2535.

นิราศ 25 เรื่อง และ วรรณคดีวิจักขณ์. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509.

นิราศเดือน. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545.

**นิราศดั่งเกี้ยว ของ หลวงนเรนดีบัญชากิจ นิราศพระอภัยมณี และ นิราศอนุสาวรีย์สุนทรภู่
ของ นายฉันทน์ ขำวิไล.** (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

นิราศนรก. (ม.ป.ท., ม.ป.พ.).

นิราศบางเรื่อง กลอนสุภาพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไท, 2461.

นิราศพระบาทวัดอัมรินทร์ วัดจักรวัดติ. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2450.

**นิราศพระประธม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงพระนิพนธ์ พระราช
วรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระ.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานนกิจศพ
นางนาถจาง (จอน นางจาง) ณ เมรุวัดทอง อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี วันที่ 3
พฤษภาคม พุทธศักราช 2513. พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2513.

นิราศสังขาร. พระนคร : โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ, 2502.

นี่ล, เฟรเดอริก อาร์เธอร์. **ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง
พ.ศ. 2383 – 2384 (ค.ศ. 1840 – 1841).** แปลโดย เรือเอกหญิงดินจง สุวรรณโกติน.

(ม.ป.ท.) : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, (ม.ป.ป.).

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. **ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์. สัมภาษณ์,** 18 มิถุนายน 2551.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. **วิเคราะห์วรรณคดีไทย.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนา
พานิช, 2522.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. **แว่นวรรณกรรม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อ่านไทย, 2529.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. **แว่นวรรณกรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539.

บุรุษรัตนราชวัลลภ (นพ ไกรฤกษ์), จางวางเอก พระยา. **โคลงนิราศล่องแก่งแม่ปิง.**

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส.

พระนคร : โรงพยาบาลมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. **วรรณกรรมไทยกับสังคม เอกสารประกอบการศึกษาวิชาวรรณกรรมไทยกับสังคม.** (ม.ป.ท.) : สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529. (จัดสำเนา)

ประคองคดี, หลวง. **นิราศปากพ่อง.** พิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงวิจิตรคุณสาร (โต๊ะ พลวิเศษ) เมื่อวันพุธที่ 17 เมษายน พ.ศ.2483 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม. (ม.ป.ท.), 2483.

ประชาคม ลุนาชัย. **ก้อนดิน ก้อนหิน มวลเมฆ และดวงดาว.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2550.

ประชุมกาพย์เห่เรือ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2516.

ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507.

ประเสริฐ ณ นคร, สออบกับต้นฉบับเชียงใหม่. **โคลงนิราศหริภุญชัย.** หนังสือที่ระลึกงานถวายผ้ากฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปีพุทธศักราช 2546 ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน วันอาทิตย์ที่ 19 ตุลาคม 2546. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2546.

ปราณี วงษ์เทศ และสุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. **ประเพณี 12 เดือนในประวัติศาสตร์ สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2548.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ธรรมรัฐ - ธรรมราชา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ปรีดี พิศภูมิวิที, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง. **ย้อนรอยโกษาปานใน "เส้นทางฝรั่งเศส" นิราศสยามต่างแดนเล่มแรก.** กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544.

ปัญญา บริสุทธี. **วรรณศิลป์. ใน วิชฌปัญญา.** จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสอายุครบ 5 รอบของศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา บริสุทธี วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2544. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, 2544.

ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ. **ธรรมาธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2548.

पालเลอกัวซ์, ฌอง แบบติสต์. **เล่าเรื่องกรุงสยาม.** แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2549.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. **ความดียังไม่ตาย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2545.

เปลื้อง ณ นคร. **กากี (สามเวิหาร)**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2505.

เปลื้อง ณ นคร (นายตำรวจ ณ เมืองใต้). **เขียนไว้เมื่อวันวาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537

เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2544.

เปี่ยมสุข ตันวิบูลย์. **การศึกษาชื่อเรือพระราชพิธี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชา จารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

แปลก สนธิรักษ์. **พจนานุกรม บาลี-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532.

พ. ณ ประมวญมารค, ผู้ตรวจสอบ ชำระใหม่ และเขียนเพิ่มเติม. **นิราศนรินทร์คำโคลงและ นิราศปลีกย่อย**. พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513.

พ. ณ ประมวญมารค, ผู้รวบรวม. **ประชุมนิราศคำโคลง**. พระนคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2513.

พจนานถ พจนานพิทักษ์. **ธารแสนสาย**. อุทยาน : ทานตะวัน, 2538.

พจนีย์ เห็นพิทักษ์. **การวิเคราะห์วรรณกรรมนิราศในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2515.

พนม นันทพฤกษ์. **คือนกกว่ายเว้งฟ้า**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุฝุ่น, 2529.

พนม นันทพฤกษ์. **ทะเล ป่าภู และเพิงพัก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2541.

พรศิริ นาควัชระ และวาสนา นามวงศ์, ผู้ปริวรรต. **นิราศเขาคอกไอยรา**. (ม.ป.ท.) :

โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. **คนกับพระเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยาม, 2523.

พรหมสมพัตสร (นายมี), หมื่น. **นิราศสุพรรณ**. พระนคร : กรมศิลปากร, 2504.

พรหมสมพัตสร (นายมี), หมื่น และสามเณรกลิ่น. **นิราศพระแท่นดงรัง**. วัดพระแท่นดงรังวรวิหาร จัดพิมพ์. (ม.ป.ท.) : ศิริมิตรการพิมพ์, 2504.

พระไตรปิฎก เล่มที่ 26 หน้าที่ 300 อรรถกถา ขุททกนิกาย เถรคาถา ทสกนิบาต 3

มหากัปปินเถรคาถา [ออนไลน์]. 2545. แหล่งที่มา: <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=26&i=372> [2552, พฤศจิกายน 21]

พระไตรปิฎก เล่มที่ 27 หน้าที่ 183 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 19 ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1.

[ออนไลน์]. 2545. แหล่งที่มา: http://www.84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=27&A=3834&Z=3847&pagebreak=0

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การสื่อภาษาเพื่อเข้าถึงสังฆธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

พระราชเมธี (วรวิทย์). **นิราศคณะยี่สิบสาม**. จัดพิมพ์ในคราวบำเพ็ญกุศลประจำปีของคณะ 8 อาติสัยที่ 4 กันยายน 2531. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

พระสอน กุศล (ภูบรรสุข). **มโนทัศน์เรื่องชีวิตในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547.

พระสูตร และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 8 ภาคที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 4.

มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

พระอุปติสสเถระ. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, 2541.

พัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), หลวง. **นิราศหนองคาย**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานนกิจศพ นายสมพัฒน์ สุขยางค์ วันที่ 8 เมษายน พุทธศักราช 2515 ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส. พระนคร : ดาวศิลป์การพิมพ์, 2515.

พัทธยา สายหนู. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

พิน. **นิราศบ้านแหลม แลนิทานม่องหล้าย**. กรุงเทพมหานคร : บางกอก ประสิทธิ์ การคอมปนี ลี มิ เตด, 2433.

พิพิธสาส์น, พระ. **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร, 2542.

พุทธทาสภิกขุ. **นิพพาน**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2542.

พุทธทาสภิกขุ. **อิทัปปัจจยตา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, 2549.

ไพฑูริย์ พรหมวิจิตร. **แต่พี่รักเจ้าคนเดียว**. (ม.ป.ท.) : สำนักพิมพ์ลักษมิกร, 2544.

ไพฑูริย์พรหมวิจิตร. **คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. ปทุมธานี : สำนักพิมพ์นาค, 2548.

ไพฑูริย์พรหมวิจิตร. **คือแรงใจและไฟฝัน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์,
2549.

ไพฑูริย์พรหมวิจิตร. **ที่ใดมีรัก ที่นั่นมีรัก**. กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์, 2545.

ไพฑูริย์พรหมวิจิตร. **เราจะพบกันอีกไหม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไผ่ยมก, 2549.

พิน ดอกบัว. **แนวความคิดเกี่ยวกับสังสารวัฏ: การเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา**.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2543.

พิน ดอกบัว. **รวมบทความชุดพุทธปรัชญาชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร,
2547.

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **พุทธธรรมในพระไตรปิฎก**.

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 28**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2539.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 29**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2539.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **ลิลิตพ่ายฟ**. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2516.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระนลคำหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2517.

มหาชาติคำหลวง ฉบับกรมศิลปากร. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2496.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตร และ อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 1**.

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระสูตร และ อรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3**.

พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

มหาเวสสันดรชาดก. พิมพ์ครั้งที่ 9. (ม.ป.ท.): โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2518.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. **นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี**.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2550.

แม่เฒ่ามาส ชวลิต, บรรณาธิการและจัดทำคำอธิบายศัพท์. **ลิลิตพยุหยาตราเพชรพวง ลิลิต**

กระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางสถลมารคและทางชลมารค. กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2550.

ยศ สันตสมบัติ. **พรอียดและพัฒนากาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม**.

พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.

ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ยิ่งยง พิลาโท. **โลกทัศน์ของกวีที่ปรากฏในวรรณกรรมนิราศต่างแดนในช่วง พ.ศ. 2492 –**

2535. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี)

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.

ยุพร แสงทักษิณ. **วรรณคดีย่อพระเกียรติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.

รัชนีกร เศรษฐ์. **โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2532.

รัตนา โอบธุย์มพราย. **นิราศคำกลอนสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลปัจจุบัน**

: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิต

วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพมหานคร :

นานมีบุ๊คส์, 2546.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย**.

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2544.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ – ไทย**. กรุงเทพมหานคร :

ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ – ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร :

ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**

กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2552.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**

พิมพ์ครั้งที่ 2 (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**

พิมพ์ครั้งที่ 3 (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2545.

ราชสมบัติ (การเวก รัตนกุล), พระ. **กลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา.** พิมพ์ครั้งที่ 2. แจกในการปลงศพ นางเปลี่ยน โอสถานนท์ เมื่อปีวอก พ.ศ.2463. (ม.ป.ท.) : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **นิราศคำโคลง : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น.**

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **นิราศ...บทพิลาปรำพันรักและบันทึกประสบการณ์รักวี. ใน วรรณคดีศึกษา.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธารปัญญา, 2544.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. **ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544.

เรือสำเภาจำลอง [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: http://shopping.sanook.com/buy/buy_detail.php?nitemID=3034445 [2551, ธันวาคม 27]

เรื่องรอง รุ่งรัศมี. **โอบกอดจันทร์.** กรุงเทพมหานคร : แพรวสำนักพิมพ์, 2548.

แรคำ ประโดคำ. **ลานขเล.** กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ, 2533.

ล้อม เพ็งแก้ว, บรรณาธิการ. **ประชุมนิราศเมืองเพชรบุรี.** กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2525.

ลัดดา ปานุทัย. **วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.

ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่มจบ. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

ลาดูแบร์, ซีมอง เดอ. **จดหมายเหตุ ลา ดูแบร์.** แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, 2548.

เลนส์กี, เกอร์ฮาร์ด. **มนุษย์กับสังคม.** แปลและเรียบเรียงโดย ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529.

วรก วรรณ. **หมอกฝัน ม่านฟ้า ห่าฝน**. สตูล : สำนักพิมพ์บ้านบ้าน, 2547.

วรก วรรณ. **มหาขเล**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2550.

วรวทย์พิสิฐ, พระ. **คู่มือกำสรวลศรีปราชญ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2503.

วศิน อินทสระ. **แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา**.

กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร, 2528.

วัชร รมยะนันท์. **ลิลิตและนิราศ**. พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2517.

วันรวิ รุ่งแสง. **ทางแยกที่แตกต่าง**. สมุทรปราการ : สำนักพิมพ์ไฉไล, 2546

วันรวิ รุ่งแสง. **เรือใบไม้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไฉไล, 2540.

วาณิช จรุงกิจอนันต์. **บันทึกแห่งการเดินทาง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2522.

วาสนา เผ่าพุทธชาติ. **ภาพยนต์เหวเรือ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

วาสนา นามวงศ์ และภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. **นิราศเวียงจันทน์ นิราศเขาคอกไอยรา นิราศบางยี่ขัน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. (ม.ป.ท.) : โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2545.

วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ. **สันสกฤต-ไท-อังกฤษ-อภิธาน**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511.

วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวง. **ความฝัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สว่างสรรค์บุ๊คส์, 2544.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2547.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2531.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณานิการ. **กฎหมายเทียบบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ ผลงานวิจัย**.

กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก”, 2548.

ศรีสมร แทนนิล. **แนวคิดทางปรัชญาจากวรรณกรรมนิราศและวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่**.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา. **วรรณวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา. **ศักดิ์ศรีวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2517.

ศิริวร แก้วกาญจน์. **ลงเรือมาเมื่อวาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แจ่มจักษ์, 2550.

ศิลปากร, กรม. **ภาพยัมมหาชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507.

ศิลปากร, กรม. **กระบวนพยุหยาตราประวัตินี้และพระราชพิธี**. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2543.

ศิลปากร, กรม. **โคลงนิราศพระพิพิธสาส์**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2542.

ศิลปากร, กรม. **ชีวิตและงานของสุนทรภู่**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2538.

ศิลปากร, กรม. **นิราศเบ็ดเตล็ด**. (ม.ป.ท.): โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528.

ศิลปากร, กรม. **นิราศเมืองหลวงพระบาง และรายงานปราบเงี้ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2548.

ศิลปากร, กรม. **ปัญหาพระยามิลินท์**. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2500.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมพระราชปจจา เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา, 2550.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมพระราชปจจา เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา, 2550.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507.

ศิลปากร, กรม. **ปฐมาศธรรม เอกสารสมัยอยุธยา จากหอสมุดแห่งชาติปารีส**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545.

ศิลปากร, กรม. **พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ศิลปากร, กรม. **พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2542.

ศิลปากร, กรม. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้าบุนนาค) เรียบเรียง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรงพระนิพนธ์อธิบาย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539.

ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539.

- ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2540.
- ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545.
- ศิลปากร, กรม. **วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2545.
- ศิลปากร, กรม. **ไทยในจดหมายเหตุเกมเฟอร์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : อาทิตยคอมมูนิเคชั่น, 2545.
- ศิลปากร, กรม. **รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : หจก. โซติวงส์ ปริ้นติ้ง, 2548.
- ศิลปากร, กรม. **เรือพระราชพิธี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1997), 2539.
- ศิลปากร, กรม. **ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่มจบ**. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.
- ส. พลายน้อย. **เกิดในเรือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, 2538.
- สนิท บุญฤทธิ์. **นาฬิกาทราย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สถาพรบุ๊คส์, 2547.
- สมทรง กฤตมนโรด. **ประชุมนิราศลพบุรี**. ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี, 2544.
- สมภพ ภิรมย์, นาวาเอก. **เรือพระราชพิธีพยุหยาตราชลมารค**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2532.
- สมภพ ภิรมย์, พลเรือตรี. **นาวาสถาปัตยกรรม [ออนไลน์]**. 2542. แหล่งที่มา: <http://www.navy.mi.th/navic/document/820207b.html> [2552, มิถุนายน 8]
- สมภาร พรหมทา. **คืนวันที่ผันผ่าน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, 2540.
- สมภาร พรหมทา. **ธรรมชาติ ปรัชญา และชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์तालुक, 2536.
- สไมสรสุนทรภู่. **นิราศ 25 เรื่อง**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2509.
- สัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ), พระยา. **เทวกำเนิด**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2548.
- สาทิต แทนบุญ. **อัตลักษณ์ในวรรณกรรมนิราศของหมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี)**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. **นิราศวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : ชัยศิริการพิมพ์, 2523.
- สิทธิ ศรีสยาม. **บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2519.
- สุกัญญา สุขฉายา. **เพลงปฏิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

- สุกิจ มะลิผล. **ศึกษานิราศของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ. 2545.
- สุชุมพจน์ คำสุชุม. **สายรุ้งของความรัก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดับเบิลนายน์, 2545.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. **กรุงเทพฯ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” ของ มหานครบรรพตวาราศรี**
อยุธยา ราชธานีจักรีวงศ์ “พระราม” จักรพรรดิราช. กรุงเทพมหานคร : โครงการสถาบัน
สุวรรณภูมิ, 2549.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มติชน, 2546.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. **นิราศทัพเวียงจันทน์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2544.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. **รำพันพิลาปของสุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร : โครงการสถาบัน
สุวรรณภูมิ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **เจมจันทร์กังสดาล ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร :
โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่
ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. **หวังสร้างศิลป์นฤมิตร เพรศแพรว์ การสืบทอดขนบกับการสร้างสรรค์
วรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- สุชาติ พงษ์พานิช. **วิเคราะห์บทกวีจรรยาในวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1991 - 2411)**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขา
ภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2517.
- สุนทร ณ รังสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- สุนทรี มีพร้อม. **นิราศอยุธยา**. ใน **บุษบารักร้อย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2518.
- สุนทร ชุตินทรานนท์, บรรณาธิการ. **เรือ : วัฒนธรรมชาวลุ่มน้ำเจ้าพระยา**. กรุงเทพมหานคร :
แปลน โมทีฟ, 2545.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. **สังคมวิทยาวรรณคดี เอกสารคำบรรยายวิชาสังคมวิทยาวรรณคดี**.
(ม.ป.ท.) : ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2526. (อัดสำเนา)

สุภาพร พลายนเล็ก. **นิราศสมัยรัตนโกสินทร์ : การสืบทอดขนบวรรณศิลป์จากพระนิพนธ์
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

**สุภาสิตพระร่วง สุภาสิตพระร่วงคำโคลง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว สวัสดิ์รักษาคำกลอน นิราศภูเขาทอง และสุภาสิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่
นิราศเดือน ของ นายมี อิศรญาณภักดิ์ ของ หม่อมเจ้าอิศรญาณ.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกโท ขุนหนองจิกพศกอำรุง (เพิ่ม นุชสุวรรณ) ณ เมรุวัด
มกุฏกษัตริยาราม วันที่ 2 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2513. (ม.ป.ท.: ม.ป.พ.).

สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์. **รวมบทร้อยกรอง สุรศักดิ์ ศรีประพันธ์.** อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง
ศพนายสุรศักดิ์ ศรีประพันธ์ ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันจันทร์ที่ 8 กุมภาพันธ์ 2514.
พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2514.

สุวรรณา สถาอานันท์, บรรณาธิการ. **คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

สุวรรณา สถาอานันท์. **ศรัทธา กับ ปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

เสถียรโกเศศ, พระยาอนุমানราชชน. **การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์.** กรุงเทพมหานคร :
บรรณาการ, 2515.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. **สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 24.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

แสง จันทร์งาม. **พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ ฉบับสมบูรณ์ (รวมภาค 1 - 2).** พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544.

แสงทอง. **นิราศรอบโลก.** พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร : ก้าวหน้า, 2504.

ไสมทัต เทเวศร์, ผู้รวบรวม. **กรุงเทพฯ ในนิราศ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2521.

หม่อมราชไพฑูย์ (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร). **นิราศลอนดอน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2524.

อดุลย์ศักดิ์ เติมแพ่งพันธ์. **พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในความเชื่อ
ทางพุทธศาสนา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

- อนุমানราชธน, พระยา. **รวมเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี**. คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์เอกสารเนื่องในวาระครบ 100 ปี พระยาอนุমানราชธน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2532.
- อรรถกถา ขุททกนิกาย พุททวงศ์ 21 เวสสภุพุทธวงศ์ ความหมายของธรรมนาวา** [ออนไลน์]. 2550. แหล่งที่มา: <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=33.2&i=22> [2552, พฤศจิกายน 12]
- อรรถศาสตร์โสภณ, พระยา. **บทประพันธ์นิราศน้ำท่วม กับ ลิลิตพระบรมอัฐิพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและอื่น ๆ**. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาอรรถศาสตร์โสภณ (สว่าง จุลวิธ) วันที่ 12 กรกฎาคม 2501. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2501.
- อักษรภิกษานศรับภ์ ของหมอบรัดเล พ.ศ.2416**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2529.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **กวีศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2542.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **บางกอกแก้วกำศรวล หรือ นิราศนครศรีธรรมราช**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2534.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **บางบทจากสวนแก้ว**. พระนคร : ศึกษิตสยาม, (ม.ป.ป.).
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **ปณิธานกวี**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2550.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **ลำนานุกรกระดิง**. พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่. พระนคร: ศึกษิตสยาม, 2516.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. **ลำนานุกรกระดิง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2534.
- อังคาร จันทาทิพย์. **คนรักของความเศร้า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : Shine Publishing House, 2550.
- อังคาร จันทาทิพย์. **ที่ที่เรายืนอยู่**. กรุงเทพมหานคร : Shine Publishing House, 2550.
- อับรัมส์, เอ็ม เอช. **อธิบายศัพท์วรรณคดี**. แปลโดย ทองสุก เกตุโรจน์. (ม.ป.ท.): กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2529.
- อานันท์ชนก พานิชพัฒน์, ม.ล. **ภาพพจน์ในโศกนาฏกรรมของเชกสเปียร์**. (ม.ป.ท.): โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- อิงตะวัน แผลุกอินทร์ และนิรันดร์ เรือนอินทร์. **เรื่อง : ภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในลุ่มน้ำบางปะกง**. งานวิจัยวัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ผลงานวิจัยภาคกลาง, 2547.
- อุซเซณี. **ขอบฟ้าขลิบทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : ดวงกลม, 2523.

- อุมารินทร์ ตูลารักษ์. **บททำขวัญเรือและพิธีทำขวัญเรือของชาวไทยภาคใต้**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- เอมอร ชิตตะโสภณ. **จารีตนิยมทางวรรณกรรมไทย: การศึกษาวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ่อน แกรมมี่, 2539.
- เอมอร ชิตตะโสภณ. **วรรณคดีนิราศ**. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2521.

ภาษาอังกฤษ

- Abrams, M.H. **A Glossary of Literary Terms**. 3rd ed. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1971. Great Britain : Curzon, 2001.
- Braginsky, V.I. **The Comparative Study of Traditional Asian Literatures**. Great Britain : Curzon, 2001.
- De Vries, Ad. **Dictionary of Symbols and Imagery**. Amsterdam: North – Holland, 1974, pp. 515.
- Fran Bainus, Kitty Blount, David Pickering. **Encyclopedia of Religion**. London : Dorling Kindersley Limited, 2004.
- Leach, Maria, and Fried, Jerome, editors, "Symbolism," **Standard Dictionary of Folklore, Myth and Legend**, Funk and Wagnalls Co., 1949, pp. 1094 - 1097.
- Manas Chitakasem. "The Emergence and Development of the Nirat Genre in Thai Poetry," **Journal of Siam Society**. XL(July, 1972), pp.141.
- Sumet Jumsai. **NAGA Cultural Origins in Siam and the West Pacific**. Bangkok : D.K, 1997.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสุปาณี พัดทอง เกิดวันที่ 22 มกราคม พ.ศ.2506 ที่กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) สาขาวิชาภาษาไทย จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปีการศึกษา 2527 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2528 เมื่อสำเร็จการศึกษาใน พ.ศ.2533 ได้สอบบรรจุเข้าเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หลังจากนั้นได้ลาศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทย ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2548 โดยได้รับทุนโครงการพัฒนาอาจารย์สาขาขาดแคลนประจำปี 2548 สาขาวิชาภาษาไทย (วรรณคดีไทย) ปัจจุบันเป็นรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย